

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

«Η ΒΑΣΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΟΡΜΥΛΙΑ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ 1900-1950»

ΜΠΑΝΤΕΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2024

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή

† Παπαϊωάννου Απόστολος, Ομότιμος Καθηγητής του Π.Τ.Ν. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (τιμής ένεκεν)

Πανταζής Σπυρίδων, Ομότιμος Καθηγητής του Π.Τ.Ν. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Παπακωνσταντίνου Παναγιώτης, τ. Καθηγητής του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Επταμελής Εξεταστική Επιτροπή

† Παπαϊωάννου Απόστολος, Ομότιμος Καθηγητής του Π.Τ.Ν. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (τιμής ένεκεν)

Πανταζή Σπυρίδων, Ομότιμος Καθηγητής του Π.Τ.Ν. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Παπακωνσταντίνου Παναγιώτης, τ. Καθηγητής του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Κούτρας Βασίλειος, Καθηγητής του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Σακελλαρίου Μαρία, Καθηγήτρια του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Μπάκας Θωμάς, τ. Αναπλ. Καθηγητής του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Ζάραγκας Χαρίλαος, Αναπλ. Καθηγητής του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Υπεύθυνη Δήλωση

Βεβαιώνω ότι είμαι ο συγγραφέας της παρούσας διδακτορικής διατριβής και ότι κάθε βοήθεια που προσφέρθηκε στην εκπόνησή της αναγνωρίζεται και αναφέρεται στο κείμενο.

Επιπλέον, αναφέρονται όλες οι βιβλιογραφικές πηγές που αξιοποιήθηκαν, πρωτογενείς και δευτερογενείς, είτε η συμβολή τους παρατίθεται επακριβώς ως απόσπασμα είτε ως παράφραση.

Ο συγγραφέας της διδακτορικής διατριβής

Μπαντές Αθανάσιος

abbades75@gmail.com

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη ερευνά τα εκπαιδευτικά δρώμενα στην Ορμύλια Χαλκιδικής κατά την περίοδο 1900-1950. Έχοντας ως επίκεντρο το δημοτικό σχολείο που λειτούργησε εκεί από το 1908 φιλοδοξεί να καταδείξει τον τρόπο της λειτουργίας του εντάσσοντάς τον όχι μόνο στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής πραγματικότητας της εποχής αλλά και στο γενικότερο ιστορικοκοινωνικό γίγνεσθαι που το πλαισιώνει. Από αυτή την άποψη, όπως αρμόζει σε όλες τις μελέτες που αφορούν την ιστορία της εκπαίδευσης, στοχεύει να παρουσιάσει τη σχολική πραγματικότητα ως αναπόσπαστο τμήμα του κοινωνικού ιστού από τον οποίο διαμορφώνεται και ταυτόχρονα τον διαμορφώνει καταδεικνύοντας την αμφίδρομη σχέση της εκπαίδευσης με την κοινωνία.

Η εργασία θα επικεντρωθεί στη μελέτη των σχολικών εγγράφων που έχουν διασωθεί με πληρότητα. Τα μαθητολόγια όλων των ετών (από το 1908 ως το 1950), οι γενικοί έλεγχοι, οι έλεγχοι διαγωγής, τα αποδεικτικά μεταγραφών και τα απολυτήρια αποτελούν τις κύριες πηγές της παρούσας έρευνας. Το Φιρμάνι του Αβδούλ Χαμίτ, η αρθρογραφία για την εποχή, οι προφορικές μαρτυρίες και οι αναφορές στην ευρύτερη εκπαιδευτική κατάσταση της Χαλκιδικής αποτελούν συμπληρωματικές πηγές που διαφωτίζουν πληρέστερα τη λειτουργία του σχολείου της Ορμύλιας όχι με τρόπο ξεκομμένο από το κλίμα της εποχής αλλά εντασσόμενο στο γενικότερο πλαίσιο της εκπαιδευτικής πραγματικότητας.

Ως μέθοδος έρευνας υιοθετήθηκε η τεχνική της ανάλυσης περιεχομένου, που θεωρείται η προσφορότερη μέθοδος για τη μελέτη γραπτών τεκμηρίων και η οποία μπορεί να εφαρμοστεί σε επιλεγμένες πλευρές της ιστορικής έρευνας στην εκπαίδευση, όπως για παράδειγμα στην ανάλυση εκπαιδευτικών ντοκουμέντων. Η ιστορικο – συγκριτική μέθοδος συμπληρώνει την ανάλυση του περιεχομένου καθώς είναι σε θέση να αποσαφηνίζει την πορεία των εκπαιδευτικών τεκταινόμενων μέσα στις δεκαετίες.

Τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την έρευνα αυτή επιβεβαιώνουν την εκπαιδευτική ανισότητα που σχετίζεται πρωτίστως με την κοινωνική προέλευση και το φύλο. Τα κύρια θύματα της εκπαιδευτικής ανισότητας είναι τα παιδιά των αγροτών, των εργατών και οι γυναίκες. Βέβαια υπάρχει μια τάση εξισορρόπησης με το πέρασμα των χρόνων και την ένταξη του σχολείου στον κρατικό κορμό, αλλά σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να ισχυριστούμε την εξάλειψή τους. Οι φανερές αυτές εκπαιδευτικές ανισότητες θα ισχύσουν μέχρι το τέλος της υπό μελέτης περιόδου.

Λέξεις κλειδιά: *εκπαιδευτική ανισότητα, ροή μαθητών, ροή αποφοίτων, διαγωγή, αποσύρσεις, κίνηση μαθητικού δυναμικού, κριτήρια προαγωγής, απορρίψεις*

Abstract

The following PhD Thesis analyzes the educational events in Ormylia, Chalkidiki, during the period 1900-1950. More specifically, it focuses on the Primary School that was established in Ormylia in 1908 and presents its operation on the basis of the educational reality of this era, as well as the social and historical framework of the above mentioned period. Moreover, the aim of this Research, as a part of the wider field of the Research on the History of Education, is to present the school conditions and undoubtedly the school reality as a fragment of the social tissue that affects and is affected by the educational factors.

This PhD Thesis presents and analyses the authentic school material of the Primary School in Ormylia overall. All the student reports from 1908 to 1950 including the students' grades reports, the behavioral reports, the reports concerning students' transfers to another school, as well as the Primary School Diplomas have been collected and researched as the original historical documents in this PhD Thesis. Furthermore, the researcher presents and analyzes- as secondary sources, yet really important for the aim of this research- Abdul Hamid's Firmani regarding the establishment of the Ormylia Primary School, various newspaper articles written about the specific historical period, oral testimonies and reports concerning the educational situation of Halkidiki from 1908 to 1950.

Content Analysis was the main research method used in this PhD Thesis. Content Analysis is considered as the best method to analyze written sources, thus it can be implemented on selected aspects of the research on the field of the History of Education, such as the educational documents. The Historical-Comparative Method was used as the second research method of this PhD Thesis, in order to help the content analysis be more accurate and clarify the specific educational conditions and their changes through the decades.

The conclusions of this research confirm that there were educational inequalities in the specific period that has been researched and analyzed. First of all, these inequalities concern students' social status and secondly students' sex. More specifically, farmers' and workers' children, as well as women were the main victims. Another important conclusion is the fact that these inequalities were decreased as the years passed by and after the school's inclusion in the Greek State, since Ormylias' liberation from the Ottoman Occupation. Nonetheless, these inequalities remain till the end of the period that this PhD analyzes.

Key-Words: *educational inequalities, students' flow, graduates' flow, conduct, withdrawals, students' movements, conduct criteria, rejections.*

Συνομογραφίες

Α.Π.Θ.	Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Γ.Ε.	Γενικός Έλεγχος
Γ.Ε.Σ.	Γενικό Επιτελείο Στρατού
Γ.Σ.Ε.Ε.	Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος
Ε.Α.Μ.	Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο
Ε.Δ.Ε.Σ.	Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος
Ε.Λ.Λ.Α.Σ.	Εθνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός
Ε.Μ.Ε.Ο.	Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση
Ε.Σ.Σ.Δ.	Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών
Ε.Σ.Υ.	Εθνική Στατιστική Υπηρεσία
Η.Π.Α.	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
Κ.Κ.Ε.	Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος
Κ.λ.π.	Και λοιπά
μ.Χ	μετά Χριστόν
Ο.Κ.Ν.Ε.	Ομοσπονδία Κομμουνιστικών Νεολαιών Ελλάδος
Ο.Τ.Ε.	Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος
Φ.Ε.Κ.	Φύλλο Εφημερίδας Κυβερνήσεως

Κατάλογος Πινάκων

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Η σχολική επίδοση το 1907-1908.....	73
ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Η κίνηση του μαθητικού δυναμικού απ' 1908-1912	75
ΠΙΝΑΚΑΣ 3. Η ροή των αποφοίτων 1908-13.....	79
ΠΙΝΑΚΑΣ 4. Οι απουσίες κατά μέσο όρο ανά τάξη και οι μέγιστες τιμές τους 1908-1913.....	80
ΠΙΝΑΚΑΣ 5. Εγγραφέντες ανά τάξη 1908-1913.....	81
ΠΙΝΑΚΑΣ 6. Κοινωνική προέλευση μαθητών 1909-1910.....	82
ΠΙΝΑΚΑΣ 7. Απόφοιτοι κατά φύλο και επάγγελμα γονέα.....	85
ΠΙΝΑΚΑΣ 8. Διακίνηση κατά φύλο 1908-1913	87
ΠΙΝΑΚΑΣ 9. Απόσυρση κατά φύλο 1908- 13.....	87
ΠΙΝΑΚΑΣ 10. Γενικός βαθμός «ενιαυσίας» προόδου 1908-1909	88
ΠΙΝΑΚΑΣ 11. Ποσοστιαία αναλογία σε σύνολο 33 αγοριών και 15 κοριτσιών το έτος 1908-1909	89
ΠΙΝΑΚΑΣ 12. Εξετασθέντες και απτορριφθέντες 1908-13.....	90
ΠΙΝΑΚΑΣ 13. Η προαγωγή των μαθητών 1908-1913 (κατά τάξεις)	90
ΠΙΝΑΚΑΣ 14. Η διαγωγή των μαθητών 1908-1913.....	92
ΠΙΝΑΚΑΣ 15. Διαγωγή των μαθητών σε ποσοστά %.....	92
ΠΙΝΑΚΑΣ 16. Η κίνηση των μαθητών απ' το 1913-14 ως το 1921-22	98
ΠΙΝΑΚΑΣ 17. Σύγκριση των δύο περιόδων	100
ΠΙΝΑΚΑΣ 18. Η ροή των αποφοίτων τα έτη 1913-14 έως 1921-22	102
ΠΙΝΑΚΑΣ 19. Προαχθέντες ανά τάξη και φύλο 1913-1922	103
ΠΙΝΑΚΑΣ 20. Εγγραφέντες ανά τάξη και φύλο 1913-1922	105
ΠΙΝΑΚΑΣ 21. Απόσυρση κατά φύλο	106
ΠΙΝΑΚΑΣ 22. Ποσοστά προαχθέντων 1917-1922.....	108

ΠΙΝΑΚΑΣ 23. Η κοινωνική προέλευση των μαθητών το 1914-15	110
ΠΙΝΑΚΑΣ 24. Οι αποσύρσεις κατά κοινωνική κατηγορία (ποσοστά) 1919-1922..	111
ΠΙΝΑΚΑΣ 25. Ο χαρακτηρισμός της επίδοσης 1917-1922.....	112
ΠΙΝΑΚΑΣ 26. Διαγωγή των μαθητών 1913-1922 (επί των εξετασθέντων).....	112
ΠΙΝΑΚΑΣ 27. Ποσοστιαία αναλογία σε σύνολο 1582 μαθητών 1913-22	113
ΠΙΝΑΚΑΣ 28. Γεωγραφική κατανομή των μαθητών (πατρίς) 1913-1922.....	115
ΠΙΝΑΚΑΣ 29. Η κίνηση των μαθητών 1922-1940.....	120
ΠΙΝΑΚΑΣ 30. Εγγραφέντες κατά τάξη και φύλο τα έτη 1922-1940.....	124
ΠΙΝΑΚΑΣ 31. Μέσος όρος μαθητών ανά έτος στο Ελληνικό σχολείο	125
ΠΙΝΑΚΑΣ 32. Η πορεία της συμμετοχής των κοριτσιών.....	127
ΠΙΝΑΚΑΣ 33. Η συμμετοχή των μαθητριών στην Στ1912-1950	127
ΠΙΝΑΚΑΣ 34. Κοινωνική προέλευση μαθητών ανά μαθητική γενιά 1922- 1940 ..	128
ΠΙΝΑΚΑΣ 35. Ποσοστά επαγγελμάτων 1909-1940	130
ΠΙΝΑΚΑΣ 36. Γεωγραφική προέλευση μαθητών κατά το μεσοπόλεμο (πατρίς)	132
ΠΙΝΑΚΑΣ 37. Εξετασθέντες και προαχθέντες κατά τάξη 1922-40	133
ΠΙΝΑΚΑΣ 38. Διαγωγή μαθητών 1922-1935 (κατ' έτος)	135
ΠΙΝΑΚΑΣ 39. Διαγωγή μαθητών 1935-40 (κατ' έτος)	136
ΠΙΝΑΚΑΣ 40. Ποσοστά διαγωγής μαθητών 1922-1940	137
ΠΙΝΑΚΑΣ 41. Ποιοτικός χαρακτηρισμός της επίδοσης 1922-1940	138
ΠΙΝΑΚΑΣ 42. Ποιοτικός χαρακτηρισμός της επίδοσης σε ποσοστά 1922-1940....	139
ΠΙΝΑΚΑΣ 43. Κίνηση μαθητικού δυναμικού 1940-50	143
ΠΙΝΑΚΑΣ 44. Εγγραφέντες κατά τάξη και φύλο 1940-50.....	145
ΠΙΝΑΚΑΣ 45. Η φυγή των μαθητών απ' το σχολείο	147
ΠΙΝΑΚΑΣ 46. Προαχθένες κατά τάξη και φύλο 1940-1950	148

ΠΙΝΑΚΑΣ 47. Επάγγελμα πατρός 1940-50.....	150
ΠΙΝΑΚΑΣ 48. Η κοινωνική διαστρωμάτωση του σχολείου (ποσοστά) 1940-1950	151
ΠΙΝΑΚΑΣ 49. Γεωγραφική κατανομή μαθητών 1940-50.....	153
ΠΙΝΑΚΑΣ 50. Ποιοτικός χαρακτηρισμός της επίδοσης 1940-50	154
ΠΙΝΑΚΑΣ 51. Η διαγωγή των μαθητών 1940-1950.....	155

Κατάλογος Γραφημάτων

Η κοινωνική προέλευση των μαθητών 1900-1950 (επί τοις εκατό)	291
Εγγραφέντες – Αποσυρθέντες – Προεχθέντες	292
Ποσοστά (επί των εγγραφέντων) αποσυρθέντων και προεχθέντων (επί τοις εκατό)	292
Η εκπροσώπηση των δύο φύλων	293
«Ενιαύσιος Επίδοση» (επί τοις εκατό)	293
Η σύγκριση αγροτών – εργατών από 1914 έως 1921	294
Η διαγωγή των μαθητών (επί τοις εκατό)	294
Οι αποσύρσεις κατά κοινωνική κατηγορία 1919-1922	295

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ	1
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
Δομή.....	4
Πηγές.....	5
Ερωτήματα.....	6
Μεθοδολογία.....	7
Στόχοι.....	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο . ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΡΜΥΛΙΑ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ. 10	
Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΟΡΜΥΛΙΑΣ.....	11
Η ΟΡΜΥΛΙΑ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1900-1950	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο . Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (ΤΕΛΗ ΤΟΥ 19ΟΥ ΑΙΩΝΑ ΩΣ ΤΑ	
ΜΕΣΑ ΤΟΥ 20ΟΥ) ΚΑΙ ΤΟ ΦΙΡΜΑΝΙ ΤΟΥ ΑΒΔΟΥΛ ΧΑΜΙΤ	53
Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ)	54
ΤΟ ΦΙΡΜΑΝΙ ΤΟΥ 1907 ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ	
ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΣΤΗΝ ΟΡΜΥΛΙΑ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ.....	62
Το αυτοκρατορικό μονόγραμμα του σουλτάνου Αβδούλ Χαμίτ.....	62
Η Τουρκοκρατία πίσω από το φερμάνι του Αβδούλ Χαμίτ.	63
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο . Η ΒΑΣΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΟΡΜΥΛΙΑ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	
1900-1950	71
Α. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ (1860-1913)	72
Η περίοδος προ του 1908.....	72
Το καινούργιο σχολείο και η κίνηση του μαθητικού δυναμικού.....	75
Η κοινωνική προέλευση (επάγγελμα πατρός).	81
Τα δύο φύλα.....	86
Η επίδοση.....	89
Η διαγωγή	91
Η ηλικία	93
Η προσχολική αγωγή	93

Οι μετεγγραφές	94
Τα μαθήματα.....	95
Β. ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ (1913-1922)	96
Η κίνηση των μαθητών. (Οι δύο πρώτες γενιές)	98
Τα δύο φύλα.....	103
Το κριτήριο προαγωγής	107
Η κοινωνική προέλευση (επάγγελμα πατρός)	109
Η επίδοση.....	112
Η διαγωγή	112
Η γεωγραφική προέλευση.....	113
Συμπεράσματα	115
Γ. ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΣ (1922-1940)	117
Η κίνηση του μαθητικού δυναμικού	119
Τα μαθήματα.....	122
Η κατανομή των μαθητών	123
Τα δύο φύλα.....	126
Η κοινωνική προέλευση (επάγγελμα πατρός)	128
Γεωγραφική προέλευση	131
Το κριτήριο προαγωγής	133
Η διαγωγή	135
Η επίδοση.....	137
Δ. ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1940-1950	141
Κίνηση μαθητικού δυναμικού	142
Τα δύο φύλα.....	148
Η κοινωνική προέλευση (επάγγελμα πατρός)	149
Γεωγραφική προέλευση των μαθητών (πατρίς)	153
Η επίδοση.....	154
Η διαγωγή	155
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	156
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	159
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	164

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	178
1. Η περιγραφή της Ορμύλιας από κάποιον περιηγητή κατά το 1900.....	179
2. Τα στοιχεία του Ορμυλιώτη μακεδονομάχου Λιβανίδη Γεωργίου σύμφωνα με το μουσείο του Μακεδονικού Αγώνα.....	183
3. Η επιστολή του Τσάμη Καρατάσου στο Άγιον Όρος στις 15 Απριλίου του 1854.....	184
4. Απόσπασμα από το ημερολόγιο του κυβερνήτη του Γ. Αβέρωφ κατά τους πολέμους 1912-1913 Σ. Ι. Δούσμανη που αφορά την απελευθέρωση του Αγίου Όρους.....	185
5. Το πρωτόκολλο που δείχνει τη δραστηριότητα των φιλοβασιλικών κύκλων.....	186
6. Το τηλεγράφημα του Βενιζέλου στον πρωθυπουργό της Αγγλίας που δείχνει τις επιθετικές τάσεις της Ελλάδος προς τον Κεμάλ.....	190
7. Η επιστολή του Δ. Μελετόπουλου προς το Γενικό επιτελείο ναυτικού.....	192
8. Απόσπασμα Από το ημερολόγιο του Παντελή Πρινιωτάκι.....	193
9. Οι μαρτυρίες των Ελλήνων για τη βαρβαρότητα που έδειξε ο Τουρκικός στρατός κατά την κατοχή της Σμύρνης.....	194
10. Το ημερολόγιο του στρατιώτη από την Ορμύλια Μιχαλούδη Ιωάννη που επιστρατεύτηκε το 1921 για το Μικρασιατικό Αγώνα.....	208
11. Το κείμενο της διακήρυξης του Γκράτσι στο Μεταξά όπως δημοσιεύτηκε στο «Ελεύθερο Βήμα» στις 31 Οκτωβρίου του 1940.....	227
12. Έγγραφα προς τιμήν Ορμυλιωτών αγωνιστών κατά τα χρόνια της αντίστασης στη Γερμανική κατοχή.....	228
13. Η κοινή δήλωση των αντιπροσώπων του ΕΑΜ στο Κάιρο στις 10 Αυγούστου του 1943.....	236
14. Το τηλεγράφημα του βασιλιά Γεωργίου Β' προς τους ξένους προστάτες του στο Κεμπέκ του Καναδά όπου γινόταν η διάσκεψη Ρούσβελτ-Τσόρτσιλ.....	237
15. Απόσπασμα από το λόγο του υπουργού εξωτερικών της Αγγλίας Ήντεν στη σύσκεψη του υπουργικού συμβουλίου της Μεγάλης Βρετανίας στις 9/8/1944.....	238
16. Καταστάσεις που δείχνουν τη συνεισφορά των Ορμυλιωτών στο κτίσιμο του σχολείου.....	239
17. Το αυθεντικό συμβόλαιο του σχολείου στην Ορμύλια Χαλκιδικής.....	248

18. Κανονισμός των σχολών Πολυγύρου κατά το 1906.....	251
19. Απόσπασμα από το αυθεντικό κατάστιχο της Εκκλησίας Ο «Άγιος Στέφανος» των Ελληνικών σχολείων της Λιαρυγκόβης (Αρναίας) Χαλκιδικής που δείχνει τον τρόπο λειτουργίας της Εφορείας στη Λιαρυγκόβη.	256
20. Απόσπασμα από το Αυθεντικό φερμάνι του Αβδούλ Χαμίτ στα Τουρκικά.	262
21. Ο Νόμος 6/18-2-1834 που όριζε τη λειτουργία των Δημοτικών Σχολείων κατά το 1834.	264
22. Κείμενο διαμαρτυρίας της «Φοιτητικής Συντροφιάς» που συντάχθηκε στις 28-2-1911.	270
23. Η επιστολή του Μητροπολίτη Ειρηναίου προς τον Πατριάρχη στις 15 Σεπτεμβρίου 1917 που αφορά τη δράση για τη βελτίωση των κτιριακών εγκαταστάσεων στα σχολεία της Χαλκιδικής.....	272
24. Απόσπασμα από την ομιλία του γυμνασιάρχη Πολυγύρου Δήμου Ι. Τραγανού κατά το σχολικό έτος 1902-1903 που μαρτυρά την άθλια κατάσταση των κτιριακών εγκαταστάσεων του γυμνασίου Πολυγύρου.....	274
25. Η δήλωση του Γυμνασιάρχη Πολυγύρου Δήμου Ι. Τραγανού που αφορά την εκπαιδευτική ανισότητα στην Μέση Εκπαίδευση.	275
26. Σχολικά έγγραφα που καταδεικνύουν τη λειτουργία του σχολείου της Ορμύλιας.....	276
27. Χάρτης Νομού Χαλκιδικής	285
28. Χάρτης διοικητικής διαιρέσεως του Σαντζακίου Θεσσαλονίκης προ των βαλκανικών πολέμων.....	286
29. Πίνακας Ελληνοφώνων χωριών που έμειναν κάτω από τη Γιουγκοσλαβική κυριαρχία.	286
30. Πίνακας Ελληνικής στατιστικής του πληθυσμού της Μακεδονίας κατά εθνότητες (1910).....	287
31. Πίνακας που δείχνει την αντιστοιχία των οργανικών θέσεων των δασκάλων ανάλογα με τους μαθητές το σήμερα.....	289
32. Το μονόγραμμα του Αβδούλ Χαμίτ.....	290
33 Διαγράμματα κατά περιόδους.....	291

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Η παρούσα εργασία είναι αποτέλεσμα πολύχρονης προσπάθειας κι έχει ως στόχο να αναδείξει τα εκπαιδευτικά τεκταινόμενα στην Ορμύλια Χαλκιδικής κατά την περίοδο 1900 – 1950. Όμως, όπως είναι φυσικό, μια τέτοιου είδους εργασία δε θα μπορούσε να αποκλείσει το συνολικό κλίμα της εκπαίδευσης στην ευρύτερη περιοχή της Χαλκιδικής και κατ' επέκταση ολόκληρης της χώρας, αφού η εκπαίδευση δε διαμορφώνεται από την επιρροή αποκλειστικά τοπικών παραγόντων (χωρίς βέβαια να τους αποκλείουμε), αλλά αφορά τις ιστορικές συνθήκες και τις πολιτικές που εν πολλοίς διέπουν τη χώρα στο σύνολό της.

Η Ορμύλια, όπως και κάθε περιοχή, θα ήταν αδύνατο να μελετηθεί ως κάτι ξεκομμένο, κάτι αυτόνομο και αυτοτελές, που διαμορφώνει ανεπηρέαστα την ιστορική του πορεία. Η Ορμύλια εντάσσεται μέσα στο γενικότερο ιστορικοπολιτικό γίνεσθαι της χώρας κι ως εκ τούτου καθρεφτίζει την πορεία της. Κι αυτή ακριβώς είναι και η ουσία των ερευνών αυτών. Η εξαγωγή συμπερασμάτων που αφορούν τον τρόπο που κάθε επιμέρους περιοχή εισπράττει και αφομοιώνει σε τοπικό επίπεδο τους κραδασμούς της ιστορίας, που αναγκαστικά συμπαρασύρουν ολόκληρη τη χώρα.

Η έρευνα αυτή λοιπόν λαμβάνει πολύ σοβαρά υπόψη της τόσο το ιστορικό όσο και το εκπαιδευτικό πλαίσιο της συγκεκριμένης εποχής, που αφορά τη χώρα ως σύνολο, και κατόπιν περνά στις ιδιαιτερότητες της τοπικής ορμυλιώτικης εκπαιδευτικής ιστορίας.

Όσον αφορά την επιλογή της δημοτικής εκπαίδευσης, οι λόγοι είναι απολύτως προφανείς, καθώς η δημοτική εκπαίδευση είχε τον πρώτο λόγο στα εκπαιδευτικά δρώμενα της εποχής στη Χαλκιδική, αφού η φτώχεια, οι κακές σχολικές εγκαταστάσεις, η ανύπαρκτη υλικοτεχνική υποδομή, η ανεπάρκεια των δασκάλων, το μεγάλο ποσοστό του αναλφαβητισμού και η έλλειψη διδακτικών βιβλίων καθιστούσε σχεδόν αδύνατη τη συνέχεια των σπουδών των μαθητών.

Το δημοτικό σχολείο της Ορμυλίας διαθέτει πλούσιο αρχειακό υλικό από Μαθητολόγια και Γενικούς Ελέγχους, ενώ στο Δημαρχείο υπάρχουν αυθεντικά έγγραφα που αφορούν άμεσα την ιστορία του σχολείου, όπως το φερμάνι του Αβδούλ Χαμίτ το 1907 για την ανέγερσή του, καθώς και χειρόγραφος πολυσέλιδος κατάλογος που αφορά την προσφορά των κατοίκων της Ορμυλίας κατά την ανοικοδόμηση του σχολικού κτιρίου.

Η έρευνα που ακολουθεί στηρίζεται σ' αυτό το πρωτογενές αρχειακό υλικό, καθώς και σε προφορικές μαρτυρίες των κατοίκων της περιοχής και σαφώς στη σχετική βιβλιογραφία.

Φυσικά, πρέπει να αναφερθεί ότι δεν δημοσιοποιούνται περιπτώσεις μαθητών ονομαστικά από σεβασμό στα προσωπικά δεδομένα των κατοίκων.

Εξάλλου, ο στόχος της παρούσας μελέτης δεν αφορά σε καμία περίπτωση ατομικές επιδόσεις ή συμπεριφορές ως προς την εκπαιδευτική διαδικασία, αλλά την εξαγωγή καθολικών συμπερασμάτων αναφορικά με τις τάσεις μέσα στη ροή της εκπαιδευτικής πορείας κατά τη συγκεκριμένη περίοδο.

Παρατίθενται κατατοπιστικά γραφήματα που αφορούν τους μαθητές του σχολείου της Ορμύλιας (κοινωνική προέλευση, διαγωγή, ποσοστά προαχθέντων και απορριφθέντων επί του συνόλου των εγγραφόμενων, εκπροσώπηση των δύο φύλων στο σχολείο). Επίσης, κατατίθενται και δύο σχετικοί χάρτες αναφορικά με την ακριβή τοποθεσία της Ορμύλιας μέσα στη Χαλκιδική, αλλά και με τη διοικητική διαίρεση της περιφέρειας της Θεσσαλονίκης κατά την Τουρκοκρατία, που ορίζει το που ακριβώς υπάγεται η Χαλκιδική.

Η εργασία αυτή δε θα έφτανε στο τέλος της χωρίς τη συμπαράσταση και τη βοήθεια την οποία μου πρόσφεραν μερικά σημαντικά άτομα τα οποία οφείλω να ευχαριστήσω δημόσια για την πολύτιμη συνδρομή τους στην έρευνα αυτή.

Αρχικά τον Καθηγητή Νεότερης Ιστορίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, κ. Απόστολο Παπαϊωάννου για την εποπτεία και την καθοδήγηση στη διάρκεια τόσο της έρευνας όσο και της συγγραφής της παρούσας μελέτης. Επίσης ευχαριστώ από καρδιάς τον κ. Χρήστο Λελεγιάνη, διευθυντή του δημοτικού σχολείου Ορμύλιας, για την αμέριστη συμπαράστασή του και την προθυμία του να με διευκολύνει σε όλες τις δυσκολίες που συνάντησα κατά την επίπονη περίοδο της συλλογής του αρχειακού υλικού. Τον κ. Χριστόφορο Στεφανίδη, που διετέλεσε πρόεδρος της κοινότητας Ορμύλιας από το 1986 ως το 1998, για το χρόνο που μου διέθεσε παρέχοντας πολύτιμες πληροφορίες σχετικά με την ιστορία της Ορμύλιας και την ντόπια αρθρογραφία που αφορούσε άμεσα την έρευνα αυτή. Το λέκτορα Λαογραφίας του Παν. Ιωαννίνων κ. Δημήτριο Ράπτη για τις καίριες συμβουλές του. Το δάσκαλο Γιώργο Βασιλάκη για τις πληροφορίες του σχετικά με τα εκπαιδευτικά δρώμενα στη Χαλκιδική κατά την περίοδο που εξετάζει η εν λόγω μελέτη, το συγγραφέα Τάκη Κοσμά – Δεμίρη καθώς το φιλόλογο - θεολόγο κ. Δημήτρη Κύρου για τις πληροφορίες και τα αρχεία σχετικά με τη λειτουργία των Ελληνικών σχολείων

στην Λιαρυγκόβη (Αρναία) Χαλκιδικής. Ακόμη, ευχαριστώ τους υπαλλήλους του δημαρχείου και της βιβλιοθήκης της Ορμύλιας για τη βοήθειά τους, το Γιάννη Τσαούση για την ηλεκτρονική επεξεργασία, τον πατέρα μου Γιώργο Μπαντέ για τις καθοριστικές του υποδείξεις αναφορικά με τη μέθοδο εξαγωγής των στατιστικών στοιχείων και βέβαια το οικογενειακό μου περιβάλλον και τη σύντροφό μου Έφη για τη στήριξή τους όλα αυτά τα χρόνια.

Θανάσης Μπαντές

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η έρευνα αυτή παρακολουθεί την πορεία του εξατάξιου δημοτικού σχολείου της Ορμύλιας από την ημερομηνία της 17^{ης} Αυγούστου του 1907, που εκδόθηκε το φερμάνι του Αβδούλ Χαμίτ ορίζοντας την ανέγερσή του, μέχρι τη σχολική χρονιά του 1949-1950.

Όλα τα μεγάλα ιστορικά γεγονότα της εποχής (τέλος της Οθωμανικής κυριαρχίας, δύο παγκόσμιοι πόλεμοι, εμφύλιος πόλεμος) θα επηρεάσουν βαθύτατα τη λειτουργία του καταδεικνύοντας ότι η εκπαίδευση είναι αδύνατο να θεωρηθεί ως κάτι ξεκομμένο από τις κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες που την πλαισιώνουν.

Δομή

Η μελέτη δομείται σε τρία κεφάλαια.

Το πρώτο κεφάλαιο «*Το ιστορικό πλαίσιο της Ορμύλιας Χαλκιδικής*», αφορά το ιστορικό γίνεσθαι του τόπου - και βέβαια εστιάζει στην περίοδο 1900 – 1950 – καταδεικνύοντας ότι η Ορμύλια κάθε άλλο παρά μένει αμέτοχη στον κυκεώνα του πρώτου μισού του 20ου αιώνα. Ο Μακεδονικός Αγώνας, οι Βαλκανικοί Πόλεμοι, ο Α΄ Παγκόσμιος, η Μικρασιατική καταστροφή, ο Β΄ Παγκόσμιος, η Βουλγαρική κατοχή και ο εμφύλιος συνταράζουν την Ορμύλια. Η τοποθέτηση του ιστορικού πλαισίου της Ορμύλιας μέσα στο γενικότερο ιστορικό γίνεσθαι της χώρας κρίνεται απαραίτητη, αφού όλες αυτές οι δραματικές εξελίξεις θα ήταν αδύνατο να αφήσουν ανεπηρέαστη τη λειτουργία του σχολείου. Απολύτως ενδεικτικά αξίζει να αναφερθεί η σημείωση «το σχολείον δεν ελειτούργησε λόγω Βουλγαρικής κατοχής» που βρέθηκε στα Μαθητολόγια κατά τη σχολική χρονιά 1943 – 1944.

Το δεύτερο κεφάλαιο «*Η Παιδεία στην Ελλάδα (Τουρκοκρατία και απελευθέρωση)*» αφορά το πλαίσιο των εκπαιδευτικών εξελίξεων από τις αρχές ως τα μέσα του 20ου αιώνα, που φυσικά επηρεάζουν πολλαπλώς τη λειτουργία του σχολείου της Ορμύλιας. Η προσπάθεια βελτίωσης των κτιριακών υποδομών, η επιρροή της εκκλησίας στα εκπαιδευτικά δρώμενα, κυρίως κατά την Τουρκοκρατία και τα πρώτα χρόνια της απελευθέρωσης, το σύστημα προαγωγής των μαθητών και η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929 που σηματοδότησε τη διάθεση του κράτους να πάρει το ζήτημα της παιδείας στα χέρια του (ίδρυση επαγγελματικών σχολείων, αναβάθμιση των σχολικών εγχειριδίων κλπ) και την πολεμική που δημιουργήθηκε

από αντιδραστικούς κύκλους, καθρεφτίζονται όχι μόνο στο σχολείο της Ορμύλιας, αλλά στην εκπαίδευση ολόκληρης της Χαλκιδικής. Φυσικά, δεν μπορούμε να πούμε ότι οι αλλαγές που λαμβάνουν χώρα εμφανίζονται άμεσα στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες της Ορμύλιας, αλλά θα ήταν αδύνατο να παραβλεφθούν παρακολουθώντας την πορεία της λειτουργίας του σχολείου ανά δεκαετία.

Στο δεύτερο κεφάλαιο συμπεριλαμβάνεται και η ενότητα: «*Το Φιρμάνι του 1907 για την Ίδρυση του πρώτου Ελληνικού Σχολείου στην Ορμύλια Χαλκιδικής*». Πρόκειται για το φιρμάνι του Αβδούλ Χαμίτ που επιτρέπει το κτίσιμο του σχολείου στην Ορμύλια. Το φιρμάνι αυτό υπάρχει στο δημαρχείο της Ορμύλιας και αποτελεί ντοκουμέντο αναφορικά με το γραφειοκρατικό σύστημα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το συγκεντρωτισμό της εξουσίας στο πρόσωπο του Σουλτάνου, καθώς και την εποπτεία της λειτουργίας των ελληνικών σχολείων από την εκκλησία. Η εξαιρετική του σημασία για το σχολείο της Ορμύλιας κρίνεται αδιαπραγμάτευτη, αφού, επί της ουσίας, σηματοδοτεί την έναρξη των λειτουργιών του. Το φιρμάνι αυτό ρίχνει φως και στο ζήτημα της στάσης που κρατούσε η Οθωμανική Αυτοκρατορία απέναντι στα ελληνικά σχολεία.

Το **τρίτο κεφάλαιο**, που είναι και το πιο εκτενές αναφέρεται στη «*Βασική Εκπαίδευση στην Ορμύλια Χαλκιδικής 1900 – 1950*» κι εμπεριέχει τις επιμέρους ενότητες:

- A) «*Η περίοδος της Τουρκοκρατίας 1908 -1913*»
- B) «*Τα πρώτα χρόνια του ελεύθερου σχολείου 1913 – 1922*»
- Γ) «*Μεσοπόλεμος: περίοδος 1922 – 1940*» και
- Δ) «*Περίοδος 1940 – 1950*»

Πηγές

Βασίζεται στο πρωτογενές υλικό που υπάρχει στο δημοτικό σχολείο Ορμύλιας και ειδικότερα στα Μαθητολόγια των περιόδων 1908 – 1914, 1914 - 1922, 1922 – 1928, 1928 – 1932, 1932 – 1934, 1934 – 1935, 1935 – 1938, 1938 – 1940, 1940 – 1946, 1946 – 1950 και στους Γενικούς Ελέγχους των περιόδων αυτών. (Ο λόγος της συγκεκριμένης χρονολογικής κατάταξης των Μαθητολογίων αφορά την ίδια την ταξινόμησή τους στο σχολείο της Ορμύλιας, αφού τα Μαθητολόγια, μαζί τα υπόλοιπα

συνοδευτικά έγγραφα (απολυτήρια, ενδεικτικά, έλεγχοι προόδου και διαγωγής), είναι καταχωρημένα σε φακέλους κατά τις συγκεκριμένες χρονικές περιόδους).

Κατατίθενται 32 παραρτήματα που αφορούν αποσπάσματα από πρωτογενές υλικό και τεκμήρια σχετιζόμενα με τη λειτουργία του σχολείου (ενδεικτικά, αποδεικτικά, πιστοποιητικά, το συμβόλαιο του σχολείου), καθώς κι έγγραφα που σχετίζονται με την ίδρυση και την οικοδόμηση του (πέρα από το φερμάνι του Αβδούλ Χαμίτ), όπως καταστάσεις που δείχνουν τη συνεισφορά των Ορμυλιωτών στο κτίσιμο του σχολείου. Επιπλέον παρατίθενται διαφωτιστικά στοιχεία σχετικά με τη λειτουργία των σχολείων σε όλη τη Χαλκιδική, όπως η επιστολή του Μητροπολίτη Ειρηναίου προς τον Πατριάρχη στις 15 Σεπτεμβρίου 1917 που αφορά τη δράση για τη βελτίωση των κτιριακών εγκαταστάσεων στα σχολεία της Χαλκιδικής και τα αποσπάσματα από την ομιλία του γυμνασιάρχη Πολυγύρου Δήμου Ι. Τραγανού κατά το σχολικό έτος 1902 – 03 που μαρτυρά την άθλια κατάσταση των κτιριακών εγκαταστάσεων του γυμνασίου Πολυγύρου.

Ερωτήματα

Με κύρια πηγή τα παραπάνω διερευνούνται ερωτήματα που αφορούν τη ροή των μαθητών (ποσοστά προαγωγής και απόρριψης), τη διαγωγή, τη γεωγραφική προέλευσή τους, τα μαθήματα, την κατανομή των μαθητών ανά τάξη και φύλο, καθώς και τις επιδόσεις τους σε σχέση με το φύλο και την κοινωνική τους προέλευση. Τα εν λόγω στοιχεία αναλύονται τόσο σε κάθε περίοδο της μελέτης, όσο και συγκριτικά, όπως δηλαδή κυμαίνονται από περίοδο σε περίοδο. Επιπλέον παρατίθενται σχετικοί πίνακες προς κατάδειξη και διασαφήνιση όλων των παραπάνω δεικτών.

Η κίνηση των μαθητών ανά τάξη, τα ποσοστά των προβιβαστέων και των απορριφθέντων μέσα στο σύνολο της μαθητικής κοινότητας, οι επιδόσεις σε σχέση με την κοινωνική προέλευση ή το φύλο, η διαγωγή, ακόμη και η γεωγραφική κατανομή των μαθητών είναι δείκτες εξαιρετικής σημασίας, που οφείλουν να μελετηθούν σε βάθος προκειμένου να καταστεί σαφής η πραγμάτωση της εκπαίδευσης μέσα στην κοινωνία. Υπήρξαν εκπαιδευτικές ανισότητες; Η ντόπια αντίληψη αντιμετώπιζε ισότιμα την πρόσβαση των δύο φύλων στο σχολείο; Οι επιδόσεις των παιδιών των γεωργών ή των εργατών διαφοροποιούνται σε σχέση με κείνες των παιδιών των

εμπόρων; Κι αυτές οι διαφορές μέσα στο πέρας των συγκεκριμένων δεκαετιών έχουν τάση άμβλυνσης ή όξυνσης; Σε ποιο βαθμό οι ιστορικές συνθήκες καθρεφτίζονται μέσα στα σχολικά Μαθητολόγια; Αυτού του είδους τα ερωτήματα θα επιχειρήσει να διερευνήσει η παρούσα μελέτη.

Μεθοδολογία

Ως μέθοδος έρευνας υιοθετήθηκε η *τεχνική της ανάλυσης περιεχομένου*, που θεωρείται η προσφορότερη μέθοδος για τη μελέτη γραπτών τεκμηρίων και η οποία μπορεί να εφαρμοστεί σε επιλεγμένες πλευρές της ιστορικής έρευνας στην εκπαίδευση, όπως για παράδειγμα στην ανάλυση εκπαιδευτικών ντοκουμέντων.

Τα μαθητολόγια που υπάρχουν στο δημοτικό σχολείο της Ορμυλίας αποτελούν ντοκουμέντο ικανό να ρίξει φως όχι μόνο στην ίδια τη δομή της εκπαιδευτικής διαδικασίας, αλλά και στις ολοφάνερές κοινωνικές προεκτάσεις που συνακολουθούν.

Το επάγγελμα του πατρός για παράδειγμα αποδεικνύεται πολλές φορές καθοριστικό όχι μόνο στις επιδόσεις του μαθητή, αλλά και στην ίδια τη συμμετοχή του στην εκπαιδευτική διαδικασία. Δεν είναι τυχαίο ότι η συντριπτική πλειοψηφία των μαθητών με πατέρα γεωργό εγκαταλείπουν τη σχολική παρακολούθηση σχεδόν ολόκληρο τον τελευταίο μήνα της σχολικής χρονιάς (κάποιες φορές και περισσότερο), όταν ξεκινούν οι έντονες εργασίες στα χωράφια. Κι αυτή ακριβώς είναι και πρόθεση της εν λόγω μελέτης, να φωτίσει δηλαδή όλες τις πτυχές που συνθέτουν αυτό που ονομάζουμε εκπαιδευτική πραγματικότητα στη συγκεκριμένη περίοδο, καταδεικνύοντας το εύθραυστο και το πολυπαραγοντικό στοιχείο της εκπαίδευσης, που είναι καταδικασμένη να συνδέεται άρρηκτα με τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες της κοινωνίας.

Η αγροτική οικονομία της Ορμυλίας δεν αφήνει καθόλου ανεπηρέαστο το σχολείο. Οι διαρκείς πόλεμοι δε μπορούν να περάσουν απαρατήρητοι. Οι κοινωνικές αντιλήψεις για τη θέση της γυναίκας και το ρόλο της στην κοινωνική ζωή διαφαίνονται ολοκάθαρα και στο σχολείο. Θα λέγαμε ότι όλα καθρεφτίζονται μέσα στο σχολείο. Οι διαπιστώσεις αυτές δεν μπορούν παρά πιστοποιήσουν ότι το σχολείο, ως θεσμός κι ως διαδικασία είναι απολύτως εξαρτώμενο από το κοινωνικό και το ιστορικό πλαίσιο που το περιβάλλει.

Κι αυτός είναι ο λόγος που καθιστά την καταφυγή στην ιστορικό – συγκριτική μέθοδο αναπόφευκτη.

Η ιστορικό – συγκριτική μέθοδος είναι η δεύτερη μέθοδος που υιοθετήθηκε στην παρούσα έρευνα, αφού η ανάλυση του περιεχομένου ίσως δεν είναι απόλυτα επαρκής για την πλήρη διαφώτιση του θέματος.

Η ιστορικό – συγκριτική μέθοδος συμπληρώνει την ανάλυση του περιεχομένου καθώς είναι σε θέση να αποσαφηνίζει την πορεία των εκπαιδευτικών τεκταινόμενων μέσα στις δεκαετίες. Και οι συγκεκριμένες δεκαετίες φιλοξενούν τόσο μεγάλες αλλαγές, που θα λέγαμε ότι η εκπαίδευση, επί της ουσίας, επανατοποθετείται πάνω σε νέες κοινωνικές προτεραιότητες. Αρκεί να αναλογιστεί κανείς το πέρασμα από την τουρκοκρατία στην απελευθέρωση για να αντιληφθεί το μέγεθος της αλλαγής προσανατολισμού που συντελέστηκε.

Στόχοι

Η έρευνα αυτή έχει ως στόχο να αναδείξει τις ιδιαιτερότητες αλλά και τις δυσκολίες της εκπαιδευτικής διαδικασίας στη δημοτική εκπαίδευση στην Ορμύλια, αλλά κατ' επέκταση και σ' ολόκληρη τη Χαλκιδική, την περίοδο του πρώτου μισού του 20ου αιώνα.

Επιλέχτηκε η περίοδος αυτή λόγω της ιστορικής της ιδιομορφίας, αφού ξεκινά με τις ιδιαιτερότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (το φερμάνι του Σουλτάνου για το χτίσιμο του σχολείου, η ευρύτερη οθωμανική γραφειοκρατία, η στάση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας απέναντι στα ελληνικά σχολεία κατά τα τελευταία της χρόνια) και περιλαμβάνει πολύ έντονα γεγονότα της νεοελληνικής ιστορίας (Βαλκανικοί πόλεμοι, Μικρασιατική καταστροφή, Βουλγαρική κατοχή, εμφύλια διαμάχη), που θα ήταν αδύνατο να αφήσουν ανεπηρέαστη την εκπαίδευση.

Εξάλλου, και τα καθεαυτό εκπαιδευτικά δρώμενα της περιόδου αυτής είναι εξαιρετικής σημασίας, αφού φέρνουν στο προσκήνιο τη μεγάλη αντιπαράθεση των δημοτικιστών και των αρχαϊστών, που εκδηλώνεται με μια σειρά γεγονότων (Παρθεναγωγείο του Βόλου, Μαρασλειακά κτλ.) και κορυφώνεται με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929. Απ' όλες τις απόψεις λοιπόν η περίοδος αυτή συγκεντρώνει εξαιρετικό ενδιαφέρον.

Πρόθεση της έρευνας αυτής είναι να αποτελέσει ερέθισμα για περαιτέρω αξιοποίηση του ζητήματος στο πλαίσιο μιας ευρύτερης μελέτης που θα συνθέτει τις ειδικές συνθήκες λειτουργίας των επί μέρους εκπαιδευτικών μονάδων προς αποκόμιση μιας πιο συνολικής εικόνας αναφορικά με το πεδίο της «ιστορίας της εκπαίδευσης» στην Ελλάδα.

Γιατί η ιστορία της εκπαίδευσης δεν είναι τίποτε άλλο από την καταγραφή της πνευματικής ωρίμανσης ενός λαού. Είναι τα στάδια του εκπολιτισμού μιας χώρας. Είναι η πιο ευαίσθητη κοινωνική αναφορά, που χαρακτηρίζει απολύτως μια κοινωνία διατηρώντας αμφίδρομες σχέσεις μαζί της, αφού η εκπαίδευση διαμορφώνει την κοινωνία και ταυτόχρονα διαμορφώνεται από αυτή.

Και η ιστορία της εκπαίδευσης μιας χώρας είναι η επιστημονική καταγραφή αυτής της πορείας ή για να το πούμε διαφορετικά είναι η έρευνα που αφορά τη διάθεση κάθε λαού για τον εκπολιτισμό του. Γι' αυτό, έχει τεράστια σημασία. Γιατί δεν αφορά απλώς τα ιστορικά γεγονότα, αλλά τα εμπεριέχει. Η ιστορία της εκπαίδευσης, σε τελική ανάλυση είναι η πορεία της σκέψης. Γι' αυτό και σημαδεύεται από συγκρούσεις. Γιατί η εκπαίδευση είναι καταδικασμένη να συμπορεύεται με την ελευθερία. Το σχολείο στην Ορμύλια κάνει τα πρώτα του βήματα το 1908. Κι αυτά ακριβώς είναι να βήματα ενός έθνους που οφείλει να προχωρήσει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο. ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΡΜΥΛΙΑ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ.

- **ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΡΜΥΛΙΑ ΠΑΛΙΑ ΚΑΙ ΣΗΜΕΡΑ**
- **Η ΟΡΜΥΛΙΑ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1900-1950**

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΟΡΜΥΛΙΑΣ

Η Ορμύλια σήμερα είναι ένα χωριό 2.800 κατοίκων και απέχει 96 χιλιόμετρα από τη Θεσσαλονίκη και 26 από τον Πολύγυρο. Βρίσκεται στις αρχές της χερσονήσου της Σιθωνίας και σε πέντε περίπου χιλιόμετρα απόσταση υπάρχει το παραθαλάσσιο τουριστικό θέρετρο Ψακούδια. Είναι οργανωμένο χωριό, έχει εστιατόρια, ξενοδοχεία, φαρμακείο, ΟΤΕ, αστυνομία, Ταξί, ταχυδρομείο κτλ. Οι κάτοικοι ασχολούνται με τη γεωργία, την αλιεία και τον τουρισμό. Η πεδιάδα της Ορμυλίας είναι η πιο εύφορη της Χαλκιδικής και οι Ορμυλιώτες παράγουν κυρίως ελιές (υπάρχουν και πολλά ελαιοτριβεία) φρούτα και λαχανικά.¹

Είναι ο αρχαιότερος οικισμός της Χαλκιδικής. Λόγω της εύφορης πεδιάδας η περιοχή κατοικούνταν από τους προϊστορικούς χρόνους. Κατά την κλασική εποχή την συναντάμε με το όνομα Σερμύλια ή Σερμύλη. Η Σερμύλη ήταν αποικία των Χαλκιδέων. Είναι γνωστή κυρίως από τον Ηρόδοτο που αναφέρει ότι η Σερμύλη υπέκυψε στη βία των Περσών και μάλιστα πρόσφερε στρατό και στόλο στον Ξέρξη. Μετά τους Περσικούς Πολέμους εντάχθηκε στην Αθηναϊκή Συμμαχία πληρώνοντας το σχετικό φόρο. Κατά τους Πελοποννησιακούς πολέμους παρέμεινε πιστή στην Αθηναϊκή Συμμαχία και γι' αυτό τα πελοποννησιακά στρατεύματα μετά από ενέδρα εξόντωσαν πολλούς κατοίκους της Σερμύλης. Κατά τη Νικίεια ειρήνη όμως η Σερμύλη επαναστάτησε κατά των Αθηναίων και συμμάχησε με τους Λακεδαιμόνιους. Το τέλος της πόλης αυτής είναι άγνωστο. Πιθανολογείται ότι επειδή ήταν μέλος της Ολυθιακής ομοσπονδίας, καταστράφηκε από το Φίλιππο Β΄ το 348 π.Χ., αφού δεν αναφέρεται τίποτα γ αυτήν από κει και πέρα.²

Στο βιβλίο του Σάκη Σερέφα «Αλητεία Χαλκιδικής 1793-1993» υπάρχει για την περιοχή της Χαλκιδικής η μαρτυρία ενός περιηγητή το 1874 που είναι η εξής³: «Μετά δύο ωρών τερπνοτάτην πορείαν φθάνει τις εις το φρέαρ Γερετίνι. Ενταύθα σταθμεύει μικρόν, μη δυνάμενος να εγκαταλείψει ευθύς την μαγικήν εκείνην τοποθεσίαν, διότι όπου ο οφθαλμός στραφή, καταθέλγεται, βλέπων απειρίαν βοών μεγαλοπρεπώς βαδιζόντων, και πληθύν προβάτων και άλλων υποζυγίων οδηγούμενων παρά των υπηρετών προς πότισμα. Όλα ταύτα είναι μοναστηριακά.

¹ Ι. Α. Παπάγγελος, «Χαλκιδική», σελ. 134.

² Δ. Ζάγκλης, «Χαλκιδική Ιστορία-Γεωγραφία (από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι το 1912)». Σελ. 100-101.

³ Σ. Σερέφας, «Αλητεία Χαλκιδικής 1793-1993» σελ.87.

Μεταξύ των χωρικών, βλέπει τις και τας ωραίας νεανίδας των χωρίων της Μακεδονίας! Α, είναι το παν ωραίον εκεί, και πλήρης εναρμόνιος ορχήστρα σχηματίζεται από τους συγκεντρωμένους βοσκούς, οίτινες παίζουνσι του Πανός τον αυλόν. Εντεύθεν αναχωρών, μετά δύο ώρας φθάνει τις εις το μετόχιον Ορμύλια, και τα τούτο είναι μέγα, διότι ανήκει εις την πλουσίαν μονήν του Βατοπεδίου, ένθα η περιποίησις είναι επίσης εκφραστική και φιλόφρων. Ο ξενών είναι καλώς περιποιημένος, ως και η αναμένουσα τον ξένον τράπεζα αρκετά καλή και πλουσία, ώστε αναγκάζεται τις να ξεκομβώση το γιλέκιόν του».⁴

Σήμερα τα αξιοθέατα της Ορμύλιας είναι: α) Η «Καλλίπολη» που είναι η μεσαιωνική Ορμύλια. Βρίσκεται περίπου 4 χιλιόμετρα από το χωριό και ο δρόμος δεν είναι εξαιρετικά βατός. Το θέαμα όμως αποζημιώνει τον επισκέπτη αφού σε ένα λόφο, στην ανατολική πλευρά του Χαβρία ποταμού, βρίσκεται σωσμένος ο περίβολος του τείχους του κάστρου που υπολογίζεται ότι κατοικούνταν από τον 6^ο αιώνα μ.Χ., β) Ο ανεμόμυλος στα αριστερά του δρόμου από τη διακλάδωση προς το χωριό σε ένα ύψωμα. Σώζεται μόνο η τοιχοποιία του και παλιότερα ανήκε στη μονή Δοχειαρίου. Πρόκειται για ένα κτίσμα που χρονολογείται από τα τέλη του 19ου αιώνα ενώ στο διπλανό λόφο από αυτόν του ανεμόμυλου, βρισκόταν ο προϊστορικός οικισμός της Ορμύλιας, γ) Ο ενοριακός ναός του Αγίου Γεωργίου που έχει κτιστεί το 1818 και παρουσιάζει ενδιαφέρον το ταβάνι αλλά και το τέμπλο του και δ) Ο παλιός οικισμός της Ορμύλιας.⁵

⁴ Υπάρχει και μια άλλη μαρτυρία ενός περιηγητή που αφορά την περιοχή της Ορμύλιας κατά το 1900 (βλ. παράρτημα 1).

⁵ Ι. Α. Παπάγγελος. «Χαλκιδική» σελ. 135-136.

Η ΟΡΜΥΛΙΑ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1900-1950

Η ιστορία της Ορμύλιας, ως κοινότητα του Ελληνικού κράτους, ξεκινά με την απελευθέρωσή της από τους Τούρκους (τον Οκτώβριο του 1912, ύστερα από περίπου πεντακόσια χρόνια σκλαβιάς) κατά τους Βαλκανικούς πολέμους⁶ του 12-13 όπου και ελευθερώθηκε ολόκληρη η Χαλκιδική. Η απελευθέρωσή της αυτή έγινε αναίμακτα⁷ λόγω των σωστών διπλωματικών χειρισμών⁸ του Μητροπολίτη Ειρηναίου⁹, που

⁶ Ο Βενιζέλος, αφού έκανε τη συνθήκη της 16^{ης} Μαΐου του 1912 που όριζε την ελληνοβουλγαρική συμμαχία και πέτυχε να βάλει την Ελλάδα μέσα στις Βαλκανικές συμμαχίες εναντίον της Τουρκίας, πίστευε ότι δεν θα χρειαζόταν να γίνει πόλεμος. Γνώμη του ήταν ότι αν έκαναν ένα διάβημα στις Μεγάλες Δυνάμεις η Τουρκία θα δεχόταν τους όρους των βαλκανικών κρατών. Δρούσε, λοιπόν, σε αυτήν την κατεύθυνση της αποφυγής του πολέμου. Οι σύμμαχοι όμως (Σέρβοι, Βούλγαροι) ήταν αποφασισμένοι και πίεσαν το Βενιζέλο να συμμετέχει στο τελεσίγραφο της 8^{ης} Σεπτεμβρίου του 1912 κατά της Πύλης, λέγοντάς του ότι αυτοί (οι σύμμαχοι) θα κήρυτταν τον πόλεμο την επομένη. Ο Βενιζέλος κατάφερε να αναβάλλει την κήρυξη της επιστράτευσης, δεν κατάφερε όμως να πείσει τους συμμάχους για το διάβημα στις Μεγάλες Δυνάμεις. Όταν το αίτημά του αυτό απορρίφθηκε οριστικά στις 15 Σεπτεμβρίου ο Βενιζέλος κατάλαβε ότι ο πόλεμος ήταν αναπόφευκτος. Από κει και πέρα οι εξελίξεις ήταν ραγδαίες. Στις 18 κηρύχτηκε η επιστράτευση, στις 22 υπογράφηκε ελληνοβουλγαρική σύμβαση, στις 25 το Μαυροβούνιο κήρυξε τον πόλεμο στην Τουρκία, στις 4 Οκτωβρίου η Τουρκία κήρυξε τον πόλεμο στη Σερβία και τη Βουλγαρία και στις 5 μπήκε και η Ελλάδα στον πόλεμο με το πλευρό των συμμάχων.

Ε. Γαρδίκια – Κατσιαδάκη. «Πόλεμοι και μυστική διπλωματία». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας τεύχος 24 30 Μαρτίου 2000.

⁷ Στην απελευθέρωση της Χαλκιδικής ουσιαστικά δεν έγινε καμία μάχη, πέρα από κάποιες εχθροπραξίες. Οι Τούρκοι αποχώρησαν από τον Πολύγυρο στις 18 με 22 Οκτωβρίου και στις 2 Νοεμβρίου του 1912 μετά από ειδοποίηση του Ειρηναίου, το θωρηκτό «Αβέρωφ» με τα πολεμικά «θύελλα», «Ιέραξ» και «Πάνθηρ» ελευθερώνουν τον Αθω προλαβαίνοντας τους Βούλγαρους. Την ίδια μέρα ελευθέρωσε τον Πολύγυρο το πρώτο τάγμα Κρητών με αρχηγό τον Γεώργιο Κολοκοτρώνη, εγγονό του Θόδωρου.

Μ. Παπά, Κ. Σισμανίδης, Ι. Παπάγγελος, Ε. Ζέλλιου - Μαστροκώστα. «Η ιστορία της Χαλκιδικής», σελ. 137-138.

⁸ Ο Μητροπολίτης κατάφερε να εκμεταλλευτεί της εχθροπραξίες που γίνονταν στη Χαλκιδική, με τις οποίες δέχονταν πλήγματα οι Τούρκοι, σπέρνοντας τον τρόμο στους 2000 άντρες που είχαν στρατό στον Πολύγυρο με το να διαδίδει ψευδείς ειδήσεις όσον αφορά τον αριθμό των ανταρτών. Κατάφερε να παραπλανήσει ακόμα και τον Καϊμακάμη Χεβζίμ Μπέη. Έτσι τον έπεισε να πάρει του άντρες του και να αποχωρήσει στη Θεσσαλονίκη για την αποφυγή του αιματοκυλίσματος, δίνοντας ο ίδιος προσωπικές εγγυήσεις για την ασφάλειά τους στο ταξίδι αλλά και προμηθεύοντάς τους με τα χρειαζόμενα άλογα. Επειδή όμως ήταν ταυτόχρονα σε συνεννόηση και με τους Έλληνες αντάρτες τους ειδοποίησε μόλις έφυγαν οι Τούρκοι και μπήκαν στον Πολύγυρο θριαμβευτές. Ο ανακριτής και ο πρόεδρος του δικαστηρίου που ήταν οι μοναδικοί Τούρκοι που απέμειναν στον Πολύγυρο, βλέποντας τελικά ότι οι αντάρτες ήταν λίγοι και ότι ο Καϊμακάμης εξαπατήθηκε είπαν: «Ηθέλησεν ο Αλλάχ να καταλάβετε τον Πολύγυρον».

Μ. Παπά, Κ. Σισμανίδης, Ι. Παπάγγελος, Ε. Ζέλλιου - Μαστροκώστα. «Η ιστορία της Χαλκιδικής», σελ. 139.

⁹ Ο Μητροπολίτης Ειρηναίος ήταν δυναμικός και αποφασιστικός άντρας που ενδιαφέρονταν πάρα πολύ για την ελληνική παιδεία στη Χαλκιδική. Είναι πάρα πολύ χαρακτηριστικό το παρακάτω απόσπασμα από το ημερολόγιο του Κων. Ζαμπούνη που λόγω του εξαιρετικού ενδιαφέροντός του το παραθέτω αυτούσιο: «Το 1907 ήρθε στον Πολύγυρο ο Μητροπολίτης Ειρηναίος ο οποίος μαζί με τους άλλους προκρίτους πήρε και τον πατέρα μου στη Μητρόπολη για να συνεργαστούν για τα διάφορα εκκλησιαστικά ζητήματα της Χαλκιδικής. Τα περισσότερα εισοδήματα της εκκλησίας προέρχονταν τότε από τον Κισλά, τον κάμπο του Πολυγύρου τον οποίο ενοικίαζαν στους Σαρακατσαναίους για χορτονομή αντί διακόσιες έως τριακόσιες λίρες χρυσές Τουρκίας τη βοσκή. Επίσης από τα πλάγια του Πολυγύρου τη χορτονομή την πουλούσαν το καλοκαίρι εις τους εντοπίους κτηνοτρόφους. Ο Ειρηναίος

χειροτονήθηκε Μητροπολίτης το 1907¹⁰. Θα λέγαμε ότι το μοτίβο της πρώτης φάσης¹¹ των Βαλκανικών Πολέμων¹² (διότι η δεύτερη φάση¹³, ως το τέλος τους¹⁴, ήταν εξαιρετικά σκληρή,¹⁵) με τους Τούρκους να υποχωρούν και τους Έλληνες και

εγύριζε όλα τα χωριά της Χαλκιδικής και εφρόντιζε να ιδρύσει εκκλησίες και σχολεία όπου δεν είχε. Και του Πολυγύρου το δημοτικό σχολείο ήταν ετοιμόρροπο. Αποφάσισε λοιπόν με την επιτροπή να ιδρύσουν καινούριο σχολείο. Την ημέρα των Φώτων, το 1908 έβγαλε λόγο στη εκκλησία και είπε ότι είχαμε ανάγκη να κάνουμε ένα καινούριο σχολείο και έπρεπε να βοηθήσουμε όλοι. «Εγώ για το σχολείο θα δώσω δέκα λίρες» είπε. Ήσαν όλοι οι κάτοικοι του Πολυγύρου στην εκκλησία. «Να περνάτε» είπε «να παίρνετε αγιασμό και ότι έχετε ευχαρίστηση ο καθένας να δώσει για το νέο σχολείο που θα κάνουμε. Και ο γραμματέας θα γράφει τα ποσά που θα προσφέρει ο καθένας». Και σε μία ώρα προσέφεραν οι Πολυγυρινοί οκτακόσιες λίρες χρυσές Τουρκίας. Την επομένη Κυριακή είπε ο Ειρηναίος στην εκκλησία, ότι μετά την απόλυση να 'ρθεί όλος ο κόσμος να θεμελιώσουμε το νέο σχολείο. Το 1910 ήτο έτοιμο το σχολείο».

Χρονικά της Χαλκιδικής. τεύχος 19-20 σελ. 29.

¹⁰ Ο Ειρηναίος γεννήθηκε στις 25 Νοεμβρίου 1863 και πέθανε στις 16 Αυγούστου του 1945. Χειροτονήθηκε Μητροπολίτης στις 26 Ιουλίου του 1907 και υπήρξε φλογερός πατριώτης ως το θάνατό του.

Π. Στάμου. «Ο Μητροπολίτης Κασσανδρείας Ειρηναίος. Βιογραφία». σελ. 13-53-144.

¹¹ Η πρώτη φάση των Βαλκανικών Πολέμων έληξε με την υπογραφή της συνθήκης του Λονδίνου στις 30 Μαΐου 1913, σύμφωνα με την οποία η Τουρκία παραχώρουσε στα βαλκανικά κράτη όλες τις περιοχές δυτικά της γραμμής Αίνου-Μηδείας, ως και την Κρήτη. Η συνθήκη αυτή όμως δεν καθόριζε την ακριβή μοιρασιά των περιοχών αυτών στους φιλόδοξους διεκδικητές και οι Μεγάλες Δυνάμεις επιφυλάχθηκαν να αποφασίσουν αργότερα για τα σύνορα της Αλβανίας και την τύχη των νησιών του Αιγαίου. Βλέπουμε λοιπόν ότι η συνθήκη του Λονδίνου ήταν ανεπαρκής και για το λόγο αυτό, ουσιαστικά αποτέλεσε το έναυσμα για τη δεύτερη και πιο αιματηρή φάση των Βαλκανικών Πολέμων.

Γενικό Επιτελείο Στρατού. «Η Ελλάδα και ο πόλεμος στα Βαλκάνια». σελ. 18

¹² Πριν από τους Βαλκανικούς Πολέμους είχαν προχωρήσει σε συμμαχίες όλα τα βαλκανικά κράτη (Σερβία, Βουλγαρία, Ελλάδα, Μαυροβούνιο) με σκοπό να αποτινάξουν τον τουρκικό ζυγό. Συγκεκριμένα στις 24/2/1912 υπέγραψαν συνθήκη συμμαχίας η Σερβία με τη Βουλγαρία και στις 29/4/1912 υπογράφηκε στη Σόφια μυστική στρατιωτική συνθήκη την οποία πληροφορήθηκε ο Βενιζέλος και υπέγραψε κι αυτός το Μάιο του 1912. Στις 22/9/1912 υπήρξε μυστική ελληνοβουλγαρική συμμαχία που καθόριζε τις δυνάμεις που θα διέθετει η κάθε χώρα για τον ένοπλο αγώνα. Στις 30/9/1912 τα βαλκανικά κράτη υπέβαλαν τα αιτήματά τους στην Τουρκία, η οποία τα απέρριψε και στις 4/10/1912 κήρυξε τον πόλεμο στη Βουλγαρία γεγονός που ουσιαστικά ήταν η έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων.

Γ. Ε. Δουδούμης. «Βαλκανικά» σελ. 50.

¹³ Η δεύτερη φάση των Βαλκανικών Πολέμων αρχίζει στις 13 Ιουνίου 1913 όπου βγήκε η πρώτη πολεμική διαταγή για το ξεκίνημα της ελληνικής στρατιάς εναντίον των Βουλγάρων με την υπογραφή του βασιλέως Κωνσταντίνου. Οι πολεμικές οδηγίες είχαν ως εξής: α) Να επιτεθεί η έκτη Μεραρχία στην κατεύθυνση της Νιγρίτας β) Η πρώτη προς την Μπέροβα, γ) η δεύτερη (που έκανε την εκκαθάριση της Θεσσαλονίκης) αφού παρέδιδε τη φρουρά της Θεσσαλονίκης στο διοικητή του φρουρίου θα προχωρούσε και θα στάθμευε ανάμεσα στην Μάλτζα και το Αϊβαλή και δ) Οι υπόλοιπες Μεραρχίες (4^η, 5^η και 10^η) θα μένανε προς το παρόν στις θέσεις τους.

Σ. Μελάς. «Οι πόλεμοι 1912-1913» σελ. 460.

¹⁴ Τα πρώτα σύννεφα που σκέπασαν την ελληνοβουλγαρική συμμαχία οφείλονταν στη συμπεριφορά των Βουλγάρων στη Θεσσαλονίκη. Μετά την είσοδο του ελληνικού στρατού στην πρωτεύουσα της Μακεδονίας μπήκαν και τα βουλγαρικά στρατεύματα, με τη συγκατάθεση του βασιλιά, για να ξεκουραστούν και να αναχωρήσουν την επομένη. Αυτό όμως δεν έγινε, αντιθέτως μαζεύτηκαν 40.000 Βούλγαροι στρατιώτες και επί της ουσίας διεκδικούσαν τη Θεσσαλονίκη, ενώ κατέλαβαν τα καλύτερα δημόσια και ιδιωτικά κτίρια για επιστάθμευση, ως και τις εκκλησίες.

Κ. Ν. Ζωρογιαννίδης. «Ημερολόγιον Πορείας και Πολεμικών Επιχειρήσεων 12-13» σελ. 44.

¹⁵ Το τέλος των Βαλκανικών Πολέμων οριστικοποιήθηκε με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου που επεγράφη στις 28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1913. Η συνθήκη αυτή είναι μεγάλος σταθμός στην ιστορία της Ελλάδος γιατί συνέβαλε τα μέγιστα στην επέκταση του νεοσύστατου κράτους. Συγκεκριμένα η επιφάνεια του ελληνικού κράτους από 64.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα έφτασε τα 120.000. Οι κάτοικοι από 2.800.000 έγιναν 5.000.000. Στις συγκοινωνίες προστέθηκαν 500 χιλιόμετρα σιδηροδρομικών

τους συμμάχους τους¹⁶ να προελαύνουν¹⁷ σε πολιτικό¹⁸ και στρατιωτικό¹⁹ επίπεδο και να ελευθερώνουν περιοχές σχεδόν χωρίς μάχη²⁰ επαναλήφθηκε και στη Χαλκιδική.

Τα πλήγματα που έδωσαν οι βαλκάνιοι σύμμαχοι²¹ ήταν η χαριστική βολή στην ήδη βαθεία πληγωμένη Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η συνεχής εμπόλεμη

σταθμών και ο δημόσιος προϋπολογισμός αυξήθηκε κατά 100 εκατομμύρια χρυσές δραχμές. Ο εμπορικός στόλος αναπτύχθηκε αλματωδώς αλλά και ο στρατός πολλαπλασιάστηκε. Νέα εμπορικά κέντρα (Θεσσαλονίκη, Ιωάννινα, Καβάλα κτλ.) προστέθηκαν στο δυναμικό της Ελλάδας ενώ η αστική τάξη ενισχύθηκε με προοδευτικά στοιχεία. Όσον αφορά τώρα τη γεωργική οικονομία αλλά και τη βιομηχανία του κράτους, άλλαξαν όψη, αφού η καπνοπαραγωγή των βορείων περιφερειών και η ελαιουργία των νησιών έδωσαν φτερά στην πρώτη, ενώ η δεύτερη από παρασιτική εξελίχθηκε σε παράγοντα εθνικού πλούτου.

Γ. Βεντήρης. «Η Ελλάς του 1910-1920»σελ.183.

¹⁶ Όσον αφορά το δυναμικό του συμμαχικού στρατού, ο βουλγαρικός ήταν ο ισχυρότερος. Ανερχόταν σε 30.000 πεζούς,5000 ιππείς και 720 πυροβόλα, ενώ ο στρατός της Σερβίας είχε 220.000 πεζούς,3000 ιππείς και 500 πυροβόλα και ο στρατός του Μαυροβουνίου ήταν 35.000 πεζοί και 140 πυροβόλα. Ο ελληνικός στρατός της Θεσσαλίας ήταν 63 τάγματα πεζικού,8 ίλες και 6 ημιλαρχίες ιππικού και 31 πυροβολαρχίες, το σύνολο 100.000 άντρες και στην Ήπειρο ο ελληνικός στρατός αριθμούσε 15.000 άντρες.

Θ. Χρήστου. «Ο Μεγάλος Ασθενής». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας τεύχος 24 30 Μαρτίου 2000.

¹⁷ Η σπουδαιότερη προτεραιότητα του ελληνικού στρατού ήταν να καταλάβει τη Θεσσαλονίκη. Αυτό φαίνεται ξεκάθαρα στο τηλεγράφημα που έστειλε ο Βενιζέλος στο βασιλιά στις 12 Οκτωβρίου 1912. «Αναμένω να μοι γνωρίσετε την περαιτέρω διεύθυνσιν ην θα ακολουθήσει η προέλασις του στρατού της Θεσσαλίας. Παρακαλώ μόνον να έχετε υπ' όψιν ότι σπουδαίοι πολιτικοί λόγοι επιβάλλουν να ευρεθώμεν μία ώρα ταχύτερον εις Θεσσαλονίκην»

Γ. Αναστασιάδης. «Ο Βενιζέλος ξυπνά τον Κωνσταντίνο». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας τεύχος 24 30 Μαρτίου 2000.

¹⁸ Στα πολιτικά δρώμενα της Ελλάδας, άρχισε να δεσπόζει η μορφή του Βενιζέλου. Στις βουλευτικές εκλογές στις 11/24 Μαρτίου ήταν ο λαμπρός νικητής με χαρακτηριστική άνεση. Ενδεικτικά είναι τα λόγια του πρεσβευτή της Αυστρίας Μπράουν με τα οποία κατατόπισε σχετικά την κυβέρνηση της Βιέννης: «Ήταν αναμφίβολο ότι θα πετύχαινε την πλειοψηφία (ο Βενιζέλος) αλλά και οι πιο αισιόδοξοι προέβλεπαν ότι θα καταλάμβανε 120 ως 125 από τις 181 έδρες. Γι' αυτό αποτέλεσε έκπληξη το ότι κατόρθωσε να καταλάβει 148 έδρες. Η αντιπολίτευση υπολογίζει βέβαια 140 καθαρές βενιζελικές έδρες, αφού αφαιρεί ορισμένους βουλευτές, οι οποίοι παρότι εξελέγησαν με τη βενιζελική σημαία, πρόσκεινται σε άλλα κόμματα».

Π. Ενεπεκίδης. «Η Δόξα και ο Διχασμός (Από τα μυστικά αρχεία της Βιέννης)1908-1916». Σελ. 152-153.

¹⁹ Ο Βενιζέλος αποφάσισε την τελευταία στιγμή να μπει η Ελλάδα στους Βαλκανικούς Πολέμους στο πλευρό των Σέρβων και των Βουλγάρων χωρίς καμιά συμμαχία και εγγύηση από αυτούς για εδαφικές προσαρτήσεις σε περίπτωση νίκης. Ήταν μια πολύ ρισκοκίνδυνη ενέργεια που τελικά όμως ωφέλησε τα μέγιστα την Ελλάδα. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του ίδιου προς τους υπουργούς του: «Η Βουλγαρία και η Σερβία αποφάσισαν τον πόλεμο και μας κάλεσαν να πάρουμε μέρος. Αν μείνουμε ουδέτεροι θα συμβεί ένα από τα δύο α) ή θα νικήσουν τα σλαβικά κράτη και η Ελλάδα θα μείνει για πάντα στη Μελούνα ή β) θα νικήσει η Τουρκία και θα χαθεί για πάντα ο ελληνισμός. Ας αφήσουμε ότι στη δεύτερη περίπτωση οι Ρώσοι θα μας θεωρήσουν προδότες της Χριστιανικής ιδέας. Φρονώ ότι πρέπει να δράσουμε και χωρίς τη συμφωνία διανομής».

Σ. Μελάς. «Ο γιός του Ψηλορείτη (ανορθωτής)». Σελ. 315-316

²⁰ Οι Βαλκανικοί πόλεμοι ήταν περισσότερο αγώνες ταχύτητας από Έλληνες Σέρβους και Βούλγαρους με σκοπό να ελευθερώσει, το καθένα από αυτά τα κράτη, όσο δυνατό περισσότερες περιοχές, ώστε να τις κρατήσει στο έδαφός του μετά τη λήξη του πολέμου. Ο στρατός της Αυτοκρατορίας συνεχώς υποχωρούσε αφού πλέον το Οθωμανικό κράτος ήταν υπό συνθήκες κατάρρευσης.

Β. Ραφαηλίδης. «ΙΣΤΟΡΙΑ (κωμικοτραγική) του ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ 1830-1974». σελ.71.

²¹ Κατά τους Βαλκανικούς πολέμους η Βουλγαρία βρέθηκε στην πιο δύσκολη θέση. Έκανε το στρατηγικό λάθος και άνοιξε το μέτωπό της στη Θράκη, έφτασε μάλιστα να απειλήσει και την ίδια την

κατάσταση με τους Ρώσους που κορυφώθηκε στον Κριμαϊκό πόλεμο²² και στον πόλεμο του 1877²³ που τελικά οδήγησε στη συνθήκη του Βερολίνου²⁴, η αγγλική διπλωματία²⁵ και η μεταστροφή της²⁶, όσον αφορά το Ανατολικό Ζήτημα²⁷, η

Κωνσταντινούπολη. Στο σημείο αυτό όμως μαζεύτηκαν πάρα πολλές οθωμανικές ενισχύσεις από τις ασιατικές περιοχές. Το αποτέλεσμα ήταν να κρατά ο βουλγαρικός στρατός τον κύριο όγκο των τουρκικών στρατευμάτων και από πίσω το έργο των συμμάχων να ελευθερώνουν τις περιοχές που του ενδιέφεραν ήταν πολύ πιο εύκολο.

Γ. Μαργαρίτης. «Η ιστορική ευκαιρία βρήκε έτοιμη την Ελλάδα». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας τεύχος 24 30 Μαρτίου 2000.

²² Η φιλοδοξία του τσάρου Νικόλαου του Α΄ ήταν να επεκταθούν τα σύνορα της Ρωσίας προς το νότο, έτσι ώστε να έχει πρόσβαση στη θάλασσα (Αιγαίο πέλαγος). Επιπλέον ήθελε και την Κωνσταντινούπολη. Γι' αυτούς τους λόγους ξεκίνησε το 1856 πόλεμο με την Τουρκία, τον λεγόμενο Κριμαϊκό πόλεμο στον οποίο όμως οι Άγγλοι και οι Γάλλοι πήραν το μέρος της Αυτοκρατορίας και τη βοήθησαν ενεργά. Έτσι χάθηκε ο πόλεμος για τη Ρωσία και μαζί μ' αυτόν ναυάγησαν και τα μεγαλεπήβολα σχέδια του Νικολάου του Α΄.

Ε. Driault. «Το Ανατολικό Ζήτημα από τις αρχές του ως τη συνθήκη των Σεβρών». Β΄ τόμος, σελ.48.

²³ Τον νικηφόρο για τη Ρωσία πόλεμο του 1877 έκλεισε η συνθήκη του Αγίου Στεφάνου στις 3 Μαΐου του 1878. Σύμφωνα με τη συνθήκη αυτή πραγματοποιούνταν η Μεγάλη Βουλγαρία, γεγονός που αύξανε κατά πολύ τη ρωσική επιρροή στα Βαλκάνια και που δυσαρέστησε την Αγγλία και την Αυστρία. Οι τελευταίες ανάγκασαν τη Ρωσία σε αναθεώρηση της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου και τελικά στη διάσκεψη που έγινε στο Βερολίνο και κράτησε ένα μήνα (13 Ιουνίου-13 Ιουλίου 1878) και επεγράφη η συνθήκη του Βερολίνου. Σύμφωνα μ' αυτήν η Μακεδονία επεστράφη στην τουρκική εξουσία, (διότι με τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου ανήκε στη Βουλγαρία) γεγονός πάρα πολύ ευνοϊκό για τις ελληνικές βλέψεις στην περιοχή αυτή.

Κ.Marx, F. Engels. «Η Ελλάδα, η Τουρκία και το Ανατολικό Ζήτημα». σελ. 514.

²⁴ Η συνθήκη του Βερολίνου προέκυψε μετά τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (βλ. παραπομπή 7). Επί της ουσίας επικύρωσε την αδυναμία της Τουρκίας να πραγματοποιήσει οικειοθελώς τις μεταρρυθμίσεις που θα την οδηγούσαν στην ένταξή της στις ευρωπαϊκές χώρες. Επομένως εξασφάλιζε το μέλλον στις χριστιανικές εθνότητες των Βαλκανίων που στέναζαν κάτω από την τουρκική κατοχή και επιβεβαίωνε το πρόσκαιρο της τουρκικής κατάκτησης στην Ευρώπη. Αποκάλυπτε ότι οι Τούρκοι ήταν πάντοτε ξένο σώμα στο ευρωπαϊκό έδαφος και ήρθε η ώρα της αποπομπής του.

Ε. Driault. «Το Ανατολικό Ζήτημα από τις αρχές του έως τη συνθήκη των Σεβρών». Τόμος Α. σελ.498.

²⁵ Στην πρώτη φάση της εξωτερικής της πολιτικής η Αγγλία υποστήριζε την ακεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αυτό συνέβαινε στα πλαίσια του Αγγλορωσικού αποικιοκρατικού ανταγωνισμού στην ανατολή, αλλά και γιατί η Αγγλία χρησιμοποιούσε την Οθωμανική Αυτοκρατορία ως παράγοντα ισορροπίας στην περιοχή για να είναι εύκολη η πρόσβασή της στις αποικιοκρατούμενες Ινδίες.

Ν.Γ.Σβορώνος. «Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας». Σελ. 105-106.

²⁶ Η αγγλική διπλωματία καθοριζόταν από τα συμφέροντα της αποικιοκρατικής πολιτικής που ασκούσε η Αγγλία στην Ασία. Έτσι βρίσκονταν σε συνεχή αντιπαράθεση με τη Ρωσία η οποία επίσης διεκδικούσε σφαίρες επιρροής στην Ασία. Από το 1910 όμως εμφανίστηκε ένας τρίτος ανταγωνιστής, η Γερμανία η οποία κατάφερε να πάρει με το μέρος της την Οθωμανική Αυτοκρατορία (αφού με τη διαμεσολάβησή της εμποδίστηκε ο διαμελισμός της στη συνθήκη του Βερολίνου) και να κερδίσει τις συμπάθειες στο ισλαμικό κόσμο. Παράλληλα στην Ασία ανέπτυξε μεγάλη δραστηριότητα η Ιαπωνία αλλά και η Κίνα άρχισε να ασκεί πιο δυναμική εξωτερική πολιτική. Μπροστά λοιπόν σε όλες αυτές τις συνθήκες η Αγγλία και η Ρωσία ξέχασαν τα παλιά τους μίσση και συμμαχησαν. Έτσι άλλαξε και η πολιτική της Αγγλίας απέναντι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, έπαψε δηλαδή να ενδιαφέρεται για την ακεραιότητά της και σιγά σιγά άρχισε να υποστηρίζει το διαμελισμό της.

Ε. Driault. «Το Ανατολικό Ζήτημα από τις αρχές του έως τη συνθήκη των Σεβρών». Τόμος Β΄. σελίδες 62 - 71.

²⁷ Το Ανατολικό Ζήτημα αρχικά σήμαινε τον ανταγωνισμό των μεγάλων δυνάμεων (Αγγλία - Ρωσία) για τη διατήρηση ή τη διαδοχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στις παραμονές της Μικρασιατικής εκστρατείας όμως το Ανατολικό Ζήτημα γίνεται θέμα ανταγωνισμού συμμαχιών. Της εγκάρδιας συνεννόησης (Αντάντ) που αποτελούνταν από την Αγγλία τη Γαλλία και τη Ρωσία και της Κεντρικής Αυτοκρατορίας που την απάρτιζαν η Γερμανία και η Αυστροουγγαρία.

οικονομική χρεωκοπία²⁸, η επανάσταση των Νεότουρκων²⁹ και η καθαίρεση³⁰ του Αβδούλ Χαμίτ Β³¹ ήταν ίσως οι κυριότερες αιτίες της κατάρρευσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο διαμελισμός της ξεκίνησε από τα μέσα του 1870³² και ουσιαστικά ολοκληρώθηκε με την αλλαγή της μέχρι τότε φιλοτουρκικής αγγλικής διπλωματίας³³ που οδήγησε στους Βαλκανικούς πολέμους.

Φ. Γρηγοριάδης. «Διχασμός-Μικρά Ασία (ιστορία μιας εικοσαετίας 1909-1930). Σελ. 31-33.

²⁸ Από το 1854 ως το 1862 οι δυτικοί τραπεζίτες δάνεισαν στο Σουλτάνο το ποσό των 557 εκατομμυρίων φράγκων. Το 1874 το δημόσιο χρέος του οθωμανικού κράτους ανέβαινε στον αστρονομικό αριθμό των 4.571.745.350 φράγκων.

Ν. Ψυρούκης. «Μικρασιατική καταστροφή. Η Εγγύς Ανατολή μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο 1918-1923». Σελ. 99-100.

²⁹ Τα πολλά οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζε η Οθωμανική Αυτοκρατορία, η γραφειοκρατία και το απαρχαιωμένο φεουδαρχικό σύστημα έφερα στο προσκήνιο το κίνημα των Νεότουρκων. Η κυρίαρχη ιδεολογία τους ήταν να παρακαμφθούν οι εθνικές και θρησκευτικές διαφορές των πολιτών της Αυτοκρατορίας και να θεωρούνται όλοι Οθωμανοί υπήκοοι. Να αναγνωριστούν δηλαδή οι διάφορες εθνότητες που αποτελούσαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία (Έλληνες, Βούλγαροι, Εβραίοι κ.τ.λ.) προς όφελός της. «Οι Νεότουρκοι αντιπροσωπεύουν για τους αστικούς κύκλους την προσδοκία να περισωθεί μέσα από μεταρρυθμίσεις η πολυεθνική Αυτοκρατορία, ενώ για τους λαούς της Αυτοκρατορίας την ελπίδα να αντιμετωπισθούν τα άλυτα αστικοδημοκρατικής φύσης προβλήματά σε κατεύθυνση φιλολαϊκή, αντιφεουδαρχική». Έτσι από τη Θεσσαλονίκη ξεκινά το 1908 μέσα σε ένα απεργιακό κύμα η Νεοτουρκική επανάσταση, που υποχρέωσε τον Αβδούλ Χαμίτ να επαναφέρει τη νομοθεσία του Τανζιμάτ που ουσιαστικά είχε καταργήσει.

Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών. «Η σοσιαλιστική οργάνωση Φεντερασιόν Θεσσαλονίκης 1909-1918». σελ.29.

³⁰ Τον Απρίλιο του 1909 εξεργάγη στην Κωνσταντινούπολη αντεπαναστατικό κίνημα από συντηρητικούς και φανατικούς ισλαμικούς κύκλους. Κύριος οργανωτής του κινήματος ήταν η Εταιρία Ισλαμικής Ενότητας. Η Νεότουρκοι αντέδρασαν στέλνοντας στρατό από την Μακεδονία. Ανέτρεψαν τη Βουλή και πέτυχαν την έκδοση της απόφασης του εκθρονισμού του Αβδούλ Χαμίτ θεωρώντας τον υπεύθυνο για το αντεπαναστατικό κίνημα και τους θανάτους που προκλήθηκαν από αυτό, καθώς επίσης και για κατάχρηση των κρατικών πόρων.

Η. Morgenthau. «Τα μυστικά του Βοσπόρου». σελ. 83.

³¹ Ο Αβδούλ Χαμίτ έγινε Σουλτάνος το 1878 με επανάσταση που στοίχισε το θρόνο στον αδερφό του Μουράτ και τη ζωή στο θείο του Αβδούλ Αζίζ. Ακολούθησε συντηρητική πολιτική καταπατώντας τη νομοθεσία του Τανζιμάτ και πολεμώντας τους Νεότουρκους. Αυθαιρετούσε στην εξουσία καταντώντας τους υπουργούς φερέφωνα και εκτελεστικά όργανα του. Μ' αυτή του την πολιτική όμως κατάφερε να διατηρήσει μια Οθωμανική Αυτοκρατορία, που παρέπαιε, για λίγα χρόνια ακόμα σαν υπολογίσιμη δύναμη. Το αποκορύφωμα της σκληρής πολιτικής του ήταν οι σφαγές των Αρμενίων που κράτησαν από το 1874 ως το 1896 και τον άφησαν στην ιστορία ως ένα από τους πιο αιματοβαμμένους Σουλτάνους.

Ε. Driault. «Το Ανατολικό Ζήτημα από τις αρχές του έως την συνθήκη των Σεβρών». Β' τόμος. Σελ. 190-218.

³² Η Αγγλία αποσπά από την Οθωμανική Αυτοκρατορία το 1878 την Κύπρο και το 1882 την Αίγυπτο. Η Γαλλία με τη σειρά της κερδίζει από την Αυτοκρατορία το 1881 την Τύνιδα και εδραιώνει την κατοχή της στην Αλγερία.

Ν. Ψυρούκης. «Η Μικρασιατική καταστροφή, η Εγγύς Ανατολή μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο 1918-1923». σελ. 100.

³³ Μπροστά στον κοινό εχθρό που λέγεται Γερμανία, η Αγγλία και η Ρωσία θα συμμαχήσουν. Χρειάζονται βέβαια κοντά δύο δεκαετίες για την προσέγγιση αυτή, αλλά το 1908 έχει πια μορφοποιηθεί η συμμαχία τους. «Έτσι, αναγνωρίζουν τα δικαιώματα των πραγματικών ιδιοκτητών του χώρου των Βαλκανικών κρατών». Η Αγγλία και η Ρωσία θα προετοιμάσουν το έδαφος της Βαλκανικής συμμαχίας που θα οδηγήσει στους Βαλκανικούς πολέμους.

Φ.. Ν. Γρηγοριάδης. «Διχασμός-Μικρά Ασία (Ιστορία μιας 20ετίας) 1909-1930». σελ. 33.

Οι εθνότητες που συνυπήρχαν³⁴ στη Μακεδονία (Έλληνες, Βούλγαροι, Σλάβοι³⁵) από πιο μπροστά άρχισαν να αντιλαμβάνονται την παρακμή και τελικά την κατάρρευση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.³⁶ Αυτό οδήγησε σε έναν άτυπο ανταγωνισμό³⁷ στην περιοχή, που κορυφώθηκε με τον Μακεδονικό Αγώνα (1904-1908)³⁸. Οι Έλληνες της Μακεδονίας υπέφεραν πολλά απ' την Βουλγαρική καταπίεση.³⁹ Ευνοούμενοι οι Βούλγαροι⁴⁰ από την ιδέα του πανσλαβισμού⁴¹ που

³⁴ Υπήρχε τόσο μεγάλο εθνολογικό κομφούζιο στην περιοχή της Μακεδονίας που φυσικά δεν λύθηκε με τα σύνορα που ορίστηκαν μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους. Ο πληθυσμός ήταν τόσο μπερδεμένος εθνολογικά που ήταν αδύνατο να ξεδιαλυθεί εύκολα αυτό το εθνολογικό κουβάρι. Έτσι πολλά ελληνικά χωριά μείνανε εκτός ελληνικών συνόρων ακόμα και μετά τους Βαλκανικούς πολέμους του 1912- 1913. (Βλέπε Παράρτημα 29)

I. X. Γιαννακένας. «Βόρειος Μακεδονία. Η απάντηση στα Σκόπια». σελ.65.

³⁵ Ο λόγος που οδήγησε σε όλο αυτό το τεράστιο εθνολογικό μπερδεμα στην Μακεδονία και γενικότερα στα Βαλκάνια είναι οι συνεχείς εσωτερικές μεταναστεύσεις στο χώρο των Βαλκανίων κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας που σταμάτησαν τελικά μετά τον Α παγκόσμιο πόλεμο και την Μικρασιατική καταστροφή με την ανταλλαγή ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών 1923-1924). Οι μεταναστεύσεις αυτές ήταν ή ομαδικές (κατά χιλιάδες ατόμων) ή μερικές (κατά οικογένειες) και οφείλονταν α) σε αίτια εθνικής (π.χ. Έλληνες που ανέβαιναν στα βουνά γιατί εκεί ένοιωθαν ελευθερία και ασφάλεια και φυσικά έτρεφαν άσβεστη την ελπίδα της απελευθέρωσης) και οικονομικής φύσεως, β) Στο παιδομάζωμα και τη στρατολόγηση του σώματος των Γενιτσάρων, που ήταν ο σκληρότερος φόρος αίματος που επιβλήθηκε ποτέ από κατακτητή και γ) στις ορδές των λεγόμενων Κιρτζαλήδων που ήταν βίαιοι επιδρομείς κατά το πλείστον Αλβανοί.

Θ. Βελιανίτης, Ν. Κλαδάς, Ν. Μοσχόπουλος, Η. Κυριακόπουλος. «ΒΑΛΚΑΝΙΑ Οι Βαλκανικοί και οι Ελληνοτουρκικοί Πόλεμοι». Σελ. 31 ως 33

³⁶ Η αποσύνθεση (της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας) συνεχίζεται και το 1912 η Ιταλία αποσπά τη Λιβύη και τα Δωδεκάνησα από την Τουρκία. Με τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912 – 13 και με τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο που ακολουθεί, ο Μωάμεθ Ε΄ χάνει τη Μακεδονία, τη Δυτική Θράκη, την Αλβανία και όσα απ' τα νησιά του Αιγαίου είχαν απομείνει στην Τουρκία. Εν ολίγοις, η Τουρκία περιορίζεται περίπου στα σημερινά εδάφη της. Κι ωστόσο, παραμένει αυτοκρατορία, αλλά εντελώς της πλάκας. Και μέσα σ' όλα, νάσου και οι Άγγλοι, να αφαιρούν αυτόν τον καιρό από την Τουρκία την Αραβική Χερσόνησο, τη Συρία, την Παλαιστίνη και τη Μεσοποταμία. Η Συνθήκη των Σεβρών το 1920 επικυρώνει το διαμελισμό της Αυτοκρατορίας.

Β. Ραφαηλίδης. «Οι λαοί των Βαλκανίων». Σελ. 114-115.

³⁷ Την εποχή εκείνη ο βουλγαρικός εθνικισμός ήταν ο πιο επιθετικός στη Μακεδονία. Οργάνωνε ένοπλες ομάδες προσπαθώντας να εντάξει στα κρατικά όρια της Βουλγαρίας τους πληθυσμούς των αμφισβητούμενων περιοχών και διείσδυε στον εκπαιδευτικό και εκκλησιαστικό μηχανισμό που επηρεαζόταν από το Πατριαρχείο και το ελληνικό κράτος.

Τ. Βουρνάς. «Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας 1821-1909». σελ.550.

³⁸ Ο Μακεδονικός Αγώνας δεν περιορίζεται μόνο στα στενά πλαίσια του 1904-1908 που του βάζουμε αλλά επί της ουσίας επεκτείνεται σε ολόκληρο σχεδόν το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα. Οι επαναστατικές κινητοποιήσεις του Ελληνισμού είναι συνεχείς την περίοδο αυτή(1854-1878-1886)και κορυφώνεται με την επανάσταση του 1878 και το συνέδριο του Βερολίνου.

Κ. Βακαλόπουλος. «Η Μακεδονία στις παραμονές του Μακεδονικού Αγώνα». σελ.17.

³⁹ Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του Μιχάλη Παπάζογλου, ενός ανώνυμου Έλληνα στην Αχρίδα: «Για να ζήσεις ήσυχος γίνε Βούλγαρος! Για να κερδίζεις τις δίκες σου, γίνε Βούλγαρος! Για να αποφεύγεις την αγγαρεία, γίνε Βούλγαρος! Για να σφετερίζεσαι χωράφια γίνε τώρα και για πάντα Βούλγαρος! Η Κωνσταντινούπολη υπακούει στις εντολές της Σόφιας! Οι Τούρκοι έπαρχοι θέλουν να τα έχουν καλά με αυτούς τους ισχυρούς της ημέρας.... Η ζωή ενός Έλληνα δεν είναι πια παρά σταυρικό μαρτύριο.

Υ. Bergard. «Τουρκία και Ελληνισμός». σελίδες 158-159.

⁴⁰ Αυτή η τρομοκρατία των Βούλγαρων που προβλήθηκε σαν επανάσταση, πέρα από τις άμεσες αρνητικές συνέπειές της (καταπίεση των άοπλων Ελλήνων, αφορμή για τους Τούρκους ώστε να αυθαιρετούν κι αυτοί καταστρέφοντας ελληνικά χωριά) συνετέλεσε και στα εξής: α) Οι λαοί της Ευρώπης άρχισαν να κατανοούν την πραγματική κατάσταση στη Μακεδονία και να εξεγερθούν κατά

κυριαρχούσε στη Ρωσία⁴² κατάφεραν με βίαιες μεθοδεύσεις⁴³ να αποκτήσουν⁴⁴ το πάνω χέρι στην περιοχή⁴⁵. Τελικά ο ένοπλος⁴⁶ Μακεδονικός Αγώνας⁴⁷ θα σταματήσει⁴⁸ με το κίνημα των Νεότουρκων⁴⁹ το 1908 που ανάγκασε τον Σουλτάνο

των Βουλγάρων. (Η φιλοβουλγαρική εφημερίδα «Χρόνος» που εκδίδονταν στο Παρίσι αναγκάστηκε να παραδεχτεί ότι: «δεν εξεγέρθηκε ολόκληρη η Μακεδονία και θα ήταν πλάνη αν πιστεύαμε κάτι τέτοιο») και β) να αφυπνιστούν τα άλλα αμέσως ενδιαφερόμενα κράτη (Ελλάδα και Σερβία) για τον κίνδυνο που διατρέχουν οι ομοεθνείς τους στη Μακεδονία και να κινητοποιηθούν προκειμένου να τους προασπίσουν είτε με ένοπλο αγώνα, είτε με διαβήματα προς τις Μεγάλες Δυνάμεις

Δ. Ζαγκλή. «Η Μακεδονία του Αιγαίου και οι Γιουγκοσλάβοι». Σελ. 263 ως 265.

⁴¹ Ο πανσλαβισμός είναι η συσπείρωση των σλαβικών λαών με σκοπό την ανεξαρτησία. Η πανσλαβική πολιτική της Ρωσίας αντιμάχονταν τα ελληνικά συμφέροντα και πέτυχε α) την ίδρυση αυτόνομης βουλγαρικής εκκλησίας και β) την ίδρυση μεγάλου βουλγαρικού κράτους με τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου το 1878.

V. Berard. «Τουρκία και Ελληνισμός». σελ. 157.

⁴² Βέβαια υπήρχαν στη Ρωσία και φωνές που διακήρυτταν την ουδετερότητα, όπως αυτή του Λέων Τρότσκι. Ο τελευταίος υποστήριζε ότι το να βοηθήσει η Ρωσία οποιονδήποτε Βαλκανικό λαό με όπλα ή κάθε άλλου είδους βοήθεια μπορεί «να γίνει πηγή μεγάλων σφαλμάτων και μεγάλων δεινών». Διότι αυτού του είδους η προσέγγιση των Βαλκανικών πολέμων τους μετατρέπει αυτομάτως σε πανευρωπαϊκό πόλεμο που μπορεί να έχει απρόσμενες εξελίξεις. «Όσο κι αν νοιαζόμαστε» γράφει ο Τρότσκι «για την τύχη των νεαρών Βαλκανικών λαών ... δεν θέλουμε και δεν μπορούμε να βάλουμε σε κίνδυνο τη δικιά μας πολιτισμική ανάπτυξη».

Λ. Τρότσκι. «Τα Βαλκάνια και οι Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913».σελ.113.

⁴³ Κατά το έτος 1902-1903 με την κρυφή σύμφωνη γνώμη της Ρωσίας οι Βούλγαροι κομιτατζήδες αρχίζουν να δολοφονούν και πάλι Χριστιανούς καθώς και Μουσουλμάνους. Οι βουλγαρικές ληστρικές συμμορίες δρούσαν με τις γνωστές μεθοδεύσεις της βίας και της τρομοκρατίας. Αυτές ήταν υπεύθυνες για τις ταραχές που γίνονταν στη Μακεδονία και όχι οι Μουσουλμάνοι, ούτε οι Ραγιαδες. (Αγγλική κυανή βίβλος)

Α. Ανεστόπουλος. «Ο Μακεδονικός Αγών». Ά τόμος. σελ.20.

⁴⁴ Με τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου στις 3 Μαΐου του 1878 γεννήθηκε η Μεγάλη Βουλγαρία με έκταση 160.000 χμ. που περιλάμβανε τη βόρεια και νότια Βουλγαρία, τη Δυτική Θράκη και όλη τη Μακεδονία και εκτεινόταν από τη Μαύρη θάλασσα ως την Αλβανία και από το Δούναβη ως το Αιγαίο

M. Νυσταζοπούλου – Πελεκίδου. «Οι Βαλκανικοί λαοί». σελ.265.

⁴⁵ Ο κόμης Ιγνάτιεφ, στρατιωτικός και διπλωμάτης και ένθερμος υποστηρικτής των βουλγαρικών αξιώσεων στη Μακεδονία, στο λόγο του στο πανσλαβικό συνέδριο που έγινε με αφορμή τα 25 χρόνια από τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου είπε: «Εκανα ό,τι μπορούσα για να δημιουργήσω τη Μεγάλη Βουλγαρία. Γι' αυτό το λόγο δε δίστασα να προσαρτήσω στη Βουλγαρία περιοχές που δεν ήταν βουλγαρικές.Σ' αυτό το θέμα δεν με απασχόλησαν τα συμφέροντα ούτε των Βουλγάρων, ούτε των Σέρβων αλλά τα ανώτερα συμφέροντα του σλαβισμού».

V. Berard. «Τουρκία και Ελληνισμός». σελ. 238.

⁴⁶ Ουσιαστικά η αρχή της ένοπλης φάσης του Μακεδονικού Αγώνα έγινε το 1893 όπου ιδρύθηκε η Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση (ΕΜΕΟ) στη Θεσσαλονίκη. Τα μέλη της ήταν σλαβόφωνοι και Βούλγαροι από τη Μακεδονία, τη Βουλγαρία και στη συνέχεια από τη Θράκη. Στόχος της η ενοποίηση και η απελευθέρωση της Μακεδονίας από τους Τούρκους. Στην πράξη όμως, η οργάνωση αυτή δρούσε, με τις ευλογίες του βουλγαρικού κράτους, για τον ταχύτερο και βιαιότερο εκβουλγαρισμό των κατοίκων της περιοχής.

Λ. Διβάνη. «Η Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947)». Σελ. 289 ως 292.

⁴⁷ Ο Μακεδονικός Αγώνας έγινε κυρίως μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων. Κράτησε περίπου 40 χρόνια (από το 1870 ως το 1908) στην τουρκοκρατούμενη τότε Μακεδονία και είχε τρεις κύριες φάσεις: α) της προπαγανδιστικής δράσεως των ξένων κομιτάτων(1870-1897) β) της τρομοκρατικής δράσης του βουλγαρικού κομιτάτου(1897-1904) και γ) της κυρίως φάσης του Μακεδονικού Αγώνα, της ένοπλης αναμέτρησης δηλαδή του Ελληνισμού με το Βουλγαρισμό και των άλλων εθνών της περιοχής (1904-1908)

Π. Λ. Τσάμης. «Μακεδονικός Αγών». σελ.11.

⁴⁸Ο ένοπλος Μακεδονικός Αγώνας, που σταμάτησε το 1908 με το κίνημα των Νεότουρκων, είχε ξεκινήσει με τις έντονες διαμαρτυρίες του Οικουμενικού Πατριαρχείου προς τις Μεγάλες Δυνάμεις για

Αβδούλ Χαμίτ Β΄ να επαναφέρει την νομοθεσία του Τανζιμάτ⁵⁰ που ήταν ευεργετική για τις μειονότητες των Βαλκανίων⁵¹, αφού τις αναγνώριζε και τις ενσωμάτωνε στο Οθωμανικό κράτος.⁵²

Όλα αυτά τα διεθνή γεγονότα δεν αφήνουν ανεπηρέαστη τη Χαλκιδική. Και ο Κριμαϊκός πόλεμος⁵³ αλλά και ο Ρωσοτουρκικός του 1877⁵⁴ προκαλούν αναταραχές

τα εγκλήματα που γίνονταν σε βάρος του ελληνικού πληθυσμού από τους Βούλγαρους εθνικιστές. Τότε ήταν που άρχισε να δείχνει ενδιαφέρον για το θέμα και η ελληνική Κυβέρνηση. Σχεδόν ταυτόχρονα με τις κινήσεις του Πατριαρχείου έκανε έντονο διάβημα προς το μέγα βεζίρη του Σουλτάνου. Αμέσως μετά έστειλε στη Μακεδονία μια επιτροπή από στρατιωτικούς για να ερευνήσει το θέμα της διαβίωσης των Ελλήνων της Μακεδονίας και της καταπίεσής τους από το βουλγαρικό στοιχείο. Η επιτροπή αυτή αποτελούνταν από τον λοχαγό Κοντούλη, τον υπολοχαγό Παπούλια και τους ανθυπολοχαγούς Μελά και Κολοκοτρώνη. Η έκθεση της επιτροπής αυτής ήταν καθοριστική για τα δεινά που περνούσε ο Ελληνισμός της Μακεδονίας και έτσι η Κυβέρνηση αποφάσισε να βοηθήσει έμπρακτα και ενεργά το ελληνικό στοιχείο της περιοχής.

Σ. Τσαπάρας. «Μακεδονία και Μακεδονικό Πρόβλημα». σελ.98.

⁴⁹ Το κίνημα των Νεότουρκων αν και αρχικά έδινε την εντύπωση της δημοκρατικής μεταρρύθμισης εξελίχθηκε σε ένα έντονα εθνικιστικό και καταπιεστικό κίνημα. Οι Νεότουρκοι γρήγορα εγκατέλειψαν τις βλέψεις τους για δημοκρατικό καθεστώς και τις αντικατέστησαν με τις ιδέες περί έθνους. Αντί για συνταγματικό κράτος επανέφεραν την ιδέα του παντουρκισμού και αντί για ένα κράτος ίσων ευκαιριών για όλους τους πολίτες εγκαθίδρυσαν ένα κράτος αποκλειστικά για Τούρκους.

Η. Morgenthau. «Τα μυστικά του Βοσπόρου». σελ.371.

⁵⁰ Με τα δύο φερμάνια, Γκιουλχανέ Χάττι Σεριφ το 1839 και Χάττι Χουμαγιούν το 1856 μπαίνουμε στη φάση του Τανζιμάτ, που ήταν η μεγάλη μεταρρυθμιστική περίοδος για την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Τα δύο αυτό φερμάνια εξασφάλιζαν την ισονομία των πολιτών της Αυτοκρατορίας, ανεξαρτήτου εθνικότητας ή θρησκευόμετος, στα πλαίσια της προσπάθειας του εκσυγχρονισμού και της αναγνώρισης των μειονοτήτων. Σύνθημα της μεταρρυθμιστικής κίνησης του Τανζιμάτ είναι ότι δεν υπάρχουν πια εθνικοί διαχωρισμοί στην Οθωμανική Αυτοκρατορία αλλά όλοι είναι πολίτες της Αυτοκρατορίας.

Κ. Βακαλόπουλος. «Νεότουρκοι και Μακεδονία (1908-1912)». σελ.179.

⁵¹ Το πανευρωπαϊκό σοσιαλιστικό κίνημα δεν έμεινε αδιάφορο μπροστά στο θέμα των Βαλκανίων. Αντιθέτως το ζήτημα αυτό απασχόλησε τη Β΄ Διεθνή, η οποία προσπάθησε να κατευνάσει τα εθνικιστικά πάθη για τη διεκδίκηση της Μακεδονίας. Στα πλαίσια της προσπάθειας αυτής πρότεινε το σχηματισμό μιας Σοσιαλιστικής Βαλκανικής Ομοσπονδίας και έγινε και συνέδριο για το σκοπό αυτό, στο Βελιγράδι στις 25-27 Δεκεμβρίου του 1909. Συμμετείχαν αντιπρόσωποι της Σερβίας, Βουλγαρίας, Ρουμανίας, Βοσνίας, Κροατίας, Ερζεγοβίνης, Μαυροβουνίου και του Αρμενικού Χιντσάκ. Η Ελλάδα λόγω του ότι δεν είχε οργανωμένο σοσιαλιστικό κόμμα δεν είχε εκπροσώπηση. Η συνδιάσκεψη αυτή έβγαλε ψήφισμα που τόνιζε την ανάγκη ενός κοινού αγώνα όλων των εργαζομένων ενάντια στον καπιταλισμό και τον ξένο μπερλιαλισμό και όρισε την επόμενη (συνδιάσκεψη) που θα γίνονταν το 1911 στη Σόφια όπου θα συζητούνταν το πρόγραμμα της κοινής δράσης. Η συνδιάσκεψη αυτή όμως δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ αφού λόγω των διαρκών αναβολών που οφείλονταν στις εσωτερικές διαμάχες του βουλγαρικού σοσιαλιστικού κόμματος πρόλαβαν να ξεκινήσουν οι Βαλκανικοί Πόλεμοι. Έτσι δικαιώθηκαν οι Γερμανοί σοσιαλιστές που πίστευαν για την περιοχή ότι το πατριωτικό συναίσθημα θα υπερίσχυε της σοσιαλιστικής ιδεολογίας.

Σ. Ι. Καργάκος. «Από το Μακεδονικό ζήτημα στην εμπλοκή των Σκοπίων». Σελ. 142-143.

⁵² Στις πρώτες εκλογές που έγιναν στην Τουρκία μετά την επανάσταση των Νεότουρκων το 1908 εξελέγη βουλή 257 βουλευτών. Από το σύνολο αυτό οι 89 βουλευτές αντιπροσώπευαν μειονότητες (Ελληνες, Αλβανούς, Αραβες, Σλάβους)

Τ. Βουρνάς. «Ιστορία της νεότερης Ελλάδας 1821-1909». σελ.594.

⁵³ Κατά τον Κριμαϊκό πόλεμο ξεσπά στη Χαλκιδική η επανάσταση του Τσάμη Καρατάσου. Ο οπλαρχηγός αυτός πηγαίνει (με τη συγκατάθεση της Αθήνας που καθώς έμεινε ευχαριστημένη από την εξέλιξη τη επανάστασης στην Ήπειρο αποφάσισε να επαναστατήσουν και η Μακεδονία και η Θεσσαλία) στη Εύβοια και συγκεντρώνει στρατό από Μακεδόνες που είχαν καταφύγει εκεί από την επανάσταση του 1821. Επιστρέφει στη Χαλκιδική και περνάει νικηφόρα από τη Συκιά, τον Καβρόλακα καθώς και από την περιοχή της Ορμύλιας Ψακουδία κατατροπώνοντας τους Τούρκους. Στην Κομίτζα

στην περιοχή. Κατά το Μακεδονικό Αγώνα⁵⁵ η Χαλκιδική συμμετέχει ενεργά⁵⁶ κάνοντας ό,τι είναι δυνατό⁵⁷, για να συμβάλει θετικά στις περιστάσεις. Λόγω του ότι δεν υπήρχε στην περιοχή το βουλγαρικό στοιχείο⁵⁸ και ο πληθυσμός ήταν συμπαγής

όμως νικείται στις 16 Μαΐου από τις πολλαπλάσιες τουρκικές δυνάμεις και αποδεκατίζεται ο στρατός του. Αυτό τον αναγκάζει να επιστρέψει στην ελεύθερη Ελλάδα χωρίς να καταφέρει να ολοκληρώσει την εξέγερσή του και αφήνοντας για μια ακόμη φορά την περιοχή στο έλεος των Τούρκων. (Όταν οι Τούρκοι μπαίνουν στον Πολύγυρο, 30 Έλληνες πρόκριτοι τους περίμεναν έξω από την κωμόπολη για να τους υποδεχτούν. Χωρίς αφορμή έσφαξαν τους 27 και στη συνέχεια λεηλάτησαν και κατέστρεψαν τον Πολύγυρο.)

Μ. Παπά, Κ. Σισμανίδης, Ι. Παπάγγελος, Ε. Ζέλλιου – Μαστροκώστα. «Η ιστορία της Χαλκιδικής». Σελ. 126 ως 129.

⁵⁴ Όταν τον Απρίλιο του 1877 ξεσπά νέος Ρωσοτουρκικός πόλεμος οι Ρώσοι κατατροπώνουν τους Τούρκους και τους αναγκάζουν να υπογράψουν στις 19 Φεβρουαρίου του 1878 τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου που κατοχυρώνει τη Μεγάλη Βουλγαρία. Η ελληνική κυβέρνηση είναι έτοιμη να υποκινησει νέα εξέγερση στη Μακεδονία, όμως τελικά δεν την πραγματοποιεί μετά τις υποσχέσεις των Άγγλων ότι η συνθήκη του Αγίου Στεφάνου θα ανατραπεί. Οι Τούρκοι όμως, που περιμένουν επανάσταση στη Χαλκιδική, στέλνουν ισχυρές δυνάμεις στρατού και στις 5 Ιανουαρίου του 1878 κηρύσσουν στρατιωτικό νόμο. Επίσης συλλαμβάνουν πολλούς Χαλκιδικιώτες, μεταξύ αυτών και τον πρόεδρο του Πολυγύρου Ιωάννη Μερέτη. Η κατάσταση είναι έκρυθμη και τα πνεύματα δεν ηρεμούν ούτε με την υπογραφή της συνθήκης του Βερολίνου. Μόνο το 1881 επέρχεται η ηρεμία στη Χαλκιδική, όταν αναλαμβάνει διοικητής της Θεσσαλονίκης ο Γκαλίπ Πασάς, ο οποίος αποσύρει τον τουρκικό στρατό από την περιοχή.

Μ. Παπά, Κ. Σισμανίδης, Ι. Παπάγγελος, Ε. Ζέλλιου – Μαστροκώστα. «Η Ιστορία της Χαλκιδικής». Σελ. 129 ως 131.

⁵⁵ Ο Μακεδονικός Αγώνας λήγει και στη Χαλκιδική το 1908 με την επικράτηση των Νεότουρκων και τις υποσχέσεις τους για σύνταγμα, ισοτιμία και ισοπολιτεία για όλες τις εθνότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σύντομα όμως αποδεικνύονται χειρότεροι δυνάστες από τους Παλαιότουρκους. Οι στρατεύσιμοι άντρες κατέφυγαν οπλισμένοι στα βουνά για να μην υπηρετήσουν του τουρκικό στρατό. (Διότι σύμφωνα με τις συνθήκες της ισοπολιτείας και οι χριστιανοί ήταν υποχρεωμένοι να υπηρετούν τον τουρκικό στρατό). Οι Νεότουρκοι στέλνουν στρατό για να καταπολεμήσει τους ένοπλους λιποτάκτες, και λυμαινόνται τον τόπο με βία και τρομοκρατία. Για μια ακόμα φορά το Άγιο Όρος γίνεται καταφύγιο απελπισμένων ανθρώπων.

Μ. Παπά, Κ. Σισμανίδης, Ι. Παπάγγελος, Ε. Ζέλλιου – Μαστροκώστα. «Η ιστορία της Χαλκιδικής». σελ.136.

⁵⁶ Η Χαλκιδική κατά το Μακεδονικό Αγώνα είναι τόπος αποβίβασης ανταρτών και παραλαβής όπλων από την ελεύθερη Ελλάδα. Λόγω της γεωγραφικής της θέσης, τα αντάρτικα σώματα που προέρχονταν από τις Β. Σποράδες αποβιβάζονταν στην Κασσάνδρα, στη Συκιά και στο λιμάνι του Σαλονικιού. Ακόμη τόπος αποβίβασης στρατιωτικών δυνάμεων αποτελούν ο Άθως, η Ιερισσός και η Ολυμπιάδα και βέβαια σε όλα τα χωριά έχουν συγκροτηθεί μυστικές επιτροπές Μακεδονικού Αγώνα.

Μ. Παπά, Κ. Σισμανίδης, Ι. Παπάγγελος, Ε. Ζέλλιου - Μαστροκώστα. «Η ιστορία της Χαλκιδικής». Σελ. 133-134.

⁵⁷ «Η Χαλκιδική και κυρίως το Άγιο Όρος, εκτός από ασφαλές ορμητήριο, γίνεται και το καταφύγιο των ανταρτών και όσων κινδυνεύουν εξαιτίας της συμμετοχής τους στον Αγώνα.

Μ. Παπά, Κ. Σισμανίδης, Ι. Παπάγγελος, Ε. Ζέλλιου - Μαστροκώστα. «Η ιστορία της Χαλκιδικής». σελ.134.

⁵⁸ Οι Βούλγαροι αρχίζουν σιγά σιγά να δημιουργούν ένοπλες ομάδες στην περιοχή και άλλοι να διασκορπίζονται, με σκοπό να δημιουργήσουν βουλγαρικές κοινότητες. Τον Οκτώβριο του 1906 ο Κοσμόπουλος (αρχηγός της περιοχής Λαγκαδά-Χαλκιδικής) μαθαίνει ότι 100 Βούλγαροι συνοδευόμενοι από Τούρκους έφιππους κατευθύνονται στο Άγιο Όρος. Τους συναντά στην Ασπροβάλτα Θεσσαλονίκης και αφού αποπλίζει τους Τούρκους χωροφύλακες σκοτώνει τους σημαντικότερους Βούλγαρους, ενώ τους άλλους τους αναγκάζει να γυρίσουν στην πατρίδα τους. «Εκτοτε οι Βούλγαροι διστάζουν να κατέλθουν στη Χαλκιδική».

Μ. Παπά, Κ. Σισμανίδης, Ι. Παπάγγελος, Ε. Ζέλλιου - Μαστροκώστα. «Η ιστορία της Χαλκιδικής». σελ.134.

ελληνικός⁵⁹ δεν έγιναν σπουδαίες μάχες στη Χερσόνησο. Η Χαλκιδική δηλαδή δεν αποτέλεσε πεδίο μαχών (εξάλλου δεν ήταν και μέσα στα επεκτατικά πλάνα των Βουλγάρων⁶⁰), αλλά ανέδειξε πολλούς ήρωες Μακεδονομάχους⁶¹ που πολέμησαν αλλού.

Οι κάτοικοι της Ορμύλιας κατά το Μακεδονικό Αγώνα κάθε άλλο παρά έμειναν αδρανείς⁶². Αντιθέτως, αφού μνήθηκαν⁶³ σ' αυτόν από τον καπετάν Μηνόπουλο⁶⁴, αγωνίστηκαν με όσα μέσα και δυνάμεις είχαν. Αρχικά έφτιαξαν μια επιτροπή, την Επιτροπή Εθνικής Αμύνης⁶⁵ και αργότερα, για την καλύτερη οργάνωση του αγώνα ιδρύθηκε σύλλογος με την ονομασία «Σωτήρ»⁶⁶. Πολλοί Ορμυλιώτες υπηρέτησαν σε ένοπλα σώματα και δεν δίστασαν να δολοφονήσουν τους αδερφούς Διαμαντή όταν κατέδωσαν στους Τούρκους τρεις Ορμυλιώτες αγωνιστές.⁶⁷

⁵⁹ Βλέπε Παράρτημα 30.

⁶⁰ Ο χάρτης της Μεγάλης Βουλγαρίας που είχε χαραχτεί σύμφωνα με τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, που πάντοτε αποτελεί τον κύριο επεκτατικό στόχο της Βουλγαρίας, δεν περιελάμβανε τη Χαλκιδική.

Ε. Ζέλλιου – Μαστροκώστα. «Χαλκιδική: επαναστάσεις κατά την τουρκοκρατία-Μακεδονικός Αγώνας». σελ.78.

⁶¹ Σπουδαίοι Χαλκιδικιώτες Μακεδονομάχοι ήταν οι Παναγιώτης Παπατζανέτας, λοχίας του πυροβολικού, Αριστόβουλος Κόης (Βάλτσας), αρχηγός της Χαλκιδικής, Γ. Γαλανόπουλος, υπαρχηγός Χαλκιδικής, Β. Παπακώστας και φυσικά ο μεγάλος οπλαρχηγός Ηρακλής Πατίκας.

Μ. Παπά, Κ. Σισμανίδης, Ι. Παπάγγελος, Ε. Ζέλλιου - Μαστροκώστα. «Η ιστορία της Χαλκιδικής». σελ.135

⁶² Σύμφωνα με τα Αρχεία της Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού, έντεκα Ορμυλιώτες είχαν ουσιαστική συμμετοχή στον αγώνα: Δημήτριος Αγαπητός, Χρήστος Ι.Οικονόμου, Γεώργιος Λιβανίδης, Ιωάννης Οικονομούδης, Ιωάννης Ανέγρονος, Χρήστος Χοβαρδάς, Κωνσταντίνος Γκοτζαμάνης, Ιωάννης Πειραλής, Άγγελος Τσινάς, Παύλος Παυλίδης, Νικόλαος Πειραλής. Επιπλέον στο μετόχι Βατοπεδίου ο Ιωάννης Κόπανος που ήταν ο επιστάτης, πρόσφερε μεγάλες υπηρεσίες στον αγώνα.

Το έγγραφο που τα πιστοποιεί αυτά βρίσκεται στο δημαρχείο της Ορμύλιας.

⁶³ Οι κάτοικοι μνήθηκαν στον αγώνα από τον καπετάν Μηνόπουλο και στη συνέχεια έδωσαν τον όρκο του Μακεδονομάχου στην εκκλησία της Ορμύλιας, τον Άγιο Γεώργιο.

Α. Ανεστόπουλος. «Ο Μακεδονικός Αγών 1903 – 1908». Β' τόμος. σελ. 320.

⁶⁴ Η δράση του καπετάν Μηνόπουλου στο Μακεδονικό αγώνα δεν περιορίζεται στην οργάνωση των Ελλήνων απέναντι στον βουλγαρικό κίνδυνο και στον ένοπλο αγώνα. Έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον η αφήγηση της προσωπικής περιπέτειας του Β. Ιωαννίδη (αντιστράτηγος ιππικού) όταν το 1904 έπεσε θύμα απαγωγής της ληστρικής συμμορίας του Τρομάρα. Στην υπόθεση αυτή, ενώ πολλοί προσπάθησαν να βοηθήσουν αναζητώντας τον Τρομάρα και ενώ και ο τούρκικος στρατός έμαχνε τους απαγωγείς, μόνο ο Μηνόπουλος μπόρεσε να δώσει τη λύση εντοπίζοντας και εξαρθρώνοντας τη συμμορία.

Χρονικά της Χαλκιδικής. τεύχος 31-32. Σελ.17 - 21.

⁶⁵ Καταρτίστηκε Επιτροπή Εθνικής Αμύνης από τους προκρίτους Γεώργιο Λιβανίδη, που ήταν πρόεδρος της επιτροπής, Γεώργιο Αγαπητό, που ήταν ο γραμματέας και Ιωάννη Οικονομίδα (ταμεία). Ως αναπληρωματικό μέλος της επιτροπής ορίστηκε ο Χρήστος Χοβαρδάς.

Α. Ανεστόπουλος. «Ο Μακεδονικός Αγών 1903-1908». σελ.320.

⁶⁶ Για την καλύτερη διεξαγωγή του Αγώνα ιδρύθηκε το 1905 ο σύλλογος «Σωτήρ» και τα γραφεία του στεγάζονταν στο σπίτι του Γεωργίου Γούναρη. Από το σύλλογο αυτό γεννιόταν καταρτισμένα στελέχη του Αγώνα που χρησιμοποιούταν ως σύνδεσμοι, πράκτορες, οδηγοί και εκτελεστές.

Α. Ανεστόπουλος. «Ο Μακεδονικός Αγών 903-1908». σελ.321.

⁶⁷ Πρόκειται για τους Χρήστο Οικονόμου Κωνσταντίνο Κοτζαμάνη και Χρήστο Χουβαρδά που τους συνέλαβαν οι Τουρκικές Αρχές και τους έκλεισαν στο εξωκλήσι των Αγίων Αποστόλων έξω από την Ορμύλια. Τελικά αφέθησαν ελεύθεροι, μετά από παρέμβαση του Μητροπολίτη Ειρηναίου, σε τρεις

Χαρακτηριστικό παράδειγμα ανιδιοτελούς προσφοράς είναι ο Ορμυλιώτης γιατρός Λιβανίδης⁶⁸ του οποίου οι υπηρεσίες δεν περιορίζονται μόνο στο Μακεδονικό Αγώνα.⁶⁹ Επίσης, λόγω της γεωγραφικής της θέσης ήταν κέντρο αντάρτικων σωμάτων που έρχονταν από την ελεύθερη Ελλάδα στον όρμο της Ορμύλιας (αυτός ήταν ένας ρόλος που είχε αναλάβει ολόκληρη η Χαλκιδική).

Το Άγιο Όρος είχε μεγάλη συμβολή στην ιστορία της Χαλκιδικής⁷⁰. Κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας διατηρούσε την αυτονομία του⁷¹, με αντάλλαγμα φυσικά την πληρωμή φόρων⁷² στους Τούρκους⁷³. Έτσι διατήρησε τα κτήματά του⁷⁴ που του εξασφάλιζαν μεγάλη οικονομική άνεση. Αυτή η αυτονομία του Αγίου Όρους του

μέρες αφού βέβαια κακοποιήθηκαν βάνουσα. Τα αδέρφια Διαμαντή, που διέπραξαν την προδοσία, δολοφονήθηκαν από ομάδα εκδικητών το Σεπτέμβριο του 1906.

Α. Ανεστόπουλος. «Ο Μακεδονικός Αγών 1903-1908». σελ.321.

⁶⁸ Ο Γεώργιος Λιβανίδης, εκτός από την προσφορά του ως πρόεδρος της Επιτροπής Εθνικής Αμύνης, είχε αναλάβει και την περίθαλψη αρρώστων και τραυματισμένων ανταρτών της περιοχής. Πολλές φορές πήγαινε και στα κρησφύγετα των ανταρτών προκειμένου να προσφέρει τις ιατρικές του υπηρεσίες, ενώ τα έξοδα των φαρμάκων τα αναλάμβανε ο ίδιος.

Α. Ανεστόπουλος. «Ο Μακεδονικός Αγών 1903-1908». Σελ. 321-322

⁶⁹ Βλέπε Παράρτημα 2.

⁷⁰ Το μοναστήρι του Αγίου Όρους πρόσφερε μεγάλες υπηρεσίες στον ελληνισμό της Χαλκιδικής: α) Αποτελούσε πάντοτε το ηθικό και πνευματικό παράδειγμα για τη Χαλκιδική β) Ήταν αυτό που κράτησε τους δεσμούς της θρησκείας και του έθνους στα δύσκολα χρόνια της τουρκοκρατίας γ) Διατήρησε τις ιερές παραδόσεις του ελληνισμού δ) Διέσωσε ιστορικά και αρχαιολογικά κειμήλια αμύθητης αξίας και πολιτισμού ε) Είναι ένα ζωντανό βυζαντινό « μουσείο» όπου οι ενδιαφερόμενοι βυζαντινολόγοι ερευνητές μπορούν εκεί να μελετήσουν την αρχιτεκτονική, την γλυπτική και φυσικά την υψηλής αισθητικής αιογραφία και στ) Κατάφερε να διασώσει στις βιβλιοθήκες του χιλιάδες χειρόγραφα μεγίστου επιστημονικού ενδιαφέροντος.

Χρονικά της Χαλκιδικής. τεύχος 5 σελ.4.

⁷¹ Το Άγιο Όρος κατάφερε να διατηρήσει την πνευματική και θρησκευτική του ελευθερία καθώς επίσης και την ιδιοκτησία του σε γη. Κράτησε δηλαδή τα κτήματά του με την υποχρέωση να καταβάλλει τη δεκάτη και άλλους φόρους ενώ και οι ίδιοι οι μοναχοί ήταν υποχρεωμένοι να πληρώνουν φόρο κατά κεφαλή (χαράτζιν).

Ι. Π. Μαμαλάκης. «Το Άγιον Όρος (Αθως) δια μέσου των αιώνων». σελ.225.

⁷² Ο κυριότερος φόρος που πλήρωνε το Άγιο Όρος στους Τούρκους ήταν η δεκάτη. Σύμφωνα μ' αυτήν έπρεπε να δίνει το 1/10 του εισοδήματός του στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Βέβαια δεκάτη ήταν μόνο στο όνομα, αφού άλλοτε ήταν το 1/5 ή το 1/3 ή ακόμα και το 1/2 του εισοδήματος.

Ι. Π. Μαμαλάκης «Το Άγιον όρος (Αθως) δια μέσου των αιώνων». σελ.226.

⁷³ Οι Τούρκοι από το δεύτερο μισό του Ι' Δ αιώνα κατέλαβαν το Άγιο όρος και τα κτήματά του. Μετά τη μάχη της Άγκυρας όμως το Άγιο Όρος ξανάρθε στα χέρια των Βυζαντινών. Τελικά, ύστερα από την ανακατάληψη της Μακεδονίας και ειδικότερα της Θεσσαλονίκης (1430) από τους Τούρκους τα κτήματα των Αγιορειτών ξανάρθαν στην κατοχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Ι. Π. Μαμαλάκης. «Το Άγιο Όρος (Αθως) δια μέσου των αιώνων» σελ.225.

⁷⁴ Το 1429 βγαίνει η τουρκική διαταγή της Μ. Γρηγορίου η οποία ορίζει τα εξής: «Επειδή είναι καταγεγραμμένον εις τον παλαιόν κτηματολογικόν κώδικα ότι τους ους καλλιεργούσιν οι εν τη ειρημένη μονή κατοικούντες μοναχοί αγρούς, αμπελώνες, λιβάδια, χειμερινούς και θερινούς βοσκοτόπους, νέμονται πλέον μετά την αποβίωσιν αυτών οι διαδεχόμενοι αυτούς και ότι εφ' όσον πληρώνουσιν ούτοι τα δέκατα και άλλους ετησίους φόρους, δεν επιτρέπεται να επέμβη τις εις τους αγρούς και άλλα κτήματα αυτών, ούτε να ζήτηση τα ταπιά (τίτλους ιδιοκτησίας) διά ταύτα κατεχωρίσθησαν κατά τον προεκτιθέμενον τρόπον τα δέοντα εις τον νέον κτηματολογικόν κώδικα». Βλέπουμε λοιπόν ότι το Άγιο Όρος, σύμφωνα με το διάταγμα αυτό, διατηρεί την κυριότητα των κτημάτων του, αρκεί να εκπληρώνει τις φορολογικές του υποχρεώσεις.

Ι. Π. Μαμαλάκης «Το Άγιον Όρος (Αθως) διά μέσου των αιώνων». Σελ. 225-226.

έδωσε τη δυνατότητα να αποτελεί καταφύγιο για όλους του κυνηγημένους από το τουρκικό καθεστώς⁷⁵ όπως επίσης να φτάσει και σε υψηλά επίπεδα τέχνης που με τον τρόπο του τη διοχέτευε στους Χαλκιδικιώτες⁷⁶. Από την άλλη όμως, ο πλούτος του αποτελούσε κοινωνική πρόκληση για τους φτωχούς ανθρώπους της Χαλκιδικής και δεν έλειψαν και εγκληματικές ενέργειες σε βάρος καλόγηρων⁷⁷, ενώ κατά την επανάσταση του 1854 έχουμε τα έντονα παράπονα του πρωτεργάτη της Τσάμη Καρατάσου για τη στάση της αδιαφορίας που επέδειξε η Αθωνική Πολιτεία⁷⁸.

⁷⁵ Το γεγονός αυτό γνώριζαν, ως ένα βαθμό, οι τουρκικές αρχές. Αυτό αποδεικνύεται στην επιστολή που έστειλε στο Άγιο Όρος ο Γενικός Διοικητής Μακεδονίας, Χοσνή Πασάς, αφού πρώτα το επισκέφτηκε το 1860. «Και πρότερον εγνωρίζομεν διά της μυστικής ημών αστυνομίας, ότι κατέφευγον εις τινά μοναστήρια του Αγίου Όρους κακούργοι τινές και κακού χαρακτήρος άνθρωποι χωρίς διαβατήρια και εγγυήσεις και σας εγνωστοποιήσαμεν ταύτα, και οφείλετε να τους συλλάβητε και παραδώσητε εις την εξουσίαν και ήδη γνωρίζομεν ότι υπάρχουνσι τοιοῦτοι εις τινάς μονάς τους οποίους ανυπερθέτως να συλλάβητε και παραδώσητε εις την εξουσίαν εις τας χείρας του ενδοξότατου καϊμακάμη. Εάν όμως και δεν ακολουθήσετε τούτο, ημεῖς πάλι θέλομεν τους ανακαλύψει δια της μυστικής ημών αστυνομίας, και τότε, προλαμβάνομεν να το είπωμεν από τούδε εις γνώσιν εκάστου. Ο προϊστάμενος της μονής εκείνης, εις ην ο τοιοῦτος ήθελεν ανακαλυφθῆ, θέλει εἶναι υπεύθυνος και υπόλογος δια τα περαιτέρω και καταδικασθῆ με τον ποινικόν νόμο, ὅ,τι διαττάει»

I. Π. Μαμαλάκης. «Το Άγιον Όρος (Αθως) διά μέσου των αιώνων. σελ 446.

⁷⁶ Πολλοί Χαλκιδικιώτες τον 20^ο αιώνα, αφού μάθαιναν τη ζωγραφική στο Άγιο Όρος, αγιογραφούσαν ναούς σε πολλές περιοχές της Χαλκιδικής και όχι μόνο. Πιο γνωστοί είναι οι αγιογράφοι Βενιαμίν, Ζαχαρίας αλλά και ο νεότερος αδερφός τους Μακάριος που μετά το 1822 έφυγαν από τη Χαλκιδική και άνοιξαν αγιογραφικό εργαστήριο στη Σκόπελο. Ο Βούλγαρος καθηγητής Φίλωφ, γράφει σχετικά: «Το Άγιον Όρος ήταν για αιώνες η ανώτερη σχολή για τη θρησκευτική ζωγραφική των Βαλκανίων».

M. Παπά, Κ. Σισμανίδης, I. A.. Παπάγγελος, E. Ζέλλιου - Μαστροκώστα. «Η Ιστορία της Χαλκιδικής». σελ. 156.

⁷⁷ Ένα ανυπόγραφο γράμμα της 14^{ης} Σεπτεμβρίου του 1826 που βρίσκεται στο γραμματοφυλάκιο Ιβηριτών λέει τα εξής: «1826, κατά το θέρος εβασάνιζε τους αγιορείτας μοναχούς φονεύων και ληστεύων Έλλην τις απάνθρωπος ο τότε λαβών τον «μουκατάν» της Σκοπέλου Κωνσταντίνος Δουμπιώτης, κακούργος αληθής».

M. I. Γεδεών. «Πατριαρχικά Εφημερίδες». σελ. 393.

⁷⁸ Κατά την εξέγερση του 1854, με αρχηγό τον Τσάμη Καρατάσο, τα ελληνικά στρατεύματα συνάντησαν μεγάλες δυσκολίες να διώξουν τους Τούρκους από την Ορμύλια. Ο ίδιος ο Καρατάσος επηρεάστηκε πάρα πολύ από αυτό και ενώ αρχικά ήταν αισιόδοξος για την έκβαση του αγώνα άρχισε να σκέφτεται τις συνέπειες που θα είχε ολόκληρη η Χαλκιδική αν δεν έδιωχναν τους Τούρκους από την Ορμύλια. Έστειλε λοιπόν μια επιστολή στο Άγιο Όρος με την οποία ζητούσε βοήθεια. Οι μοναχοί όμως που είχαν πληροφορηθεί για τις δυσκολίες του Καρατάσου στην Ορμύλια αποφάσισαν να μην εκτεθούν απέναντι στους Τούρκους και στις 15 Απριλίου έδωσαν στον Καρατάσο την εξής απάντηση: «Δεν δυνάμεθα να συμμορφωθούμε με τα γραφόμενά σας, καθότι τα τοιαῦτα κατά τους θεῖους και ιερούς νόμους εἶναι ανοίκεια του μοναχικού επαγγέλματος... Το χρέος ημών δεν μας υπαγορεύει άλλο τι, εἰμὴ να ευχόμεθα υπέρ ειρήνης του κόσμου, δι' ο και παρακαλούμεν θερμῶς να μην βαρυνθῆτε ἐναντίά μας και καταδεχτήτε να ενοχληθῶν τα ιερά ταῦτα καταγῶγια, τα οποία εἶναι το καύχημα του ορθοδόξου πληρώματος». Αυτή βέβαια η απάντηση εξόργισε τον Καρατάσο και την αμέσως επόμενη ημέρα (16 Απριλίου) έστειλε στο Άγιο Όρος μια φλογερή επιστολή ζητώντας ξανά βοήθεια αλλά και επιρρίπτοντας ευθύνες σε περίπτωση που του την αρνούσαν και πάλι. (Η επιστολή αυτή βρίσκεται ολόκληρη στο παράρτημα 3)

Χρονικά της Χαλκιδικής. τεύχος 5. Σελ. 17 – 19.

Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα ξεσπάει στο Άγιο Όρος η διαμάχη ανάμεσα στους Έλληνες και τους Ρώσους⁷⁹. Οι Ρώσοι μοναχοί⁸⁰ που πλήθαιναν συνεχώς (μάλιστα απέκτησαν και την αριθμητική υπεροχή⁸¹), εκτός από τα επί μέρους προβλήματα που δημιουργούσαν⁸², θέλησαν να βάλουν το Άγιο Όρος κάτω από τη Ρώσικη κυριαρχία⁸³. Κάτι τέτοιο όμως στάθηκε αδύνατο, διότι η ιστορία αλλά και η γεωγραφική θέση του Αγίου Όρους ήταν καθαρά Ελληνικές. Έτσι οι Έλληνες καλόγεροι δέχτηκαν με χαρά και ανακούφιση⁸⁴ το 1912 το θωρηκτό «Αβέρωφ» που

⁷⁹ Η ρωσική διπλωματία από τις αρχές του ΙΘ΄ αιώνα (κυρίως μετά τους αποτυχημένους πολέμους που είχε η Ρωσία με τους Τούρκους) έστρεψε το βλέμμα της στους υποδουλωμένους χριστιανούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Έτσι ερχόταν Ρώσοι ηγεμόνες προπαγανδιστές που μοίραζαν στο λαό φρούδες ελπίδες για απελευθέρωση και ψεύτικη συμπαράσταση για τα δεινά του. Φυσικά είχαν πολύ μεγάλη ανταπόκριση αφού ο λαός διψούσε για υποσχέσεις και κατανόηση. Επειδή η θρησκευτική ομοδοξία ήταν του στοιχείου που αδέρφωνα, στα κηρύγματά τους, το ρωσικό με τον ελληνικό λαό και τους ωθούσε στο να πολεμήσουν μαζί τους Τούρκους, οι Ρώσοι έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον για το Άγιο Όρος. Έτσι ήρθαν σε πρώτη επαφή με την Αθωνική Πολιτεία.

Σ. Ι. Παπαδάτος. «Αι σλαβικά διεισδύσεις εν Αγίω Όρει και αι εξ αυτών πολιτικά και νομικά συνέπειαι». σελ.50.

⁸⁰ Η πρώτη επίσημη ελεύθερη είσοδος των Ρώσων μοναχών στο Άγιο Όρος έγινε το 1829 με τη συνθήκη της Ανδριανούπολης. Σύμφωνα μ' αυτήν οι Πύλες του Αγίου Όρους άνοιγαν για τους Ρώσους μοναχούς που ερχόταν να ασκήσουν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα.

Σ. Ι. Παπαδάτος. «Αι Σλαβικά διεισδύσεις εν Αγίω Όρει και αι εξ αυτών πολιτικά και νομικά συνέπειαι». σελ.50.

⁸¹ Το 1910 επί συνόλου 9850 μοναχών στο Άγιο Όρος οι 4800 ήταν Ρώσοι, οι 3900 Έλληνες, 500 Βούλγαροι, 500 Ρουμάνοι και 150 Σέρβοι. Βλέπουμε λοιπόν ότι το σλαβικό στοιχείο κυριαρχούσε αναμφισβήτητα στο Άγιο Όρος έναντι του ελληνικού.

Ι. Π. Μαμαλάκης. « Το Άγιον Όρος (Άθως) δια μέσου των αιώνων». σελ.464.

⁸² Το παρακάτω απόσπασμα από την έκθεση του προξένου Γ. Δοκού, στα 1887, είναι ενδεικτικό σχετικά με το Άγιο Όρος και τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν στις Καρυαίς από την παρουσία των Ρώσων μοναχών: «Εν Καρυαίς κατώκουν πρότερον ολίγιστοι λαϊκοί μεταπράται επαρκείς όπως προμηθεύωσι τοις τότε λιτοίς μοναχοίς τα χρεώδη. Από δωδεκαετίας όμως, ήτοι από της εισελάσεως πολυπληθών Ρώσων εν Άθω προσέδραμον πανταχόθεν κάπηλοι διά παντοίων μέσων προσπαθόντες να περιέρχηται εις το βαλάντιον των εκ του των μοναχών το αφθόνως εισρέουσας εκ Ρωσίας χρήμα. Ούτω γνωρίζοντες την ρωσικήν ευπάθειαν συνέστησαν εργαστήρια εν οίς εύρηται παντός είδους ποτά και εδώδιμα εξ Ευρώπης και Ρωσσίας, ωσαύτως οινοπνευματοπωλεία εν τοις κήποις και τοις μεμονωμένοις παραρτήμασι των οποίων συγχάζουσι μοναχοί θύοντες τω Βάκχω και πολλά ασχημονούντες εν κτυπώ και παραβύστω».

Χρονικά της Χαλκιδικής, τεύχος 40-41. σελ. 74

⁸³ Οι προσπάθειες των Ρώσων να προσαρτήσουν το Άγιο Όρος συνεχίστηκαν και μετά την απελευθέρωσή του κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους. Κατά τη διάρκεια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, το 1917, έστειλαν μαζί με τους Γάλλους και στρατό με τη δικαιολογία ότι το Άγιο Όρος προμήθευε με τρόφιμα και πρώτες ύλες τα γερμανικά υποβρύχια που δρούσαν στη Μεσόγειο. Ο στρατός αυτός συμπεριφερόταν σαν στρατός κατοχής και είχε σαν στόχο την καταδυνάστευση του ελληνικού στοιχείου έτσι ώστε να χάσει το σθένος και το ηθικό του. Αντίθετα στην σλαβική μειονότητα του Μοναστηρίου έδωσε προνόμια και μεσολάβησε προσωπικά για τη διανομή του νερού στα ρωσικά κελιά. Τελικά αποχώρησε από το Άγιο Όρος στις 30 Ιουνίου του 1917.

Σ. Ι. Παπαδάτος. «Αι Σλαβικά διεισδύσεις εν Αγίω Όρει και αι εξ αυτών πολιτικά και οικονομικά συνέπειαι». Σελ. 81 - 83

⁸⁴ Το παρακάτω απόσπασμα από το ημερολόγιο του κυβερνήτη του θωρηκτού Γ. Αβέρωφ Σ. Ι. Δούσμανη είναι απολύτως κατατοπιστικό για την αντίδραση των μοναχών του Αγίου Όρους τη στιγμή της απελευθέρωσης κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους. «Μόλις πλησιάζομεν προς το Ακρωτήριο, περί τας 10 η ώρα και 30 λεπτά βλέπομεν ότι όλα τα Μοναστήρια είναι σημαιοστολισμένα, οι μοναχοί έξω εις το ύπαιθρον φωνάζοντες και αλλαλάζοντες εκ χαράς και παντοιοτρόπως εκδηλούντες τον ενθουσιασμόν των, εν ω συγγρόνως μας χαιρετίζουν με κανονιοβολισμούς και τυφεκιοβολισμούς. Πώς

προσάραξε στον Άθω και ελευθέρωσε το Μοναστήρι⁸⁵ από την τούρκικη κατοχή κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους. Κατά τον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο πολλοί καλόγεροι εξορίστηκαν στη Μυτιλήνη με την κατηγορία ότι συνωμοτούσαν με τους Γερμανούς⁸⁶.

Ένα χρόνο μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους ξεσπά στην Ευρώπη ο Α΄ παγκόσμιος πόλεμος, ανάμεσα στη συμμαχία της Αντάντ (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία) και την Κεντρική Συμμαχία (Γερμανία, Αυστροουγγαρία). Τα Βαλκάνια δεν μένουν ανεπηρέαστα από τις εξελίξεις. Κάθε συμμαχία δίνει τις δικές της υποσχέσεις στις χώρες των Βαλκανίων⁸⁷ προκειμένου να τις πάρει με το μέρος της. Η Βουλγαρία⁸⁸

το εμυρίσθησαν οι καλόγεροι ότι πηγαίνομεν να τους ελευθερώσωμεν, μυστήριον! (Στο **παράρτημα 4** βρίσκεται εκτενέστερο απόσπασμα από το ημερολόγιο του Σ. Ι. Δούσμανη που αφορά την απελευθέρωση του Μοναστηρίου)

Σ. Ι. Δούσμανης. «Το ημερολόγιον του κυβερνήτου του Γ. Αβέρωφ κατά τους πολέμους 1912-13». σελ. 85.

⁸⁵ Μετά την απελευθέρωση του Αγίου Όρους από τους Έλληνες κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους η ρώσικη εφημερίδα «Ρωσική Σημαία» έγραφε: «Η Ρωσία υπελόγιζε να αποκτήσει ίδιον λιμένα εν Καβάλα παραχωρούμενον υπό της Βουλγαρίας. Μετά την υπό των Ελλήνων όμως κατάκτησιν αυτής η Ρωσία είδεν εαυτήν και πάλιν εν την ανάγκην να σκεφθή περι βάσεως εν τη Μεσογειώ, τοιαύτη δε δεν υπελείπετο άλλη πλην του όρμου της Δάφνης εις τους πρόποδας του Αγίου Όρους».

Κ. Α. Μπράμος. «Σλαβοκομμουνιστικάί Οργανώσεις εν Μακεδονία». σελ. 68.

⁸⁶ Στις 4 Ιανουαρίου του 1917 γαλλικό μεταγωγικό αποβίβασε στο Άγιο Όρος και συγκεκριμένα στη Μονή του Βατοπεδίου συμμαχικά στρατεύματα, γαλλικά και ρωσικά, που εγκαταστάθηκαν στη Μονή αυτή. Τότε ξέσπασαν κατηγορίες ενάντια στους Αγιορείτες μοναχούς ότι συνωμοτούσαν με τον εχθρό. Αποτέλεσμα αυτών ήταν η εκτόπιση πολλών μοναχών στη Μυτιλήνη και σε άλλα μέρη.

Β. Ξηροποταμηνός. «Απομνημονεύματα της εις Μυτιλήνην εξορία των Αγαιορειτών Πατέρων». σελ. 11.

⁸⁷ Οι σύμμαχοι της Αντάντ έκαναν ό, τι μπορούσαν για να επέμβουν στα εσωτερικά δρώμενα της Ελλάδος και να την αναγκάσουν να μπει στον πόλεμο, στο πλευρό τους. Προχώρησαν μάλιστα σε ενέργειες που έθιγαν τα κυριαρχικά δικαιώματα της Ελλάδας, όπως το 1915, όπου η Αντάντ ζήτησε διαβεβαιώσεις για την ασφάλεια των στρατευμένων της που θα κινούνταν μέσα στον ελλαδικό χώρο, καθώς επίσης και συγκοινωνιακές διευκολύνσεις. Ακόμα, απαίτησαν την αποχώρηση του ελληνικού στρατού από τη Θεσσαλονίκη, των αποκλεισμό των ελληνικών παραλιών και άλλους παρόμοιους ταπεινωτικούς όρους για τη χώρα μας.

Γ. Αναστασιάδης. «Από την Έθνική Άμυνα» στην κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 52. 12 Οκτωβρίου 2000

⁸⁸ Σε όλη τη διάρκεια του πολέμου οι συμμαχικές δυνάμεις και ειδικότερα η Μεγάλη Βρετανία έβλεπαν ως πολύ ελκυστική ιδέα τη μεμονωμένη σύναψη ειρήνης με τη Βουλγαρία παραχωρώντας της κάποια ανταλλάγματα που δεν ήταν άλλα από τις διεκδικήσεις της στη Μακεδονία. Η προοπτική αυτή φαίνονταν ιδιαίτερα συμφέρουσα κατά το 1917, όπου το συμμαχικό μέτωπο περνούσε κρίση. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να κορυφωθεί στην Αγγλία η δραστηριότητα των φιλοβουλγαρικών κύκλων. Ο Χάρρυ Χάνακ γράφει σχετικά: «Ίσως δεν θα ήταν υπερβολή να υποστηρίξει κανείς ότι όσοι Αγγλοι ενδιαφέρονταν για τα Βαλκάνια ήταν βουλγαρόφιλοι και υποστήριζαν τις διεκδικήσεις της Βουλγαρίας στη Μακεδονία. Οι πάμπολλοι φίλοι της Βουλγαρίας ποσώς δεν είχαν σιγήσει, μολονότι η Βουλγαρία προσχώρησε στο εχθρικό στρατόπεδο ήδη από το 1915». Τα βασικότερα επιχειρήματα των φιλοβουλγαρικών κύκλων ήταν α) ότι η μελλοντική επέκταση της Σερβίας σε βάρος της Αυστροουγγαρίας θα αποτελούσε καλή αφορμή για την αναθεώρηση της συνθήκης του Βουκουρεστίου έτσι ώστε να ευνοηθούν οι διεκδικήσεις των Βουλγάρων στη Μακεδονία σαν αντάλλαγμα για την ουδετερότητά τους β) ότι λίγοι θα ήταν αυτοί που θα διαφωνούσαν με την προσάρτηση της Ανατολικής Μακεδονίας στη Βουλγαρία αφού οι γερμανόφιλοι βασιλικοί κύκλοι της Ελλάδος είχαν δυσανεστήσει τους συμμάχους της Αντάντ.

Γ. Β. Λεονταρίτης. «Η Ελλάδα στο πρώτο παγκόσμιο πόλεμο 1917-1918». Σελ. 300-301.

δεν αργεί να μπει στον πόλεμο με το πλευρό της Κεντρικής Συμμαχίας, ενώ οι Σέρβοι είχαν ήδη ταχθεί με τη μεριά της Αντάντ. Η Ελλάδα χωρίζεται σε δύο στρατόπεδα και παρουσιάζονται φαινόμενα βίας⁸⁹ και τρομοκρατίας⁹⁰, με αποκορύφωμα τα περίφημα Νοεμβριανά⁹¹, ανάμεσα στους βενιζελικούς⁸⁰⁹² που πρόσκεινται στην Αντάντ και

⁸⁹Μέσα σ' αυτό το κλίμα του διχασμού κατά τον Α' παγκόσμιο πόλεμο υπήρξαν και ακρότητες βίας και μισαλλοδοξίας. Ο απολογισμός των «Νοεμβριανών»(1916) δηλαδή των «πογκρόμ» που εξαπέλυσαν οι αντιβενιζελικοί εναντίον των αντιπάλων τους είχαμε 35 φόνους,922 φυλακίσεις,503 ληλασίες,980 επιθέσεις και εκτοπίσεις, μέσα σε ένα κλίμα βίας και τρομοκρατίας που δεν είχε προηγούμενο για τη χώρα μας.

Γ. Αναστασιάδης. «Η Δ' Συντακτική Συνέλευση». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 22 16 Μαρτίου 2000.

⁹⁰ Τα Νοεμβριανά στην Αθήνα, στις 18 Νοεμβρίου 1916 μέσα από το ημερολόγιο του Φίλιππου Δραγούμη: «...Μόλις επάτησα έξω από το σπίτι άκουσα τουφεκίδι προς το μέρος του Φιλοπάππου... Τα καταστήματα κλείνουν, μερικοί τρέχουν εδώθε κείθε. Άλλοι στέκονται και άκουγαν ή συζητούσαν.... Κατά τη μία οι τουφεκισμοί είχαν πάψει. Φαίνεται πως είχε γίνει ανακωχή.... Γύρισα πίσω στο σπίτι να τελειώνω τις ετοιμασίες μου μήπως φύγουμε από την Αθήνα. Τότε άρχισε φοβερό τουφεκίδι, απ' έξω από το σπίτι μας προς το Ζάππειο. Καμιά πενήντα περαστικοί μπήκανε μέσα στο σπίτι για να προφυλαχθούν.' Έπεσαν και κανονιές και τα πολυβόλα λαλούσαν. Ένα τέταρτο τουλάχιστο της ώρας βάσταξε η συμπλοκή. Ύστερα ησύχασαν τα πράγματα και πήγα στις Έφης και την έφερα σπίτι με τα παιδιά. Τότε άρχισε ο βομβαρδισμός από τα πλοία του Φαλήρου.... Οι οβίδες περνούσαν πάνω μας σφυρίζοντας και πέφταν προς το μέρος του παλατιού.... Πήγα κατόπι στο επιτελείο. Κάθε τέταρτο ακουγόταν κανονιοβολισμός. Που και που μέσα στην πόλη ακουγόταν τουφεκίδι. Οι βενιζελικοί πυροβολούσαν από τα σπίτια τους αστυνομικούς.... Η νύχτα ήταν άγρια... Που και που έπεφτε καμιά τουφεκιά. Ήμουν άγρυπνος. Ανησυχούσα για τους δικούς μου»

Φ. Σ. Δραγούμης. «Ημερολόγιο Διχασμός 1916-1919». Σελ. 17-18.

⁹¹Κατά τα Νοεμβριανά, όπου υπήρξαν αιματηρές συγκρούσεις στην Αθήνα, ο φιλοβασιλικός τύπος έφτασε στα άκρα στην προσπάθειά του να μειώσει το Βενιζέλο, ενώ ο Μητροπολίτης Θεόκλητος προχώρησε στο «ανάθεμα» του Βενιζέλου στο Πεδίον του Άρεως. Την ίδια εποχή, η Προσωρινή κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης προσπαθούσε να έρθει σε όσο το δυνατό μεγαλύτερη επαφή με τους Συμμάχους της Αντάντ. Έχουν μεγάλο ενδιαφέρον τα λόγια του Αλέξανδρου Διομήδη, που ήταν πληρεξούσιος της Προσωρινής Κυβέρνησης, με τα οποία ενημέρωνε το Βενιζέλο για την κατάσταση στα τέλη του Ιανουαρίου του 1917: «Το συμπέρασμα το οποίον γενικώς εξήγαγα εκ των μέχρι τούδε συνομιλιών, φιλικώς διακειμένων κύκλων, είναι, ότι-Είναι ανάγκη να αποδείξωμεν απτός ότι η Ελλάς δεν είναι η Ελλάς του Κωνσταντίνου, την οποίαν μόνην γνωρίζουν και αισθάνονται, αλλ' η Ελλάς της Θεσσαλονίκης. Μόνον δε εάν δι' εντεταμένης στρατιωτικής παρασκευής κατορθώσωμεν εντός χρόνου τινός να προσφέρωμεν πολεμικήν ενίσχυσιν ανάλογον, τότε μόνον θα εννοήσουν απτός ότι η Ελλάς, η ακολουθούσα υμάς, είναι πράγματι Ελλάς και πράγματι αξία σημασίας και τότε μόνον ο Ελληνικός παράγων θα ληφθή υπ' όψιν και εις τους σημερινούς ακόμη υπολογισμούς και συνδυασμούς».

Π. Β. Πετρίδης. «Ο Βενιζέλος, η Τριανδρία και το Πολιτειακό Ζήτημα». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 52. 12 Οκτωβρίου 2000.

⁹²Στις 23 Σεπτεμβρίου του 1915 ο Βενιζέλος εξέθετε στον βασιλιά Κωνσταντίνο τα εξής επιχειρήματα προκειμένου να τον πείσει ότι το συμφέρον της Ελλάδας ήταν να εμπλακεί στον πόλεμο με τη μεριά της Αντάντ χτυπώντας τη Βουλγαρία: α) Το ηθικό των Βουλγάρων στρατιωτών μετά την εξέλιξη που είχε η Β' φάση των Βαλκανικών πολέμων ήταν πολύ χαμηλό σε αντίθεση με αυτό των Ελλήνων στρατιωτών που είχε αναπτρωθεί. β) Η Ελλάδα θα νικούσε σίγουρα σε έναν ενδεχόμενο ελληνοβουλγαρικό πόλεμο αφού οι Βούλγαροι είχαν ήδη ένα ανοιχτό μέτωπο με τη Σερβία. γ) Υπήρχε πάντοτε η συμμαχία της Σερβίας που οπωσδήποτε θα βοηθούσε αν κάτι δεν πήγαινε καλά στις στρατιωτικές επιχειρήσεις. δ) Σε περίπτωση που θα επιτίθονταν και οι Γερμανοαυστριακοί δεν θα μπορούσαν να φέρουν ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις, αφού είχαν στη διάθεσή τους μόνο μία σιδηροδρομική γραμμή που διέσχιζε την κοιλάδα του Βαρδάρη, η οποία ήταν αδύνατο να εξυπηρετήσει πάνω από 125.000 άντρες. ε) Οι Γερμανοαυστριακοί θα είχαν σαν βάση ανεφοδιασμού τη Βουδαπέστη, ενώ η ελληνική βάση θα βρισκονταν πολύ πιο κοντά στο μέτωπο, τη Θεσσαλονίκη. Για όλους αυτούς τους λόγους η Ελλάδα δεν θα είχε την τύχη του Βελγίου όπως σκόπιμα διέδιδε το Γενικό Επιτελείο Στρατού.

V. SELIGMAN. «Ο θρίαμβος του Βενιζέλου». Σελ. 71-72.

τους αντιβενιζελικούς⁹³ που φαινομενικά⁹⁴ θέλουν την ουδετερότητα. Η ρήξη⁹⁵ του γερμανόφιλου βασιλιά Κωνσταντίνου⁹⁶ και του Βενιζέλου⁹⁷ είναι αναπόφευκτη⁹⁸ και ο διχασμός⁹⁹ για μια ακόμα φορά μαστίζει το έθνος. .

⁹³ Μετά την εισβολή των Βουλγάρων στη Μακεδονία ο αντιβενιζελικός τύπος παρουσίασε τους Γερμανοβούλγαρους ως ελευθερωτές από το «μόλυσμα των Αγγλογάλλων». Η Ελλάδα επιτέλους θα απαλλασσόταν από τον «εφιάλτη» Του Σεράιγ και «την τυραννία των κατασκόπων της ξενοβενιζελικής προπαγάνδας». Κατηγόρησε μάλιστα τους βενιζελικούς ως «αρνητές της πατρίδος» και «προδότες του βασιλιά» που ήθελαν να κατακτήσουν την Ελλάδα προτεκτοράτο της Αντάντ.

Δ. Παπαδημητρίου. «Η χθεσινή εκδικητήριος ημέρα». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 57. 16 Νοεμβρίου 2000.

⁹⁴ Μετά από μελέτη εγγράφων του υπουργείου εξωτερικών της Γερμανίας αποδεικνύεται ότι η πολιτική της ουδετερότητας του βασιλιά Κωνσταντίνου κατά το 1915-1917 ήταν μόνο μία πρόφαση. Ο βασιλιάς ακολουθούσε αυτή την πολιτική σε συνεργασία με τη γερμανική κυβέρνηση που ουσιαστικά καθοδηγούσε τις ενέργειές του. Η Γερμανία έδινε εντολές για το πώς έπρεπε να κινηθεί το παλάτι, συντόνιζε τις διαπραγματεύσεις με τη βουλγαρική και τουρκική κυβέρνηση και χρηματοδοτούσε τον προεκλογικό αγώνα των βασιλικών. Η βασικότερη εγγύηση που ζητούσε ο Κωνσταντίνος από τον Κάιζερ ήταν η ακεραιότητα της Μακεδονίας από το βουλγαρικό ιμπεριαλισμό. «Μόνον έτσι μου είναι εφικτό, να πράττω όσο γίνεται καλύτερα σύμφωνα με το πνεύμα σου».

Κ. Λούλος. «Γερμανική πολιτική και Ελληνική 'ουδετερότητα'». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. Τεύχος 57. 16 Νοεμβρίου 2000.

⁹⁵ Σε πρώτη φάση η ρήξη αυτή οδήγησε στην παραίτηση του Βενιζέλου στις 28-1-1915 παρόλο που είχε απόλυτη πλειοψηφία στη Βουλή από το λαό. Αφορμή της παραίτησής αυτής ήταν η επιδεικτική αδιαφορία του βασιλιά Κωνσταντίνου σε επιστολή που του έστειλε ο Βενιζέλος. Το περιεχόμενο της επιστολής αυτής αφορούσε την απομάκρυνση του αρχηγού του Γενικού Επιτελείου Βίκτωρα Δούσμανη, που αυθαίρετα έκανε ό,τι διάταζε ο βασιλιάς και δεν υπάκουε στις διαταγές της κυβέρνησης.

Δ. Βλαντάς. «Βασανιστική πορεία (1915-1940)». Τόμος Α. σελ.28.

⁹⁶ Το πόρισμα της Μικτής Επιτροπής που συγκροτήθηκε μέσα στο καλοκαίρι του 1917, αποκαλύπτει την ανάπτυξη ενός τρομακτικού μηχανισμού καταστολής, την ευθύνη του οποίου φέρει αποκλειστικά ο βασιλιάς, και η επιχειρηματολογία των φιλοβασιλικών κύκλων ότι τα έκτροπα οφείλονται δήθεν σε κινήσεις αυτοάμυνας απέναντι στους βενιζελικούς που διεκδικούσαν την εξουσία με τη βοήθεια των Συμμάχων, δεν ευσταθεί επ' ουδενί.

Γ. Μορέλος. «Οι ευθύνες του Συμμαχικού παράγοντα». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 57. 16 Νοεμβρίου 2000.

⁹⁷ Παρασκηναϊκοί βενιζελικοί κύκλοι έλεγχαν την προπαγάνδα στο εξωτερικό με σκοπό να παρουσιάσουν ως μοναδικό ηγέτη το Βενιζέλο και να μειώσουν το κύρος του βασιλιά. Αυτό βέβαια το ευνοούσε και η Αντάντ αφού ο Βενιζέλος είχε ταχθεί φανερά με το μέρος της. Έτσι υπήρξαν τηλεγραφήματα από την Αθήνα, με άγνωστο αποστολέα, σε εφημερίδες του εξωτερικού, όπως για παράδειγμα ένα που δημοσιεύτηκε σε ελβετικά φύλλα και στάλθηκε από την Αθήνα με ημερομηνία 4)17 Νοεμβρίου που έλεγε τα εξής: «Πιστεύεται ότι οι σύμμαχοι δεν θα ανεγνώριζον τον Κωνσταντίνο εάν θα επανήρχετο εις τον θρόνον». Στις 10)23 Νοεμβρίου η «Πολίτικεν» της Κοπεγχάγης ελάμβανε από την Αθήνα το εξής τηλεγράφημα: «Φαίνεται ότι ήρχισαν αι δυσχέρειαι διά την νέαν κυβέρνησιν. Μία των υποσχέσεων, η οποία συνέβαλεν εις την εκλογικὴν νίκην της αντιπολιτεύσεως ήτο και η αποστράτευσις. Η Κυβέρνησις όμως δεν προέβη ακόμη εις κανένα σχετικόν βήμα, προκαλέσασα τοιουτοτρόπως μεγίστην δυσαρέσκειαν μεταξύ των στρατευμάτων της Σμύρνης. Οι στρατιώτου αρνούνται να υπακούσουν εις τους ανωτέρους των, και διαρκώς λαμβάνουν χώρα συγκρούσεις μεταξύ οπαδών του Κωνσταντίνου και του Βενιζέλου. Ένα μέρος των στρατευμάτων αποστρατεύω χωρίς πολλήν διατυπώσιν εξ' ίδιας πρωτοβουλίας, χωρίς να τολμήσει κανείς να επέμβη. Η αταξία επεκτείνεται ολοκλήρως περισσότερο και θα μολύνη δίχως άλλο εντός ολίγου και τα εις το μέτωπον μαχόμενα στρατεύματα». Τέλος υπήρξαν και άλλα τηλεγραφήματα που μιλούσαν για την ενθάρρυνση των Τούρκων μετά από την πτώση του Βενιζέλου και των σχεδίων τους να ανατρέψουν τη συνθήκη των Σεβρών. Παρουσίαζαν δηλαδή με ξεκάθαρο τρόπο το Βενιζέλο ως μοναδικό εγγυητή της συνθήκης των Σεβρών. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω τηλεγράφημα που δημοσιεύτηκε σε ελβετικά φύλλα στις 6)19 Νοεμβρίου και που υποτίθεται ότι στάλθηκε από την Κωνσταντινούπολη: «Η ήττα του Βενιζέλου προκάλεσε μεγίστην αγαλλίασιν ενταύθα. Τούρκοι αξιωματικοί εδήλωσαν

Για τη Μακεδονία ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος είναι ουσιαστικά η συνέχεια των Βαλκανικών Πολέμων από πλευράς των βουλγαρικών αξιώσεων στην περιοχή¹⁰⁰. Οι Βούλγαροι μπαίνουν στον ελληνικό χώρο της Μακεδονίας με το πρόσχημα ότι πολεμούν τους Σέρβους και ουσιαστικά καταλύουν την ελληνική κυριαρχία¹⁰¹. Οι βιαιότητες των βουλγαρικών οργανώσεων¹⁰² φέρνουν για μια ακόμη φορά σε πολύ

δημοσία ότι η συνθήκη των Σεβρών δεν είναι εις το εξής παρά ένα κουρελόχαρτον. Ήδη ομιλούν περί νέων συνόρων, τα οποία θα επεκτείνονται μέχρι Θεσσαλίας».

Γ. Αναστασιάδης, (επιμ). «Αντιβενιζελικοί Λίβελου». Σελ. 181 - 183

⁹⁸ Σε δεύτερη φάση, η ρήξη αυτή οδήγησε στην εκθρόνιση του βασιλιά. Η εξέγερση του Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη και οι πιέσεις των συμμάχων ανάγκασαν το βασιλιά να αποχωρήσει. Έτσι ο Κωνσταντίνος, με όλη τη βασιλική οικογένεια έφυγε στις 30 Μαΐου από τον Ωρωπό για την Ελβετία, όπου του είχαν υποδείξει οι σύμμαχοι να πάει.

Δ. Βρετσάνος. «Η ιστορία των ελληνικών επαναστάσεων 1824-1935». σελ. 238.

⁹⁹ Ο διχασμός αυτός υπήρξε ανάμεσα στους αγγλόφιλους βενιζελικούς και τους γερμανόφιλους του παλατιού που προωθούσαν το σύνθημα της ουδετερότητας. Όταν ήρθε η ρήξη ανάμεσα στο βασιλιά και το Βενιζέλο το 1915 πολλοί σοσιαλιστές σκέφτηκαν ότι ήταν μια καλή ευκαιρία να εκμεταλλευτούν το διχασμό αυτό και να πάρουν και οι ίδιοι θέση. Έτσι η «Φεντερασιόν» (διότι για τους σοσιαλιστές της «Φεντερασιόν» επρόκειτο) παραπλανήθηκε από την ουδετερότητα που διακήρυττε το παλάτι, πέρασε το σύνθημα αυτό ως αντιπολεμικό σύνθημα και τάχθηκε με το μέρος των αντιβενιζελικών. Μετά από διαπραγματεύσεις η οργάνωση της «Φεντερασιόν» αποφάσισε να κατέβει στις εκλογές ενισχύοντας τους βασιλόφρονες αντιβενιζελικούς. Στον αντιβενιζελικό συνδυασμό της Θεσσαλονίκης η «Φεντερασιόν» έβαλε τις υποψηφιότητες του Αριστοτέλη Σιδέρη και του Αλβέρτου Κουριέλ. Η πράξη αυτή της «Φεντερασιόν» κατακρίθηκε πολύ και τότε και υστερότερα αφού η σύμπραξή της με τους γερμανόφιλους του παλατιού, ουσιαστικά κατέλυε τις σοσιαλιστικές ιδέες.

Γ. Κορδάτος, «Η Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας». τόμος Ε΄. σελ.505.

¹⁰⁰ Ως προς το θέμα αυτό είναι ξεκάθαρη η εγκύκλιος διαταγή του υπουργού των εσωτερικών της Βουλγαρίας στις 10-10-1917 η οποία λέει τα εξής: «Εναπόκειται εις τα διοικητικά όργανα να εκκαθαρίσωσι τα Μακεδονικά εδάφη από παν ξένον στοιχείον, δημιουργούντα ούτω μίαν πραγματικήν βουλγαρικήν ατμόσφαιραν και δια συντριβής παντός αντιτιθεμένου. Οι πρόκριτοι των κατοίκων οίτινες αρνούνται να αναγνωρίσωσι την βουλγαρικήν των καταγωγήν να αποσταλώσιν εις Σόφιαν υπό καλήν συνοδείαν».

Γ. Α. Λ. «Η εναντίον της Μακεδονίας Βουλγαροκομμουνιστική επιβολή». σελ.140.

¹⁰¹ Η ουδετερότητα της Ελλάδας στον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο έδωσε τη δυνατότητα στο βουλγαρικό στρατό να αυθαιρετεί στην Μακεδονία με το άλλοθι ότι καταπολεμά τους Σέρβους. Επί της ουσίας το βουλγαρικό κράτος δεν είχε ξεχάσει τις διεκδικήσεις του κατά το δεύτερο μέρος των Βαλκανικών Πολέμων και μ' αυτό τον τρόπο τις υπενθύμιζε και στην Ελλάδα. Έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον η επιστολή που έδωσε προσωπικά ο πρέσβης της Βουλγαρίας στον πρόθυπο Ζαΐμη στις 10/23 Αυγούστου του 1916: «Αθήναι: Η βουλγαρική πρεσβεία προς την αυτού εξοχώτητα τον υπουργό των εξωτερικών κ.τ.λ. Την 4/17 του τρέχοντος μηνός, αφού απέκρουσαν σερβικήν επίθεσιν εν τη περιφερεία Φλωρίνης, τα βουλγαρικά στρατεύματα κατέλαβαν την πόλιν ταύτην. Εις την Φλώριναν ευρέθησαν 80 Έλληνες στρατιώτου, εις λοχαγός και 16 αστυνομικοί, οίτινες εκρατήθησαν μέχρι τέλους της επιχειρήσεως. Οι ανωτέρω θα παραδοθούν υπό των βουλγαρικών αρχών εις τας ελληνικάς, κατά την πρώτην κατάλληλον ευκαιρίαν». (Υπογραφή) Πασσάρωφ. Βλέπουμε λοιπόν ότι ενώ ο ελληνικός λόχος ήταν αμέτοχος και δεν αντιστάθηκε στους Βούλγαρους, αιχμαλωτίστηκε. Με την πράξη τους αυτή οι Βούλγαροι, έμπρακτα καταλύουν την ελληνική κυριαρχία στην περιοχή.

Γ. Βεντήρης. «Η Ελλάς του 1910-20». Β΄ τόμος. Σελ. 175-176.

¹⁰² Μετά τον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο συστάθηκε Διασυμμαχική Επιτροπή Ερεύνης που αποτελούνταν από έναν Άγγλο, ένα Βέλγο, ένα Γάλλο, ένα Σέρβο κι έναν Έλληνα. Η επιτροπή αυτή διεξήγαγε έρευνα στα 339 από τα 493 κατοικημένα σημεία που άσκησαν κατοχή οι Βούλγαροι. Η έκθεση της επιτροπής δημοσιεύτηκε το 1919 στο Παρίσι και το Στρασβούργο και στον πρόλογό της αναφέρει: «Εισδύοντας στην Ανατολική Μακεδονία η κυβέρνηση της Σόφιας είχε την πεποίθηση ότι αυτή η περιοχή θα παρέμενε βουλγαρικό έδαφος και μοναδική απασχόλησή της υπήρξε να νοθεύσει την

δύσκολη θέση¹⁰³ τους Έλληνες της Μακεδονίας. Ο Βενιζέλος κάνει τη δική του κυβέρνηση¹⁰⁴ το 1916 στη Θεσσαλονίκη¹⁰⁵ και η διχασμένη¹⁰⁶ Ελλάδα βρίσκεται με δύο κυβερνήσεις¹⁰⁷. Τελικά (και με τις πιέσεις της Αντάντ)¹⁰⁸ κυριαρχεί ο

εθνολογική σύνθεση της περιοχής. Η κατοχή ήταν, από τις πρώτες μέρες, απάνθρωπη, βάρβαρη και καταστροφική.

N. I. Μέρτζος. «Εμείς οι Μακεδόνες». σελ.259.

¹⁰³ Σύμφωνα με τις αναφορές της διασυμμαχικής Επιτροπής το 1919,94 χωριά είχαν καταστραφεί ολοκληρωτικά από τη βουλγαρική αυθαιρεσία.30.000 άνθρωποι είχαν πεθάνει από λιμούς και βομβαρδισμούς κατά τη διάρκεια της βουλγαρικής κατοχής,42.000 είχαν απελαθεί στη Βουλγαρία και 16.000 είχαν διαφύγει στην Ελλάδα.

E. Μπάρκερ. «Η Μακεδονία στις διαβαλκανικές σχέσεις και συγκρούσεις». σελ.53.

¹⁰⁴ Στις 16 Αυγούστου του 1916 ξέσπασε στη Θεσσαλονίκη το κίνημα που είχε προετοιμαστεί από δημοκράτες Μακεδόνες(Αλέξ. Ζάνα, Δημ. Δίγκα κ.τ.λ.) και έφερε το Βενιζέλο πρόεδρο της δεύτερης κυβέρνησης της Ελλάδος στη Θεσσαλονίκη μαζί με το ναύαρχο Κουντουριώτη και το στρατηγό Δαγκλή. Επισημοποίησε δηλαδή το διχασμό ανάμεσα στο γερμανόφιλο παλάτι που έδρευε στην Αθήνα και το Βενιζέλο που πρόσκεινταν στην Αντάντ κι έδρευε στη Θεσσαλονίκη. Την κατάλυση της κυβέρνησης της Αθήνας και την παράδοσή της στην κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης έκανε η δεύτερη Μεραρχία με επικεφαλής τον Εμμ. Ζυμβρακάκη

Σ. Τσαπάρας. «Η Πολιτική Ηγεσία και οι Ξένοι στη Νεότερη Ιστορία της Ελλάδας». Τόμος Α΄. σελ. 638-639.

¹⁰⁵ Οι σύμμαχοι της Αντάντ δεν έμειναν καθόλου αμέτοχοι στις εξελίξεις αυτές που γίνονταν στην Ελλάδα. Αντιθέτως βοήθησαν όσο μπορούσαν με στρατό το κίνημα του Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη (ο Γάλλος στρατηγός Σαράγ παρέσχε και τις κατευθύνσεις και την αμέριστη βοήθειά του). Αλλά και σε διπλωματικό επίπεδο βιάστηκαν να αναγνωρίσουν την κυβέρνηση του Βενιζέλου και φυσικά να διακόψουν κάθε διπλωματική σχέση με την κυβέρνηση της Αθήνας. Τέλος έδωσαν δάνειο 25.000 χρυσές λίρες στην κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης προκειμένου να την ενισχύσουν.

T. Βουρνάς. «Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδος (1909-1940)». σελ.193.

¹⁰⁶ Ένα μεγάλο προανάκρουσμα της Προσωρινής Κυβέρνησης του Βενιζέλου υπήρξε στις 8 Αυγούστου στη Θεσσαλονίκη όπου οργανώθηκε συλλαλητήριο «για να διαμαρτυρηθεί ο Μακεδονικός λαός και να υποδείξει ότι δεν δύναται πλέον να ανέχεται την άσπλαχνον και αντιπατριωτικήν εγκατάλειψιν της ατυχούς και αιματοβρέκτου Μακεδονίας εις την διάκρισιν της βουλγαρικής θηριωδίας», οι Θεσσαλονικείς γνώριζαν ότι ο ελληνικός στρατός είχε διαταγή να υποχωρήσει στην Ανατολική Μακεδονία. Το συλλαλητήριο που πραγματοποιήθηκε ήταν πάρα πολύ μεγάλο και κυριαρχούσαν συνθήματα όπως: «Ζήτω ο Βενιζέλος, Κάτω οι Παλαιοκομματικοί» κ.α.

Γ. Αναστασιάδης, E. Χεκίμογλου. «Οι άγνωστοι Θεσσαλονικείς επαναστάτες». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 52. 12 Οκτωβρίου 2000.

¹⁰⁷ Το έργο της Προσωρινής Κυβέρνησης ήταν πολύ δύσκολο, αφού είχε να αντιμετωπίσει πάρα πολλές αντιζηλοτητες. Έπρεπε να προβεί σε άμεση και ουσιαστική ενσωμάτωση της Μακεδονίας με την υπόλοιπη Ελλάδα, πράγμα εξαιρετικά δύσκολο για τους λόγους ότι δεν υπήρχε κεφάλαιο, δεν υπήρχε χρονική άνεση, αλλά ούτε και κατάλληλοι υπάλληλοι γι' αυτή το δουλειά. Ακόμα έπρεπε να αντιμετωπίσει και τη δυσπιστία των Μακεδόνων προς την Αθήνα καθώς επίσης και τις επεκτατικές βλέψεις των Βουλγάρων προς τη Μακεδονία.

B. Γούναρης. «Ανακαλύπτοντας τη Μακεδονική Επικράτεια». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 52. 12 Οκτωβρίου 2000.

¹⁰⁸ Η Αντάντ πίεζε από την πλευρά της το κράτος των Αθηνών, αφού διατηρούσε μεγάλες στρατιωτικές και ναυτικές δυνάμεις στην περιοχή. Έτσι σταδιακά κατάφερε να αποκτήσει πολλά προνόμια όπως να της παραδοθεί ο έλεγχος του ελαφρού στόλου, των ταχυδρομείων και του σιδηροδρόμου Αθηνών-Λαρίσης που ήταν υψίστης στρατηγικής σημασίας. Προπαγάνδιζε μάλιστα ότι μόνο οι Σύμμαχοι ενδιαφέρονται για τα εθνικά ζητήματα της Ελλάδας και ότι η υποστήριξή τους ταυτίζονταν με την εθνική συνείδηση του Έλληνα. Χαρακτηριστική ήταν η διακοίνωση της Αντάντ στις 11/24.11 1916 με την οποία ζητούσε να της παραχωρηθούν τα όπλα του ελληνικού στρατού κι έλεγε τα εξής: «Τα όπλα ταύτα είναι προορισμένα να χρησιμοποιηθώσι προς απελευθέρωσιν εδάφους, το οποίον έχει ποτισθή υπό του γενναιότερου Ελληνικού αίματος. Η θέσις των δεν είναι εις τα βάθη ενός σπλοστασίου, αλλ' εις τα μέτωπα του Μοναστηρίου και της Μακεδονίας... Ιδού τι πρέπει να λεχθή κατ' επανάληψιν προς εκείνους οίτινες έχουσιν ως μόνον ιδεώδες το μεγαλείον του Ελληνισμού, μεγαλείον δια το οποίον αι Προστάτιδες Δυνάμεις ενδιαφέρονται περισσότερο παντός άλλου».

Βενιζέλος¹⁰⁹ και ο βασιλιάς¹¹⁰ εκτοπίζεται¹¹¹. Οι φιλοβασιλικοί κύκλοι όμως δεν σταματούν τη δράση τους¹¹² και βρίσκονται σε διαρκή συνεργασία με τον ίδιο το βασιλιά¹¹³. Έτσι η Ελλάδα μπαίνει στον πόλεμο με τη μεριά της Εγκάρδιας Συνεννόησης (Αντάντ)¹¹⁴. Με το τέλος του πολέμου το 1919 η Ελλάδα βρίσκεται σε

Σ. Μαρκέτος, «Γα Νοεμβριανά». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας, τεύχος 57. 16 Νοεμβρίου 2000.

¹⁰⁹ Μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους το μέχρι τότε ελληνικό βασίλειο (η Παλαιά Ελλάδα) βρέθηκε απροετοίμαστο μπροστά στις νέες αυτές πολιτικές και διοικητικές εξελίξεις. Δεν είχε τον τρόπο να αφομοιώσει τον πληθυσμό που ξαφνικά απέκτησε. Έτσι στους νεοαποκτηθέντες ελληνικούς πληθυσμούς της Μακεδονίας (τους τουρκόσπορους) φέρονταν περισσότερο σαν κατακτητές παρά σαν ελευθερωτές. Αυτοί είναι και ένας από τους λόγους που οι Μακεδόνες δεν είχαν ποτέ την ίδια αντίληψη για το βασιλιά. Ενώ οι Έλληνες της Παλιάς Ελλάδας τον θαύμαζαν και τον εκτιμούσαν για τις επιτυχίες του στους Βαλκανικούς Πολέμους, οι κάτοικοι των Νέων Χωρών ήταν απογοητευμένοι γιατί δεν βρήκαν αυτό που περίμεναν από την ένωσή τους με την Ελλάδα. Από αυτό το σημείο ξεκινούν οι διαφορετικές αντιλήψεις στα διάφορα γεγονότα, όπως για παράδειγμα το θέμα της προσχώρησης της Ελλάδας στον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο. Δεν ήταν τυχαία η επιλογή της Θεσσαλονίκης ως έδρα της προσωρινής κυβέρνησης του Βενιζέλου αφού εκεί κυριαρχούσε έντονο φιλοβενιζελικό και αντιβασιλικό πνεύμα. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι σ' αυτό το σημείο βρίσκεται η ρίζα της διάσπασης στην Ελλάδα του «κράτους» της Θεσσαλονίκης και του «κράτους» της Αθήνας.

Γ. Θ. Μαυρογορδάτος, «Από την ομοψυχία στο διχασμό». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας, τεύχος 24. 30 Μαρτίου 2000.

¹¹⁰ Με την κυριαρχία του Βενιζέλου στο πολιτικό παιχνίδι δημιουργήθηκαν τα «αντικωνσταντινικά». Έχουμε δηλαδή τον διωγμό των αντιπάλων του βενιζελισμού, με ωμή τρομοκρατία. Πολλοί πολιτικοί αντίπαλοι του Βενιζέλου εκτοπίστηκαν σε νησιά, ενώ οι Μεταξάς, Γούναρης και Δραγούμης μεταφέρθηκαν στην Κορσική. Με αυτή του την αντιδημοκρατική στάση ο Βενιζέλος έδειξε τις πραγματικές του διαθέσεις στον ελληνικό λαό, ως όργανο της Αγγλογαλλικής πολιτικής.

Χ. Ν. Θεοδώρου, «Ιστορικές-Πολιτικές Αλήθειες». σελ.67

¹¹¹ Η απήχηση της εκθρόνισης του βασιλιά Κωνσταντίνου στις Αυλές της Ευρώπης φαίνεται καθαρά στο παρακάτω τηλεγράφημα που στέλνει ο Αυστριακός πρεσβευτής του Βερολίνου κόμης Λάρις στη Βιέννη: «Ο (υφυπουργός των εξωτερικών) κ. Τσίμμερμαν μοι είπεν ότι η είδησις περί της αποχωρήσεως εκ του θρόνου του Βασιλέως Κωνσταντίνου της Ελλάδος προξένησεν επί των άρτι εν τη πόλει Κράιτςναχ συναντηθέντων δύο μοναρχών φυσικές τω λόγω μίαν θλιβεράν εντύπωσιν. Και διη επί του Αυτοκράτορος Γουλιέλμου διά λόγους συγγενείας ένεκα του γαμβρού του και της αδερφής του. Επί του Βασιλέως Φερδινάνδου (της Βουλγαρίας) κυρίως διά λόγους συνδεομένους με τον θεσμόν της μοναρχίας. Εκάτερος των ηγεμόνων (...)εξήρε επί τη ευκαιρία ταύτη το πόσον εστοίχισε το λυπηρόν αυτό γεγονός εις τους άλλους συμμάχους μονάρχας».

Κ. Π. Ενεπεκίδης, «Βασιλική Ανταρσία (1916-1918)». σελ.33.

¹¹² Στο παράρτημα 5 βρίσκεται ένα πρωτόκολλο που επιβεβαιώνει τη δραστηριότητα των φιλοβασιλικών κύκλων.

¹¹³ Και μετά τον εκτοπισμό του, ο βασιλιάς δεν σταμάτησε τις προσπάθειές του να επηρεάσει τα πολιτικά δρώμενα στην Ελλάδα. Προσπαθούσε από την Ελβετία, όπου βρίσκονταν, να κερδίσει τη συμπαράσταση της Γερμανίας για την επάνοδό του. Το Βερολίνο όμως είχε αποφασίσει την υποστήριξη της ενιαίας και κραταιάς Βουλγαρίας στην περιοχή και έτσι δεν είχε πια τα περιθώρια να στηρίξει τον Κωνσταντίνο. Αν έκανε κάτι τέτοιο τότε θα έπρεπε να υπερασπίσει και την ελληνική εδαφική ακεραιότητα στην Μακεδονία πράγμα αδύνατο αφού είχε υποσχεθεί την ανατολική Μακεδονία στους Βούλγαρους. Έτσι ο Κάιζερ δεν βοήθησε επί της ουσίας τον έκπτωτο βασιλιά και περιορίστηκε σε οικονομικές προσφορές στο αντιβενιζελικό κόμμα για να παρεμποδίσει όσο μπορούσε το έργο του αγγλόφιλου Έλληνα ηγέτη.

Κ. Σβολόπουλος, «Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945». σελ.134

¹¹⁴ Η προσωρινή κυβέρνηση του Βενιζέλου ουσιαστικά δήλωσε την εμπλοκή της Ελλάδος στον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο με μια διακήρυξη στις 24/11/1916 που μεταξύ άλλων έλεγε τα εξής: «...καθ' ην στιγμήν τα πρώτα τμήματα του στρατού της, φθάσαντα ήδη εις το μέτωπον, πρόκειται να δράσουν εναντίον των εχθρών του Ελληνισμού, η Προσωρινή Κυβέρνησις οφείλει να γνωστοποιήσει εις τα εμπόλεμα κράτη,ων ούτω καθίσταται σύμμαχος,και εις τους ουδετέρους,ότι από σήμερον ευρίσκειται εις εμπόλεμον κατάστασιν προς την Βουλγαρίαν,επί τω λόγω ότι αύτη επετέθη κατά της Σερβίας,συμμάχου της Ελλάδος, και εισέβαλεν εις το εθνικόν έδαφος. Και προς την Γερμανίαν,επί τω

πλεονεκτική θέση¹¹⁵ (αφού ήταν με το πλευρό των νικητών), όσον αφορά την επεκτατική της πολιτική και ο Βενιζέλος δικαιώνεται. Η συνθήκη ειρήνης του Νεϊγύ¹¹⁶ με τη Βουλγαρία το 1919 δεν όριζε μόνο τα σύνορα των δύο κρατών, αλλά και την αμοιβαία εθελοντική¹¹⁷ ανταλλαγή¹¹⁸ πληθυσμών, έτσι ώστε να ξεκαθαρίσει ο εθνολογικός χάρτης εντός των συνόρων των δύο χωρών.

Στο κίνημα της Εθνικής Αμύνης που έφερε στο προσκήνιο την Προσωρινή Κυβέρνηση του Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη, συμμετείχε και ένας Ορμυλιώτης, ο Άγγελος Αγαπητός, που είχε μεγάλη δράση και στα χρόνια της Εθνικής Αντίστασης. Την περίοδο εκείνη, υπήρξαν στη Μακεδονία διώξεις εναντίον των φιλοβασιλικών. Οι κάτοικοι της Χαλκιδικής ήταν παραδοσιακά φιλοβασιλικοί και γι' αυτό στάλθηκε στην περιοχή ένοπλο απόσπασμα με αρχηγό τον Κονδύλη. Έγιναν πολλές βιαιοπραγίες και το αποκορύφωμά τους έλαβε χώρα στον Πολύγυρο, όπου ο Κονδύλης, μετά από πληροφορίες που του έδωσε Μητροπολίτης Ειρηναίος, που ήταν

λόγω ότι εβοήθησε και ώθησε την Βουλγαρίαν εις τον κατά της Σερβίας πόλεμον και εις τας πράξεις αυτής εναντίον της Ελλάδος».

Α. Α. Κύρου. «Οι Βαλκανικοί γείτονές μας». σελ.147

¹¹⁵ Μετά από διαπραγματεύσεις δύο περίπου ετών υπογράφηκε η συνθήκη των Σεβρών που οριστικοποιούσε τους όρους της ανακωχής του Μούδρου. Σύμφωνα με τη συνθήκη των Σεβρών η Ελλάδα κέρδιζε το μεγαλύτερο μέρος της Ανατολικής Θράκης (εκτός Κωνσταντινούπολης και Στενών) την Ίμβρο την Τένεδο, τα Δωδεκάνησα (εκτός της Ρόδου) και διατηρούσε δικαίωμα κατοχής της Σμύρνης για πέντε χρόνια. Μετά την πενταετία οι κάτοικοι θα αποφάσιζαν με δημοψήφισμα για το που θα ανήκε η Σμύρνη.

Α. Τότσικας. «Ιστορία Νεότερης Ελλάδας(1843-1941)». σελ. 80.

¹¹⁶ Το άρθρο 48 της παραγράφου 3 της συνθήκης του Νεϊγύ ορίζει την οικονομική διέξοδο της Βουλγαρίας στο Αιγαίο. Φυσικά δεν τίθεται θέμα για εδαφική διέξοδο αλλά μόνο για οικονομική διέξοδο. Αυτό μεταφράζεται ως ελευθερία στις εμπορικές μετακινήσεις των Βουλγάρων στο ελληνικό έδαφος. (Εύκολη πρόσβαση σε λιμάνια στο οδικό δίκτυο κ.τ.λ.) Αυτό το δικαίωμα των Βουλγάρων επικυρώθηκε και στη συνθήκη των Σεβρών αλλά και της Λωζάνης. Η Βουλγαρία όμως αρνήθηκε να κάνει χρήση του δικαιώματός της αυτού γιατί η αποδοχή του θα σήμαινε και την παραίτησή της από τις εδαφικές διεκδικήσεις που είχε. Έτσι προτίμησε να αφήσει το θέμα να εκκρεμεί.

Η. Π. Δημητρακόπουλος. «Τα χερσαία σύνορα της Ελλάδος». Σελ. 94-95.

¹¹⁷ Αρχιτέκτονας της ιδέας αυτής ήταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος για να πετύχει την παγίωση της εθνολογικής σύνθεσης της ελληνικής Μακεδονίας. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Μικτής Επιτροπής Μεταναστεύσεως 46.000 Έλληνες της Βουλγαρίας ανταλλάχθηκαν με 92.000 Βούλγαρους της Μακεδονίας και της Θράκης. Έτσι στα 1926 (και μετά βέβαια από την εισροή των προσφύγων από τη Μικρά Ασία) ζούσαν στην ελληνική Μακεδονία 1.341.000 Έλληνες, 2.000 Μουσουλμάνοι, 77.000 Βούλγαροι και 91.000 κάτοικοι άλλων εθνότητων, κυρίως Εβραίοι.

Κ. Βακαλόπουλος. «Η Μακεδονία στα πλαίσια της Βαλκανικής Πολιτικής (1830-1986)». σελ 68.

¹¹⁸ Σ' αυτή την αμοιβαία εθελοντική ανταλλαγή πληθυσμών στάθηκε αντίθετη η ΕΜΕΟ, διότι αν έφευγαν από το χώρο της ελληνικής Μακεδονίας οι βουλγαρικές μειονότητες τότε δεν θα είχαν στο μέλλον ψευδοεπιχειρήματα και αφορμές για να ανακινούν κάθε τόσο το ζήτημα αυτό. Έτσι οι βουλγαρικές επιδιώξεις στην περιοχή θα έμεναν για πάντα απραγματοποίητο όνειρο. Γ' αυτό το λόγο τα στελέχη της ΕΜΕΟ εμπόδισαν πολλούς Βουλγάρους να εγκαταλείψουν την περιοχή της ελληνικής Μακεδονίας μετά τη συνθήκη του Νεϊγύ. Μετά τη Μικρασιατική καταστροφή όμως που η Μακεδονία δέχτηκε πάρα πολλούς Έλληνες πρόσφυγες ο εθνολογικός χάρτης της περιοχής άλλαξε άρδην υπέρ της Ελλάδας κι έτσι αναγκάστηκαν να φύγουν και οι τελευταίοι βουλγαρόφωνοι της περιοχής.

Γ. Ι. Μάντης. «Ιστορία του Μακεδονικού Ζητήματος (γενική ιστορική επισκόπηση 1870-1990)». σελ.68.

γνωστός για τα φιλοβενιζελικά του φρονήματα, συνέλαβε τον Σινάπαλο, φανατικό βασιλικό, και τον απαγχόνισε δημόσια. Την ύστατη στιγμή ο Σινάπαλος, με τη θηλιά στο λαιμό γύρισε προς τον Ειρηναίο και του φώναξε: «εσύ με κρέμασες». Κατόπιν, κλώτσησε την πέτρα που στηριζόταν και κρεμάστηκε μόνος του. Το κλωνάρι του πλατάνου όπου κρεμάστηκε ο Σινάπαλος ξεράθηκε και αυτό θεωρήθηκε από τους Πολυγυρινούς ως σημάδι της άδικης εκτέλεσής του.

Το σώμα του Κονδύλη όμως συνέχισε να βιαιοπραγεί. Στον Αϊ Βλάση έγιναν εκτελέσεις, ενώ στην Μεγάλη Παναγία υπήρξαν έκτροπα. Επειδή οι άντρες είχαν κρυφτεί στα βουνά προκειμένου να αποφύγουν τον Κονδύλη ο τελευταίος συνέλαβε τα γυναικόπαιδα, τα συγκέντρωσε στα Πυργαδίκια και από κει τα έστειλε εξορία στην Λήμνο. Η Ορμύλια ήταν το μοναδικό χωριό της Χαλκιδικής όπου πήγε ο Κονδύλης και δεν σημειώθηκαν επεισόδια. Αυτό συνέβη επειδή κατά το δεύτερο Βαλκανικό Πόλεμο ο Κονδύλης ήταν υπαξιωματικός του τάγματος των Ορμυλιωτών και κατά συνέπεια τους γνώριζε και τους αγαπούσε. Ο μοναδικός Ορμυλιώτης που στάλθηκε στην εξορία ήταν ο Ιωακείμ Καρατάσος ο οποίος φώναζε προκλητικά στον Κονδύλη τις φιλοβασιλικές του απόψεις. (Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Ιωακείμ Καρατάσος ξαναπήγε στην εξορία το 46-47 ως αντιστασιακός του Ε.Α.Μ. και φιλοκομμουνιστής).

Οι παραπάνω δύο παράγραφοι βασίζονται στην προφορική παράδοση του Χριστόφορου Στεφανίδη, ο οποίος υπήρξε πρόεδρος του Αγροτικού Συνεταιρισμού της Ορμύλιας και διετέλεσε πρόεδρος της κοινότητας κατά τα έτη 1986 – 1998.

Τον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο ακολουθεί στην πολυτάραχη ιστορία της Ελλάδος η Μικρασιατική Καταστροφή. Μετά την επιτυχία του κινήματος του Κεμάλ στην Τουρκία και την υπονόμευση από μέρους του της συνθήκης των Σεβρών, αλλά και της Ελληνικής κυριαρχίας στη Σμύρνη, η Ελλάδα αποφάσισε ότι είναι καλό γι' αυτήν να κυνηγήσει το στρατό¹¹⁹ του Κεμάλ¹²⁰ μέσα στο τουρκικό έδαφος¹²¹. Τα

¹¹⁹.Ο τουρκικός στρατός του Κεμάλ δεν έκανε κάποιον αναπάντεχο ελιγμό ώστε να αιφνιδιάσει τους Έλληνες. Αντιθέτως χτύπησε στις 13 Αυγούστου του 1922 στον τομέα του Αφιόν Καραχισάρ, όπου ήταν συγκεντρωμένο το μεγαλύτερο τμήμα του ελληνικού στρατού. Η επίθεση δηλαδή, όπως και ο τόπος που έγινε ήταν αναμενόμενα. Εκείνο όμως που δεν ήταν αναμενόμενο ήταν η ποιότητα του τουρκικού στρατού. Η ελληνική στρατιωτική ηγεσία υποτιμούσε την τουρκική δύναμη, πιστεύοντας ότι θα αντιμετώπιζε σκόρπιες και ανοργάνωτες ληστοςυμμορίες. Εθελουφλούσε εμπιστευόμενη την ίδια της την προπαγάνδα. Τελικά κλήθηκε να αντιμετωπίσει έναν άρτια εξοπλισμένο, οργανωμένο και εκπαιδευμένο στρατό και δεν μπόρεσε να ανταποκριθεί.

Γ. Μαργαρίτης. «Από την προέλαση στη στασιμότητα και την κατάρρευση». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 46. 31 Αυγούστου 2000.

στρατεύματα δεν αποσύρθηκαν από την Τουρκία¹²² ούτε μετά το 1920 όπου κέρδισαν τις εκλογές οι αντιβενιζελικοί με κύριο σύνθημα την ειρήνη και την επιστροφή του στρατού. Αντιθέτως συνέχισαν τις πολεμικές επιχειρήσεις δίνοντας έτσι στις Μεγάλες Δυνάμεις¹²³ τη δυνατότητα να παίξουν το δικό τους οικονομικό παιχνίδι¹²⁴ στις πλάτες του ελληνικού λαού. Ακολούθησε η κατάρρευση¹²⁵ του ελληνικού μετώπου¹²⁶, η καταστροφή της Σμύρνης, ο αφανισμός του ελληνικού¹²⁷ στοιχείου¹²⁸

¹²⁰ Η κυβέρνηση του Κεμάλ κατάφερε να ελιχθεί περίφημα και σε διπλωματικό επίπεδο. Αρχικά κατάφερε να λάβει μεγάλη υποστήριξη από τη Σοβιετική Ένωση σε όπλα και χρήματα για να αντισταθεί στον ξένο ιμπεριαλισμό. Επίσης, κατάφερε να εκμεταλλευτεί στο έπακρο τα αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα των δυνάμεων κατοχής. Ιδίως μετά τις στρατιωτικές της επιτυχίες στο Σαγγάριο προσέγγισε με επιτυχία τις Μεγάλες Δυνάμεις ξεχωριστά. Αρχικά την Ιταλία, που ήταν δυσαρεστημένη επειδή δεν κατέλαβε την Σμύρνη και στη συνέχεια τη Γαλλία, που είχε αντιληφθεί ότι ο Κεμάλ ισχυροποιήθηκε και ότι τελικά θα άλλαζαν οι ισορροπίες στην περιοχή. Αποτέλεσμα των κινήσεων αυτών ήταν να διαφοροποιηθούν οι παραπάνω χώρες από την πολιτική της Αγγλίας που τελικά έμεινε ο μοναδικός σύμμαχος της Ελλάδας.

Ε. Μαντζάρ. «Οι ελιγμοί του Κεμάλ». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 46. 31 Αυγούστου 2000.

¹²¹ Στο παράρτημα 6 υπάρχει ένα τηλεγράφημα του Βενιζέλου γραμμένο στις 5 Οκτωβρίου του 1920 προς τον πρωθυπουργό της Αγγλίας που δείχνει τη διάθεση αυτή της ελληνικής κυβέρνησης να κληθήσει με στρατό τους άντρες του Κεμάλ μέσα στην ίδια την Τουρκία.

¹²² Στις προτάσεις που γίναν στην κυβέρνηση να σταματήσει τις επιχειρήσεις εναντίωθηκε το Στρατηγείο διότι υποστήριξε ότι κάτι τέτοιο θα έβλαπτε από στρατιωτικής απόψεως τη χώρα αφού α) ο στρατός έφτασε στα όρια που είχε σαν στόχο να αναπτυχθεί β) ο εχθρός μειονεκτούσε και περίμενε ενισχύσεις γ) οι δυνάμεις του εχθρού που ήταν απομακρυσμένες στην Κιλικία και αλλού θα ήταν αδύνατο να συγκεντρωθούν εναντίον του ελληνικού στρατού δ) έπρεπε να προλάβουν τον καιρό, αφού αν καθυστερούσαν και πιάαν οι βροχές, θα ήταν αδύνατο να φέρουν σε πέρας τις προγραμματισμένες επιχειρήσεις και ε) το στράτευμα είχε ακμαίο ηθικό και απaráμιλλο σθένος λόγω των επιτυχιών του που υπήρχε πιθανότητα να χάσει αν το ρίχναν σε απραξία.

Ξ. Στράτου. «Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία». Σελ. 233-234.

¹²³ Οι Μεγάλες Δυνάμεις προσπάθησαν όσο μπορούσαν να συγκαλύψουν τις πρωτοφανείς εκδηλώσεις βαρβαρότητας του τουρκικού στρατού σε βάρος των Ελλήνων αμάχων τις Σμύρνης. Υπάρχει μια επιστολή του Δ. Μελετόπουλου που αποδεικνύει την προσπάθεια του αμερικανικού στόλου να αποκρύψει φωτογραφικό υλικό από την καταστροφή της Σμύρνης. (Βλ. παράρτημα 7.)

¹²⁴ Η Διδώ Σωτηρίου επιμένει ότι οι εκλογές του 1920 ήταν αποτέλεσμα του ξένου δακτύλου στην Ελλάδα. Χαρακτηριστικά γράφει: «Κάποια ξένη δύναμη ή κάποιες ξένες δυνάμεις είχαν ανάγκη από τον σάλο αυτόν για δικό τους συμφέρον. Να γύρευαν μια κυβέρνηση περισσότερο του χεριού τους για να χρησιμοποιήσουν το ελληνικό πiónι τυφλά και μέχρις εξοντώσεως στις μερδεμένες υποθέσεις τους στην Ανατολή... Οι ξένες προπαγάνδες είχαν πάντοτε χωμένη την ουρά τους στη διαμόρφωση της κοινή γνώμης στον τόπο μας. Διαθέτανε το δόλιο όπλο του διαίρει και βασίλευε».

Δ. Σωτηρίου. «Η Μικρασιατική Καταστροφή και η στρατηγική του ιμπεριαλισμού στην Ανατολική Μεσόγειο». Σελ. 61-62.

¹²⁵ Στο ημερολόγιο που έχει γράψει ο Παντελής Πρινωτάκις βλέπουμε καθαρά τη σύγχυση που επικρατεί στους κόλπους του ελληνικού στρατού στις μάχες που διεξήχθησαν στην περιοχή του Εσκί Σεχίρ. (Βλ. παράρτημα 8)

Π. Πρινωτάκις. «Ατομικόν ημερολόγιον Μικρά Ασία 1919-1922». σελ.213.

¹²⁶ Απόσπασμα από το ημερολόγιο του Νίκου Βασιλικού: «Ημέρα δέκατη τέταρτη. Ουδείς υποπτεύεται την σημερινήν ημέραν τόσον κρίσιμον και αιματηράν. Από ενωρίς όλοι ετοιμάζονται να επισκεφτούν το Εσκί Σεχίρ, τρέφοντες την βεβαιότητα ότι ο εχθρός έχει αποσυρθεί προς το εσωτερικόν εκείθεν του Σαγγαρίου... Ροφώμεν απλήστως κατά οκάδες την παγωμένην λεμονάδα, για να δροσίσομε τα φλογισμένα σωθικά μας... Οι Τούρκοι έφθασαν στα πρόθυρα της πόλεως η δε μάχη ήρχισε με εξαιρετική σφοδρότητα... Το πεδινόν Πυροβολικόν καλπάζον σπεύδει να καταλάβη θέσεις διότι ο εχθρός έφθασεν ήδη εις απόστασιν 1000 μέτρων μόλις. Στιγμαί κρισιμόταται... Τα πολυβόλα μαίνονται και κροταλίζουν... Ο κάμπος καίγεται. Αι οβίδια έχουν μεταδώσει το πυρ προς όλας τας διευθύνσεις στα θερμότερα χόρτα και ο ήλιος έχει σκοτεινιάσει από τον καπνό... Η ένατη Μεραρχία

στην περιοχή¹²⁹, το τεράστιο προσφυγικό¹³⁰ πρόβλημα¹³¹ και η σχεδόν¹³² ολοκληρωτική¹³³ οικονομική¹³⁴ καταστροφή¹³⁵. Το 1922 σχηματίστηκε η

πλευροκοπεί τους Τούρκους ενώ τα βαρέα οβιδοβόλα αρχίζουν καταδιωκτικά πυρά... Νοσταλγούμε την ήσυχη πατρίδα μας μακαρίζοντας τον εξάδερφό μας Γιάννη Μερκιανό ο οποίος μένει στην πατρίδα αποφεύγων όλα αυτά τα βάσανα...»

Ν. Βασιλικός. «Ημερολόγιον της Μικρασιατικής Εκστρατείας». Σελ. 81-82.

¹²⁷ Είναι ανατριχιαστικό αυτό που είπε ο ύπατος αρμοστής Αριστείδης Στεργιάδης στο νεαρό τότε Γεώργιο Παπανδρέου για τους Έλληνες της Σμύρνης: «Καλύτερα να μείνουν εδώ, να τους σφάζει ο Κεμάλ, γιατί αν πάνε στην Αθήνα θα ανατρέψουν τα πάντα». Το άτομο αυτό έκανε τα πάντα για να καταστρέψει τους κατοίκους της Σμύρνης και να τους οδηγήσει σαν πρόβατα στη σφαγή, αφού τους απέτρεπε να οργανωθούν οι ίδιοι αμυντικά κρύβοντάς τους την αλήθεια και έκανε ό,τι μπορούσε για να τους εμποδίσει να φύγουν έγκαιρα.

Α. Ρήγος. «Ο Κεμάλ μπαίνει στην Έγκιαούρ Ισμίρ». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 46. 31 Αυγούστου 2000.

¹²⁸ Υπάρχουν μαρτυρίες πολλών Ελλήνων που δείχνουν την πρωτόγνωρη αγριότητα που έδειξε σε βάρος τους ο τουρκικός στρατός.(Βλ. παράρτημα 9.)

¹²⁹ Στον αφανισμό του ελληνικού στοιχείου στη Μικρά Ασία συνέβαλε και η εγκληματική νομοθεσία που είχε θεσπίσει η κυβέρνηση της εποχής που απαγόρευε την έγκαιρη μεταφορά των Ελλήνων της Μικράς Ασίας στην Ελλάδα. Ο λόγος που προφασίστηκε η κυβέρνηση ήταν ότι δεν ήθελε να δημιουργήσει προσφυγικό πρόβλημα στη χώρα. Είναι όμως αυτονόητο, ότι αυτά που θα αποχωρούσαν πρώτα από τη Μικρά Ασία θα ήταν τα εύπορα στρώματα που θα έρχονταν στην Ελλάδα φέρνοντας μαζί και τις περιουσίες τους. Έτσι, όχι μόνο δεν θα δημιουργούσαν πρόβλημα στη χώρα, αλλά αντιθέτως θα τόνωναν και την οικονομία με το συσσωρευμένο πλούτο που θα έφεραν. Ο πραγματικός λόγος που δεν ήθελε η κυβέρνηση να ευνοήσει την μετανάστευση των Μικρασιατών στην Ελλάδα ήταν ότι οι τελευταίοι κουβαλούσαν το μικρόβιο του βενιζελισμού. Ο νόμος που απαγόρευε τους Έλληνες της Μικράς Ασίας να έρθουν έγκαιρα στην Ελλάδα ήταν ο 2870 και όριζε τα εξής: «1^ο) Απαγορεύεται η εν Ελλάδι αποβίβασις αλλοδαπών-οι Μικρασιάτες δεν είχαν γίνει ακόμα Έλληνες υπήκοοι-εφ' όσον ούτοι δεν είναι εφοδιασμένοι δια τακτικών διαβατηρίων, νομίμως τεθεωρημένων ή δια των εγγράφων των εκάστοτε οριζομένων δια Β.Δ. εκδιδομένων προτάσσει των επί των Εσωτερικών, Εθνικής Οικονομίας και Περιθάλασσης υπουργών.2^ο)Πας πλοιοκτήτης, πράκτωρ ή πλοίαρχος ή άλλο οιονδήποτε μέλος πληρώματος πλοίου τινός, όστις ήθελεν αναλάβει, όπως διευκολύνη ή δεχθή την εις Ελλάδα μεταφοράν των περιών η εν άρθρω 1 απαγόρευσις προσώπων, τιμωρείται δια φυλακίσεως εξ τουλάχιστον μηνών και χρηματικής ποινής από τρισχιλίων μέχρι δεκακισχιλίων δραχμών δι' έκαστον, κατά παράβασιν του παρόντος νόμου, μεταφερόμενον πρόσωπον...»

Γ. Π. Καψής. «Χαμένες πατρίδες». σελ.201.

¹³⁰ Οι πρόσφυγες αν και στην αρχή αποτέλεσαν πρόβλημα για την ελληνική οικονομία στη συνέχεια αποδείχτηκαν ευεργέτες της. Με την εργασία τους κατάφεραν να ανεβάσουν την παραγωγή σε πάρα πολλούς γεωργικούς κλάδους. Για παράδειγμα η καπνοπαραγωγή το 1922 που ήρθαν οι πρόσφυγες ήταν 25.306.656 κιλά και το 1927 έφτασε τα 61.709.013 κιλά. Επίσης η παραγωγή σιταριού το 1922 ήταν 245.540 κιλά και το 1927 έγινε 438.342, ενώ το 1928 έφτασε τα 450.200 κιλά.

Α. Τούντα Φρεγάδα. «Το προσφυγικό δάνειο του 1924». σελ.39.

¹³¹ Σύμφωνα με τους όρους του άρθρου 2 του Πρωτοκόλλου της Γενεύης, η ελληνική κυβέρνηση δεσμεύτηκε να παραχωρήσει για την εγκατάσταση των προσφύγων 500.000 εκτάρια, δηλαδή 5 εκατομμύρια στρέμματα. Στα πλαίσια της προσπάθειας για την εκπλήρωση της υπόσχεσης αυτής η κυβέρνηση παραχώρησε στην Επιτροπή Εγκαταστάσεως των προσφύγων γη συνολικής επιφάνειας 7.356.735 στρεμμάτων εκ των οποίων τα 4.701.543 ήταν καλλιεργήσιμα και τα 2.655.192 χέρσα.

Κοινωνία των Εθνών «Η Εγκατάσταση των Προσφύγων στην Ελλάδα Γενεύη 1926» σελ. 37.

¹³² Την περίοδο εκείνη, ο προϋπολογισμός του κράτους δεν είχε αυτό που λέμε «μαύρη τρύπα» αλλά επρόκειτο για ένα πραγματικό «μαύρο βάραθρο». Ο υπουργός των οικονομικών της εποχής Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης επινόησε ένα τέχνασμα προκειμένου να περισώσει την κατάσταση. Το τέχνασμα αυτό ήταν ουσιαστικά ένα αναγκαστικό δάνειο στο οποίο συμμετείχαν υποχρεωτικά όλοι οι Έλληνες πολίτες. Συγκεκριμένα κόψανε στα δύο κάθε χαρτονόμισμα που κυκλοφορούσε. Για παράδειγμα στο χιλιάριο το μισό (αυτό που είχε την προσωπογραφία του Γεωργίου Σταύρου, ιδρυτή της Εθνικής Τράπεζας) γίνονταν δεκτό στις καθημερινές συναλλαγές και φυσικά είχε τη μισή αξία. Το υπόλοιπο μισό (είχε σε κύκλο στέμμα) το κατέθεταν στην τράπεζα που τους έδινε ομόλογα των πεντακοσίων δραχμών. Παρόμοια κόψανε ακόμη και τα χαρτονομίσματα των 5 δραχμών. Με αυτή τη μέθοδο του

επαναστατική κυβέρνηση στην Αθήνα¹³⁶ από τους Πλαστήρα - Γονατά¹³⁷ που εφάρμοσε κατά γενικές γραμμές φιλοβενιζελική πολιτική. Ανέλαβε την ευθύνη της απονομής της δικαιοσύνης¹³⁸ στους ενόχους¹³⁹ της Μικρασιατικής Καταστροφής που

υποχρεωτικού δανεισμού ο Πρωτοπαπαδάκης κατάφερε να ενισχύσει το δημόσιο ταμείο με ενάμισι περίπου δισεκατομμύριο δραχμές.

Φ. Ν. Κλεάνθης. «Η Ελληνική Σμύρνη». σελ.202.

¹³³ Προκειμένου να αποκατασταθούν οι πρόσφυγες της Μικράς Ασίας, η Ελλάδα κατέφυγε σε δάνεια που τελικά την οδήγησαν στην 4^η πτώχευση (1932). Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι μετά από κάθε μεγάλο δάνειο ακολουθεί για την Ελλάδα η πτώχευση. Με τα δύο πρώτα «δάνεια της ανεξαρτησίας» είχαμε την 1^η πτώχευση το 1827. Με το δάνειο του Όθωνα έρχεται η 2^η το 1843. Μετά το δάνειο του 1890 η 3^η (1893) και με τα δάνεια μετά την Μικρασιατική Καταστροφή η 4^η το 1932.

Χ. Γιανναράς. «Ορθοδοξία και Δύση στη Νεότερη Ελλάδα». σελ. 246.

¹³⁴ Ενώ η Ελλάδα κατέρρεε οικονομικά, ο υπουργός των Εξωτερικών Γ. Μπαλατζής δήλωνε στη Βουλή το Φεβρουάριο του 1921 ότι η χώρα μας ήταν η «ολιγότερον ηξηνητλημένη οικονομικώς εμπόλεμος χώρα». Ο υπουργός των οικονομικών από την πλευρά του, Δημήτριος Γούναρης, διαβεβαίωνε την αγγλική κυβέρνηση ότι η Ελλάδα είχε τις δυνατότητες να ανταποκριθεί στις περιστάσεις και από στρατιωτικής και από οικονομικής άποψης. Την ίδια εποχή οι «σύμμαχοι» έλυναν το ναυτικό αποκλεισμό της Τουρκίας και αναγνώριζαν την κυβέρνηση του Κεμάλ.

Ε. Α. Χεκίμογλου. «Η Ελλάδα και οι 'φίλοι' της το 1922». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 46. 31 Αυγούστου 2000.

¹³⁵ Το 1922 η οικονομία της Ελλάδος κυριολεκτικά καταρρέει. Φυσικά υπήρχε μία άνοδος των τιμών και στον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο αλλά αυτή ήταν κάτι το φυσιολογικό αφού οφείλονταν στην έλλειψη εμπορευμάτων ειδών λόγω πολέμου. Από το 1919 όμως, αρχίζει κάτι καινούργιο για την ελληνική οικονομία, ο πληθωρισμός. Πρόκειται μάλιστα για ένα πληθωρισμό ασυγκράτητο, της τάξεως του 100% που ως το 1922 φτάνει το 400%. Επικρατεί μια χαοτική κατάσταση όπως αυτή της γερμανικής κατοχής του 1940. Τα χαρτονομίσματα χάνουν της αξία τους σε ελάχιστο χρόνο δηλαδή από το τύπωμα ως τη διακίνησή τους στην αγορά. Στην Ελλάδα του 1923-1924 επικρατεί πανικός και κλονίζεται κάθε εμπιστοσύνη στο κράτος.

Ε. Χεκίμογλου. «Ο μικρός κρατικός ελέφαντας». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 22. 16 Μαρτίου 2000.

¹³⁶ Τα κύρια αιτήματα που εκπροσώπησε το επαναστατικό κίνημα του 1922 φαίνονται καθαρά στην προκήρυξη που συντάχθηκε στις 11 Σεπτεμβρίου του 1922 από το Γονατά και ρίχτηκε με αεροπλάνο στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη, τη Λάρισα και τη Λαμία στις 13 του ίδιου μήνα. Τα τέσσερα κύρια αιτήματα της προκήρυξης ήταν τα εξής: «1^ο. Παραίτησις του βασιλέως χάριν της πατρίδος, υπέρ του διαδόχου 2^ο. Άμεσος διάλυσις της Εθνοσυνελεύσεως 3^ο. Σχηματισμός κυβερνήσεως αχρούου, εμπνεύσεως εμπιστοσύνης εις την Αντάντ, δια την ταχίστην και αμερόληπτον ενέργειαν εκλογών Εθνοσυνελεύσεως και την διαχείρισιν των εξωτερικών ζητημάτων, μέχρι ο λαός αποφασίσει τελικώς δια των εκλογών περί της τύχης του 4^ο. Άμεσος ενίσχυσις του θρακικού μετώπου».

Γ. Α. Μαγκάκη. «Σκληρή αλλά εθνικά αναγκαία η εκτέλεση». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 6. 25 Νοεμβρίου 1999.

¹³⁷ Όταν επικράτησε το στρατιωτικό κίνημα του Πλαστήρα το 1922 όλα ήταν διαλυμένα και κατεστραμμένα. Έχει μεγάλο ενδιαφέρον η επιστολή που έστειλε ο Πλαστήρας στο Βενιζέλο όταν ανέλαβε την εξουσία.: «Η επανάστασις ελθούσα εις Αθήνας ευρέθη προ αφαντάστων δυσχεριών. Ο στρατός ήτο εν τελεία σχεδόν αποσυνθέσει, εστερημένος των πάντων, άνευ ηθικού έτοιμος να αφήσει ελεύθερον τον δρόμον δια της Θράκης και Μακεδονίας προς Αθήνας και εις τον πλέον καταφρονημένον αντίπαλον. Παραλυσία τελεία εν τη εσωτερική διοικήσει της χώρας ην ελυμαίνετο η κακοηθεστέρα συναλλαγή και η διασπάθισις του δημοσίου πλούτου. Οι λιποτάκται και φυγάδες κατά χιλιάδες κατέκλυζον την χώραν και ληστρικά συμμορίαί εξ αυτών εκαθίστον προβληματικών τον βίον εν υπαίθρῳ. Και το λυπηρότερον, εν εκατομμύριον προσφύγων, εν αξιοθρηνήτω καταστάσει, συνεσωρευθη εν βραχυτάτω χρονικῳ διαστήματι εις κράτος σχεδόν εν διαλύσει, με εντελῶς κενά τα ταμεία του και με ελαχίστας προμηθείας σίτου».

Α. Ρήγος. «1922: Η χώρα σε διάλυση, η Ανατολική Θράκη χάνεται». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 6. 25 Νοεμβρίου 1999.

¹³⁸ Η χρονιά του 1922 ήταν βαθεία ταραγμένη. Ο λαός αποδεκατισμένος από τους συνεχείς πολέμους και χωρίς ηθικό από την ήττα και την καταστροφή της Μικράς Ασίας ζητούσε επίμονα την τιμωρία των ενόχων. Έπρεπε κάποιος να πληρώσει για να εκτονωθεί η λαϊκή οργή και πίκρα. Αυτό το κλίμα

οδήγησε στη γνωστή εκτέλεση¹⁴⁰ των έξι¹⁴¹ στο Γουδί¹⁴² και στην απομάκρυνση¹⁴³ του βασιλιά¹⁴⁴. Τελικά η κυβέρνηση αυτή προκήρυξε εκλογές οι οποίες και

της εποχής το εκφράζει στο ακέραιο η δήλωση του Δ. Λαμπράκη στις 19 Οκτωβρίου 1922, μετά την ανατροπή του καθεστώτος από τον Πλαστήρα: «Αλλά η επανάσταση έχει υποχρέωσιν και καθήκον. Έχει υποχρέωσιν απέναντι των θυσιασθέντων, έχει καθήκον απέναντι των ζώντων, απέναντι των μελλουσών γενεών. Και θα δώσει ένα δίδαγμα προς τους εκάστοτε κυβερνώντας και θα κληροδοτήσει ως παράδειγμα εις το μέλλον, δια να πεισθούν οι μωροί και οι ασυνείδητοι, να μεταπεισθούν οι πείσμονες ως ημίονοι, 'ότι δεν έχει κανείς το δικαίωμα να θυσιάσει ένα έθνος (.....) Οι ένοχοι των συμφορών πρέπει να τιμωρηθούν και θα τιμωρηθούν».

Δ. Παπαδημητρίου. «'Προδότες και 'Αδέρφια' στον τύπο της εποχής» Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας τεύχος 6 25 Νοεμβρίου 1999

¹³⁹ Όταν η Επαναστατική Επιτροπή παρέπεμψε τους 8 πολιτικούς ηγέτες στο στρατοδικείο ξεσηκώθηκε καινούργια θύελλα που ζητούσε την παραδειγματική τους τιμωρία. Συγκροτήθηκε μια επιτροπή, με ηγέτη τον Παπαναστασίου, που οργάνωσε ένα τεράστιο συλλαλητήριο στο κέντρο της Αθήνας. Κύρια συνθήματα του συλλαλητηρίου αυτού ήταν: «θάνατος στους προδότες» και «εις θάνατον οι ένοχοι».

Σ. Μαρκέτος. «Η εκτέλεση των έξι και η στάση του Βασιζέλου». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας, τεύχος 6. 25 Νοεμβρίου 1999.

¹⁴⁰ Ο Βενιζέλος δεν εναντιώθηκε στην εκτέλεση, παρά τις πιέσεις που είχε από τους συνεργάτες του, παρά μόνο όταν ήταν πολύ αργά και δεν υπήρχε περίπτωση να ματαιωθεί. Ίσως να πίστευε ότι ήταν απαραίτητη η εκτέλεση των υπευθύνων για να εκτονωθεί μ' αυτόν τον τρόπο η λαϊκή οργή για την Μικρασιατική Καταστροφή και την εθνική ταπείνωση που υπέστη η χώρα μας. Μόνο μετά από τέτοιου είδους κάθαρση στο Μικρασιατικό δράμα θα μπορούσε η επόμενη κυβέρνηση να προχωρήσει απρόσκοπτη στο δύσκολο έργο της επουλώσης των πληγών και της αποκατάστασης του προσφυγικού κύματος που ήρθε στην Ελλάδα.

Θ. Βερέμης, Γ. Γουλμής. (επιμ.). «ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ κοινωνία, οικονομία, πολιτική στην εποχή του». Σελ. 17-18.

¹⁴¹ Την απόφαση του στρατοδικείου τη διάβασε στις 15 Νοεμβρίου, περίπου στις 7:00 το πρωί ο πρόεδρος Οθωναίος και ήταν η εξής: «Εν ονόματι του Βασιλέως των Ελλήνων Γεωργίου Β' το Έκτακτον Στρατοδικείον συσκεφθέν κατά νόμον, κηρύσσει παμψηφεί τους μεν Γεωργίων Χατζηανέστη, Δημήτριον Γούναρην, Νικόλαον Στράτον, Πέτρον Πρωτοπαπαδάκη, Γεώργιον Μπαλτατζήν και Νικόλαον Θεοτόκην την ποινήν του θανάτου. Τους δε Μιχαήλ Γούδα και Ξενοφώντα Στρατηγόν εις την ποινήν των ισοβίων δεσμών. Διατάσσει την στρατιωτικήν καθαίρεσιν του Γεωργίου Χατζηανέστη αρχιστρατήγου, Ξενοφώντος Στρατηγού υποστρατήγου και Μιχαήλ Γούδα υποναυάρχου και επιβάλλει αυτούς τα έξοδα και τέλη. Επιδικάζει παμψηφεί χρηματικήν αποζημίωσιν υπέρ του Δημοσίου κατά του Δ. Γούναρη δρχ. 200 χιλιάδες, του Στράτου δρχ.335 χιλιάδες, του Μπαλτατζή και Ν. Θεοτόκη δρχ. ένα εκατομμύριο και Μ. Γούδα δρχ.200 χιλιάδες. Εκρίθη, απεφασίσθη και εδημοσιεύθη εν Αθήναις την 15^{ην} Νοεμβρίου 1922.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ Ο ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ
Α. ΟΘΩΝΑΙΟΣ Ι. ΠΕΠΟΝΗΣ »

Α. Ρήγος. « Η Δόκη και η εκτέλεση». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας, τεύχος 6. 25 Νοεμβρίου 1999.

¹⁴² Δέκα χρόνια μετά τις εκτελέσεις ο Ελευθέριος Βενιζέλος σε συζήτηση που έγινε στη Βουλή για την αποκατάσταση των έξι, υποστήριξε ότι ούτε ο ίδιος αλλά ούτε και κανένας από τους συνεργάτες του πίστευε ότι οι έξι ήταν προδότες. Αλλά ακόμα και ο ίδιος ο Πλαστήρας που ήταν πρωθυπουργός στην εκτέλεση, δεν είχε απολύτως καθαρή και ήσυχη τη συνείδησή του, όταν πιεζόμενος από τους φανατικούς οπαδούς του, έδωσε εντολή να κινηθεί διαδικασία για τη δίκη των έξι.

Μ. Πρωτοπαπαδάκης. «Στίγμα και αδικία». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας, τεύχος 6. 25 Νοεμβρίου 1999.

¹⁴³ Ο πρωθυπουργός της τότε επαναστατικής κυβέρνησης Στυλιανός Γονατάς έπεισε το βασιλιά Γεώργιο Β' να αποχωρήσει προσωρινά από την Ελλάδα, πράγμα που συνέβη στις 19 Δεκεμβρίου του 1923. Αυτό ήταν το αποτέλεσμα της πτώσης της δημοτικότητας του βασιλιά από την ήττα στην Μικρά Ασία αλλά και των προσπαθειών που έκαναν γύρω από αυτό το θέμα πολλοί Έλληνες πολιτικοί με ηγέτη τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου. Από τον Απρίλιο του 1922 ο τελευταίος ίδρυσε το κόμμα της «Δημοκρατικής Ένωσης» και στις 12 Φεβρουαρίου του 1922 δημοσίευσε μια σκληρή διακήρυξη, που έμεινε γνωστή ως «Δημοκρατικό Μανιφέστο». Το παρακάτω απόσπασμα είναι διαφωτιστικό για τις ιδέες του Παπαναστασίου ενάντια στο θεσμό της βασιλείας: «Η Ελλάς είναι δημιούργημα του πνεύματος, των μόχθων και των αγώνων των τέκνων της. Δεν είναι βασιλικόν τιμάριον και δεν

πραγματοποιήθηκαν το 1923 φέρνοντας θριαμβευτικά το Βενιζέλο¹⁴⁵ για μια ακόμη φορά στην εξουσία. Η Μικρασιατική καταστροφή, που τελικά οδήγησε στη συνθήκη της Λωζάνης¹⁴⁶, έφερε το τέλος του μεγαλοϊδεατισμού της πολιτικής του Βενιζέλου¹⁴⁷ (πρώτη μέριμνα της κυβέρνησης ήταν να επουλώσει το γρηγορότερο τις εθνικές πληγές και να αποκαταστήσει τους πρόσφυγες¹⁴⁸) και τις νέες βάσεις στην ανοικοδόμηση της Τουρκίας¹⁴⁹.

ημπορεί ποτέ να γίνη ανεκτόν να θυσιαστή και το ελάχιστον τμήμα της χάριν προσωπικών βασιλικών συμφερόντων...».

Θ. Χρήστου. «Πάθος για δημοκρατία». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 22. 16 Μαρτίου 2000.

¹⁴⁴ Στο τέλος του Ιουλίου του 1921 ο βασιλιάς σε μια συνέντευξη που έδωσε στον ανταποκριτή του πρακτορείου Associated Press δήλωσε: «Δεν είμαι ευχαριστημένος από τη Σμύρνη. Ανυπομονώ να γυρίσω στην Αθήνα. Δεν μπορώ ούτε μπάνιο να ευχαριστηθώ, διότι με βλέπουν περίεργοι. Τα σπύτια είναι γεμάτα από κοριούς. Χθες, ο υπουργός μου Θεοτόκης σηκώθηκε πολύ πρωί και πήγε στη Σμύρνη να αγοράσει κρεβάτι, διότι δεν αντέχει τους κοριούς». Σε ερώτηση για το τι θα γίνει με τους συμμάχους που δεν τον αναγνώριζαν ούτε αυτόν αλλά ούτε και την κυβέρνησή του απάντησε: «Μην μου αναφέρετε για τους Συμμάχους, αρκετά ταπεινώθηκα από αυτούς. Εξάλλου εγώ δεν ενδιαφέρομαι για την πολιτική. Το μόνο που με ενδιαφέρει είναι, όταν γυρίσω στην Αθήνα, να έχει εγκρίνει η Βουλή τα οχτώ εκατομμύρια που ζήτησα, διότι ξέρετε η ζωή ακρίβαινε, οι υπηρέτες τώρα ζητούν 400 δρχ. το μήνα, ενώ άλλοτε έπαιρναν 80. Ελπίζω επίσης να εγκριθεί και έκτακτη χορήγηση για κάθε αδερφό μου από 150.000 δρχ...».

Χ. Τσιρκινίδης. «Επιτέλους τους ξεριζώσαμε... (Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου, της Θράκης και της Μικράς Ασίας, μέσα από γαλλικά αρχεία). σελ.193.

¹⁴⁵ Τελικά διεξήχθησαν εκλογές στις 16 Δεκεμβρίου του 1923, στις οποίες νίκησε το κόμμα των Φιλελευθέρων με 250 έδρες σε σύνολο 398. Η Δημοκρατική Ένωση και οι Δημοκρατικοί Φιλελεύθεροι πήραν 120 έδρες, οι Αντιβενιζελικοί 7, οι Αγροτικοί 3, οι Μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης 3, οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης 3, οι Ανεξάρτητοι Δημοκρατικοί 7, οι Σοσιαλιστές 1 και οι Ανεξάρτητοι 4.

Θ. Χρήστου. «Το πέραςμα στην αβασίλευτη δημοκρατία». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 22. 16 Μαρτίου 2000.

¹⁴⁶ Η συνθήκη της Λωζάνης έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση μιας καινούργιας ισορροπίας στο Αιγαίο κάτω από νέα κοινωνικοπολιτικά δεδομένα. Πέρα από το γεγονός ότι σήμαινε την κατάπαυση του πυρός ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία οδήγησε στην εγκατάλειψη του οράματος της «Μεγάλης Ιδέας» για την Ελλάδα και την προσαρμογή της στο μετα-Λωζανικό καθεστώς ενώ για την Τουρκία σηματοδοτούσε την αρχή του εκσυγχρονισμού της, σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά δεδομένα, κάτω από την ηγεσία του Κεμάλ. Οι συνθήκες αυτές άνοιξαν τις προοπτικές για την εξομάλυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων μέσα από μια νέα οπτική ειρήνης και φιλίας.

Α. Αλεξανδρή. «Ελληνοτουρκικές σχέσεις 1923-1930». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 21. 9 Μαρτίου 2000.

¹⁴⁷ Μετά τη Μικρασιατική καταστροφή και κατά τις διαπραγματεύσεις της συνθήκης της Λωζάνης τη διπλωματική πολιτική του Βενιζέλου τη διακρίνει μετριопάθεια. Και κατά τη συνθήκη της Λωζάνης αλλά και κατά τις επιμέρους συνθήκες που υπογράφηκαν αργότερα, όχι από τον ίδιο το Βενιζέλο αλλά από αυτονομημένο από την κυβέρνηση διπλωματικό σώμα που ακολουθούσε τη γραμμή του Βενιζέλου (τον Ιούνιο του 1925 το σύμφωνο της Αγκυρας, το Δεκέμβριο του 1926 η συμφωνία της Αθήνας) η στάση των Ελλήνων αντιπροσώπων ήταν στα πρότυπα της συμφιλίωσης σύμφωνα με το πνεύμα της πολιτικής που προωθούσαν οι Δυτικοί στην Κοινωνία των Εθνών. Η πολιτική του Βενιζέλου μέχρι το 1928 όπου επανέκαμψε στα πολιτικά δρώμενα συνοψίζεται στη φράση του: «Φίλοι όλων και σύμμαχοι ή εχθροί ουδενός».

Β. Καρδάσης. «1920-1930: Το νέο δόγμα του Βενιζέλου». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 21. 9 Μαρτίου 2000.

¹⁴⁸ Όσον αφορά την αποκατάσταση των προσφύγων στην αντίληψη του κόσμου υπήρχαν 3 τάσεις, η αδιάλλακτη, η διαλλακτική και ο μέσος όρος. Σύμφωνα με την πρώτη άποψη οι πρόσφυγες έπρεπε να αποζημιωθούν και το ελληνικό δημόσιο όφειλε να τους αποκαταστήσει. Κατά τη δεύτερη άποψη, το δημόσιο δεν ήταν υποχρεωμένο να αποζημιώσει ολοκληρωτικά τους πρόσφυγες, αλλά είχε το ηθικό χρέος να τους βοηθήσει όσο το δυνατό περισσότερο. Μπορούμε να πούμε ότι εδώ κυμαίνονταν και οι

Όλα αυτά τα γεγονότα της Μικρασιατικής Καταστροφής, αλλά και του τεράστιου προσφυγικού κύματος που δημιουργήθηκε, δεν άφησαν ανεπηρέαστη την Ορμύλια αλλά και τη Χαλκιδική γενικότερα. Πρώτα πρώτα υπήρξαν Ορμυλιώτες φαντάρτοι που ενίσχυσαν τις γραμμές του ελληνικού στρατού στο μέτωπο της Μικράς Ασίας,¹⁵⁰ αλλά εκτός από αυτό η ίδια η Ορμύλια αποτέλεσε καταφύγιο¹⁵¹ για πολλούς Μικρασιάτες πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν εκεί. Μπορούμε να πούμε ότι ολόκληρη η Χαλκιδική ήταν τόπος που απορροφούσε πρόσφυγες, αφού σε όλη την επικράτειά της έχει προσφυγικά χωριά¹⁵².

Οι πρόσφυγες με τις καινούργιες ιδέες τους αλλά και τη σκληρή δουλειά τους συνέβαλαν αποφασιστικά στη διαμόρφωση¹⁵³ της οικονομίας¹⁵⁴ της Χαλκιδικής, όπως βέβαια και ολόκληρης της Ελλάδας.

θέσεις του Βενιζέλου στο θέμα. Ο μέσος όρος όμως θέλησε να κατοχυρώσει την επιφύλαξη, στο ζήτημα των δικαιωμάτων που είχαν οι πρόσφυγες.

Θ. Βεράμης, Ο. Δημητρακόπουλος. (εποπτεία). «Μελετήματα γύρω από το Βανιζέλο και την εποχή του». Σελ. 327-328.

¹⁴⁹ Το τουρκικό κράτος με τη συνθήκη της Λωζάνης τον Ιούλιο του 1923 προσδιόρισε διεθνώς τα σύνορά του. Η μεγάλη αλλαγή όμως επήλθε στις 29 Οκτωβρίου του 1923 όπου ο Κεμάλ ανακήρυξε την τουρκική δημοκρατία με πρωθυπουργό τον ίδιο και στενό συνεργάτη του Ισμέτ πασά. Αυτή ήταν η μεγαλύτερη τομή στην τουρκική πολιτική ιστορία, αφού σήμαινε την εγκατάλειψη του παλαιού οθωμανικού καθεστώτος, τη στροφή προς τον εξευρωπαϊσμό και τη δημιουργία ενός σύγχρονου τουρκικού κράτους. Αυτό ο Κεμάλ προσπάθησε να το πετύχει με μια σειρά μέτρων όπως κατάργηση του φεσιού και χειραφέτηση των γυναικών (τις επέτρεπε να βγάλουν το φερετζέ και να συμμετέχουν στο δημόσιο βίο της χώρας) κατάργηση του αραβικού αλφαβήτου από το λατινικό, κατάργηση του ιεροκρατικού κορανικού συστήματος και υιοθέτηση του αστικού κώδικα κ.α.

Α. Αλεξανδρή. «Μουσταφά Κεμάλ ο Ευρωπαίος Πασάς». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 21. 9 Μαρτίου 2000.

¹⁵⁰ Στο παράρτημα 10 έχει καταχωρηθεί αυτούσιο το ημερολόγιο του Ορμυλιώτη στρατιώτη Μιχαλούδη Ιωάννη που πολέμησε στην πρώτη γραμμή του Μικρασιατικού μετώπου.

¹⁵¹ Το 1923 εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της Ορμυλίας πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία και ίδρυσαν το χωριό Βατοπέδι ως ξεχωριστή κοινότητα.

Από έντυπο που βρίσκεται στο δημαρχείο Ορμυλίας «ΟΡΜΥΛΙΑ: ο αρχαιότερος οικισμός της Χαλκιδικής».

¹⁵² Ο Ν. Μαρμαράς φτιάχτηκε από πρόσφυγες της Προποντίδας. Η Σάρτη από πρόσφυγες της Αφησιάς. Τα Πυργαδικία από πρόσφυγες της Αφθόνης. Η Αμμουλιανή από πρόσφυγες του νησιού Μαρμαρά της Προποντίδας. Η Ουρανούπολη από πρόσφυγες της Μικράς Ασίας. Τα Ν. Ρόδα από πρόσφυγες των περιοχών Ρόδων, Αντιβάλλου και Σκουπιών. Η Ολυμπιάδα από πρόσφυγες της Αγίας Κυριακής. Η Όλυνθος που είχε ντόπιους κατοίκους υποδέχτηκε πρόσφυγες από την Αν. Θράκη. Τα Ν. Μουδανιά από πρόσφυγες των Μουδανιών. Η Καλλιθέα, η Ν. Ποτίδαια, η Διονυσίου, η Ζωγράφου, τα Ν. Πλάγια, τα Ν. Φλογητά, η Ν. Καλλιπάτειρα, τα Σήμαντρα, ο Αγ. Παντελεήμων, η Ν. Τένεδος, Η Ηράκλεια, η Σωζόπολης, η Τριγλία είναι προσφυγοχώρια.

Χ. Λελεγιάννης. «Η Μικρασιατική Καταστροφή». Περιοδικό «Η ΠΑΛΙΑ ΟΡΜΥΛΙΑ». τεύχος 9. 11 Ιανουαρίου 1995.

¹⁵³ Ο κάμπος της Ορμυλίας ήταν περιουσία διαφόρων μοναστηριών του Αγίου Όρους. Με την έλευση των προσφύγων όμως, αλλά και των στρατιωτών που επέστρεψαν από το μέτωπο μετά από συνεχείς πολέμους, κορυφώθηκε το αίτημα των Ορμυλιωτών για την απαλλοτρίωση των κτημάτων από τα μοναστήρια για να τα εκμεταλλεύονται οι ίδιοι. Τελικά το αίτημα αυτό των Ορμυλιωτών είχε ανταπόκριση, αφού το 1938 οριστικοποιήθηκε η διανομή των εκτάσεων αυτών.

Α. Γεωργούδη. «Πώς έγινε ο Συνεταιρισμός;» Περιοδικό «Η Παλιά Ορμύλια». τεύχος 7. 21 Νοεμβρίου 1994.

Παράλληλα με όλες αυτές τις ιστορικές εξελίξεις στην Ελλάδα αναπτύσσεται και το εργατικό κίνημα. Από το 1893 ακόμη υπάρχει Σοσιαλιστικός Σύλλογος¹⁵⁵ που έχει σαν στόχο να προστατέψει τους Έλληνες εργαζόμενους¹⁵⁶. Το εργατικό κίνημα στη Θεσσαλονίκη ευνοείται από το κίνημα των Νεότουρκων¹⁵⁷ και το 1918 ιδρύεται και η Γ.Σ.Ε.Ε.¹⁵⁸. Νέα ώθηση¹⁵⁹ στο κίνημα φέρνει το προσφυγικό κύμα¹⁶⁰ που

¹⁵⁴ Στην προσπάθεια για την απαλλοτρίωση των κτημάτων της περιοχής της Ορμυλίας από τα μοναστήρια δημιουργήθηκε ο συνεταιρισμός. Ιδρύθηκε το 1923 και ο αρχαιότερος συνεταιρισμός της Χαλκιδικής μαζί μ' αυτόν της Γαλάτιστας. Μετά την απαλλοτρίωση των κτημάτων ο συνεταιρισμός ανέπτυξε πλούσια δραστηριότητα προκειμένου να υπερασπίσει τα συμφέροντα των μελών του, όπως να μεσολαβεί στην Αγροτική Τράπεζα για την εξασφάλιση δανείων, να προμηθεύει από κοινού σπόρους, λιπάσματα, εργαλεία κ.α.

Α. Γεωργούδη. «Πώς έγινε ο συνεταιρισμός;» Περιοδικό «Η Παλιά Ορμύλια». τεύχος 7. 21 Νοεμβρίου 1994.

¹⁵⁵ Οι κυριότερες αρχές που πρόσβευε ο Σύλλογος αυτός συνοψίζονται στις παρακάτω: 1) Η θρησκεία πρέπει να είναι υπόθεση ιδιωτική, ενδιαφέρουσα μόνον την συνείδηση εκάστου. 2) Εκκλήσεις των σχολείων, και υποχρεωτική εκπαίδευση παρεχόμενη δωρεάν. 3) Αδάπανος απονομή της δικαιοσύνης, αποζημίωση παντός θύματος δικαστικής πλάνης, κατάργησης της ποινής του θανάτου. 4) Αδάπανος απονομή της ιατρικής και μαιευτικής βοήθειας καθώς και των φαρμάκων. 5) Φόρος επί των προσόδων και των περιουσιών. 6) Ελευθέρως εκδήλωση της θελήσεως εκάστου. 7) Ο περιορισμός των εργασιών ωρών. 8) Η αύξηση των ημερομισθίων. 9) Η ανάπαυση των εργατών επί μίαν ημέραν της εβδομάδος. 10) Η γυνή να έχει τα αυτά δικαιώματα τα οποία έχει και ο ανήρ

Π. Νούτσος. (επιμ.). «Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα». τόμος Α. σελ. 244-245.

¹⁵⁶ Οι εργαζόμενοι της Μακεδονίας αποτελούν αντικείμενο στεγνής εκμετάλλευσης από την πλευρά των γαιοκτημόνων, των καπιταλιστών, των κερδοσκόπων και άλλων παρασίτων. Οι αγρότες που δεν έχουν γη, ή που έχουν λίγη, εργάζονται κάτω από συνθήκες πραγματικής δουλείας στους μεγαλογαιοκτήμονες και τους τσιφλικάδες. Φυσικά δεν έχουν ούτε τη στοιχειώδη προστασία εργασίας ενώ όλη γενικά η εργαζόμενη μάζα καθημερινά ληστεύεται ανελέητα από τη βαριά φορολογία. Γι' αυτούς τους λόγους ο ταξικός αγώνας στη Μακεδονία ήταν πολύ ισχυρός και τα Κομμουνιστικά κόμματα στέκονταν πάντοτε στο πλευρό των εργαζομένων και απαιτούσαν την απαλλοτρίωση της γης, την απαγόρευση της τοκογλυφίας, την εξασφάλιση του δικαιώματος της απεργίας και την αλλαγή της φορολογίας, έτσι ώστε να βαραίνει τους εύπορους εκμεταλλευτές και όχι τους φτωχούς βιοπαλαιστές.

Α. Δάγκας, Γ. Λεοντιάδης. «Κομμιντέρν και Μακεδονικό ζήτημα». σελ. 110.

¹⁵⁷ Το κίνημα των Νεότουρκων, στα πλαίσια του προοδευτισμού και τις πάλης του με τις δυνάμεις της αντίδρασης, ευνοεί το εργατικό κίνημα. Όχι μόνο ανέχεται τις εργατικές κινητοποιήσεις, αλλά πολλές φορές τις βοηθάει κιόλας. Μια έκθεση του γαλλικού προξενείου στα τέλη του Αυγούστου του 1908 αναφέρει ότι: «οι απεργοί κυριαρχούν στην πόλη». Πράγματι οι απεργιακές κινητοποιήσεις ήταν αλυσιδωτές. Ξεκίνησαν οι καπνεργάτες με τη μεγάλη τους απεργία και τους ακολούθησαν οι εργάτες του εργοστασίου ηλεκτρισμού, του φωταερίου, οι ταχυδρομικοί, οι σιδηροδρομικοί, οι λιμενεργάτες, αλλά και οι υπάλληλοι του δημοσίου.

Κ. Μοσκόφ. «Θεσσαλονίκη: τομή της μεταπρατικής πόλης». τόμος Α. σελ. 170.

¹⁵⁸ Το ψήφισμα του ιδρυτικού συνεδρίου της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος (Γ.Σ.Ε.Ε.) που έλαβε χώρα τον Οκτώβριο του 1918 ήταν να παραμείνει « η ένωση εργατών έξω από κάθε αστική πολιτική, εις μίαν ενιαίαν δύναμιν με συνείδησιν της πάλης των τάξεων δια την κατάργησιν παντός είδους εκμεταλλεύσεως». Η ίδρυση της Γ.Σ.Ε.Ε. κρίθηκε ικανοποιητική από τα στελέχη του Σ.Ε.Κ.Ε. και (σύμφωνα με τα λεγόμενά τους) «οι σχετικές ελλείψεις θα μπορούσαν να συμπληρωθούν συν τω χρόνω»

Π. Νούτσος (επιμ.). «Η Σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα». τόμος Β'. σελ. 65.

¹⁵⁹ Πολύ σημαντικό γεγονός για την ιστορία του εργατικού κινήματος στη Θεσσαλονίκη ήταν η απεργία των καπνεργατών που ξεκίνησε στις 29 Απριλίου του 1936 με αίτημα να ισχύσει η σύμβαση του 1924 που προέβλεπε ημερομίσθια της τάξεως των 140-160 δραχμών. Έγιναν πολύ μεγάλης εκτάσεως συμπλοκές ανάμεσα σε απεργούς και αστυνομικούς. Κατά τη διάρκεια των επεισοδίων είχαμε 12 νεκρούς. Το γεγονός αυτό έκανε την κατάσταση ακόμα πιο έκρυθμη. Την ημέρα των κηδείων σημειώθηκαν έκτροπα και η κατάσταση ήταν πλέον εκτός ελέγχου. Κηρύχτηκε γενική πανελλαδική πανεργατική απεργία από τη Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας προς τιμή των

εισρέει στον ελλαδικό χώρο μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Στις 9/2/1908 ο Φιλάρετος κυκλοφορεί το πρώτο φύλλο του Ριζοσπάστη¹⁶¹ που τελικά θα εξελιχθεί σε επίσημο όργανο του Σοσιαλεργατικού κόμματος¹⁶² (που στη συνέχεια γίνεται Κ.Κ.Ε.¹⁶³). Η δράση της εφημερίδας αυτής μετά από κάποιες διακοπές θα δώσει βροντερό παρόν και στα δύσκολα χρόνια της γερμανικής κατοχής.¹⁶⁴

Στην Ορμύλια αναπτύχθηκε ένα λαϊκό αίσθημα ενάντια στην καταπίεση αλλά και την εκμετάλλευση της αγροτιάς από τον 18^ο ακόμη αιώνα. Οι αγρότες της

θυμάτων. Η κυβέρνηση έριξε την ευθύνη σε αναρχικά εξτρεμιστικά στοιχεία στην προσπάθειά της να συγκαλύψει την ευθύνη της χωροφυλακής.

Δ. Α. Δρογίδης. «Θεσσαλονίκη 1897-1997». Σελ. 270-271.

¹⁶⁰ Κατά τη δεκαετία του 30 έχουμε στην Ελλάδα έντονες πολιτικές και κοινωνικές ανακατατάξεις. Οι πρόσφυγες της Μικράς Ασίας σε συνδυασμό με την τολμηρή οικονομική πολιτική του Βενιζέλου αποτελούν τις προϋποθέσεις της βιομηχανοποίησης στην Ελλάδα. Έτσι το εργατικό και κομμουνιστικό κίνημα δίνουν το παρόν σε όλα τα αστικά κέντρα της Ελλάδας. Αρχίζει να κυκλοφορεί το περιοδικό «Νέοι Πρωτοπόροι» που εκπροσωπεί μια πλατιά κοινωνική ομάδα και που το στελεχώνουν σπουδαία ονόματα διανοουμένων του αριστερού χώρου, όπως ο Ασημάκης Πανσέληνος, Γιάννης Κορδάτος, Φούλα Χατζηδάκη, Δημήτρης Γληνός κ.α.

Α. Διαμαντής. «Εθνική Ιδέα: Συλλήψεις και Μεταμορφώσεις» Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 2. 27 Οκτωβρίου 1999.

¹⁶¹ Κατά την απεργιακή κινητοποίηση των δικηγόρων το Νοέμβριο του 1907 ο Φιλάρετος εκλέγεται πρόεδρος της απεργιακής επιτροπής. Ο τελευταίος μετά από μαχητικό αγώνα που έκανε ανάγκασε τον πρωθυπουργό και την κυβέρνηση να ενδώσουν στα αιτήματα των απεργών. Μέσα από όλα αυτά τα γεγονότα ξεσπούν διάφορες πολιτικές ομάδες που σε συνδυασμό με την άνοδο του εργατικού κινήματος διεκδικούν αλλαγή της υπάρχουσας κατεστημένης κυβερνητικής πολιτικής. Στα πλαίσια του κλίματος αυτού ο Φιλάρετος εξέδωσε στις 9/2/1908 το πρώτο φύλλο του Ριζοσπάστη με κύριο άρθρο το «Βουλευτοκρατία και Αυλοκρατία Γεώργιος Ν. Φιλάρετος

Γ. Ν. Φιλάρετος. «Ξενοκρατία και Βασιλεία εν Ελλάδι 1821-1897». Σελ. 10-11.

¹⁶² Όταν επικράτησε το κίνημα του Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη και ο τελευταίος κατέβηκε θριαμβευτής στην Αθήνα ο Πετσόπουλος, με την άδεια του Φιλάρετου, κυκλοφορεί τον «Καθημερινό Ριζοσπάστη»(23/7/1917-23/9/1918)Στις 30/12/1918 ο «Ριζοσπάστης» ξαναβγαίνει στην κυκλοφορία με καθαρά σοσιαλιστικούς προσανατολισμούς ενώ στις 1/5/1919 ο «Ριζοσπάστης» γίνεται επίσημο όργανο του Σοσιαλεργατικού κόμματος. Τότε ήταν που αντέδρασε ο Φιλάρετος για την εξέλιξη της πορείας της εφημερίδας αφού ο ίδιος επί της ουσίας δεν ασπάζονταν τις σοσιαλιστικές ιδέες. Η πορεία του «Ριζοσπάστη» όμως είχε χαραχτεί. Το 1921 ο Πετσόπουλος τον εκχώρησε στο Κ.Κ.Ε. και από το Σεπτέμβριο του 1922 που έφυγε τα καθήκοντα του διευθυντή της εφημερίδας ανέλαβε ο Γιάννης Κορδάτος.

Γ. Ν. Φιλάρετος. «Ξενοκρατία και Βασιλεία εν Ελλάδι 1821-1897». σελ.11.

¹⁶³ «Την περίοδο του Μεσοπολέμου το καινούριο στοιχείο στην πολιτική ζωή είναι η αυξανόμενη σημασία του εργατικού κινήματος. Οργανώνεται αργοπορημένα και παρουσιάζεται από την αρχή σαν σχηματισμός της αριστεράς το Κ.Κ.Ε. Λόγω της καθυστέρησης στη βιομηχανική ανάπτυξη, η εργατική τάξη παρουσιάζει αδυναμίες αριθμητικές και διαρθρωτικές. Το Κ.Κ.Ε. στις εκλογές δεν ξεπερνάει ποτέ το 12% των ψήφων, ωστόσο η κοινωνική επιρροή του κόμματος αυτού και ο ρόλος του στους πολιτικούς αγώνες όλο και μεγαλώνει. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για την περίοδο της αντίστασης όπου, χάρη στην εθνική και παγκόσμια συγκυρία, το Κ.Κ.Ε. έγινε η καθοδηγητική δύναμη ενός κινήματος αντίστασης, του Ε.Α.Μ., που παρουσιαζόταν σαν εθνικός συνασπισμός με πολύ προχωρημένο πρόγραμμα πολιτικών και κοινωνικών μεταρρυθμίσεων.

Ν. Γ. Σβορώνος. «Ανάλεκτα νεοελληνικής ιστορίας και ιστοριογραφίας». σελ.304.

¹⁶⁴ Ο Ριζοσπάστης, που ήταν όργανο του Κ.Κ.Ε. και η εφημερίδα του αγρότη, στην εποχή της Εθνικής Αντίστασης και μέχρι την απελευθέρωση της Αθήνας κυκλοφόρησε συνολικά 148 φύλλα. Την περίοδο εκείνη έβγαине στην Αθήνα ο Ριζοσπάστης της Αθήνας.(Από την άνοιξη του 1944 κυκλοφόρησε και στην υπόλοιπη Ελλάδα.) Η εφημερίδα έβγαине στην κυκλοφορία κάθε 10 μέρες τυπωμένη και ξεπέρασε τα 40.000 φύλλα.

Β. Γ. Μπαρτζιώτας. «Εθνική Αντίσταση και Δεκέμβρης του 44». σελ.264.

Ορμύλιας δεν είχαν δική τους γη αφού έξι Μοναστήρια μοιράζονταν τον πλούσιο κάμπο της περιοχής. Έτσι αναγκάζονταν ο λαός κάθε χρόνο να εκμεταλλεύεται αγροτικά τα αναχώματα του Χαβρία ποταμού. Επικρατούσε ένα πολύ παράδοξο καθεστώς. Τα νερά του Χαβρία ήταν πάρα πολύ άγρια και ορμητικά, έβγαιναν έξω από την κοίτη τους και πλημμύριζαν τον κάμπο. Αυτό γινόταν σε τόσο μεγάλο βαθμό που ουσιαστικά ο Χαβρίας κάθε χρόνο άλλαζε κοίτη. Τα αναχώματα που δημιουργούνταν με την αλλαγή κοίτης του ποταμού δεν τα εκμεταλλεύονταν τα Μοναστήρια κι έτσι τα καλλιεργούσαν οι Ορμυλιώτες. Εισηγήθηκαν μάλιστα τρεις φορές στο Μοναστήρι (ζήτησαν κιόλας να τους χορηγηθεί και ξυλεια) να φτιάξουν φράγμα, τάχα για να τιθασέψουν το ποτάμι. Στην πραγματικότητα ήθελαν να το στρέψουν προς το Μοναστήρι ώστε να δημιουργούνται όσο το δυνατό περισσότερα αναχώματα να τα εκμεταλλεύονται.

Το «κρυφτούλι» αυτό με την κοίτη του Χαβρία κράτησε ως το 1902 όπου οι Ορμυλιώτες διεκδίκησαν μαχητικά 1000 στρέμματα από ένα βουλγάρικο Μοναστήρι φτιάχνοντας μάλιστα και ψεύτικα χαρτιά που τα παρουσίασαν σαν τίτλους ιδιοκτησίας. Το Μοναστήρι από την πλευρά του αρνούσαν να τα παραχωρήσει και οι Ορμυλιώτες έκαψαν τις σοδειές από τα χωράφια αυτά. Το Μοναστήρι κάλεσε την τούρκικη φρουρά και όταν αυτή μπήκε στο χωριό την υποδέχτηκαν τα γυναικόπαιδα (που οι Τούρκοι κατά παράδοση δεν πείραζαν ποτέ). Οι άντρες που είχαν διασκορπιστεί στα χωράφια, έβαλαν φωτιά γύρω από το Μοναστήρι και τελικά η σύγκρουση δεν αποτράπηκε. Ήταν εξαιρετικά βίαιη και υπήρξαν και νεκροί. Οι Ορμυλιώτες όμως δικαιώθηκαν στον αγώνα τους και απέσπασαν τα 1000 αυτά στρέμματα από το Μοναστήρι.

Μετά από 25 χρόνια συνέβη μια άλλη λαϊκή κινητοποίηση στη Χαλκιδική. Συγκεκριμένα το 1927 έγινε η πρώτη και μαζικότερη απεργία της Χαλκιδικής στα ορυχεία Μαντέμ Λάκκος. Συμμετείχαν 7000 μεταλλωρύχοι και το αξιοσημείωτο είναι ότι δεν υπήρχε καν οργανωμένο σωματείο. Ηγέτης της κινητοποίησης αυτής υπήρξε ο Κώστας Γυφτοδήμος (Καραγιώργης) ο οποίος ήταν οργανωμένος στην Ο.Κ.Ν.Ε. και ερχόταν στη Χαλκιδική συχνά λόγω καταγωγής. Στην απεργία αυτή οι μεταλλωρύχοι δικαιώθηκαν αφού ο εργοδότης υποχώρησε και αποδέχτηκε όλα τα αιτήματά τους.

Οι παραπάνω τρεις παράγραφοι βασίζονται στην προφορική μαρτυρία του Χριστόφορου Στεφανίδη, που υπήρξε πρόεδρος του Αγροτικού Συνεταιρισμού και διατέλεσε Πρόεδρος της κοινότητας Ορμύλιας από το 1986 ως το 1998.

Το 1940 φέρνει στην Ελλάδα και άλλα δεινά. Ένας καινούριος πόλεμος και μια νέα οικονομική¹⁶⁵ καταστροφή¹⁶⁶ δεν θα αφήσουν τον τόπο να ορθοποδήσει. Η Ιταλία αφού έχει καταλάβει την Αλβανία¹⁶⁷ και μετά από ένα διάστημα δήθεν διαπραγματεύσεων (επί της ουσίας ήταν ο χρόνος προετοιμασίας των δύο χωρών για τον πόλεμο¹⁶⁸) και προκλητικών δηλώσεων του Μουσολίνι¹⁶⁹, που κάθε άλλο παρά καθησύχαζαν¹⁷⁰ τα πράγματα¹⁷¹, κήρυξε τον πόλεμο στην Ελλάδα στις 28 Οκτωβρίου

¹⁶⁵ Κατά τον πόλεμο, αλλά κυρίως στη διάρκεια της κατοχής, υπήρξε τεράστια μείωση της παραγωγής(είτε αγροτικής, είτε οποιασδήποτε άλλης) και βέβαια μεγάλες καταστροφές στο συγκοινωνιακό δίκτυο (γέφυρες, σιδηροδρομικές γραμμές, αυτοκινητόδρομοι κ.τ.λ.) Κατά το 7ο συνέδριο του Κ.Κ.Ε., τον Οκτώβριο του 1945, συζητείται η καταστροφή της βιομηχανίας αλλά και της αγροτικής οικονομίας που λένε ότι φτάνει σε ποσοστό το 70 ως και 100%.

Μ. Κωστόπουλος. «Ένας πόλεμος που δεν έληξε ακόμα». Σελ. 154-155.

¹⁶⁶ Η οικονομία της Ελλάδας έπεσε κατακόρυφα κατά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο Συγκεκριμένα μειώθηκε η γεωργική παραγωγή, αφού οι άντρες είχαν επιστρατευτεί και δεν υπήρχαν γεωργικά χέρια. Η κτηνοτροφία μειώθηκε κατά 50-60%έναντι της προπολεμικής περιόδου και οι εξαγωγές των μεταλλευμάτων έπεσαν στο 29% το 1940 και στο 6% έναντι των προπολεμικών εξαγωγών. Οι Έλληνες εγκατέλειψαν τις παραμεθόριες περιοχές και συνωστίζονταν στα αστικά κέντρα. Η τριπλή κατοχή που ακολούθησε έδωσε τη χαριστική βολή στην οικονομία της χώρας.

Δ. Γεδεών «1940-44: Χάσαμε 900.000 Έλληνες». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 2. 27 Οκτωβρίου 1999.

¹⁶⁷ Μετά την κατάληψη των Αγίων Σαράντα από τον ιταλικό στρατό υπήρξε αδικαιολόγητη επίθεση στα γραφεία του ελληνικού προξενείου. Συγκεκριμένα βάλλονταν από τα ιταλικά πολυβόλα για τρία τέταρτα της ώρας. Οι σφαίρες έπεφταν βροχή στο κτίριο που καταστράφηκε σχεδόν ολοσχερώς. Οι υπάλληλοι, όπως είναι φυσικό πέρασαν μεγάλο κίνδυνο αλλά τελικά και για καλή τους τύχη τραυματίστηκε μόνο ένας ομογενής.

Α. Ψαρομηλίγκος. «Η στρατηγική της όξυνσης». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 54. 26 Οκτωβρίου 2000.

¹⁶⁸ Στις 29 Απριλίου 1939 (22 μέρες μετά την κατάληψη της Αλβανίας από τους Ιταλούς) το Ελληνικό Γενικό Επιτελείο (ΓΕΣ) έδωσε εντολή να ετοιμαστεί ένα σχέδιο άμυνας απέναντι στους Ιταλούς και τους Βούλγαρους. Το σχέδιο αυτό, που ονομάστηκε ΙΒ και κοινοποιήθηκε στις 4 Μαΐου, ήταν αμυντικό και είχε τις εξής προϋποθέσεις: α) Η πρόκληση του πολέμου θα αναλαμβανόταν από την Βουλγαρία και την Ιταλία β) θα δίνονταν βοήθεια άγνωστης έκτασης από την Αγγλία και τη Γαλλία, γ) η Τουρκία θεωρούνταν πιθανή σύμμαχος, δ) η Γιουγκοσλαβία μάλλον θα έμενε ουδέτερη, όμως μπορεί να αναγκάζονταν να επιτρέψει το πέρασμα από το έδαφός της το πέρασμα ιταλικών ή βουλγαρικών δυνάμεων.

Δ. Γεδεών «Το έπος και το ρίσκο του Κατσιμήτρου». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 2. 27 Οκτωβρίου 1999.

¹⁶⁹ Το Μάιο του 1939 ο Μουσολίνι δήλωσε ότι μεσοπρόθεσμος στόχος του ήταν να θέσει την Ελλάδα, τη Ρουμανία και την Τουρκία εκτός μάχης ως αντίτιμο για την έπαρσή τους να ζητήσουν εγγυήσεις από τη Μεγάλη Βρετανία. Αυτό θα γινόταν ακόμη κι αν διακήρυτταν την ουδετερότητά τους, διότι τα Βαλκάνια ήταν μέρος τους ζωτικού χώρου της Ιταλίας και χρειάζονταν για την προμήθεια τροφής και πρώτων υλών.

Θ. Δ. Σφήκας. «Η χαμένη τιμή της ελληνικής ουδετερότητας». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 2. 27 Οκτωβρίου 1999.

¹⁷⁰ Στις αρχές Απριλίου ένα έγγραφο από το ελληνικό προξενείο στην Τεργέστη αναφέρει: «Εκυκλοφόρησαν η είδησις ότι η Ιταλία σκοπεύει να προβεί εις βιαιοπραγίαν έναντι Ελλάδος και διη Κερκύρας. Διάδοσις αυτή εκυκλοφόρησε και μεταξύ ορισμένων κύκλων Ρώμης. Είναι γεγονός ότι ιταλικός στόλος απεστάλη αυτόθι προς παρεμπόδισιν εισόδου Αδριατικής θάλασσαν αγγλικών υποβρυχίων και προστασίαν αποκλεισθέντων Τεργέστην γερμανικών ατμοπλοίων άτινα μεταβαίνουσι κατ' αυτάς Γιουγκοσλαβίαν προς φόρτωσιν bauxite και μεταφοράν εις Τεργέστην προς αποστολήν εις Γερμανίαν».

Α. Διαμαντής. «Οι απόρρητες εκθέσεις Παπάγου προς Μεταξά». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 54. 26 Οκτωβρίου 2000.

του 1940¹⁷². Η πρώτη αυτή μέρα μετά την κήρυξη του πολέμου βρήκε μουνδιασμένη την Αθήνα¹⁷³. Στο μέτωπο, ο ελληνικός στρατός κατάφερε να επιβληθεί¹⁷⁴ του ιταλικού και να τον καταδιώξει στην Αλβανία. Αυτό ανάγκασε τη Γερμανία να επιτεθεί κι αυτή με τη σειρά της την Ελλάδα και τελικά να νικήσει¹⁷⁵ τον ηρωικά¹⁷⁶ μαχόμενο ελληνικό στρατό.

Κατά τη διάρκεια της κατοχής, την περιοχή της Μακεδονίας την κατείχαν οι Βούλγαροι¹⁷⁷, που είχαν συμμαχήσει με τους Γερμανούς¹⁷⁸ και δεν είχαν ξεχάσει τα

¹⁷¹ Από τον Απρίλιο του 1940 οι Έλληνες πρεσβευτές από τη Ρώμη τη Γενεύη, τη Σόφια και άλλες πόλεις πληροφορούσαν την ελληνική κυβέρνηση ότι οι Ιταλοί έχουν σχέδιο να επιτεθούν αιφνιδιαστικά και να καταλάβουν τα Επτάνησα. Στις 13 Απρίλιο ο Ιωάννης Μεταξάς κάλεσε τον Ιταλό πρεσβευτή στην Ελλάδα Γκράτσι, ο οποίος τον διαβεβαίωσε ότι όλα αυτά είναι φήμες που τις διαδίδει η Αγγλία για οδηγήσει σε ρήξη την Ελλάδα και την Ιταλία. «Η Κυβέρνησις μας» είπε χαρακτηριστικά «έχει τας φιλικωτέρας διαθέσεις απέναντι της Ελλάδος».

Α. Κύρου. «Εμπρός της Ελλάδος παιδιά (χρονικό 1940-1941)». σελ.48

¹⁷² Στο παράρτημα 11 βρίσκεται το κείμενο της «τελεσιγραφικής διακοινώσεως» που έδωσε ο Γκράτσι στο Μεταξά όπως δημοσιεύτηκε στο «Ελεύθερον Βήμα».

¹⁷³ Ο Γιώργος Θεοτοκάς περιγράφει το πρωινό της 28^{ης} Οκτωβρίου με τα παρακάτω λόγια: «Κηφισιά, 28 Οκτωβρίου 1940. Ξυπνώ με τις καμπάνες που σημαίνουν την κήρυξη του πολέμου και τον πρώτο συναγερμό (...) Στο δρόμο ενώ πηγαίνω προς τον Πλάτανο να πάρω το λεωφορείο, με συνοδεύει μια γριά προσφυγίνα, μαγειρίσσα σε κάποιο σπίτι όπως μου λέει, που τρέχει να πάει στον Πειραιά να δει τι γίνονται τα παιδιά της. Είναι πανικόβλητη, μου μιλά για την καταστροφή της Σμύρνης, για τα πτώματα στους δρόμους. (...) Με το λεωφορείο μου μια γυναίκα ξαφνικά αρχίζει και κλαίει με λυγμούς, μια άλλη κλαίει κρυφά, στρέφει το πρόσωπό της προς τα έξω για να μην την δουν».

Μ. Λουκάκης. «...ώσπου να φτάσει το λεπίδι στον αυχένα...». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 54. 26 Οκτωβρίου 2000.

¹⁷⁴ Η μεγάλη επίθεση του ελληνικού στρατού εναντίον του ιταλικού σημειώθηκε στις 14 Νοεμβρίου του 1940. Την ημέρα εκείνη κινητοποιήθηκαν τα στρατεύματα της Ηπείρου, της Πίνδου και της Δυτικής Μακεδονίας κάνοντας γενική επίθεση σε όλο το πλάτος του μετώπου, από τη θάλασσα ως τη Μεγάλη Πρέσπα. Από εκείνη τη στιγμή άρχισε η υποχώρηση του ιταλικού στρατού στην Αλβανία.

Α. Τερζάκης. «Ελληνική Εποποιία (1940-1941)». σελ. 105.

¹⁷⁵ Στις 18 Απριλίου τμήματα της επίλεκτης ομάδας Σωματοφυλακή SS Αδόλφος Χίτλερ μαζί με την 5^η Τεθωρακισμένη Μεραρχία έφτασαν στη διασταύρωση που οδηγούσε στο Μέτσοβο. Τα Τεθωρακισμένα προχώρησαν προς Καλαμπάκα ενώ το επίλεκτο σώμα κατευθύνθηκε προς Μέτσοβο. Στις 19 Απριλίου κατέλαβαν τον αυχένα και άνοιξαν δρόμο προς τα Γιάννενα. Υπήρχε μεγάλος κίνδυνος να βρεθεί περικυκλωμένος ο ελληνικός στρατός που οπισθοχωρούσε από το αλβανικό μέτωπο. Η προώθηση αυτή της επίλεκτης μονάδας των Γερμανών μέχρι το Μέτσοβο σηματοδότησε την αφαίρεση κάθε ελπίδας για τον ελληνικό στρατό.

Η. Α. Richter. «Η Ιταλο-Γερμανική επίθεση εναντίον της Ελλάδος». σελ. 523.

¹⁷⁶ Ο Επιτελάρχης του 5^{ου} γερμανικού σώματος στρατού είπε τα εξής στον αντιστράτηγο Δέδε.: «Επολεμήσατε θαυμάσια, το πυροβολικόν σας ήτο υπέροχον, αι πλαγιοφυλάξεις αποτελεσματικώταται, μόλις μετακινείτο έστω και μία ομάς μάχης, εδέχετο επιτυχή βολήν. Αν τα βλήματά σας δεν είχαν κατά τα 3/5 αφλογιστίας ουδέν από τα μετάσχοντα στον αγώνα εις τον αγώνα τμήματά μας, θα εσώζετο από την κόλασιν εκείνην του πυρός». Όταν ο ίδιος αυτός Επιτελάρχης πληροφορήθηκε για το πόσο ανεπαρκές ήταν το πυροβολικό στη γραμμή των οχυρών απάντησε: «Είθε αξιέπαινοι διότι επροξενήσατε εντύπωσιν μεγάλης ισχύος και μεγίστης αφθονίας μέσων, η οποία ήταν δυνατό να επιδράσει εις τας αποφάσεις της γερμανικής διοικήσεως».

Γ. Κουρουκλής. «Νευροκόπι 1941 (Το πολεμικόν ημερολόγιον της Δ' Μοίρας Πυροβολικού)». σελ. 107.

¹⁷⁷ Τον Απρίλιο του 1941 ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη η «Βουλγαρική Λέσχη» ή «Λέσχη των Βουλγάρων Θεσσαλονικέων». Ο βασικότερος στόχος της «Λέσχης» αυτής ήταν η προπαγάνδα των σλαβόφωνων στοιχείων της Μακεδονίας και η εξάπλωση της βουλγαρικής ιδέας. Ουσιαστικά, μπορούμε να πούμε ότι ήταν το πρώτο θεσμοθετημένο όργανο προσηλυτισμού από την πλευρά των Βουλγάρων έτσι ώστε να μπορέσουν αργότερα να διεκδικήσουν τη Μακεδονία. Φυσικά η «Λέσχη»

μεγαλεπήβολα σχέδια¹⁷⁹ που έτρεφαν για τη Μακεδονία από την εποχή των Βαλκανικών Πολέμων¹⁸⁰. Οι Έλληνες από την πλευρά τους δεν έμειναν αδρανείς. Αντιθέτως οργανώθηκε ένοπλο αντάρτικο¹⁸¹, ενάντια στους Γερμανούς¹⁸²

αυτή έκανε τα πάντα για να δαλεάσει τον κόσμο ώστε να αποκτήσει πολλά μέλη όπως να δίνει οικονομική βοήθεια (με την εγγραφή ενός μέλους του έδινε 3.000 δρχ.), να μοιράζει είδη πρώτης ανάγκης όπως σαπούνι, ζάχαρη, πετρέλαιο κ.τ.λ., δωρεάν ιατρική περίθαλψη, υποστήριξη στις γερμανικές αρχές, δωρεάν εκπαίδευση, χορήγηση αδειών ταξιδιού κ.α. Στα μέλη της μοίραζε δελτία ταυτότητας που έγραφαν επάνω ότι ο κάτοχός τους ήταν Βούλγαρος και τα επώνυμα των μελών μετατρέποταν σε βουλγαρικά με την προσθήκη της κατάληξης «οφ».

Χ. Δ. Καρδάρας. «Η Βουλγαρική Προπαγάνδα στη Γερμανοκρατούμενη Μακεδονία». Σελ. 21-28-29.

¹⁷⁸ Μετά τη γερμανική εισβολή στην Ελλάδα οι Βούλγαροι που ζούσαν στην ελληνική Μακεδονία κυριολεκτικά αποθρασύνθηκαν. Άρχισαν να εργάζονται φανερά για λογαριασμό της βουλγαρικής προπαγάνδας και να καταπιέζουν το ελληνικό στοιχείο. Δεν πρέπει όμως, σε καμία περίπτωση να γίνει σύγκριση μεταξύ Σλαβόφωνων και Βουλγάρων. Μόνο οι Βούλγαροι προχώρησαν σε τέτοιου είδους ενέργειες για το λόγο ότι ήθελαν να προσαρτήσουν την ελληνική Μακεδονία στη χώρα τους.

Δ. Μαγκριώτης. «Θυσίαι της Ελλάδος και Εγκλήματα Κατοχής κατά τα έτη 1941-1944». σελ.204.

¹⁷⁹ κύριος στόχος της εξωτερικής πολιτικής της Βουλγαρίας ήταν η εδαφική διεκδίκηση της ελληνικής Μακεδονίας. Αυτό αποδείχτηκε και στους Βαλκανικούς Πολέμους αλλά και στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Εξάλλου το γεγονός ότι αρνήθηκε την οικονομική διέξοδο που της προσφέρθηκε στο Αιγαίο είναι άλλη μια απόδειξη του γεγονότος ότι δεν ήθελε σε καμία περίπτωση να «κλείσει» το θέμα της Μακεδονίας. Αυτές οι αδιάλλακτες ιμπεριαλιστικές βλέψεις της Βουλγαρίας αποτελούν την κύρια αιτία αστάθειας στο χώρο των Βαλκανίων. Όλα τα Βαλκανικά κράτη κοιτούσαν με επιφύλαξη τον επεκτατισμό της Βουλγαρίας που ταυτιζόνταν με εκείνον της Γερμανίας και της Ιταλίας. Η ανησυχία κορυφώνεται όταν πλέον η Γερμανία άρχισε να δείχνει ξεκάθαρα την επεκτατική πολιτική της και αποτέλεσμα αυτών υπήρξε το Βαλκανικό Σύμφωνο που υπογράφηκε το Φεβρουάριο του 1934 από την Ελλάδα, την Τουρκία, τη Γιουγκοσλαβία και τη Ρουμανία. Ήταν μια πολιτική και στρατιωτική συμμαχία των βαλκανικών χωρών, ουσιαστικά εναντίον της Βουλγαρίας, που είχε σκοπό τη διατήρηση του εδαφικού καθεστώτος της περιοχής.

Π. Παπαστράτης. «Βρετανικός ενδοτισμός και η Ελλάδα στις Συμπληγάδες». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 2. 27 Οκτωβρίου 1999.

¹⁸⁰ Οι Βούλγαροι και στο 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο δεν ξέχασαν τις βλέψεις τους στην ελληνική Μακεδονία. Συμμάχησαν με τους Γερμανούς με γνώμονα αυτές τις επιδιώξεις, που άλλωστε τους είχε υποσχεθεί το 3ο Ράιχ. Αυτό φαίνεται ξεκάθαρα και στις δηλώσεις του Χίτλερ στο Ράιχσταγκ μετά την κατάκτηση της Ελλάδος. Στο λόγο του αυτό ο ηγέτης της ναζιστικής Γερμανίας επαινεί «το παράτολμο θάρρος» των Ελλήνων στον πόλεμο, αλλά δήλωνε ευχαριστημένος επειδή οι σύμμαχοι-δορυφόροι της Γερμανίας (Βουλγαρία) «δύνανται τώρα πλέον να ικανοποιήσουν τας δικαίας εθνικές και πολιτικές φιλοδοξίας των» στο Βαλκανικό χώρο.

Χ. Φλάνσερ. «Κατοχή, αντίσταση, Γοργοπόταμος». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 5. 18 Νοεμβρίου 1999.

¹⁸¹ Οι αντάρτικες οργανώσεις κατά την περίοδο της κατοχής άρχισαν να εμφανίζονται από τη Ρούμελη, η οποία όμως δεν ήταν η μοναδική κοιτίδα του ΕΛΛΑΣ. Τον Ιούνιο και τον Ιούλιο του 1942 πολλές ΕΑΜίτικες οργανώσεις ξεκίνησαν ένοπλη δραστηριότητα στον Όλυμπο, στη Μεσσηνία, στις περιοχές της Δυτικής Μακεδονίας, στον Παρνασσό και άλλες περιοχές. Τελικά εξαπλώθηκαν σε όλη την Ελλάδα και η δράση τους σημείωνε μεγάλες στρατιωτικές επιτυχίες και είχε απήχηση στο λαό.

Γ. Μαργαρίτης. «Η εμφάνιση των ενόπλων αντιστασιακών ομάδων». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 5. 18 Νοεμβρίου 1999.

¹⁸² Μπροστά σ' αυτά τα αντάρτικα χτυπήματα η Γερμανία δεν έμεινε αδιάφορη. Στις 18 Οκτωβρίου του 1942, ο Χίτλερ εξέδωσε τη διαβόητη «Γενική Διαταγή» στην οποία ο στρατηγός Λέερ πρόσθεσε λίγο αργότερα ότι «πρέπει να εφαρμοστεί (η διαταγή του Χίτλερ) χωρίς εξαίρεση και με την πιο κτηνώδη σκληρότητα. Όλες οι εμφανιζόμενες εχθρικές ομάδες πρέπει να εξοντώνονται μέχρις ενός και σε όλες τις περιπτώσεις... Με κτηνώδη σκληρότητα πρέπει κάθε εξεγερμένος να εκτελείται, αδιάφορο αν παραδόθηκε ή συνελήφθη αιχμάλωτος». Με αυτές τις αρχές γαλουχούσε τους στρατιώτες της η επίσημη Γερμανία στον πόλεμο εναντίον των Ελλήνων ανταρτών.

Η. F. Meyer. «Οι αντιδράσεις των Γερμανών». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 5. 18 Νοεμβρίου 1999.

κατακτητές¹⁸³, που είχε πολύ μεγάλη δραστηριότητα με αποκορύφωμα την ανατίναξη της γέφυρας¹⁸⁴ του Γοργοποτάμου¹⁸⁵. Το Ε.Α.Μ.¹⁸⁶ είχε μεγάλη απήχηση στο λαό, σταδιακά όμως επισκιάστηκε από την ανθρωπιστική βοήθεια¹⁸⁷ των συμμάχων¹⁸⁸ που δυσπιστούσαν πάντα στο πρόσωπο του Μεταξά¹⁸⁹.

¹⁸³ Το πιο απάνθρωπο μέσο τρομοκρατίας που εφάρμοσαν οι Γερμανοί ήταν τα στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Κατά τη διάρκεια της κατοχής ίδρυσαν στην Ελλάδα 36 στα οποία φυλακίστηκαν πάνω από 100.000 άτομα (οι 66.031 ήταν Εβραίοι) και εκτελέστηκαν περίπου 48.000. Αυτά τα στρατόπεδα της χώρας μας που είχαν την πιο τρομακτική φήμη ήταν αυτό του Χαϊδαρίου, του Χατζηκώστα στη Λάρισα και του Παύλου Μελά στη Θεσσαλονίκη.

Γ. Καφταντζής. «Το Ναζιστικό Στρατόπεδο Παύλου Μελά Θεσσαλονίκης 1940-1941». σελ.5.

¹⁸⁴ Η δράση των αντάρτικων σωμάτων ήταν ιδιαίτερα έντονη. Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά το 1943 οι Ιταλοί αναγκάζονταν να διατηρούν στην Ελλάδα 13 ταξιαρχίες και αργότερα οι Γερμανοί 6 προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα αντάρτικα σώματα. Επίσης καταστράφηκαν περισσότεροι από 150 συρμοί, ανατινάχτηκαν πάνω από 100 γέφυρες και βυθίστηκαν περίπου 150 πλοία χωρητικότητας 68.000 τόνων.

Α. Ε. Βακαλόπουλος. «Νέα ελληνική ιστορία». Σελ. 434-435.

¹⁸⁵ Το αποκορύφωμα της αντιστασιακής δραστηριότητας στην Ελλάδα ήταν η ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοποτάμου στις 25 προς 26 Νοέμβρη του 1942. Στην επιχείρηση αυτή συνεργάστηκαν ο στρατός του ΕΛΑΣ με τον Άρη Βελουχιώτη, του ΕΔΕΣ με τον Ναπολέοντα Ζέρβα και Άγγλων σαμποτέρ με αρχηγό τον Έντι Μάγιερς. Ήταν ένα χτύπημα καθοριστικής σημασίας για τους Γερμανούς, αφού εμπόδισε τον ανεφοδιασμό του Ρόμελ στην Βόρεια Αφρική και ουσιαστικά τον ανάγκασε σε συνεχείς υποχωρήσεις μπροστά στην πίεση του συμμαχικού στρατού του Μοτγκόμερι.

Σ. Λουκάτος. «Χωρίς Ζέρβα δεν γινόταν, χωρίς Άρη δεν πετύχαινε». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 5. 18 Νοεμβρίου 1999.

¹⁸⁶ Δύο μέρες μετά το σαμποτάζ της ανατίναξης της γέφυρας του Γοργοποτάμου, οι Ιταλοί εκτέλεσαν σε αντίποινα 14 κατοίκους της περιοχής, από τους οποίους τους 7 τους τουφέκισαν μπροστά στα συντρίμια της γέφυρας. Τους άλλους 7 τους σκότωσαν στο χωριό Καστέλια Παρνασίδος. Κατόπιν επικήρυξαν το Ζέρβα με το ποσό των 100 δραχμών ως εγκέφαλο της επιχείρησης.

Γ. Δ. Καϊμαράς. «Το Χρονικό μιας Θυσίας». σελ. 45.

¹⁸⁷ Τα συμφέροντα των Άγγλων επέβαλαν τη διάλυση του ΕΑΜ. Από την περίοδο της γερμανικής κατοχής ακόμα προσπαθούσαν να καταπολεμήσουν το ΕΑΜ στη συνείδηση του λαού. Ο ΕΔΕΣ του Ζέρβα όμως δεν μπόρεσε να αναπτυχθεί πέρα από την Ήπειρο. Παρά την αγγλική βοήθεια δεν ξεπέρασε τους 8.000 άντρες σε αντίθεση με το ΕΑΜ που είχε 40.000 τακτικό στρατό και 80.000 με τον εφεδρικό του ΕΛΑΣ.

Π. Ροδάκης. «Δεκέμβριος 1944». σελ. 95.

¹⁸⁸ Κατά τη διάρκεια της κατοχής η Αγγλία κατάφερε να επιστρατεύσει έναν ολόκληρο μηχανισμό ανθρωπιστικής βοήθειας προς την Ελλάδα. Από τα μέσα του 1942 έρχονταν στην Ελλάδα μεγάλες ποσότητες τροφίμων από τον Καναδά και τις Η.Π.Α. μέσω του Ερυθρού Σταυρού και των σουηδικών εμπορικών πλοίων. Μετά την 1^η Ιανουαρίου του 1943, όταν ανέλαβαν οι Η.Π.Α. αυτές τις ανθρωπιστικές αποστολές, τα είδη πολλαπλασιάστηκαν και εμπλουτίστηκαν με αγαθά όπως γάλα-σκόνη που ήταν πάρα πολύ σημαντικά για την εποχή. Με τις βοήθειες αυτές οι κατοχικές κυβερνήσεις απέκτησαν τη δυνατότητα να διεκδικούν πολιτικό έλεγχο της χώρας ακόμα και στην ύπαιθρο που κυριαρχούσε το Ε.Α.Μ.

Γ. Μαργαρίτης. «Το Ε.Α.Μ. έχασε τη μάχη της μετακατοχικής μπομποτάς». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 7. 2 Δεκεμβρίου 1999.

¹⁸⁹ Οι συμμαχικές δυνάμεις έδειχναν δυσπιστία στο πρόσωπο του Ι. Μεταξά λόγω των δεδομένων φιλογερμανικών φρονημάτων του Έλληνα δικτάτορα. Ήταν γνωστή η στάση του κατά τον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο όπου με εξαιρετική επιμονή υποστήριζε την ουδετερότητα, που συνέφερε τη Γερμανία. Πέρα από αυτό όμως ήταν και η οργάνωση του καθεστώτος του στα γερμανικά πρότυπα (η ΕΟΝ ήταν οργανωμένη σύμφωνα με τα πρότυπα της χιτλερικής νεολαίας, η Ασφάλεια του Κ. Μανταδάκη θύμιζε τη γερμανική GESTAPO, το υπουργείο Προπαγάνδας του Θ. Νικολούδη αντιστοιχούσε στο υπουργείο του Goebbels κ.τ.λ.), αλλά και η καταδίωξη των αγγλόφιλων στοιχείων, δηλαδή των βενιζελικών, που έκαναν τους Άγγλους ιδιαίτερα επιφυλακτικούς απέναντί του.

Ε. Χολ. «Ο Τσόρτσιλ σκάκι, ο Μεταξάς...τάβλι». Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. τεύχος 2. 27 Οκτωβρίου 1999.

Η Ορμύλια, όπως και ολόκληρη η Χαλκιδική, στα δύσκολα χρόνια της κατοχής ήταν τόπος απ' όπου διέφευγαν στο εξωτερικό αγωνιστές που καταζητούνταν από τις γερμανικές αρχές. Ο Εδουάρδος Χάουελ υπήρξε αντισμήναρχος του αγγλικού στρατού και περιγράφει λεπτομερειακά το πώς διέφυγε από την Χαλκιδική στο Κάιρο στο βιβλίο του «Φυγή προς τη ζωή». Αναφέρει πολλούς Ορμυλιώτες αγωνιστές, όπως τον Αγαπημένο Αγαπητό¹⁹⁰, τον Αναστάσιο Ιωαννίδη¹⁹¹ και άλλους. Μιλάει με τα καλύτερα λόγια για τη φιλοξενία των Ορμυλιωτών¹⁹² και περιγράφει τα μέρη όπου κρυβόταν¹⁹³. Δεν παραλείπει να

¹⁹⁰ «Μπήκαν δύο άντρες που θα μας οδηγούσαν στο κρησφύγετό μας πάνω στα βουνά και θα μας βοηθούσαν να μεταφέρομε προμήθειες για λίγες μέρες. Ένα σακί φασόλια, μερικά ψωμιά και μια σακούλα ελιές. Κι ένα μεγάλο δέμα καπνό. Μας κατενύδωσαν με πολλές φιλικές εκδηλώσεις καθώς ξεκινούσαμε για το μακρινό μας δρόμο. Φαίνεται πως ο οικοδεσπότης ήταν δήμαρχος του χωριού ή τουλάχιστον ο πιο σημαντικός και πλούσιος κάτοικος. Το όνομά του ήταν Αγαπημένος Αγαπητός. Αργότερα μας δόθηκε η ευκαιρία να τον ξανανταμάσουμε».

Ε. Χάουελ. «Η φυγή προς τη ζωή». σελ. 143.

¹⁹¹ «Ο σύντροφος είχε γίνει δεκτός με επευφημίες απ' τους άλλους. Ήταν φανερό πως είχαν παλιές φιλίες. Μου τον σύστησαν με το όνομα Αναστάσης και με το παρατσούκλι «ο πατερούλης όλων των Εγγλέζων». Ήταν κοντούλης με μάτια που σπιθοβολούσαν και φορούσε την ανοιχτόγκριζα στολή του Έλληνα αγροφύλακα. Είχε για καθήκον να επιτηρεί την ύπαιθρο και να επιβάλλει τον νόμο και την τάξη. Αλλά ο ρόλος που είχε αναλάβει μόνος του, ήταν να μας φροντίζει».

Ε. Χάουελ. «Η φυγή προς τη ζωή». σελ. 159.

¹⁹² «Μιαν άλλη μέρα μας ήρθαν επίσκεψη μερικές κυρίες. Όταν μάθαμε πως πρόκειται να 'ρθουν, κάναμε μεγάλες προετοιμασίες για να τις δεχτούμε. Ετοιμάσαμε ένα ιδιαίτερα περιποιημένο τσάι από χόρτα του βουνού και η κατασκήνωσή μας είχε μια ξεχωριστή καθαριότητα και τάξη. Ήταν ο φίλος μου ι Αγαπητός, αυτός που με είχε περιποιηθεί την πρώτη βραδιά στην Ορμύλια, μαζί με τη γυναίκα του κι έφεραν μαζί τους και μια μεσόκοπη χήρα, ιδιοκτήτρια ενός μύλου κάπου εκεί κοντά. Είχε αναγκαστεί να φύγει από τη Θράκη, όταν μπήκαν οι Βούλγαροι. Έκαψαν το μύλο και το σπίτι της και υποχρεώθηκε να καταφύγει στους φίλους της, εδώ στη Μακεδονία. Εγκατέστησε έναν καινούριο μύλο και οι δουλειές της πήγαιναν όσο καλά το επέτρεπαν οι περιστάσεις. Φαίνεται πως αυτή προμήθευε ένα μεγάλο μέρος από το ψωμί που τρώγαμε».

Φιλέψαμε τους ξένους μας με ζωηρές αφηγήσεις από τις περιπέτειες που μας έτυχαν από τη δραπέτευσή μας. Ήμειναν ακριβώς όση ώρα έπρεπε, σαν να είχαν έρθει να πάρουν το τσάι σε κάποιο φιλικό σπίτι. Πριν φύγουν, τους κάναμε το γύρω του σπιτιού και θαύμασαν από καθήκον την εγκατάσταση του μαγειριού και το νοικοκυριό μας που είχαμε τακτοποιήσει για την περίπτωση. Φεύγοντας οι καλές κυρίες, προσφέρθηκαν να μαντάρουν ότι έχουμε για μαντάρισμα. Δεν μπορέσαμε να κρατήσουμε τα γέλια μας πάνω σ' αυτό. Γύρισαν και κοίταζαν τα χάλια που είχαμε και τα κουρέλια που φορούσαμε και γέλασαν κι αυτές μαζί μας. Ωστόσο πήραν μαζί τους ένα ρούχο του Στιούαρτ για να το μαλώσουν και το δικό μου αμπέχονο για να το βάνουν σε κανένα χρώμα λιγότερο χτυπητό. Η επίσκεψή τους έγινε πολύ έγκαιρα. Δεν μας είχαν μείνει καθόλου τρόφιμα και η μυλωνού μας έφερε μια μυτζήθρα, σπουδαία λιχουδιά. Αλλά η μεγαλύτερη έκπληξη ήταν σαν βρήκαμε μέσα στο σακί ένα μεγάλο κομμάτι αρνίσιο κρέας. Φάγαμε βασιλικά και με τα κόκαλα φτιάχναμε θαυμάσια σουπα επί αρκετές μέρες. Τελικά, καθώς μαλάκωσαν από το βράσε-βράσε φάγαμε και τα κόκαλα».

Ε. Χάουελ. «Η φυγή προς τη ζωή». Σελ. 154-155.

¹⁹³ «Το λημέρι μας ήταν τρεις ώρες δρόμο πάνω-κάτω από το χωριό. Με το σκοτάδι κάναμε ως τέσσερεις ώρες. Βρισκόταν ψηλά στις πλαγιές της πρώτης βουνοσειράς πίσω από την Ορμύλια, ως δυο χιλιάδες πόδια ύψος. Για την κατασκήνωσή μας είχαν πελεκήσει στο πυκνό ρουμάνι πλάι σε μια χαράδρα, ένα μικρό στρογγυλό ξέφωτο ως δέκα πόδια διάμετρο. Στη μέση ήταν σκαμμένος ένας λάκκος κι εκεί μέσα έκαιγε μέρα-νύχτα ακατάπαυστα η φωτιά που τη συντηρούσαν από μια στοιβιά ξύλα εκεί πλάι».

Ε. Χάουελ «Η φυγή προς τη ζωή». σελ.144.

αναφέρει ότι οι μοναχοί του Αγίου Όρους δεν ήταν ιδιαίτερα συνεργάσιμοι¹⁹⁴ στο θέμα της περίθαλψης και διαφυγής των αγωνιστών που κρύβονταν στην παρανομία. Τέλος στο μεγάλο πρόβλημα της συλλογής όπλων για την αντίσταση, ενώ στις περισσότερες περιοχές οι κάτοικοι φοβόταν να παραδώσουν τα όπλα τους στους ανθρώπους που τα μάζευαν (λόγω των σκληρών κυρώσεων που επέβαλαν οι Γερμανοί για το θέμα αυτό) οι Χαλκιδικιώτες συνέβαλαν τα μέγιστα με το να προσφέρουν όπλα για την αντίσταση¹⁹⁵

Μετά τη γερμανική κατοχή¹⁹⁶ ακολούθησαν τα δύσκολα χρόνια του εμφυλίου. Η πρώτη μεγάλη κρίση που προμήνυε τον εμφύλιο σημειώθηκε το Δεκέμβριο του 1944.¹⁹⁷ Οι Άγγλοι¹⁹⁸ εισχωρούσαν συνεχώς στα εσωτερικά της Ελλάδας

¹⁹⁴ «Μου διηγήθηκε πως έκαναν πέντε χωριστές φορές τη μακρινή και τραχιά πορεία μέσα απ' τη χερσόνησο του Άθω για να φτάσουν στο Άγιον Όρος με την ελπίδα πως οι καλόγηροι θα τους βοηθούσαν να φύγουν. Κάθε φορά υποχρεώνονταν να ξαναγυρίσουν όλο το δρόμο πίσω - επτά μέρες πηγαίμος και επτά μέρες γυρισμός - πάνω σε απότομα κορφοβούνια και σε στριφογυριστά βουνίσια μονοπάτια».

Ε. Χάουελ. «Η φυγή προς τη ζωή». σελ.142.

¹⁹⁵ Οι Χαλκιδικιώτες ήταν οι πιο πρόθυμοι να παραδώσουν τα όπλα που έκρυβαν στους αρμόδιους έτσι ώστε να χρησιμοποιηθούν για λογαριασμό της Εθνικής Αντίστασης. Οι πρώτες αποθήκες όπλων του αγώνα της αντίστασης στη βόρειο Ελλάδα ήταν στο χωριό Βαρβάρα της περιοχής Συκιάς. (Ίσως να ήταν και οι πρώτες σε ολόκληρη την Ελλάδα). Στις αρχές του Οκτώβρη του 1941 υποβάλλεται στη Γενική Διεύθυνση Επιχειρήσεων η παρακάτω αναφορά από το Γραφείο Οπλισμού που γράφει αναλυτικά όλα τα όπλα που συγκεντρώθηκαν από την περιοχή της Χαλκιδικής. Συγκεκριμένα έχουμε: 8 οπλοπολυβόλα Χότσκις ελληνικά, 2 οπλοπολυβόλα Τόμσον αγγλικά, 1405 φυσίγγια οπλοπολυβόλου Χότσκις, 86 φυσίγγια οπλοπολυβόλου Τόμσον, 13 γεμιστήρες οπλοπολυβόλου Χότσκις, 2 γεμιστήρες οπλοπολυβόλου Τόμσον, 901 όπλα Μάλινχερ ελληνικά, 9 όπλα LEBEL γαλλικά, 14 όπλα αγγλικά, 5060 φυσίγγια Μάλινχερ ελληνικά, 300 φυσίγγια LEBEL γαλλικά, 1506 φυσίγγια αγγλικών όπλων, 107 χειροβομβίδες πάσης προελεύσεως, 16 πιστόλια διάφορα, 234 φυσίγγια πιστολίων.

Π. Ι. Παπαθανασίου. «Για τον Ελληνικό Βορρά». τόμος Α'. σελ.109.

¹⁹⁶ Τα πρώτα σπέρματα της εθνικής διχόνοιας γεννήθηκαν από την εποχή της κατοχής όταν στις 10 Αυγούστου του 1943 οι αντιπρόσωποι του ΕΑΜ έστειλαν από κοινού μια επιστολή στον τότε πρόεδρο της κυβέρνησης Εμμ. Τσουδερό με την οποία ουσιαστικά ζητούσαν την απομάκρυνση του βασιλιά από το ελληνικό πολιτικό γίγνεσθαι. Ο βασιλιάς αντέδρασε αμέσως στέλνοντας ένα τηλεγράφημα με το οποίο δήλωνε την αγανάκτησή του στους προστάτες του.(Βλ. παράρτημα 14).

¹⁹⁷ Η μεγάλη κρίση που δημιουργήθηκε στην Ελλάδα και που ήταν το προμήνυμα του εμφυλίου ήταν το Δεκέμβρη του 1944.Το Ε.Α.Μ. αρνήθηκε την εντολή του Παπανδρέου να αποπλιστεί αν δεν αποπλίζονταν και τα βασιλόφρονα τμήματα των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων. Αυτή η άρνηση οφειλόνταν στο φόβο μιας νέας δεξιάς δικτατορίας. Ο Παπανδρέου, μετά από εντολές του Τσόρτσιλ, πίεσε για το θέμα του αποπλισμού του Ε.Α.Μ και αυτό είχε αποτέλεσμα να παραιτηθούν από την κυβέρνηση οι υπουργοί του Ε.Α.Μ. Στις 3 Δεκεμβρίου η αστυνομία άνοιξε πυρ σε μαζική πορεία του Ε.Α.Μ και σκότωσε και τραυμάτισε πολλούς πολίτες. Ακολούθησαν επιθέσεις ΕΑΜιτών σε αστυνομικά τμήματα της Αθήνας. Η κατάσταση ξέφευγε από κάθε έλεγχο και η εμφύλια σύγκρουση διαφαίνονταν απειλητικά. Ο Παπανδρέου προσπάθησε να παραιτηθεί και να ανοίξει με τον τρόπο αυτό το δρόμο για το συμβιβασμό. Ο Τσόρτσιλ όμως δεν το ήθελε καθόλου αυτό. Αφού τελικά ο Παπανδρέου παρέμεινε με δυσφορία στη θέση του τηλεγραφεί ο Τσόρτσιλ στο στρατηγό Σκόμπι : «να επέμβουν και να πυροβολήσουν τους ύπουλους επιδρομείς.....να ενεργήσει σε να βρισκόταν σε κυριευμένη πόλη όπου μια τοπική επανάσταση εξελισσόταν».

Λ. Γουίτνερ. «Η Αμερικανική επέμβαση στην Ελλάδα». σελ. 38.

¹⁹⁸ Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας από τους Γερμανούς υπήρχαν έντονες ανησυχίες στους Άγγλους για την επικράτηση του κομμουνισμού στη χώρα. Είναι συγκλονιστικές οι δηλώσεις του Γκέμπελς (υπουργός προπαγάνδας της φασιστικής Γερμανίας) σε ραδιοφωνικό σταθμό του Βερολίνου

προσπαθώντας να διασφαλίσουν τα δικά τους συμφέροντα¹⁹⁹. Η διείσδυση αυτή έγινε σταδιακά, από τη συνθήκη της Καζέρτας²⁰⁰ μέχρι το σημείο να στείλουν στρατό στη χώρα μας²⁰¹ προκειμένου να επιβάλλουν τη θέλησή τους. Ταυτόχρονα ξεκινά μια συκοφαντική εκστρατεία εναντίον των δυνάμεων της αντίστασης²⁰² που διχάζει το λαό. Τελικά πραγματοποιείται η συνθήκη της Βάρκιζας²⁰³ με σκοπό να φέρει τη

στις 12/10/1944 που ούτε λίγο ούτε πολύ προειδοποιεί τους Άγγλους για τις δυσκολίες που θα συναντήσουν προκειμένου να καταπολεμήσουν τους κομμουνιστές αντάρτες: «Ο ελλοχεύων κομμουνισμός θα εξορμήσει μετά την αποχώρηση των στρατευμάτων μας και θα εγκαθιδρύσει καθεστώς τρόμου και σφαγής. Ο κομμουνισμός εις την Ελλάδα διαθέτει μαχητικότητα στοιχεία, ειδικευθέντα εις την διεξαγωγήν του κλεφτοπολέμου, διαθέτει επίσης άφθονον πολεμικόν υλικόν ελαφρών και βαρέων όπλων, καθώς και αποφασιστικούς ηγέτας, οι οποίοι εξησφάλισαν απεριόριστον ενίσχυσην εκ του εξωτερικού. Τα αγγλικά στρατεύματα αποβιβαζόμενα εις τους ελληνικούς λιμένας είναι απολύτως βέβαιον ότι θα ευρεθούν προ χαώδους εσωτερικής καταστάσεως. Η επιβολή της τάξεως δέον να θεωρείται ως προβληματική, εν πάσει δε περιπτώσει θα απαιτήσει την λήψιν σκληρών μέτρων».

Α. Ψαρομηλίγκος. «Ένας ελληνικός πεσός στη διεθνή σκακιέρα». Ιστορικά της ελευθεροτυπίας. τεύχος 7. 2 Δεκεμβρίου 1999.

¹⁹⁹ Έχει ενδιαφέρον ο λόγος του υπουργού των Εξωτερικών της Αγγλίας στη σύσκεψη του βρετανικού υπουργικού συμβουλίου στις 9/8/1944 όπου χαρακτηριστικό απόσπασμα του βρίσκεται στο παράρτημα 15.

²⁰⁰ Οι ηγέτες του Κ.Κ.Ε –Ε.Α.Μ δεν είχαν συνειδητοποιήσει σπουδαίες αλήθειες για κάθε αντιιμπεριαλιστική επανάσταση, όπως για παράδειγμα ότι ο στρατός έπρεπε να ανήκει στο κράτος που θα υπηρετούσε το λαό. Έτσι με χαρακτηριστική άνεση υπογράμμιζε στις 26.9.1944 στη Καζέρτα της Ιταλίας σύμφωνα με το οποίο ο ΕΛΛΑΣ έμπαινε κάτω από τις εντολές του αγγλικού αποικιοκρατικού στρατηγείου της Μέσης Ανατολής. Πώς θα υπερασπιζόνταν ο στρατός τις ελευθερίες του μετά την απελευθέρωση όταν ο λαϊκός επαναστατικός στρατός της Ελλάδας βρίσκονταν κάτω από τις εντολές της αγγλικής αποικιοκρατίας; Πώς οι ηγέτες του ΚΚΕ-ΕΑΜ δεν αντιλήφθηκαν τότε αυτό που όλοι ομολογούν σήμερα, ότι : «η συμφωνία της Καζέρτας έδινε δικαίωμα στους Άγγλους να παίζουν και μεταπολεμικά ρόλο ρυθμιστή των εσωτερικών υποθέσεων της χώρας». και ότι ουσιαστικά παρέδιναν την Ελλάδα στα χέρια των «δημίων» της;

Ν. Ψυρούκης. «Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας (1940-1967)». σελίδες 151-152.

²⁰¹ Στις 24 Οκτωβρίου του 1944 ο Ριζοσπάστης χαρακτήριζε τις πρώτες ένοπλες δυνάμεις στρατιωτών του αγγλικού στρατού που έφταναν στην Ελλάδα ως εξής: «Θαρραλέοι γιοι της φιλελεύθερης συμμάχου Μεγάλης Βρετανίας, ήρθαν να συνεχίσουν τον αγώνα έναντι στον εχθρό που υποχωρεί».

Α. Χατζόπουλος. «Οι προστάτες 1943-1949». σελ. 29.

²⁰² Αμέσως μετά την απελευθέρωση από τη γερμανική κατοχή αρχίζει η προσπάθεια διάστασης της εθνικής ενότητας από την πλευρά της αντιδραστικής δεξιάς, που κατά κάποιον τρόπο επιδιώκει τον εμφύλιο πόλεμο. Έτσι εμποδίζεται το ξεκαθάρισμα του κρατικού μηχανισμού από τα προδοτικά και φασιστικά στοιχεία και αναβάλλεται η σύλληψη και η τιμωρία των δοσίλογων. Ταυτόχρονα σπέρνονταν φήμες για δήθεν σφαγές που έκαναν οι δυνάμεις της αντίστασης. Ουσιαστικά αρχίζει ο πόλεμος που θα εξελίσσονταν σε επίθεση ενάντια των ελευθεριών του λαού.

Π. Πετρίδης. (επιμ.). «Στη δίνη του εμφυλίου πολέμου-Σπάνια ντοκουμέντα του ΕΑΜ (1944-1947)». σελ. 37.

²⁰³ Μετά από δεκαήμερες διαπραγματεύσεις υπογράφηκε στις 12 Φεβρουαρίου του 1945 η συνθήκη της Βάρκιζας ανάμεσα στο ΕΑΜ και την ελληνική κυβέρνηση. Το κείμενό της δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα της κυβερνήσεως και αποτέλεσε νόμο για το ελληνικό κράτος. Σύμφωνα με το 1^ο άρθρο κατοχυρώνονταν οι πολιτικές ελευθερίες και η ελευθερία έκφρασης. Σύμφωνα με το 3^ο άρθρο όμως, που είχε αμφιλεγόμενη ερμηνεία του, δίνονταν αμνηστία στα πολιτικά αδικήματα που διεπράχθησαν από τις 3 Δεκέμβρη του 1944 μέχρι την υπογραφή της συνθήκης, εκτός από τα αδικήματα του κοινού ποινικού δικαίου κατά της ζωής και της ιδιοκτησίας που δεν ήταν απαραίτητα «για τη διάπραξη του πολιτικού αδικήματος». Η χρήση του άρθρου αυτού επέτρεψε το κυνήγι αμέσως μετά των ΕΑΜιτών από το επίσημο ελληνικό κράτος. Τέλος σύμφωνα με τη συνθήκη της Βάρκιζας το ΕΑΜ έπρεπε να

συμφιλίωση και τον αφοπλισμό, πράγμα όμως που κάθε άλλο παρά συνέβη²⁰⁴. Η εμφύλια διαμάχη ήταν πλέον γεγονός και ο κυβερνητικός στρατός χρησιμοποιούσε όλα τα μέσα προκειμένου να νικήσει, όπως τα τάγματα ασφαλείας²⁰⁵, τους Μάηδες²⁰⁶ αλλά και τη βοήθεια των Άγγλων και των Αμερικάνων. Αντιθέτως οι αριστεροί δεν είχαν ουσιαστική βοήθεια από άλλες χώρες, αλλά δρούσαν μόνοι τους.²⁰⁷ Τελικά με το διορισμό του Παπάγου ως αρχιστράτηγου²⁰⁸ οι αντάρτες ηττήθηκαν ολοκληρωτικά.

Ο εμφύλιος πόλεμος άφησε τα σημάδια του και στο χώρο της Χαλκιδικής. Υπήρχε και εκεί ένοπλο αντάρτικο σώμα²⁰⁹ με επικεφαλής τον έφεδρο ανθυπολοχαγό

απελευθερώσει τους ομήρους που συνέλαβε ο ΕΛΛΑΣ και ο αντάρτικος στρατός να διαλυθεί και να παραδώσει τα όπλα του.

Θ. Δ. Σφήκας. «Οι Άγγλοι εργατικοί και ο εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα». σελ. 78-79.

²⁰⁴ Κατά τη διάρκεια μεταξύ Βάρκιζας και εκλογών (Μάρτιος 1946) υπήρξε ένα έντονο τρομοκρατικό κλίμα. Σύμφωνα με το ΕΑΜ έγιναν 1289 δολοφονίες, άλλες από συμμορίες, άλλες από την Εθνοφυλακή, τη χωροφυλακή και τέσσερις από τους ίδιους τους Άγγλους ακόμα. Επίσης υπήρξαν 6.681 τραυματισμοί και καταστράφηκαν 677 γραφεία του ΕΑΜ, ενώ 18.747 άτομα έχασαν τις περιουσίες τους. Η ίδια η κυβέρνηση παραδέχτηκε ότι διώχτηκαν ποινικά πάνω από 80.000 άτομα και μετά το 1945 Άγγλοι παρατηρητές επιβεβαίωσαν ότι τα περισσότερα θύματα των διώξεων ήταν άνθρωποι αριστερών φρονημάτων.

Γ. Δ. Γκαγκούλιας. «Η αθέατη πλευρά του εμφυλίου». σελ. 71.

²⁰⁵ Τα τάγματα ασφαλείας δημιουργήθηκαν τον τελευταίο χρόνο της κατοχής για να καταπολεμήσουν το στρατό του ΕΛΛΑΣ. Δημιουργήθηκαν από τους Γερμανούς όμως βρήκαν πολύ σημαντικούς Έλληνες συνεργάτες αξιωματικούς του παλιού ελληνικού στρατού. Οι πιο σπουδαίοι υπήρξαν οι Πάγκαλος, Δερτιλής και Γονατάς που συνασπίστηκαν προκειμένου να πατάξουν την εθνική αντίσταση. Σχηματίστηκε έτσι ένας στρατός από χίλιους αξιωματικούς και 25.000 στρατιώτες. Ο ΕΛΛΑΣ στην απελευθέρωση εξόντωσε πολλά τέτοια πολλές μονάδες των ταγμάτων ασφαλείας. Όσες όμως ξέφυγαν αποτέλεσαν πολύ καλή εφεδρεία για το αντιαμικό στρατόπεδο. Πρόσφεραν μάλιστα τις υπηρεσίες τους στη μάχη της Αθήνας το Δεκέμβριο του 1945.

Γ. Μαργαρίτης. «Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949». Τόμος 1. σελ. 216-217.

²⁰⁶ Το 1947 η κυβέρνηση χρησιμοποιώντας ως πρόσχημα τη λύση του προβλήματος των δεξιών συμμοριών, δημιούργησε αυτόνομες αντικομμουνιστικές οργανώσεις στην επαρχία, τους λεγόμενους Μάηδες. Έτσι κατάφερε να πετύχει δύο πράγματα α) να διαλύσει τις παρακρατικές συμμορίες και να τις ανασυντάξει, με τα ίδια στελέχη, κάτω όμως από τη στέγη του επίσημου κράτους και β) να αυξήσει τις κυβερνητικές στρατιωτικές δυνάμεις, αφού μαζί με την Εθνοφρουρά οι Μάηδες ανέβασαν τον κυβερνητικό στρατό σε 160.000.

D. Eudes. «Οι Καπεταναίοι». σελ. 354.

²⁰⁷ Θα ήταν τελείως αβάσιμο αν ισχυριζόταν κάποιος ότι οι Έλληνες κομμουνιστές δρούσαν σύμφωνα με οδηγίες που έπαιρναν από την ΕΣΣΔ. Απ' ότι φαίνεται η ΕΣΣΔ δεν είχε καμία ανάμιξη στην προσπάθεια των Ελλήνων κομμουνιστών να καταλάβουν την εξουσία το 1946. Αντιθέτως παρακολουθούσε σαν θεατής τα τεκταινόμενα της Ελλάδας έτσι ώστε αν πετύχαινε η επανάσταση τόσο το καλύτερο αν όμως αποτύχαινε να μην αναλάμβανε καμία ευθύνη.

Β. Κόντης. «Η Αγγλοαμερικανική Πολιτική και το Ελληνικό Πρόβλημα 1945-1949». σελ. 146.

²⁰⁸ Τον Ιανουάριο του 1949 διορίστηκε αρχιστράτηγος του κυβερνητικού στρατού ο μέχρι τότε στρατηγός Αλέξανδρος Παπάγος. Ο διορισμός αυτός οφείλεται στην αμερικανική επιμονή και μάλιστα οι δικαιοδοσίες του Παπάγου ήταν εν λευκώ, απεριόριστες, σχεδόν δικτατορικές. Η δράση του Παπάγου σε συνδυασμό με τη βοήθεια των Αμερικάνων έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην αποδυνάμωση του δημοκρατικού στρατού. Οι αντάρτες ηττήθηκαν τελικά στις σκληρές μάχες που τους έκανε το 1949 ο κυβερνητικός στρατός.

Κ. Κουτσούκας, Ι. Σακκάς. (επιμ.). «Πτυχές του εμφυλίου πολέμου 1946-1949». σελ. 255.

²⁰⁹ Το αρχηγείο του Δημοκρατικού Στρατού της Χαλκιδικής διέθετε περίπου 210 άντρες. «Ήταν διαρθρωμένο σε διοίκηση και μηχανισμούς, σε ένα τάγμα με δύο συγκροτήματα των 55 και 35

Παπαγεωργίου. Η χωροφυλακή έμαθε πολλές πληροφορίες για του δράση του σώματος αυτού από τον Ελευθέριο Κουφαδάκη²¹⁰. Ήταν αρκετά οργανωμένο τμήμα και διέθετε «στρατολόγους»²¹¹ και «γιάφκες»²¹² στις υπηρεσίες του. Το δυσκολότερο και πολυπλοκότερο όμως πρόβλημα που αντιμετώπιζαν οι αντάρτες της Χαλκιδικής ήταν ο ανεφοδιασμός τροφίμων και πυρομαχικών. Για το σκοπό αυτό το αρχηγείο οργάνωνε ολόκληρες επιχειρήσεις²¹³ που ήταν εξαιρετικά ριψοκίνδυνες. Τελικά, μετά

μαχητών αντίστοιχα και σε μια διλογία που την αποτελούσε μόνο ένα συγκρότημα με 70 μαχητές. Στη διοίκηση του αρχηγείου, πέρα από το διοικητή, τον υποδιοικητή και τον πολιτικό επίτροπο, υπήρχε ένα μικρό επιτελείο "υπευθύνων" που φρόντιζε για τις βασικές ανάγκες του σχηματισμού. Το αποτελούσαν επιμελητές τροφοδοσίας, ασυρματιστής, υπεύθυνοι τύπου και οπλισμού καθώς και μια μικρή ιατρική μονάδα με έναν γιατρό και τρεις νοσοκόμους».

Γ. Μαργαρίτης. «Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949». τόμος 2. σελ.398.

²¹⁰ Ο Ελευθέριος Κουφαδάκης είχε λιποταχτήσει από το δημοκρατικό στρατό και παρουσιάστηκε τον Ιούλιο του 1947 στο Άγιο Όρος και συγκεκριμένα στη μονή Ιβήρων. Ήταν έφεδρος λοχαγός και υπηρετούσε παλιότερα στον κυβερνητικό στρατό. Φυλακίστηκε όμως με την κατηγορία της κομμουνιστικής δραστηριότητας. Δραπέτευσε από τη φυλακή (στη Θεσσαλονίκη) και παρουσιάστηκε στο Δημοκρατικό Στρατό όπου και υπηρέτησε για λίγους μήνες. Μετά την παράδοσή του στη χωροφυλακή συνεργάστηκε με τις αρχές και έδωσε πληροφορίες για όλα όσα γνώριζε από το σύντομο πέρασμά του από το δημοκρατικό στρατό.

Γ. Μαργαρίτης. «Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949». τόμος 2. σελ. 398.

²¹¹ Οι λεγόμενοι στρατολόγοι ήταν επτά-οχτώ στελέχη από χωριά της περιοχής και αποτελούσαν το συνδεδετικό κρίκο ανάμεσα στο δημοκρατικό στρατό και την ντόπια αγροτική κοινωνία. Ήταν πρόσωπα γνωστά σε όλους που δεν κρύβονταν αλλά αντιθέτως έκαναν δημόσιες εμφανίσεις. Ουσιαστικά ήταν «υπολείμματα των ανύπαρκτων πλέον πολιτικών οργανώσεων».

Γ. Μαργαρίτης. «Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949» τόμος 2. σελ.399.

²¹² Οι «γιάφκες» ήταν κρυψώνες του δημοκρατικού στρατού στελεχωμένες από έμπειρους μαχητές. Στη Χαλκιδική υπήρχαν έξι «γιάφκες» που η καθμία απασχολούσε τρεις ανθρώπους. Τα καθήκοντά τους ήταν πολλά και ποικίλα: «Παρακολουθούσαν τις κινήσεις του εχθρού, συνέλεγαν και διέδιδαν πληροφορίες. Γνώριζαν την κίνηση των τμημάτων του Δημοκρατικού Στρατού και τις θέσεις που βρίσκονταν. Υποδέχονταν και καθοδηγούσαν τους συνδέσμους, κρατώντας έτσι τη συνοχή του αρχηγείου. Παρακολουθούσαν, υποδέχονταν και εξέταζαν τους νεοεισερχομένους στη ζώνη. Κρατούσαν την επαφή με άλλες περιοχές και τμήματα. Μάζευαν εφόδια ή επισήμαιναν τις δυνατότητες τροφοδοσίας. Σε περίπτωση ατυχήματος περισυνέλεγαν τους αποκομμένους αντάρτες και βοηθούσαν στην ανασυγκρότηση των τμημάτων. Φρόντιζαν για την τροφοδοσία, την ασφάλιση και τη μεταφορά των τραυματιών αλλά και των αμάχων, όσων κατέφευγαν στην επικράτεια του Δημοκρατικού Στρατού. Με λίγα λόγια, έκαναν όλα όσα θα έκανε μια πολιτική διοίκηση και ίσως λίγο περισσότερα».

Γ. Μαργαρίτης. «Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949». τόμος 2. Σελ. 399-400

²¹³ Σύμφωνα με τις μαρτυρίες του Κουφαδάκη από το Φεβρουάριο ως το Ιούνιο του 1947 έγιναν οι παρακάτω αποστολές. Α) Φεβρουάριος: αποστολή 40 μαχητών του Δημοκρατικού Στρατού στα Κερδύλλια και μεταφορά τριών πυροβόλων και φυσιγγίων από ιταλικά και γερμανικά όπλα. Β) Μάρτιος: αποστολή 20 μαχητών, παράδοση δύο φορτωμάτων δυναμίτιδας και παραλαβή πυρομαχικών για ιταλικά και γερμανικά όπλα. Γ) Μάιος: Δύο αποστολές. Η πρώτη με επικεφαλής τον ίδιο τον Παπαγεωργίου και πενήντα μαχητές που παρέλαβαν δέκα οπλοπολυβόλα ΜΠΡΕΝ με 3.000 φυσίγγια, δέκα αυτόματα ΣΤΕΝ με 2.000 φυσίγγια, πενήντα βλήματα ιταλικού όλμου και πενήντα χειροβομβίδες ΜΙΑΣ. Στη δεύτερη συμμετείχε και ο ίδιος ο Κουφαδάκης (αργότερα λιποτάχτησε) και αποπερατώθηκε η παραλαβή δώδεκα οπλοπολυβόλων ΜΠΡΕΝ, σαράντα γεμιστήρων και τριών χιλιάδων φυσιγγίων καθώς επίσης δέκα αυτομάτων ΣΤΕΝ με 22 γεμιστήρες, χιλίων τριακοσίων φυσιγγίων και εκατό χειροβομβίδων.

Γ. Μαργαρίτης. «Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949». τόμος 2. Σελ. 400-401.

την οργανωμένη επίθεση του κυβερνητικού στρατού, το αντάρτικο διαλύθηκε στη Χαλκιδική²¹⁴.

²¹⁴ Η στρατιωτική επίθεση στη Χαλκιδική ξεκίνησε μετά τη μάχη των Κερδυλλίων. Αποτέλεσε τη δεύτερη επιτυχία του κυβερνητικού στρατού και εξοντώθηκαν όλοι σχεδόν οι αντάρτες. Παρόλα αυτά όμως μερικές ομάδες ξέφυγαν και επιβίωσαν ακόμα και μετά την ήττα του Γράμμου. Αυτές οι ομάδες δρούσαν στη Χαλκιδική ως το Δεκέμβρη του 1949. Στις 8 Ιανουαρίου του 1950 όμως πιάστηκε ο ηγέτης των τελευταίων αυτών επαναστατικών ομάδων, ο Παπαγιώργης. Συνελήφθη στη Μεγάλη Παναγιά, που ήταν και το χωριό του και εκτελέστηκε.

Τ. Βουρνάς. «Η Ιστορία την Σύγχρονης Ελλάδος, ο Εμφύλιος».σελ.374.

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο. Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (ΤΕΛΗ ΤΟΥ
19ΟΥ ΑΙΩΝΑ ΩΣ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 20ΟΥ) ΚΑΙ ΤΟ
ΦΙΡΜΑΝΙ ΤΟΥ ΑΒΔΟΥΛ ΧΑΜΙΤ**

- **Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ)**
- **ΤΟ ΦΙΡΜΑΝΙ ΤΟΥ 1907 ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΣΤΗΝ ΟΡΜΥΛΙΑ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ**

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

(ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ)

Η παιδεία στην Ελλάδα κατά την Τουρκοκρατία (από τον πρώτο αιώνα αλλά και στη συνέχεια) είναι αντικείμενο αντιπαράθεσης ανάμεσα στους εκπροσώπους της χριστιανικής παιδείας και τους Έλληνες λόγιους της Δύσης²¹⁵. Στην πρώτη φάση της αντιπαράθεσης, οι εκπρόσωποι της χριστιανικής παιδείας πίστευαν ότι σκοπός της εκπαίδευσης ήταν να διαφυλαχτεί η Ελληνική πίστη στη ψυχή του λαού, έτσι ώστε με τη βοήθεια του Θεού να αποτινάξει κάποτε τη δουλεία. Οι «δυτικοί» όμως προσπαθούσαν με την παιδεία να καταφέρουν να στρέψουν το ενδιαφέρον των ηγεμόνων της Ευρώπης πάνω στο δράμα της υπόδουλης Ελλάδας. Στη δεύτερη φάση της αντιπαράθεσης²¹⁶ αυτής αυτές οι ιδέες αλλάζουν και στα δύο στρατόπεδα. Οι υπερασπιστές της χριστιανικής παιδείας που εκπροσωπούνται κυρίως από τον Ποχώμιο Ρουσάνο, θέλουν την παιδεία οδηγό του κάθε χριστιανού ώστε να αντιληφθεί σωστά τις αλήθειες του Ευαγγελίου, ενώ οι «δυτικοί» θέλουν μια παιδεία που να απευθύνεται στο σύνολο του λαού, προσαρμοσμένη στις ανάγκες του αλλά

²¹⁵ Η μετάδοση του Διαφωτισμού στην ελληνική παιδεία έγινε δυνατή με την εμφάνιση νέων ομάδων έμπορων και διανοουμένων, που διακρίνονταν από κοινωνική και γεωγραφική κινητικότητα και κατόρθωσαν, παράλληλα προς τις πρωτοβουλίες διαφωνούντων στοιχείων μεταξύ των παραδοσιακών ηγετικών ομάδων, να διαρρήξουν τα δεσμά των συμβατικών αντιλήψεων. Πολλοί από αυτούς κατάγονταν από μακρινές και απομονωμένες ορεινές περιοχές και άγονα νησιά και, στερημένοι από τις ευκαιρίες και τα προνόμια που επιθυμούσαν στο οθωμανικό κοινωνικό πλαίσιο, στράφηκαν κατ' ανάγκη προς τη Δύση, όπου ταξίδεψαν είτε για να εμπορευθούν είτε για να μορφωθούν και να βρουν την τύχη τους. Κατά τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας γνώρισαν τις συνήθειες, τις αρετές και τα ελαττώματα της Δύσης και αφομοίωσαν τη νοοτροπία, την επιστήμη και την παιδεία της «φωτισμένης Ευρώπης». Οι φορείς αυτών των ιδεών πρόβαλαν τον Διαφωτισμό ως εναλλακτική πρόταση στην ελληνική συλλογική συνείδηση και ανέλυσαν το ελληνικό πρόβλημα με τους όρους της πολιτισμικής ανανέωσης και της πολιτικής αλλαγής κατά το πρότυπο του δυτικού φιλελευθερισμού.

Π. Κιτρομηλίδης, «Νεοελληνικός Διαφωτισμός», σελ. 505,506

²¹⁶ Για τους εκφραστές της χριστιανικής παιδείας το παιδαγωγικό ιδεώδες είναι το αυστηρά θεολογικό σε όλη τη διάρκεια του πρώτου αιώνα της Τουρκοκρατίας• ο άνθρωπος αντιμετωπίζεται μόνο σαν μια θρησκευούσα προσωπικότητα. Το παιδαγωγικό ιδεώδες, αντίθετα, των Ελλήνων λογίων της Δύσης διαφοροποιείται μέσα στον ίδιο αιώνα. Έτσι, ενώ κατά την πρώτη περίοδο, ως συνέχεια της βυζαντινής, κυριαρχεί το ελληνικό ιδεώδες με την έννοια του ανθρώπου του καλλιεργημένου φιλολογικά με τα ελληνικά γράμματα, κατά τη δεύτερη περίοδο αυτό το ιδεώδες αποκτά άλλο περιεχόμενο, πρωτοφανέρωτο τώρα: αποτελεί ένα συνδυασμό του ελληνικού και του χριστιανικού ιδεώδους, άλλα με ένα τρόπο που να συμμετέχουν και η λόγια και η λαϊκή παράδοση με μια προσαρμογή όλων αυτών των στοιχείων στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα. Αυτό το ιδεώδες διαφαίνεται κυρίως στο παιδευτικό πρόγραμμα του Νικολάου Σοφιανού.

Π. Χ. Ζιώγας, «Προβλήματα παιδείας του Ελληνισμού κατά τον πρώτο αιώνα της Τουρκοκρατίας». Σελ. 159-180.

και στις δυνατότητές του να τις παρακολουθήσει - να αναφέρεται δηλαδή στα προβλήματα του, να μιλάει τη γλώσσα του, κλπ.

Τελικά όπως φαίνεται οι εκπρόσωποι της Χριστιανικής παιδείας ήταν εκείνοι που επέβαλαν τη θέλησή τους, αφού η παιδεία κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας υπήρξε μια από τις πιο σημαντικές δυνάμεις που διέθετε η εκκλησία και επί της ουσίας αποτελούσε τη συνέχεια της Βυζαντινής παιδείας. Δεν άλλαξε ποτέ στόχους παρά μόνο προς το τέλος της Τουρκοκρατίας και η εκκλησία έπαιξε τον κύριο ρόλο στην εξέλιξή της.²¹⁷

Το σημαντικότερο μέρος της διδακτέας ύλης στην εκπαίδευση συνιστούσαν παραινετικοί στίχοι και λαϊκά αποφθέγματα. Ο συμβουλευτικός πατρικός χαρακτήρας τους και η εύκολη απομνημόνευσή τους έκανε τα κείμενα αυτά ιδανικά για σχολική χρήση. Πρώτος ο Κοραΐς²¹⁸ σημείωσε τις ανακρίβειες της αποφθεγματικής αυτής διδακτέας ύλης και υπογράμμισε την αντιπαιδαγωγικότητά της²¹⁹.

Μετά την απελευθέρωση από τους Τούρκους, το νεοσύστατο Ελληνικό κράτος έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για τη δημοτική εκπαίδευση. Παρά τις τεράστιες οικονομικές δυσκολίες²²⁰ και την έλλειψη καταρτισμένου διδακτικού προσωπικού,

²¹⁷ Τα συμπεράσματά μας είναι τα εξής: 1) η παιδεία υπήρξε μια από τις σημαντικότερες και αξιολογότερες δυνάμεις της Εκκλησίας και του έθνους, 2) η παιδεία στην τουρκοκρατία αποτέλεσε συνέχεια της παιδείας της αρχαίας εποχής και του βυζαντίου, 3) οι σκοποί της παιδείας δεν άλλαξαν στη βάση τους κι η κάποια αλλαγή παρατηρήθηκε μόνο προς το τέλος της περιόδου της τουρκοκρατίας, 4) η Εκκλησία έπαιξε το σημαντικότερο ρόλο στο σπουδαιότερο αυτό τομέα της δραστηριότητας του έθνους, 5) η παιδεία παρουσίασε μια μορφή «ροής», που εκτεινόταν όχι μόνο στον τομέα χώρος, αλλά και σ' εκείνον της διαδοχής και συνάμα της ανανέωσης των ιδεών, 6) η ελληνική παιδεία μεταλαμπαδεύτηκε στη Δύση κι απ' αυτήν διαδόθηκε και πάλι στην Ανατολή, 7) οι Έλληνες μέσω αυτής συνδέθηκαν στενά μεταξύ τους και, με τις υπάρχουσες κοινές πολιτιστικές αρχές τους, συνδέθηκαν με τους προγόνους και τα ιδεώδη τους, ενώ δημιούργησαν και τις προϋποθέσεις για μια κατοπινή πνευματική προβολή και ανάπτυξη, και, 8) χάρισε η παιδεία, κατά την τουρκοκρατία, στον Ελληνισμό ανεκτίμητους θησαυρούς, θησαυρούς που είναι ανάγκη να έρθουν στην επιφάνεια, να μελετηθούν και να αξιοποιηθούν.

N. Γ. Ζαχαρόπουλος. «Η παιδεία στην τουρκοκρατία». σελ 50.

²¹⁸ Στο τέλος του 18ου αιώνα όταν ο Αδαμάντιος Κοραΐς εμφανίζεται στο προσκήνιο του ελληνικού πνευματικού κόσμου ως ο κατ' εξοχήν Έλληνας διανοητής, αυτή η προσέγγιση στην αρχαία ελληνική γραμματεία αλλάζει. Αυτό που η νέα προσέγγιση επιδιώκει είναι η ανάπτυξη ενός ανθρωπιστικού πολιτισμού (κουλτούρας) - από μόνες τους οι θετικές επιστήμες δεν μπορούν να προάγουν έναν τέτοιο πολιτισμό. Πρέπει να συμπληρωθούν με τα κλασικά δημιουργικά διδάγματα των αρχαίων Ελλήνων.

Π. Ν. Χιώτης. «Η παράδοση του Διαφωτισμού στην Ελλάδα. Η περίπτωση του Αδαμάντιου Κοραΐ και του Ευάγγελου Παπανούτσου». Σελ. 41.

²¹⁹ Φυσικά, τα περισσότερα από τα γνωμικά αυτά δεν συντελούσαν στη διαμόρφωση σωστής κρίσης των μαθητών λόγω των λανθασμένων, απαρχαιωμένων αντιλήψεων που εμπεριείχαν καθώς και των προκαταλήψεων που δεν μπορούσαν να αποβάλλουν.

A. Γ. Σκαρβέλη - Νικολοπούλου. «Μαθηματάρια των Ελληνικών σχολείων κατά την Τουρκοκρατία». σελ.33.

²²⁰ Αρκεί να επισημανθεί ότι τα ποσοστά πρόσβασης στους εκπαιδευτικούς μηχανισμούς, κυρίως στο επίπεδο της γυμνασιακής και της ανώτατης παιδείας παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές και ότι τα υψηλότερα ποσοστά εμφανίζονται στις ζώνες όπου επικρατεί η μικρή ιδιοκτησία και καλλιέργεια.

K. Τσουκαλάς. «Κοινωνική ανάπτυξη και κράτος». Σελ. 247

προχώρησε σε μια σταδιακή οικοδόμηση του σχολικού δικτύου, με τεράστια όμως κενά στην υλικοτεχνική υποδομή και ξεπερασμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα²²¹.

Παρά τις αντιδράσεις των συντηρητικών κύκλων η παιδεία από το 19^ο αιώνα είχε μπει σε τροχιά προόδου και διαρκών αλλαγών που ολοκληρώθηκαν στα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Σε αυτό συνέβαλε η αλματώδης πρόοδος των θετικών επιστημών καθώς και τα τεχνικά επιτεύγματα του ανθρώπου²²².

Κατά το 19^ο αιώνα τα ανώτερα σχολεία ονομάζονταν «φροντιστήρια», «κοινά σχολαί» και από κάποιους συγγραφείς «ακαδημίας», «Γυμνάσια» κλπ ενώ οι ανώτερες σχολές Ιασίου και Βουκουρεστίου «αυθεντικά» και «ηγεμονικά ακαδημίας». Τα σχολεία προκαταρκτικής και στοιχειώδους εκπαίδευσης ονομάζονταν «σχολαί κοινών γραμμάτων» και «σχολαί Ελληνικών μαθημάτων». Αντίθετα τον 20^ο αιώνα τα σχολεία της προκαταρκτικής εκπαίδευσης ονομάζονταν «κοινά σχολεία» και της ανώτερης «Ελληνικά». Η διαφοροποίηση των σχολείων αυτών ήταν τόσο δυσδιάκριτη και δεν μπορούμε να ξέρουμε ποιο είδος εξελίχτηκε σε ποιο²²³.

Την περίοδο της βασιλείας του Γεωργίου του Α΄ η κατάσταση στην εκπαίδευση έμεινε αμετάβλητη. Δεν άλλαξε τίποτα στο περιεχόμενο αλλά και στις μεθόδους, αντιθέτως όλα παρέμειναν στάσιμα ακολουθώντας το Βαυαρικό σύστημα όπως προσπάθησε να το εγκαθιδρύσει ο Όθωνας²²⁴. Τα σχολικά κτίρια ήταν άθλια, η

²²¹ Αυτός ο σχολικός μηχανισμός με τα σοβαρά προβλήματά του, διείσδυσε σε όλες τις περιοχές της χώρας και αυτό το επιβεβαιώνουν οι αριθμοί. Το 1830 λειτουργούσαν στη χώρα 71 Δημοτικά Σχολεία, το 1840, 252, το 1869 λειτουργούσαν 1029 και το 1889, 2278 ενώ το 1910, 3551. Βλέπουμε ότι η αύξηση των σχολείων είναι αλματώδης. Ήδη το 1864, μόλις μετά την εγκαθίδρυση του πρώτου σχολικού δικτύου, το ποσοστό των παιδιών που φοιτούσαν άγγιζε εκείνο των δυτικοευρωπαϊκών χωρών.

Κ. Τσουκαλάς. «εξάρτηση και αναπαραγωγή». Σελ. 392.

²²² Έτσι κυρίως τα τέλη του 19ου αιώνα, άρχισαν να αλλάζουν τα δεδομένα της παιδείας λόγω του ότι ο άνθρωπος είχε πλέον νέες κοινωνικοπολιτικές προτεραιότητες και ανάγκες. Έτσι έχονε δυναμική είσοδο στο χώρο της παιδείας των μαθημάτων των θετικών επιστημών καθώς και των ξένων γλωσσών.

Γ. Παλαιολόγος. «Γενική Παιδαγωγική». σελ.102

²²³ Ο Κ. Ζησίου το 1915 εξίσωσε τα «Ανώτερα» σχολεία της Τουρκοκρατίας με τα «Ελληνικά» που ίδρυσε ο Κοσμάς ο Αιτωλός και τα «Γυμνάσια» του Ελλάδιου. Η καλύτερη διάκριση μπορεί να γίνει από την έρευνα των διδασκομένων μαθημάτων.

Α. Α.Μανδρίκας. «Κρυφό σχολειό: μύθος ή πραγματικότητα». Σελ. 139-140.

²²⁴ Στα χρόνια του Όθωνα (1833-1862) αναβίωσε ο νεοκλασικισμός στην τέχνη και την αρχιτεκτονική που τον ενέπνεαν οι ζωντανές ακόμα αναμνήσεις του μεγαλείου του παρελθόντος και τα περίλαμπρα μνημεία του Παρθενώνα και της Ακρόπολης. Το ρεύμα αυτό του νεοκλασικισμού πέρασε και στο χώρο της παιδείας. Εκδηλώθηκε όμως με ένα έντονο συντηρητικό πνεύμα και έτσι μερικοί λόγιοι όπως ο Κ. Οικονόμου και ο Νεόφυτος Βάμβας, υποστήριζαν την αυστηρότερη μορφή της καθαρεύουσας και απομακρύνονταν ολοένα και περισσότερο από τις γλωσσικές αρχές του Κοραή.

Α. Ε. Βακαλόπουλος. «Νέα Ελληνική Ιστορία (1204-1985)». σελ. 231-232.

γλώσσα για τους μαθητές ακατανόητη, οι δάσκαλοι απαιδαγώγητοι²²⁵ και η εκπαιδευτική διαδικασία περιοριζόνταν στο στείρο παπαγαλισμό²²⁶.

Ιδιαίτερα στην περίοδο 1850-1870 η εκπαίδευση στην Ελλάδα βρίσκονταν σε ανοδική φάση²²⁷. Η έστω και τυπική αναγνώριση του δικαιώματος της ελεύθερης πρόσβασης των πολιτών σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, έφερε την ικανοποίηση στις πολιτικές διεκδικήσεις των αστικών και λαϊκών στρωμάτων. Οι νέοι ορίζοντες που ανοίγονταν σε παιδιά από αγροτικές οικογένειες για εξέλιξη μορφωτική και επαγγελματική, μέσω του σχολείου, ήταν το κυριότερο επιχείρημα των υπερασπιστών της ελευθερίας στην εκπαίδευση. Οι εξελίξεις αυτές οδηγούν δε ένα κύμα αύξησης του μαθητικού δυναμικού τόσο στη δημοτική, όσο και στη μέση εκπαίδευση. Ο αριθμός των μαθητών που φοιτούσε σε γυμνάσια το 1856 θα διπλασιαστεί μέσα σε δέκα χρόνια, το ίδιο και ο αριθμός των φοιτητών.

Στην τουρκοκρατούμενη Ορμύλια, οι αρχές του 20^{ου} αιώνα σημαδεύονται εκπαιδευτικά από την ανέγερση του Δημοτικού Σχολείου. Η περίοδος αυτή είναι ταραγμένη όσον αφορά τα εκπαιδευτικά δρώμενα της ελεύθερης Ελλάδας αφού

²²⁵ Δεν είναι ανάγκη να λεχθεί ότι, για τη δημιουργία δεσμών αγάπης και πνευματικής επικοινωνίας μεταξύ παιδαγωγού και παιδαγωγούμενου, και συνεπώς για την επιτυχία της αγωγής, τον πρωτεύοντα ρόλο παίζει η προσωπικότητα του παιδαγωγού. Όσο πιο μορφωμένος είναι ο δάσκαλος, όσο πιο αρτιότερη προσωπικότητα έχει, τόσο μεγαλύτερη επιτυχία θα σημειώσει στο έργο της αγωγής και της μόρφωσης των μαθητών του.

Γ. Χαραλαμπόπουλος. «Γενική Παιδαγωγική». Σελ. 135.

²²⁶ Ο διδακτισμός οφείλει, άλλωστε, να ποικίλλη ανάλογα με τις ηλικίες, να προσαρμόζεται στα πνευματικά διαφέροντα του καθενός. Το σπουδαίο έγκειται στο να μην είναι ποτέ φορτικός, ούτε ανιαρός, δηλαδή να μην εμφανίζεται ποτέ σαν μια εξωτερική πίεση, που ασκείται επάνω στη σκέψη των μαθητών, να ενσωματώνεται, για τους νεώτερους, με την ίδια την εμπειρία που έχουν για τα πράγματα, να αποβαίνει, για τους μεγαλύτερους, μια προτροπή για τη σκέψη, για αντίδραση και για επαλήθευση. Είναι πιο επικίνδυνος για τους πρώτους αν τους αφαιρέσει κάθε αφομοιωτική αυτενέργεια. Δεν ολοκληρώνει, με τους δεύτερους, την αποτελεσματικότητά του παρά μόνον αν είναι διατεθειμένος να τους μάθη να κατανοούν, να παρακολουθούν σε όλες τις τις στροφές και τις αποχρώσεις, στη λογική της και στη διάρθρωση, τη σκέψη του δασκάλου.

R. Hubert. «Γενική Παιδαγωγική». Σελ. 607.

²²⁷ Την περίοδο εκείνη άρχισε να εμφανίζεται και η ιδιωτική πρωτοβουλία στο χώρο της παιδείας με το διδασκαλείο του Παπαμάρκου στη Θεσσαλονίκη το 1876 και τα πρότυπα δημοτικά σχολεία του Μωραΐτη στην Αθήνα και του Οικονόμου στη Θεσσαλονίκη.

A. M. Ισιγόνη. «Ιστορία της Παιδείας». Σελ. 232-233.

ξεκινάει η φάση της μεγάλης σύγκρουσης²²⁸ ανάμεσα στους αρχαϊστές και τους δημοτικιστές.²²⁹

Την περίοδο εκείνη διαμορφώθηκε από τους φιλελεύθερους διανοούμενους ένα κίνημα επιστροφής του λαού «στο γνήσιο, το παραδοσιακό το ουσιώδες, το αληθινό» και απαλλαγής από «το ψεύτικο, το κλασικίστικο, το τυπικό, το ψυχοφθόρο». Το κίνημα αυτό είχε σαν σκοπό την αναγέννηση του λαού, του δήμου και γι' αυτό ονομάστηκε δημοτικισμός.²³⁰

Μπορούμε να πούμε ότι η κόντρα αυτή που ξέσπασε γύρω από το θέμα της δημοτικής γλώσσας, είναι η συνέχεια της ίδιας κόντρας που υπήρχε και την περίοδο ολόκληρης της τουρκοκρατίας ανάμεσα στα προοδευτικά στοιχεία από τη μια και το συντηρητισμό και την εκκλησία από την άλλη²³¹.

Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα που η παιδεία γνώριζε άνθηση με καινούργια βιβλία, νέα διδακτικά κτίρια και τις αρχές του ευρωπαϊκού διαφωτισμού, οι συντηρητικοί κύκλοι δεν ήταν καθόλου ευχαριστημένοι²³². Είναι γνωστές οι απόψεις του Πατριάρχη Γρηγορίου του Ε΄ που κατηγορούσε τα νέα μαθήματα ως «σατανικά και αθεϊστικά» και οι απαντήσεις που του έδινε ο Κοραΐς υπερασπιζόμενος αυτό το

²²⁸ Ο Γαβριηλίδης, διευθυντής της εφημερίδας Ακρόπολη, διακήρυξε και αυτός την ανάγκη γλωσσικής μεταρρύθμισης. Όπως έγραφε το 1888: «Από τα γυμνάσια εξέρχονται ανορθόγραφοι, από το πανεπιστήμιο ανεπιστήμονες, το δίκαιο μετεβλήθη εις εμπόριον, τα γράμματα εις κοντισμούς, η φιλοσοφίαν εις μαλακίαν, η ιατρική εις κομπογιανντισμόν, η μηχανική εις χρηματοληστειάν, η ποίησις εις σουδάριον, ο τύπος κυκλοφορεί μεταξύ 300 ή 500 ανθρώπων εις όλην την Ελλάδα. Πόσοι τον καταλαμβάνουν; Πόσοι τον υποστηρίζουν;».

Χ. Κάτσικας, Κ. Θεριανός. «Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης». Σελ. 80.

²²⁹ Ακριβώς στα 1900 ο Βλάχης Γαβριηλίδης γράφει στην «Ακρόπολη» με έντονα ειρωνική διάθεση: «οι λόγιοι αττικίζουν, οι ιεροκήρυκες χρυσοστομίζουν, οι νομοθέται ιουστινιανίζουν. Εθνική φιλολογία τζίφος! Εθνική ποίησις τζίφος! Εθνική γλώσσα τζίφος! Μηδενικά επί μηδενικών».

Α. Παπανδρέου. «Η τραγωδία της εκαπίδευσης στην Ελλάδα». Σελ. 57.

²³⁰ Έτσι, με τον καιρό, διαμορφώνεται απ' τους φιλελεύθερους διανοούμενους μια κίνηση, ένα κίνημα επιστροφής του λαού στο γνήσιο, το παραδοσιακό, το ουσιώδες, το αληθινό, στην απαλλαγή του απ' το ψεύτικο, το κλασικίστικο, το τοπικό, το ψυχοφθόρο, που "εμάρανε και κατέρριψε πάντα σχεδόν γενναίον ζήλον προς εθνικήν εργασίαν". Τούτο το κίνημα, που έχει σκοπό, γενικά, την αναγέννηση του λαού, του "δήμου" θα ονομαστεί ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟΣ.

Σ. Ν. Δερβίσης. «Ιστορία, οργάνωση και διοίκηση της Νεοελληνικής εκπαίδευσης». σελ. 57.

²³¹ Ο γλωσσικός φανατισμός των καθαρευουσιάνων έφθασε σε τέτοιο βαθμό που τους ενοχλούσε και η γλώσσα του εθνικού μας ύμνου! Όπως είναι γνωστό ο «Ύμνος στην Ελευθερία» (Μάιος 1823) του Διονυσίου Σολωμού στάλθηκε στον Τρικούπη που τον δημοσίευσε στη «Γενική Εφημερίδα» (1825) και καθιερώθηκε ως εθνικός από τον υπουργό Βουδούρη, μετά την έξωση του Όθωνα (1863), μαζί με τη μουσική υπόκρουση του Ν. Μάντζαρου.

Ι. Μ. Χατζηφώτης. «Το γλωσσικό μας ζήτημα». Σελ. 42.

²³² «Τα πολλά σχολεία και η διδασκαλία των φυσικομαθηματικών κλόνιζαν τις παλιές παραδόσεις για τη θρησκεία, την εκκλησία και την πολιτεία. Η καινούργια ιδεολογία που άρχισε να διαμορφώνεται, σαν αντικαθρέφτισμα των νέων παραγωγικών δυνάμεων και ανταποκρίνονταν στα συμφέροντα μιας καινούργιας τάξης, συγκρούονταν με την παλιά παράδοση που την εκπροσωπούσε η εκκλησιαστική φιλολογία».

Γ. Κορδάτος. «Ρήγας Φεραίος και Βαλκανική Ομοσπονδία». Σελ. 91-93.

νέο εκπαιδευτικό ρεύμα. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και τώρα όπου η νέα αστική τάξη ανέρχεται και θέλει τη δημοτική γλώσσα στα σχολεία ενώ αντιδρούν οι δυνάμεις της οπισθοδρόμησης και της εκκλησίας.

Ο δημοτικισμός φέρνει μια πραγματική επανάσταση στο χώρο της παιδείας πρεσβεύοντας μια δημοκρατική²³³ και προσιτή εκπαίδευση για όλα τα κοινωνικά στρώματα, αφού την αναγνωρίζει σαν ένα από τα σπουδαιότερα δικαιώματα του ανθρώπου.

Το γλωσσικό ζήτημα αποτέλεσε πηγή διαμάχης σε όλους τους χώρους²³⁴. Η αληθινή πάλη ανάμεσα στους δημοτικιστές και τους αρχαϊστές δεν βρίσκονταν στη στενή έννοια της διαφωνίας ως προς τη χρήση των λέξεων. Αντίθετα παίρνει ξεκάθαρα πολιτικές διαστάσεις, και αυτή την πολιτική της υφή την επιβεβαιώνει και η πορεία εξέλιξης του γλωσσικού ζητήματος, αφού όλα τα συντηρητικά κόμματα υποστήριζαν την καθαρεύουσα (με ελάχιστες εξαιρέσεις), ενώ από την άλλη όλα τα φιλελεύθερα, σοσιαλιστικά και κομμουνιστικά κόμματα συνηγορούσαν υπέρ της δημοτικής.²³⁵ Το ότι το γλωσσικό ζήτημα είναι καθαρά πολιτικό θέμα διατυπώνεται σαφώς από τον Γ. Σκληρό²³⁶ το 1908, ενώ το 1910 ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου²³⁷.

²³³ Ο ορισμός της δημοκρατικής εκπαίδευσης, σύμφωνα με το Θεοδόση Νούνη είναι ο εξής: «δημοκρατική χαρακτηρίζεται η εκπαίδευση που δίνει έμφαση στις πράξεις και ομαδικές δραστηριότητες, που βασίζεται στην ελεύθερη συμμετοχή, την εκτέλεση αποφάσεων της πλειοψηφίας, την αναγνώριση και παραδοχή του άλλου, την ισοτιμία, τη φιλαλήθεια

Θ. Νούνη. «Συστηματική δημοτική εκπαίδευση». σελ 22.

²³⁴ Χαρακτηριστικά επί του θέματος ο Κορδάτος γράφει: «ο γλωσσικός φανατισμός που είχε συνταράξει ολόκληρη την ελληνική κοινωνία, είχε επηρεάσει και τους σοσιαλιστές. Τα πιο αμόρφωτα στοιχεία παίρνανε το σοσιαλισμό σαν ένα μικροαστικό φιλανθρωπικό κίνημα, κρατούσαν αντιδραστική στάση στο γλωσσικό»

Γ. Κορδάτος. «Ιστορία του εργατικού κινήματος». σελ 162.

²³⁵ Τούτο γίνεται ιδιαίτερα φανερό στο σχήμα καθαρεύουσα - δημοτική: τα συντηρητικά κόμματα (με ελάχιστες επιμέρους εξαιρέσεις) υποστήριζαν και συνηγορούσαν υπέρ της Καθαρεύου-σας, που είναι μια τεχνητή και φορμαλιστική γλώσσα, ενώ τα φιλελεύθερα, σοσιαλιστικά και κομμουνιστικά κόμματα (με κάποιες μάλλον κραυγαλέες ασυνέπειες και υποκριτικές ενέργειες από πλευράς φιλελεύθερων κομμάτων, ιδιαίτερα το 1911) υποστήριζαν και συνηγορούσαν υπέρ της Δημοτικής, που είναι η πραγματική και ζωντανή γλώσσα του έθνους. Όλες σχεδόν οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις προτάθηκαν απ' τα φιλελεύθερα κόμματα ενώ, αντίθετα, οι περισσότερες μεταρρυθμίσεις ανατράπηκαν απ' τα συντηρητικά κόμματα.

Π. Πολυχρονόπουλος. «Παιδεία και πολιτική στην Ελλάδα». σελ. 219.

²³⁶ «Οι δημοτικισταί, εφ'αντάστησαν ότι ημπορούν να λύσουν το γλωσσικόν ζήτημα χωρίς να θίξουν το όλον κοινωνικόν οικοδόμημα, μη θέλοντες να εννοήσουν ότι το γλωσσικόν ζήτημα δεν είναι τόσο ακαδημαϊκής όσο κοινωνικής και πολιτικής φύσεως, στενότητα συνδεδεμένον με ολόκληρον το ιστορικόν και πολιτικόν σύστημα, επομένως δεν ήταν μόνον δυνατόν να λυθεί εν τη πράξει, όταν κλονιστεί το όλον αυτό κοινωνικόν σύστημα...». Γ. Σκληρός.

Γ. Κορδάτος. «Δημοτικισμός και Λογιοτατισμός». Σελ. 178.

²³⁷ Την ίδια χρονιά (1910) το λαϊκό κόμμα με ηγέτη τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου, δηλώνει στο πρόγραμμά του ότι θα επιδιώξει: α) θεμελίωση της εν αυτοίς διδασκαλίας εις την αλήθειαν δι' αντικαταστάσεως της αχρήστου και απαρχαιωμένης ύλης με γνώσεις θετικά και πρακτικάς, αίτινες είναι απόρροια των τελευταίων ερευνών της επιστήμης και ανταποκρίνονται εις τας ανάγκας της λαϊκής τάξεως β) σύστασιν, ει δυνατόν, εις έκαστον δήμον, επαγγελματικών σχολείων, βιοτεχνικών

ξεκαθαρίζει τις επιδιώξεις του εκπαιδευτικού προγράμματος του Λαϊκού κόμματος. Την ίδια χρονιά ο Εκπαιδευτικός Όμιλος εξέδωσε το πρώτο βασικό κείμενο της ιστορίας του από το οποίο προκύπτει ότι ο θεσμός του Δημοτικού Σχολείου πάσχει²³⁸.

Οι μάχες στο θέμα του δημοτικισμού τη δεκαετία αυτή (1900-1910) κορυφώνονται. Πριν από μια δεκαετία (το 1901) είχαν ξεσπάσει τα λεγόμενα Ευαγγελικά. Ο Αλέξανδρος Πάλλης, στην προσπάθειά του να φέρει το λαό πιο κοντά στους κλασσικούς και να συμβάλλει θετικά στην ηθική του ανύψωση, μετέφρασε την Καινή Διαθήκη στη δημοτική²³⁹. Οι συντηρητικοί κύκλοι όμως αντέδρασαν φανατίζοντας τους φοιτητές. Το σύνθημα της αντίδρασης ήταν ότι «οι μαλλιαροί ήταν πουλημένα όργανα που γυρεύουν να μας χαλάσουν τη γλώσσα και τη θρησκεία». Στις 7 και 8 Νοεμβρίου οι διαδηλώσεις των φοιτητών εξελίχτηκαν σε βίαιες και αιματηρές συγκρούσεις με το στρατό. Στις 12 του μηνός οι συγκρούσεις αυτές επαναλήφθηκαν. Η κυβέρνηση του Θεοτόκη αναγκάστηκε να παραιτηθεί.

και γεωργικών, άνευ των οποίων ούτε η βιομηχανία ημπορεί να αναπτυχθή ούτε η γεωργία να προοδεύη γ)... ευρυτέραν εν αυτοίς (στα σχολεία της μέσης εκπαίδευσης) διδασκαλίαν των θετικών επιστημών και ανάθεσιν εκάστου μαθήματος εις ειδικούς καθηγητάς...»

Α. Γ. Φωτιάδου. «πρώτον Ελληνικός Εκπαιδευτικόν Συνέδριον -Αθήνα Μάρτιος Απρίλιος 1904 «η αντίφαση του εκπαιδευτικού συστήματος στην πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα». Σελ. 175.

²³⁸ Η πρόταση του Εκπαιδευτικού Ομίλου για τη θεραπεία του διατυπώνεται ως εξής: «κατανοήσαμε την ανάγκη επιτέλους να αποδειχτεί πειραματικά με ποιο πρόγραμμα, με ποια μέθοδο με ποια βιβλία, το πώς θα μπορούσε το Δημοτικό Σχολείο, το νεοελληνικό, να εκπληρώσει τον τριμέγιστο σκοπό του... αποφασίσαμε λοιπόν να ιδρύσουμε και να επιμεληθούμε το σχολείο που θα δώσει στον τόπο μας, μαζί με την καταλληλότερη για τα ελληνόπουλα παιδαγωγική μέθοδο, το πρότυπο αλφαβητάριο, τα πρότυπα διδακτικά βιβλία και τα μορφωτικά και βοηθητικά του δασκάλου βιβλία...».

Ν. Π. Τερζής. «Η παιδαγωγική του Αλέξανδρου Δελμούζου». σελ 81.

²³⁹ Δεν ήταν βέβαια απλή σύμπτωση πως η μετάφραση των ευαγγελίων από τον Πάλλη άρχισε σχεδόν τον ίδιο καιρό που και η βασίλισσα Όλγα έβαλε να μεταφράσουν τα ευαγγέλια. Η μετάφραση των ευαγγελίων παρουσιαζόταν σαν μια ανάγκη. Άσχετο τώρα αν από την άρχουσα τάξη οι πιο πολλοί δεν καταλάβαιναν το σκοπό και τη σημασία της τέτοιας μεταφραστικής εργασίας. Ωστόσο, η γλωσσική αντί-δραση δεν άργησε να ξεσπάσει. Η Όλγα είχε πολλούς εχθρούς, δηλαδή το παλάτι στα διπλωματικά και πολιτικά παρασκήνια αντίκρυζε τότε από ορισμένους κύκλους συνωμοτικές αντιδυναστικές ενέργειες. Από την άλλη μεριά οι αντιδραστικοί καθηγητές του Πανεπιστήμιου Μιστριώτης, Βάσης και Σία βρήκαν την ευκαιρία για να χτυπήσουν το δημοτικισμό. Έτσι δημιουργήθηκαν τα Ευαγγελικά.

Από τις αρχές του Οχτώβρη 1901 οι εφημερίδες «Καιροί», «Εμπρός», «Σκριπ», άρχισαν να συκοφαντούν και να κατηγορούν τους δημοτικιστές ως άθεους και προδότες. Οι καθηγητές της Θεολογικής Σχολής σ' ένα τους υπόμνημα που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Ιερός Σύνδεσμος» διαμαρτυρήθηκαν και ζήτησαν να απαγορευτεί η δημοσίευση της μετάφρασης του Πάλλη.

Την ίδια εποχή (μέσα Οχτώβρη) ήρθε και στην Ιερά Σύνοδο ένα μακαρονίστικο έγγραφο από το Πατριαρχείο, που αποδοκίμαζε τη μετάφραση της Γραφής.

Ο λαϊκός αναβρασμός ξέσπασε. Ο μητροπολίτης Προκόπιος δίσταζε στο να πάρει γενναίες αποφάσεις, δηλαδή ν' αφορέσει τον Πάλλη και κάθε μεταφραστή του ευαγγελίου. Οι σχέσεις του με τη βασίλισσα Όλγα τον είχαν φέρει σε δύσκολη θέση.

Στις 7 και 8 του ίδιου μήνα οι φοιτητικές διαδηλώσεις πήραν χαρακτήρα οχλοκρατικό και κατάλαξαν σε ταραχές και αιματηρές συγκρούσεις με το στρατό. Οι ταραχές επαναλήφθηκαν στις 12 του Νοέμβρη. Η Αθήνα στο δεκαήμερο αυτό ήταν επαναστατημένη. Η κυβέρνηση Θεοτόκη, παρ' όλο το σθένος της, δεν κρατήθηκε. Τα γεγονότα την κλόνισαν και οι ραδιουργίες της κλίκας του Διαδόχου την ανάγκασαν να παραιτηθεί.

Γ. Κορδάτος. «Ιστορία του γλωσσικού μας ζητήματος». σελ.144.

Το σπουδαιότερο περιστατικό που σημάδεψε τα εκπαιδευτικά δρώμενα της εποχής ήταν η ίδρυση και η λειτουργία του «Ανώτερου Παρθεναγωγείου» του Βόλου κατά το 1908 μετά από πρωτοβουλία του Βολιώτη γιατρού Δημήτρη Σαράτση²⁴⁰. Ο Σαράτσης ήταν άνθρωπος με πολύπλευρη μόρφωση, βαθιά επηρεασμένος από το σοσιαλισμό και το δημοτικισμό. Είχε μάλιστα και ουσιαστική δράση για την οργάνωση του «εργατικού κέντρου» στο Βόλο, έδινε διαλέξεις και φιλοδοξούσε να παίξει ηγετικό ρόλο στην εργατική κίνηση της περιοχής. Για τους λόγους αυτούς έφερε και στο Παρθεναγωγείο το νεαρό νεωτεριστή δάσκαλο Αλέξανδρο Δελμούζο. Οι εκπαιδευτικές μέθοδοι του τελευταίου έφεραν θύελλα αντιδράσεων από τους συντηρητικούς κύκλους και τελικά κατηγορήθηκε για αθεΐα και αντεθνικότητα²⁴¹.

²⁴⁰ Ο Δ. Σαράτσης ήταν στα χρόνια εκείνα όχι μόνο επιστήμονας με γερή μόρφωση, μα και πνευματικός άνθρωπος με πολλές ανησυχίες και επηρεασμένος από το σοσιαλισμό και το δημοτικισμό. Γι' αυτό 'έφερε ως διευθυντή του Παρθεναγωγείου το νέο παιδαγωγό Α λ έ κ ο Δ ε λ μ ο ύ ζ ο, ενώ ο ίδιος είχε σχέσεις με το Ζάχο και το Μουσούρη. Πήρε μάλιστα ενεργό μέρος στην οργάνωση του «Εργατικού Κέντρου», έκανε διαλέξεις και φιλοδόχησε να παίξει μια μέρα ηγετικό ρόλο στην εργατική κίνηση του Βόλου.

Γ. Κορδάτος, «Ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς». Σελ. 997.

²⁴¹ Η δίκη έγινε στις 16/28 Απριλίου του 1914 στο Ναύπλιο και τελικά ο Δελμούζος αθωώθηκε. Το Παρθεναγωγείο του Βόλου όμως έκλεισε λόγω του θορύβου που δημιουργήθηκε μετά από τρία χρόνια λειτουργίας (1908-1911)

Θ. Δ. Χατζήστεφανίδης. «Ιστορία της Νεοελληνικής εκπαίδευσης (1821-1986)» σελ. 105.

ΤΟ ΦΙΡΜΑΝΙ ΤΟΥ 1907 ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΣΤΗΝ ΟΡΜΥΛΙΑ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

Μέσα σε αυτό το ιστορικό πλαίσιο της εκπαίδευσης στην Ελλάδα, ξεκινάει η εκπαίδευση στην Ορμύλια, με μια διαταγή, ένα φερμάνι το έτος 1907, για ίδρυση Ελληνικού σχολείου στην τουρκοκρατούμενη Ορμύλια. Με το φερμάνι²⁴² αυτό, στις 13 Αυγούστου του 1907, ο Σουλτάνος δίνει εντολή να χτιστεί το σχολείο στην Ορμύλια.

Παραθέτουμε το κείμενο ολόκληρο λόγω της ιστορικής του σημασίας, αφού σηματοδοτεί την αλλαγή μιας εποχής.

Το αυτοκρατορικό μονόγραμμα²⁴³ του σουλτάνου Αβδούλ Χαμίτ

Ο εξοχώτατος Βεζύρης²⁴⁴, ο μέγιστος στρατάρχης, ο ρυθμιστής των υποθέσεων του κόσμου, ο διευθύνων τα κοινά πράγματα, ο νους ο διαπεραστικός που διεκπεραιώνει με ορθή γνώμη τα σπουδαία ζητήματα, που θέτει τη βάση του Κράτους και της ευτυχίας, ο στρατάρχης των ανωτέρων υπαλλήλων που στερεώνει την ευτυχία και τη δόξα και τον οποίο ο ύψιστος Βασιλιάς περιβάλλει με εύνοια, ο μέγιστος των Βεζύρηδων, ο έπαρχος της Θεσσαλονίκης της υψηλής βασιλείας μου, ο κατέχων το ένδοξο αδαμαντοκόλλητο παράσημο Οσμανιέ και τον πρώτο βαθμό Μεδζιδιέ, ο βεζύρης μου Μεχμέτ Ρούφ Πασά, είτε ο Θεός να τον δοξάζει πάντοτε και ναΐπη της Θεσσαλονίκης Μεβλανά Αβδουραχμάν Χουσεΐν Εφέντη, το καύχημα των ενδόξων και ευγενών, το μέλος του Συμβουλίου, είτε να αυξηθή η δόξα του.

Όταν φθάσει το υψηλό αυτοκρατορικό μου μονόγραμμα και γίνει γνωστό ότι: Σύμφωνα με το περιεχόμενο των εγγράφων που διαβιβάστηκαν και κοινοποιήθηκαν στο Συμβούλιο Επικρατείας και που αναφέρονται στην έρευνα η οποία έγινε με αφορμή την αίτηση του Οικουμενικού Πατριαρχείου, όσον αφορά τη χορήγηση άδειας για την

²⁴² Το φερμάνι ή φερμάνι είναι το διάταγμα του Σουλτάνου

Γ. Μπαμπινιώτης. «Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας». σελ. 1888.

²⁴³ Στο παράρτημα 20 υπάρχει απόσπασμα από το φερμάνι του Αβδούλ Χαμίτ στα Τουρκικά

²⁴⁴ Ο Μέγας Βεζίρης είχε απεριόριστη εξουσία, διοικητική και στρατιωτική αρχικά, που επεκτάθηκε και σε νομοθετική και δικαστική. Οι αποφάσεις του, τα φερμάνια, ήταν τελεσίδικες και η μετατροπή ή ακύρωσή τους ήταν δυνατή μόνο με γραπτή διαταγή του σουλτάνου και, οπωσδήποτε, επικυρώνονταν με τον σουλτανικό «τουγρά» (μονογραφή). Ως πρωθυπουργός, ο Μέγας Βεζίρης ασκούσε επίσης τη διεύθυνση της εξωτερικής πολιτικής, διά μέσου του αρχιγραμματέα του, και είχε δικαίωμα ζωής και θανάτου στη σχέση του με τους κρατικούς υπαλλήλους. Ως πρώτος Μέγας Βεζίρης αναφέρεται ο Αλαεντίν πασάς, γιος του Οσμάν, ιδρυτή του τουρκικού κράτους.

Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα. Τόμος 13. Σελ. 405.

ανέγερση ενός Αρρεναγωγίου στην περιοχή Μπειλίκ (BEYLİK) του χωριού Ορμούλια της διοίκησης Κασσάνδρας, το σχολείο θα οικοδομηθεί επάνω σε οικόπεδο τετρακοσίων εξήντα πέντε τετραγωνικών μέτρων, το οποίο είναι κτήμα των κατοίκων του χωριού Ορμούλια, στην περιοχή Μπειλίκ. Το σχολείο θα ανεγερθεί επί των διαστάσεων πλάτους 34, μήκους 23 και ύψους 6 μέτρων, ενώ από τις διακόσιες Οθωμανικές λίρες που απαιτούνται να δαπανηθούν, οι εκατό λίρες θα καταβληθούν από τους δωρητές του χωριού, οι εξήντα λίρες από την κουμπανία Τραϊκόζ Κουραμάν της Ρωμυλίας και οι πενήντα λίρες από το ταμείο της εκκλησίας. Οι κάτοικοι του χωριού που αναφέρθηκε, ανήκουν εξ' ολοκλήρου στην Ελληνική (RUM) κοινότητα και ανέρχονται σε χίλια πεντακόσια σαράντα δύο άτομα. Επειδή εξακριβώθηκε ότι δεν συντρέχει κανένας λόγος για να μην ανοικοδομηθεί το σχολείο είναι ανάγκη μετά την αποπεράτωση της ανέγερσης και κατά τη λειτουργία του σχολείου να ληφθούν υπόψη το περιεχόμενο του άρθρου εκατόν είκοσι εννιά του Κανονισμού του Υπουργείου Παιδείας και οι όροι των αποφάσεων αναφορικά με το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην Κωνσταντινούπολη. Η έκδοση της υψηλής μου διαταγής η περιέχουσα την άδεια ανέγερσης του σχολείου, αφού ζητήθηκε από το τμήμα ιδιοκτησίας του Συμβουλίου που αναφέρθηκε με συνημμένα τα πρακτικά, και αφού υποβλήθηκε η υπόθεση στην εξοχώτητά μου, εκδόθηκε και χορηγήθηκε η υψηλή και τιμημένη διαταγή μου αυτή με μεγάλη τιμή και χαρά. Εσύ ο έπαρχος ο υποδεικνυόμενος κύριος και οι λοιποί που αναφέρθηκαν, εσείς οι προμνησθέντες, να μην εμποδίσετε την ανέγερση του σχολείου, υπό τον όρο να μην παραβιαστούν οι διαστάσεις που ορίστηκαν, και οι δαπάνες να τακτοποιηθούν όπως προαναφέρθηκε. Να μην εισπραχτούν προς το σκοπό αυτόν, δια της βίας, χρήματα από κανέναν και να φροντίσετε να μη δημιουργηθεί κατάσταση αντίθετη προς την υψηλή μου διαταγή, καταπιέζοντας ή προκαλώντας ενοχλήσεις με διάφορους τρόπους

Γράφτηκε στις τέσσερις του μήνα Σαμπάν του έτους χίλια τριακόσια είκοσι πέντε (Τρίτη 13 Αυγούστου 1907).

Η Τουρκοκρατία πίσω από το φερμάνι του Αβδούλ Χαμίτ.

Ο Αβδούλ Χαμίτ βασίλευσε από το 1876 ως το 1909. Ήταν μια περίοδος κρίσιμη για την Οθωμανική Αυτοκρατορία λόγω των δυσθεόρατων χρεών, αλλά και

της εξάρτησης από τη δυτική τεχνολογία. Ο Χαμίτ στάθηκε υπέρμαχος της νέας δυτικής τεχνολογίας αλλά πολέμιος των δυτικών ιδεών.²⁴⁵

Η Ορμύλια υπάγονταν στο βιλαέτι²⁴⁶ Θεσσαλονίκης, στο σαντζάκι²⁴⁷ Θεσσαλονίκης και στον καζά²⁴⁸ Κασσανδρείας με πρωτεύουσα τον Πολύγυρο. Πολλά Ελληνικά σχολεία κτίστηκαν την εποχή εκείνη σε πολλές περιοχές ως απόρροια της ευεργετικής νομοθεσίας Τανζιμάτων²⁴⁹. Οι προοδευτικοί κύκλοι στην Τουρκία ήθελαν ένα Οθωμανικό κράτος με Οθωμανούς υπηκόους, ήθελαν δηλαδή να τερματίσει ο διαχωρισμός μεταξύ χριστιανών και Μουσουλμάνων ή Εβραίων κλπ. Ο Ρεσίντ πασάς ήταν αυτός που προσπάθησε για έμπρακτη εφαρμογή του Τανζιμάτων, της ισονομίας δηλαδή όλων των υπηκόων της Τουρκίας και του εκσυγχρονισμού της με δύο

²⁴⁵ Το 1881 το οθωμανικό δημόσιο χρέος ξεπερνούσε τις 100.000 χρυσές λίρες. Μια επιτροπή από ξένους ομολογιούχους διηύθυναν τη μεθόδευση της εξόφλησης των δανείων ακώντας άμεσα έλεγχο στην οθωμανική οικονομία. Παράλληλα πραγματοποιούταν η κατασκευή σιδηροδρομικών και τηλεγραφικών δικτύων. Ο σουλτάνος, παρά την αντίθεση μιας μερίδας των υπηκόων του, καλωσόριζε τα ευρωπαϊκά δάνεια και τη δαπανηρή δυτική τεχνολογία, αλλά όχι και τις δυτικές προοδευτικές ιδέες. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. τόμος ΙΔ. σελ.254.

²⁴⁶ Τρία βιλαέτια (γενικές διοικήσεις) αποτελούσαν στις αρχές του αιώνα την μείζονα Μακεδονία: τα βιλαέτια της Θεσσαλονίκης, του Μοναστηριού και του Κοσσυφοπεδίου (Κοσόβου). Κάθε βιλαέτι υποδιαιρούνταν σε σαντζάκια (υποδιοικήσεις-νομούς), στις πρωτεύουσες των οποίων είχε την έδρα του ο μουτεσαρίφης (διοικητής). Κάθε σαντζάκι χωριζόταν σε καζάδες (διαμερίσματα-επαρχίες) με επικεφαλής τους καϊμακάμηδες (υποδιοικητές) και τέλος κάθε καζάς περιλάμβανε τους ναχιγιέδες (δήμους) με υπεύθυνους τους μουδέρηδες.

Κ. Βακαλόπουλος. «Νεότουρκοι και Μακεδονία (1908-1912)». Σελ. 130

²⁴⁷ Η Κεντρική και η Ανατολική Μακεδονία σχημάτιζαν δύο σαντζάκια, της Θεσσαλονίκης και της Καβάλας. Οι βορειότερες επαρχίες της Μακεδονίας υπάγονταν στο σαντζάκι του Κιουστενίλ. Η διαχείριση των κρατικών εισοδημάτων δινόταν από τον σουλτάνο με την μορφή της εκμίσθωσης των δημοσίων προσόδων σε Τούρκους προύχοντες και σε αξιωματούχους της Πύλης.

Κ. Βακαλόπουλος. «Μακεδονία και Τουρκία (1830-1878)». Σελ. 39.

²⁴⁸ Ο καζάς ήταν δικαστική και διοικητική υποδιαίρεση του σαντζακιού. Συχνά οι αρχές αυτές (δικαστική και διοικητική) ήταν ταυτόσημες.

P. Sugar. «Η νοτιοανατολική Ευρώπη κάτω από την Οθωμανική κυριαρχία». Σελ. 129.

²⁴⁹ Παρά τη σφοδρή αντίδραση των κατά τόπους τουρκικών αρχών και τη διεύρυνση του χάσματος ανάμεσα σε χριστιανούς και μουσουλμάνους, που είχε σαν αποτέλεσμα την ενδυνάμωση της εθνικής συνείδησης του ελληνικού στοιχείου, την εφαρμογή ελάχιστων μέτρων για τη διαφοροποίηση του χριστιανικού πληθυσμού της Μακεδονίας, όπως η υποτιπώδης συμμετοχή των χριστιανών στα διοικητικά συμβούλια των βιλαετίων (πασαλικιών) και στα συστημένα πλημμελειοδικεία, εμποροδικεία και άλλα διοικητικά και δικαστικά όργανα των μεγάλων αστικών κέντρων, οι μεταρρυθμίσεις (Τανζιμάτων) συντέλεσαν σε μια μικρή, αλλά σταθερή βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης του χριστιανικού πληθυσμού, ιδιαίτερα μετά το 1860.

Κ. Βακαλόπουλος. «Μακεδονία και τουρκία (1830 – 1878). Σελ. 81.

φιρμάνια υψίστης πολιτικής σημασίας, του Γκιουλχανέ Χαττι – Σερίφ²⁵⁰ στα 1839 και του Χάττι – Χουμαγιούν²⁵¹ στα 1856.

Ο Αβδούλ Χαμίτ, αν και συντηρητικός²⁵², δεν ανέστειλε τη νομοθεσία του Τανζιμάτ. Στην Μακεδονία όμως το 19^ο αιώνα υπήρχε κλίμα τρομοκρατίας για τους Έλληνες, το οποίο επιδεινώθηκε μετά από την Κρητική εξέγερση (1866-1869)²⁵³. Έτσι ανεστάλησαν ορισμένα ευεργετικά μέτρα, με αποτέλεσμα ο Άγγλος πρόξενος της Θεσσαλονίκης να δηλώσει τον Απρίλιο του 1867 ότι υπήρχε αδυναμία εφαρμογής του Τανζιμάτ στη Μακεδονία.

Το φιρμάνι του οποίου έχουμε αντίγραφο, στην αρχή έχει το μονόγραμμα του Αβδούλ Χαμίτ²⁵⁴. Είναι το στοιχείο εκείνο που του δίνει εγκυρότητα και το κάνει αποδεκτό ως επίσημο δημόσιο έγγραφο²⁵⁵. Χωρίζεται σε δύο παραγράφους. Στην

²⁵⁰ Το Χάττι – Σερίφ του Γκιουλχανέ υποσχόταν σεβασμό της τιμής και της παρουσίας όλων των υπηκόων του σουλτάνου, κατάργηση της ενοικίασης των φόρων, δικαιότερη οργάνωση της στρατολογίας, στράτευση των μη μουσουλμάνων και σχετικές μεταρρυθμίσεις στη δικαιοσύνη. Η ουσιαστικότερη αλλαγή υπήρξε η κατάργηση της διάκρισης ανάμεσα στους χριστιανούς και τους μουσουλμάνους και η πολιτική και θρησκευτική ισότητα όλων των υπηκόων της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Κ. Βακαλόπουλος. «Νεότουρκοι και Μακεδονία (1908 – 1912)». Σελ. 179.

²⁵¹ Με την έκδοση του Χάττι – Χουμαγιούν στα 1856 ο σουλτάνος επαναβεβαίωσε και πάλι την πρόθεση του ν' αναγνωρισθεί πλήρης ισότητα όλων των υπηκόων της οθωμανικής αυτοκρατορίας ανεξάρτητα από τη φυλή και τη θρησκεία τους και να επιβάλει τις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις για τον εκσυγχρονισμό του κράτους. Έτσι προβλέφθηκε η ίδρυση μικτών δικαστηρίων για την εκδίκαση εμπορικών, ποινικών και αστικών υποθέσεων, θεσπίστηκε η στράτευση των χριστιανών και η δυνατότητα εξαγοράς της στρατιωτικής θητείας, εκδόθηκε ο ποινικός νόμος του 1858 και ο αστικός κώδικας (1869 – 1876), ιδρύθηκε η Αυτοκρατορική Οθωμανική Τράπεζα (1863), το Συμβούλιο Επικρατείας (1868), ο Άρειος Πάγος (1868) και στα 1864 τέθηκε σε εφαρμογή ο νόμος για τη νέα διοικητική οργάνωση του κράτους (βιλαέτια, σαντζάκια, καζάδες, ναχιγιέδες).

Κ. Βακαλόπουλος. «Νεότουρκοι και Μακεδονία (1908 – 1912)». Σελ. 179.

²⁵² Ο Αβδούλ Χαμίτ ήταν συντηρητικός και σε πολλές περιπτώσεις δε δίσταζε να καταφύγει στα πιο βίαια μέσα. Αποκορύφωμα της βίαιης διακυβέρνησής του ήταν οι σφαγές των Αρμενίων. Η υπόθεση αυτή ξεκίνησε από ένα άρθρο (το 61ο) της συνθήκης του Βερολίνου που άνοιγε το «Αρμενικό Ζήτημα» και υποχρέωνε την Τουρκία να προβεί σε μεταρρυθμίσεις σε βιλαέτια Αρμενίων. Ο Αβδούλ Χαμίτ είχε αποδεχτεί αναγκαστικά τα γεγονότα στην Ευρώπη, αλλά σε θέματα που αφορούσαν την ανατολή δε δεχόταν καμία υπόδειξη. Έτσι μέσα σ' ένα τέτοιο κλίμα και κάτω από τις συνθήκες του Πανσλαμισμού που επικρατούσαν, το 1894 μια ειρηνική διαδήλωση των Αρμενίων στην Κωνσταντινούπολη καταπνίγηκε στο αίμα. Οι σφαγές συνεχίζονται στην Τραπεζούντα, τα Νεοκαισάρεια του Πόντου και το Βαν της κυρίως Αρμενίας. Το 1895 μια τρομοκρατική αντίδραση του «Αρμενικού καμιτάτου» έφερε άλλες 25.000 νεκρούς στην Αρμενία.

Φ. Ν. Γρηγοριάδης. «Διχασμός – Μικρά Ασία (Ιστορία μιας Εικοσαετίας) 1909 – 1930». Σελ. 92 – 94.

²⁵³ Ο θλιβερός απολογισμός του αντικτύπου της Κρητικής εξέγερσης του 1841 στη Μακεδονία ανέστειλε προσωρινά, όπως ήταν φυσικό, τον επαναστατικό ζήλο του ελληνισμού της Μακεδονίας, αλλά δε στάθηκε δυνατό να κάμψει το ηθικό του. Έτσι τον Απρίλιο του 1844 εμφανίστηκε στην περιοχή της Βέροιας ο οπλαρχηγός Παπαγάλος, ο οποίος, όπως μας πληροφορούν οι αρχαιακές μαρτυρίες, συμμετείχε ενεργά στα σώματα των αρματολών Καραμήτσου και Χαρίση.

Κ. Βακαλόπουλος. «Μακεδονία και Τουρκία 1830 – 1878)». Σελ. 146.

²⁵⁴ Βλέπε παράρτημα 32.

²⁵⁵ Τα επίσημα έγγραφα χωρίζονταν σε δύο είδη, τα καϊμέ και τα αριζά. Τα καϊμέ ήταν έγγραφα που απεύθυνε μια μεγαλύτερη αρχή σε μια μικρότερη. Επομένως, όλα τα φιρμάνια ήταν καϊμέ. Τα αριζά ήταν έγγραφα που έστελναν αξιωματούχοι σε ανωτέρους τους.

πρώτη γίνεται η κοινοποίηση στους υπεύθυνους για το έργο του οποίου πρέπει ν' αναλάβουν την εποπτεία. Στη δεύτερη ορίζει ποιο είναι το έργο αυτό, δηλαδή το σχολείο στην Ορμύλια. Είναι λιτό και περιεκτικό, άκρως κατατοπιστικό για όλες τις λεπτομέρειες. Καθορίζει με απόλυτη ακρίβεια ακόμη και τις διαστάσεις του σχολείου καθώς και τους χρηματοδότες. Αποδεικνύει μ' αυτό τον τρόπο ότι παρά την εξουσία που έχει δοθεί στους διάφορους επαρχιακούς διοικητές η απόλυτη εξουσία και ο έλεγχος των πραγμάτων παραμένει στα χέρια της Σουλτανικής αρχής.

Εντύπωση προκαλεί ολόκληρη η πρώτη παράγραφος, όπου ο Αβδούλ Χαμίτ πλέκει το εγκώμιο των αξιωματούχων του. Τους αποκαλεί με τα αξιώματά τους: «εξοχώτατο βεζίρη»²⁵⁶ «μέγιστο στρατάρχη»²⁵⁷ και «ρυθμιστή των υποθέσεων του κόσμου», γεγονός που μας ωθεί να κατανοήσουμε το πόσο σπουδαίους θεωρούσε τους κατά τόπους υπευθύνους στη διοίκηση του κράτους. Ο Αβδούλ Χαμίτ δεν περιορίζεται σε επαίνους που αφορούν τα αξιώματα (πολιτικά και στρατιωτικά), αλλά αναφέρει ονομαστικά το διοικητή της Θεσσαλονίκης Μεχμέτ Ραούφ Πασά. Τον ονομάζει «διευθύνων τα κοινά πράγματα, νου διαπεραστικό που διεκπεραιώνει με ορθή γνώμη τα σπουδαία ζητήματα, που θέτει τη βάση του κράτους και της ευτυχίας», χαρακτηρισμοί που μάλλον αφορούν το τυπικό αυτού του είδους της γραφειοκρατείας, χωρίς αυτό να υπονοεί ότι ο Χαμίτ δεν ήθελε πράγματι να δηλώσει την αμέριστη εμπιστοσύνη του προς το Ραούφ Πασά.

Η επισημότητα του φερμανιού επικυρώνεται και από την αναφορά των παρασήμων των αξιωματούχων της Θεσσαλονίκης, όπως του «αδαμαντοκόλλητο παράσημο Οσμανιέ»²⁵⁸ και του πρώτου βαθμού «Μεδζιδιέ». Η παράγραφος

Ν. Σαρρής. «Οσμανική πραγματικότητα». Τόμος 1. Σελ 443

²⁵⁶ Η λέξη βεζίρης (τουρκικά vezir) προέρχεται από την αραβική λέξη vazir που σημαίνει ο φέρων βάρος, ο αχθοφόρος και κατ' επέκταση στα αραβικά κράτη ο επιφορτισμένος με κρατικές υποθέσεις. Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ο βεζίρης είναι τίτλος ανώτατου πολιτικού και διοικητικού λειτουργού. Από το 17ο αιώνα ο τίτλος άρχισε να απονέμεται και σε πρόσωπα που είχαν μικρότερη θέση. Το 18ο αιώνα έπαψε η κρατική επιχορήγησή τους και οι βεζιρηδες ζούσαν καταπιέζοντας το λαό και αποκτώντας ημιαντονομία. Το 1922 καταργήθηκε το αξίωμα του βεζίρη με την επανάσταση του Κεμάλ Αττατούρκ που έφερε το τέλος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα. Τόμος 13. Σελ. 405.

²⁵⁷ Η πολιτική και στρατιωτική εξουσία στην Οθωμανική αυτοκρατορία ήταν ενιαία, με την έννοια της ταύτησης των ηγετικών / επιτελικών στρωμάτων που αφορούσαν τη δημόσια διοίκηση και τις ένοπλες δυνάμεις. Η ηγεσία των ενόπλων δυνάμεων και του κυβερνητικού / διοικητικού μηχανισμού ήταν κοινή. Έτσι, όταν κάποιος κατείχε ένα κυβερνητικό αξίωμα αυτομάτως κατείχε και το ανάλογο στρατιωτικό.

Ν. Σαρρής. «Οσμανική πραγματικότητα». Τόμος 1. Σελ. 488.

²⁵⁸ Στρατιωτικό παράσημο κατά την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το όνομά του έβγαине από το Οσμάν που είναι το όνομα τριών Οθωμανών Σουλτάνων. Του Οσμάν Α' (1258 – 1324) ο οποίος θεωρείται ο ιδρυτής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, του Οσμάν Β', ο οποίος, στη σύντομη βασιλεία του (1612 – 1622), προσπάθησε να προβεί σε μεταρρυθμίσεις στο τάγμα των γενιτσάρων που είχε εκφυλιστεί και

ολοκληρώνεται με ευχές «είθε ο Θεός να τον δοξάζει πάντοτε» και «είθε να αυξηθεί η δόξα του», χωρίς να παραλείπεται η αναφορά του Μεβλανά Χουσεϊν ναϊπη²⁵⁹, ως συνυπεύθυνου για την επίβλεψη του έργου, ο οποίος αποκαλείται «καύχημα των ενδόξων ευγενών» και «μέλος του Συμβουλίου²⁶⁰».

Στη δεύτερη παράγραφο ο Αβδούλ Χαμίτ διατυπώνει τις εντολές του. Ορίζει να χτιστεί αρρεναγωγείο στην Ορμύλια της διοίκησης Κασσάνδρας στην περιοχή Μπεϊλίκ μετά από την αίτηση του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο είχε πάρει πρωτοβουλίες για το κτίσιμο πολλών σχολείων, τα οποία και προσπαθούσε να ελέγχει²⁶¹. Το φερμάνι δείχνει τον έλεγχο των σχολείων από την εκκλησία, αλλά και τον τρόπο λειτουργίας τους (άρθρο 129 του Υπουργείου παιδείας), αν και στην πραγματικότητα δεν υπήρχαν συγκεκριμένοι όροι από το Οικουμενικό Πατριαρχείο²⁶² που να διαμορφώνουν το πρόγραμμα διδασκαλίας.

τελικά εκθρονίστηκε και στραγγαλίστηκε από αυτούς και του Οσμάν Γ΄ (1699 – 1757) που ήταν ο 25ος Οθωμανός Σουλτάνος (1754 1757).

Πάπυρους Λαρούς Μπριτάννικα. Τόμος 47. Σελ. 195

²⁵⁹ Οι ναϊπηδες ήταν αναπληρωτές των καντήδων, οι «καντί ναϊμπ». Ο θεσμός αυτός εκφυλίστηκε από το 16ο αιώνα και άρχισαν να υπάρχουν περιπτώσεις καταχρήσεων, ενώ οι καντήδες διόριζαν τους αναπληρωτές τους με πλειστηριασμό (δηλαδή έβγαζαν τη θέση σε πλειστηριασμό και τελικά την έδιναν στον πλειοδότη). Ειδικότερα υπήρχαν δύο κατηγορίες ναϊπηδών: α) οι ναϊμπ των καζάδων που ο αριθμός τους εξαρτόταν από τις ανάγκες του καζά (αν ήταν πολλές ή λίγες) και β) οι ναϊμπ μεβαλί που ήταν αναπληρωτές του καντή σε μεγάλες πόλεις.

Ν. Σαρρής. «Οσμανική πραγματικότητα». Τόμος 1. Σελ. 473.

²⁶⁰ Οι Τούρκοι είχαν θεσπίσει ένα Συμβούλιο Επικρατείας στο οποίο είχαν δικαίωμα συμμετοχής και χριστιανοί, δεν ήταν δηλαδή εξουσιαστικός θεσμός που ανήκε αποκλειστικά σε μουσουλμάνους. «Ο νόμος περί βίλαετίων» που ψηφίστηκε το 1864 επέτρεπε τη συμμετοχή χριστιανών στα επαρχιακά διοικητικά συμβούλια. Παρόλα αυτά όμως, η εξουσία έμενε πάντοτε στα χέρια των Τούρκων.

Ν. Γ. Σβορώνος. «Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας» σελ. 98.

²⁶¹ Αν λάβουμε υπόψη μας ότι μέσα στα πλαίσια της οσμανικής πραγματικότητας η Εκκλησία οργάνωνε τα μέλη της ώστε να ελέγχει όλες τις εκφάνσεις του ιδιωτικού και δημόσιου βίου τους, κατανοούμε το βαθμό παρέμβασης που ασκούσε πάνω στην πρόβαση της κοινωνιοποίησης και ειδικά της εκπαίδευσης. Η εκκλησία λειτουργούσε πλέον ως ο κύριος Ιδεολογικός Μηχανισμός που αναπαρήγαγε το κοινωνικό/οικονομικό μάρφωμα. Αν αυτό συνέβαινε σε μακροκοινωνικό επίπεδο, σε επίπεδο μέσων κοινωνικών ομάδων αλλά και σε μικροκοινωνικό επίπεδο ο εκκλησιαστικός οργανισμός ήταν εκείνος που καθοδηγούσε και ήλεγχε την κοινή γνώμη. Συνεπώς η προσέγγιση του θέματος είναι εφικτή από δύο κατευθύνσεις: η πρώτη αφορά τις προσπάθειες της επίσημης εκκλησιαστικής ιεραρχίας, δηλαδή της κεντρικής διοίκησης της εθνικής κοινότητας των ρωμαίων χριστιανών, που ήταν το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης, να ασκήσει μία εκπαιδευτική πολιτική. Η δεύτερη αφορά την οργάνωση της πρωτοβάθμιας κυρίως παιδείας στο μικρότερο οργανωτικό και διοικητικό μάρφωμα της εκκλησίας που είναι η ενορία/κοινότητα.

Ν. Σαρρής. «Οσμανική πραγματικότητα». τόμος 2. σελ 373.

²⁶² Ο Βασιλεύς, ο Κωλέττης και το συνταγματικό κόμμα το οποίο είχε χωρισθεί από του Μαυροκορδάτου, επροτίθεντο να περιβάλωσι το στέμμα με την δύναμιν να διορίζη τον Πρόεδρον της Ιερας Συνόδου, το μὲν προς αποφυγήν των κακών των δυναμένων να προκύψωσιν εκ της επιρροής του Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως επί προέδρου εκλεγομένου υπό κληρικών, τό δέ, προς αποτροπήν του κινδύνου μη η Εκκλησία τεθή υπεράνω των νόμων της χώρας.

Γ. Φίνλει. «Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως». Τόμος 2. Σελ. 217.

Ουσιαστικά οι κανονισμοί²⁶³ αναφορικά με τη λειτουργία των σχολείων ήταν υπόθεση των Μητροπόλεων, που πάντα κινούνταν σύμφωνα με το πνεύμα του Πατριαρχείου.²⁶⁴ Βρισκόμαστε μπροστά στο μηχανισμό που όριζε τους κανονισμούς²⁶⁵ μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της λειτουργίας των ελληνικών κοινοτήτων²⁶⁶.

Στη συνέχεια καθορίζονται με απόλυτη ακρίβεια οι διαστάσεις του σχολείου, «επί των διαστάσεων πλάτους 34, μήκους 23 και ύψους 6 μέτρων», αφού πρώτα έχει προσδιοριστεί και η έκταση του οικοπέδου στο οποίο θα χτιστεί το σχολείο: «οικόπεδο τετρακοσίων εξήντα πέντε τετραγωνικών μέτρων». Δεν αφήνει κανένα περιθώριο πρωτοβουλίας και αυτοσχεδιασμού στους τοπικούς διοικητές – πόσο μάλλον στους Ορμυλιώτες – στο ζήτημα του σχολείου. Με παρόμοια αυστηρή ακρίβεια ορίζονται και οι χρηματοδότες: «οι εκατό λίρες θα καταβληθούν από τους δωρητές του χωριού, οι εξήντα λίρες θα διατεθούν από την κουμπανία Τραϊκόζ της Ρωμυλίας²⁶⁷ και οι πενήντα από το ταμείο της εκκλησίας». Αρχιτέκτονας του σχολείου ήταν ο Ξενοφώντας Παιονίδης²⁶⁸ (1863 – 1933).

²⁶³ Στα τέλη του 18ου αιώνα, οι πολιτικές και οικονομικές συνθήκες ωρίμασαν, ώστε να κτιστούν σχολεία σε πολλές ελληνικές κοινότητες. Τα σχολεία αυτά θα λειτουργήσουν από τα μέσα του 19ου αιώνα με οδηγό τον κανονισμό των Ελληνορθόδοξων Κοινοτήτων. Επρόκειτο για οδηγίες – κανόνες που συνέτασσαν οι Μητροπόλεις - το πλαίσιο έδιναν οι κανονισμοί του Πατριαρχείου – για ομοιόμορφη διοίκηση των Κοινοτήτων, της οποίας μέρος ήταν η διοίκηση των σχολείων. Οι Μητροπόλεις αλλά και τα μεγάλα σχολεία αργότερα, εξέδιδαν συχνά κανονισμούς και τροποποιήσεις τους.

Η. Παπαθανασίου. «Αρναία η παλιά Λιαρίγκοβα». Σελ. 57.

²⁶⁴ Στο παράρτημα 18 παραθέτονται οι κανονισμούς των σχολείων Πολύγυρο που αφορούν το διευθυντή, τους εκπαιδευτικούς, τα διδακτέα μαθήματα και τις διάφορες σχολικές εργασίες και εξετάσεις κατά το 1908. Οι κανονισμοί του Πολυγύρου ήταν σχεδόν ίδιοι με τους κανονισμούς όλων των σχολείων της Χαλκιδικής.

²⁶⁵ Υπεύθυνοι για την τήρηση των κανονισμών αυτών ήταν οι έφοροι. Οι έφοροι είχαν την εποπτεία της λειτουργίας των σχολείων. Ήταν διακεκριμένοι «δια τα φώτα, δια την αρετή και τον πατριωτισμό». Εκλέγονταν από τους κατοίκους της κοινότητας και είχαν δικαίωμα ψήφου. Επέβλεπαν τη διαχείριση της περιουσίας των σχολείων, το διορισμό και την παύση των δασκάλων καθώς και τη μισθοδοσία τους. Φυσικά όμως για κάθε ενέργειά τους ήταν απαραίτητη και η συγκατάθεση του Μητροπολίτη.

Πρακτικά του 4^{ου} πανελληνίου συνεδρίου στο Ποσειδί Χαλκιδικής, 13-14 Οκτωβρίου 1995. «Χαλκιδική κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας». Σελ. 336 – 337.

²⁶⁶ Κατά τη μακρά περίοδο της Τουρκοκρατίας κάθε χριστιανικό χωριό αποτελούσε μια κοινότητα. Αυτό γινόταν κυρίως για λόγους διοικητικούς και φορολογικούς. Ο θεσμός των κοινοτήτων συνέβαλε καθοριστικά στην επιβίωση του Ελληνισμού.

Β. Σκουλάτος, Ν. Δημακόπουλος, Σ. Κόνδης. «Ιστορία νεότερη και σύγχρονη». Σελ. 245 – 247.

²⁶⁷ Η κουμπανία Τραϊκόζ Κουραμάν της Ρωμυλίας ήταν μία ομάδα που αναλάμβανε την ανέγερση κτιρίων. Ο Τραϊκόζ ήταν ο υπεύθυνος της ομάδας αυτής, ήταν δηλαδή ο εργολάβος. Στο παράρτημα 17 υπάρχει το σύμβολο του σχολείου της Ορμυλίας όπου φαίνονται καθαρά τα καθήκοντα του εργολάβου.

²⁶⁸ Γιος γιατρού που σπούδασε στο Ε.Μ. Πολυτεχνείο και στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου. Υπήρξε ο βασικότερος συνεργάτης του Μητροπολίτη Ειρηναίου στην προσπάθεια ανέγερσης σχολείων σε ολόκληρη τη Χαλκιδική Κατά τη Θ.Σ. Μαντοπούλου «επηρέασε την αρχιτεκτονική φυσιογνωμία της

Ακόμη, μέσα στο φιρμάνι γίνεται αναφορά στους κατοίκους της Ορμυλίας που ήταν 1542 άτομα και που ανήκαν όλα στην Ελληνική κοινότητα. Σύμφωνα με στατιστική έρευνα του πληθυσμού της Μακεδονίας κατά εθνότητες, το 1910 βρέθηκε ότι στον καζά Κασσανδρείας²⁶⁹ (στον οποίο ανήκε και η Ορμύλια) υπήρχαν 2955 μουσουλμάνοι και 40746 Έλληνες²⁷⁰. Η ακρίβεια των πληροφοριών που κατείχε ο Σουλτάνος, όσον αφορά τον πληθυσμό του χωριού αποδεικνύει ότι η γραφειοκρατία της εποχής – τουλάχιστο στο επίπεδο της απογραφής – ήταν αρκετά αποτελεσματική. Ο Αβδούλ Χαμίτ βεβαιώνει ότι δεν υπάρχει κανένας λόγος για να αρνηθεί το επίσημο Οθωμανικό κράτος το αίτημα αυτό για την ανέγερση του σχολείου και γι' αυτό δίνει την άδειά του. Δεν περιορίζεται όμως στις αυστηρές εντολές για το χτίσιμο του σχολείου, αλλά μεριμνεί και για τη λειτουργία του. Διατάζει δηλαδή να ληφθούν όλα τα μέτρα που ορίζουν α) το άρθρο 129 του Κανονισμού του Υπουργείου Παιδείας και β) οι όροι²⁷¹ των αποφάσεων σύμφωνα με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και την Κωνσταντινούπολη.

Η προσπάθεια όλων των Ορμυλιωτών για την ανέγερση του σχολείου ήταν συγκινητική. Οι πλουσιότεροι προσέφεραν χρήματα, άλλοι προσέφεραν ζώα που εκμεταλλεύονταν για την κτηνοτροφία (λευκάδια κλπ), ενώ δεν έλειψαν οι περιπτώσεις φτωχών ανθρώπων που χωρίς να έχουν τίποτα να προσφέρουν, δούλεψαν εθελοντικά ως εργάτες για το κτίσιμο του σχολείου²⁷².

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι το φιρμάνι, αφού κάνει μια μικρή αναφορά στη γραφειοκρατία που προηγήθηκε: «αφού ζητήθηκε από το τμήμα ιδιοκτησίας του Συμβουλίου που αναφέρθηκε, με συνημμένα τα πρακτικά»,

Χαλκιδικής και συνετέλεσε στη στροφή από την παραδοσιακή μεταβυζαντινή στο νεοκλασικισμό και τον εκλεκτισμό

Τ. Κοσμάς – Δεμίρης. «Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση στον Πολύγυρο από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα έως το 1967». Σελ. 67.

²⁶⁹ Η πρωτεύουσα της Μακεδονίας και η μεγαλύτερη πόλη του τεράστιου αυτού γεωγραφικού χώρου ήταν η Θεσσαλονίκη. Η Θεσσαλονίκη ήταν έδρα σαντζάκ μπέη, είχε μολλά, δηλαδή ανώτατο ερμηνευτή του νόμου και ανώτατο δικαστή, αξιωματικό με βαθμό «κεχαγιά-γερί» του στρατού και άλλους.

Κ. Βακαλόπουλος. «Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού». Σελ. 96.

²⁷⁰ Βλέπε Παράρτημα 30.

²⁷¹ Οι όροι αυτοί ήταν πολύ γενικοί. Ο έβδομος κανόνας της Οικουμενικής Συνόδου που είχε συγκληθεί το 1539 έλεγε: «έκαστον επίσκοπον εν τη αυτού παροικία φροντίδα και δαπάνη την δυναμένην ποιείν, ώστε τα Θεία και τα Ιερά γράμματα δύναται διδάσκεσθαι βοηθείν δε κατά δύναμιν τοις εθέλουσι διδάσκειν και τοις μαθείν προαιρουμένοις εάν των επιτηδείων χρείαν έχωσι». Αναφέρεται δηλαδή στα «Ιερά γράμματα με αόριστο τρόπο. Δεν αναφέρεται σε ίδρυση σχολείων και πολύ περισσότερο σε κάποιο συγκεκριμένο πρόγραμμα διδασκαλίας.

Ν. Σαρρής. «Οσμανική πραγματικότητα». Τόμος 2. Σελ. 376.

²⁷² Στο παράρτημα 16 υπάρχει κατάλογος με την προσφορά των Ορμυλιωτών για την ανέγερση του σχολείου.

καταλήγει στο ότι δίνει την εντολή για την ανέγερση του σχολείου «με τιμή και χαρά». Κλείνοντας επισημαίνει για μια ακόμη φορά την προσοχή των υπευθύνων και κυρίως βέβαια του διοικητή Θεσσαλονίκης, Μεχμέτ Ραούφ Πασά, ώστε να γίνουν όλα σύμφωνα με τις διαταγές του και να φροντίσουν έτσι ώστε να μη δημιουργηθούν ακρότητες τις οποίες δε θα επιθυμούσε: «...Να μην εισπραχθούν δια βίας χρήματα, να μην δημιουργηθεί κατάσταση αντίθετη με την υψηλή μου διαταγή, καταπιέζοντας ή προκαλώντας ενοχλήσεις με διάφορους τρόπους». Μ' αυτό τον τρόπο φανερώνει ότι το ενδιαφέρον του δε σταματά στην αποπεράτωση του έργου ανοικοδόμησης του σχολείου, αλλά αποσκοπεί και στην προσπάθεια της ομαλής διεξαγωγής του έργου καθώς επίσης και στη διατήρηση της τάξης και της ασφάλειας της περιοχής. Εγγυητής όλων αυτών βέβαια, είναι ο Μεχμέτ Ραούφ Πασάς στον οποίο και απευθύνεται κατά κύριο λόγο το φιρμάνι.

Το φιρμάνι λοιπόν για το σχολείο έχει μεγάλη ιστορική σημασία. Δείχνει το γραφειοκρατικό και το διοικητικό σύστημα και τους αξιωματούχους που εμπλέκονται στο κτίσιμο ενός σχολείου. Φανερώνει πολλά στοιχεία για τον τρόπο λειτουργίας των σχολείων, τον έλεγχό τους από την εκκλησία αλλά και το γεγονός ότι οι Τούρκοι δεν ενδιαφέρονται σχεδόν καθόλου για το πρόγραμμα σπουδών των ελληνικών σχολείων.

Όμως το καταπληκτικότερο στοιχείο είναι ο συγκεντρωτισμός της Τουρκικής εξουσίας, αφού για ένα σχολείο στην Ορμύλια στέλνει φιρμάνι και γενικότερα ασχολείται με λεπτομέρειες (διαστάσεις κλπ) ο ίδιος ο Σουλτάνος.

Η Ελληνική εκπαίδευση στην Ορμύλια αρχίζει..²⁷³

²⁷³ Τον αγιασμό του σχολείου έκανε ο Μητροπολίτης Ειρηναίος την Κυριακή 16-11-1908. Ακολούθησε έρανος όπου συγκεντρώθηκαν 115 λίρες Τουρκίας. Από την εκμίσθωση θερινής βοσκής συγκεντρώθηκαν 60 λίρες και η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου κατέβαλε 50 λίρες.
Ιερό κοινόβιο Ευαγγελισμού της Θεοτόκου. «Ορμύλια». Σελ. 199-200.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο. Η ΒΑΣΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΟΡΜΥΛΙΑ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ 1900-1950

- **Α. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ (~1860-1913)**
- **Β. ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ (1913-1922)**
- **Γ. ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΣ (1922-1940)**
- **Δ. ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1940-1950**
- **ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ**

Α. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ (1860-1913)

Η περίοδος προ του 1908

Η βασική εκπαίδευση στην Ορμύλια Χαλκιδικής κατά τα τελευταία χρόνια της Οθωμανικής κυριαρχίας²⁷⁴ χωρίζεται σε δύο φάσεις. Η πρώτη ξεκινά περίπου από το 1860²⁷⁵ (το 1870 υπήρχε στην Ορμύλια και ελληνοαλληλοδιδασκτική²⁷⁶ σχολή²⁷⁷) και ολοκληρώνεται το 1908 με το χτίσιμο του δημοτικού σχολείου μετά την άδεια που έδωσε με σχετικό φερμάνι ο σουλτάνος Αβδούλ Χαμίτ ο Β'. Δυστυχώς δεν υπάρχουν πηγές που να μας δίνουν ολοκληρωμένα συμπεράσματα για την ποιότητα²⁷⁸ της εκπαίδευσης²⁷⁹ την περίοδο²⁸⁰ εκείνη.

²⁷⁴ ...Την περίοδο της τουρκοκρατίας η παιδεία δεν ήταν ένας οργανωμένος θεσμός που ορίζονταν και προστατεύονταν από το επίσημο κράτος. Αντιθέτως, εξαρτιόταν αποκλειστικά από τη δράση των δασκάλων. Αυτοί καθόριζαν τη διδακτέα ύλη, τις εκπαιδευτικές μεθόδους, το ωριαίο και αναλυτικό πρόγραμμα και γενικότερα ό,τι αφορούσε την εκπαιδευτική διαδικασία. Διδάσκανε όπως αυτοί έκριναν σωστό, όπως θα έκαναν και οι ίδιοι ως γονείς στα παιδιά τους. Δεν υπήρχε αντίστοιχο Υπουργείο Παιδείας της εποχής που να καταρτίζει προγράμματα και κανονισμούς αφήνοντας έτσι τους δασκάλους ανεξέλεγκτους και αυτεξούσιους της παιδείας.

Ε. Αλεξίου. «Εισαγωγή στην ιστορία της παιδαγωγικής». σελ. 36.

²⁷⁵ Στην Ορμύλια υπήρχε σχολείο πριν από το 1863 μετά από προτροπή του τότε Μητροπολίτη Κασσανδρείας Δέρκων Κ. Νεοφύτου και τη συνδρομή των κατοίκων. Από το 1870 λειτουργούσε ελληνοαλληλοδιδασκτική σχολή, πριν από το 1890 ελληνικό σχολείο, ενώ το 1903 λειτουργούσε αστική σχολή με προκαταρκτική τάξη και νηπιαγωγείο.

Ε. Ζέλλιου-Μαστροκώστα. «Η Παιδεία κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας. Χαλκιδική». Σελ. 320-321.

²⁷⁶ Το αλληλοδιδασκτικό σχολείο ήταν ο βασικός τύπος δημοτικού σχολείου που επικράτησε στη χώρα κατά το παρελθόν. Ο νόμος του 1834 όριζε ότι οι μαθητές θα φοιτούσαν στο δημοτικό εφτά χρόνια, χωρίς να ορίζει τάξεις. Όλα σχεδόν αυτά τα σχολεία ήταν μονοθεσία. Οι ελληνικές κοινότητες αλλά και το - κράτος αργότερα, λόγω εκπαιδευτικής δυσπραγίας αδυνατούσαν να προσλάβουν περισσότερους εκπαιδευτικούς. Για να αρθεί αυτή η αδυναμία καθιερώθηκε η αλληλοδιδασκτική μέθοδος. Δηλαδή ο δάσκαλος διάλεγε μερικούς προικισμένους μαθητές (τους πρωτόσχολους) στους οποίους παρέδιδε το μάθημα και αυτοί με τη σειρά τους το δίδασκαν στους υπόλοιπους μαθητές.

Α. Ι. Παπασταμάτης. «Τα ολιγοθέσια σχολεία της ελληνικής υπαίθρου».

σελ. 22.

²⁷⁷ Στην περιοχή της Κασσάνδρας στη Χαλκιδική λειτουργούσαν την περίοδο εκείνη (τέλη του 19ου αιώνα) τριών ειδών σχολεία: α) Το «κοινό σχολείο» που αντιστοιχούσε στα σημερινά μονοτάξια β) Το αλληλοδιδασκτικό, σαν το σημερινό διτάξιο ή τριτάξιο και γ) Το «Κεντρικό Αλληλοδιδασκτικό ή Έλληνοδιδασκαλείο της Βαλτής» που ήταν πλήρες τριτάξιο και κατά διαστήματα λειτουργούσε και πέμπτη και έκτη τάξη.

Π. Γ. Στάμου. «Η ηρωική Κασσάνδρα ανά τους αιώνες». Σελ. 116-117.

²⁷⁸ ...Η λειτουργία των ελληνικών σχολείων στην τουρκοκρατούμενη Μακεδονία, που αποσκοπούσε στη διάδοση της ελληνικής γλώσσας και της εθνικής ιδέας προϋπόθετε ένα ανάλογο εκπαιδευτικό προσωπικό. Η ανεπάρκεια όμως των δασκάλων στα σχολεία του οθωμανικού χώρου αποτελούσε οξύτατο πρόβλημα. Ενώ, κυρίως μετά το 1870 δημιουργούνται πολλές κενές διδακτικές θέσεις λόγω της ανέγερσης καινούριων σχολείων, οι δάσκαλοι δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις αυτές ούτε ποσοτικά, ούτε ποιοτικά. Οι περισσότεροι απορροφούνταν στα μεγάλα αστικά οθωμανικά κέντρα και τα ελληνικά σχολεία της επαρχίας λειτουργούσαν κυρίως «με αυτοδίδακτους δασκάλους που δεν διέθεταν κανένα πιστοποιητικό μόρφωσης».

Σ. Βούρη. «Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια». σελ. 154.

²⁷⁹ «Με τον όρο εκπαίδευση προσδιορίζεται συνήθως κάθε είδος επιστήμης, θεσμοθετημένης

Το μόνο στοιχείο που υπάρχει για την περίοδο πριν το σχολικό έτος 1908-09 είναι μια σελίδα στο βιβλίο των Γενικών Ελέγχων των σχολικών ετών 1908-13. Η σελίδα αυτή έχει τίτλο «*Αποτελέσματα των ενιαυσίων διαγωνισμών των τεσσάρων Αστικών τάξεων ήτοι Στ' Ε' Δ' και Γ' του σχολικού έτους 1907-08*» με τις αντίστοιχες παρατηρήσεις. Τα στοιχεία που μας δίνει η πηγή αυτή είναι ελάχιστα, δεδομένου ότι δεν έχουμε ούτε το νούμερο των εγγραφόμενων μαθητών της αντίστοιχης χρονιάς. Παρόλα αυτά όμως είναι ενδεικτικά, για την κατάσταση που επικρατούσε στο σχολείο πριν το 1908. Στον πίνακα 1 βλέπουμε τον αριθμό των απροβίβαστων και των προβιβαστέων κατά τη σχολική χρονιά 1907-1908 σε κάθε τάξη.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Η σχολική επίδοση το 1907-1908

Τάξεις	Προβιβαστέοι	Απροβίβαστοι	Παρατηρήσεις
Τάξη Γ' Αστική	1	4	«..Δι' ελλιπούς φοιτήσεως σημειούνται οι άνω των 26 απουσιών έχοντες, πάντες σχεδόν έχουσι άνω των 80 άρα ουδείς έχει τακτικήν φοίτησιν και εκ των μη διαγωνισθέντων οι όντες απροβίβαστοι εν τοις Α διαγωνισμοίς μενέτωσαν εν τη ίδια τάξη» Ο Διευθυντής: Δ Ψαθάκης
Τάξη Δ' Αστική	1	2	
Τάξη Ε' Αστική	1	2	
Τάξη Στ' Αστική	1	2	

Πηγή: Γ.Ε 1907-1908

διδασκαλίας που διεξάγεται σε σχολεία όλων των βαθμίδων, στις τεχνικές και επαγγελματικές σχολές και στα πανεπιστήμια, ανεξάρτητα από το αν προέρχεται από το κράτος ή από ιδιωτικούς φορείς».

Σ. Πεσματζόγλου. «Εκπαίδευση και ανάπτυξη στην Ελλάδα 1948-1985: Το ασύμπτωτο μιας σχέσης». σελ. 41.

²⁸⁰ Η άθλια κατάσταση που επικρατούσε στο χώρο της εκπαίδευσης, συνοψίζεται στο πόρισμα του Χαρ. Παπαμάρκου, ο οποίος πήρε μέρος στη γενική επιθεώρηση των Δημοτικών Σχολείων μετά από απόφαση του Υπουργού Παιδείας, το 1883: «...οι δάσκαλοι, εκτός ελάχιστων εξαιρέσεων, είναι άχρηστοι, επιβλαβείς και αμαθείς, τα διδακτήρια άθλια, οι Εφορευτικές Επιτροπές ανίκανες, τα διδακτικά όργανα ανεπαρκή και κακής ποιότητας, τα διδακτικά βιβλία ακατάλληλα, οι διδακτικές μέθοδοι αγνωχολόγητες και τα παιδονομικά μέσα αντιπαιδαγωγικά, η φοίτηση άτακτη και ελλιπής».

Λ. Παπαδάκη. «Η Αλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας στην Ελλάδα το 19° αιώνα». σελ. 181.

Οι αριθμοί που προκύπτουν από τον πίνακα 1 είναι πενιχροί και δεν έχουν καμιά σχέση με την έκρηξη που θα σημειωθεί, όπως θα δούμε, την αμέσως επόμενη σχολική χρονιά 1908-1909, που είναι και η πρώτη χρονιά λειτουργίας του σχολείου μετά την εντολή του Αυτοκρατορικού διατάγματος του Σουλτάνου. Ο αριθμός των προβιβασθέντων, όπως φαίνεται στον πίνακα 1, παραπέμπει σε μια άλλη ποιότητα παιδείας, με μετριότατα αποτελέσματα, που δεν είναι καθόλου μέσα στη συνείδηση του κόσμου. Οι μαθητές μετρώνται στα δάχτυλα του χεριού, ενώ σύμφωνα με την παρατήρηση, *«ουδείς έχει τακτικήν φοίτησιν»*, παίρνουμε με μια ιδέα για τη μόρφωση που λάβαιναν οι μαθητές της Ορμύλιας.

Οι γονείς της εποχής προτιμούσαν να απασχολούν τα παιδιά τους με άλλες εργασίες, γεωργικές, αγροτικές κ.α. παρά να τα στείλουν στο σχολείο. Η φτώχεια των ανθρώπων²⁸¹, η τεράστια ανάγκη για εργατικά χέρια στις γεωργικές εργασίες σε συνδυασμό με τα άθλια²⁸² σχολικά κτίρια²⁸³ και την κακή εκπαιδευτική οργάνωση ήταν οι λόγοι που συντέλεσαν στην διαμόρφωση της εκπαιδευτικής κατάστασης όπως διαγράφεται στον πίνακα 1.

Στο παράρτημα 26 έχουμε τίτλους της εποχής αυτής, ένα ενδεικτικό του 1904 και έναν έλεγχο προόδου του Α' εξαμήνου του 1905.

Δυστυχώς δεν υπάρχουν άλλα στοιχεία για την εποχή πριν το 1908 πράγμα που φανερώνει την ελλιπή οργάνωση και υποδομή της εκπαίδευσης κατά την περίοδο αυτή.

²⁸¹ Μετά την εξέγερση των Νεότουρκων και την παροδική διακοπή του ανταγωνισμού των χριστιανικών εθνοτήτων της Μακεδονίας φάνηκε η οικονομική και κοινωνική εξαθλίωση του χριστιανικού στοιχείου. Η μακρόχρονη τουρκική κατοχή, η αβάσταχτη φορολογία και η εξοντωτική εθνική πάλη των χριστιανικών πληθυσμών, που κορυφώθηκε στο Μακεδονικό Αγώνα, συνέβαλαν στη συρρίκνωση του πληθυσμού, στο τεράστιο κύμα μετανάστευσης των κατοίκων κυρίως προς αγγλόφωνες χώρες και την αξιοθρήνητη οικονομική κατάσταση των αγροτικών μαζών.

Κ.. Βακαλόπουλος, «Το Μακεδονικό ζήτημα» σελ. 241-242.

²⁸² Ο Μητροπολίτης Ειρηναίος, σε επιστολή που έστειλε στο Δεσπότη στις 15 Σεπτεμβρίου του 1907, παρουσίασε με τα χειρότερα λόγια την κτιριακή υποδομή του γυμνασίου Πολυγύρου. (Βλέπε παράρτημα 23)

²⁸³ Ο διευθυντής της Αστικής σχολής Πολυγύρου κατά την απολογητική ομιλία του στο τέλος του σχολικού έτους 1902-03 καταγγέλλει την κακή συντήρηση του κτιρίου που έχει παραμεληθεί για αρκετές δεκαετίες (Βλέπε παράρτημα 24)

Το καινούργιο σχολείο και η κίνηση του μαθητικού δυναμικού

Το 1908, με το καινούριο σχολείο, η κίνηση του μαθητικού δυναμικού αλλάζει άρδην, όπως φαίνεται στον πίνακα 2. Είναι η πρώτη γενιά στο καινούργιο σχολείο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Η κίνηση του μαθητικού δυναμικού απ' 1908-1912

Έτος	Εγγραφέντες	Αποσυρθέντες	Ποσοστά	Παρατηρήσεις
1908-9	215	167	77,6%	Διδάσκαλοι :Ψαθάκης, Σιάββας Μουστάκας, Μέρμηγκας Δήμητρος, Παπαχρήστου, Ξανθίπη Δήμητρος Διευθυντής: Δ. Λαζαρίδης
1909-10	210	108	51,4%	
1910-11	231	69 ελλιπή	29,6%	
1911-12	239	126	52,7%	
1912-13	233	93	39,9%	
Σύνολο	1128	563	49,9%	

Πηγή:Γ.Ε 1908-1912

Συγκρίνοντας τα αποτελέσματα του πίνακα 2 με εκείνα του πίνακα 1 συμπεραίνουμε εύκολα ότι η ανέγερση του σχολείου το 1908 είναι καθοριστικός σταθμός στην ιστορία της δημοτικής εκπαίδευσης στην Ορμύλια. Για πρώτη φορά υπάρχει ένας σοβαρός αριθμός εγγραφόμενων μαθητών στο σχολείο που μας παραπέμπει να σκεφτούμε μια πιο στέρεα υποδομή²⁸⁴ τόσο στο θέμα της κτιριακής εγκατάστασης όσο και του διδάσκοντος προσωπικού. Η οργάνωση αυτή προφανώς αποτελεί κίνητρο για τους γονείς να στείλουν τα παιδιά τους στο σχολείο. Επίσης δεν πρέπει να ξεχνάμε και το όλο κλίμα του ενθουσιασμού που υπήρξε στους κατοίκους κατά τη διάρκεια της ανέγερσης του σχολείου, μετά το σχετικό φιρμάνι, αφού οι ίδιοι ουσιαστικά το έχτισαν προσφέροντας άλλοι λεφτά, άλλοι ζώα και άλλοι βάζοντας την προσωπική τους εργασία στο χτίσιμο. (Βλέπε στο κεφάλαιο «Το φιρμάνι για την ίδρυση του πρώτου σχολείου στην Ορμύλια». Σελ. 90.) Όλη αυτή η φροντίδα των

²⁸⁴ Το σχολείο φαίνεται να είναι 4/θέσιο και σε άλλες περιόδους 3/θέσιο. Είναι λοιπόν ένα ολιγοθέσιο σχολείο με χαρακτηριστικό γνώρισμα ότι η διδασκαλία ορισμένων μαθημάτων γίνεται ημίωρα και όχι με πλήρεις διδακτικές ώρες. Βέβαια γίνονταν ρυθμίσεις ανάλογα με τον αριθμό των μαθητών που έχει κάθε τάξη και τις ιδιαιτερότητές της. Ωστόσο το φαινόμενο των ολιγοθέσιων σχολείων και μάλιστα των μονοθέσιων δεν είναι φαινόμενο μόνο ελληνικό αλλά και παγκόσμιο. Ολιγοθέσια σχολεία και μάλιστα μονοθέσια θα βρούμε και προοδευμένες τεχνολογικά χώρες όπως οι ΗΠΑ, η Ιαπωνία, η Σουηδία, η Αγγλία, η Γαλλία κ.τ.λ.

A. I. Παπασταμάτης. «Τα ολιγοθέσια σχολεία της ελληνικής υπαίθρου». Σελ. 22- 23.

κατοίκων για το σχολείο ήταν φυσικά ευνοϊκός παράγοντας για την ανταπόκριση των μαθητών αργότερα.

Την περίοδο εκείνη, όπως προκύπτει από τα μαθητολόγια, υπήρχε απόλυτη εθνική και θρησκευτική ομοιογένεια. Όλοι οι μαθητές είναι Έλληνες και Χριστιανοί Ορθόδοξοι 100%. Αυτό αποδεικνύει ότι δεν υπήρχε βουλγάρικο στοιχείο στην περιοχή και κατ' επέκταση δεν έφτασε ως εκεί ο Μακεδονικός Αγώνας, αντιθέτως ο πληθυσμός ήταν συμπαγής ελληνικός. Επίσης δεν υπήρχαν στο σχολείο μαθητές που να προέρχονται από οικογένειες Οθωμανών διοικητικών υπαλλήλων ή κατόχων τσιφλικιών όπως συνέβαινε για παράδειγμα στον Πολύγυρο.²⁸⁵

Το χαρακτηριστικό στοιχείο που μας δίνει ο πίνακας 2 είναι η «**απόσυρση**», η εγκατάλειψη δηλαδή του σχολείου. Το ποσοστό των «αποσυρθέντων» μαθητών είναι πάρα πολύ υψηλό και πρέπει να σημειωθεί ότι είναι ακόμα υψηλότερο, για το λόγο ότι υπάρχει και μια μερίδα μαθητών που γράφτηκε στο σχολείο χωρίς όμως να φοιτήσει καθόλου. Αυτοί οι μαθητές δεν αναφέρονται στους Γενικούς Ελέγχους του σχολείου σε αντίθεση με τους άλλους «αποσυρθέντες» που εμφανίζονται να φοιτούν έστω κάποιους μήνες. Έτσι, επειδή τα ποσοστά του πίνακα 2 προκύπτουν από τους Γενικούς Ελέγχους, δεν λαβαίνουν υπόψη τους μαθητές που ενώ γράφτηκαν στο σχολείο δεν παρακολούθησαν καθόλου και που, φυσικά, και αυτοί πρέπει να συμπεριληφθούν στους «αποσυρθέντες».

Παρά τις ελλείψεις των στοιχείων, κατά τα έτη 1909 και 1910, έχει καταγραφεί η τάση της «απόσυρσης» που υπάρχει στο μαθητικό δυναμικό. Περίπου το 25% των μαθητών εγκαταλείπει το σχολείο πριν το τέλος της σχολικής χρονιάς. Μάλιστα οι «αποσύρσεις» σημειώνονται στα αντίστοιχα σχολικά κατάστιχα. Σε ελάχιστες περιπτώσεις καταγράφεται και η αιτία της εγκατάλειψης όπως για παράδειγμα εκείνη του μαθητή Χ. Γ. που όπως γράφει στους Γενικού Ελέγχους της σχολικής χρονιάς 1909-10: «Επειδή κατ' έτος αποσύρεται ενωρίς δια να βόσκει τους χοίρους είναι απροβίβαστος».

²⁸⁵ Στο Αστικό σχολείο Πολυγύρου, ως το 1904 φοιτούσαν 18 παιδιά Οθωμανών διοικητικών υπαλλήλων και κατόχων τσιφλικιών. Πρόκειται για 16 αγόρια και 2 κορίτσια. Τα παιδιά των Οθωμανών φοιτούν αρχικά στις πρώτες τάξεις και μετά «αποσύρονται», είτε για λόγους επαγγελματικούς των γονέων, όπως για παράδειγμα μεταθέσεις, είτε για άλλους λόγους, προφανώς φυλετικών διαφορών.

Τ. Κοσμάς-Δεμίρης. «Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση στον Πολύγυρο από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα έως το 1967». σελ. 110.

Το φαινόμενο αυτό της διακοπής της φοίτησης ήταν γενικότερο στα σχολεία την περίοδο αυτή. Στους «ενιαύσιους διαγωνισμούς»²⁸⁶ προσέρχεται ένας σημαντικά μικρότερος αριθμός μαθητών από αυτόν των εγγραφέντων. Στα «αποτελέσματα των ενιαυσίων διαγωνισμών» του σχολικού έτους 1909- 10, για παράδειγμα στην Στ' τάξη, όπως φαίνεται από τους Γενικούς Ελέγχους της χρονιάς αυτής, έχουμε μόνο ένα προσελθόντα μαθητή τον Ν. Γ. Ν. ενώ είχαν εγγράφει τρεις. Επίσης υπάρχουν και περιπτώσεις μαθητών που «αποσύρονται» και δεν συμμετέχουν στις εξετάσεις αλλά παρόλα αυτά προβιβάζονται λόγω των καλών τους αποδόσεων κατά τη διάρκεια της παρακολούθησης. Παραδείγματα τέτοιων μαθητών, όπως προκύπτει από τους Γενικούς Ελέγχους, υπάρχουν αρκετά. Ενδεικτικά αναφέρονται ο Γ. Μ. κατά τη σχολική χρονιά 1911-12, ο οποίος «*απεσύρθη περί τας αρχάς Απριλίου, προβιβάζεται*», ο Ν. Ν. τη χρονιά 1911-12 που «*απεσύρθη προ των εξετάσεων αλά ήτο καλός μαθητής ας προβιβαστεί*», ο Ι. Δ. τη χρονιά 1908-09 που «*αποφοίτησε περί τα τέλη Μαρτίου ήτο όμως καλός μαθητής και είναι άξιος προβιβασμού*» κ. α. Οι παραπάνω περιπτώσεις αποδεικνύουν και την επιεική συμπεριφορά των διδασκάλων²⁸⁷ απέναντι στους μαθητές, αφού δέχονται να τους προβιβάσουν ασχέτως αν αυτοί εγκατέλειψαν το σχολείο κατά τους τελευταίους μήνες της σχολικής χρονιάς²⁸⁸.

²⁸⁶ Η αξιολόγηση των μαθητών αποτέλεσε και αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της διδασκαλίας. Πρόκειται για μια παιδαγωγική διαδικασία και πρακτική (βαθμολογία) που σχετίζεται με το περιεχόμενο, τη μέθοδο και τις τεχνικές, τις επιδιώξεις της διδασκαλίας και κυρίως με τη θεωρητική πλαισίωση που υιοθετεί κάθε εκπαιδευτικός. Απ' αυτή την άποψη οι επιλογές αυτές συνδέονται με το περιεχόμενο και τους προσανατολισμούς της μεθοδολογικής και επιστημονικής κατάρτισης των εκπαιδευτικών.

Π. Παπακωνσταντίνου. «Εκπαιδευτικό έργο και αξιολόγηση στο σχολείο». Σελ. 119.

²⁸⁷ Ο Αλέξανδρος Δελμούζος στο βιβλίο του «Το πρόβλημα της Φιλοσοφικής Σχολής» τονίζει την αξία του δασκάλου στο Δημοτικό Σχολείο, αφού θεωρεί ότι αυτός είναι ο θεμελιωτής των εκπαιδευτικών βάσεων του παιδιού και η ευθύνη του είναι τεράστια. Συγκεκριμένα αναφέρει: «...όσοι λογαριάζουν να πάρουν το επάγγελμα του δασκάλου πρέπει να έχουν κλίση και ικανότητα γι' αυτό, κι ακόμη να είναι ηθικοί, γεροί και ζωντανόι ποτισμένοι από τη χαρά της εργασίας και της ζωής...Είναι εκείνοι που μπορούν να δώσουν έγκυρη γνώμη για την κλίση και την ικανότητα ενός παιδιού, είναι πρώτα απ' όλα οι ίδιοι οι δάσκαλοι, και στο Δημοτικό Σχολείο και στο Γυμνάσιο...»

Α. Π. Δελμούζος. «Το πρόβλημα της Φιλοσοφικής Σχολής». Σελ. 28 – 30.

²⁸⁸ Η επιεικεία αυτή των δασκάλων οφείλονταν κυρίως στον εξαιρετικά κρίσιμο ρόλο που είχε το σχολείο την περίοδο εκείνη στις μικρές τοπικές ελληνικές κοινωνίες. Το σχολείο ήταν ο θεσμός εκείνος που θα διατηρούσε το ελληνικό φρόνημα και την ορθόδοξη πίστη στις νέες γενιές στα χρόνια της τουρκοκρατίας. Για το λόγο αυτό οι δάσκαλοι δεν έπρεπε να αποθαρρύνουν τους μαθητές αφήνοντας τους στην ίδια τάξη, που ουσιαστικά σήμαινε τη διακοπή των σπουδών τους. Έχει μεγάλο ενδιαφέρον το άρθρο του Κ. Ι. Μυλωνάκη στο περιοδικό «Δημοτική εκπαίδευση το 1905, όπου μεταξύ άλλων αναφέρει: «Οι σύγχρονοι εθνικοί κίνδυνοι διαφόρων Ελληνικών χωρών, η Μακεδονία καταπιεζόμενη και ποθούμενη υπό των ληστρικών Βουλγαρικών σιφών και προασπιζόμενη από άνδρας πανταχόθεν της Ελλάδος μεταβάντες εκείσε. Ούτως η διδασκαλία, η όπως πρέπει διδασκαλία,

Η κυριότερη αιτία της «απόσυρσης»²⁸⁹ είναι μάλλον ότι η βασική εκπαίδευση κατά την τουρκοκρατία είχε προαιρετικό χαρακτήρα.²⁹⁰ Με αφετηρία το γεγονός αυτό και μέσα απ' τον αναλφαβητισμό των γονιών η εκπαίδευση των παιδιών ήταν θέμα δευτερευούσης σημασίας, ήταν είδος πολυτελείας. Έτσι οι γονείς προτιμούσαν να απασχολούν τους μικρούς μαθητές με ζητήματα που οι ίδιοι θεωρούσαν σπουδαιότερα, όπως τις βιοποριστικού χαρακτήρα γεωργικές και αγροτικές εργασίες. Στο συμπέρασμα αυτό μας οδηγεί και το χρονικό σημείο που γίνονταν οι «αποσύρσεις», αφού η συντριπτική πλειοψηφία των μαθητών εγκατέλειπε το σχολείο πριν από το Πάσχα και μέχρι τα τέλη Μαΐου. Η περίοδος αυτή κάθε άλλο παρά ήταν τυχαία, για το λόγο ότι μας παραπέμπει στην ένταση των γεωργικών εργασιών που φυσικά απαιτούσαν και περισσότερα εργατικά χέρια.

Βεβαίως δεν λείπουν και περιπτώσεις «αποσύρσεων» που οφείλονται σε λόγους ασθένειας και που εξετάζονται με αληθινή συμπάθεια από τους δασκάλους. Μια χαρακτηριστική περίπτωση ασθένειας αποτελεί ο μαθητής Μ. Α. ο οποίος, όπως φαίνεται από τους Γενικούς Ελέγχους, κατά τη σχολική χρονιά 1911-12 **«ασθενήσας απεσύρθη αρχές Μαΐου, προβιβάζεται»** Όλο αυτό το ρεύμα της σχολικής εγκατάλειψης είχε αποτέλεσμα τον πενιχρό αριθμό των τελειοφοίτων και πολύ περισσότερο των αποφοίτων του δημοτικού σχολείου, όπως φαίνεται στον πίνακα 3.

της Ελληνικής ιστορίας δύναται να γίνει τροφός αγνής και θερμής φιλοπατρίας. Αλλ' εκτός των προτύπων της ιστορίας εικόνων ο διδάσκαλος δύναται να μεταχειρισθή και άλλα μέσα, προς τον σκοπόν ον εξεθέσαμεν. Τοιαύτα είναι αι εκδρομαί προς επίσκεψιν μερών ιστορικών, αναμνησκόντων μίαν σελίδα ένδοξον της πατρίδος ιστορίας, ή μίαν θυσίαν εις τον βωμόν της ελευθερίας, οποία ευτυχώς δεν ελλείπουσιν από καμμίαν ελληνικήν χώραν».

Χ. Κουλούρη. «Ιστορία και Γεωγραφία στα ελληνικά σχολεία (1834-1914)». Σελ. 495-496.

²⁸⁹ Η χρήση της καθαρεύουσας στο σχολείο ήταν άλλος ένα πολύ σπουδαίος λόγος εγκατάλειψης του. Οι μικροί μαθητές δεν κατανοούσαν τη διδασκαλία με αποτέλεσμα να τους δημιουργούνται δυσαναπλήρωτα κενά στην εκμάθηση της ύλης και να απεχθάνονται το σχολείο. Ο Δημήτρης Γληνός ήταν σαφέστατος: «Τα δύστυχα (τα παιδιά) υποχρεούντο καθ' εκάστην να τραγανίζωσιν δια των οδόντων και να λείψωσι διά της γλώσσης των κουφέτα κινίνης, χωρίς καν να πάσχωσιν εξ ελωδών πυρετών. Όλοι οι μορφασμοί των, οι ψυχικοί των σπασμοί, η απέχθειά των κατά του σχολείου, ο μαρασμός της ζωτικότητάς των είχαν αιτίαν το πιπίλισμα αυτό της πικρίας και της αηδίας»

Δ. Γληνός. «Οι χοίροι υΐζουσιν, τα χοιρίδια κοΐζουσιν, οι όφεις υΐζουσιν». σελ. 27.

²⁹⁰ Ο προαιρετικός χαρακτήρας της δημοτικής εκπαίδευσης ήταν καθοριστικός παράγοντας για τις «αποσύρσεις». Έτσι αν ο γονιός δεν έδειχνε το απαραίτητο ενδιαφέρον τα παιδιά προτιμούσαν να ασχολούνται με πιο ευχάριστα πράγματα από το σχολείο με τους γνωστούς καταναγκασμούς της εποχής. Σ' αυτό οφείλεται και το τεράστιο ποσοστό του αναλφαβητισμού της εποχής.

Τ. Κοσμάς-Δεμίρης. «Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση στον Πολύγυρο από τα μέσα του 19ου αιώνα ως το 1967». σελ. 110.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. Η ροή των αποφοίτων 1908-13

	Εγγραφέντες	Αποφοιτήσαντες	Παρατηρήσεις
1908-9	7	5	
1909-10	3	2	
1910-11	6	5	
1911-12	9	6	
1912-13	11	6	

Πηγή: Γ.Ε 1908-1913

Στον πίνακα 3 βλέπουμε ότι τη σχολική χρονιά 1908-09 υπήρχαν επτά τελειόφοιτοι εκ των οποίων οι πέντε αποφοίτησαν. Αυτή είναι η σειρά των μαθητών που ξεκίνησε τη σχολική της πορεία πολύ πριν την ίδρυση του καινούριου σχολείου και μόνο την τελευταία της χρονιά φοίτησε σ' αυτό. Επομένως την ευθύνη για το ελάχιστο αυτό ποσοστό αποφοίτησης την έχει η προηγούμενη ανοργάνωτη εκπαιδευτική περίοδος στην Ορμύλια. Παρατηρούμε όμως στον πίνακα αυτό ότι όσο περνούν τα χρόνια η κατάσταση στον αριθμό των αποφοίτων δεν αλλάζει αισθητά. Όπως θα δούμε παρακάτω και τη χρονιά του 1913-14 που είναι η χρονιά της αποφοίτησης της σειράς των μαθητών που ξεκίνησαν από την πρώτη τάξη στο καινούριο σχολείο, έχουμε μόνο επτά αποφοίτους που είναι ασήμαντος αριθμός σε σχέση με τους 215 μαθητές που γράφτηκαν τη χρονιά εκείνη (1908-09 βλέπε πίνακα 2). Φυσικά η κυριότερη αιτία που δημιουργεί αυτή την κατάσταση είναι οι αποσύρσεις.

Η ελλιπής φοίτηση όμως δεν οφείλονταν μόνο στην εγκατάλειψη των σπουδών, αλλά και στον μεγάλο αριθμό των απουσιών. Στους Γενικούς Ελέγχους της σχολικής χρονιάς 1911-12 συναντάμε την περίπτωση του μαθητή Κ. Φ. ο οποίος *«ένεκα των πολλών απουσιών, δεν διεγωνίσθη»*. Οι απουσίες των μαθητών κατά μέσο όρο ανά τάξη και οι μέγιστες τιμές τους από το 1908 ως και τη σχολική χρονιά 1912-13 φαίνονται στον πίνακα 4.

**ΠΙΝΑΚΑΣ 4. Οι απουσίες κατά μέσο όρο ανά τάξη
και οι μέγιστες τιμές τους 1908-1913**

	Α		Β		Γ		Δ		Ε		ΣΤ	
1908-9	31,9	142	20	33	12,7	25	22,3	67	14	21	15,1	24
1909-10	33,3	101	35,8	113	35	76	24,5	48	15,2	61	0	
1910-11	;	;	;	;	;	;	;	;	;	;	;	;
1911-12	49,8	107	40,5	91	48,9	148	75,5	182	25,2	41	29,5	49
1912-13	24,3	59	13,8	47	23,5	125	23	107	18,5	34	27,5	56

Πηγή: Γ.Ε 1908-13

Από τον πίνακα αυτό συμπεραίνουμε ότι ο αριθμός των απουσιών των μαθητών σημείωσε αύξηση τις σχολικές χρονιές 1911-12 και 1912-13. Από τα μαθητολόγια των ετών αυτών προκύπτουν περιπτώσεις όπως του μαθητή Χ. Κ. με 86 απουσίες και του Γ. Β. με 109. Υπήρξαν και μαθητές που είχαν τεράστιο αριθμό απουσιών και προβιβάστηκαν στην επόμενη τάξη. Ενδεικτικά αναφέρεται ο Χ. Κ. τη χρονιά 1912-13 με 125 απουσίες και η Σ. Ο. με 163 το έτος 1913-14. Στο έτος αυτό (1913-14) η μέγιστη τιμή των απουσιών στην Ε' τάξη είναι 353. (Είναι προφανές ότι οι απουσίες σημειώνονται κατά διδακτική ώρα, διαφορετικά πρόκειται σίγουρα για λάθος.) Τις απουσίες αυτές σημείωσε ο μαθητής Γ. Ν. που είχε γενικό βαθμό 7,32 (καλώς) και διαγωγή άριστη. Πρόκειται ασφαλώς για ένα τρομακτικό αριθμό απουσιών που μας δίνει να καταλάβουμε ότι η παρακολούθηση των μαθημάτων στο σχολείο κάθε άλλο παρά ήταν συστηματική.

Στον παρακάτω πίνακα (πίνακας 5) βλέπουμε τη δύναμη των μαθητών κατά τάξη από τη σχολική χρονιά 1908-09 ως τη 1912-13

ΠΙΝΑΚΑΣ 5. Εγγραφέντες ανά τάξη 1908-1913

Έτος	Τάξη Α	Τάξη Β	Τάξη Γ	Τάξη Δ	Τάξη Ε	Τάξη Στ	Σύνολο
1908-9	75	55	;	;	;	7	215
1909-10	69	55	23	17	10	3	2210
1910-11	41	53	44	14	8	6	231
1911-12	73	56	43	25	9	9	239
1912-13	68	60	47	27	13	11	233
Σύνολο	261	225	;	;	;	29	1128

Πηγή: Μαθητολόγια 1908-13

Μελετώντας τον πίνακα αυτό βλέπουμε ότι πολλοί μαθητές εγγράφονται στις μικρές τάξεις αλλά εγκαταλείπουν στα επόμενα χρόνια. Βλέπουμε δηλαδή στη χρονιά 1909-10 ότι ενώ στην Α' τάξη γράφτηκαν 69 μαθητές στην Στ' τάξη γράφτηκαν μόνο τρεις. Ο φτωχός αυτός αριθμός της Στ' τάξης προκύπτει από τις μαζικές «αποσύρσεις» των προηγούμενων ετών. Η εκπληκτική αυτή μείωση του μαθητικού δυναμικού στις ανώτερες τάξεις συνεχίζεται και στα άλλα χρόνια, όπως φαίνεται στον πίνακα 5. Αυτό σημαίνει ότι το μεγάλο πλήθος των μαθητών δεν ολοκληρώνει τη βασική του εκπαίδευση και προφανώς απ' τον πίνακα 7 προκύπτει ότι οι μαθητές αυτοί είναι κυρίως με κηδεμόνα γεωργό ή εργάτη. Η φθίνουσα πορεία των μαθητών ανά τάξη από τις μικρότερες προς τις μεγαλύτερες είναι το κύριο χαρακτηριστικό της Οθωμανικής περιόδου.

Η κοινωνική προέλευση (επάγγελμα πατρός).

Ένα άλλο στοιχείο που παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον είναι η κοινωνική προέλευση των μαθητών, όπως προκύπτει από τα μαθητολόγια του σχολείου Ορμυλίας όπου αναγράφεται το επάγγελμα πατρός. Στον πίνακα 6 βλέπουμε αναλυτικά τα επαγγέλματα που ασκούσαν οι πατεράδες των μαθητών κατά το σχολικό έτος 1909-10.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6. Κοινωνική προέλευση μαθητών 1909-1910

Επάγγελμα	Αριθμός	Ποσοστό %
Γεωργός	60	26
Εργάτης	28	12,1
Κτηματίας	19	8,2
Επαγγελματίας	30	13
Αστικά επαγγέλματα	30	13
Ορφανός	27	11,7
Κηπουρός	26	11,3
Ποιμήν	11	4,8
Σύνολο	231	100

Πηγή: Μαθητολόγια 1909-10

Στην κατηγορία του πίνακα αυτού όπου αναγράφονται τα αστικά επαγγέλματα, εννοούνται τα επαγγέλματα του ιερέα (5), του παντοπώλη ή παντοιοπώλη (7), του εμπόρου (4), των διδασκάλων (7), των υπαλλήλων (4), των ιατρών (2) καθώς επίσης και του ενός κρεοπώλη που βρέθηκε. Στην κατηγορία που τιτλοφορείται επαγγελματίες εννοούνται τα επαγγέλματα του ράπτη (4), του ξυλουργού (3), του μεταλλουργού (1), του υποδηματοποιού (1), του караγωγέα (13), του κτίστη (1), του πεταλωτή κ.α. Εντύπωση στον πίνακα αυτό προκαλεί το υψηλό ποσοστό των ορφανών 11,7% που μας επιτρέπει να βγάλουμε συμπεράσματα για το χαμηλό βιοτικό επίπεδο του πληθυσμού και τη δύσκολη επιβίωση των ανθρώπων, που ήταν και οι βασικότεροι λόγοι που συντηρούσαν αυτά τα υψηλά ποσοστά θνησιμότητας.

Οι εργάτες που αναγράφονται στον πίνακα 6 δεν είναι φυσικά βιομηχανικοί εργάτες. Πρόκειται για «εργάτες γης» που δεν διέθεταν περιουσιακά στοιχεία και δούλευαν περιστασιακά καλλιεργώντας τα χωράφια των κτηματιών²⁹¹. Αποτελούσαν

²⁹¹ Οι εργάτες γης δούλευαν τη γη των κτηματιών, εποχιακά, ανάλογα με τις ανάγκες που παρουσίαζαν οι γεωργικές εργασίες. (Σπορά, θεριζοαλωνισμός, μεταξοσκωληκοτροφία, ελαιοσυλλογή, γεννήσεις αιγοπροβάτων κ.τ.λ.) Ανάλογα με την εργασία που εκτελούσαν είχαν και την ονομασία τους, όπως για παράδειγμα «παραλωνίτης» ήταν ο εργάτης που ασχολούνταν με το θερισμό και τον αλωνισμό, «τριάρης» αυτός που ασχολούνταν με τη μεταξοσκωληκοτροφία και «τιναχτής» με την ελαιοσυλλογή.

Τάκης Κοσμάς-Δεμίρης «Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση στον Πολύγυρο από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα έως το 1967» σελ. 140

ένα από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα της εποχής, αφού τα εισοδήματά τους ήταν πενιχρά και προπαντός μη σταθερά. Αυτό είχε άμεσο αντίκτυπο στην παιδεία των παιδιών τους, για το λόγο ότι από μικρά προτιμούσαν να τα στρέφουν σε διάφορες εργασίες προκειμένου να συνεισφέρουν στα εισοδήματα της οικογένειας. Το ποσοστό των εργατών αυτών (12,1%) σε συνδυασμό με το ποσοστό των γονιών που δήλωναν γεωργοί (26%) μας οδηγεί στο εύλογο συμπέρασμα ότι η Ορμύλια ήταν καθαρά γεωργική περιοχή και απασχολούσε με αγροτικές εργασίες την πλειοψηφία του πληθυσμού. Σ' αυτή τη μερίδα των κατοίκων που ζούσε από τη γεωργία πρέπει να προσθέσουμε και το 8,2% των κτηματιών. Πρόκειται για εύπορες οικογένειες γαιοκτημόνων, που νοίκιαζαν τα χωράφια τους και ζούσαν από τα εισοδήματα αυτά²⁹².

Ο πίνακας 6 όμως δεν πρέπει να είναι χαρακτηριστικός της κοινωνικής σύνθεσης την περίοδο της τουρκοκρατίας της εκπαιδευτικής ανισότητας της εποχής. Από κοινωνιολογικό-εκπαιδευτική άποψη παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον το ποσοστό 12,1% των μαθητών-τριών που είχαν πατέρα εργάτη σε σχέση με το 8,2% με πατέρα κτηματία. Η σχέση αυτή κρίνεται οπωσδήποτε αναληθής, αφού δεν είναι δυνατό οι εργάτες γης να είναι σχεδόν ίσοι σε αριθμό με τους κτηματίες. Είναι φανερό ότι τα ποσοστά των δύο αυτών κοινωνικών τάξεων έχουν τόσο μικρή διαφορά για το λόγο ότι οι εργάτες εξαιτίας των χαμηλών και μη σταθερών εισοδημάτων τους, δεν είχαν τη δυνατότητα να στείλουν τα παιδιά τους σε σταθερή βάση στο σχολείο, σε αντίθεση με τους κτηματίες των οποίων τα παιδιά παρακολουθούσαν συστηματικά. Οι εργάτες δηλαδή αν και με υψηλό ποσοστό στον πληθυσμό υποαντιπροσωπεύονται. Επίσης σε μια καθαρά αγροτική οικονομία, όπως της Ορμύλιας, δεν μπορεί η εικόνα που παρουσιάζει ο πίνακας 6 να αντικατοπτρίζει την πραγματική εικόνα της κοινωνίας, όπου οι ασκούντες τα αστικά επαγγέλματα να είναι οι μισοί των γεωργών. Το ίδιο ισχύει και για τους αγρότες.

Τέλος και το ποσοστό των επαγγελματιών χαρακτηρίζεται υψηλό και δηλώνει ξεκάθαρα ότι οι επαγγελματίες έστελναν τα παιδιά τους στο σχολείο. Αυτό οφείλεται

²⁹² Οι κτηματίες της εποχής εκείνης μπορούν να συγκριθούν με τους «εισοδηματίες» της σημερινής εποχής. Νοίκιαζαν τη γη τους σε καλλιεργητές και εκτός από τα χρήματα του ενοικίου δικαιούνταν και ένα σημαντικό ποσοστό της σοδειάς. Τα γεωργικά αυτά προϊόντα τα εμπορεύονταν οι ίδιοι άμεσα αυξάνοντας τα εισοδήματά τους.

Τ. Κοσμάς-Δεμίρης. «Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση στον Πολύγυρο από τα μέσα του 19ου αιώνα έως το 1967». σελ. 139.

στην κοινωνικότητα των επαγγελματιών, που βρίσκονταν μέσα στην αγορά και επηρεάζονταν από την αστική νοοτροπία.

Θεωρείται σχεδόν αυτονόητο, ότι ούτε ένα παιδί που προέρχεται από οικογένειες δασκάλων, υπαλλήλων, ιατρών, εμπόρων κ.τ.λ. δεν λείπει από το σχολείο. Ακόμη, πρέπει να σημειωθεί, ότι είναι χαμηλός και ο αριθμός των ποιμένων (11) σε ένα χωριό με 5 ιερείς και 7 δασκάλους. Επομένως, είναι πλέον κάτι παραπάνω από φανερό ότι ο πίνακας 6 «βροντοφωνάζει» ότι τα παιδιά που προέρχονταν από γεωργικές και αγροτικές οικογένειες ήταν τα κυρίως θύματα του σχολικού αποκλεισμού. Φέρνει στο φως δηλαδή την εκπαιδευτική ανισότητα που υπήρχε και την οποία εξέφρασε και ο διευθυντής του γυμνασίου Πολυγύρου, όπου επικρατούσαν οι ίδιες συνθήκες.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7. Απόφοιτοι κατά φύλο και επάγγελμα γονέα

Έτος	Απόφ	Επάγγελμα πατρ.	Αγ.	Κορ.	Παρατηρήσεις
1908-09	2	Εργάτης (1) κτηματίας (1)	2	-	Τελικό Ποσοστό αγοριών 83,3%
1909-10	5	Αγροφύλαξ(1) Ιατρός (1) Κτηματίας (1)..;	4	1	Τελικό ποσοστό Κοριτσιών 16,6%
1910-11	6	Γεωργός(1) κηττουρός(1) κτηματίας(3) έμπτορος(1) ορφανός (1)	5	1	
1911-12	6	Κηττουρός(1) ορφανός (1) ιατρός(1) κτηματίας (1) διδάσκαλος(1) γεωργός(1)	5	1	
1912-13	5	Ιατρός(1) κηπουρός(1) ιερέας(1) υπάλληλος(1) εργάτης(1)	4	1	
Σύνολο	24		20	4	

Πηγή Γ.Ε. 1908-1913

Στον πίνακα 7 βλέπουμε την εκπροσώπηση των επαγγελμάτων των γονέων στους απόφοιτους του σχολείου. Βλέπουμε δηλαδή τι επάγγελμα ασκούσαν οι γονείς των «πετυχημένων» μαθητών που κατάφεραν και ολοκλήρωσαν τη φοίτησή τους στο Δημοτικό Σχολείο.

Είναι φανερό, στον πίνακα αυτό, η υπεροχή των αστικών επαγγελμάτων στους γονείς των αποφοίτων και η μικρή εκπροσώπηση των αγροτών και των εργατών.

Τα δύο φύλα

Στον ίδιο πίνακα όμως (πίνακα 7), μελετάμε και το φύλο των αποφοίτων του σχολείου στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας. Σύμφωνα με τα υπάρχοντα στοιχεία των μαθητολογίων το ποσοστό των κοριτσιών που τελείωσαν το Δημοτικό Σχολείο είναι ιδιαίτερα χαμηλό. Αυτό ερμηνεύεται αν ληφθεί υπόψη το γενικότερο κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο ως το 1912, όπου η θέση της γυναίκας ήταν εξαιρετικά υποβαθμισμένη²⁹³ και στην κοινωνία και στην εκπαίδευση²⁹⁴ και οι δοξασίες σε βάρος της έπαιρναν διαστάσεις δεισιδαιμονίας. Ο άντρας ήταν ο απόλυτος αρχηγός της οικογένειας ενώ η δραστηριότητα της γυναίκας περιοριζόταν αυστηρά στις οικιακές της υποχρεώσεις²⁹⁵. Στους πίνακες 8 και 9 βλέπουμε τη διακίνηση των μαθητών κατά φύλο.

²⁹³ Το δημοτικό σχολείο προετοιμάζε τις μαθήτριες κυρίως για να μπορέσουν να ανταποκριθούν στο ρόλο της μητέρας και της συζύγου και από την αντίληψη αυτή διαμορφώνονταν και το πρόγραμμα των μαθημάτων αλλά και το περιεχόμενο των βιβλίων. Για παράδειγμα στο πρόγραμμα μαθημάτων των δημοτικών σχολείων του 1894 τα μαθήματα της «Φυσικής Πειραματικής» και της «Γεωμετρίας» διαγράφονταν από τα σχολεία θηλέων, ενώ σύμφωνα με το διάταγμα του 1882 η γυμναστική αντικαταστάθηκε από τη ραπτική και τα εργόχειρα.

B. Δεληγιάννη, Σ. Ζιώγου (επιμ.). «Εκπαίδευση και φύλο». σελ. 75.

²⁹⁴ Οι στόχοι των Παρθεναγωγείων και η εκπαιδευτική πολιτική του 19^{ου} αιώνα συνοψίζονταν στη φράση: «Φρονίμου δεσποινίδας και αρίστης μητέρας»

B. Δεληγιάννη, Σ. Ζιώγου. (επιμ.). «Εκπαίδευση και Φύλο». σελ. 71.

²⁹⁵ Όσο αφορά τη μέση εκπαίδευση των κοριτσιών ένα μεγάλο βήμα έγινε στις 5 Νοεμβρίου του 1914 που ψηφίστηκε στη Βουλή ο νόμος 322 ο οποίος έδινε στην Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία το δικαίωμα να ιδρύει αστικά σχολεία θηλέων. Αυτά τα σχολεία (σύμφωνα με το άρθρο 3 του ίδιου νόμου) αποτελούνταν από τρεις τάξεις και για την εισαγωγή τους χρειαζόταν η κατοχή ενδεικτικού από 6/τάξιο δημοτικό σχολείο. Στο πρόγραμμα των μαθημάτων περιλαμβάνονταν και η «οικιακή οικονομία», η «υγιεινή νοσηλευτική περίθαλψη», η «θεωρεία της οικογενειακής αγωγής» κτλ.

Θ. Ι. Καστανός. «Η εκπαίδευση των δημοδιδασκάλων στην Ελλάδα». σελ. 75

ΠΙΝΑΚΑΣ 8. Διακίνηση κατά φύλο 1908-1913

Έτος	αγόρια	κορίτσια	σύνολο	Ποσοστό κοριτσιών %
1908-9	113	102	215	47,4
1909-10	124	86	210	40,9
1910-11	137	94	231	40,6
1911-12	145	94	239	39,3
1912-13	137	96	233	41,2
Σύνολο	656	472	1128	41,8

Πηγή: Μαθητολόγια 1908-13

Από τον πίνακα 8 προκύπτει σαφώς ότι τα κορίτσια που γράφονται στο σχολείο είναι λιγότερα από τα αγόρια. Συγκεκριμένα τα αγόρια προηγούνται κατά 10 περίπου ποσοστιαίες μονάδες.²⁹⁶

ΠΙΝΑΚΑΣ 9. Απόσυρση κατά φύλο 1908- 13

Έτος	Αγόρια	Κορίτσια	Ρυθμός αγορ.%	Ρυθμός Κοριτ.%
1908-9	51	26	45	25,4
1909-10	37	21	29,8	24,4
1910-11	30	8	21,8	8,5
1911-12	44	18	30,3	19,1
1912-13	15	6	10,9	6,25

Πηγή: ΓΕ 1908-13

Στον πίνακα 9 όμως βλέπουμε ότι τα αγόρια έχουν μεγαλύτερο ρυθμό εγκατάλειψης του σχολείου. (Βέβαια τις «αποσύρσεις» κατά φύλο τις μελετάμε κατά προσέγγιση και αυτό γιατί ο πίνακας 9 προκύπτει από το δείγμα των μαθητών που

²⁷⁰ Παρά τις προτροπές του Ρήγα και του Κοραή για κοινή εκπαίδευση αγοριών και κοριτσιών, τα κορίτσια μέχρι το 1960 ήταν τα θύματα της εκπαιδευτικής ανισότητας, αφού βρίσκονταν πάντοτε σε κατώτερο επίπεδο από τα αγόρια. Ιδίως τα πρώτα χρόνια μετά την απελευθέρωση οι δυνατότητες που δίνονταν στα κορίτσια για Δημοτική Εκπαίδευση ήταν στα όρια της μηδενικής βάσης. Η κατάσταση γίνονταν ακόμα χειρότερη στην επόμενη εκπαιδευτική βαθμίδα, το γυμνάσιο. Το επίσημο κράτος δεν είχε ιδρύσει ούτε ένα «Ελληνικό» γυμνάσιο για κορίτσια μέχρι τη στιγμή που λειτουργήσε το παρθεναγωγείο του Βόλου με καθηγητή το Δελμούζο. Δεν υπήρξε καμία άλλη κρατική μέριμνα μέχρι τότε για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση των κοριτσιών εκτός από κάτι νομοσχέδια που τελικά δεν ψηφίστηκαν στη Βουλή.

Τομέας Παιδαγωγικής Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. «Αλέξανδρος Π. Δελμούζος: Παιδαγωγός και Μεταρρυθμιστής». Σελ. 29 – 31.

είχαν έστω και ελάχιστη φοίτηση στο σχολείο ώστε να υπάρχουν τα στοιχεία τους στους Γενικούς Ελέγχους. Τα στοιχεία των μαθητών που γράφονταν στο σχολείο και στη συνέχεια δεν φοιτούσαν καθόλου μας είναι άγνωστα). Το γεγονός ότι οι «αποσύρσεις» βάραιναν περισσότερο τα αγόρια κάθε άλλο παρά μπορεί να χαρακτηριστεί τυχαίο. Είναι φανερό ότι οι εργασίες των γονιών (εργάτες, αγρότες, ποιμένες, επαγγελματίες κ.τ.λ.) απορροφούσαν τα αγόρια περισσότερο από τα κορίτσια.

Αυτό βέβαια είναι απόλυτα λογικό, αφού τα αγόρια ήταν εκείνα που θα προσέθεταν τα εργατικά χέρια που ζητούσαν οι γονείς στις αγροτικές, ως επί το πλείστον, εργασίες τους.

Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει να δούμε τις επιδόσεις των μαθητών κατά φύλο. Δυστυχώς όμως αυτό μπορεί να γίνει μόνο κατά το σχολικό έτος 1908-09 όπου υπάρχει αναλυτική βαθμολογία, διότι στα υπόλοιπα χρόνια της τουρκοκρατίας στη στήλη «γενικός βαθμός» αναφέρεται μόνο το αν ο μαθητής προβιβάζεται ή όχι. Μπορούμε λοιπόν, στον πίνακα 10 να δούμε τις επιδόσεις των εξεταζομένων μαθητών κατά φύλο, στη διάρκεια του σχολικού έτους 1908-09.

ΠΙΝΑΚΑΣ 10. Γενικός βαθμός «ενιαυσίας» προόδου 1908-1909

Βαθμός	Α	Κ	Σύνολο	Παρατηρήσεις
Σχεδόν καλώς	1		1	
Καλώς	13	8	21	
Λ.καλώς	18	6	24	Υπάρχει αντίστοιχα και το «πάνυ καλώς»
Αριστα	1	1	2	
Σύνολο	33	15	48	

Πηγή :Γ.Ε 1908-1909

Τα αποτελέσματα του πίνακα 10 δεν μπορούν να μας οδηγήσουν σε κάποια συμπεράσματα. Παρατηρούμε μια υπεροχή των αγοριών στις επιδόσεις του «καλώς» και του «λίαν καλώς», όμως, αφού δεν μπορούμε να δούμε την πορεία των αποτελεσμάτων στις επόμενες χρονιές, κάθε συμπέρασμα είναι μάλλον αυθαίρετο. Βλέπουμε ότι στην κατηγορία του «άριστα» υπάρχουν μόνο δύο μαθητές, ένας από κάθε φύλο, ενώ την τάξη του «σχεδόν καλώς» εκπροσωπεί μόνο ένα αγόρι. Αυτό αποδεικνύει ότι η συνηθέστερη βαθμολογία των μαθητών ήταν το «καλώς» και το «λίαν καλώς». Όπως βλέπουμε στον πίνακα 11 η πλειοψηφία από το σύνολο των

αγοριών (54,5%) βρίσκεται στο «λίαν καλώς» ενώ η πλειοψηφία των κοριτσιών (53,3%) βαθμολογείται με «καλώς». Υπάρχει βέβαια και το αξιόλογο ποσοστό του 39,5% των αγοριών στο «καλώς» και του 40% των κοριτσιών στο «λίαν καλώς»

ΠΙΝΑΚΑΣ 11. Ποσοστιαία αναλογία σε σύνολο 33 αγοριών και 15 κοριτσιών το έτος 1908-1909

Βαθμός	Αγόρια %	Κορίτσια
Σχεδόν καλώς	3	
Καλώς	39,3	53,3
Λίαν καλώς	54,5	40
Άρέστα	3,03	6,6

Πηγή Γ.Ε 1908-9

Η επίδοση

Εντύπωση προκαλεί το πολύ υψηλό ποσοστό επιτυχίας των μαθητών στις «ενιαύσιες εξετάσεις». Βέβαια η επίδοση των μαθητών στους τελικούς διαγωνισμούς θα προκύψει από τους μαθητές που είχαν επαρκή φοίτηση και τελικά δικαιούνταν να συμμετέχουν στις εξετάσεις, χωρίς να λάβουμε υπόψη μας τους «αποσυρθέντες» από τους προηγούμενους μήνες ή τους άλλους μαθητές που ενώ γράφτηκαν στο σχολείο δεν φοίτησαν καθόλου. Επίσης αξίζει να σημειωθεί ότι μερικοί μαθητές από τους «αποσυρθέντες» παρόλο που δεν συμμετείχαν στις εξετάσεις, προβιβάζονταν τελικά στην επόμενη τάξη, λόγω της καλής αποδόσεως στα μαθήματα, αλλά και της καλής διαγωγής. Στον πίνακα 12 υπάρχουν οι αριθμοί των μαθητών που διαγωνίστηκαν στις εξετάσεις και το ποσοστό των αποτυχόντων για τα σχολικά έτη 1908-09 ως 1912-13.

ΠΙΝΑΚΑΣ 12. Εξετασθέντες και απορριφθέντες 1908-13

Έτος	Εξετασθέντες	Απορριφθέντες	Ποσοστό %
1908-9	48	-	0
1909-10	102	9	8,8
1910-11	162	25	15,4
1911-12	113	9	7,9
1912-13	140	13	9,2
Σύνολο	565	56	9,9

Πηγή : Γ. Ε 1908- 1912

Βλέπουμε στον πίνακα 12 ότι το ποσοστό των απορριφθέντων σε όλες τις χρονιές είναι σχετικά χαμηλό. Στο σύνολο των ετών αυτών δε φτάνει το 10%. Ιδιαίτερα στο σχολικό έτος 1908-09 δεν υπάρχει ούτε ένας απορριφθείς. Και φυσικά τα ποσοστά των απορριφθέντων σε σχέση με τους εγγραφομένους είναι ακόμα μικρότερα. Όλα αυτά τα στοιχεία δείχνουν ότι κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας επικρατούσε ένα κλίμα επιείκειας στην αξιολόγηση των μαθητών. Στα δύσκολα εκείνα χρόνια για την εκπαίδευση οι δάσκαλοι δεν εξαντλούσαν την αυστηρότητά τους, αντιθέτως, αντιλαμβανόμενοι και σεβόμενοι τις δυσκολίες, έκαναν ό,τι μπορούσαν για να διευκολύνουν την κατάσταση και να συμβάλλουν στο να μειωθεί το ποσοστό της εγκατάλειψης του σχολείου. Ίσως η συμπεριφορά αυτή να υπέκρυπτε και συντεχνιακές σκοπιμότητες.

Πάντως παρατηρώντας προσεκτικά τον πίνακα 12 διαπιστώνουμε ότι όσο μικραίνει ο αριθμός των συμμετεχόντων στις «ενιαύσιες εξετάσεις» τόσο μικραίνει και το ποσοστό απόρριψης. Στον πίνακα 13 αποδεικνύεται πιο καθαρά η ελαστικότητα στο κριτήριο προαγωγής. Συγκεκριμένα ο πίνακας μας δείχνει τον αριθμό των προαχθέντων μαθητών σε σχέση με τον αριθμό των μαθητών που έχουν συστηματική φοίτηση κατά τα έτη 1908-13.

ΠΙΝΑΚΑΣ 13. Η προαγωγή των μαθητών 1908-1913 (κατά τάξεις)

Έτος	Α	Β	Γ	Δ	Ε	Στ	Σύνολο προαχθέντων	Φοιτήσαντες τακτικά
1908-9	41	14	14	7	5	5	86	48
1909-10	46	31	10	8	7	2	104	102
1910-11	33	46	48	9	7	5	145	162
1911-12	38	40	29	14	8	6	135	113
1912-13	42	40	32	17	6	6	143	140

Πηγή Γ.Ε. 1908-1912

Εξετάζοντας το σύνολο των προαχθέντων των ετών αυτών που είναι 613 καθώς και αυτών που είχαν συστηματική φοίτηση (565) διαπιστώνουμε ότι πολλοί μαθητές προάγονται χωρίς καν να έχουν συστηματική φοίτηση. Παρατηρήσεις για μαθητές όπως «απεσύρθη αρχές Απριλίου, ας προβιβαστεί» ή «απεσύρθη μετά το Πάσχα, ήτο καλός μαθητής και προβιβάζεται» είναι πολύ συχνές την περίοδο αυτή. Κατά τη σχολική χρονιά 1908-09 επί παραδείγματι υπάρχουν 86 προαχθέντες μαθητές ενώ το σύνολο αυτών που φοίτησαν συστηματικά είναι μόνο 48 (σχεδόν οι μισοί). Αν συγκρίνουμε τώρα τον αριθμό των 48 αυτών μαθητών που παρακολούθησαν τα μαθήματα ανελλιπώς με τους 215 που γράφτηκαν (βλέπε πίνακα 1) τότε μπορούμε να συμπεράνουμε και το τρομακτικό ποσοστό των «αποσύρσεων». Αξίζει να σημειωθεί ότι από τη σχολική χρονιά 1908-09 έχουμε αποτελέσματα μόνο από 129 μαθητές, γεγονός που επιβεβαιώνει ότι πολλοί μαθητές απλά γράφτηκαν στο σχολείο και στη συνέχεια δεν παρακολούθησαν ποτέ. Σύμφωνα με τα μαθητολόγια τη χρονιά αυτή 86 μαθητές δεν φοίτησαν καθόλου ή σχεδόν καθόλου. Άλλο ένα χαρακτηριστικό της χρονιάς αυτής είναι ότι δεν υπάρχει ούτε ένας μαθητής που να απορρίπτεται λόγω κακής επίδοσης, δηλαδή λόγω χαμηλού βαθμού. Όλοι απορρίπτονται λόγω ελλιπούς φοίτησης. Η πολιτική του σχολείου να ευνοεί τους μαθητές είναι καταφανέστατη. Μόνο τη χρονιά 1910-11 εμφανίζονται οι πρώτοι μαθητές που απορρίπτονται λόγω επίδοσης.

Η διαγωγή

Ένα άλλο ενδιαφέρον στοιχείο που προκύπτει από τα μαθητολόγια είναι η διαγωγή των μαθητών. Οι χαρακτηρισμοί της διαγωγής που εμφανίζονται είναι «αρίστη», «λίαν καλή», «σχεδόν καλή», «κοσμία» αλλά και «οχληρά» και «κακή» σε μεμονωμένες όμως περιπτώσεις. Στον πίνακα 14 υπάρχει αναλυτική περιγραφή της συμπεριφοράς των μαθητών στο σχολείο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 14. Η διαγωγή των μαθητών 1908-1913

Έτος	Άριστη	Λ.καλή	καλή	Σχ. Καλή	Οχληρά	Ενοχλητικ	Κακή	Ανευ
1908-9	34	10	4					Υπόλοιποι
1909-10	72	25	4	1				
1910-11	125	30	7					
1911-12	74	29	10					
1912-13	90	22	17	1	1	1	1	
Σύνολο	395	123	42	2	1	1	1	

Πηγή: Γ.Ε 1908-1912

Στον πίνακα 14 η στήλη που αναγράφεται «άνευ» εννοεί τους μαθητές που δεν συμμετείχαν στις τελικές εξετάσεις, αφού γι αυτούς δεν υπήρχε χαρακτηρισμός της διαγωγής. Στο σύνολο λοιπόν των εξεταζομένων μαθητών βλέπουμε ότι κυριαρχεί η «άριστη» διαγωγή, ενώ υπάρχει κι ένα αξιόλογο ποσοστό που έχει «λίαν καλή». Αυτό δείχνει ότι η παραβατικότητα των μικρών μαθητών ήταν εξαιρετικά περιορισμένη. Η συντριπτική πλειοψηφία πειθαρχούσε στους σχολικούς κανονισμούς χωρίς να δημιουργεί προβλήματα. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις πιο «ζωηρών» μαθητών που η διαγωγή τους έχει τον αρνητικό αλλά και ανώδυνο χαρακτηρισμό «καλή». Στις υπόλοιπες κατηγορίες διαγωγής η παρουσία των μαθητών δεν είναι παρά μόνο ενδεικτική, αφού μόνο κατά τη σχολική χρονιά 1912-13 έχουμε σ' αυτές από ένα μαθητή. Αξίζει να σημειωθεί ότι στις παρατηρήσεις που αφορούσαν το μαθητή που είχε διαγωγή «οχληρά» αναφέρονταν: «ούτος έδει να προβιβαστεί προ δύο ετών» ενώ η επίδοση του μαθητή που είχε «ενοχλητική» διαγωγή ήταν 6,5. Στον πίνακα 15 που ακολουθεί βλέπουμε τη διαγωγή των μαθητών σε ποσοστά.

ΠΙΝΑΚΑΣ 15. Διαγωγή των μαθητών σε ποσοστά %

	1908-9	1909-10	1910-11	1911-12	1912-13
Άριστη	70,8	70,5	77,1	65,5	64,2
Λ. καλή	20,8	24,5	18,5	25,6	20,7
καλή	8,3	3,9	4,3	8,8	,1

Πηγή: Γ.Ε 1908-1912

Η ηλικία

Η ηλικία εγγραφής των μαθητών στο σχολείο ήταν σχετικά ρευστή. Στις εγγραφές στην Α' τάξη για παράδειγμα υπάρχει ένα ηλικιακό εύρος από 7 ως 9 χρονών. Υπάρχουν και σπανιότερες περιπτώσεις μαθητών που γράφονταν στην Α' τάξη στην ηλικία των 10 ετών. (π.χ. ο μαθητής Γ .Χ. Δ. ορφανός γράφτηκε σε ηλικία 10 χρονών στην Α' τάξη κατά το σχολικό έτος 1912-13). Παρόμοιο ηλικιακό εύρος υπήρχε και στις άλλες τάξεις του σχολείου. Έτσι στην Στ' τάξη η πλειοψηφία των μαθητών ήταν δεκατεσσάρων χρονών και κάποιοι λιγότεροι δεκατριών. Μεγαλύτερες ηλικίες δεν αναφέρονται στα βιβλία. Το ηλικιακό αυτό εύρος που υπάρχει σε κάθε τάξη αποδεικνύει το μη συστηματικό χαρακτήρα της δημοτικής εκπαίδευσης. Δεν υπήρχε στην Α' τάξη για παράδειγμα μια συγκεκριμένη ηλικία εγγραφής για το λόγο ότι η εκπαίδευση δεν ήταν υποχρεωτική. Επομένως κάθε γονιός έστελνε το παιδί του στο σχολείο όποτε ο ίδιος έκρινε και όχι όποτε υποχρεωνόταν από το σύστημα. Γ' αυτό το λόγο υπήρχαν και αυτές οι ηλικιακές αποκλίσεις.

Η προσχολική αγωγή

Άλλο ένα πολύ σπουδαίο στοιχείο που προκύπτει από τα μαθητολόγια του σχολείου είναι ότι από το 1908 λειτουργεί προκαταρκτική τάξη για το σχολείο. Πρόκειται δηλαδή για μια προσπάθεια οργανωμένης προσχολικής αγωγής. Η τάξη αυτή εμφανίζεται στα μαθητολόγια στη στήλη «Τάξεις» με το χαρακτηρισμό προκαταρκτική ή σε άλλες περιπτώσεις με το *ά* για να ξεχωρίζει από το Α'. Αργότερα παρουσιάζεται ως νηπιαγωγείο²⁹⁷. Οπωσδήποτε η ύπαρξη και η λειτουργία νηπιαγωγείου στην Ορμύλια στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας είναι γεγονός εξαιρετικής σημασίας²⁹⁸, αφού δείχνει ότι οι δάσκαλοι και γενικότερα όλοι αυτοί οι

²⁹⁷ Ο θεσμός του νηπιαγωγείου την περίοδο εκείνη ήταν, για τις τουρκοκρατούμενες περιοχές, στα σπάργανά του. Στη Θεσσαλονίκη κατά το σχολικό έτος 1873-74 λειτουργούσαν τρία νηπιαγωγεία. Συνήθως ήταν προσαρμοσμένα στα Δημοτικά Σχολεία και οι κανονισμοί της λειτουργίας τους ρυθμίζονταν από τις διατάξεις της αντίστοιχης Ορθοδόξου Κοινότητας κάθε περιοχής.

ΣΥΜΠΟΣΙΟ. «Τα ελληνικά σχολεία στη Θεσσαλονίκη κατά τον τελευταίο αιώνα της τουρκοκρατίας». σελ. 141.

²⁹⁸ Το νηπιαγωγείο είναι πολύ σημαντικός εκπαιδευτικός θεσμός για το λόγο ότι αποτελεί την κυριότερη μονάδα προσχολικής αγωγής. Για πρώτη φορά τα παιδιά (νήπια) βγαίνουν από το οικογενειακό περιβάλλον και αναπτύσσουν δραστηριότητες όπως ζωγραφική, μουσική, τραγούδι, διηγήσεις παραμυθιών κτλ. έξω από τη θαλπωρή του σπιτιού τους. Είναι ο προθάλαμος του Δημοτικού Σχολείου, αφού διδάσκει στα νήπια τον τρόπο συμπεριφοράς τους στην τάξη και τους στοιχειώδεις κανονισμούς που πρέπει να τηρηθούν κατά τη διαδικασία του μαθήματος, ώστε να ανταποκριθούν στις υψηλότερες εκπαιδευτικές απαιτήσεις του Δημοτικού. Επίσης συμβάλλει ουσιαστικά στη νοητική,

φορείς που προσπάθησαν να οργανώσουν την εκπαίδευση στην κοινότητα, είχαν αναλάβει το έργο αυτό με σοβαρότητα και υπευθυνότητα. Είχαν καταλάβει από πολύ νωρίς το νόημα της προσχολικής αγωγής και δημιούργησαν αμέσως και το αντίστοιχο τμήμα.

Στην τάξη αυτή η πιο συνηθισμένη ηλικία εγγραφής ήταν τα έξι χρόνια με αποκλίσεις από τα πέντε ως τα οχτώ χρόνια. Η πορεία των μικρών αυτών μαθητών κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους μένει άγνωστη, αφού δεν εμφανίζονταν στα τελικά αποτελέσματα των «ενιαυσίων εξετάσεων». Έτσι ο αριθμός των «αποσυρθέντων» δεν αναφέρεται σ' αυτούς. Βλέποντας όμως τα υψηλά νούμερα των εγγραφόμενων στην Α' τάξη μπορούμε να υποθέσουμε ότι στο τμήμα αυτό της προσχολικής αγωγής δεν υπάρχουν ούτε στάσιμοι ούτε «αποσυρθέντες». Τα παιδιά αυτά ήταν πολύ μικρά και επομένως δεν ίσχυαν γ' αυτά οι «ενιαύσιες εξετάσεις» αλλά ούτε και οι περιπτώσεις απόσυρσης αφού δεν θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν σε αγροτικές και γεωργικές εργασίες. Αντιθέτως οι γονείς τα έστελναν με χαρά για να απασχολούνται στο νηπιαγωγείο και να μπορούν αυτοί να κάνουν τις δουλειές τους πιο άνετα. Η λειτουργία του νηπιαγωγείου σταματάει να εμφανίζεται στα επόμενα χρόνια.

Οι μετεγγραφές

Άλλο ένα αξιοσημείωτο για εκείνη την εποχή είναι η παντελής έλλειψη στοιχείων που να δείχνουν τις μεταγραφές των μαθητών. Η μοναδική περίπτωση μετεγγραφής που καταγράφεται στα μαθητολόγια είναι αυτή της μαθήτριας Α. Ν. Κ. κατά τη σχολική χρονιά 1913-14. Αυτό δηλώνει ότι δεν γίνονταν σημαντικές μετακινήσεις πληθυσμών που να φέρνουν και μια ανάλογη κίνηση στο σχολείο. Οι κάτοικοι μιας περιοχής ζούσαν σ' αυτή και στέριωναν χωρίς να υπάρχουν πολλές πιθανότητες να φύγουν. Εξάλλου και τα επαγγέλματα που ασκούσαν, κυρίως αγροτικά και γεωργικά δεν ευνοούσαν ιδιαίτερα τις μετακινήσεις των ανθρώπων γεγονός που αποτυπώνεται και στα μαθητολόγια του σχολείου. Αξίζει να σημειωθεί ότι το επάγγελμα του πατέρα της μοναδικής περίπτωσης μεταγραφής ως το 1914 ήταν δημόσιος υπάλληλος, επάγγελμα σπάνιο για την εποχή,

συναισθηματική, σωματική και κοινωνική εξέλιξη των νήπιων στα πλαίσια που ορίζει ο ευρύτερος σκοπός της υποχρεωτικής εκπαίδευσης.

Β. Κωτσίκης. «Οργάνωση και διοίκηση της εκπαίδευσης». σελ. 134.

Τα μαθήματα

Τέλος, πρέπει να κάνουμε μια αναφορά στα μαθήματα που διδάσκονταν την περίοδο της τουρκοκρατίας. Υπάρχει το μάθημα των θρησκευτικών που από τα στοιχεία των βαθμολογιών δεν διαπιστώνεται πόσες φορές την εβδομάδα διδάσκεται. Ο όρος «θρησκευτικά»²⁹⁹ εναλλάσσεται στους Γενικούς Ελέγχους με τον όρο «ιερά» προφανώς «γράμματα». Υπάρχουν τα γλωσσικά με αντικείμενο διδασκαλίας το χειρισμό της γλώσσας, σωστή σύνταξη, ορθογραφία, γραμματική κ.τ.λ. Είναι πολύ συχνή η παρατήρηση στους μαθητές: «ήτο αδύνατος εις το ορθογραφικόν». Για το λόγο αυτό υπήρχε στις πρώτες τάξεις το μάθημα «γραφή» που είχε σαν στόχο να μάθουν να γράφουν σωστά και ορθογραφημένα οι μικροί μαθητές. Ακόμα υπήρχε το μάθημα της ιστορίας, της γεωγραφίας, που εναλλάσσονταν με τον όρο πατριδογραφία ή πατριδογνωσία και εμφανίζονταν κυρίως στις μικρότερες τάξεις, της αριθμητικής, που είχε περισσότερο πρακτικό χαρακτήρα, ενώ στις δύο τελευταίες τάξεις υπήρχε και γεωμετρία και φυσιογνωσία, που εναλλάσσονταν με τον όρο φυσική ιστορία. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι διδάσκονταν και το μάθημα της φυσικής πειραματικής. Πρόκειται μάλλον για την εισαγωγή στη φυσική πειραματική των γυμνασίων που διδάσκονταν από το 1897. Βεβαίως υπήρχαν και καλλιτεχνικά μαθήματα όπως ιχνογραφία, καλλιγραφία και ωδική ενώ τέλος δεν λείπει η γυμναστική.

²⁹⁹ Το μάθημα των θρησκευτικών αρχικά κατείχε τη δεύτερη θέση σε σπουδαιότητα στα ελληνικά σχολεία, μετά το μάθημα των αρχαίων Ελληνικών, ενώ στη συνέχεια κατάφερε να αποσπάσει για κάποιο διάστημα και την πρώτη θέση. Αυτό δείχνει την εμμονή των υπευθύνων στην κλασική παιδεία αλλά και το γεγονός της άμεσης επιρροής της Βαυαρίας στα ελληνικά εκπαιδευτικά δρώμενα. Τα θρησκευτικά στη βαυαρική εκπαίδευση κατείχαν τη δεύτερη θέση (λόγω της ανθρωπιστικής ιδέας που κυριαρχούσε στις παιδαγωγικές αντιλήψεις των Βαυαρών) και επομένως και στην Ελλάδα ήταν μάθημα εξαιρετικά υψηλής σημασίας.

I. Β. Κογκούλης. «Το μάθημα των θρησκευτικών στη μέση εκτταίδευση (1833-1932)». Σελ. 44 – 47.

B. ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ (1913-1922)

Την περίοδο αυτή κορυφώνεται η διαμάχη³⁰⁰ ανάμεσα στην κλασικισμό και τον δημοτικισμό. Τελικά οι δημοτικιστές³⁰¹, αφού ουσιαστικά απέτυχαν στον αγώνα που έδωσαν³⁰² το 1913³⁰³, κατάφεραν να υλοποιήσουν τις ιδέες τους με το μεταρρυθμιστικό εκπαιδευτικό³⁰⁴ πρόγραμμα του 1917. Η επικράτησή τους όμως ήταν προσωρινή, αφού οι συντηρητικοί κύκλοι κατάφεραν να ανατρέψουν από το

³⁰⁰ Τον Ιούνιο του 1916, συγκροτήθηκε η «Εκπαιδευτική Επιτροπή» από τους Γληνό, Τριανταφυλλίδη και Δελμούζο. Σκοπός της επιτροπής αυτής ήταν η αναμόρφωση της παιδείας και η συγγραφή των σχολικών βιβλίων στη δημοτική γλώσσα. Οι πολιτικές καταστάσεις όμως της εποχής και ο διχασμός δεν επέτρεψαν την υλοποίηση των στόχων αυτών. Το Νοέμβριο του 1916 ο Γληνός κατηγορήθηκε για εξύβριση του βασιλιά και εσχάτη προδοσία και φυλακίστηκε στις φυλακές Αβέρωφ από τις 18 Νοέμβρη του 1916 ως τις 5 Ιανουαρίου του 1917.

Σ. Ν. Δερβίσης. «Ιστορία, Οργάνωση και Διοίκηση της Νεοελληνικής εκπαίδευσης». σελ. 68.

³⁰¹ Μεγάλος υπέρμαχος του δημοτικισμού, σ' αυτή τη διαμάχη του γλωσσικού ζητήματος, υπήρξε και ο Ίων Δραγούμης. Το 1914 μάλιστα εκλέχτηκε και στη διοικητική επιτροπή του Εκπαιδευτικού Ομίλου. Οι απόψεις του μπορούμε να πούμε ότι παρουσιάζονται συμπυκνωμένες στην ακόλουθη δήλωσή του: «Όσοι φυλάγουν την καθαρρεύουσα είναι υπερβολικά συντηρητικοί και ευχαριστημένοι κοιτάζουν κατά πίσω, στα περασμένα, και τα ψευτολατρεύουν και αποξεραινόνται. Όσοι διαλέγουν τη δημοτική κοιτάζουν το σήμερα και το εδώ και ομπρός, τα επόμενα χρόνια». Ο Αλέξανδρος Πάλλης το 1911 έγραψε στην Π. Σ. Δέλτα: «Ο,τι λείπει του (Εκπαιδευτικού) Ομίλου είναι ο αρχηγός ο φυσικός αρχηγός είναι ο Ίων...»

Α. Φωτιάδου. «Ίων Δραγούμης: Οι απόψεις του για την Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και τον Εκπαιδευτικό Δημοτικισμό». Σελ. 47-49.

³⁰² Κατά τη μεταρρύθμιση του 1913 με υπουργό τον Ι. Τσιμιώκο ορίστηκαν οι εκπαιδευτικές βαθμίδες ως εξής: Αρχικά υπήρχε το 6/τάξιο βασικό σχολείο κοινής φοίτησης για όλους τους μαθητές και στη συνέχεια οι απόφοιτοι του Δημοτικού είχαν τρεις επιλογές α) τις στοιχειώδεις επαγγελματικές σχολές που είχαν σαν στόχο την εξάσκηση λαϊκών επαγγελματιών, όπου πήγαιναν και οι περισσότεροι β) τα τριτάξια Αστικά Σχολεία που παρείχαν γενικές γνώσεις και που συνήθως πήγαιναν παιδιά της μέσης αστικής τάξης και γ) τα 6/τάξια γυμνάσια όπου πήγαιναν οι λιγότεροι μαθητές. Πρέπει να σημειωθεί ότι δεν ήταν καθόλου εύκολη η μετάβαση από τον ένα τύπο μέσης εκπαίδευσης στον άλλο. Το νομοσχέδιο αυτό όμως δεν ψηφίστηκε ώσπου ήρθε η μεταρρύθμιση του 1929, που είχε το ίδιο πνεύμα μ' εκείνη του 1913, που διαφοροποίησε τη μέση εκπαίδευση και ίδρυσε επαγγελματικά σχολεία για την κατάρτιση των στοιχειωδών μέσων επαγγελματιών.

Ν. Π. Τερζής. «Εκπαιδευτική Πολιτική και Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση». σελ. 64.

³⁰³ Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του 1913, σε σχέση με εκείνο του 1894 παρουσιάζει τη σημαντική διαφορά ότι μεταφέρει το κύριο βάρος από τα γλωσσικά στα τεχνικά και πρακτικά μαθήματα. Δεν καταπολεμά όμως την καθαρρεύουσα και διατηρεί αυτό το καθεστώς αποξένωσης του μαθητή από τη διδακτέα ύλη. Άλλο ένα σπουδαίο λάθος του προγράμματος του 1913 ήταν η κατανομή της διδακτέας ύλης του δημοτικού σε έξι τάξεις. Δεδομένου ότι τα περισσότερα σχολεία είχαν μόνο τέσσερις τάξεις συμπεραίνουμε ότι οι μαθητές διδάσκονταν μόνο μέρος της διδακτέας ύλης στο δημοτικό.

Χ. Λέφας. «Η ιστορία της εκπαίδευσης». σελ. 113-114.

³⁰⁴ Γενικότερα, μπορούμε να πούμε ότι την περίοδο 1910-1930 υπάρχουν προσπάθειες για ευρύτερη κοινωνική μεταρρύθμιση τόσο στη γλώσσα και τη διδακτέα ύλη, όσο και στην κτιριακή υποδομή των σχολείων, αντλώντας ιδέες από το πρότυπο Σχολείο Εργασίας. Όμως παρά τις απόπειρες αυτές τα σχολικά κτίρια, επί της ουσίας, δεν τροποποιήθηκαν τελικά και συνέβαλαν στη διαίωνιση του παραδοσιακού τύπου εκπαίδευσης στην τάξη. Η μορφή του χώρου ακόμα και στα σημερινά σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης χαρακτηρίζονται από «εντυπωσιακή σταθερότητα και είναι σε γενικές γραμμές ίδια μ' εκείνα του 30 και από πολλές απόψεις του 1880.

Ι. Σολομών. «Εξουσία και τάξη στο Νεοελληνικό σχολείο». σελ. 319.

1920 και μετά³⁰⁵ τη μεταρρύθμιση του 1917. Τελικά μπορούμε να πούμε ότι η μορφή της παιδείας, ύστερα από όλα αυτά δεν άλλαξε και οι συντηρητικές πεποιθήσεις³⁰⁶ κυριάρχησαν στρέφοντας την εκπαίδευση στα καθιερωμένα κλασικιστικά³⁰⁷ μοτίβα³⁰⁸.

Η περίοδος αυτή είναι εξαιρετικά κρίσιμη³⁰⁹ για την εκπαίδευση στην Ορμύλια, αφού σηματοδοτεί τη λήξη της τουρκοκρατίας και την ένταξή της στο

³⁰⁵ Το Νοέμβριο του 1920 συστάθηκε η «Επιτροπεία» που είχε σαν στόχο να εξετάσει τη γλωσσική διδασκαλία στα δημοτικά. Με το πόρισμά της ουσιαστικά έδωσε τη χαριστική βολή στη μεταρρύθμιση του 1917 αφού πρότεινε τα εξής: «α) Να κηρυχθώσιν αυτοδικαίως άκυροι, ως αντισυνταγματικοί, οι νόμοι καθ' ους εγένετο η αλλαγή της γλώσσας των αναγνωστικών βιβλίων της δημοτικής εκπαίδευσως.... β) Να εκβληθώσι πάραυτα εκ των σχολείων και καώσι τα... συνταχθέντα και σήμερον εν χρήσει υπάρχοντα αναγνωστικά βιβλία ως έργα ψεύδους και κακοβούλου προθέσεως. γ) Να αναθεωρηθή το πρόγραμμα των δημοτικών σχολείων...» Με το νόμο 2678 στις 10 Αυγούστου του 1921, επανέρχονται στα δημοτικά σχολεία τα βιβλία που κυκλοφορούσαν πριν το 1917.

Σ. Ν. Δερβίσης. «Ιστορία, Οργάνωση και διοίκηση της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης». σελ. 70.

³⁰⁶ Οι συντηρητικές πεποιθήσεις που υπήρχαν στην οργάνωση του δημοτικού σχολείου σε γενικές γραμμές εξακολούθησαν και μετά το τέλος του πρώτου παγκοσμίου πολέμου. Η κυρίαρχη νοοτροπία ήταν να δώσει (το σχολείο) στους μαθητές, τη στοιχειώδη κατάρτιση ώστε να ανταπεξέλθουν στην εργασία τους καθώς και στα καθήκοντά τους ως πολίτες.

Ο. Φαμπρ. «Το πειραματικό νέο σχολείο». σελ 9-20.

³⁰⁷ Το ότι πρέπει να διδάσκονται στα σχολεία, στα πλαίσια της κλασικής παιδείας, αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς, αυτό είναι αυτονόητο. Το ζήτημα είναι με ποιον τρόπο. Προσπαθώντας να εντρυφήσουμε πλήρως τη γλώσσα τους με συντακτικές και γραμματικές ασκήσεις, ώστε να διαβάζουν οι μαθητές το πρωτότυπο ή δίνοντας περισσότερη βάση στα νοήματά τους, μελετώντας τα αρχαία κείμενα από μετάφραση; Αυτό είναι ένα ζήτημα που ταλαιπώρησε πολύ τους διανοούμενους στην Ελλάδα και τους χώρισε σε αντίπαλα στρατόπεδα. Η απάντηση του Παπανούτσου στο θέμα αυτό είναι ότι πρέπει να δούμε την ουσία του ζητήματος που είναι η γνωριμία των μαθητών με τον αρχαίο κόσμο. Για να αντιληφθούν λοιπόν οι μαθητές όλο το λογοτεχνικό, ποιητικό και φιλοσοφικό αρχαιοελληνικό μεγαλείο πρέπει να έχουν επαφή με το κείμενο και να το κατανοούν απόλυτα. ΓΓ αυτό πρέπει τουλάχιστον στις τρεις πρώτες τάξεις του γυμνασίου να μελετούν μεταφρασμένα κείμενα και στις τρεις τελευταίες να τους δίνεται η δυνατότητα να μάθουν κάποια βασικά στοιχεία της αττικής διαλέκτου. Μόνο με μία γλώσσα ζωντανή μπορούν τα κείμενα του Ομήρου και του Πλάτωνα να συγκινήσουν τους μαθητές και να μην καταντήσουν «μια ανούσια και πληκτική χρηστομάθεια».

Ε. Π. Παπανούτσος. «Η παιδεία, το μεγάλο μας πρόβλημα». Σελ. 99-100.

³⁰⁸ Η αρχαιοελληνική πολιτισμική κληρονομιά είναι πάρα πολύ σημαντική για τον τόπο μας αλλά και για ολόκληρο τον πλανήτη. Η παγκοσμιότητα της αυτή έχει ήδη επισημανθεί από το δυτικό πολιτισμό. Η ελληνική εκπαίδευση όμως, έπρεπε να ξεπεράσει τον αρχαιοελληνικό κλασικισμό και να προσαρμοστεί στις νέες ανάγκες της εποχής. Έπρεπε δηλαδή να εκσυγχρονιστεί στα πλαίσια του ευρωπαϊκού διαφωτισμού και αυτό τον εκσυγχρονισμό πρέσβευε και το κίνημα του δημοτικισμού. Η αρχαιότητα ως πολιτισμική κληρονομιά είναι γεγονός εξαιρετικά θετικό αν οδηγεί στην θετική αξιολόγηση του παρόντος, το να οδηγηθούμε όμως στο μιμητισμό της είναι ολέθριο και πολιτικά αντιδραστικό. Αυτή την παιδαγωγική αξία έβλεπε στην αρχαιότητα ο Δελμούζος και γ' αυτό ο Κ. Θ. Δημαράς τον θεωρεί «εκπρόσωπο του ελληνικού διαφωτισμού» αντάξιο του Κοραή και του Βηλαρά.

Α. Φραγκουδάκη, Θ. Δραγώνα. (επιμ.). «Τι είν' η πατρίδα μας;» σελ. 173.

³⁰⁹ Δεν ήταν μόνο η Χαλκιδική που αντιμετώπιζε εκπαιδευτικές δυσκολίες την περίοδο της προσάρτησής της στην υπόλοιπη Ελλάδα. Η Θεσσαλία, για παράδειγμα βρισκόταν σε άθλια εκπαιδευτική κατάσταση δύο χρόνια μετά την απελευθέρωσή της από τους Τούρκους και όπως φαίνεται από την έκθεση του επιθεωρητή Ν. Σπάθη το 1883 από τα 57 σχολεία του νομού Τρικάλων κρίθηκαν σε καλή κατάσταση μόνο τα 7, τα 16 σε ανεκτή, 23 εντελώς ακατάλληλα ή επικίνδυνα και 11 ανύπαρκτα. Τα 33 ήταν χωρίς θρανία και έδρες ενώ από τους 59 δασκάλους που έπρεπε να δουλεύουν έλειπαν 26 δάσκαλοι και 4 δασκάλες. Ο επιθεωρητής βρήκε στις θέσεις τους 18 δασκάλους από τους οποίους μόνο 6 εργάζονταν. Η σχολική χρονιά των μαθητών διαρκούσε μόνο έξι μήνες και φυσικά δεν υπήρχαν βιβλία. Όλα τα παραπάνω συνθέτουν μια τραγική εικόνα στην παιδεία και αποδεικνύουν ότι

γενικότερο εκπαιδευτικό πλαίσιο της υπόλοιπης Ελλάδας³¹⁰. Για τις πρώτες γενιές των μαθητών του Ελληνικού σχολείου υπάρχουν κάποια καινούρια δεδομένα που όμως δεν είναι τόσο έντονα, και δεν σηματοδοτούν τις αλλαγές που θα περιμέναμε με την απελευθέρωση της Ορμύλιας. Τα χρόνια αυτά όμως είναι καθοριστικής σημασίας και βάζουν τις βάσεις για σπουδαίες εξελίξεις στον τρόπο λειτουργίας του σχολείου αλλά και στις επιδόσεις των μαθητών. Μπορούμε να πούμε ότι το διάστημα 1913-22 είναι μια μεταβατική περίοδος, με τις όποιες δυσκολίες μπορεί να σημαίνει αυτό, από το εκπαιδευτικό σύστημα της τουρκοκρατίας προς εκείνο της ελεύθερης Ελλάδας.

Η κίνηση των μαθητών. (Οι δύο πρώτες γενιές)

ΠΙΝΑΚΑΣ 16. Η κίνηση των μαθητών απ' το 1913-14 ως το 1921-22

Έτος	Εγγραφ.	Μεταγραφ.	Απεβίωσαν	Αποσυρθ.	Εξετασθ.	Απορριφθ.	Παρατηρήσεις
1913-14	230			68	162	52	Προάγονται και αποσυρθέντες
1914-15	284	1		99	184	88	Ομοίως
1915-16	290		3	106	180	46	Ομοίως
1916-17	252		2	105	145	95	Ομοίως
1917-18	232	2	1	60	169	25	Ουδείς
1918-19	233	2	3	51	177	44	Ομοίως
1919-20	216	4		27	185	40	Ομοίως
1920-21	229	2		27	200	44	Ομοίως
1921-22	217	8	2	27	180	45	Ομοίως
Σύνολα	2183	20	11	570	1582	479	
Ποσοστό απόρριψης επί των εξετασθέντων: 30,2%							

Πηγή: Μαθητολογία και Γ.Ε 1912-1922

σε όλες τις περιοχές τα πρώτα χρόνια της ένταξής τους με την ελεύθερη Ελλάδα η κατάσταση στο χώρο της εκπαίδευσης ήταν δραματική.

Θ. Νήμας. «Η εκπαίδευση στη δυτική Θεσσαλία κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας». σελ. 187.

³¹⁰ Μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους και την ένταξη της Μακεδονίας στην υπόλοιπη ελεύθερη Ελλάδα τα σχολεία έγιναν πλέον αντικείμενα κρατικής μέριμνας. Όπως όμως ήταν φυσικό, το ελληνικό κράτος δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στις οικονομικές απαιτήσεις της λειτουργίας των σχολείων αυτών, λόγω της εξάντλησής του από τους διαρκείς πολέμους. Επίσης δεν ήταν σε θέση να καταρτίσει άμεσα ένα πρόγραμμα σπουδών και λειτουργίας των σχολείων, που θα εντάσσονταν στο όλο εκπαιδευτικό πλαίσιο της χώρας. Έτσι τα σχολεία αυτά εξαρτιόταν για κάποια χρόνια ακόμα από συλλόγους, κοινότητες και αδελφότητες που τα συντηρούσαν και την περίοδο της τουρκοκρατίας.

Π. Κ. Παπανικολάου. «Η Μακεδονική Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα και τα εκπαιδευτήρια Τσοτυλίου». σελ. 64.

Για την καλύτερη κατανόηση του πίνακα 16 πρέπει να εξηγήσουμε ότι το σύνολο των εγγραφόμενων σε κάθε σχολικό έτος προκύπτει από το άθροισμα των «μετεγγραφέντων», των «αποβιωσάντων», «των εξετασθέντων» και των «αποσυρθέντων». Το σύνολο των απορριφθέντων απορρέει από τους Γενικούς Ελέγχους των ετών αυτών. Ένα πολύ σημαντικό στοιχείο για τους απορριφθέντες, που προκύπτει από τα μαθητολόγια, είναι ότι το καθεστώς που ίσχυε στα χρόνια της τουρκοκρατίας όπου τελικά προβιβάζονταν και μαθητές που είχαν εγκαταλείψει τις σπουδές δεν ισχύει επ' ουδενί μετά το σχολικό έτος 1916-17. Από το επόμενο έτος (1917-18) βλέπουμε ότι δεν προβιβάζεται κανένας «αποσυρθείς». Το γεγονός αυτό μας οδηγεί σε μια καινούρια περίοδο όπου καταργείται η ελαστικότητα της τουρκοκρατίας και ισχύει για τους μαθητές ένα νέο καθεστώς που δεν επιτρέπει καμία «χατιρική» απόκλιση από το υπάρχον τυπικό.

Από τον πίνακα 16 λοιπόν το πρώτο στοιχείο που παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι το σύνολο των εγγραφόμενων μαθητών κατά τα έτη 1913-22. Βλέπουμε ότι το σύνολο αυτό (2183 μαθητές) είναι αρκετά υψηλότερο από εκείνο των ετών 1908-13 που ήταν 1128 μαθητές. (Βλέπε πίνακα 2) Αυτό δείχνει ότι οι Ορμυλιώτες μετά την απελευθέρωση άρχισαν να βλέπουν πιο σοβαρά το ζήτημα της εκπαίδευσης των παιδιών τους και να τα στέλνουν περισσότερο στο σχολείο. Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγουμε, αν εξετάσουμε και τον αριθμό των «αποσυρθέντων» την περίοδο 1914-22. Ενώ ο αριθμός των «αποσυρθέντων» παραμένει τα πρώτα χρόνια της απελευθέρωσης το ίδιο υψηλός με εκείνο της τουρκοκρατίας, ξαφνικά από το σχολικό έτος 1917-18 μειώνεται αισθητά (από 105 της προηγούμενης χρονιάς σε 60) και τελικά σταθεροποιείται τις τρεις τελευταίες χρονιές της περιόδου αυτής (1919-20, 1920-21, 1921-22) στους 27 «αποσυρθέντες».

Συμπεραίνουμε εξ' άλλου ότι όσο αυξάνεται το ενδιαφέρον των Ορμυλιωτών για την παιδεία τόσο πιο αυστηρό γίνεται το κριτήριο προαγωγής. Το σκηνικό στο σχολείο τείνει να αλλάξει. Η χρονιά σταθμός για την αλλαγή αυτή είναι εκείνη του 1917-18 όπου οι «αποσυρθέντες» μειώνονται κατά πολύ ενώ ταυτόχρονα είναι και η πρώτη χρονιά όπου κανένας «αποσυρθείς» δεν προβιβάζεται. Όπως θα δούμε και στη συνέχεια το φαινόμενο αυτό παγιώνεται.

Από τον πίνακα 16 επίσης προκύπτει ότι το ποσοστό απόρριψης επί των εξεταζόμενων τα χρόνια αυτά είναι 30,2% ενώ το ποσοστό των «αποσυρθέντων» επί του συνόλου των εγγραφόμενων είναι 26,1%.

Στον πίνακα 17 έχουμε συγκριτικά νούμερα των εγγραφόμενων και των «αποσυρθέντων» μαθητών ανά έτος κατά τις περιόδους 1908-13 και 1913-22 όπου και επιβεβαιώνονται τα συμπεράσματα σχετικά με την αύξηση της ζήτησης που είχε η δημοτική εκπαίδευση στην Ορμύλια μετά την απελευθέρωση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 17. Σύγκριση των δύο περιόδων

	Εγγραφέντες	Εγγραφέντες ανά έτος (μέσος όρος)	Αποσυρθέντες	Ποσοστό αποσυρθέντων
1908-1913	1128	225,6	563	49,9
1913-1922	2183	242,5	570	26,1

Πηγή: Γ.Ε 1908-1922

Στον πίνακα αυτό βλέπουμε ότι ενώ ο αριθμός των «αποσυρθέντων» ανάμεσα στις δύο αυτές περιόδους είναι σχεδόν ίδιος, το ποσοστό τους στα πρώτα χρόνια της απελευθέρωσης μειώνεται κατά πολύ, φαινόμενο απόλυτα λογικό αφού το νούμερο των «αποσυρθέντων» (570) απευθύνεται σε πολύ περισσότερους εγγραφόμενους (2183) σε σχέση με εκείνους της περιόδου της τουρκοκρατίας(1128). Η αύξηση αυτή των μαθητών οφείλεται καθαρά στην αύξηση της ζήτησης της δημοτικής εκπαίδευσης από τους Ορμυλιώτες και όχι σε άλλους λόγους. Δεν έχουμε στοιχεία που να δηλώνουν μια γενικότερη αύξηση του πληθυσμού την περίοδο εκείνη αφού η πρώτη απογραφή γίνεται το 1920 και η δεύτερη το 1928. Κάτι τέτοιο όμως δεν είναι καθόλου πιθανό αφού η μεγάλη αύξηση, για την ακρίβεια ο διπλασιασμός, του πληθυσμού του νομού Χαλκιδικής έγινε με την εγκατάσταση των προσφύγων στα πρώην οθωμανικά τσιφλίκια και τα μοναστηριακά μετόχια της Καλαμαριάς, της Κασσάνδρας και της Σιθωνίας. Άλλωστε στα μαθητολόγια των ετών αυτών υπάρχει η εξής παρατήρηση: «Διαγράφονται ανωτέρω 16 μαθηταί και μαθήτριάι... ως κατά λάθος εκ παραδρομής εγγραφέντες υποχρεωτικώς, ενώ δεν ήσαν υπόχρεοι εις φοίτησιν ως υπερβάντες το δωδέκατον της ηλικίας αυτών έτος». Από την έκφραση «υπόχρεοι εις φοίτησιν» διαπιστώνουμε ότι η δημοτική παιδεία ήταν υποχρεωτική πλέον για τους μαθητές, γεγονός που οπωσδήποτε συνδυάζεται με τη λειτουργία του σχολείου στο ελληνικό κράτος πια.

Η κυριότερη λοιπόν αιτία που έκανε τους κατοίκους της Ορμύλιας να ενδιαφερθούν περισσότερο για τη βασική εκπαίδευση των παιδιών τους είναι ότι με

την απελευθέρωση έγινε υποχρεωτική.³¹¹ Ο προαιρετικός χαρακτήρας της την εποχή της τουρκοκρατίας την πρόβαλε στη συνείδησή τους σαν είδος πολυτελείας. Με την υποχρεωτικότητά της όμως αντίθετα, και με το πέρασμα του χρόνου, συνειδητοποιούν την αξία της εκπαίδευσης και προσπαθούν στο εξής να μορφώσουν τα παιδιά τους. Σ' αυτόν τον παράγοντα και μόνο οφείλεται το γεγονός ότι μειώθηκαν οι σημαντικά οι «αποσύρσεις» και αξίζει να σημειωθεί ότι η συντριπτική πλειοψηφία των «αποσυρθέντων» τώρα είναι «ένεκα ασθενείας» «απεσύρθη αρχάς Νοεμβρίου ένεκα χρονιάς νόσου»³¹²).

Ακόμη βλέπουμε ότι άρχισε να δημιουργείται και το σταθερό όριο της ηλικίας στο οποίο έπρεπε ο μαθητής να ξεκινήσει το σχολείο. Οι προαναφερθέντες 16 μαθητές λόγω του ότι ξεπέρασαν κατά πολύ το όριο αυτό (ήταν 12 χρονών) διαγράφηκαν από το σχολείο επειδή η εκπαίδευση γ' αυτούς δεν ήταν υποχρεωτική. Το καθεστώς της οθωμανικής περιόδου, όπου οι μαθητές σε κάθε τάξη είχαν απόκλιση ηλικίας δύο με τρία χρόνια με την απελευθέρωση έπαψε να ισχύει. Ένα νέο επίσης στοιχείο των μαθητολογίων του ελεύθερου σχολείου είναι η στήλη που επιγράφεται «αύξων αριθμός Μητρώου Αρρένων» για τα αγόρια, που προφανώς εξυπηρετούσε λόγους στρατολογίας. Είναι φανερό, ότι οι μικροί μαθητές θα υπηρετούσαν αργότερα τη θητεία τους και η σχετική γραφειοκρατία ξεκινούσε από τα σχολικά κατάστιχα.

³¹¹ Μετά την απελευθέρωση από τους Τούρκους η δημοτική εκπαίδευση γίνεται υποχρεωτική. Αυτό ανεβάζει κατακόρυφα τον αριθμό των μαθητών κάνοντας έτσι τη στοιχειώδη εκπαίδευση πιο πλατιά στο λαό. Μ' αυτό τον τρόπο επιβεβαιώνονται και οι πεποιθήσεις του Κοραή που ήθελε την υποχρεωτική φοίτηση των παιδιών στα σχολεία, διότι η εκπαίδευση έπρεπε να απευθύνεται σε όλο το λαό και όχι σε λίγους προνομίους. Μόνο αν είναι μοιρασμένη σε όλους τους πολίτες η παιδεία μπορεί να φανεί χρήσιμη, αλλιώς από εφόδιο για όλους τους ανθρώπους γίνεται προνόμιο της μειοψηφίας. Γ' αυτούς τους λόγους έπρεπε όλοι οι γονείς να υποχρεωθούν να στέλνουν τα παιδιά τους τουλάχιστον στο δημοτικό.

Ε. Σταματάκη. «Πεσταλότσι και Κοραή: Συγκριτική παιδαγωγική έρευνα». σελ. 42.

³¹² Βλέπουμε ότι η γλώσσα των μαθητολογίων είναι πάντοτε η καθαρεύουσα παρόλο που το 1917 οι μεταρρυθμιστές του Βενιζέλου, ύστερα από σκληρές αντιδράσεις καθιέρωσαν τη χρήση της δημοτικής στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Η ιστορία του γλωσσικού ζητήματος είναι γνωστή ωστόσο την περίοδο που αρχίζει η μελέτη μας, η καθαρεύουσα είναι η καθιερωμένη γλώσσα της διδασκαλίας με νόμο του 1884. Το 1913 προτάθηκε από το ΥΠΕΠΘ η χρήση της δημοτικής στις τέσσερις πρώτες τάξεις του δημοτικού αντί των αρχαίων Ελληνικών και η παράλληλη χρήση της καθαρεύουσας και δημοτικής στις δύο τελευταίες τάξεις. Ωστόσο το κοινοβούλιο καταψήφισε αυτό το νομοσχέδιο. Τέλος η μεταρρύθμιση του 1917 καταργήθηκε το 1921 μετά την πτώση του Βενιζέλου(1920). Το 1929 καθιερώθηκε πάλι μια προοδευτική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση αλλά αναστάλη το 1939 και ένα έτος αργότερα καταργήθηκε από τη δικτατορία του Μεταξά.

Α.Ι. Παπασταμάτης. «Τα ολιγοθέσια σχολεία της ελληνικής υπαίθρου». σελ. 26.

Όλες αυτές οι αλλαγές που έγιναν σταδιακά στη λειτουργία του ελληνικού σχολείου όπως η υποχρεωτικότητα της δημοτικής εκπαίδευσης, η μείωση των «αποσυρθέντων», η επιβολή ορίου ηλικίας κ.τ.λ. συνέβαλαν αποφασιστικά στη δημιουργία μιας οργανωμένης και συστηματικής εκπαίδευσης προς όφελος των μαθητών. Το γεγονός αυτό αποκρυσταλλώνεται στον πίνακα 18.

ΠΙΝΑΚΑΣ 18. Η ροή των αποφοίτων τα έτη 1913-14 έως 1921-22

Έτος	Εγγραφέντες στην Στ'	Απολυθέντες	αγόρια	κορίτσια
1913-14	10	7	5	2
1914-15	19	15	12	3
1915-16	20	16	10	6
1916-17	19	13	11	2
1917-18	12	7	7	0
1918-19	8	5	5	0
1919-20	9	8	6	2
1920-21	9	7	4	3
1921-22	11	8	5	3
Σύνολο	107	86	65	21
Ποσοστό			75,5%	24,5

Πηγή:Γ.Ε 1913-22

Η σύγκριση του πίνακα 18 με τον πίνακα 7, που δείχνει τη ροή των αποφοίτων τα έτη 1908-09 ως 1912-13, μας δείχνει την υπεροχή της δεύτερης περιόδου σε απόφοιτους. Έτσι για την περίοδο 1908-13 έχουμε 4,8 αποφοίτους ανά έτος ενώ την περίοδο 1914-22, 9,8 αποφοίτους ανά έτος. Η φανερή αυτή αύξηση που στα επόμενα χρόνια θα συνεχιστεί, οφείλεται σε όλα αυτά τα νέα δεδομένα που ίσχυσαν μετά την απελευθέρωση. Η ένταξη του Δημοτικού Σχολείου Ορμυλίας στο γενικότερο εκπαιδευτικό πρόγραμμα τη Ελλάδας και οι αλλαγές που συνεπάγονταν από την

ένταξη αυτή, μέσα σε πολύ λίγα χρόνια άρχισαν να δίνουν χειροπιαστά αποτελέσματα. Όπως είδαμε στον πίνακα 15 είχαμε σημαντική αύξηση στον αριθμό των εγγραφέντων και όπως βλέπουμε τώρα στον πίνακα 18 ο αριθμός των αποφοίτων ανά έτος, σχεδόν διπλασιάστηκε από εκείνον της οθωμανικής περιόδου.

Τα δύο φύλα

Στον πίνακα 18 παρατηρούμε ότι τα ποσοστά των κοριτσιών σε σχέση με κείνα της περιόδου της τουρκοκρατίας είναι σαφώς βελτιωμένα. Ένας στους τέσσερις αποφοίτους πλέον είναι κορίτσι³¹³, ποσοστό που ακόμα είναι χαμηλό και που θα αυξηθεί κι άλλο, όμως σίγουρα δείχνει την αυξητική τάση της παρουσίας των κοριτσιών στο σχολείο. Στον πίνακα 19, όπου παρακολουθούμε την κίνηση των προαχθέντων κατά φύλο στα πρώτα χρόνια λειτουργίας του ελεύθερου σχολείου βλέπουμε ότι η ψαλίδα που χώριζε τα αγόρια και τα κορίτσια έχει μειωθεί κατά πολύ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 19. Προαχθέντες ανά τάξη και φύλο 1913-1922

	Α Τάξη			Β Τάξη			Γ Τάξη			Δ Τάξη			Ε Τάξη			Στ Τάξη			
	A	K	Σ	A	K	Σ	A	K	Σ	A	K	Σ	A	K	Σ	A	K	Σ	
1913-14	20	10	30	27	7	34	24	8	32	16	7	23	14	5	19	6	1	7	145
1914-15	42	28	70	26	12	38	24	8	32	16	7	23	11	7	18	12	3	15	136
1915-16	43	30	73	41	24	65	25	11	36	23	5	28	21	5	26	10	6	16	244
1916-17	15	10	25	24	18	42	26	8	34	18	7	25	10	2	12	11	2	13	157
1917-18	22	14	36	13	19	32	13	13	26	15	10	25	14	4	18	7	0	7	144
1918-19	7	15	22	12	10	22	8	13	21	15	4	19	16	9	25	5	0	5	104
1919-20	22	20	42	13	12	25	15	11	26	10	11	21	14	9	23	6	2	8	145
1920-21	22	20	42	20	25	45	14	12	26	11	9	20	10	6	16	4	3	7	156
1921-22	23	23	46	11	12	23	15	18	33	8	7	15	7	3	10	5	3	8	135

Πηγή: Γ.Ε 1913-1922/

³¹³ Στο Δημοτικό Σχολείο της Ορμύλιας φοιτούσαν και αγόρια και κορίτσια. Η συνεκπαίδευση αυτή οφείλονταν στο νόμο 1242 β «περί δημοτικής εκπαίδευσεως» που όριζε τα εξής: «Εν τοις δημοτικοίς σχολείοις δύνανται να φυτώσι τα θήλεα, εάν εν τω τόπω δεν υπάρχει σχολείον θηλέων, αλλά μέχρι της ηλικίας των δέκα ετών. Εν τοις σχολείοις τούτοις διορίζονται κατά προτίμηση διδασκάλισσαι» και «εν τοις σχολείοις των θηλέων επιτρέπεται να διδάσκονται και αρρενα, εν ελλείψει σχολείον αρρένων, τα μη υπερβάντα το δωδέκατον έτος την ηλικίας αυτών».

Α. Δ. Κίτσου. «Ιστορική εξέλιξη του θεσμού της συνεκπαίδευσης των δύο φύλων στην Ελλάδα». Σελ. 56-57.

Αν συγκρίνουμε τους αριθμούς των προαχθέντων αγοριών και κοριτσιών βλέπουμε ότι όσο περισσότερο απομακρυνόμαστε από την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας τόσο μικραίνει η διαφορά τους. Αν δε προσέξουμε τις πρώτες τάξεις τότε διαπιστώνουμε ότι από τη σχολική χρονιά 1919-20 η διαφορά είναι σχεδόν μηδαμινή, ενώ τη χρονιά 1921-22 φτάνουμε στην απόλυτη ισότητα (23-23). Και φυσικά, πρέπει να σημειώσουμε ότι τα αποτελέσματα των πρώτων τάξεων του σχολείου είναι πιο ενδεικτικά και δείχνουν μια τάση με μεγαλύτερη εγκυρότητα από τα αντίστοιχα των τελευταίων τάξεων. Αυτό συμβαίνει γιατί πολύ απλά τα αποτελέσματα των μεγαλύτερων τάξεων έχουν άμεση εξάρτηση από τα αποτελέσματα των προηγούμενων. Έτσι τα αποτελέσματα της Στ' τάξης θα μας δώσουν την τάση που επικρατούσε στη μαθητική γενιά που μπήκε στο σχολείο πριν από πέντε χρόνια, ενώ αντίθετα η πρώτη τάξη θα δώσει αποτελέσματα που θα δείχνουν την τάση της τρέχουσας γενιάς.

Στον πίνακα 20 δίνεται η συνολική εικόνα των εγγραφέντων μαθητών κατά φύλο την περίοδο 1913-1922

ΠΙΝΑΚΑΣ 20. Εγγραφέντες ανά τάξη και φύλο 1913-1922

	Α τάξη			Β τάξη			Γ τάξη			Δ τάξη			Ε τάξη			Στ τάξη			Σύνολο		
	Α	Κ	Σ	Α	Κ	Σ	Α	Κ	Σ	Α	Κ	Σ	Α	Κ	Σ	Α	Κ	Σ	Α	Κ	Σ
1913-14	6	6	2	3	1	4	33	15	48	20	15	35	12	9	21	8	2	10	88	88	230
1914-15	62	56	118	36	16	52	25	14	39	20	9	29	14	8	22	15	4	19	172	112	284
1915-16	45	38	83	53	24	77	22	16	38	22	15	37	21	14	35	12	8	20	175	115	290
1916-17	39	13	52	52	22	74	35	12	47	22	13	35	15	10	25	12	7	19	152	100	252
1917-18	40	18	58	31	20	51	23	24	47	18	18	36	17	12	29	8	4	12	137	92	232
1918-19	30	36	66	31	22	53	25	25	50	16	13	29	16	11	27	6	2	8	124	109	233
1919-20	45	29	74	18	29	47	16	23	39	10	13	23	14	10	24	6	3	9	109	107	216
1920-21	43	35	78	20	41	61	18	16	34	11	12	23	10	14	24	4	5	9	106	123	229
1921-22	32	31	63	21	32	53	25	25	50	12	11	23	10	7	17	6	5	11	106	111	217
Σύνολο			654			522			392			270			224			117	1223	957	2183 I

Πηγή: Μαθητολογία 1913-1922

Εδώ φαίνεται καθαρά ότι τα εγγραφόμενα αγόρια υπερτερούν κατά πολύ σε αριθμό από τα κορίτσια. Το τελικό σύνολο που παρουσιάζουν τα αγόρια (1223) είναι

σημαντικά μεγαλύτερο από εκείνο των κοριτσιών (957).³¹⁴ Στις δύο τελευταίες χρονιές όμως της περιόδου αυτής (1920-21 και 1921-22) βλέπουμε να προηγούνται τα εγγραφόμενα κορίτσια, γεγονός σημαντικό, μέσα στο γενικό αρνητικό κλίμα των αριθμών (γ' αυτά) . Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει και τα συμπεράσματα του πίνακα 18 που τονίζουν ότι όσο απομακρυνόμαστε από την οθωμανική περίοδο τόσο η παρουσία των κοριτσιών στο σχολείο γίνεται πιο μαζική. Το ποσοστό των κοριτσιών σε όλο αυτό το διάστημα των ελεύθερων χρόνων είναι 43,8% βελτιωμένο κατά δύο ποσοστιαίες μονάδες από εκείνο της τουρκοκρατίας(41,8% βλέπε πίνακα 8).

Στο σημείο αυτό αξίζει να εξετάσουμε τις «αποσύρσεις» σε σχέση με το φύλο. Στον πίνακα 21 θα δούμε το φαινόμενο αυτό σε δύο χρονιές, στην αρχή και στο τέλος της περιόδου που μελετάμε και θα εξάγουμε ποσοστά όχι στο σύνολο των εγγραφόμενων μαθητών αλλά στο σύνολο των εκπροσώπων κάθε φύλου. Θα δούμε δηλαδή πόσα από τα αγόρια εγκατέλειπαν και πόσα από τα κορίτσια αφού τα ποσοστά επί του συνόλου θα παραποιούσαν την εικόνα λόγω του άνισου αριθμού αγοριών και κοριτσιών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 21. Απόσυρση κατά φύλο

	Εγγραφέντες		Αποσυρθέντες		Ρυθμός	
	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ
1913-14	1127	770	338	330	29,9%	42,8%
1921-22	106	1111	4	223	3,7%	20,7%

Πηγή: Γ.Ε 1913-14, 1921-22

Εξετάζοντας τις δύο αυτές σχολικές περιόδους καταγράφουμε τη διαφορά που σημειώνεται στις «αποσύρσεις» από την αρχή ως το τέλος της περιόδου 1913-22. Τη χρονιά λοιπόν του 1913-14 το ποσοστό της εγκατάλειψης για τα κορίτσια φτάνει το 42,8% ενώ για τα αγόρια το 29.9%. Η διαφορά αυτή στο ρυθμό των «αποσύρσεων» ανάμεσα στα δύο φύλα δεν είναι καθόλου αμελητέα και μάλιστα το έτος 1921-22

³¹⁴ Οι αριθμοί αυτοί των μαθητών, όπως προκύπτουν από τον πίνακα 19, μας προϊδεάζουν για το δύσκολο έργο των δασκάλων την πρώτη περίοδο του ελεύθερου σχολείου αλλά και της επόμενης δεκαετίας, όπως προκύπτει από αντίστοιχους αριθμούς. Ο μέσος όρος των μαθητών ανά χρονιά ήταν 242 περίπου μαθητές. Στο Παράρτημα 31 βλέπουμε την αντιστοιχία των οργανικών θέσεων των δασκάλων ανάλογα με τους μαθητές στα σημερινά δεδομένα (ΥΠΕΠΘ 1985) Σύμφωνα με τα δεδομένα του πίνακα αυτού θα έπρεπε να λειτουργεί 9/θέσιο σχολείο όταν ήταν τριθέσιο ή τετραθέσιο.

παίρνει εκπληκτικές διαστάσεις αφού τα κορίτσια εμφανίζουν ποσοστό εγκατάλειψης 20,7% ενώ το αντίστοιχο των αγοριών περιορίζεται στο 3,7%. Η χαοτική αυτή διαφορά που χωρίζει τα ποσοστά των δύο φύλων (το ποσοστό των κοριτσιών είναι σχεδόν πενταπλάσιο από εκείνο των αγοριών) αποδεικνύει ότι όσο κι αν έχει μειωθεί η απόσταση που χωρίζει τα φύλα στο θέμα των ίσων ευκαιριών στη μόρφωση, τα αγόρια διατηρούν το πλεονέκτημα, αφού όπως μαρτυρούν τα ποσοστά εγκαταλείπουν πολύ πιο «δύσκολα» από τα κορίτσια. Τη χρονιά του 1921-22 οι εγγραφόμενες μαθήτριες είναι περισσότερες των μαθητών. Όμως οι «κοινωνικές ανάγκες» και οι προκαταλήψεις κράτησαν πάλι λιγότερα κορίτσια στο σχολείο αφού από τους 135 προαχθέντες της χρονιάς αυτής οι 69 είναι αγόρια και οι 66 κορίτσια. Εκείνο όμως που έχει τη μεγαλύτερη σημασία είναι η γενική μείωση των «αποσύρσεων» στα αγόρια και στα κορίτσια. Στο διάστημα αυτό (1913-22) βλέπουμε ότι το ποσοστό «απόσυρσης» των κοριτσιών μειώνεται στο μισό ενώ εκείνο των αγοριών φτάνει στο ελάχιστο 3,7%. Οι αριθμοί αυτοί αποδεικνύουν για μια ακόμη φορά ότι η δημοτική εκπαίδευση μετά την απελευθέρωση γίνεται πιο οργανωμένη και πιο συστηματική.

Το κριτήριο προαγωγής

Ένα άλλο στοιχείο που προκύπτει από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του Ελληνικού σχολείου είναι η σταδιακά αυξανόμενη δυσκολία του κριτηρίου προαγωγής. Ήδη διαπιστώσαμε ότι από τη χρονιά 1917-18 δεν προβιβάζεται κανείς μαθητής που έχει «αποσυρθεί». Στον πίνακα 22 έχουμε τα ποσοστά των προαχθέντων από το 1917 ως το 1922. Παρουσιάζουμε στον πίνακα αυτό μόνο την τελευταία πενταετία γιατί από τότε (1917-18) συμβαίνει να προβιβάζονται μόνο εξετασθέντες μαθητές. Έτσι τα αποτελέσματα είναι σαφέστερα και δείχνουν με μεγαλύτερη εγκυρότητα το κριτήριο προαγωγής την περίοδο αυτή.

ΠΙΝΑΚΑΣ 22. Ποσοστά προαχθέντων 1917-1922

	Εξετασθ.	Αποριφ.	Ποσοστό (επί των εξετασθέντων)	Παρατηρήσεις
1917-18	169	25	14,7%	Η μελέτη γίνεται την τελευταία πενταετία όπου οι προαγόμενοι λαμβάνονται μόνο απ' τους εξεταζόμενους κι' έτσι έχουμε σαφέστερη εικόνα
1918-19	177	44	24,8%	
1919-20	185	40	21,6%	
1920-21	200	44	22%	
1921-22	180	45	25%	
Σύνολο	911	198	21,7%	

Πηγή: Γ.Ε 1913-22

Μελετώντας τον πίνακα 22 βλέπουμε ότι ο μέσος όρος των απορριφθέντων μαθητών από αυτούς που συμμετείχαν στις εξετάσεις, την πενταετία 1917-22, είναι 21,7%. Ο αριθμός αυτός είναι αρκετά υψηλός, αφού σημαίνει ότι ένας σχεδόν στους πέντε εξεταζόμενους μαθητές απορρίπτονταν. Το μεγάλο αυτό ποσοστό απόρριψης επιβεβαιώνει το συμπέρασμά μας για την αυστηρότητα του κριτηρίου προαγωγής. Εξάλλου η αλλαγή αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί εκσυγχρονιστική, αφού άλλαξε ριζικά η δομή και η λειτουργία του σχολείου. Στα χρόνια της τουρκοκρατίας η εκπαίδευση ήταν υπόθεση της εκκλησίας, είχε αυτοδιαχειριζόμενη κοινοτική μορφή, που στηρίζονταν σε αιρετές εφορείες, που επέτρεπε την επιρροή των δασκάλων και πάνω απ' όλα δεν είχε υποχρεωτικό χαρακτήρα. Επικρατούσε μια πολιτική μη απομάκρυνσης των μαθητών από το σχολείο, αφού τον καιρό εκείνο της σκλαβιάς, το σχολείο ήταν ένας από τους βασικότερους θεσμούς που θα δημιουργούσε την εθνική και ορθόδοξη συνείδηση.

Μετά την απελευθέρωση όμως τα εκπαιδευτικά δεδομένα αλλάζουν. Η παιδεία πρέπει πια να ενταχθεί μέσα στο κρατικό εκπαιδευτικό σύστημα, που σημαίνει υποχρεωτική δημοτική εκπαίδευση και υψηλότερες εκπαιδευτικές απαιτήσεις. Οι μαθητές οφείλουν να είναι πιο συστηματικοί στις παρακολουθήσεις τους στο σχολείο αλλά και να μελετούν περισσότερο για να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν τις απαιτήσεις των εξετάσεων.

Η ουσία όμως προέρχεται απ' τα στοιχεία του πίνακα 19 και είναι η παρακάτω παρατήρηση: Η γενιά 1913-1918 ξεκίνησε με 30 μαθητές στην πρώτη τάξη και είχε 5 απόφοιτους! Η γενιά 1914-19 με 70 στην πρώτη και 8 απόφοιτους! Η γενιά 1915-20 από 73 κατέληξε σε 7! Η σχολική αποτυχία των μαθητών είναι τεράστια και ένα μικρό μέρος τους ολοκληρώνει τη βασική εκπαίδευση, περίπου ένα 10%. Το τυπικά ανοιχτό Δημοτικό σχολείο σε όλη την περίοδο αυτή δεν συγκρατεί στην εκπαίδευση την πλειοψηφία των μαθητών η οποία και αδυνατεί να ολοκληρώσει τη φοίτηση. Τα ποσοστά απόρριψης αθροιζόμενα διώχνουν τους μαθητές απ' το σχολείο.

Χαρακτηριστικός πάνω στο θέμα είναι και ο παρακάτω πίνακας 22 που παρουσιάζει συγκριτικά τα ποσοστά της απόρριψης και της «απόσυρσης» κατά τις περιόδους της οθωμανικής κυριαρχίας και των πρώτων χρόνων του Ελληνικού σχολείου.

Συγκριτικά στοιχεία

	Απόσυρση %	Απόρριψη %(εξετασθέντων)
1908-12	49,9	9,9
1912-21	26,1	32,1

Ενώ η «απόσυρση» κατά την τουρκοκρατία έφτανε το 49,9% των μαθητών (σχεδόν οι μισοί) την επόμενη περίοδο έπεσε στο 26,1%. Αντιθέτως η απόρριψη από 9,9% έφτασε στο 32,1%. Τα νούμερα αυτά μας οδηγούν εκ του ασφαλούς στη συνειδητοποίηση της αλλαγής της κατάστασης στο σχολείο. Από το καθεστώς των πολλών «αποσύρσεων» και της χαρακτηριστικής επιείκειας των δασκάλων περνάμε στο καθεστώς των λιγότερων «αποσύρσεων» και της αυστηρότητας των δασκάλων. Το φαινόμενο αυτό θα συνεχιστεί και στα επόμενα χρόνια ώσπου τελικά να ολοκληρωθεί η ένταξη του σχολείου στο γενικότερο εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας και να ομαλοποιηθεί η λειτουργία του. Το αν μπορούσαν οι γεωργικές περιοχές να παρακολουθήσουν τις εξελίξεις αυτές φαίνεται στα σχολικά κατάστιχα.

Η κοινωνική προέλευση (επάγγελμα πατρός)

Όσο αφορά το θέμα της κοινωνικής προέλευσης των μαθητών κατά τα πρώτα χρόνια της απελευθέρωσης είναι κατατοπιστικός ο πίνακας 23

ΠΙΝΑΚΑΣ 23. Η κοινωνική προέλευση των μαθητών το 1914-15

Επάγγελμα πατέρα	Αριθμός	Ποσοστό	Ποσοστό του 1909-10	Παρατηρήσεις
Γεωργός	70	24,6	26	
Εργάτης	62	21,8	12	
Κτηματίας	19	6,7	8,2	
Επαγγελματία	46	16,2	13	Είναι οι επαγγελματίες της προηγούμενης περιόδου
Αστικά επαγγ.	20	7	13	
Ορφανός	30	10,5	11,7	
Ποιμήν	17	5,9	4,8	
Κηπουρός	20	7	11,3	
Σύνολο	284			

Πηγή: Μαθητολογία 1914-15

Μελετώντας τον πίνακα 23 βλέπουμε γενικά ότι δεν υπάρχουν σημαντικές αλλαγές στην κοινωνική δομή του τόπου. Σε μια κοινωνία με αργούς ρυθμούς μεταβολών, που είναι κατά βάση αγροτική, δεν διαφαίνεται καμιά αισθητή μεταβολή στην κοινωνική σύνθεση, σε σχέση με την προηγούμενη εξαετία. Το μόνο στοιχείο που προκαλεί εντύπωση, είναι η σημαντική αύξηση (σχεδόν διπλασιασμός) των μαθητών που έχουν πατέρα εργάτη. Βλέπουμε ότι το ποσοστό του 12% που είχαν τα παιδιά των εργατών στο σχολείο το έτος 1909-10 γίνεται 21,8% το έτος 1914-15. Η αύξηση αυτή είναι σημαντική γιατί είναι σχεδόν απίθανο οι εργάτες να διπλασιάστηκαν μέσα σε μια πενταετία, όπου ούτε στοιχεία για πιθανές μετακινήσεις έχουμε, αλλά ούτε και σοβαρές κοινωνικές ανακατατάξεις συνέβησαν. Είναι φανερό λοιπόν ότι το αυξημένο ποσοστό που παρουσιάζουν οι εργάτες οφείλεται στην απαρχή της αλλαγής της νοοτροπίας που αναλύσαμε προηγουμένως. Δηλαδή δεν πρόκειται για αύξηση των εργατών μέσα στο κοινωνικό σύνολο, αλλά για μαζικότερη παρουσία τους στα σχολικά κατάστιχα. Επίσης από τον πίνακα 23 προκύπτει και μια μικρή αύξηση της τάξεως του 3,2% στους γονείς που χαρακτηρίζονται επαγγελματίες. (Ο όρος επαγγελματίας περιλαμβάνει τα ίδια επαγγέλματα που αναφέρονται στον πίνακα 6). Δεν μπορούμε να πούμε ότι το ποσοστό αυτό της αύξησης ή γενικότερα ο πίνακας 23, μας επιτρέπει να βγάλουμε βέβαια συμπεράσματα για κάποιον κοινωνικό μετασχηματισμό στην Ορμύλια.

Στον πίνακα 24 βλέπουμε τις «αποσύρσεις» των μαθητών σε σχέση με τα επαγγέλματα των γονιών τους κατά τα έτη 1919-22

**ΠΙΝΑΚΑΣ 24. Οι αποσύρσεις κατά κοινωνική κατηγορία
(ποσοστά) 1919-1922**

Επάγγελμα πατέρα	1919-20	1920-21	1921-22
Γεωργός	11,1	29,6	14,8
Εργάτης	14,8	18,5	29,6
Κηπουρός	11,1		11,1
Χοιροβοσκός			11,1
Μυλωθρός			3,7
Επαγγελματίας	18,5	11,1	11,1
Ποιμήν	22,2	7,4	7,4
Αγροφύλαξ		3,7	3,7
Ορφανός	11,1	18,5	7,4
Αλιεύς	11,1 (πρόσφυγες)		
Κτηματίας		7,4	
Έμπορος		3,7	

Πηγή:Γ.Ε 1919-1920

Ο πίνακας 24 είναι σημαντικός αφού φανερώνει τα ποσοστά των θυμάτων της εκπαιδευτικής ανισότητας κάθε κοινωνικής ομάδας

Σε κάθε σχολική χρονιά από αυτές που περιέχει ο πίνακας, αν προσθέσουμε τα ποσοστά των γονιών που ασχολούνται με τη γεωργία και την κτηνοτροφία, δηλαδή των γεωργών, των ποιμένων καθώς και των κηπουρών και των χοιροβοσκών στις χρονιές που εμφανίζονται, θα δούμε ότι συγκεντρώνουν τον κύριο όγκο των «αποσυρθέντων». Συγκεκριμένα κατά τη σχολική χρονιά 1919-20 το άθροισμα των ποσοστών των «αποσυρθέντων» παιδιών που έχουν γονείς που ασκούν τα παραπάνω επαγγέλματα είναι 59,2%, περισσότεροι δηλαδή από τους μισούς. Το σχολικό έτος 1920-21 το ποσοστό αυτό φτάνει το 55,5%, εξίσου υψηλό, ενώ τη χρονιά 1921-22, προσθέτοντας και την κατηγορία των χοιροβοσκών που εμφανίζεται στον πίνακα, το ποσοστό των «αποσυρθέντων» παιδιών που οι γονείς τους ασχολούνταν με αγροτικές εργασίες άγγιζε το 74%!

Έτσι συμπεραίνουμε ότι τα παιδιά των αγροτών-κτηνοτρόφων είχαν το μεγαλύτερο ποσοστό στη διακοπή της φοίτησης.

Η επίδοση

Στον πίνακα 25 βλέπουμε αναλυτικά τη βαθμολογία των μαθητών κατά τα έτη 1917-22.

ΠΙΝΑΚΑΣ 25. Ο χαρακτηρισμός της επίδοσης 1917-1922

	1917-18	1918-19	1919-20	1920-21	1921-22	Σύνολο	Επί %
Σχ. καλώς	25	34	13	24	29	118	12,9
Μετρίως		10	27	20	16	73	8
Καλώς	92	85	107	106	94	484	53,1
Λ. καλώς	41	35	32	46	33	187	20,5
Άριστα	11	13	6	4	8	42	4,6
Σύνολο	169	177	285	200	180	911	100

Πηγή: Γ.Ε 1917-22

Οι χαρακτηρισμοί των βαθμών είναι «άριστα» (6), «λίαν καλώς» (από 4,5 ως 5,5), «καλώς» (από 3 ως 4,5), «σχεδόν καλώς» και «μετρίως». Το «σχεδόν καλώς» και το «μετρίως» που αναγράφονται στις πρώτες δύο γραμμές του πίνακα είναι μη προβιβάσιμοι βαθμοί. Από εδώ προκύπτει το σύνολο των απορριφθέντων του πίνακα 16. Η συντριπτική πλειοψηφία των μαθητών (πάνω από το 50%) βαθμολογείται με «καλώς», παίρνει δηλαδή τον μικρότερο δυνατό προβιβάσιμο βαθμό. Αν μπορούμε να μεταφέρουμε το βαθμό αυτό στη σημερινή δεκάβαθμη κλίμακα είναι περίπου από 5 ως 7,5. Ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό μαθητών(20,5%)κυμαίνεται στο βαθμό του «λίαν καλώς» ενώ πολύ λίγοι μαθητές (μόνο το 4,6%) κατάφεραν να «πιάσουν» το «άριστα».

Η διαγωγή

Οι διαγωγές την περίοδο αυτή, όπως φαίνεται στον πίνακα 26 έχουν τους χαρακτηρισμούς «αρίστη», «λίαν καλή», «καλή», «κοσμία», «άταχτος» και «σχεδόν καλή».

ΠΙΝΑΚΑΣ 26. Διαγωγή των μαθητών 1913-1922 (επί των εξετασθέντων)

	Άριστη	Λ. καλή	Καλή	Κοσμία	Άταχτος	Σχ. καλή	σύνολο
1913-14	129	32	1				162
1914-15	119	64	1				184
1915-16	142	31					180
1916-17	114	31					145
1917-18	87	41	36		2	3	169

1918-19	137	40					177
1919-20	132	25	28				185
1920-21	160	16	18	6			200
1921-22	113	52	15				180
Σύνολο	1133	338	100	6	2	3	1582

Πηγή: Γ.Ε1913-1922

Στον πίνακα αυτό βλέπουμε ότι η συντριπτική πλειοψηφία είχε διαγωγή «αρίστη» ενώ και αρκετοί μαθητές είχαν «λίαν καλή». Οι υπόλοιπες κατηγορίες διαγωγών είχαν ελάχιστους δείκτες, στατιστικά ασήμαντους . Μόνο σε σπάνιες περιπτώσεις, προφανώς άτακτων μαθητών η διαγωγή χαρακτηρίζεται από «κοσμία» και πέρα. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι οι μικροί παραβάτες με κακές διαγωγές εμφανίζονται στη Β' τάξη χωρίς αυτό να μπορεί να ερμηνευτεί. Επίσης δεν είναι δυνατό να διασαφηνιστεί η λεπτή διαφορά που χωρίζει την «αρίστη» από την «λίαν καλή». Η έλλειψη του ποινολογίου ή ενός βιβλίου πράξεων κάνει αδύνατη την ερμηνεία αυτής της διαφοράς. Όμως η συμμορφωτική τάση των μαθητών είναι προφανής από το άθροισμα των ποσοστών της «αρίστης» και της «λίαν καλής». Στον πίνακα 27 που ακολουθεί βλέπουμε σε ποσοστά την αναλογία της διαγωγής των μαθητών κατά τα έτη 1913-22

ΠΙΝΑΚΑΣ 27. Ποσοστιαία αναλογία σε σύνολο 1582 μαθητών 1913-22

	μαθητές
Αρίστη	71,6%
Λ. καλή	21,3%
Καλή	6,3%
Κοσμία	0,37%
Άτακτος, σχ. καλή	0,31%

Πηγή: Γ.Ε 1913-1922

Η γεωγραφική προέλευση

Στα μαθητολόγια της περιόδου αυτής (1914-22) εμφανίζεται η γεωγραφική προέλευση των μαθητών. Είδαμε ότι κατά την προηγούμενη περίοδο, της τουρκοκρατίας, δεν έγινε ούτε η παραμικρή αναφορά μέσα από τα σχολικά κατάστιχα για μαθητές που μετεγγράφονται. Στην περίοδο αυτή, υπάρχει στα μαθητολόγια μια στήλη με την επωνυμία «πατρίς» και δηλώνει την καταγωγή των μαθητών. Στον πίνακα 28 βλέπουμε αναλυτικά το πόσοι μαθητές ήρθαν στο σχολείο της Ορμύλιας

καθώς και τον τόπο προέλευσης. Η μετακίνηση αυτή των μαθητών οφείλεται σαφώς σε επαγγελματικούς λόγους των γονιών τους και όχι σε εκπαιδευτικούς. Άλλωστε τα περισσότερα από τα γύρω χωριά που αναφέρονται στον πίνακα 28 διέθεταν δικό τους Δημοτικό Σχολείο.³¹⁵ Το ασήμαντο αυτό ποσοστό των ξένων μαθητών αντικατοπτρίζει την απομόνωση των κοινοτήτων της Χαλκιδικής ακόμα και στις αρχές του 20ου αιώνα, που παραπέμπει σχεδόν αποκλειστικά στην γεωργοκτηνοτροφική οικονομία της περιοχής

³¹⁵ Η Νικήτη διέθετε «αλληλοδιδασκτικό» σχολείο πριν το 1870, στον Άγιο Νικόλαο λειτουργούσε Ελληνική και «αλληλοδιδασκτική» σχολή επίσης πριν το 1870. Ακόμη, η Συκιά είχε Αλληλοδιδασκτική σχολή το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα όπως και η μικρή κοινότητα του Παρθεν(ι)ώνα.

Τ. Κοσμάς-Δεμίρης. «Η Δευτεροβάθμια εκπαίδευση στον Πολύγυρο». σελ. 147.

ΠΙΝΑΚΑΣ 28. Γεωγραφική κατανομή των μαθητών (πατρίς) 1913-1922

	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921
Βραστά	2	1	1	1	2		1		
Βάβδος	1	2		1	1				
Αγ. Μάμας		1						1	1
Σκηνίτες		7							
Δουμπιά		1							
Αγ. Νικόλαος		1							
Πολύγυρος		1							
Φούρκα			1						
Νεοχώριο			1						
Λειβάδιο				1					
Παπά (Κύμης)									
Μπέροβα					1		1		
Προύσα								1	1
Νικήτη	1								2
Αρναία									

Πηγή: Μαθητολογία 1913-1921

Συμπεράσματα

Συμπερασματικά λοιπόν από τη μελέτη της περιόδου των πρώτων χρόνων λειτουργίας του Ελληνικού σχολείου προκύπτει ότι τα θύματα της εκπαιδευτικής ανισότητας είναι και πάλι τα παιδιά των αγροτών των εργατών και οι γυναίκες. Βέβαια υπάρχει μια τάση εξισορρόπησης των ανισοτήτων αυτών, αλλά σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να ισχυριστούμε την εξάλειψή τους. Οι φανερές αυτές εκπαιδευτικές ανισότητες θα ισχύσουν για πολλά χρόνια ακόμα. Τα κορίτσια εξακολουθούν να είναι τα θύματα της αντίληψης «οι γυναίκες για το σπίτι» και να μην απολαμβάνουν ίσα εκπαιδευτικά δικαιώματα με τα αγόρια.

Τα ποσοστά της απόσυρσης της περιόδου αυτής δεν συμφωνούν με εκείνα της τουρκοκρατίας, ούτε ποσοτικά ούτε ποιοτικά. Οι αποσύρσεις μειώνονται κατακόρυφα αλλά και τα αγόρια «αποσύρονται» τώρα λιγότερο από τα κορίτσια. Ίσως τώρα το αγόρι ως πολίτης του ελεύθερου κράτους, ακολουθούσε άλλο δρόμο αποκατάστασης. Τώρα μπορούσε να μάθει γράμματα για να αλλάξει τη ζωή του ακολουθώντας άλλη επαγγελματική καριέρα από εκείνη του εργάτη-αγρότη. Παρόμοια φροντίδα για τα κορίτσια θα αργήσει πολύ να έρθει.³¹⁶

³¹⁶ Η έκρηξη στην εκπαίδευση των γυναικών σημειώθηκε την εικοσαετία 1955-1975 και φυσικά οι εκπαιδευτικές συνθήκες για το γυναικείο φύλο συνεχίζουν να βελτιώνονται μέχρι σήμερα. Την εικοσαετία αυτή όμως τα κορίτσια εισβάλλουν δυναμικά στη μέση γενική εκπαίδευση και στην ανώτατη και η αύξηση του ποσοστού συμμετοχής τους στα εκπαιδευτικά δρώμενα φτάνει σε

Τέλος η αυστηρότητα του κριτηρίου προαγωγής τείνει να αναδείξει την εκπαίδευση και το σχολείο σε σοβαρή κοινωνική λειτουργία και όχι έναν τόπο για τον ελεύθερο χρόνο των παιδιών απ' τις απασχολήσεις τους στις αγροτικές εργασίες. Τα αποτελέσματα όμως είναι φτωχά! Ένα 10% των μαθητών ολοκληρώνει την περίοδο αυτή τη φοίτησή του στο Δημοτικό σχολείο αναβάλλοντας για αργότερα την υπόθεση αυτή, κυρίως μια μεγάλη μερίδα μαθητών με αγροτική ως επί το πλείστον προέλευση.

ασύλληπτα νούμερα. Συγκεκριμένα από 82.934 μαθήτριες που υπήρχαν το 1956-57 έχουμε 255.393 τη χρονιά 1974-75 (ποσοστό αύξησης 209%!) και από 4.776 φοιτήτριες το έτος 1955-56 έχουμε 36.071 το 1975- 76 (ποσοστό αύξησης 655%!).

Γ. Ψαχαρόπουλος, Α. Μ. Καζαμιάς. «Παιδεία και ανάπτυξη στην Ελλάδα: κοινωνική και οικονομική μελέτη της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης». σελ. 147.

Γ. ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΣ (1922-1940)

Η περίοδος του μεσοπολέμου στάθηκε καθοριστική για τη βελτίωση και ομαλοποίηση της εκπαιδευτικής κατάστασης. Η χώρα, αφού βγήκε από τις δύσκολες εμπόλεμες καταστάσεις του Α' παγκοσμίου πολέμου και της Μικρασιατικής Καταστροφής βρισκόταν στο στάδιο της αναδιοργάνωσης σε όλους τους τομείς. Προσπαθούσε να ορθοποδήσει ξαναχίζοντας πάνω στα ερείπια. Αυτή η πνοή αναγέννησης πέρασε και στην εκπαίδευση. Αν και τα πρώτα χρόνια του μεσοπολέμου κυριαρχούσε το συντηρητικό πνεύμα και υπήρχαν διαφωνίες³¹⁷ στο στρατόπεδο των δημοτικιστών³¹⁸ κυρίως στο ζήτημα της πολιτικής προσέγγισης, η σπουδαία μεταρρύθμιση³¹⁹ του 1929, απόρροια σκληρών συγκρούσεων με τις δυνάμεις της αντίδρασης³²⁰, σημάδεψε τα εκπαιδευτικά δρώμενα της εποχής. Πολλές και

³¹⁷ «...Οι εσωτερικές κόντρες στο στρατόπεδο των δημοτικιστών οδήγησαν και στη διάσπαση του Εκπαιδευτικού Ομίλου που προέκυψε από τη διαφωνία Δελμούζου-Γληνού πάνω σε τρία βασικά ζητήματα. Η πρώτη διαφωνία και η πιο σημαντική ήταν ο καθορισμός της σχέσης εκπαίδευση-κοινωνία. Ο Δελμούζος ισχυριζόταν ότι το σχολείο έπρεπε να μείνει υπεράνω των κοινωνικών τάξεων και κατ' επέκταση εκτός πολιτικής. Σε περίπτωση που ο Εκπαιδευτικός Όμιλος δεν υιοθετούσε αυτή τη σχέση τότε θα έπαινε να είναι εκπαιδευτικό σωματείο και αυτομάτως θα μετατρέπονταν σε πολιτικό. Ο Γληνός με τη σειρά του ξεκαθάρισε ότι ουδέποτε σε ταξική κοινωνία υπήρξε παιδεία χωρίς ταξικό καθορισμό: «το κράτος υπεράνω τάξεων τη στιγμή που υπάρχουν τάξεις είναι καθαρό ξεγέλασμα για να κρυφτεί η πραγματικότητα, δηλαδή το κράτος υπέρ της άρχουσας τάξης...»

Δ. Φ. Χαραλάμπους «Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος: η ίδρυση, η δράση του για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και η διάσπασή του». Σελ. 133 - 140

³¹⁸ Στη συνέλευση του 1927, όπου τελικά διαλύθηκε ο Εκπαιδευτικός Όμιλος, ο Δελμούζος πρόσβευε ότι οποιαδήποτε πολιτικοποίηση του Εκπαιδευτικού Ομίλου επί της ουσίας σήμαινε κομματικοποίηση του Εκπαιδευτικού Ομίλου και επί της ουσίας σήμαινε μετατροπή του σε σωματείο του ΚΚΕ. Το αν αυτή του τη φοβία τη διατύπωσε ευθέως δεν το γνωρίζουμε, ωστόσο στο λόγο του το 1927, όσο και αργότερα δεν έκανε την παραμικρή αναφορά στο ΚΚΕ. Στο τέλος της πρώτης ομιλίας του σε σχετική πρόταση του Γληνού απάντησε: από την άλλη μεριά έχετε ένα σωματείο που θέλοντας και μη δεν μπορεί παρά να γίνει πολιτικό. Που τρομοκρατημένο από το μέλλον και την ιδέα της δήθεν προόδου ξεχνά το παρόν και τινάζει το μέλλον στον αέρα. Ένα σωματείο χωρίς ορισμένες αρχές, που με το δόγμα του κυρίου Γληνού «κανένας φραγμός προς τα αριστερά» αδιάκοπα θα παρασύρεται και θα πολιτικολογεί».

Χ. Νούτσος. «Ιστορία της εκπαίδευσης και ιδεολογία». Σελ. 222-223.

³¹⁹ Η αστική ιδεολογία εκφράζει ότι ο εκπαιδευτικός μηχανισμός δεν πρέπει να είναι ξεκομμένος από την κοινωνία και να λειτουργεί σαν μια «ουδέτερη εκμάθησή δεξιοτήτων». Αντίθετα πρέπει να είναι ενιαίο τμήμα της κοινωνίας και να συμβάλλει αποφασιστικά στην αναπαραγωγή των κοινωνικών φορέων στα πλαίσια του καταμερισμού εργασίας, να συμβάλλει δηλαδή στην ίδια την αναπαραγωγή των κοινωνικών τάξεων.

Γ. Μηλιός. «Εκπαίδευση και Εξουσία». σελ. 17.

³²⁰ Ο μητροπολίτης της Αθήνας Χρυσόστομος Παπαδόπουλος στις 29/1/1926 δήλωσε στο βασιλικό «σκριπτ» τα εξής «Μαλλιαρισμός και Κομμουνισμός υπονομεύουν τα θεμέλια της Πατρίδας») τα εξής: «Το έργο των μαλλιαρών των πλειστών, αν μη όλων, είναι αντεθνικών, αντιπατριωτικών, αντιθησκευτικών, και αντιοικογενειακών. Διασαλεύονται δ' αυτού τα θεμέλια της πατρίδος, υποσκάπτεται η έννοια της θρησκείας και της οικογένειας δια της δράσεως των μαλλιαρών. Η Εκκλησία δεν ήτο δυνατόν να μείνη ασυγκίνητος προ της δημιουργουμένης καταστάσεως, ευρύς δε λόγος εγένετο εις την Ιερών Συνοδών σχετικώς, καθώς και δια τα μέτρα άτινα δέον να ληφθούν κατ' αυτής »

Γ. Κορδάτος. «Δημοτικισμός και Λογιοτατισμός». σελ. 190 – 192.

σπουδαίες καινοτομίες³²¹ έφερε στη δημοτική εκπαίδευση το νομοσχέδιο του 1929³²² που ήταν μια πραγματική επανάσταση για την εποχή του, αλλά τελικά δεν πραγματοποίησε όλα τα επαγγελόμενα μέτρα³²³.

Αυτό είναι το γενικό ιστορικό περίγραμμα των γεγονότων και της ιδεολογίας γύρο από την εκπαίδευση κατά την περίοδο του μεσοπολέμου. Ας γυρίσουμε πίσω στην Ορμύλια να δούμε μέσα από τους γνωστούς μας πίνακες, πως επηρέασε το δημοτικό μας σχολείο.

³²¹ Για πρώτη φορά στην Ελλάδα το Υπουργείο Παιδείας φροντίζει και για την εκπαίδευση των παιδιών με διανοητικά προβλήματα. Το άρθρο 11 ορίζει να εκπαιδεύονται τα παιδιά αυτά σε ειδικές τάξεις ή ειδικά σχολεία. Επίσης υπάρχει μέριμνα του Υπουργείου για τους αποφοίτους του δημοτικού που δε θα συνέχιζαν τις σπουδές τους στη Μέση Εκπαίδευση. Ιδρύθηκαν κατώτερα επαγγελματικά σχολεία, Γεωργικά, Εμπορικά, Βιοτεχνικά και Οικοκυρικά για τα κορίτσια. Στα σχολεία αυτά εισάγονταν οι ενδιαφερόμενοι χωρίς εξετάσεις, μόνο με το απολυτήριο της έκτης τάξης του Δημοτικού και ο χρόνος φοίτησής τους ήταν δύο με τρία χρόνια.

Σ. Ν. Δερβίσης. «Ιστορία, Οργάνωση και Διοίκηση της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης». σελ.76.

³²² Τον Ιούνιο του 1931, στα πλαίσια της ολοκλήρωσης της μεταρρύθμισης του 1929, ψηφίστηκε στη Βουλή ο νόμος 5045 που αφορούσε τα σχολικά βιβλία με Υπουργό Παιδείας τον Γεώργιο Παπανδρέου. Ο νόμος αυτός όριζε σχολικά βιβλία τριών κατηγοριών α) τα διδακτικά, που έτσι ονομάζονταν τα αναγνωστικά και τα εγχειρίδια των διαφόρων μαθημάτων και ήταν υποχρεωτικά για τους μαθητές β) τα βοηθήματα, που ήταν βιβλία που θα συνέβαλαν στην καλύτερη κατανόηση ορισμένων διδακτικών εννοιών και που για τους μαθητές ήταν προαιρετικά, αλλά για τις σχολικές βιβλιοθήκες υποχρεωτικά και γ) τα ελεύθερα αναγνώσματα που ήταν βιβλία που θα χρησιμοποιούνταν στη γενικότερη παιδεία των μαθητών και ήταν προαιρετικά και για τους μαθητές και για τις σχολικές βιβλιοθήκες.

Χ. Λέφας. «Η ιστορία της εκπαίδευσης.» σελ. 357.

³²³ «...Το Νοέμβριο του 1924 άρχισε να λειτουργεί Παιδαγωγική Ακαδημία με σκοπό να προετοιμάζει καλύτερα το διδακτικό προσωπικό των δημοτικών σχολείων προσφέροντας του ανώτατη πανεπιστημιακή μόρφωση. Η διεύθυνση της Ακαδημίας ανατέθηκε στο Γληνό που σύμφωνα με το Λέφα ήταν αυτός που είχε την ιδέα για τη λειτουργία της. Όταν όμως το Μαράσλειο Διδασκαλείο μετατράπηκε σε 4/τάξιο αποφασίστηκε να προσαρτηθεί στην Παιδαγωγική Ακαδημία για να αποτελέσει το Πρότυπο Διδασκαλείο του κράτους. Τη διεύθυνσή του ανέλαβε ο Αλέξανδρος Δελμούζος. Τα δύο αυτά εκπαιδευτικά ιδρύματα στεγάζονταν στο ίδιο κτίριο και οι μαθητές της Παιδαγωγικής Ακαδημίας δίδασκαν στο Μαράσλειο με σκοπό την πρακτική εφαρμογή των διδασκόμενων. Το σκάνδαλο ξέσπασε στο τέλος της πρώτης σχολικής χρονιάς, όταν τρεις δάσκαλοι του Μαράσλειου Διδασκαλείου, που διαφωνούσαν με τις μεθόδους του Δελμούζου, κατηγόρησαν τη συνάδελφό τους Ρόζα Ιμβριώτη ότι στο μάθημα της ιστορίας διδάσκει απόψεις υλιστικές και αντεθνικές. Παρά την απομάκρυνση των δασκάλων αυτών το θέμα δεν έκλεισε αφού οι τελευταίοι ξεκίνησαν ένα συκοφαντικό αγώνα εναντίον του Δελμούζου μέσω των εφημερίδων. Τον Ιανουάριο του 1926 και ο Γληνός και ο Δελμούζος απολύθηκαν, όμως ούτε αυτό στάθηκε αρκετό για το κλείσιμο της υπόθεσης. Ο Πάγκαλος που είχε αναλάβει όλες τις εξουσίες, ανέθεσε επί του θέματος ανακρίσεις και μάλιστα ανακατεύτηκε μέχρι και η υπηρεσία Εθνικής Ασφάλειας του κράτους για να εξετάσει «την υπόθεση από απόψεως κομμουνιστικής». Η έκθεση της ανακριτικής επιτροπής του Υπουργείου Παιδείας, που αποτελούνταν από ορκισμένους «μαλλιαροφάγους» ήταν μία ασταμάτητη λασπολογία σε βάρος του Δελμούζου. Η υπόθεση έκλεισε μετά τη νέα πολιτική αλλαγή. Όταν συνελήφθη ο Πάγκαλος, μετά το κίνημα του Κονδύλη, ανατέθηκε έρευνα για το θέμα στον Αρεοπαγίτη Γ. Αντωνιάκη που αποφάνθηκε ότι το έργο και των δύο ιδρυμάτων ήταν «κατ' εξοχήν θρησκευτικών και εθνικών...»

Α. Φραγκουδάκη. «Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και Φιλελεύθεροι Διανοούμενοι». Σελ. 73 - 75

Η κίνηση του μαθητικού δυναμικού

Μελετώντας τα μαθητολόγια του Δημοτικού Σχολείου της Ορμύλιας, παρατηρούμε έντονα μια τάση σταθεροποίησης. Το φαινόμενο της μείωσης των «αποσύρσεων», που άρχισε να εμφανίζεται από την προηγούμενη περίοδο 1914-22, εντάθηκε στα χρόνια του μεσοπολέμου, ενώ το ποσοστό των απορριφθέντων αρχίζει να σταθεροποιείται σε αριθμούς πολύ χαμηλότερους από εκείνους των περασμένων χρόνων. Στον πίνακα 29 βλέπουμε αναλυτικά την κίνηση του μαθητικού δυναμικού όλων των σχολικών ετών της περιόδου 1923-40.

ΠΙΝΑΚΑΣ 29. Η κίνηση των μαθητών 1922-1940

	Εγγραφέν.	Αποσυρθέν.	Εξετασθέν.	Προαχθέν.	Απορριφθέν.	Απορ. επί των εξετασθέντων
1922-23	210	7	203	124	73	35,9%
1923-24	224	4	220	170	50	22,7%
1924-25	248	16	232	190	42	18,1%
1925-26	249	8	241	221	20	8,3%
1926-27	250	9	241	200	41	17%
1927-28	253	12	241	191	50	20,7%
1928-29	257	6	251	225	26	10,3%
1929-30	266	2	264	246	18	6,8%
1930-31	280	7	273	247	26	9,5%
1931-32	291	1	290	246	44	17,4%
1932-33	303	10	293	238	55	18,7%
1933-34	290	5	285	250	35	12,2%
1934-35	288	1	287	250	37	12,9%
1935-36	310	0	310	258	52	19,7%
1936-37	317	1	316	259	62	19,6%
1937-38	314	6	308	265	43	14%
1938-39	328	7	321	279	42	13%
1939-40	313	8	305	274	31	10,1%

Πηγή:Γ.Ε 1922-40

Το πρώτο χαρακτηριστικό του πίνακα 29 είναι ο μικρός αριθμός των «αποσυρθέντων», σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια. Το σχολικό έτος 1935-36 μάλιστα φτάνουμε στον αριθμό των μηδέν «αποσύρσεων». Αλλά και οι «αποσύρσεις» των άλλων ετών δεν είναι ανεξέλεγκτες, όπως των περασμένων χρόνων και κυρίως της περιόδου της τουρκοκρατίας. Αντιθέτως παρατηρούμε στα μαθητολόγια ότι σε όλες τις περιπτώσεις των «αποσύρσεων» υπάρχουν δίπλα και οι αιτίες που τις προκάλεσαν. Κυριότεροι λόγοι που συναντούμε είναι «απέθανε», «μετώκησε», «μετεγγραφή» (π.χ. «μετεγγραφή εις Λάρισαν»), Για παράδειγμα τη σχολική χρονιά 1932-33 έχουμε έξι θανάτους μαθητών και τρεις μετεγγραφές, ενώ τη χρονιά 1933-34 σημειώνεται ένας θάνατος από «φυματιώδη μηνιγγίτιδα», ένας «εκ

τραύματος» και τρεις μετεγγραφές. Το φαινόμενο των παλιών κλασικών μαζικών «αποσύρσεων» έχει εκλείψει. Περιπτώσεις όπου μαθητής εγκαταλείπει το σχολείο, σε οποιαδήποτε περίοδο του σχολικού έτους δεν υπάρχουν εκτός από κάποιες ελάχιστες που κι αυτές εμφανίζονται μόνο μέχρι το 1926. Τη χρονιά αυτή (1926-26) έχουμε πέντε «αποσύρσεις» παλαιού τύπου σε σύνολο 250 εγγραφόμενων μαθητών, αλλά αυτές είναι και οι τελευταίες. Το σχολείο δεν είναι πια συμπλήρωμα στις βιοποριστικούς τύπου δραστηριότητες των παιδιών, που τα έσπρωχναν οι ανάγκες της οικογένειας, αλλά η κύρια απασχόλησή τους. Το γεγονός αυτό σηματοδότησε την εξάλειψη της «απόσυρσης», η οποία δεν είναι πια υπολογίσιμη τάση στη σχολική ζωή. Είναι προφανές ότι η υποχρεωτικότητα της εκπαίδευσης αρχίζει και δίνει καρπούς εξαφανίζοντας μία από τις μεγαλύτερες πληγές της δημοτικής εκπαίδευσης.

Επίσης από τη μελέτη του πίνακα 29 προκύπτει η σταθεροποίηση του αριθμού των απορριψεων. Πέρα από την πρώτη χρονιά της περιόδου αυτής (1922-23) όπου το ποσοστό των απορριφθέντων βρίσκεται στο υψηλό 35,9%, στα υπόλοιπα χρόνια παρατηρείται μια συστηματική μείωση του ποσοστού αυτού, με κάποιες αυξομειώσεις βέβαια, όπου τη χρονιά 1929-30 αγγίζει τη χαμηλότερη τιμή του, 6,8%. Κατά τη δεκαετία 1930-40 βλέπουμε ότι η σταθεροποίηση του αριθμού των απορριφθέντων κυμαίνεται σε αρκετά χαμηλά ποσοστά. Το μέσο ποσοστό απόρριψης της δεκαετίας αυτής είναι 14,4%, ενώ το αντίστοιχο της περιόδου 1913-22 ήταν 30,2% (βλέπε πίνακα 22). Και της περιόδου της Τουρκοκρατίας ήταν 8,5% (βλέπε πίνακα 12). Παρατηρούμε δηλαδή ότι τη μεγάλη επιείκεια της τουρκοκρατίας τη διαδέχτηκε η μεγάλη αυστηρότητα της πρώτης δεκαετίας του Ελληνικού σχολείου για να σταθεροποιηθεί τελικά το κριτήριο προαγωγής προς το επεικέστερο κατά τη δεκαετία 1930-40. Η αυστηρότητα των πρώτων ελεύθερων χρόνων λειτουργίας του σχολείου ίσως να ήταν απαραίτητη για να δοθεί το μήνυμα τόσο στους γονείς όσο και στους μαθητές ότι τα εκπαιδευτικά δρώμενα αλλάζουν και πρέπει να προσαρμοστούν σ' αυτά.

Σ' αυτό το σημείο αξίζει να αναφέρουμε ότι οι απόφοιτοι του έτους 1937-38 έδωσαν για πρώτη φορά εισαγωγικές εξετάσεις για την Α' τάξη του 8/τάξιου γυμνασίου, σύμφωνα με το νόμο 770/37 και 1849/39 του Μεταξά.³²⁴ Το σχολείο

³²⁴ Σύμφωνα με το νόμο 770/37 και 1849/39 του Μεταξά, οι απόφοιτοι του δημοτικού εισάγονταν στα 8/τάξια γυμνάσια ύστερα από εξετάσεις με τη συμπλήρωση του δέκατου έτους της ηλικίας τους. Οι πρώτες αυτού του είδους εισαγωγικές εξετάσεις διεξήχθησαν το Σεπτέμβριο του 1938

λοιπόν γίνεται μέρος ενός συστήματος εκπαίδευσης που οι παρεχόμενες γνώσεις και η δουλειά που γίνεται σ' αυτό, παίζει ορατό ρόλο στη συνέχιση της σχολικής σταδιοδρομίας του μικρού μαθητή. Η εξέλιξη αυτή δεν αυξάνει το ποσοστό απόρριψης αλλά το σταθεροποιεί, εκτός βέβαια από τη χρονιά 1936-37 όπου το ποσοστό φτάνει στο υψηλό 19,6% και που ίσως να αποδίδεται στον προαναφερθέντα μεταξικό νόμο. Αν λάβουμε υπόψη μας και την απόλυτη αύξηση του αριθμού των εγγραφόμενων μαθητών διαπιστώνουμε ότι όλο και περισσότεροι μαθητές προάγονται, δηλαδή προχωρούν στην κλίμακα της εκπαίδευσης στην Ορμύλια.

Το σχολείο φαίνεται να είναι τριθέσιο σε όλη περίπου τη διάρκεια του μεσοπολέμου. Στα ετήσια αποτελέσματα οι υπογραφές των δασκάλων είναι τρεις με εξαίρεση τη χρονιά 1934-35 όπου υπογράφουν τέσσερις δάσκαλοι. Επίσης στο κατάστιχο των Γενικών Ελέγχων της χρονιάς 1925-26 υπάρχει μία στήλη με την ένδειξη «δαμαλισθέντες» και με την εξής σημείωση: «Αδαμάλιστοι μαθηταί και μαθήτριά, ανέρχονται εις τεσσαράκοντα, της δαμαλίδος μη σταλείσης καίτοι εξητήθη τούτη δια του υπ' αριθμ. 9 της 23/2/26 εγγράφου». Έτσι συμπεραίνουμε ότι από τη χρονιά αυτή αρχίζει ο υποχρεωτικός εμβολιασμός στο σχολείο, σε μια προσπάθεια για τον έλεγχο της δημόσιας υγείας. Η ένδειξη αυτή «δαμαλισθέντες» συνεχίζεται μέχρι το έτος 1930-31. Επίσης στα αποτελέσματα της χρονιάς 1922-23 υπάρχει η εξής αναφορά: «Σήμερον την 22αν Ιουνίου ημέραν Παρασκευήν και ώραν 4η μμ συνήλθε το προσωπικόν του Δημοτικού Σχολείου Ορμυλίας, εν τω γραφείω της σχολής μετά τροφορικήν του προϊσταμένου πρόσκλησιν ίνα αττοφανθή περί του εξής: συσκεφθέν κατήρτισε τα αποτελέσματα κατά το σχολικόν έτος 1922-23 ως εξής» και στη συνέχεια περιγράφει τα αποτελέσματα. Από την αναφορά αυτή βλέπουμε την σοβαρότητα που είχε το τυπικό της κατάρτισης των αποτελεσμάτων. Υπάρχει απόλυτη ακρίβεια και διαφάνεια αφού μέσα στην αναφορά αναφέρεται πλήρως ο χρόνος (ακόμα και η ώρα), ο τόπος αλλά και η διαδικασία που ακολουθήθηκε.

Τα μαθήματα

Όσο αφορά το θέμα των διδασκομένων μαθημάτων κατά το μεσοπόλεμο από τους Γενικούς Ελέγχους προκύπτει ότι στην Στ' τάξη διδάσκονταν Θρησκευτικά,

Τ. Κοσμάς-Δεμίρης. «Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση στον Πολύγυρο από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα έως το 1967». σελ. 169.

Ελληνικά, Μαθηματικά, Γεωμετρία, Ιστορία, Γεωγραφία, Φυσική ιστορία, φυσική, Χημεία, Καλλιγραφία, Ιχνογραφία, Χειροτεχνία, Ωδική και Γυμναστική. Η Γεωμετρία, η Φυσική και η Χημεία διδάσκονταν μόνο στις δύο τελευταίες τάξεις. Οι πολιτικές και ιδεολογικές «περιπέτειες» της εποχής του 30 όπως η ψήφιση του ιδιώνυμου αδικήματος και η δικτατορία ³²⁵ της 4ης Αυγούστου, δεν αποτυπώνονται στο πρόγραμμα των μαθημάτων του σχολείου, αφού δεν υπάρχουν αλλαγές σ' αυτά. Βεβαίως η παρουσία της δικτατορίας θα πρέπει να αναζητηθεί στο περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων και στις απαγορευτικές ή κενολόγες εγκυκλίους «περί εθνικής διαπαιδαγώγησης» και «περί ψυχικής επαφής διδασκόντων και διδασκομένων»³²⁶ τόσο του Γενικού Επιθεωρητή, όσο και του Νομάρχη που ήταν τοποτηρητής της δικτατορίας στο νομό Χαλκιδικής. Πάντως, είναι γεγονός, ότι στα κατάστιχα των Γενικών Ελέγχων των ετών αυτών δεν ανιχνεύεται κάποιο νέο διδασκόμενο μάθημα. Δεν ξέρουμε αν η δικτατορία προσπάθησε να δώσει το στίγμα της στη δημοτική εκπαίδευση με το να «προωθήσει» κάποια μαθήματα που αυτή ήθελε, με την επιβολή της εντατικότερης διδασκαλίας τους σε βάρος κάποιων άλλων μαθημάτων. Το γεγονός αυτό συνέβη στα γυμνάσια, όπου με πράξη του συλλόγου το μάθημα της «Εθνικής Αγωγής» είχε αναχθεί σε πρωτεύον και διδάσκονταν δύο ώρες την εβδομάδα με την περικοπή άλλων μαθημάτων.

Η κατανομή των μαθητών

Έχει ενδιαφέρον να εξετάσουμε την κατανομή των εγγραφέντων μαθητών ανά τάξη και κατά φύλο. Στον πίνακα 30 βλέπουμε ακριβώς αυτή την κατανομή.

³²⁵ Η δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά το 1936 ανέτρεψε συθέμελα την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929. Το 1937 επανέφερε το τετράχρονο δημοτικό σχολείο και στο χώρο της μέσης εκπαίδευσης δημιούργησε δύο κύκλους σπουδών από πέντε και τρία χρόνια φοίτησης ακόμα. (Το 1939 τα χρόνια της φοίτησης έγιναν 6 και 2). Το ξεριζώμα της μεταρρύθμισης όμως δεν σταματάει εδώ αφού γίναν πολύ μεγάλες αλλαγές στην ύλη των σχολικών βιβλίων και των προγραμμάτων. Παράλληλα όμως συντάχθηκε και η έκτη γραμματική της δημοτικής από τον Μανώλη Τριανταφυλλίδη.

Ι. Β. Κογκούλης. «Ο δάσκαλος και η Ορθόδοξη Χριστιανική Αγωγή των μαθητών του Δημοτικού Σχολείου-θεωρητική και εμπειρική προσέγγιση». σελ. 49.

³²⁶ Ο νομάρχης και ο Γενικός Επιθεωρητής ήταν οι κυριότεροι τοπικοί αντιπρόσωποι της δικτατορίας στα εκπαιδευτικά δρώμενα με ρόλο ελεγκτικό και προπαγανδιστικό. Ο Σύλλογος όφειλε να δείχνει υπακοή στις συστάσεις και τις σχετικές εγκυκλίους χωρίς καν «υπόκωφες» αντιδράσεις για να γίνει πράξη το «γενικό σύνθημα» του κράτους «προς εντατικότερων καλλιιεργειών και παραγωγών».

Τ. Κοσμάς-Δεμίρης. «Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση στον Πολύγυρο από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα έως το 1967». σελ. 193.

ΠΙΝΑΚΑΣ 30. Εγγραφέντες κατά τάξη και φύλο τα έτη 1922-1940

	Α τάξη			Β τάξη			Γ τάξη			Δ τάξη			Ε τάξη			Στ τάξη			Σύνολο		
	A	K	Σ	A	K	Σ	A	K	Σ	A	K	Σ	A	K	Σ	A	K	Σ	A	K	Σ
1922-23	18	24	42	31	40	71	20	16	36	19	16	35	11	8	19	5	2	7	104	106	210
1923-24	34	24	58	23	29	52	23	22	45	17	23	40	12	9	21	8	-	8	117	107	224
1924-25	24	24	48	30	16	46	20	29	49	22	25	47	19	17	36	9	8	17	124	124	248
1925-26	35	24	59	25	19	44	36	11	47	14	19	33	25	17	42	13	11	24	148	101	249
1926-27	22	20	42	34	17	51	30	20	50	25	18	43	17	12	29	22	13	35	150	100	250
1927-28	20	32	52	22	23	45	37	20	57	27	12	39	22	14	36	14	10	24	142	111	253
1928-29	27	29	56	25	23	48	34	25	59	28	15	43	15	14	29	15	7	22	144	113	257
1929-30	25	26	51	23	27	50	26	21	47	31	23	54	24	12	36	19	9	28	148	118	266
1930-31	18	27	45	27	23	50	25	25	50	19	24	43	31	22	53	26	13	39	146	134	280
1931-32	31	31	62	18	22	40	28	26	54	24	27	51	17	17	34	28	22	50	146	145	291
1932-33	33	27	60	27	30	57	22	28	50	31	22	53	20	24	44	20	19	39	153	150	303
1933-34	36	25	61	23	25	48	24	26	50	24	27	51	22	19	41	17	22	39	290	146	144
1934-35	33	26	59	32	22	54	21	26	47	23	21	44	20	26	46	20	18	38	288	149	139
1935-36	42	28	70	32	23	55	27	22	49	24	23	47	23	19	42	21	26	47	310	169	141
1936-37	47	34	81	32	28	60	24	19	43	32	22	54	20	20	40	19	20	39	317	174	143
1937-38	35	34	69	33	24	57	29	22	51	26	24	50	28	21	49	17	21	38	314	168	146
1938-39	50	38	88	23	26	59	33	26	59	26	23	49	23	16	39	24	20	44	328	179	149
1939-40	47	21	68	34	33	67	20	26	46	29	23	52	26	20	46	21	15	36	315	177	138
Σύνολο																			4993	2684	2309

Πηγή: Μαθητολογία 1923-40

Το πρώτο συμπέρασμα που βγαίνει από τον πίνακα 30, όπως και από τον 29, είναι η εκτίναξη του αριθμού των εγγραφόμενων μαθητών την περίοδο του μεσοπολέμου, με οριακό ύψος τους 328 μαθητές τη σχολική χρονιά του

1938-39. Το γεγονός αυτό της αύξησης των μαθητών στο σχολείο έχει να κάνει με δύο παράγοντες που μπορούν να σχετιστούν. Ο πρώτος είναι ο γενικότερος διπλασιασμός του νομού Χαλκιδικής που προκύπτει από τις απογραφές του 1920(44.304 κάτοικοι) και του 1928(85.121 κάτοικοι) και προέρχεται από την εγκατάσταση προσφύγων στα πρώην τούρκικα τσιφλίκια και μοναστηριακά μετόχια

της Καλαμαριάς, της Κασσάνδρας αλλά και της Σιθωνίας³²⁷. Ο δεύτερος παράγοντας, και μάλλον ο σπουδαιότερος, είναι ότι το σχολείο έχει αποκτήσει κύρος, έχει καταξιωθεί ως θεσμός στη συνείδηση του πληθυσμού, αφού πρώτα απ' όλα έβαζε τα θεμέλια για μια άλλη σταδιοδρομία και εξέλιξη του νέου ανθρώπου. Ο πίνακας 31 που συγκρίνει το μέσο όρο των εγγραφέντων ανάμεσα στην περίοδο του μεσοπολέμου και των προηγούμενων χρόνων του ελεύθερου σχολείου είναι κατατοπιστικός.

ΠΙΝΑΚΑΣ 31. Μέσος όρος μαθητών ανά έτος στο Ελληνικό σχολείο

	Μέσος όρος
1913-1922	242,5 μαθητές
19221-1940	277,3 μαθητές

Πηγή : Μαθητολογία 1913-1940

Όσον αφορά το ποσοστό ολοκλήρωσης της φοίτησης που είναι και το σπουδαιότερο ποσοστό της λειτουργίας του σχολείου τα πράγματα είναι καλύτερα απ' την προηγούμενη περίοδο αλλά οπωσδήποτε άσχημα. Η πιο επιτυχημένη ήταν η γενιά 1926-1931 που φαίνεται να ολοκλήρωσε σε μεγάλο αριθμό τη βασική εκπαίδευση. Στην Α' τάξη εγγράφονται 42 μαθητές και στην Στ' τάξη 50 μαθητές! Επίσης η γενιά 1930 -35 ξεκίνησε με 45 μαθητές και καταλήγει με 47. Οι άλλες γενιές είχαν απώλειες μέχρι και 50% που δείχνει ότι το σχολείο αρχίζει να συγκρατεί όλο και περισσότερους μαθητές απ' τον αγροτικό και εργατικό κόσμο, αλλά οι συνθήκες είναι ακόμα αντίξοες.

Η συστηματική πια επιμονή για τη μόρφωση των παιδιών δεν φαίνεται καθαρά μόνο από το σύνολο των εγγραφέντων που διαρκώς αυξάνει, αλλά και από τον αριθμό των εγγραφέντων στη Στ' τάξη. Έτσι ενώ στα χρόνια της τουρκοκρατίας οι τελειόφοιτοι ήταν από τρεις έως έντεκα (βλέπε πίνακα 5) τώρα στη σχολική χρονιά 1931-32 φτάνουν τους πενήντα(50).

³²⁷ Κατά την απογραφή του 1920 βρέθηκαν 44.304 κάτοικοι της Υποδιοικήσεως Χαλκιδικής εκ των οποίων οι 22.067 ήταν άντρες και 22.237 γυναίκες. Στην απογραφή του 1928 η Χαλκιδική είχε διαιρεθεί στην επαρχία Αρναίας και την επαρχία Χαλκιδικής και ο πληθυσμός των δύο επαρχιών αντίστοιχα 20.322 και 64.799. Ο πληθυσμός της Χαλκιδικής δηλαδή συνολικά έφτανε τους 85.121 κατοίκους.

Τ. Κοσμάς-Δεμίρης. «Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση στον Πολύγυρο από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα έως το 1967». σελ. 161.

Από τους αριθμούς φαίνεται ότι η αύξηση των μαθητών από το 1922, που ήταν 216, ως το 1928, που έγιναν 257, μια αύξηση δηλαδή της τάξεως 19% περίπου, δεν αντανακλά την αύξηση του πληθυσμού ανάμεσα στις δύο ημερομηνίες (σύμφωνα με τις απογραφές οι κάτοικοι από 44.304 έγιναν 85.121), αύξηση 92% περίπου. Αυτό συμβαίνει γιατί οι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στην Ορμύλια ίδρυσαν το Βατοπέδι ως ξεχωριστή κοινότητα (βλέπε την υποσημείωση 146 του ιστορικού πλαισίου) και αντιμετώπιζαν έντονα προβλήματα προσαρμογής και επιβίωσης, αφού η διανομή των εκτάσεων που ήταν περιουσία διαφόρων μοναστηριών του Αγίου Όρους, οριστικοποιήθηκε μόλις το 1938. Η αύξηση λοιπόν των μαθητών στο σχολείο της Ορμύλιας οφείλεται περισσότερο στο λόγο της συνειδητοποίησης των κατοίκων της αξίας της δημοτικής εκπαίδευσης παρά στη γενικότερη αύξηση του πληθυσμού της Χαλκιδικής.

Στα μαθητολόγια της περιόδου αυτής, επίσης υπάρχει στήλη με το είδος του πιστοποιητικού δια του οποίου ενεγράφη ο κάθε μαθητής. Το πιστοποιητικό αυτό είναι το «ενδεικτικό» της προηγούμενης τάξης ή ο «έλεγχος» για τους στάσιμους. Για τους πρωτοετείς το απαραίτητο πιστοποιητικό είναι το «μητρώο».

Τα δύο φύλα

Από τον πίνακα 30 προκύπτει ότι από το σύνολο 4993 μαθητών έχουμε 2684 αγόρια και 2309 κορίτσια. Αυτό δείχνει ότι η παρουσία των κοριτσιών στο σχολείο γίνεται ακόμα πιο μαζική γεγονός που το επιβεβαιώνει και το βελτιωμένο ποσοστό τους επί των εγγεγραμμένων μαθητών, που την περίοδο αυτή φτάνει το 46,2%. Αν συγκρίνουμε το ποσοστό αυτό με το με το 41,8% της οθωμανικής περιόδου (βλέπε πίνακα 8) και με το 43,8 της περιόδου 1914-22 (βλέπε πίνακα 20) βλέπουμε ότι είναι αυξημένο κατά 4,4 και 2,4 ποσοστιαίες μονάδες αντίστοιχα. Έχουμε δηλαδή μια συνεχή αύξηση του ποσοστού των κοριτσιών που συμμετέχουν στην εκπαίδευση, με οριακό έτος το 1924-25 που τα δύο φύλα ήταν ισάριθμα (124-124). Στον πίνακα 32 βλέπουμε την πορεία της συμμετοχής των κοριτσιών στις περιόδους που εξετάσαμε αλλά και της περιόδου 1940-50.

ΠΙΝΑΚΑΣ 32. Η πορεία της συμμετοχής των κοριτσιών

	1908-1912	1912-1922	1922-1940	1940-1950
Ποσοστό μαθητριών %	41,8	43,8	46,2	46,1

Πηγή: Μαθητολογία

Το στοιχείο που είναι πιο ενδεικτικό για το ζήτημα της συμμετοχής των κοριτσιών στη δημοτική εκπαίδευση είναι το ποσοστό που παρουσιάζουν στην τελευταία τάξη του δημοτικού. Η πορεία του ποσοστού των τελειοφοίτων μαθητριών είναι πραγματικός καθρέφτης της βελτίωσης της δημοτικής εκπαίδευσης για τα κορίτσια. Στον πίνακα 33 έχουμε το μέσο όρο της συμμετοχής των μαθητριών στη Στ' τάξη την εποχή του μεσοπολέμου συγκριτικά με εκείνο των άλλων περιόδων του Ελληνικού σχολείου.

ΠΙΝΑΚΑΣ 33. Η συμμετοχή των μαθητριών στην Στ' 1912-1950

	1912-1921	1922-1940	1940-1950
Τελειόφοιτες μαθήτριες κατ' έτος	2,2	14,2	13,9
Ποσοστό τελειοφοίτων μαθητριών (επί του συνόλου της Στ')	23,2%	44,5%	46,4%

Πηγή: Μαθητολογία

Ο πίνακας 33, που προκύπτει από τους πίνακες 19 και 30, μας φανερώνει κάτι περισσότερο. Μας δείχνει ότι οι μαθήτριες πολλαπλασίασαν κατά πολύ την ολική τους προσπάθεια για την κατάκτηση της δημοτικής εκπαίδευσης, αφού με τη μικρή αύξηση του ποσοστού τους σαν σύνολο στο σχολείο διπλασίασαν σχεδόν το ποσοστό τους στην Στ' τάξη. Οι αριθμοί λένε ότι ενώ ο μέσος όρος των τελειοφοίτων μαθητριών ήταν 2,2 την περίοδο 1912-21 έγινε 13,2 την περίοδο 1922-40 και ενώ το ποσοστό των κοριτσιών στο σύνολο των μαθητών της Στ' τάξης ήταν 23,2% αυτομάτως αυξήθηκε στο 44,5% την εποχή του μεσοπολέμου. Η αύξηση είναι σημαντική και μας δίνει το δικαίωμα να συμπεράνουμε ότι την περίοδο 1922-40 η δημοτική εκπαίδευση δεν έχει πια καμία σχέση με τις προηγούμενες τόσο σε επίπεδο

οργάνωσης όσο και σε επίπεδο ίσων ευκαιριών. Χωρίς να θέλουμε να ισχυριστούμε την απόλυτη ισότητα στο σχολείο, ωστόσο οι αριθμοί δείχνουν ότι σίγουρα υπάρχει βελτίωση στις συνθήκες σπουδών της δημοτικής εκπαίδευσης για τα κορίτσια. Η νοοτροπία των γονέων έχει αλλάξει κατά πολύ και φαίνεται ότι στέλνουν τα παιδιά τους στο σχολείο ανεξαρτήτως φύλου ή κοινωνικής και οικονομικής κατάστασης.

Η κοινωνική προέλευση (επάγγελμα πατρός)

Η κοινωνική προέλευση των μαθητών την εποχή του μεσοπολέμου, ανά μαθητική γενιά, φαίνεται στον πίνακα 35.

**ΠΙΝΑΚΑΣ 34. Κοινωνική προέλευση μαθητών
ανά μαθητική γενιά 1922- 1940**

	1922-23	1927-28	1933-34	1939-40
Γεωργός	73	123	178	220
Εργάτης	36	20	26	22
Ορφανός	21	39	31	19
Κτηματίας	9	5	6	5
Ποιμίν	14	14	6	12
Επαγγελματίας	34	18	14	17
Αστικά επαγ.	13	18	16	17
Κηπουρός	10	15	13	3
Σύνολο	210	252	290	315

Πηγή: Μαθητολόγια 1922-1940

Τα συμπεράσματα του πίνακα 34 είναι πολλαπλά. Το πρώτο στοιχείο που προκαλεί εντύπωση είναι η διαφορά που χωρίζει τους γεωργούς από τους εργάτες. Βλέπουμε ότι οι αριθμοί των γεωργών είναι πολύ αυξημένοι σε σχέση με εκείνους των εργατών, κάτι που οπωσδήποτε δεν συνέβαινε στις προηγούμενες περιόδους. Επίσης, όσο περνούν τα χρόνια τόσο η διαφορά αυτή αυξάνει για να πιάσει τη μέγιστη τιμή της τη χρονιά 1939-40 όπου οι γεωργοί που εμφανίζονται στα μαθητολόγια είναι 220 ενώ οι εργάτες μόνο 22 ! Ο αριθμός δηλαδή των γεωργών είναι δεκαπλάσιος των εργατών.

Ο επαγγελματικός διαχωρισμός των δύο αυτών τάξεων επικεντρώνεται στο ότι οι γεωργοί είχαν δική τους γη, ενώ οι εργάτες όχι. Αν δεχτούμε ότι και οι δύο κατηγορίες αναφέρονται σε ανθρώπους που δουλεύουν τη γη, η συνεχώς αυξανόμενη διαφορά τους μετά το 1922, υπέρ των γεωργών, σημαίνει ότι όλο και περισσότεροι

αποκτούν δική τους γη μετά από τις απαλλοτριώσεις των μοναστηριακών κτημάτων που ξεκινούν και ολοκληρώνονται στα 1938, οπότε έχουμε και τη μέγιστη διαφορά.

Το γεγονός αυτό μας επιτρέπει να διαγνώσουμε και μια άνοδο του βιοτικού επιπέδου στην περιοχή. Πλέον ένα μεγάλο μέρος των «απόκληρων» μεροκαματιάρηδων της γης, αποκτούν τα δικά τους χωράφια και κατ' επέκταση σταθερότερο εισόδημα και καλύτερη ποιότητα ζωής. Οι όροι διαβίωσης είναι σαφώς πιο ευνοϊκοί και αυτό αποτελεί σημαντικό παράγοντα που εξηγεί την στροφή των παιδιών στο σχολείο. Τα οικονομικά της οικογένειας είναι καλύτερα και δεν έχει πλέον τόση ανάγκη από τα παιδικά εργατικά χέρια. Έτσι οι μικροί μαθητές μπορούν ανενόχλητοι να παρακολουθούν τα μαθήματα του σχολείου. Το αποτελέσματα δηλαδή του πίνακα 34 που μας δείχνουν την σημαντικότερη αύξηση των γεωργών βρίσκονται σε άμεση σύνδεση και συνάρτηση με εκείνα του πίνακα 29 που μαρτυρούν την αύξηση των εγγραφόμενων μαθητών στο σχολείο την περίοδο αυτή. Η πατρική εργασία που καθορίζει τα οικονομικά της οικογένειας και η συμμετοχή των παιδιών στο σχολείο είναι δύο συγκοινωνούντα δοχεία, όπου έχουν άμεση σχέση και εξάρτηση το ένα με το άλλο και όσο βελτιώνεται το ένα τόσο ανάλογα βελτιώνεται και το άλλο.

Μια άλλη σαφής τάση στο σύνολο των οικογενειών που εμπλέκονται στη δημοτική εκπαίδευση είναι η μείωση του ποσοστού των «κτηματιών». Αν και στα μαθητολόγια του μεσοπολέμου άλλαξε το όνομα, από «κτηματικοί» που αναγράφονταν στις προηγούμενες περιόδους, τώρα εμφανίζονται ως «κτηματίες» δεν αλλάζει όμως ο χαρακτήρας του «επαγγέλματος». Εξακολουθούσαν να είναι εκείνοι που κατείχαν εκτεταμένα στρέμματα γης τα οποία εκμίσθωναν σε καλλιεργητές. Η κύρια εισοδηματική τους πηγή ήταν τα κτήματά τους, που συνήθως είχαν ελαιόδεντρα και τα καλλιεργούσαν άλλοι. Οι όροι συνήθως για τους καλλιεργητές ήταν βαρείς και κάποτε δυσβάσταχτοι διότι ανεξάρτητα με το ύψος και την ποιότητα της παραγωγής ο κτηματίας έπρεπε κατά ρήτρα να λάβει τα συμφωνημένα. Από τον πίνακα 34 προκύπτει ότι το «επάγγελμα» αυτό με το πέρασμα του χρόνου εκφυλίζεται. Φαίνεται αναγκάζονταν να εκποιούν μέρος της ακίνητης περιουσίας τους με αποτέλεσμα η γη να μοιράζεται σε πολλούς. Γι' αυτό η κυρίαρχη δύναμη στην κοινωνική σύνθεση είναι οι γεωργοί..

Στον πίνακα 35 φαίνεται ξεκάθαρα η αύξηση των γεωργών, με το πέρασμα του χρόνου, σε ποσοστό επί του συνόλου και η αντίστοιχη μείωση των εργατών και των κτηματιών καθώς και η πορεία των ορφανών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 35. Ποσοστά επαγγελμάτων 1909-1940

	1909-10	1914-15	1920-21	1927-28	1933-34	1939-40
Γεωργός	26%	24,6%	34,7	48,8%	61,3%	69,8%
Εργάτης	12%	21,8%	17%	7,9%	8,9%	6,9%
Κτηματίας	8,2%	6,7%	4,2%	1,9%	2,06%	1,5%
ορφανός	11,7	11,7%	10%	15,4%	10,6%	6,03%

Πηγή: Μαθητολογία 1909-1940

Εντύπωση προκαλεί (στον πίνακα 34) η στασιμότητα των αστικών επαγγελμάτων παρόλο που η κρατική συγκρότηση «των νέων χωρών» έχει αρχίσει με στελέχωση των δημοσίων υπηρεσιών, γεγονός που προδιαθέτει για μια αύξηση του αριθμού των δημοσίων υπαλλήλων. Φαίνεται όμως ότι στην Ορμύλια δεν υπήρχαν αντίστοιχες υπηρεσίες. Επίσης ελαφρά μειώνεται και ο αριθμός των επαγγελματιών χωρίς όμως αυτό να αποτελεί αξιοσημείωτη τάση.

Τέλος ο μεγάλος αριθμός των ορφανών έχει σίγουρα σχέση με τις πολλές και θανατηφόρες ασθένειες της εποχής, κυρίως στα πεδινά, που δικαιολογούν τον υψηλό δείκτη θνησιμότητας. Πρέπει να υπογραμμιστεί ότι ο δείκτης των ορφανών αγγίζει τη μέγιστη τιμή του τη χρονιά 1927-28 και αυτό ίσως σημαίνει ότι πρόκειται για μαθητές που οι πατεράδες τους είχαν επιστρατευτεί στο μέτωπο της Μικράς Ασίας.

Ένα άλλο ενδιαφέρον στοιχείο που προκύπτει από τη μελέτη των μαθητολογίων του μεσοπολέμου είναι ότι από μαθητική γενιά σε γενιά αλλάζουν οι όροι που δηλώνουν τα επαγγέλματα και εμφανίζονται πιο προσαρμοσμένοι στα σημερινά δεδομένα. Είδαμε ήδη την αλλαγή των «κτηματιών» σε «κτηματίες». Υπάρχουν και άλλα παρόμοια παραδείγματα όπως ο «παντοιοπώλης» του 1910 που μετατρέπεται σε «παντοπώλης», ο «καφευός» σε «καφεπώλης» κ.τ.λ. Είναι φανερό ότι σιγά σιγά αλλάζει ολόκληρη η δομή της κοινωνίας της Ορμύλιας, ενσωματώνεται για τα καλά στο ελληνικό κράτος και βέβαια μέσα σε όλο αυτό το κλίμα της μεταμόρφωσης πρέπει να εντάξουμε και τις βελτιώσεις που παρατηρούμε στη δημοτική εκπαίδευση.

Στα μαθητολογία των ετών 1933-40 συναντούμε και καινούρια επαγγέλματα. Στους επαγγελματίες για παράδειγμα υπάρχουν οι αλιείς και οι κουρείς, που δεν

υπήρχαν παλαιότερα, ενώ στα αστικά επαγγέλματα βλέπουμε ότι υπάρχει κι ένας ξενοδόχος, ο οποίος προφανώς έχει κάποιο χάνι της εποχής. Το έτος 1939-40 υπάρχει μουσικός, βιομήχανος, που μάλλον πρόκειται για ιδιοκτήτη ελαιοτριβείου, και φυσικά ένας γιατρός, πέντε υπάλληλοι, διδάσκαλοι κ.τ.λ. Άλλο ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι μετά το έτος 1923 όπου συναντάμε έξι χοιροβοσκούς, το επάγγελμα αυτό εκλείπει. Το γεγονός αυτό είναι μάλλον ανεξήγητο αν αναλογιστεί κανείς ότι η Ορμύλια στηρίζονταν κυρίως στην αγροτική και γεωργική της παραγωγή. Ίσως να εξαφανίστηκε το επάγγελμα αυτό γιατί όλοι οι κάτοικοι παράλληλα με της εργασίες τους συντηρούσαν και κάποια ζώα στις αυλές τους για τις προσωπικές τους ανάγκες, οπότε να έχασε τη χρηστική του αξία. Την ίδια χρονιά (1922-23) παρουσιάζεται αυξημένος και ο αριθμός των καραγωγέων (11) που αντικατοπτρίζει τις μεγαλύτερες ανάγκες της παραγωγής για μεταφορές. Κατά το έτος 1927-28 υπάρχει μια συγκλονιστική περίπτωση. Στο όνομα πατρός κάποιου μαθητή υπάρχει η λέξη «νόθος» και στο επάγγελμα του πατέρα δεν σημειώνεται τίποτα. Για το λόγο αυτό, ενώ στη χρονιά αυτή έχουμε 253 μαθητές, το σύνολο των επαγγελμάτων των πατεράδων είναι 252.

Γεωγραφική προέλευση

Στα μαθητολόγια του σχολείου δηλώνεται και η γεωγραφική προέλευση των μαθητών σε μια στήλη που φέρει τον τίτλο «πατρίς». Μελετώντας λοιπόν τη στήλη αυτή, βλέπουμε ότι η ομοιογένεια της γεωγραφικής προέλευσης των παιδιών που φοιτούσαν στο σχολείο είναι σε πολύ υψηλά επίπεδα. Παρά το γεγονός ότι την περίοδο εκείνη είχαμε μεγάλη μετακίνηση ανθρώπινου δυναμικού, κυρίως για λόγους εύρεσης εργασίας, και φυσικά το προσφυγικό κύμα έκανε ακόμα πιο έντονο το φαινόμενο αυτό της μετακίνησης πληθυσμών, δεν αποτυπώνεται κάτι τέτοιο στα μαθητολόγια. Οι δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι πρόσφυγες δεν επηρέασαν σχεδόν καθόλου τη στήλη που ονομάζονταν «πατρίς». Το γεγονός ότι δεν εγκαταστάθηκαν στην Ορμύλια, αλλά ίδρυσαν τη γειτονική κοινότητα του Βατοπεδίου, είναι καθοριστικό για την ερμηνεία του φαινομένου αυτού. Οι πρόσφυγες δεν είχαν καμία σχέση και συναλλαγή με την Ορμύλια, αντιθέτως προσπάθησαν να ζήσουν με αυτάρκεια, στη δική τους κοινότητα, πράγμα που αποτυπώθηκε με σαφήνεια στα σχολικά κατάστιχα. Έτσι λοιπόν από τους 4993 μαθητές που φοίτησαν στο Δημοτικό Σχολείο της Ορμύλιας από το 1922 μέχρι το 1940 μόνο 53 ήταν «ξενομερίτες», ενώ

όλοι οι υπόλοιποι δήλωναν πατρίδα την Ορμύλια. Στον πίνακα 36 φαίνεται η γεωγραφική προέλευση καθώς και το επάγγελμα πατέρα των «ξενομεριτών» μαθητών του σχολείου κατά το μεσοπόλεμο, όπως προκύπτουν από τη μελέτη της στήλης «πατρίς» των μαθητολογίων.

**ΠΙΝΑΚΑΣ 36.Γεωγραφική προέλευση μαθητών
κατά το μεσοπόλεμο (πατρίς)**

Βραστά	5, (1 διδάσκαλος, 2 παντοπώλες, 1 ορφανός, 1 ξυλουργός)
Γερακινή	2, (1 διδάσκαλος, 1 ξυλουργός)
Αγ. Μάμας	4, (εργάτες, ο ένας εμφανίζεται στα 1933 με επάγγελμα γεωργός)
Νικήτη	3, (διδάσκαλοι)
Ταξιάρχης	3, (κτίστες)
Τουπλίκια	1, (εργάτης)
Ρεβενίκιο	1, (εργάτης)
Ασβεστοχώρι	1, (ασβεστοποιός)
Θες/νίκη	5, (1 οδηγός αυτοκινήτου, 1 ενωμοτάρχης, 1 διδάσκαλος, 1 ξυλουργός, 1 υποδηματοποιός)
Γομάτι	1, (διδάσκαλος)
Πρόσφυξ	3, (γεωργοί")
Αν. Νικόλαος	5, (2 γεωργοί, 1 εργάτης, 2 άεργοι!)
Βατοττέδι	3, (1 γεωργός, 1 εργάτης, 1 ορφανός)
Αγ. Παρασκευή Σκιάθου	1 (ναυτικός)
Ελευθερούπολη	1, (διευθυντής καπνεργοστασίου)
Νάουσα	1, (καφεπώλης)
Λάρισα	1, (αρτεργάτης)
Ν. Ποτίδαια	3, (1 γεωργός, 1 κηπουρός, 1 ορφανός)
Μεταγγίτσι	2, (γεωργοί)
Ν. Φώκαια	1, (υπάλληλος)
Παλαιοχώριο	2, (εργάτες, ήρθαν απ' το σχολείο Βατοπεδίου, προφανώς πρόσφυγες)
Πειραιάς	2, (εργάτες)
Σύνολο	51

Πηγή: Μαθητολογία 1922-1940

Η μετακίνηση των μαθητών γίνονταν με τα ενδεικτικά, ή με υπεύθυνη δήλωση (υπάρχουν τέτοια αντίγραφα στο παράρτημα 26). και συνήθως από την αρχή

του σχολικού έτους. Επίσης έχουμε αντίγραφο πιστοποιητικού εγγραφής στα μητρώα με το οποίο γίνονταν η εγγραφή στην πρώτη τάξη³²⁸. Βλέπουμε ότι η «εσωτερική μετανάστευση» αφορούσε κυρίως υπαλλήλους (πιο συγκεκριμένα διδασκάλους και αστυνομικούς) και κατά δεύτερο λόγο τους εργάτες. Αυτό είναι εύκολο να εξηγηθεί αν λάβουμε υπόψη μας τις μεταθέσεις των κρατικών υπαλλήλων, αλλά και το γεγονός ότι οι εργάτες λόγω του ότι δεν είχαν σταθερή δουλειά άλλαζαν συχνά τόπο για την αναζήτηση καλύτερου μεροκάματου. Αυτό που είναι δύσκολο να εξηγηθεί στην πίνακα 36 είναι η παρουσία πολλών γεωργών, που μάλλον θα πρόκειται για ξένους που παντρεύτηκαν στην Ορμύλια.

Τέλος βλέπουμε και πολλές ειδικότητες μαστόρων και τεχνιτών, όπως για παράδειγμα αρτεργάτης, ασβεστοποιός κ.τ.λ. που μετακινούνταν ανάλογα με τις ανάγκες της δουλειάς τους.

Το κριτήριο προαγωγής

Στον πίνακα 37 μελετούμε τους «εξετασθέντας» και «προαχθέντας» κατά τάξη την περίοδο του μεσοπολέμου (1922-40)

ΠΙΝΑΚΑΣ 37. Εξετασθέντες και προαχθέντες κατά τάξη 1922-40

	Εξετασθέντες	Προαχθέντες	Ποσοστά %
A	1057	788	74,5
B	935	785	83,9
Γ	857	715	83,4
Δ	795	664	83,5
E	662	590	89,12
Στ	575	566	98,4
Σύνολο	4881	4108	84,1

Πηγή:Γ.Ε 1922-40

Από τον πίνακα αυτό προκύπτει ότι το κριτήριο προαγωγής γίνεται επιεικέστερο από τάξη σε τάξη. Το συντριπτικό ποσοστό του 98,4% που συγκεντρώνουν οι απολυθέντες του σχολείου δεν αφήνει κανένα περιθώριο για περαιτέρω αναλύσεις. Οι μαθητές σε όλες τις τάξεις προάγονται κανονικά σε πολύ υψηλά ποσοστά. Το τεράστιο κύμα των απορρίψεων των προηγούμενων χρόνων έχει

³²⁸ Τέτοια έγγραφα υπάρχουν στο παράρτημα 26

ξεθυμάνει, οι ανισότητες μέσα στο σχολείο έχουν εξομαλυνθεί και η λειτουργία του σχολείου αρχίζει να χαράζει την προγραμματισμένη της πορεία.

Ένα άλλο στοιχείο που τοποθετεί το έργο του σχολείου της Ορμύλιας σε ευρύτερα από εκπαιδευτική άποψη πλαίσια, είναι η συνέχιση των σπουδών των τελειοφοίτων μαθητών. Λόγω του ότι στην Ορμύλια δεν υπήρχε τότε γυμνάσιο, οι μικροί μαθητές συνέχιζαν τις σπουδές τους στο γυμνάσιο Πολυγύρου. Κατά τα χρόνια 1917-40 σπούδασαν στο γυμνάσιο αυτό 109 παιδιά από την Ορμύλια³²⁹. Από τους πίνακες 37 και 18 βλέπουμε ότι την περίοδο αυτή (1917-40) αποφοίτησαν 601 μαθητές(35+566) από το δημοτικό σχολείο της Ορμύλιας. Άρα βγάζουμε ένα ποσοστό 17% των μαθητών που συνέχισαν τις σπουδές τους στο γυμνάσιο. Για τα χρόνια πριν το 1917 βλέπουμε από τους πίνακες 18 και 12 ότι οι αποφοιτήσαντες μαθητές από το δημοτικό Ορμύλιας ήταν 75. Αν λάβουμε υπόψη μας ότι ο αριθμός των παιδιών που σπούδασαν στη συνέχεια στο γυμνάσιο Πολυγύρου την περίοδο 1908-17 ήταν 26³³⁰ βγαίνει ένα ποσοστό γύρω στο 33% των μαθητών που είναι σχεδόν διπλάσιο από το 17% της επόμενης περιόδου.

Οι αριθμοί αυτοί ερμηνεύονται αν υποθέσουμε ότι η υποχρεωτική εκπαίδευση ώθησε πολλούς μαθητές στο σχολείο, όμως η συνέχιση των σπουδών τους ήταν ένα άλλο θέμα. Οι τελειόφοιτοι της περιόδου 1908-17 και κυρίως εκείνοι της οθωμανικής περιόδου ήταν παιδιά γονέων που γνώριζαν τα αγαθά της εκπαίδευσης και ήταν αυτονόητο ότι θα συνέχιζαν τις σπουδές, αφού πήγαιναν έξι χρόνια στο δημοτικό χωρίς κανένα καταναγκασμό. Όσοι τελείωσαν το δημοτικό την περίοδο εκείνη ήθελαν να συνεχίσουν κιόλας. Στη συνείδηση του κόσμου τα μετέπειτα χρόνια το δημοτικό σχολείο ήταν απαραίτητο εφόδιο για το νέο άνθρωπο, η συνέχειά του όμως, το γυμνάσιο, ήθελε λίγο χρόνο ακόμα για να εκτιμηθεί. Αξίζει να σημειωθεί ότι μέχρι το 1917 στο γυμνάσιο Πολυγύρου οι μαθητές της Ορμύλιας κατείχαν το 4% του

³²⁹ Όλοι οι μαθητές τις Χαλκιδικής που συνέχιζαν τις σπουδές τους στο γυμνάσιο αναγκαστικά φοιτούσαν στο γυμνάσιο Πολυγύρου, αφού ήταν το μοναδικό στη χερσόνησο. Έτσι όλα τα χωριά τροφοδοτούσαν με μαθητές το γυμνάσιο (Άγιος Νικόλαος, Βάβδος, Βραστά, Γαλάτιστα, Νικήτη κτλ) και μεταξύ αυτών και η Ορμύλια.

Τ. Κοσμάς-Δεμίρης. «Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση στον Πολύγυρο από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα έως το 1967». σελ. 184.

³³⁰ Το νούμερο αυτό των μαθητών (26) που έστειλε η Ορμύλια στο γυμνάσιο Πολυγύρου ήταν αρκετά μεγάλο για την εποχή. Οι 26 αυτοί Ορμυλιώτες μαθητές αποτελούσαν το 4% του μαθητικού δυναμικού του γυμνασίου, που ήταν από τα υψηλότερα ποσοστά σε σχέση με τα υπόλοιπα χωριά της Χαλκιδικής. Μόνο τα Βραστά συγκέντρωναν μεγαλύτερο ποσοστό(10%) και η Νικήτη είχε το ίδιο(4%).

Τ. Κοσμάς-Δεμίρης. «Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση στον Πολύγυρο από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα έως το 1967». σελ. 144.

συνόλου των γυμνασιόπαιδων ενώ για το διάστημα 1917-40 το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 3%. Και στη μία και στην άλλη περίοδο τα ποσοστά της Ορμύλιας ήταν από τα υψηλότερα, σε σχέση με τις άλλες κοινότητες της Χαλκιδικής και χαρακτηρίζονται σταθερά.

Η διαγωγή

Στους πίνακες 38 και 39 βλέπουμε τη διαγωγή των μαθητών την περίοδο 1922-40

ΠΙΝΑΚΑΣ 38. Διαγωγή μαθητών 1922-1935 (κατ' έτος)

	Αρίστη	Λίαν καλή	καλή	Σχεδόν καλή	ανυπόφορη	ανάρμοστη	παρατηρήσεις
1922-23	145	39	19				
1923-24	137	77	6				
1924-25	156	70	6				
1925-26	183	45	11	2			
1926-27	170	59	7		4	1	Η επίδοση των μαθητών αυτών είναι σχ. καλώς
1927-28	172	51	18				
1928-29	179	69	3				
1929-30	187	67	10				
1930-31	212	51	10				
1931-32	208	46	29	7			
1932-33	205	76	7	5			
1933-34	223	37	19	6			
1934-35	244	40	3				

Πηγή: Γ.Ε 1922-40

ΠΙΝΑΚΑΣ 39. Διαγωγή μαθητών 1935-40 (κατ' έτος)

	κοσμιωτάτη	κοσμία	Ουχί κοσμία	κακίστη
1935-36	263	45	2	
1936-37	265	50	1	
1937-38	275	33		
1938-39	270	51		
1939-40	289	15		1

Πηγή:Γ.Ε 1922-40

Μελετώντας τον πίνακα 39 αντιλαμβανόμαστε ότι από τη χρονιά 1935- 36 αλλάζουν οι χαρακτηρισμοί της διαγωγής. Η «αρίστη» αντικαθίσταται από την «κοσμιωτάτη» ενώ οι υπόλοιπες διαβαθμίσεις είναι «κοσμία», «ουχί κοσμία» και «κακίστη». Θα λέγαμε ότι οι νέοι χαρακτηρισμοί της διαγωγής είναι πιο γενικοί σε αντίθεση με τους παλιούς που ήταν λεπτομερέστεροι. Ενώ δηλαδή πριν από το 1935 υπήρχαν τρεις θετικοί χαρακτηρισμοί διαγωγής και τρεις αρνητικοί μετά έμειναν μόνο δύο. Η «λίαν καλή» και η «καλή» για παράδειγμα συμπύχθηκαν κάτω από τον κοινό χαρακτηρισμό «κοσμία». Το ίδιο συνέβη και με τους χαρακτηρισμούς «ανυπόφορος» και «ανάρμοστη» που λέγονται πλέον από κοινού «κακίστη».

Σύμφωνα με τους αριθμούς των πινάκων αυτών,38 και 39, κατά την περίοδο του μεσοπολέμου ελάχιστοι μαθητές επέδειξαν συμπεριφορά που να χαρακτηρίζεται με τους βαρύτερους χαρακτηρισμούς («κακίστη», «ουχί κοσμία», «ανυπόφορος») και από τους Γενικούς Ελέγχους προκύπτει ότι οι χαρακτηρισμοί αυτοί περιορίζονται στα αγόρια. Η μεγάλη πλειοψηφία των μαθητών φαίνεται να περιορίζεται μέσα στα πλαίσια των κανονισμών που όριζε το σχολείο χωρίς σημαντικές παρεκτροπές. Ο πίνακας 40 που ακολουθεί δείχνει σε ποσοστιαίες αναλογίες σε σχέση με το σύνολο τη διαγωγή των μαθητών την περίοδο 1922-40 επιβεβαιώνοντας τη μικρή τους παραβατικότητα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 40. Ποσοστά διαγωγής μαθητών 1922-1940

Αρίστη	2421	49,5%
Λίαν καλή	727	14,9%
Κοσμιωτάτη	1362	27,8%
Κοσμία	194	4%
Καλή	148	3,02%
Σχεδόν καλή	20	0,4%
Ανυπόφορος	4	0,08%
Ανάρμοστη	1	
ουγί κοσμία	3	
Κακίστη	1	
σύνολο	4881	

Πηγή: Γ.Ε 1922-40

Οι πιο ανώδυνοι μη θετικοί χαρακτηρισμοί όπως «λίαν καλή», «καλή» ή «κοσμία» χαρακτηρίζουν το 22% των μαθητών ενώ οι «κοσμιώτατοι» και οι «άριστοι» φτάνουν το 77,3% επί του συνόλου. Μπορούμε λοιπόν να θεωρήσουμε ότι οι αρνητικοί χαρακτηρισμοί («κακίστη», «ανάρμοστος» κ.λπ.) είναι μεμονωμένα περιστατικά και δεν εκφράζουν καμία τάση στο σύνολο των μικρών μαθητών. Βέβαια πρέπει να τονίσουμε ότι δεν υπάρχει ούτε ένα βιβλίο πρακτικών, για μπορέσουμε να δούμε τα παραπτώματα αλλά και να καταλάβουμε τις λεπτές διαφορές μεταξύ της «αρίστης» και της «λίαν καλής» διαγωγής, της «κοσμιωτάτης» και της «κοσμίας».

Η επίδοση

Οι χαρακτηρισμοί της βαθμολογίας, παραμένουν σταθεροί, χωρίς την παραμικρή αλλαγή. Στον πίνακα 41 έχουμε την κίνηση των επιδόσεων των μαθητών την περίοδο 1922-40.

ΠΙΝΑΚΑΣ 41. Ποιοτικός χαρακτηρισμός της επίδοσης 1922-1940

	Άριστα	Λ.καλώς	Καλώς	Σχ. καλώς	Μετρίως	Μετριώτατα	Κακώς	Σύνολο
1922-23	6	29	38	57	26	39	8	203
1923-24	15	41	84	30	47		3	220
1924-25	3	38	112	37	40		2	232
1925-26	10	59	118	34	18		2	241
1926-27	7	32	121	40	41			241
1927-28	12	45	93	41	49		1	241
1928-29	13	70	1	2	2	6		251
1929-30		54	137	55	15	3		264
1930-31		58	166	23	26			273
1931-32	2	50	145	49	38	6		290
1932-33		32	141	65	44	11		293
1933-34		59	149	42	28	7		285
1934-35		58	151	41	32	5		287
1935-36		52	144	62	52			310
1936-37	15	70	114	55	62			316
1937-38	18	71	139	37	43			308
1938-39	13	110	122	34	42			321
1939-40	23	76	1116	559	31			305
Σύνολο	137	1004	2209	784	654	77	16	4881

Πηγή: Γ.Ε 1922-40

Η βαθμολογία, όπως βλέπουμε από τους Γενικούς Ελέγχους, ακολουθεί την 6/βαθμο κλίμακα μέχρι τη χρονιά 1928-29. Το «άριστα» είναι το έξι(6) και το «σχεδόν καλώς» το τρία(3). Με βαθμό κάτω από το τρία υπάρχει απόρριψη. Μετά το 1929-30 ακολουθεί η 10/βαθμο κλίμακα με «άριστα» το δέκα(10)και «σχεδόν καλώς» το πέντε(5). Η κλίμακα αυτή ισχύει μέχρι σήμερα. Ο πίνακας 41 δείχνει ότι η μεγάλη μάζα των μαθητών είναι στο «καλώς» δηλαδή με γενικούς βαθμούς έξι(6) ή επτά(7), ακολουθεί το «λίαν καλώς» που είναι το οχτώ(8) ενώ τρίτη δύναμη είναι το «σχεδόν καλώς» που αντιπροσωπεύει το πέντε(5) που είναι και ο χαμηλότερος δυνατός

προβιβάσιμος βαθμός. Άρα μπορούμε να μιλάμε για ένα επίπεδο ικανοποιητικών αποδόσεων των μαθητών στο μεσοπόλεμο.

**ΠΙΝΑΚΑΣ 42. Ποιοτικός χαρακτηρισμός της επίδοσης
σε ποσοστά 1922-1940**

Άριστα	2,8%
Λ καλώς	20,5%
Καλώς	45,2%
Σχεδ. Καλώς	16%
Μετρίως	13,4%
Μετριότητα	1,6%
Κακώς	0,32%

Πηγή: Γ.Ε 1922-1940

Στον πίνακα 42 βλέπουμε τις επιδόσεις των μαθητών σε ποσοστά επί του συνόλου. Όπως είχε επισημανθεί από τον πίνακα 41 η πλειοψηφία(45,2%) βαθμολογείται με καλώς. Ακολουθεί το «λίαν καλώς» με ποσοστό 20,5% και τέλος το «σχεδόν καλώς» με 16%. Τα «άριστα» είναι ελάχιστα, μόνο 2,8% ενώ ο πιο συχνός απορριπτέος βαθμός είναι το «μετρίως» με ποσοστό 13,4%. Αν συγκριθεί ο πίνακας 42 με τον πίνακα 25 θα προκόψει το εξής καταπληκτικό, ότι δηλαδή ο βαθμός «λίαν καλώς» έχει ακριβώς το ίδιο ποσοστό και στις δύο περιόδους 1917-22 και 1922-40 (20,5%).

Αν συνεχίσουμε να συγκρίνουμε τους πίνακες 42 και 25 θα βγάλουμε κι άλλα χρήσιμα συμπεράσματα που αφορούν τη βαθμολογία στο σχολείο ανάμεσα στις δύο αυτές περιόδους. Το «καλώς» και το «σχεδόν καλώς» της εποχής του μεσοπολέμου (πιν. 42) είναι όπως φαίνεται προβιβάσιμοι βαθμοί, ενώ το «μετρίως», «μετριότητα» και «κακώς» όχι. Την περίοδο 1917-22 (πιν. 25) οι μη προβιβάσιμοι βαθμοί από τους χαρακτηρισμούς των Γενικών Ελέγχων είναι οι «σχεδόν καλώς» και «μετρίως». Σε σχέση λοιπόν με την πενταετία 1917-22 στο μεσοπόλεμο τα πράγματα ήταν επιεικέστερα, όσο αφορά τον προβιβασμό και αυτό το επιβεβαιώνει και το ποσοστό των απορριφθέντων στο σύνολο των μαθητών αφού την περίοδο 1922-40 είναι 15,32%, σαφώς μικρότερο από το 20,9% της πενταετίας 1917-22. Την περίοδο του μεσοπολέμου όμως μειώνονται σχεδόν στο μισό οι αριστούχοι. Από το 4,6% της

περιόδου 1917-22 πέφτει το ποσοστό τους στο 2,8%. Οι αριστούχοι πληθαίνουν μετά τη χρονιά 1936-37 όπου ήδη έχουν καθιερωθεί δια νόμου οι εισαγωγικές εξετάσεις στο γυμνάσιο. Ίσως η άμιλλα να ενισχύεται, προσπάθεια να εντείνεται και οι δάσκαλοι να κινούνται προς την κατεύθυνση της ενθάρρυνσης. Βέβαια τα ποσοστά των αριστούχων σε όλες τις περιόδους ήταν εξαιρετικά χαμηλά και ποτέ δεν αποτέλεσαν κάποια υπολογίσιμη τάση στο σχολείο. Παρόλα αυτά όμως, από τους Γενικούς Ελέγχους προκύπτει, ότι τα τελευταία χρόνια του μεσοπολέμου δημιουργήθηκε στο σχολείο μια ελίτ μαθητών που προφανώς λειτουργούσε θετικά για την αναβάθμισή του.

Δ. ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1940-1950

Η δεκαετία 1940-50³³¹ ήταν μια πολύ ταραγμένη περίοδος για της Ελλάδα. Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος η κατοχή αλλά και ο εμφύλιος κλόνισαν τη χώρα και έφεραν δραματικές επιπτώσεις σε όλους τους τομείς της ανάπτυξής της. Φυσικά η εκπαίδευση³³² δεν έμεινε ανεπηρέαστη. Σε ολόκληρη τη Χαλκιδική, ό,τι χτίστηκε παλιότερα στο εκπαιδευτικό οικοδόμημα κινδύνευσε τα χρόνια αυτά να καταστραφεί.³³³ Σχεδόν όλες οι σχολές υπολειπούνταν³³⁴, το διδακτικό προσωπικό ήταν ανεπαρκές³³⁵ ενώ το ενδιαφέρον του κόσμου για τη δημοτική εκπαίδευση, που όπως είδαμε την περίοδο του μεσοπολέμου αυξάνονταν, τη δεκαετία αυτή πέρασε

³³¹ Η Θεσσαλονίκη και κατ' επέκταση η Χαλκιδική, δεν γνώρισε τις αιματοχυσίες της Αθήνας, όπως του Δεκέμβρη του 1944 και ζει κάτω από την κυριαρχία του ΕΑΜ μετά την απελευθέρωση. Εξάλλου η Θεσσαλονίκη βρίσκονταν μακριά από τα κέντρα αποφάσεων που έδρευαν στην πρωτεύουσα και η γεωγραφική της θέση (κοντά σε όλα τα βαλκανικά κράτη) την έκανε πιο ευάλωτη στα ζητήματα της ακεραιότητας της χώρας. Για τους Θεσσαλονικείς λοιπόν, η εξουσία της εποχής ήταν κάτι το απόμακρο και το απροσδιόριστο, σχεδόν ανεξέλεγκτο που σταδιακά μετατρέπεται στην ιδέα της εξόντωσης των «εσωτερικών εχθρών», δηλαδή αρχικά των κομμουνιστών, στη συνέχεια των ΕΑΜιτών και σταδιακά των φιλελεύθερων και δημοκρατικών πολιτών.

Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης. «Η Θεσσαλονίκη μετά το 1912». Σελ. 242 – 243.

³³² Η περίοδος της κατοχής ήταν τραγική για την Ελλάδα και κυρίως για τα μικρά παιδιά. Κατά το χειμώνα 1941-42, σύμφωνα με δημοσιεύσεις της «Γραμματείας Τύπου και Τουρισμού» πέθαναν από την πείνα 60.000 παιδιά σε όλη την Ελλάδα και άλλα 130.000 έπαθαν σοβαρές ζημιές στην υγεία τους. Κάπου 400.000 ορφάνεψαν από πατέρα ή μάνα ενώ στην Αθήνα 450 παιδιά κλείστηκαν στο Δημόσιο Ψυχιατρείο. Φυσικά κάτω από τέτοιες συνθήκες δεν μπορεί να γίνει ούτε λόγος για μόρφωση. Περίπου 600.000 παιδιά δεν φοίτησαν καθόλου σε σχολείο την περίοδο εκείνη ενώ πολλά ορφανά στάλθηκαν σε αγροτικές οικογένειες της επαρχίας με τη φροντίδα του Ερυθρού Σταυρού και του ΠΙΚΠΑ.

Χ. Σακελαρίου. «Η παιδεία στην αντίσταση». Σελ. 28 - 31

³³³ Ο απολογισμός των πληγμάτων που δέχτηκε το εκπαιδευτικό οικοδόμημα της Ελλάδος κατά τη δεκαετία 1940-50 είναι τραγικός. Καταστράφηκαν, εν μέρει ή ολοσχερώς το 70% των σχολικών διδακτηρίων, το 99% της υλικοτεχνικής υποδομής, το 7% των εκπαιδευτικών σκοτώθηκαν και 350000 παιδιά έμειναν ορφανά. Τη σχολική χρονιά 1944-45 μόνο το 12% των παιδιών παρακολουθούν μαθήματα στα δημοτικά σχολεία ενώ εκείνη του 1950-51 το 15%.

Τ. Κοσμάς - Δεμίρης. «Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση στον Πολύγυρο από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα έως το 1967». σελ. 207.

³³⁴ Η περίφημη Βαρβάκειος Πρότυπος Σχολή κατά τα έτη 1941-46 λειτούργησε μόνο 574 σχολικές ημέρες κατά περιόδους. Χαρακτηριστικό είναι ότι οι τελειόφοιτοι της σχολής αυτής κατά τη χρονιά 1941-42 φοίτησαν μόνο 25 ημέρες! Αυτό και μόνα είναι ενδεικτικό για την εκπαιδευτική κατάσταση που επικρατούσε στην επαρχία την περίοδο εκείνη.

Τ. Κοσμάς - Δεμίρης. «Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση στον Πολύγυρο από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα έως το 1967». σελ. 206.

³³⁵ Για τους δασκάλους, η παντελής έλλειψη επιστημονικής κατάρτισης και η άγνοια των στοιχειωδών αρχών της παιδοψυχολογίας, ήταν τα κίνητρα για τη στροφή προς την πίστη του γεννημένου δασκάλου, όπως κυριάρχησε το πρότυπο αυτό κυρίως στη Γερμανία του 1920. Η καθαρά ιδεολογική αυτή προσέγγιση του ρόλου του δασκάλου, σε συνδυασμό με την κοινωνική τους προέλευση δεν ήταν δυνατό να μην έχει επίδραση στον επαγγελματικό τους προσανατολισμό. Έτσι στον κλάδο των δασκάλων διακρίνεται ένας έντονος ιδεαλισμός, αντιλαμβάνονται το ρόλο τους ως αποστολή δίνοντας περισσότερη βαρύτητα στο παιδευτικό μέρος του έργου τους παρά τη μετάδοση γνώσεων, θεωρούνται θεματοφύλακες της παράδοσης, υπεύθυνοι για το ήθος των νέων κτλ.

Ι. Ε. Πυργιωτάκης. «Η Οδύσσεια του διδασκαλικού επαγγέλματος». σελ. 156.

ξανά σε δεύτερη μοίρα, γεγονός απολύτως δικαιολογημένο, αφού πρότευε το ζήτημα της επιβίωσης.

Το πέρασμα της δύσκολης αυτής δεκαετίας αποτυπώνεται μέσα από τα μαθητολόγια σε τρία κυρίως στοιχεία: μείωση του αριθμού των μαθητών, περικοπή του σχολικού έτους και μεγάλος αριθμός μετεγγραφών, πράγμα πρωτόγνωρο για το σχολείο της Ορμύλιας. Στο παράρτημα 26 έχουμε διάφορους τύπους αποδεικτικών μεταγραφής της περιόδου αυτής, από και προς το σχολείο της Ορμύλιας.

Κίνηση μαθητικού δυναμικού

Στον πίνακα 43 βλέπουμε την κίνηση του μαθητικού δυναμικού στο σχολείο την περίοδο 1940-50.

ΠΙΝΑΚΑΣ 43. Κίνηση μαθητικού δυναμικού 1940-50

	Εγγραφέντες	Προελθόντες από άλλο	Έλαβαν αποδεικτικό	Διέκοψαν σπουδές	Φοιτήσαντες	Προαχθέντες	Ποσοστό προαχθέντων
1940-41	329	16	5		340	268	78,9
1941-42	287		3	124	160	130	81,2
1942-43	250		1	33	216	188	87
1943-44	161	« το σχολείο δεν λειτούργησε λόγω Βουλγαρικής κατοχής...»					
1944-45	229		4	13	212	183	96,3
1945-46	330		1		329	263	79,9
1946-47	373		15	18	340	317	93,2
1947-48	362	22	7	32	345	314	91
1948-49	385	9	15	60	319	262	82,1
1949-50	398	4	56	74	272	237	87,1

Πηγή: Γ.Ε 1940-50

Μελετώντας τον πίνακα αυτό, το πρώτο πράγμα που προκαλεί εντύπωση, είναι οι μεγάλες αυξομειώσεις του αριθμού των μαθητών. Από τη χρονιά 1940-41 όπου υπάρχουν 329 μαθητές ακολουθεί μια πτωτική πορεία που ολοκληρώνεται τη χρονιά 1943-44 όπου γράφτηκαν στο σχολείο μόνο 161 μαθητές. Η χρονιά αυτή ήταν σίγουρα η πιο δύσκολη που γνώρισε το σχολείο αφού δεν λειτούργησε καν λόγω της σκληρής βουλγαρικής κατοχής.

Στη συνέχεια όμως, μέχρι το 1950, ο αριθμός των μαθητών αυξάνεται για να φτάσει τελικά στον πολύ υψηλό αριθμό των 398 τη χρονιά 1949-50. Η δυναμική του σχολείου της Ορμυλίας δηλαδή, μακροπρόθεσμα δεν αναστέλλεται και ενώ την περίοδο 1930-40 ο μέσος όρος των εγγεγραμμένων μαθητών κατά έτος ήταν 303,6 μαθητές την παραγμένη δεκαετία του 1940-50 ο αντίστοιχος αριθμός είναι 315,5. Πρέπει όμως να λάβουμε υπ' όψη μας και τη συνολική αύξηση του πληθυσμού της Χαλκιδικής (γενικό σύνολο νομού 105.309)). Μεγαλύτερο φόρο στην αποχή από το σχολείο πληρώνουν οι μεγάλες τάξεις και κυρίως η Στ'. Η επίδραση του εμφυλίου στην πορεία του (Ε,Σ.Υ απογραφή 16.10.1940, δημοσίευση ΦΕΚ29/2.2.1940 τεύχος Α, σελ.401,405) σχολείου από την άποψη του αριθμού των μαθητών δε φαίνεται να είναι σημαντική, αφού μετά το 1945 οι αριθμοί επανέρχονται στην προπολεμική τους

διάσταση με αυξητική τάση. Άλλωστε η Ορμύλια και γενικότερα η Χαλκιδική, δεν ήταν από τις περιοχές που βρίσκονταν στο μάτι του κυκλώνα του εμφυλίου πολέμου. (βλέπε ιστορικό πλαίσιο σελίδες 55 ως 57) Από τον πίνακα 43 επίσης προκύπτει ένα χαρακτηριστικά μεγάλο ποσοστό προαχθέντων μαθητών που σίγουρα οφείλεται στην παραγμένη πολιτικά περίοδο και μας προδιαθέτει για μια χαμηλή ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Η πιο υψηλή χρονιά σε ποσοστό απορρίψεων είναι η 1940-41 όπου φτάνει το 21,1%. Μόνο η χρονιά αυτή είναι συγκρίσιμη με εκείνη της 1921-22 όπου το αντίστοιχο ποσοστό είχε φτάσει το 25%. (βλέπε πίνακα 20). Όλα τα υπόλοιπα χρόνια της δεκαετίας 1940-50 είχαν πολύ μικρότερο ποσοστό απόρριψης. Βλέπουμε ότι ενώ στην καρδιά της κατοχής (1943-44) το σχολείο κλείνει, μετά από δύο χρόνια, τη χρονιά 1946-47, το ποσοστό προαγωγής φτάνει το 93,2%. Μπορούμε να πούμε ότι η επιείκεια αυτή στο κριτήριο προαγωγής θυμίζει τη δύσκολη εποχή της τουρκοκρατίας.

Άλλο ένα στοιχείο που προκύπτει από τα μαθητολόγια της περιόδου αυτής είναι η διακοπή της φοίτησης των μαθητών. Τη χρονιά 1941-42 σημειώθηκε ο μεγαλύτερος αριθμός μαθητών που διέκοψαν τη φοίτησή τους, που ήταν 124 μαθητές. Ακόμη τα έτη 1948-49 και 1949-50 134 μαθητές «διέκοψαν φοίτηση». Προφανώς η διακοπή αυτή δεν είναι το παλιό φαινόμενο της «απόσυρσης» αλλά σχετίζεται με τον πόλεμο και την κατοχή. Όσο πλησιάζουμε προς την απελευθέρωση μειώνεται ο αριθμός των μαθητών που διακόπτουν τη φοίτηση και αρχίζει πάλι να αυξάνεται από το 1946 και μετά, όπου αρχίζει η δίνη του εμφυλίου πολέμου με τα γνωστά φαινόμενα της απομάκρυνσης των κατοίκων από την επαρχία προς τα μεγάλα αστικά κέντρα και όλες τις άλλες συνέπειες. Τη χρονιά του 1949-50 για παράδειγμα διέκοψαν τη φοίτησή τους 74 μαθητές, αριθμός εξαιρετικά υψηλός, που αναβιώνει τις παλιότερες εποχές των ομαδικών «αποσύρσεων». Είναι κάτι παραπάνω από φανερό ότι οι δύσκολες ιστορικές και πολιτικές συνθήκες κλονίζουν την ισορροπία του σχολείου.

ΠΙΝΑΚΑΣ 44. Εγγραφέντες κατά τάξη και φύλο 1940-50

	Α ΤΑΞΗ			Β ΤΑΞΗ			Γ ΤΑΞΗ			Δ ΤΑΞΗ			Ε ΤΑΞΗ			Στ ΤΑΞΗ			ΣΥΝΟΛΟ		
	Α	Κ	Σ	Α	Κ	Σ	Α	Κ	Σ	Α	Κ	Σ	Α	Κ	Σ	Α	Κ	Σ	Α	Κ	Σ
1940-41	51	36	87	39	21	60	32	33	65	20	25	45	22	21	43	24	21	45	188	157	345
1941-42	38	34	72	26	24	70	35	23	58	24	24	48	10	22	32	12	15	27	145	142	287
1942-43	47	39	86	23	20	43	21	22	43	24	14	38	12	17	29	2	9	11	129	121	250
1943-44	19	18	37	23	21	44	11	14	25	16	13	29	12	4	16	4	6	10	85	76	161
1944-45	78	8	86	24	24	48	14	6	20	24	19	43	11	12	23	5	4	9	156	73	229
1945-46	72	64	136	38	19	57	23	24	47	15	6	21	25	24	29	11	9	20	184	146	330
1946-47	57	50	107	60	38	98	38	17	55	19	18	37	14	17	31	20	25	45	208	165	373
1947-48	30	38	68	52	58	110	34	41	75	38	19	57	17	22	39	21	14	35	192	192	384
1948-49	47	41	88	33	27	60	42	47	49	40	35	75	32	20	52	11	19	30	205	189	394
1949-50	51	40	91	5	9	4	33	25	58	32	40	72	28	33	61	19	17	36	208	194	402

Πηγή: Μαθητολόγια 1940-50

Στον πίνακα 44 βλέπουμε τους εγγραφέντες μαθητές την περίοδο 1940-50 σε σχέση με την τάξη και το φύλο τους.

Από τον πίνακα 44 προκύπτει ότι τα δύσκολα χρόνια 1940-50 έπληξαν περισσότερο τα αγόρια παρά τα κορίτσια. Οι μικροί μαθητές πλήρωσαν μεγαλύτερο φόρο στην αποχή από το σχολείο και κυρίως στις μεγάλες τάξεις. Βλέπουμε ότι τις σχολικές χρονιές 1942-43, 1943-44 και 1944-45 υπάρχουν στη Στ' τάξη δύο, τέσσερις και 5 μαθητές αντίστοιχα, αριθμοί τραγικά χαμηλοί αν αναλογιστεί κανείς την ανοδικά τάση που επικρατούσε στο μεσοπόλεμο. Φαίνεται ότι στις δύσκολες οικονομικές συνθήκες της κατοχής, οι μεγάλοι μαθητές επιστρατεύονταν για τις

ανάγκες της οικογένειας. Αντίθετα το ποσοστό των κοριτσιών κατά τη δεκαετία 1940-50 παρουσιάζεται αυξημένο (Βλέπε πίνακες 32-33) σε σχέση με εκείνο της περιόδου 1922-40. Υπερισχύουν μάλιστα σε αριθμό σε σχέση με τα αγόρια κατά τη Στ' τάξη (139 έναντι 129 αγοριών) και συγκεντρώνουν ποσοστό στην τάξη αυτή 51,8%. Οι μεγάλες τάξεις την περίοδο της κατοχής ερήμωσαν κυρίως από τα αγόρια, που προφανώς στήριζαν τα εισοδήματα της οικογένειας, χωρίς να μπορούμε να δώσουμε άλλη ερμηνεία. Στο γενικό σύνολο βέβαια, υπερτερούν πάλι τα γόρια και αυτό πρέπει να αξιολογηθεί, αφού παρόλο που στην περίοδο 1940-50 το ποσοστό των αγοριών μειώνεται ενώ εκείνο των κοριτσιών μένει σταθερό, τα εγγραφόμενα αγόρια συγκεντρώνουν ξανά το μεγαλύτερο αριθμό (1700 αγόρια έναντι 1455 κοριτσιών). Άλλο ένα στοιχείο που βγαίνει από τα μαθητολόγια είναι η εκπληκτική ελαστικότητα που έδειχναν οι δάσκαλοι στο χρόνο εγγραφής των μαθητών. Τη χρονιά του 1942-43 για παράδειγμα έγιναν δεκτοί να εγγραφούν 21 μαθητές το Φεβρουάριο! Την ίδια χρονιά όπως κι εκείνη του 1941-42 παρατηρούνται εγγραφές τον Ιανουάριο. Η επιείκεια στο χρόνο των εγγραφών αυτών θυμίζει την επιείκεια της τουρκοκρατίας στο θέμα των «αποσύρσεων», όπου προβιβάζονταν «αποσυρθέντες» μαθητές. Εξάλλου και τα τεράστια ποσοστά των προβιβάσιμων μαθητών, όπως για παράδειγμα το 93,2% που σημειώθηκε τη χρονιά 1946-47 (βλέπε πίνακα 42) αποδεικνύουν την χαρακτηριστική σχολική ελαστικότητα της εποχής. Κατά το έτος 1943-44 αρχίζουν ξανά οι φυσιολογικές εγγραφές του Σεπτεμβρίου. Το καθεστώς αυτό της ομαλότητας στο χρόνο εγγραφής όμως δεν θα κρατήσει πολύ αφού τη χρονιά 1944-45 οι εγγραφές αρχίζουν τον Απρίλιο! (5 Απριλίου 1945) ενώ το επόμενο έτος 1945-46 τον Ιανουάριο (2 Ιανουαρίου 1946). Τελικά οι εγγραφές επανέρχονται στο σωστό τους χρόνο το Σεπτέμβριο του 1946 για τη χρονιά 1946-47.

Η σημαντική αυτή περικοπή του σχολικού έτους την περίοδο αυτή της αποχώρησης των γερμανικών στρατευμάτων από τη Χαλκιδική, πρέπει να αποδοθεί στην αβεβαιότητα που δημιουργήσε η περίοδος της Εαμοκρατίας, με την όξυνση των παθών και τη φυγή των κατοίκων προς τα μεγάλα αστικά κέντρα και κυρίως τη Θεσσαλονίκη. Εδώ εστιάζεται και η αιτία του μεγάλου πλήθους των μαθητών που «ελάμβανον αποδεικτικόν μετεγγραφής» φαινόμενο άγνωστο ως τότε στο σχολείο της Ορμυλίας. Το κύμα αυτό των μετεγγραφών ξεκινάει από το 1946 και κορυφώνεται το 1949-50. Πενηνταέξι(56) μαθητές έλαβαν αποδεικτικό μετεγγραφής, η συντριπτική πλειοψηφία προς τη Θεσσαλονίκη, αριθμός ρεκόρ για τα δεδομένα του σχολείου.

Στον πίνακα 45 βλέπουμε τον αριθμό των μαθητών που διέκοψαν τη φοίτησή τους στο σχολείο και μετεγγράφησαν κατά τα χρόνια 1946-50.

ΠΙΝΑΚΑΣ 45. Η φυγή των μαθητών απ' το σχολείο

	Ελαβαν αποδεικτικό	Διέκοψαν
1946-47	15	18
1947-48	7	32
1948-49	15	60
1949-50	58	74
Σύνολο	93	184

Πηγή: Μαθητολόγια 1940-50

Ο πίνακας αυτός δείχνει ότι την τετραετία αυτή 93 μαθητές μετεγγράφησαν από το σχολείο, ενώ 184 διέκοψαν τη φοίτησή τους. Υπάρχει δηλαδή μια αξιόλογη τάση φυγής από το σχολείο της Ορμύλιας λόγω των γεγονότων. Βέβαια, προηγήθηκε μια άλλη μικρότερη φυγή στην αρχή της κατοχής, από τα σχολεία της Θεσσαλονίκης προς την Ορμύλια, όταν κάποιοι έφευγαν από τις μεγαλουπόλεις προς την επαρχία. Οι μετεγγραφές αυτές γίνονταν συνήθως με αποδεικτικά μετεγγραφής (παράρτημα 26) αλλά ορισμένες πραγματοποιούνταν και με υπεύθυνη δήλωση (παράρτημα 26) όπως φαίνεται στη στήλη είδος πιστοποιητικού. Η αβεβαιότητα της γερμανικής κατοχής στις μεγαλουπόλεις, η πείνα και ο φόβος του κόσμου τον ανάγκαζαν να καταφεύγει στην επαρχία.

Το γεγονός ότι τα κρίσιμα γεγονότα της δεκαετίας 1940-50 επηρέασαν περισσότερο τη σχολική ζωή των αγοριών επιβεβαιώνεται και στον πίνακα 46 που δείχνει τους προαχθέντες μαθητές ανά τάξη και φύλο.

Τα δύο φύλα

ΠΙΝΑΚΑΣ 46. Προαχθένες κατά τάξη και φύλο 1940-1950 .

	ΤΑΞΗ Α			ΤΑΞΗ Β			ΤΑΞΗ Γ			ΤΑΞΗ Δ			ΤΑΞΗ Ε			ΤΑΞΗ Στ		
	Α	Κ	Σ	Α	Κ	Σ	Α	Κ	Σ	Α	Κ	Σ	Α	Κ	Σ	Α	Κ	Σ
1940-41	27	24	51	31	16	47	23	23	46	11	22	33	16	20	36	20	24	44
1941-42	10	14	24	12	13	25	18	8	26	11	11	22	6	11	17	6	10	16
1942-43	30	31	61	16	16	32	21	19	40	18	13	31	6	10	16	2	6	8
1943-44																		
1944-45	32	17	49	22	22	44	13	6	19	24	20	44	11	8	19	4	4	8
1945-46	42	44	86	36	18	54	16	24	40	13	6	19	21	23	44	11	9	20
1946-47	47	49	96	38	38	76	40	17	57	16	24	40	11	6	17	16	15	31
1947-48	21	27	48	39	49	88	32	36	68	36	22	58	10	18	28	15	9	24
1948-49	24	23	47	21	29	50	20	38	58	20	33	53	20	14	34	13	7	20
1949-50	25	22	47	17	13	30	33	20	53	19	32	51	14	16	30	17	9	26
σύνολο	258	261	519	232	214	446	216	191	407	168	183	351	115	126	241	104	90	194

ΠΗΓΗ:Γ.Ε.1940-50

Βλέπουμε στον πίνακα αυτό ότι για πρώτη φορά σε πολλές περιπτώσεις τα κορίτσια είναι περισσότερα από τα αγόρια και αυτό συμβαίνει συχνότερα στις μεγάλες τάξεις. Αυτό το φαινόμενο συναντάται κυρίως μέχρι την απελευθέρωση και γ αυτό μας δίνει το δικαίωμα να υποθέσουμε ότι τα αγόρια την περίοδο της κατοχής είχαν μεγάλες οικογενειακές ευθύνες που εμπόδιζαν τη φοίτησή τους στο σχολείο. Ίσως οι μεγαλύτεροι γιοι να αντικαθιστούσαν στις γεωργικές και αγροτικές εργασίες τους επιστρατευμένους πατεράδες τους. Η οικιακή οικονομία, με την οποία συντηρείται ο πληθυσμός την περίοδο της κατοχής χρειάζεται χέρια για να αποδώσει. Χαρακτηριστικές είναι οι αναλογίες των δύο φύλων τα χρόνια 1940-43 στην Ε' τάξη όπου σε δεκαέξι(16), έξι(6) και (6) αγόρια αντιστοιχούσαν ανάλογα είκοσι(20), έντεκα(11) και δέκα(10) κορίτσια ενώ ανάλογοι ήταν και οι αριθμοί της Στ' τάξης. Αν θυμηθούμε τις συντριπτικές πλειοψηφίες των αγοριών στις τελευταίες τάξεις του σχολείου των περασμένων περιόδων, διαπιστώνουμε ότι την περίοδο της κατοχής έχουμε πλήρη ανατροπή των αναλογιών των φύλων που σίγουρα οφείλεται στο κλίμα της εποχής. Τελικά τη δεκαετία 1940-50 προήχθησαν συνολικά 1093 αγόρια και 1065 κορίτσια. Οι μαθήτριες δηλαδή κατείχαν το 49,3% του συνόλου, ποσοστό μεγαλύτερο από ποτέ. Αν αναλογιστούμε ότι το ποσοστό των κοριτσιών στο σύνολο των εγγραφόμενων μαθητών ήταν 46,1% αντιλαμβανόμαστε ότι τις μεγαλύτερες «απώλειες» από τους πολέμους υπέστησαν τα αγόρια. Στους απολυθέντες ολόκληρης

της δεκαετίας 1940-50 το ποσοστό των κοριτσιών είναι 46,4% και συγκρινόμενο με τις προηγούμενες περιόδους (βλέπε πίνακα 33) προκύπτει μια σταθερή τάση από το 1912 που βελτιώνει το ποσοστό των κοριτσιών 100³³⁶ που ολοκληρώνουν τη βασική εκπαίδευση.

Άλλο ένα στοιχείο που επιβεβαιώνεται από τον πίνακα 46 είναι η επιείκεια του κριτηρίου προαγωγής. Το γεγονός αυτό έχει ήδη επισημανθεί από τον πίνακα 43 όπου είδαμε τα υψηλά ποσοστά των προαχθέντων μαθητών. Τώρα στον πίνακα 46 βλέπουμε ξανά αυτό το κλίμα της επιείκειας στην απόλυση των τελειοφοίτων. Σχεδόν όλοι απολύονται, ενώ οι απορρίψεις στους τελειόφοιτους είναι σχεδόν μηδαμινές.

Επίσης είναι η περίοδος με τα μεγαλύτερα ποσοστά ολοκλήρωσης της φοίτησης ανά μαθητική γενιά. Οι μαθητές του 1942-47 ξεκίνησαν 51 και απεφοίτησαν 20 ποσοστό 31% και είναι το μικρότερο της περιόδου. Οι άλλες εξαετίες δίνουν 77%, 39,2%, 53% ποσοστά ολοκλήρωσης της βασικής εκπαίδευσης μεγαλύτερα από ποτέ.

Η κοινωνική προέλευση (επάγγελμα πατρός)

Η νέα κατάσταση πραγμάτων που επέβαλαν οι δύο πόλεμοι επέφερε διαφοροποιήσεις στην κοινωνική διαστρωμάτωση των μαθητών του σχολείου, που απεικονίζουν τη ζωή και τις περιπέτειες των κατοίκων της περιοχής. Για να καταλάβουμε καλύτερα τις μεταβολές που έλαβαν χώρα θα μελετήσουμε τον πίνακα 47 όπου αναφέρονται τα σημαντικότερα επαγγέλματα που εξασκούνταν στην Ορμύλια κατά τα έτη 1945-46 και 1949-50 και είναι αρκετά αντιπροσωπευτικά της περιόδου. (Η μέση και το τέλος της δεκαετίας)

³³⁶ Η θεσμοθέτηση νομοθετικών ρυθμίσεων που είχαν σαν στόχο την προάσπιση βασικών δικαιωμάτων της γυναίκας σε πολλούς τομείς όπως στη συμμετοχή στην εκπαίδευση, στην αγορά εργασίας, στην πολιτική κτλ. έγινε κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα. Και πάλι όμως τα μέτρα αυτά ήταν αποσπασματικά και προϊόντα της ισχυρής πίεσης του Ελληνικού Γυναικείου Κινήματος, ενώ πολλά από αυτά στην πορεία αναιρούνταν από το συντηρητισμό των κυρίαρχων πατριαρχικών αντιλήψεων και από τη θέση της γυναίκας μέσα στην οικογένεια.

Ε. Μαραγκουδάκη. «Εκπαίδευση και Διάκριση Φύλων». σελ. 30.

ΠΙΝΑΚΑΣ 47. Επάγγελμα πατρός 1940-50

	1945-46	1949-50	Ποσοστό 1945-46	Ποσοστό 1949-50
Γεωργός	226	268	68,5	66,6
Ορφανός	28	43	8,9	10,7
Εργάτης	19	40	5,6	9,95
Σιδηρουργός	8	9	2,5	2,23
Υποδηματοποιός	4	1	1,2	
Βαρελοποιός	2	1	0,6	
Ξυλουργός	3	4	0,9	0,99
Ράπτης	1	3		
Κουρεύς	1	2		
Έμπορος	4	5	1,2	1,2
Κρεοπώλης	6	1	1,8	
Παντοπώλης	2	4	0,6	
Υπάλληλος	2		0,6	
Κτηνοτρόφος	11	13	3,3	3,23
Κηπουρός	4		1,1	
Κτηματίας	4	3	1,2	0,74
Βιομήχανος	5	2	1,5	
Σύνολο	330	400	100	100

Πηγή: Μαθητολογία 1940-50

Στον πίνακα αυτό υπάρχουν ομαδοποιήσεις επαγγελμάτων, λαβαίνοντας υπόψη τις κυριότερες τάσεις και γνωρίζοντας ότι ο εργάτης αρχίζει να διαχωρίζεται από τον εργάτη γης, αφού ήδη είχαν κάνει την εμφάνισή τους οι βιομήχανοι που ήταν οι τότε ιδιοκτήτες των ελαιοτριβείων, και ξεκίνησε η ανασυγκρότηση των μεταλλείων της Γερακινής όπου συμμετείχαν πολλοί Ορμυλιώτες, δημιουργώντας το βιομηχανικό εργάτη όπως τον γνωρίζουμε σήμερα. . Τα νέα επαγγέλματα που εξυπηρετούσαν καθαρά τις ανάγκες της κοινότητας τα ασκούσαν τεχνίτες, όπως ο υποδηματοποιός, που δεν είχε εμφανιστεί σε παλιότερες περιόδους, ο βαρελοποιός κ.α. Στον πίνακα 47 βλέπουμε ότι και στη δεκαετία 1940-50 τα πρωτεία τα είχαν οι γεωργοί. Πιο κατατοπιστικός όμως στο θέμα αυτό είναι ο πίνακας 48 που μας δείχνει κάποια από τα σπουδαιότερα επαγγέλματα σε ποσοστά επί του συνόλου των επαγγελμάτων.

**ΠΙΝΑΚΑΣ 48. Η κοινωνική διαστρωμάτωση του σχολείου
(ποσοστά) 1940-1950**

	1940	1945	1950
Γεωργός	69,8	68,5	66,6
Εργάτης	7	5,6	9,95
Ορφανός	6,03	8,9	10,7
Κτηματίας	1,6	1,2	0,75

Πηγή: Μαθητολόγια 1940-50

Ο πίνακας 48 αναφέρεται στις χρονιές 1940, 1945, 1950 που αποτελούν την αρχή, τη μέση και το τέλος της πολύπαθης δεκαετίας. Οι αριθμοί λοιπόν του πίνακα 48 δείχνουν ελάττωση του ποσοστού των γεωργών στο σχολείο, οι οποίοι όμως παραμένουν κυρίαρχη κοινωνική δύναμη, και αύξηση των εργατών. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί αν λάβουμε υπόψη μας από τη μια τα ελαιοτριβεία που απασχολούσαν πολλά εργατικά χέρια και επομένως συνέβαλαν στην αύξηση των εργατών και από την άλλη η τρομοκρατία της υπαίθρου κατά τους δύο πολέμους, όπου πολλές εκτάσεις γης έμεναν ακαλλιέργητες. Είναι γνωστό ότι οι κάτοικοι της υπαίθρου συσσωρεύονταν κατά χιλιάδες στις πόλεις όπου φυλάσσονταν από το στρατό και τη χωροφυλακή, οι λεγόμενοι «ανταρτόπληκτοι» της περιόδου. Βέβαια στην Ορμύλια δεν συνέβησαν τα φαινόμενα αυτά όπως και γενικότερα η Χαλκιδική δεν αποτέλεσε κέντρο πολεμικών επιχειρήσεων κατά τον εμφύλιο. Υπήρξαν εκτελέσεις ανταρτών στην περιοχή αλλά τα γεγονότα δεν πήραν τέτοια τροπή ώστε να αναγκαστεί να ξεριζωθεί ο πληθυσμός από τον τόπο του. Φυσικά ένα αυξημένο κύμα εσωτερικών μετακινήσεων των κατοίκων παρουσιάζεται, αλλά και αυτό είναι περιορισμένης έκτασης.

Το χαρακτηριστικό όμως δείγμα εξαφάνισης είναι του κτηματία. Το 0,75% του 1950 έχει να κάνει σίγουρα με τις εκποιήσεις των μεγάλων κτημάτων λόγω των δύσκολων κοινωνικών συνθηκών της δεκαετίας. Με το πέρασμα του χρόνου λοιπόν η γη ανακατανέμεται και περνάει σε περισσότερα χέρια. Βέβαια δεν πρέπει να παραβλέψουμε και το τεράστιο ποσοστό των ορφανών μαθητών που κατατάσσεται δεύτερο μετά από εκείνο των γεωργών. Πάντοτε τα ποσοστά των ορφανών παιδιών

ήταν υψηλά αλλά στο τέλος της δεκαετίας αυτής αγγίζουν το απίστευτο 10,7%. Δηλαδή ο ένας στους δέκα μαθητές περίπου ήταν ορφανός. Στην κατηγορία αυτή λοιπόν αποτυπώνονται καθαρά οι δύο πόλεμοι αφού τα στοιχεία του απολογισμού της δεκαετίας 1940-50 μιλούν για 350.000 ορφανά σε όλη τη χώρα. Πολλές περιπτώσεις των μαθητολογίων όμως αναφέρονται σε ορφανούς μαθητές που μετεγγράφονται στην Ορμύλια από άλλες περιοχές. Σίγουρα θα υπάρχουν κάποιοι συγγενείς που θα στηρίζουν τα παιδιά αυτά. Η συστηματική φοίτησή τους στο σχολείο δείχνει την παγιωμένη και πεποιθμένη των ανθρώπων ότι το σχολείο αποτελεί μονόδρομο για την εξέλιξη της ζωής τους.

Όλες οι υπόλοιπες κατηγορίες επαγγελματιών δεν παρουσιάζουν αξιόλογες μεταβολές. Το χαρακτηριστικό λοιπόν της κοινωνικής διαστρωμάτωσης στην Ορμύλια τη δεκαετία 1940-50 είναι η καταβράθρωση των κτηματιών, η μείωση των γεωργών και η αύξηση των εργατών. Μπορούμε να πούμε ότι οι εργάτες ήταν η μοναδική επαγγελματική κατηγορία που σημείωσε αύξηση. Τα νέα επαγγέλματα που δημιουργήθηκαν, τα πέντε ελαιοτριβεία που υπήρχαν στην περιοχή από το 1945 και αποδιοργάνωση της παραγωγής των μεταλλείων της Γερακινής, απ' όπου έχουμε πολλές μετεγγραφές στην Ορμύλια, σε συνδυασμό με το γενικότερο μεταναστευτικό ρεύμα που επέβαλαν οι συνθήκες της εποχής οδήγησαν πολλούς εργάτες στην περιοχή. Την περίοδο του 1940-50 συνέβησαν οι πιο πολλές μετεγγραφές από και προς το σχολείο της Ορμυλίας και οι περισσότεροι από τους μετεγγραφέντες ήταν εργάτες. Στο σημείο αυτό έχει ενδιαφέρον να εξετάσουμε τον αριθμό των μαθητών που μετεγγράφησαν στο σχολείο της Ορμυλίας καθώς και τη γεωγραφική προέλευσή τους.

Γεωγραφική προέλευση των μαθητών (πατρίς)

ΠΙΝΑΚΑΣ 49. Γεωγραφική κατανομή μαθητών 1940-50

	1940-41	1941-42	1942-43	1943-44	1944-45	1945-46	1946-47	1947-48	1948-49	1949-50
Θεσ/νίκη	8	6	4	2						1
Γερακινή	3									
Κομοτηνή		1	1							
Πράβι	1									
Πολύγυρος		1	2							1
Αρναία	1									
Μεταγγίτσι	2							1	2	
Βατοπέδι							10	14	18	48
Αγ. Νικόλαος	1									
Κερκίνη		1								
Νεοχώρι	1	1								
Ελευθερούπολη					1					
Καρκάρα				1	1		1	1		
Νικήτη					2		1			
Στρατονίκη				1		1 εργάτ.			1	2
Βραστά								3	2	2
Επταχώρι								3		
Ιερισσός									1	
Ν. Μουδανιά										2
Μεταμόρφωση						1				

Πηγή: Μαθητολόγια 1940-50

Από τον πίνακα αυτό προκύπτει ότι από όλες σχεδόν τις γύρω περιοχές της Χαλκιδικής υπάρχουν μαθητές που μετεγγράφησαν στο σχολείο της Ορμύλιας. Στην αρχή της κατοχής υπάρχει κι ένας αξιόλογος αριθμός μαθητών από τη Θεσσαλονίκη. Είναι εκείνο το μικρό κύμα μετακινήσεων των πρώτων χρόνων της κατοχής όπου ο κόσμος έφευγε από τα αστικά κέντρα προς την επαρχία. Υπάρχουν όμως και μετατοπίσεις που δεν οφείλονται στις κοινωνικοπολιτικές συγκυρίες της δεκαετίας αλλά σε οικονομικούς και εργασιακούς λόγους. Τέτοιες περιπτώσεις συναντάμε κυρίως στα χρόνια του εμφυλίου, όπου εγκαθίστανται στην Ορμύλια πολλοί κάτοικοι του Βατοπεδίου που ήταν κυρίως πρόσφυγες. Προφανώς πήγαιναν στο κεφαλοχώρι προς αναζήτηση καλύτερων συνθηκών ζωής. Το ίδιο συμβαίνει και με διάφορους

επαγγελματίες όπως ξυλουργοί, βαρελοποιοί, κτίστες, εργάτες που συγκεντρώνονται στην Ορμύλια από διάφορα χωριά της βόρειας Χαλκιδικής όπως τα Μαντεμοχώρια κ.τ.λ. Αυτός είναι και ο λόγος που οι εγγραφέντες μαθητές στο σχολείο τη χρονιά 1949-50 φτάνουν τους 398, που είναι αριθμός ρεκόρ για την εποχή.

Η επίδοση

Το ζήτημα των επιδόσεων αλλά και της διαγωγής των μαθητών φαίνονται στους παρακάτω πίνακες.

ΠΙΝΑΚΑΣ 50. Ποιοτικός χαρακτηρισμός της επίδοσης 1940-50

	Μετρίως	Σχ. Καλώς	Καλώς	Λ. καλώς	Άριστα
1940-41	72	108	85	65	10
1941-42	30	62	43	18	7
1942-43	28	92	46	38	12
1943-44					
1944-45	29	88	78	12	5
1945-46	66	102	101	45	15
1946-47	23	128	108	63	18
1947-48	31	112	98	77	27
1948-49	57	95	104	44	19
1949-50	35	88	95	48	6
Σύνολο	371	879	758	410	119

Πηγή: Γ.Ε 1940-50

Στον πίνακα αυτό βλέπουμε τους χαρακτηρισμούς των επιδόσεων των μαθητών. Ο κύριος όγκος βαθμολογείται με «σχεδόν καλώς» που είναι ο κατώτερος δυνατός προβιβαστέος βαθμός. Κατά κάποιο τρόπο το «σχεδόν καλώς» του 1940-50 αντικαθιστά το «καλώς» των προηγούμενων χρόνων. Όλοι οι άλλοι χαρακτηρισμοί βαθμών δεν αλλάζουν σε σχέση με τις προηγούμενες περιόδους και οι αναλογίες τους σε μαθητές που αντιπροσωπεύουν είναι σχεδόν σταθερές. Το μόνο στοιχείο που διαφέρει και προκαλεί εντύπωση είναι η άνοδος του αριθμού των μαθητών που βαθμολογούνται με «άριστα». Τη χρονιά μάλιστα του 1947-48 οι αριστούχοι μαθητές φτάνουν τον αριθμό ρεκόρ 27. Αλλά ολόκληρη γενικά η τετραετία από το τη χρονιά 1945-46 ως το 1948-49 εμφανίζει ικανοποιητικό αριθμό αριστούχων με 15, 18, 27 και 19 αριστούχους ανά χρονιά αντίστοιχα. Οι αριθμοί αυτοί αποδεικνύουν και την ελαστικότητα των δασκάλων την περίοδο αυτή που δεν διστάζουν να βάλουν

υψηλούς βαθμούς σε μαθητές οι οποίοι είναι συνεπείς και προσπαθούν, κατά τη δύσκολη εκείνη περίοδο της δεκαετίας 1940-50.

Η διαγωγή

Στον πίνακα 51 βλέπουμε τις διαγωγές των μαθητών κατά τη δεκαετία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 51. Η διαγωγή των μαθητών 1940-1950

	Αρίστη	Λ. καλή	κοσμώτατη
1940-50	88%	3.5%	8,5%

ΠΗΓΗ Γ.Ε 1940-50

Η παραβατικότητα λοιπόν της σχολικής ζωής την περίοδο αυτή παρουσιάζει την εικόνα του πίνακα 50. Είναι αξιοσημείωτη η απουσία ενός έστω χαρακτηρισμού, που να δείχνει την προβληματική συμπεριφορά κάποιου μαθητή. Δεν υπάρχει σε ολόκληρη τη δεκαετία ούτε μία ένδειξη «κοσμίας» διαγωγής που δηλώνει την ηπιότερη μορφή παραβατικότητας. Η ερμηνεία της τάσης αυτής είναι σίγουρα προβληματική. Τα σοβαρά γεγονότα που συνέβησαν στη χώρα, η ξένη κατοχή, ο θάνατος και η αγωνία για το μέλλον, συσπείρωναν, μπορούμε να πούμε, τους μικρούς μαθητές γύρω από το σχολείο και τους δασκάλους τους, σαν να μην υπήρχε πια διάθεση για αταξίες. Το σχολείο ήταν μια άλλη οικογένεια για τους μικρούς μαθητές οι οποίοι είναι βέβαιο ότι μεγάλωσαν πιο γρήγορα από εκείνους των άλλων εποχών.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στη μελέτη αυτή παρακολουθήσαμε την εσωτερική ζωή του Δημοτικού σχολείου Ορμύλιας κατά το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα και την αντίστοιχη κοινωνική πορεία της μικρής κοινωνίας ενός τυπικού Ελληνικού χωριού μέσα απ' τις αλληλεπιδράσεις του ενός μέρους στο άλλο.

Η ιστορία μας χωρίστηκε σε τέσσερις περιόδους που διαχωρίζονται από κρίσιμα ιστορικά γεγονότα που έχουν αντίκτυπο και στην ιστορία της εκπαίδευσης.

Η πρώτη περίοδος είναι η περίοδος της Οθωμανικής κυριαρχίας. Ο μικρός αριθμός των μαθητών που εγγράφεται κατά την περίοδο αυτή αυξάνεται σημαντικά μετά το 1908, χρόνο ανέγερσης του σχολείου. Όμως η ανάγκη για παιδική εργασία, η πίεση της βιοπάλης, το μη υποχρεωτικό της εκπαίδευσης, οι προκαταλήψεις, είναι η άλλη όψη της βασικής εκπαίδευσης που εκδηλώνεται με το μαζικό φαινόμενο των αποσύρσεων. Έτσι παρ' όλο που το σχολείο τυπικά είναι ανοιχτό σε όλους, τα περισσότερα οφέλη τα καρπώνονται οι ομάδες των κτηματιών και των αστών αφού οι ομάδες αυτές έχουν τις λιγότερες αποσύρσεις και τους περισσότερους αποφοίτους. Η ολοκλήρωση της Δημοτικής εκπαίδευσης είναι υπόθεση μονοψήφιου αριθμού μαθητών. Το σχολείο εξ' άλλου έχοντας επίγνωση του ρόλου του σαν χώρου διαμόρφωσης και ενίσχυσης της Ελληνικής συνείδησης διευκολύνει την παραμονή των μαθητών στο περιβάλλον του με προσπάθεια και επιείκεια .

Η δεύτερη περίοδος αρχίζει με την ενσωμάτωση της Μακεδονίας στον εθνικό κορμό. Τώρα το σχολείο αποκτά νέες δυνατότητες αφού γίνεται κρατικά υποστηριζόμενο και υποχρεωτικό. Οι αριθμοί συνεχίζουν να αυξάνονται και τα ποσοστά των αγροτών και εργατών βελτιώνονται αισθητά. Οι αποσύρσεις συνεχίζονται αλλά το σχολείο αντιδρά και περί το 1917 καταφέρνει να τις θέσει υπό έλεγχο. Όμως πάλι τα πρωτεία σ' αυτές κρατούν τα παιδιά των αγροτών και των εργατών. Η αύξηση αυτή των μαθητών με πατέρα εργάτη ή αγρότη σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο είναι αυτή που τροφοδοτεί και την αυξημένη σχολική αποτυχία, αφού τώρα το κριτήριο προαγωγής γίνεται αυστηρότερο. Το ποσοστό ολοκλήρωσης της βασικής εκπαίδευσης φτάνει το 10% και το μεγάλο μέρος των ασθενών τάξεων δεν τελειώνει τη βασική εκπαίδευση.

Και στις δύο περιόδους τα κορίτσια ακολουθούν με βραδύτερο ρυθμό τις τάσεις βελτίωσης, αφού οι αγροτικές απασχολήσεις τα κάνουν πιο απρόσβλητα απ' τις αποσύρσεις, όμως τα βαρύνουν περισσότερο οι προκαταλήψεις.

Η τρίτη περίοδος είναι η περίοδος του μεσοπολέμου. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται απ' τη σχετική βελτίωση των συνθηκών ζωής που ακολούθησε τους πολέμους. Αυτό αντανακλάται στα σχολικά βιβλία, όπου οι αριθμοί εκτινάσσονται, εξαφανίζονται οι αποσύρσεις, ελαττώνονται οι σχολικές αποτυχίες, αυξάνεται η αντιπροσώπευση των αγροτών που μετά την αγροτική μεταρρύθμιση αναδεικνύονται η κυρίαρχη κοινωνική δύναμη αφού οι εργάτες γης μεταβάλλονται σε μικροϊδιοκτήτες. Ακόμα αυξάνουν την αντιπροσώπευσή τους τα κορίτσια και μεγιστοποιείται ο αριθμός των αποφοίτων. Φαίνεται επίσης μια κρίση των ελεύθερων επαγγελματιών στη δεκαετία του 30, μια στασιμότητα των αστικών, που φέρνουν στο σχολείο μια μεγαλύτερη αντιπροσώπευση κατά κύριο λόγο των αγροτών. Όμως η σχολική αποτυχία ολοκλήρωσης της βασικής εκπαίδευσης φτάνει στο 50% και παραμένει η αδυναμία μιας μερίδας μαθητών, αν και μικρότερης απ' την προηγούμενη περίοδο, να ολοκληρώσουν τη φοίτηση. Η- τάση λοιπόν βελτίωσης των δεικτών αποκρύβει τα ποιοτικά χαρακτηριστικά.

Τέλος η τέταρτη περίοδος είναι η πολύπαθη δεκαετία 1940-50. Η εκπαίδευση γυρίζει πίσω στις παλιές μέρες των αποσύρσεων και διακοπών . Οι αριθμοί των μαθητών αφού γνωρίσουν τη μεγαλύτερη μείωση ύστερα από τριάντα χρόνια αυξήσεων, συνεχίζουν την άνοδο για να φτάσουν στα μεγαλύτερα ύψη προς το τέλος της δεκαετίας. Στην αντιπροσώπευση, οι εργάτες αυξάνονται, αφού και η κοινωνική τους δύναμη αυξάνεται με τη μορφή του βιομηχανικού εργάτη που γνωρίζουμε, οι δε κτηματίες συρρικνώνονται. Τα κορίτσια πετυχαίνουν την καλύτερη εκπροσώπησή τους και φαίνεται ότι κατακτούν αναμφισβήτητα το δικαίωμα στη βασική εκπαίδευση. Το κριτήριο προαγωγής ιδιαίτερα στις μεγάλες τάξεις είναι επεικέστατο η ποιότητα της εκπαίδευσης πέφτει, η ολοκλήρωση της εκπαίδευσης γνωρίζει τα μεγαλύτερα ποσοστά της παρ' όλες τις διακοπές φοίτησης που πραγματοποιήθηκαν και απέχοντας πολύ ακόμα απ' το ιδανικό. Υπάρχει αυξημένη διακίνηση των μαθητών άρα και των ανθρώπων με δύο βασικές τάσεις, μία απ' τη Θεσσαλονίκη προς την Ορμύλια στις αρχές της δεκαετίας και μία αντίστροφα προς το τέλος της. Η κατοχή πλήττει το σχολείο με διακοπή ενός χρόνου. Το σχολείο όμως αν και η κοινωνία γύρο του βρίσκεται σε αναβρασμό, δεν χάνει το κύρος του που φαίνεται ότι κέρδισε τελεσίδικα στη κοινωνία. Αμέσως μετά την απελευθέρωση γεμίζει πάλι, σε ελάχιστο χρόνο.

Στο παράρτημα 33 θα φανούν σε διαγράμματα οι κυριότερες τάσεις της ιστορία της βασικής εκπαίδευσης στην Ορμύλια όπως προκύπτουν απ' τους πίνακες και τα στοιχεία που έχουν εκτεθεί στις προηγούμενες σελίδες.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η ημερομηνία Τρίτη 13 Αυγούστου 1907 είναι η ημερομηνία σταθμός για τα εκπαιδευτικά δρώμενα στην Ορμύλια Χαλκιδικής. Το φερμάνι του Αβδούλ Χαμίτ που επιτρέπει την ανέγερση του σχολείου είναι γεγονός και οι κάτοικοι συμβάλλουν τα μέγιστα. Ο κατάλογος που υπάρχει στο δημαρχείο της Ορμύλιας είναι συγκινητικός. Αναφέρει ονομαστικά την προσφορά των κατοίκων, που συνήθως συνίσταται στην παροχή κάποιου χρηματικού ποσού, αλλά δε λείπουν και οι περιπτώσεις όπου αντί για χρήματα είναι καταγεγραμμένες ημέρες εργασίας για την ανοικοδόμησή του. Είναι φανερό ότι οι φτωχότεροι, αυτοί που δεν μπορούσαν να διαθέσουν χρήματα, διέθεταν την προσωπική τους εργασία. Όλα αυτά μαρτυρούν την επιθυμία των κατοίκων για τη λειτουργία του σχολείου, που φανερώνει τη βαθειά τους πίστη στην ανεκτίμητη προσφορά της εκπαίδευσης. Το γεγονός αυτό αποκτά ακόμη σπουδαιότερη σημασία, αν αναλογιστεί κανείς το πολύ χαμηλό μορφωτικό επίπεδο της εποχής (τα θεόρατα ποσοστά του αναλφαβητισμού θεωρούνταν μια απολύτως φυσιολογική κατάσταση) σε μια περιοχή όπου η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων ήταν αγρότες ή εργάτες γης που δούλευαν σε ελάχιστους κτηματίες.

Χωρίζοντας το πρώτο μισό του 20ου αιώνα σε τέσσερις υποπεριόδους που αφορούν τα χρόνια της λειτουργίας του σχολείου κατά την τουρκοκρατία (1908 – 1912), τα πρώτα χρόνια μετά την απελευθέρωση από την Οθωμανική Αυτοκρατορία (1912 – 1922), την περίοδο του μεσοπολέμου (1922 – 1940) και την τελευταία δεκαετία με το δεύτερο παγκόσμιο και τον εμφύλιο (1940 – 1950) και παρακολουθώντας την πορεία του σχολείου μέσα στο πέρας των περιόδων αυτών, γίνεται απολύτως ξεκάθαρο ότι είναι αδύνατο να μελετήσει κανείς τα εκπαιδευτικά δρώμενα οποιασδήποτε περιοχής αποκομμένα από το σύνολο των ιστορικών γεγονότων που συγκλονίζουν ολόκληρη τη χώρα. Τα γεγονότα της κάθε επιμέρους περιοχής νοηματοδοτούνται και μπορούν να ερμηνευτούν σωστά μόνο όταν εντάσσονται μέσα στο ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο της εκάστοτε εποχής. Κι αυτή ακριβώς είναι και η προϋπόθεση για την ενεργοποίηση της αμφίδρομης σχέσης που έχει η ιστορία του κάθε επιμέρους τόπου με το συνολικό ιστορικό πλαίσιο της χώρας. Γιατί η έννοια του συνόλου ισχύει και αντιστρόφως, αφού το σύνολο δεν είναι παρά το τελικό άθροισμα των κατά τόπους δεδομένων. Με άλλα λόγια η ιστορία του σχολείου στην Ορμύλια της Χαλκιδικής είναι ένα μικρό κομμάτι που θα συμβάλει

στην όσο το δυνατό πληρέστερη διαφώτιση του ευρύτερου φάσματος αυτού που ονομάζουμε «ιστορία της εκπαίδευσης στην Ελλάδα».

Η εκπαιδευτική ανισότητα τόσο σε σχέση με το φύλο, όσο και σε σχέση με την κοινωνική προέλευση φαίνεται να επαληθεύεται και στην Ορμύλια. Οι πίνακες και τα ποσοστά που προκύπτουν από τη μελέτη των Μαθητολογίων και των Γενικών Ελέγχων είναι στοιχεία αμείλικτα. Τα παιδιά των εργατών της γης είναι πολύ δύσκολο να αποφοιτήσουν, ενώ τα κορίτσια, ως επί το πλείστον, δεν εγγράφονται καν στο σχολείο. Αυτό όμως που έχει τη μεγαλύτερη σημασία είναι η διαμόρφωση των στοιχείων αυτών μέσα από το πέρασμα των δεκαετιών, η προσπάθεια για ανατροπή αυτής της κατάστασης και η συνεχής εξελικτική πορεία του σχολικού μηχανισμού που αναμφισβήτητα θα συμβάλει στην πρόοδο του τόπου.

Μελετώντας τα στοιχεία της λειτουργίας του σχολείου κατά την τουρκοκρατία βρισκόμαστε μπροστά σε μια ξέφραγη εκπαιδευτική πραγματικότητα, όπου ένα μεγάλο ποσοστό μαθητών ανήκει στους «αποσυρθέντες», ανήκει δηλαδή σ' αυτούς που αποσύρονται από το σχολείο, που το εγκαταλείπουν. Οι «αποσύρσεις» αυτές που γίνονταν κατά συντριπτική πλειοψηφία πριν από το Πάσχα και μέχρι το Μάιο, μας επιτρέπουν να συμπεράνουμε ότι σχετίζονται άμεσα με τις γεωργικές εργασίες που την περίοδο αυτή εντείνονται απαιτώντας περισσότερα εργατικά χέρια. Εντύπωση προκαλεί η σημείωση στους Γενικούς Ελέγχους: «Επειδή κατ' έτος αποσύρεται ενωρίς δια να βόσκει τους χοίρους είναι απροβίβαστος». Εντύπωση επίσης προκαλεί και η χαρακτηριστική επιείκεια σχετικά με τον προβιβασμό των μαθητών την περίοδο εκείνη, όπου πολλοί, αν και αποσύρθηκαν, τελικά προβιβάστηκαν: «αποφοίτησε περί τα τέλη Μαρτίου ή το όμως καλός μαθητής και είναι άξιος προβιβασμού». Η εκπαίδευση κατά την τουρκοκρατία δεν ήταν υποχρεωτική και είχε περάσει στη συνείδηση του κόσμου περισσότερο ως απασχόληση για τα παιδιά παρά ως υποχρέωση. Οι κάτοικοι φαίνεται να αναγνωρίζουν ότι το σχολείο είναι μια θετική επίδραση για το παιδί, γι' αυτό και συνέβαλαν προσωπικά στην ανέγερσή του, αλλά δε συνειδητοποιούν την αξία του. Είναι πάντα κάτι δευτερεύον, μια «πολυτέλεια» σε σχέση με τον μόχθο επιβίωσης, που φυσικά προέχει. Το αποτέλεσμα αναμενόμενο. Το μεγαλύτερο πλήθος των μαθητών δεν ολοκληρώνει τη βασική του εκπαίδευση, αφού οι περισσότεροι «αποσύρονται». Και φυσικά το μεγαλύτερο μέρος των «αποσυρθέντων» έχει κηδεμόνα γεωργό ή εργάτη. Η φθίνουσα πορεία των μαθητών ανά τάξη από τις μικρότερες προς τις μεγαλύτερες είναι το κύριο χαρακτηριστικό της Οθωμανικής περιόδου.

Μετά τους Βαλκανικούς πολέμους και την απελευθέρωση η κατάσταση στο σχολείο θα αλλάξει ριζικά. Όχι βέβαια αμέσως, αφού αυτό το ελαστικό σχολικό καθεστώς της τουρκοκρατίας θα κρατήσει μερικά χρόνια ακόμη. Το σχολικό έτος 1917 – 1918 όμως θα σηματοδοτήσει μια νέα εποχή, που δεν επιτρέπει καμία «χατιρική» απόκλιση από το υπάρχον τυπικό. Πλέον δεν προβιβάζεται κανένας «αποσυρθείς» μαθητής. Τα κριτήρια προαγωγής γίνονται αυστηρότερα. Δημιουργείται σταθερό όριο της ηλικίας όπου ο μαθητής πρέπει να ξεκινήσει το σχολείο. Ταυτόχρονα αυξάνονται να νούμερα των εγγραφόμενων. Η εκπαίδευση με την απελευθέρωση γίνεται υποχρεωτική. Η υποχρεωτική εκπαίδευση με το πέρασμα των χρόνων κάνει τους Ορμυλιώτες να συνειδητοποιήσουν την αξία της εκπαίδευσης και να επιθυμούν να μορφώσουν τα παιδιά τους. Ακόμα και η ψαλίδα που χώριζε τα αγόρια και τα κορίτσια αρχίζει να αμβλύνεται, αφού πλέον ένας στους τέσσερις αποφοίτους είναι κορίτσι. Φυσικά δεν μπορούμε να μιλάμε για θαύματα. Η εκπαίδευση έχει ακόμη πολλά στάδια να διανύσει. Είναι όμως απολύτως προφανές ότι οι δείκτες αλλάζουν ενθαρρυντικά. Από το 1917 ως το 1922 προβιβάζονται μόνο μαθητές που συμμετείχαν στις τελικές εξετάσεις. Τα ποσοστά της απόρριψης όμως είναι πολύ υψηλά. Σχεδόν ένας στους πέντε μαθητές απορρίπτεται, γεγονός που επιβεβαιώνει τα συμπεράσματα σχετικά με την αυστηρότητα στα κριτήρια προαγωγής. Η εκπαίδευση μπαίνει στη διαδικασία της συστηματοποίησης. Κατά την τουρκοκρατία η εκπαίδευση ήταν υπόθεση πρωτίστως της εκκλησίας και είχε αυτοδιαχειριζόμενη κοινοτική μορφή στηριζόμενη σε αιρετές εφορίες που επέτρεπε την επιρροή των δασκάλων. Από τη στιγμή που δεν ήταν υποχρεωτική επικρατούσε η πολιτική της μη απομάκρυνσης των μαθητών από το σχολείο, αφού αυτό ήταν ο βασικότερος θεσμός δημιουργίας εθνικής και ορθόδοξης συνείδησης. Μετά την απελευθέρωση όμως η παιδεία οφείλει να ενταχθεί μέσα στο κρατικό εκπαιδευτικό σύστημα γεγονός που επιφέρει το υποχρεωτικό της δημοτικής εκπαίδευσης και, κατά συνέπεια, τις υψηλότερες απαιτήσεις. Οι μαθητές οφείλουν να παρακολουθούν το σχολείο συστηματικά και να μελετούν περισσότερο προκειμένου να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των εξετάσεων.

Κι αν τα πρώτα χρόνια μετά την απελευθέρωση ήταν τα χρόνια της αυστηρότητας, η περίοδος 1922 – 1940 σηματοδοτεί τα χρόνια της σταθερότητας. Οι «αποσυρθέντες» περιορίζονται πολύ και ο αριθμός τους σταθεροποιείται σε χαμηλά επίπεδα. Κατά τη χρονιά 1935 -1936 μάλιστα δεν υπάρχει κανένας «αποσυρθείς». Επίσης υπάρχει σταθεροποίηση και στον αριθμό των απορρίψεων. Ιδιαίτερα τη

δεκαετία 1930 – 1940 το ποσοστό των απορρίψεων περιορίζεται στο 14,4%, αριθμός πολύ χαμηλός συγκριτικά με τα προηγούμενα χρόνια. Παρακολουθούμε τη μεγάλη επιείκεια των χρόνων της τουρκοκρατίας να τη διαδέχεται η αυστηρότητα των πρώτων χρόνων της απελευθέρωσης, για να επέλθει τελικά σταθεροποίηση προς το επιεικέστερο τη δεκαετία 1930 – 1940. Ενδεχομένως η αυστηρότητα των πρώτων χρόνων της απελευθέρωσης να λειτούργησε ως μήνυμα τόσο προς τους γονείς όσο και προς τους μαθητές ότι η σχολική πραγματικότητα αλλάζει κι ότι όλοι οφείλουν να προσαρμοστούν σ' αυτό. Η ανοδική πορεία της εκπαίδευσης γίνεται ακόμη πιο φανερή αν αναλογιστούμε ότι οι απόφοιτοι του έτους 1937 – 1938 έδωσαν για πρώτη φορά εξετάσεις για την εισαγωγή τους στην Α τάξη του 8/τάξιου γυμνασίου, που λειτουργούσε στον Πολύγυρο. Το δημοτικό σχολείο στην Ορμύλια αρχίζει να παίζει το ρόλο του ως μέρος ενός συστήματος εκπαίδευσης που παρέχει τις απαραίτητες γνώσεις για τη συνέχεια της σχολικής σταδιοδρομίας του μαθητή. Η αναβάθμιση του σχολείου γίνεται ακόμη πιο χειροπιαστή στο κατάστιχο των Γενικών Ελέγχων, όπου για πρώτη φορά συναντάμε την ένδειξη «δαμαλισθέντες». Ο υποχρεωτικός εμβολιασμός στο σχολείο δεν είναι τίποτε άλλο από την κρατική μέριμνα για τη δημόσια υγεία, που πριν απ' όλα βρίσκει διέξοδο στην εκπαίδευση. Η σύνδεση της εκπαίδευσης με την υγεία είναι η πιο ενθαρρυντική απόδειξη ότι τα πράγματα αλλάζουν στην ελληνική εκπαίδευση. Φυσικά, υπάρχει πάρα πολύς δρόμος ακόμη.....

Κι αν η περίοδος ως το 1940 ήταν περίοδος ανόδου και συστηματοποίησης, ο 2ος παγκόσμιος, η κατοχή και τα γεγονότα του εμφυλίου έπληξαν πολύ σοβαρά την εκπαίδευση, οδηγώντας την ξανά πίσω. Το πρώτο στοιχείο που αξίζει να σημειωθεί είναι αυτό της διακοπής της φοίτησης. Τη σχολική χρονιά 1941 – 1942 διέκοψαν τη φοίτηση 124 μαθητές, νούμερο που ξεπερνά κάθε προηγούμενο. Επίσης κατά τα έτη 1948 – 1949 και 1949 – 1950 διέκοψαν το σχολείο 134 μαθητές. Μελετώντας τα αρχεία διαπιστώνουμε ότι ο αριθμός των μαθητών που διακόπτουν τη φοίτηση μειώνεται αισθητά όσο πλησιάζουμε προς την απελευθέρωση και αυξάνεται και πάλι από το 1946 και πέρα όπου με τη δίνη του εμφυλίου υπήρχε το φαινόμενο της απομάκρυνσης από την επαρχία προς τα μεγάλα αστικά κέντρα. Τη χρονιά 1949 – 1950 για παράδειγμα σταμάτησαν το σχολείο 74 μαθητές, νούμερα που θυμίζουν τις παλιότερες εποχές των «αποσύρσεων». Και βέβαια όταν η σχολική λειτουργία καθίσταται προβληματική και μεγάλος αριθμός μαθητών αναγκάζεται να διακόψει, αρχίζουν και πάλι τα φαινόμενα της ελαστικότητας και της επιείκειας καθιστώντας

σαφές ότι τα πράγματα είναι αδύνατο να έχουν αυστηρά συστηματοποιημένο χαρακτήρα. Ενδεικτικά, τη χρονιά 1942 – 1943 έγιναν δεκτοί να εγγραφούν 21 μαθητές το Φεβρουάριο. Τα ποσοστά των προβιβαστέων ήταν πάρα πολύ υψηλά, αποδεικνύοντας με σειρά τους το γενικό κλίμα της επιείκειας. Αξίζει να σημειωθεί ότι τη χρονιά 1946 – 1947 το ποσοστό των προβιβαστέων έφτασε το 93,2%. Η κατάσταση θυμίζει τα χρόνια της τουρκοκρατίας όπου προβιβάζονταν «αποσυρθέντες» μαθητές. Παράλληλα, από το 1946 ξεκινάει ένα τρομερό κύμα μεταγραφών προς τα μεγάλα αστικά κέντρα και κυρίως προς τη Θεσσαλονίκη. Το κύμα αυτό των μεταγραφών θα κορυφωθεί τη χρονιά 1949 – 1950. Οι επιπτώσεις του εμφυλίου διαγράφονται ολοκάθαρα μέσα στα σχολικά κατάστιχα. Όσο για τη διαγωγή, είναι αξιοσημείωτη η έλλειψη και του παραμικρού χαρακτηρισμού που να καταδεικνύει την απρεπή συμπεριφορά κάποιου μαθητή. Τα σοβαρά γεγονότα που συνέβησαν στη χώρα, η κατοχή, η αγωνία και ο θάνατος θα λέγαμε ότι συσπείρωναν τους μαθητές γύρω από τους δασκάλους τους, σαν μια άλλη οικογένεια. Σε τέτοιες στιγμές το σχολείο μπορεί να γίνει καταφύγιο για τους μικρούς μαθητές.

Το σχολείο της Ορμύλιας είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την ιστορία αυτού του τόπου. Όλες οι δοκιμασίες της κοινωνίας ήταν και δικές του δοκιμασίες. Δε θα μπορούσε να γίνει διαφορετικά. Όμως, ακόμη και στη σκληρή δεκαετία 1940 – 1950 δεν έχασε το κύρος του μέσα στην κοινωνία. Αμέσως μετά θα ξαναγεμίσει μέσα σε ελάχιστο χρόνο.

Τα χρόνια που έχουν περάσει κάνουν όλες αυτές τις ιστορίες να φαίνονται εξωπραγματικές. Σήμερα το δημοτικό σχολείο της Ορμύλιας έχει πολύ σύγχρονες εγκαταστάσεις, με αίθουσα πληροφορικής, χώρο εκδηλώσεων, αίθουσα πολλαπλών χρήσεων και ολοήμερου και ειδικό χώρο εργασίας για τους εκπαιδευτικούς. Όμως, αν κάποιος περιηγηθεί στην ιστοσελίδα του δημοτικού σχολείου της Ορμύλιας (dimotikoormylia.blogspot.gr) είναι σίγουρο ότι θα βρει το φιρμάνι του Αβδούλ Χαμίτ του 1907 που ξεκινούσε την περιπέτεια αυτού του σχολείου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Berand, V. (χ.χ.). *Τουρκία και Ελληνισμός*. Μτφρ. Α. Σιδέρη. Αθήνα: Τροχαλία.
- Driault, E. (1997). *Το Ανατολικό Ζήτημα από τις αρχές του ως τη συνθήκη των Σεβρών*. τόμος Α'. Αθήνα: Κάτοπτρο.
- Driault, E. (2000). *Το Ανατολικό Ζήτημα από τις αρχές του ως τη συνθήκη των Σεβρών*. τόμος Β'. Μτφρ. Α. Σταματιάδη. Αθήνα: Κάτοπτρο.
- Eudes, D. (χ.χ.). *Οι Καπεταναίοι*. Μτφρ. Γ. Παπακυριάκης. Αθήνα: Εξάντας.
- Heinz, A. R. (1998). *Η Ιταλο-Γερμανική επίθεση εναντίον της Ελλάδος*. Μτφρ. Κ. Σαρρόπουλος. Αθήνα: Γκοβόστης.
- Hubert, R. (1974). *Γενική Παιδαγωγική*. Μτφρ. Κ. Ι. Κίτσου & Β. Ν. Σκουλάτος. Αθήνα: Κένταυρος.
- Marx, K., & Engels, FR. (1985). *Η Ελλάδα, η Τουρκία και το Ανατολικό Ζήτημα*. Μτφρ. Π. Κονδύλης. Αθήνα: Γνώση.
- Meyer, F.H. (1999, 18 Νοεμβρίου). Οι αντιδράσεις των Γερμανών. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 5, 43 – 44.
- Morgenthau, H. (χ.χ.). *Τα μυστικά του Βοσπόρου*. Μτφρ. Γ. Ι. Κασσεσιάν. Αθήνα: Τροχαλία.
- Seligman, V. (1990). *Ο θρίαμβος του Βενιζέλου*. Μτφρ. Ν. Νίκα. Αθήνα: Ειρμός.
- Sygar, P. F. (1994). *Η νοτιοανατολική Ευρώπη κάτω από την Οθωμανική κυριαρχία (1354-1804)*. τόμοι Α-Β. Μτφρ. Π. Μπαλουξή. Αθήνα: Σμίλη.
- Wheatcroft, A. (1994). *Οι Οθωμανοί* Μτφρ. Χ. Σακελλαροπούλου. Αθήνα: Νέα σύνορα Λιβάνη.
- Αλεξανδρής, Α. (2000, 9 Μαρτίου). Ελληνοτουρκικές σχέσεις 1923-1930. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 21, 18 – 21.
- Αλεξανδρής, Α. (2000, 9 Μαρτίου). Μουσταφά Κεμάλ, ο Ευρωπαίος Πασάς. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 21, 10 – 12.
- Αλεξίου, Ε. (1986). *Εισαγωγή στην ιστορία της παιδαγωγικής*. Αθήνα: Καστανιώτη
- Αναστασιάδης, Γ. (2000, 30 Μαρτίου). Ο Βενιζέλος ξυπνά τον Κωνσταντίνο. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 24, 36 – 41.
- Αναστασιάδης, Γ. (Επιμ.). (2001). *Αντιβενιζελικοί Λίβελοι*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Επιστημονικών Βιβλίων και Περιοδικών.
- Αναστασιάδης, Γ., & Χεκίμογλου, Ευ. (2000, 12 Οκτωβρίου). Οι άγνωστοι Θεσσαλονικείς επαναστάτες. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 52, 24 – 33.

- Αναστασιάδης, Γεώργιος (2000, 12 Οκτωβρίου). Από την Εθνική Άμυνα στην κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 52, 6 – 16.
- Αναστασιάδης, Γεώργιος (2000, 16 Μαρτίου). Η Δ' Συντακτική Συνέλευση *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 22, 18 – 25.
- Ανδρέου, Α., & Παπακωνσταντίνου, Γ. (1990). *Οργάνωση και διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος (θεωρητική προσέγγιση και ιστορική επισκόπηση)*. Αθήνα: Εξάντας.
- Ανεστόπουλος, Α. (1965). *Ο Μακεδονικός Αγών*. τόμος Α'. Θεσσαλονίκη: χ.χ.
- Ανεστόπουλος, Α. (1969). *Ο Μακεδονικός Αγών*. τόμος Β'. Θεσσαλονίκη: χ.χ.
- Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης / Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης. (1991). *Μίλτος Κουντουράς: Εκατό χρόνια από τη γέννησή του*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Βακαλόπουλος, Ε. Α. (1991). *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1945*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Βακαλόπουλος, Ε. Α. (1991). *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Βακαλόπουλος, Κ. (1986). *Η Μακεδονία στις Παραμονές του Μακεδονικού Αγώνα*. Θεσσαλονίκη: Μπαρμπουνάκης.
- Βακαλόπουλος, Κ. (1987). *Η Μακεδονία στα πλαίσια της Βαλκανικής Πολιτικής (1830-1986)*. Θεσσαλονίκη: Μπαρμπουνάκης.
- Βακαλόπουλος, Κ. (1987). *Μακεδονία και Τουρκία 1830-1878*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Βακαλόπουλος, Κ. (1988). *Νεότουρκοι και Μακεδονία (1908-1912)*. Θεσσαλονίκη: Αδερφοί Κυριακίδη.
- Βακαλόπουλος, Κ. (1989). *Το Μακεδονικό ζήτημα*. Α' τόμος. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Βαρδιάμπασης, Ν. (2000, 26 Οκτωβρίου). Ο τύπος του '40. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 54, 18 – 27.
- Βασιλικός, Ν. (1992). *Ημερολόγιο της Μικρασιατικής Εκστρατείας*. Αθήνα: Γνώση.
- Βελλιανίτης, Θ., & Κλαδάς, Ν., & Μοσχόπουλος, Ν., & Κυριακόπουλος, Η. (1999). *ΒΑΛΚΑΝΙΑ, Οι Βαλκανικοί και οι Ελληνοτουρκικοί πόλεμοι*. Αθήνα: Μέδουσα / Σέλας.
- Βεντήρης, Γ. (1970). *Η Ελλάδα του 1910-1920*. Τόμος Α'. Αθήνα: Ίκαρος.
- Βεντήρης, Γ. (1970). *Η Ελλάδα του 1910-1920*. Τόμος Β'. Αθήνα: Ίκαρος.
- Βεργόπουλος, Κ., Βερέμης, Α., Δεσποτόπουλος, Α., Δημαράς, Α., Δημαράς, Κ., Καλλιγιάς, Μ... & Χουρμούζη, Ε. (1977). *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Τόμος ΙΔ'. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Βερέμης, Θ., & Γουλμής, Γ. (1980). *ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ κοινωνία, οικονομία, πολιτική στην εποχή του*. Αθήνα: Φιλippότη.
- Βερέμης, Θ., & Δημητρακόπουλος, Ο. (1980). *Μελετήματα γύρω από το Βενιζέλο και την εποχή του*. Αθήνα: Φιλippότη.

- Βλαντάς, Δ. (χ.χ.). *Βασανιστική πορεία (1915-1940)*. Τόμος Α'. Αθήνα: Λογοθέτης.
- Βούρη, Σ. (1992). *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*. Αθήνα: Παρασκήνιο.
- Βουρνάς, Τ. (1977). *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας (1909-1940)*. Αθήνα: Αδερφοί Τολίδη.
- Βουρνάς, Τ. (1980). *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας 1940-1945*. Αθήνα: Αδερφοί Τολίδη.
- Βρατσάνος, Δ. (χ.χ.). *Η ιστορία των Ελληνικών επαναστάσεων 1824- 1935*. χ.χ.: χ.χ.
- Βυριός, Κ. Φ. (1991). *Δρόμοι Ελληνικής παιδείας προς την Ευρώπη, προς την Ελλάδα*. Αθήνα: Ειρμός.
- Γ. Α. Λ. (1963). *Η εναντίον της Μακεδονίας Βουλγαροκομμουνιστική επιβουλή*. χ.χ.: Ιδιωτική έκδοση.
- Γεδεών, Ι. Μ. (χ.χ.). *Πατριαρχικοί Εφημερίδες (ειδήσεις εκ της ημετέρας εκκλησιαστικής ιστορίας 1500-1912)*. Αθήνα: Τυπογραφείο Στεργιάδου.
- Γεδεών, Δημήτριος. (1999, 27 Οκτωβρίου). 1940 - 44: Χάσαμε 900.000 Έλληνες. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 2, 44 – 45.
- Γεδεών, Δημήτριος. (1999, 27 Οκτωβρίου). Το έπος και το ρίσκο του Κατσιμήτρου. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 2, 20 – 25.
- Γενικό Επιτελείο Στρατού. (1958). *Η Ελλάς και ο πόλεμος εις τα Βαλκάνια*. Τόμος Α'. Αθήνα: Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού.
- Γέρου, Θ. (1978). *Προβληματική στην Εκπαίδευση*. Αθήνα: Αδερφοί Τολίδη.
- Γεωργούδη, Α. (1994, 21 Νοεμβρίου). Πώς έγινε ο συνεταιρισμός; *Η Παλιά Ορμύλια*. τεύχος 7.
- Γιαννακένας, Χρ. Ι. (1992). *Βόρειος Μακεδονία. Η απάντηση στα Σκόπια*. Αθήνα: Πελασγός.
- Γιανναράς, Χρ. (1992). *Ορθοδοξία και Δύση στη Νεότερη Ελλάδα*. Αθήνα: Δόμος.
- Γκαγκούλιας, Δ. Γ. (2001). *Η αθέατη πλευρά του εμφυλίου*. Αθήνα: Ιωλκός.
- Γληνός, Δ. (1995). *Οι χοίροι υΐζουσιν, Τα χοιρίδια κοιΐζουσιν, Οι Όφεις ιΐζουσιν*. Αθήνα: Επικαιρότητα.
- Γουίτνερ, Λ. (1991). *Η Αμερικανική επέμβαση στην Ελλάδα(1943-1949)*. Μπφρ. Χ. Νάτρις. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Γούναρης, Β. (2000, 12 Οκτωβρίου). Ανακαλύπτοντας τη Μακεδονική Επικράτεια. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 52, 44 – 48.
- Γρηγοριάδης, Φ. Ν. (1971). *Διχασμός-Μικρά Ασία (Ιστορία μιας εικοσαετίας)1909-1930*. Αθήνα: Κεδρηνός.
- Δάγκας, Α., & Λεοντιάδης, Γ. (1997). *Κομιντέρν και Μακεδονικό ζήτημα*. Αθήνα: Τροχαλία.
- Δεληγιάννη, Β., & Ζιώγου, Σ. (επιμ.). (1993). *Εκπαίδευση και φύλο*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Δελμούζος, Π. Α. (1984). *Το πρόβλημα της Φιλοσοφικής Σχολής*. χ.χ.: Μπάυρον.

- Δερβίσης, Σ. (1984). *Ιστορία Οργάνωση και Διοίκηση της Νεοελληνικής εκπαίδευσης*. Θεσσαλονίκη: χ.χ.
- Δημακοπούλου, Ν. & Κόνδη, Σ. (χ.χ.). *Ιστορία νεότερη και σύγχρονη*. Τόμος Α' (για τη Β' λυκείου). Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.
- Δημαράς, Α. (Επιμ.). (1986). *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*. Β' τόμος. Αθήνα: Ερμής.
- Δημητρακόπουλος, Π. Η. (1991). *Τα χερσαία σύνορα της Ελλάδος*. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου.
- Διαμαντής, Α. (1999, 27 Οκτωβρίου). Εθνική Ιδέα: Συλλήψεις και μεταμορφώσεις. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 2, 17 – 18.
- Διαμαντής, Α. (2000, 26 Οκτωβρίου). Οι απόρρητες εκθέσεις του Παπάγου προς Μεταξά. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 54, 28 – 31.
- Διβάνη, Λ. (2000). *Η Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδος (1830-1947)*. Αθήνα: Καστανιώτης
- Δουδούμη, Ε.Γ. (1992). *Τα Βαλκανικά*. Αθήνα: χ.χ.
- Δούσμανης, Ι. Σ. (1939). *Το ημερολόγιον του κυβερνήτου του Γ. Αβέρωφ κατά τους πολέμους 1912-1913*. Αθήνα: Πυρσός Α Ε.
- Δραγούμης, Σ. Φ. (1995). *Ημερολόγιον Διχασμός 1916-1919*. Αθήνα-Γιάννινα: Δωδώνη.
- Δρογίδης, Α. Δ. (1996). *Θεσσαλονίκη 1897-1997*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Ενεπεκίδης, Κ. Π. (1975). *Βασιλική Ανταρσία (1916-1918)*. Αθήνα: Ινστιτούτο του βιβλίου.
- Ενεπεκίδης, Π. (1962). *Η δόξα και ο διχασμός (από τα μυστικά αρχεία της Βιέννης) 1908-1916*. Αθήνα: Μπίρης.
- Ευαγγελόπουλος, Σπ. (1998). *Οι παιδαγωγικές Ακαδημίες*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Ζαγκλής, Δ. (1956). *«Χαλκιδική Ιστορία-Γεωγραφία (από αρχαιστάτων χρόνων μέχρι το 1912)*. Θεσσαλονίκη: χ.χ.
- Ζαγκλής, Δ. (1975). *Η Μακεδονία του Αιγαίου και οι Γιουγκοσλάβοι*. Αθήνα: χ.χ.
- Ζαμπούνης, Κ. *Ιστορικά Ενθυμήματα Πολυγύρου. Χρονικά της Χαλκιδικής. Περιοδική έκδοσις ιστορικής-λαογραφικής εταιρείας Χαλκιδικής*. τεύχος 19-20.
- Ζαχαρόπουλος, ΓΡ. Ν. (1983). *Η παιδεία στην Τουρκοκρατία*. Τόμος Α'. Θεσσαλονίκη: Πουρνάρας.
- Ζέλιου – Μαστροκώστα, Ε. (1996). *Χαλκιδική: Επαναστάσεις κατά την Τουρκοκρατία - Μακεδονικός Αγώνας*. Θεσσαλονίκη: χ.χ.
- Ζιώγας, Χ. Π. (1982). *Προβλήματα παιδείας του Ελληνισμού κατά τον πρώτο αιώνα της Τουρκοκρατίας*. Θεσσαλονίκη: χ.χ.
- Ζωρογιαννίδης, Ν. Κ. (1992). *Ημερολόγιον Πορειών και Πολεμικών Επιχειρήσεων 1912-1913*. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου.

- Ηλιού, Μ. (1984). *Εκπαιδευτική Κοινωνική Δυναμική*. Αθήνα: Πορεία.
- Θεοδώρου, Ν. Χρ. (1996). *Ιστορικές-Πολιτικές Αλήθειες*. Αθήνα: Γιάννης Β. Βασδέκης.
- Ιερό Κοινόβιο Ευαγγελισμού της Θεοτόκου. (1992). *ΟΡΜΥΛΙΑ*. Αθήνα: Interamerikan.
- Ιναλτζίκ, Χ. (1995). *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία (Η κλασική εποχή 1300- 1600)*. Μτφρ. Μ. Κοκολάκης. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Ισηγόνη, Μ. Αντ. (1958). *Ιστορία της Παιδείας*. Ρόδος: χχ.
- Ιωαννίδης, Β. (1977). Έκθεσις της δράσεως του οπλαρχηγού Μινόπουλου κατά την περίοδον του Μακεδονικού Αγώνος. *Χρονικά της Χαλκιδικής*. τεύχος 31-32.
- Καϊμαράς, Δ. Γ. (1984). *Το χρονικό μιας θυσίας*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Καργάκος, Ι. Σ. (1992). *Από το Μακεδονικό Ζήτημα στην Εμπλοκή των Σκοπίων*. Αθήνα: Gutenberg.
- Καρδάρης, Δ. Χρ. (1997). *Η Βουλγαρική Προπαγάνδα στη Γερμανοκρατούμενη Μακεδονία*. Αθήνα: Επικαιρότητα.
- Καρδάσης, Β. (2000, 9 Μαρτίου). 1920-1930:Το νέο δόγμα του Βενιζέλου. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 21, 6 – 9.
- Καστανός, Ι. Θ. (1995). *Η εκπαίδευση των δημοδιδασκάλων στην Ελλάδα*. Φλώρινα: Δημόσια Βιβλιοθήκη Φλώρινας.
- Κατσιαδάκη – Γαρδίκας, Ε. (2000, 30 Μαρτίου). Πόλεμο» και μυστική διπλωματία. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 24, 12 – 15.
- Κάτσικας, Χ., & Θεργιανός Ν. (2004). *Ιστορία της Νεοελληνικής εκπαίδευσης από την ίδρυση του Νεοελληνικού κράτους μέχρι το 2004*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Καφταντζής, Γ. (1999). *Το Ναζιστικό Στρατόπεδο του Παύλου Μελά Θεσσαλονίκης 1941-1944*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Καυής Π. Γ. (1989). *Χαμένες Πατρίδες*. Αθήνα: Νέα Σύνορα» Α. Α Λιβάνη.
- Καυής, Π. Γ. (1992). *1922 Η Μαύρη Βίβλος*. Αθήνα: Νέα Σύνορα Α. Α. Λιβάνη.
- Κελπανίδης, Μ. (1991). *Κράτος Πρόνοιας και Εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: Αδερφοί Κυριακίδη.
- Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης. (1985, 1 – 3 Νοεμβρίου). *Η Θεσσαλονίκη μετά το 1912*. Θεσσαλονίκη: Αυτοτελής έκδοση του Δήμου.
- Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών. (1989). *Η Σοσιαλιστική Οργάνωση Φεντερασιόν Θεσσαλονίκης 1909-1918*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Κιτρομηλίδης, Π. (1996). *Νεοελληνός Διαφωτισμός*. Αθήνα: Μορφωτικός Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Κίτσου, Δ. Α. (1993). *Ιστορική εξέλιξη του θεσμού της συνεκπαίδευσης των δύο φύλων στην Ελλάδα*. Θεσσαλονίκη: Αδερφοί Κυριακίδη Α. Ε.

- Κλεάνθης, Ν. Φ. (χ.χ.). *Η Ελληνική Σμύρνη*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας Ιδ. Κολλάρου & Σια Α. Ε.
- Κογκούλης, Β. Ι. (1985). *Το μάθημα των Θρησκευτικών στη Μέση εκπαίδευση (1832-1932)*. Θεσσαλονίκη: Αδερφοί Κυριακίδη Α. Ε.
- Κογκούλης, Β. Ι. (1997). *Ο δάσκαλος και η Ορθόδοξη Χριστιανική Αγωγή των μαθητών του Δημοτικού Σχολείου-θεωρητική και εμπειρική προσέγγιση*. Θεσσαλονίκη: Αδερφοί Κυριακίδη Α. Ε.
- Κοινωνία των Εθνών. Μπφρ Βεϊνόγλου Μ. (1997). *Η Εγκατάσταση των Προσφύγων στην Ελλάδα*. Αθήνα: Τροχαλία.
- Κόντης, Β. (1986). *Η Αγγλοαμερικανική πολιτική και το Ελληνικό πρόβλημα 1945/1949*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Κορδάτος, Γ. (χ.χ.). *Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας*. Τόμος Ε'. Αθήνα: 20^{ος} αιώνας.
- Κορδάτος, Γ. (1972). *Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*. Αθήνα: Μπουκουμάνης
- Κορδάτος, Γ. (1973). *Ιστορία του γλωσσικού μας ζητήματος*. Αθήνα: Μπουκουμάνης.
- Κορδάτος, Γ. (1974). *Δημοτικισμός και Λογιατατισμός*. Αθήνα: Μπουκουμάνης.
- Κορδάτος, Γ. (1974). *Ρήγας Φεραίος και η Βαλκανική Ομοσπονδία*. Αθήνα: Επικαιρότητα
- Κορδάτος, Γ. (χ.χ.). *Ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιας*. Αθήνα: 20^{ος} αιώνας.
- Κοσμάς – Δεμίρης, Τ. (2000). *Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση στον Πολύγυρο από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα ως το 1967*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κουλούρη, Χ. (1988). *Ιστορία και Γεωγραφία στα Ελληνικά Σχολεία (1834-1914)*. Αθήνα: Ιστορικό αρχείο ελληνικής νεολαίας – Γενική Γραμματεία νέας γενιάς.
- Κουντουράς, Μ., & Δημαράς, Α. (επιμ.). (1985). *Κλείστε τα σχολεία*. Τόμος Β'. Αθήνα: Γνώση.
- Κουρουκλής, Γ. (1973). *Νευροκόπι 1941 (Το πολεμικόν ημερολόγιον της Δ' Μοίρας πυροβολικού)*. Αθήνα: χ.χ.
- Κουτσούκας, Κ., & Σακκάς, Ι. (επιμ.). (2000). *Πτυχές του εμφύλιου πολέμου 1946-1949*. Αθήνα: Φιλίστωρ.
- Κύρου, Α. (1983). «*Εμπρός της Ελλάδος παιδιά (χρονικόν 1940-1941)*». Τόμος Α'. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Κύρου, Α. Α. (1962). *Οι Βαλκανικοί γείτονες μας*. Αθήνα: χ.χ.
- Κωστόπουλος, Μ. (1998). *Ένας πόλεμος που δεν έληξε ακόμη*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Κωτσίκης, Β. (1993). *Οργάνωση και Διοίκηση της εκπαίδευσης*. Αθήνα: Έλλην.
- Λελεγιάνης, Χ. (1995, 11 Ιανουαρίου). *Η Μικρασιατική Καταστροφή. Η Παλιά Ορμύλια*. τεύχος 9.

- Λελεγιάνης, Χ. (επιμ.). (1994, 21 Απριλίου. 1994, 8 Μαΐου. 1994, 7 Ιουνίου. 1994, 14 Ιουνίου. 1994, 21 Νοεμβρίου. 1994, 6 Δεκεμβρίου. 1995, 11 Ιανουαρίου). Το ημερολόγιο του Ιωάννη Μιχαλούδη. *Η Παλιά Ορμύλια*. τεύχη: 3,4,5,6,7,8,9.
- Λένιν. (1987). *Για την Αγωγή και την Παιδεία*. Τόμος Β΄. Μτφρ. Γ. Σύρος. Αθήνα: Σύγχρονη εποχή.
- Λεονταρίτης, Β. Γ. (2000). *Η Ελλάδα στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο 1917-1918*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Λέφας, Χ. (1942). *Η Ιστορία της εκπαίδευσης*. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεων Σχολικών Βιβλίων.
- Λουκάκης, Μ. (2000, 26 Οκτωβρίου). «...ώσπου να φτάσει το λεπίδι στον αυχένα...». *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 54, 42 – 47.
- Λουκάτος, Σ. (1999, 18 Νοεμβρίου). Χωρίς Ζέρβα δεν γινόταν, χωρίς Άρη δεν πετύχαινε. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 5, 36 – 37.
- Λούλος, Κ. (2000, 16 Νοεμβρίου). Γερμανική πολιτική και ελληνική «ουδετερότητα». *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 57, 28 – 33.
- Μαγκάκη, Α. (1999, 25 Νοεμβρίου). Σκληρή αλλά εθνικά αναγκαία η εκτέλεση. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 6, 24 – 29.
- Μαγκριώτης, Ι. Δ. (χ.χ.). «Θυσία της Ελλάδος και εγκλήματα κατοχής κατά τα έτη 1941 -1944. Αθήνα: χ.χ.
- Μαμαλάκης, Ι. (1963). Η εκστρατεία του Τσάμη Καρατάσου στη Χαλκιδική. *Χρονικά της Χαλκιδικής*. Τεύχος 5.
- Μαμαλάκης, Π. Ι. (1971). *Το Άγιον Όρος (Αθως) δια μέσου των αιώνων*. Θεσσαλονίκη: Μακεδονική Βιβλιοθήκη.
- Μανδρίκας, Α. Α. (1992). *Κρυφό Σχολείο: Μύθος ή Πραγματικότητα*, Αθήνα: Καλέντης
- Μαντράν, Ρ. (1991). *Η καθημερινή ζωή στην Κωνσταντινούπολη τον αιώνα του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπή*. Αθήνα: Δημ. Ν. Παπαδήμα.
- Μαραγκουδάκη, Ε. (1993). *Εκπαίδευση και Διάκριση Φύλων*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Μαργαρίτης, Γ. (1999, 18 Νοεμβρίου). Η εμφάνιση των ενόπλων αντιστασιακών ομάδων. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 5, 16 – 20.
- Μαργαρίτης, Γ. (1999, 2 Δεκεμβρίου). Το ΕΑΜ έχασε τη μάχη της μετακατοχικής μπομποτάς. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 7, 8 – 11.
- Μαργαρίτης, Γ. (2000, 30 Μαρτίου). Η ιστορική ευκαιρία βρήκε έτοιμη την Ελλάδα. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 24, 20 – 29.

- Μαργαρίτης, Γ. (2000, 31 Αυγούστου). Από την προέλαση στη στασιμότητα και την κατάρρευση. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 46, 22 – 31.
- Μαργαρίτης, Γ. (2001). *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*. Τόμος Α΄. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Μαργαρίτης, Γ. (2001). *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*. Τόμος Β΄. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Μαρκέτος, Σ. (1999, 25 Νοεμβρίου). Η εκτέλεση των έξι και η στάση του Βενιζέλου. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 6, 12 – 21.
- Μαρκέτος, Σ. (2000, 16 Νοεμβρίου). Τα Νοεμβριανά. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 57, 8 – 18.
- Μαστροκόστα – Ζέλλιου, Ε. (1998). *Η παιδεία κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας Χαλκιδικής*. Θεσσαλονίκη: χ.χ.
- Μάτζαρ, Ε. (2000, 31 Αυγούστου). Οι ελιγμοί του Κεμάλ. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 46, 16 – 19.
- Μαυρογορδάτος, Θ. Γ. (2000, 30 Μαρτίου). Από την Ομοψυχία στο Διχασμό. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 24, 42 – 47.
- Μελάς, Σ. (1958). *Ο Γιός του Ψηλορείτη (ανορθωτής)*. Αθήνα: Μπίρης.
- Μελάς, Σ. (1958). *Οι πόλεμοι 1912-1913*. Αθήνα: Μπίρης.
- Μέρτζιος, Ι. Ν. (1986). *Εμείς οι Μακεδόνες*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Μηλιός, Γ. (1986). *Εκπαίδευση και Εξουσία*. Αθήνα: Θεωρία.
- Μίντσης, Γ. (1990). *Ιστορία του Μακεδονικού Ζητήματος (γενική ιστορική επισκόπηση: 1870-1990)*. Θεσσαλονίκη: Πελεκάνος.
- Μοσκόφ, Κ. (χ.χ.). *Θεσσαλονίκη: τομή της μεταπρατικής πόλης*. Τόμος Α΄. χ.χ.: Στοχαστής.
- Μόστρας, Δ. Β. (1969). *Η Μικρασιατική Επχείρησης*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Μουρέλος, Γ. (2000, 16 Νοεμβρίου). Οι ευθύνες του συμμαχικού παράγοντα. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 57, 34 – 39.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2002). Φιρμάνι στο *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (σελ. 1888). Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε.
- Μπάρκερ, Ε. (1996). *Η Μακεδονία στις διαβαλκανικές σχέσεις και συγκρούσεις*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Μπαρτζιώτας, Γ. Β. (1981). *Εθνική Αντίσταση και Δεκέμβρης του 1944*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Μπουζάκης, Σ. (1994). *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*. Τόμος Α΄. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπράμος, Α. Κ. (1953). *Σλαβοκομμουνιστικά οργανώσεις εν Μακεδονία*. Θεσσαλονίκη: χ.χ.

- Νήμας, Θ. (1995). *Η εκπαίδευση στη δυτική Θεσσαλία κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας*. Θεσσαλονίκη: Αδερφοί Κυριακίδη Α.Ε.
- Νούνης, Θ. (1988). *Συστηματική δημοκρατική εκπαίδευση*. Φλώρινα: χ.χ.
- Νούτσος, Π. (επιμ.). (1990). *Η Σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα*. Τόμος Α'. Αθήνα: Γνώση.
- Νούτσος, Π. (επιμ.). (1992). *Η Σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα*. Τόμος Β'. Αθήνα: Γνώση.
- Νούτσος, Χ. (1979). *Προγράμματα μέσης εκπαίδευσης και κοινωνικός έλεγχος 931-1973*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Νούτσος, Χ. (1986). *Ιδεολογία και Εκπαιδευτική Πολιτική*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Νούτσος, Χ. (1990). *Ιστορία της εκπαίδευσης και ιδεολογία*. Αθήνα: Πολίτης.
- Ξηροποταμηνός, Β. (1932). *Απομνημονεύματα της εις Μυτιλήνην εξορίας των Αγειοριτών Πατέρων*. Εν Καριαίς: εκ του τυπογραφείου της Ιεράς Κοινότητος του Αγίου Όρους Άθω.
- Παλαιολόγος, Γ. (χ.χ.). *Γενική Παιδαγωγική*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Παπά, Μ., & Σισμανίδης, Κ., & Παπάγγελος, Ι. Α. (1998) «Η Ιστορία της Χαλκιδικής». Θεσσαλονίκη: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Χαλκιδικής.
- Παπάγγελος, Ι. Α. (1985 – 1986). Έκθεση του προξένου Γ. Δοκού περί του Αγίου Όρους (1887). *Χρονικά της Χαλκιδικής*. Τεύχος 40-41. Θεσσαλονίκη.
- Παπάγγελος, Ι. Α. (1989 – 1990). *Χαλκιδική*. Θεσσαλονίκη: Μαλλιάρης- Παιδεία.
- Παπαδάκη, Λ. (1992). *Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας στην Ελλάδα το 19^ο αιώνα*. Αθήνα – Γιάννινα: Δωδώνη.
- Παπαδημητρίου, Δ. (2000, 16 Νοεμβρίου) Η χθεσινή εκδικητήριος ημέρα. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 57, 40 – 43.
- Παπαθανασίου, Η. (1990). *Αρναία η παλιά Λιαρίγκοβα*. Θεσσαλονίκη: χ.χ.
- Παπαθανασίου, Π. (1988). *Για τον Ελληνικό Βορρά*. Τόμος Α'. Αθήνα: Παπαζήση.
- Παπακωνσταντίνου, Π. (1993). *Εκπαιδευτικό έργο και αξιολόγηση στο σχολείο*. Αθήνα: Έκφραση.
- Παπανδρέου, Α. (1985). *Η τραγωδία της εκπαίδευσης στην Ελλάδα*. Αθήνα: Αδερφοί Τολίδη.
- Παπανικολάου, Κ. Π. (1971). *Η Μακεδονική Φιλεκπαιδευτική Αδερφότης και τα εκπαιδευτήρια Τσοτλίου*. Θεσσαλονίκη: Βοϊάκη Εστία.
- Παπανούτσος, Ε. Π. (1976). *Η παιδεία το μεγάλο μας πρόβλημα*. Αθήνα: Δωδώνη.
- Παπασταμάτης, Ι. Α. (1996). *Τα ολιγοθέσια σχολεία της Ελληνικής υπαίθρου*. Αθήνα: Μ. Μ. Γρηγόρης.
- Παπαστρατής, Π. (1999, 27 Οκτωβρίου). Βρετανικός ενδοτισμός και η Ελλάδα στις Συμπληγάδες. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 2, 6 – 10.

- Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα. (1981). Τόμος 13. Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος.
- Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα. (1981). Τόμος 47. Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος.
- ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: (1998). Η Χαλκιδική κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας. *Πρακτικά του 4^{ου} πανελληνίου συνεδρίου στο Ποσειδί Χαλκιδικής 13-15 Οκτωβρίου 1995*. Θεσσαλονίκη: Περιοδική έκδοση ιστορικής και λαογραφικής εταιρείας Χαλκιδικής.
- Πελεκίδου - Νυσταζοπούλου Μ. (1991). *Οι βαλκανικοί λαοί*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Πεσματζόγλου, Σ. (1987) *Εκπαίδευση και ανάπτυξη στην Ελλάδα 1948-1985: το ασύμπτωτο μιας σχέσης*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Πετρίδης, Β. Π. (2000, 12 Οκτωβρίου). Ο Βενιζέλος, η Τριανδρία και το Πολιτειακό Ζήτημα. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 52, 34 – 39.
- Πετρίδης, Π. (επιμ.). (1998). *Στη δίνη του εμφυλίου πολέμου- Σπάνια Ντοκουμέντα του ΕΑΜ (1944-1947)*. Αθήνα: Προσκήνιο.
- Πολυχρονόπουλος, Π. (1980). *Παιδεία και Πολιτική στην Ελλάδα*. Τόμος Α'. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Πρινωτάκης, Π. (1998). *Ατομικόν ημερολόγιον Μικρά Ασία 1919- 1922*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».
- Πρωτοπαπαδάκης, Μ. (1999, 25 Νοεμβρίου). Στίγμα και αδικία. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 6, 43 – 46.
- Πυργιωτάκης, Ι. Ε. (1992). *Η Οδύσσεια του διδασκαλικού επαγγέλματος*. Θεσσαλονίκη: Αδερφοί Κυριακίδη.
- Ραφαηλίδης, Β. (1993). *Ιστορία (Κωμικοτραγική) του Νεοελληνικού Κράτους (1830-1974)*. Αθήνα: Εκδόσεις «του Εικοστού Πρώτου».
- Ραφαηλίδης, Β. (2010). *Οι λαοί των Βαλκανίων*. Αθήνα: Εκδόσεις «του Εικοστού Πρώτου».
- Ρήγος, Ά. (1999, 25 Νοεμβρίου). 1922: Η χώρα σε διάλυση, η Ανατολική Θράκη χάνεται. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 6, 6 – 8.
- Ρήγος, Α. (1999, 25 Νοεμβρίου). Η Δίκη και η Εκτέλεση. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 6, 30 – 42.
- Ρήγος, Α. (2000, 31 Αυγούστου). Ο Κεμάλ μπαίνει στην «Γιαούρ Ισμίρ». *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 46, 32 – 36.
- Ροδάκης, Π. (1984). Δεκέμβρης 1944. Αθήνα: Επικαιρότητα.
- Σακελαρίου, Χ. (1984). *Η Παιδεία στην Αντίσταση*. Αθήνα: Φιλιππότη.
- Σαρρής, Ν. (1990). *Οσμανική πραγματικότητα*. Τόμος 1. Αθήνα: Αρσενίδης.
- Σαρρής, Ν. (1990). *Οσμανική πραγματικότητα*. Τόμος 2. Αθήνα: Αρσενίδης.

- Σβολόπουλος, Κ. (2001). *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ι. Δ. Κολλάρου & ΣΙΑ Α. Ε.
- Σβορώνος, Γ. Ν. (1987). *Ανάλεκτα Νεοελληνικής Ιστορίας και Ιστοριογραφίας*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Σβορώνος, Γ. Ν. (1994). *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Σερέφας, Σ. (1998). *Αλητεία Χαλκιδικής 1793-1993*. Αθήνα: Κέδρος.
- Σκαρβέλη – Νικολακοπούλου, Γ. Α. (1993). *Μαθηματάρια των Ελληνικών Σχολείων κατά την Τουρκοκρατία*. Αθήνα: Σύλλογος ττρος διάδοσιν ωφέλιμων βιβλίων.
- Σκουλάτος, Β., & Δημακόπουλος, Ν., & Κόνδης, Σ. (χ.χ.). *Ιστορία νεώτερη και σύγχρονη. Στο δεσποτικό κράτος. Τόμος Α΄*. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων.
- Σκουλάτος, Β., & Δημακόπουλος, Ν., & Κόνδης, Σ. (χ.χ.). *Ιστορία νεώτερη και σύγχρονη. Στη Δογματική διοίκηση. Τόμος Β΄*. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων.
- Σκουλάτου, Β. & Αλεξίου, Ε. (1986). *Εισαγωγή στην ιστορία της παιδαγωγικής*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Σολομών, Ι. (1992). *Εξουσία και Τάξη στο Νεοελληνικό Σχολείο*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Σταματάκη, Ε. (1988). *Πεσταλότσι και Κοραΐς, συγκριτική παιδαγωγική έρευνα*. Αθήνα: Ολυμπία.
- Στάμου, Γ. Π. (1961). *Η ηρωική Κασσάνδρα ανά τους αιώνες*. Αθήνα: χ.χ.
- Στάμου, Γ. Π. (1992). *Ο Μητροπολίτης Κασσανδρείας Ειρηναίος, βιογραφία*. Αθήνα: Ιστορικές Σελίδες της Μακεδονίας.
- Στράτου, Ξ. (1986). *Η Ελλάδα της Μικράς Ασίας*. Αθήνα: Μπάουρον
- ΣΥΜΠΟΣΙΟ: «Τα Ελληνικά σχολεία στη Θεσσαλονίκη κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας» Κέντρο Ιστορίας Δήμου Θεσσαλονίκης, αυτοτελείς εκδόσεις Αρ. 14. Θεσ/νίκη: 1994
- Σφήκας, Δ. Θ. (1996). *Οι Άγγλοι Εργατικοί και ο εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα*. Αθήνα: Φιλίστωρ.
- Σφήκας, Δ. Θ. (1999, 27 Οκτωβρίου). Η χαμένη τιμή της Ελληνικής ουδετερότητας. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 2, 28 – 33.
- Σωτηρίου, Δ. (1981). *Η Μικρασιατική Καταστροφή και η στρατηγική του ιμπεριαλισμού στην Ανατολική Μεσόγειο*. Αθήνα: Κέδρος.
- Τερζάκης, Α. (1964). *Ελληνική εποποιία (1940-1941)*. Αθήνα: χ.χ.
- Τερζής, Π. Ν. (1993). *Εκπαιδευτική Πολιτική και Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση*. Θεσσαλονίκη: Αδερφοί Κυριακίδη.
- Τερζής, Π. Ν. (1998). *Η παιδαγωγική του Αλέξανδρου Π. Δελμούζου*. Θεσσαλονίκη: Αδερφοί Κυριακίδη.

- Τομέας Παιδαγωγικής Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ. (1991). *Αλέξανδρος Π. Δελμούζος: Παιδαγωγός και Μεταρρυθμιστής*. Θεσσαλονίκη: Αδερφοί Κυριακίδη.
- Τότσικας, Α. (1995). *Ιστορία Νεότερης Ελλάδας (1843-1941)*. Αθήνα: Βιβλιοδετική Α. Ε. Μ. & Γ. Αναστασάκης.
- Τούντα – Φεργάδη, Α. (1986). *Το προσφυγικό δάνειο του 1924*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Τρότσκι, Λ. (1993). *Τα Βαλκάνια και οι Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913*. Μτφρ. Π. Ματάλας. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Τσακαλίδης, Σ. Α. (επιμ.). (1995) *Η περιπέτεια της αξιολόγησης στα σχολεία μας*. Θεσσαλονίκη: Κώδικας.
- Τσάμης, Π. (1988). *Ο Μακεδονικός Αγών*. Θεσσαλονίκη: Μακεδονική Λαϊκή Βιβλιοθήκη.
- Τσαράπας, Σ. (1988). *Η πολιτική ηγεσία και οι ξένοι στη νεότερη ιστορία της Ελλάδας*. Τόμος Α' (1821-1920). Αθήνα: Νέα Σύνορα Λιβάνη.
- Τσαράπας, Σ. (1996). *Μακεδονία και Μακεδονικό πρόβλημα*. Αθήνα: Νέα Σύνορα Λιβάνη.
- Τσιρκινίδης, Χ. (1993). *Επιτέλους τους ξεριζώσαμε... (Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου, της Θράκης και της Μικράς Ασίας μέσα από τα γαλλικά αρχεία)*. Θεσσαλονίκη: Σωματείο Παναγία Σουμελά.
- Τσουκαλάς, Κ. (1981). *Κοινωνική Ανάπτυξη και Κράτος*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Τσουκαλάς, Κ. (χ.χ.). *Εξάρτηση και Αναπαρογωγή*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Φαμπρ, Ο. (1986). *Το πειραματικό νέο σχολείο*. Μτφρ. Κ. Κατσιμάνης. Αθήνα: Επικαιρότητα.
- Φιλάρετος, Ν. Γ. (1973). *Ξενοκρατία και Βασιλεία εν Ελλάδι 1821 – 1897*. Αθήνα: Επικαιρότητα.
- Φίνλεϋ, Γ. (2008). *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*. Μτφρ. Α. Παπαδιαμάντης. Τόμος 2. Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον κοινοβουλευτισμό και τη δημοκρατία.
- Φλάισερ, Χ. (1999, 18 Νοεμβρίου). Κατοχή, Αντίσταση, Γοργοπόταμος. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 5, 6 – 13.
- Φραγκουδάκη, Α. (1982). *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και Φιλελεύθεροι Διανοούμενοι*. Αθήνα: Κέδρος.
- Φραγκουδάκη, Α., & Δραγώνα, Θ. (επιμ.). (1997). *Τι είν' η πατρίδα μας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Φωτιάδου, Α. (1986). *Ίων Δραγούμης: Οι απόψεις του για την Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και τον Εκπαιδευτικό Δημοτικισμό*. Θεσσαλονίκη: Αδερφοί Κυριακίδη.
- Φωτιάδου, Α. (1988). *''Πρώτον Ελληνικόν Εκπαιδευτικόν Συνέδριον-Αθήνα Μάρτιος-Απρίλιος 1904'' Η αντίφαση του εκπαιδευτικού αιτήματος στην πρώτη δεκαετία τω 20^{ου} αιώνα*. Θεσσαλονίκη: Αδερφοί Κυριακίδη.
- Χάουελ, Ε. (1948). *Φυγή προς τη ζωή*. Αθήνα: Αετός Α. Ε.

- Χαραλαμπίδης, Γ. (1983). *Γενική Παιδαγωγική*. Αθήνα: χ.χ.
- Χαραλάμπους, Φ. Δ. (1987). *Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος: η ίδρυση, η δράση για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και η διάσπασή του*. Θεσσαλονίκη: Αδερφοί Κυριακίδη.
- Χατζηστεφανίδης, Δ. Θ. (1986). *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*. Αθήνα: Παπαδήμα.
- Χατζηφώτης, Ι. Μ. (1972). *Το γλωσσικό μας ζήτημα*. Αθήνα: Μίνωας.
- Χατζόπουλος, Α. (1977). *Οι Προστάτες 1943-1949*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Χεκίμογλου, Α. Ευ. (2000, 31 Αυγούστου). Η Ελλάδα και οι «φίλοι» της το 1922. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 46, 6 – 14.
- Χεκίμογλου, Ευ. (2000, 16 Μαρτίου). Ο μικρός κρατικός ελέφαντας. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 22, 32 – 39.
- Χιώτης, Π. Ν. (1998). *Η παράδοση του Διαφωτισμού στην Ελλάδα: Η περίπτωση του Αδαμάντιου Κοραή και του Ευάγγελου Παπανούτσου*. Αθήνα: Ενάλιος.
- Χολ, Ε. (1999, 27 Οκτωβρίου). Ο Τσόρτσιλ σκάκι, ο Μεταξάς τάβλι. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 2, 34 – 43.
- Χρήστου, Θ. (2000, 16 Μαρτίου). Πάθος για δημοκρατία. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 22, 6 – 9.
- Χρήστου, Θ. (2000, 16 Μαρτίου). Το πέρασμα στην αβασίλευτη δημοκρατία. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 22, 28 – 31.
- Χρήστου, Θ. (2000, 30 Μαρτίου). Ο Μεγάλος Ασθενής. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 24, 16 – 17.
- Χρονικά της Χαλκιδικής. (1963) Η χλιετηρίς του Αγίου Όρους. Τεύχος 5 Θεσσαλονίκη: Ιστορική – Λαογραφική εταιρεία Χαλκιδικής.
- Χρονικά της Χαλκιδικής. (1973). Τεύχος 23-24. Θεσσαλονίκη: Ιστορική - Λαογραφική Εταιρεία Χαλκιδικής.
- Ψαρομηλίγκος, Α. (1999, 2 Δεκεμβρίου). Ένας Ελληνικός πεσσός στη διεθνή σκακιέρα. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 7, 12 – 15.
- Ψαρομηλίγκος, Α. (2000, 26 Οκτωβρίου). Η στρατηγική της όξυνσης. *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, 54, 6 – 15.
- Ψαχαρόπουλος, Γ., & Καζαμιάς Μ. Α. (1985). *Παιδεία και ανάπτυξη στην Ελλάδα: κοινωνική και οικονομική μελέτη της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Ψυρούκης, Ν. (1974). *Η Μικρασιατική Καταστροφή. Η Εγγύς Ανατολή μετά τον Πρώτο παγκόσμιο πόλεμο 1918-1923*. Αθήνα: Επικαιρότητα.

- Ψυρούκης, Ν. (1983). *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας (1940-1967)*. Τόμος Α'. Αθήνα: Επικαιρότητα.
- Ψυχάρης, Γ. (1983). *Το ταξίδι μου*. Αθήνα: Ερμής.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

1. Η περιγραφή της Ορμύλιας από κάποιον περιηγητή κατά το 1900

(πρ.) Η πεδιάς της Ορμύλιας, την ανατολικήν πλευράν του ευρέως κόλπου της Τωρώνης κατέχουσα, είναι υπό πάσαν έποψιν περισπούδαστος. Είτε εκ του εσωτερικού κατέρχεται τις είτε από της θαλάσσης ανέρχεται, μένει έκπληκτος εκ του μεγαλοπρεπούς πανοράματος όπερ πέριξ του εκτυλίσσεται. Είναι η ωραιότερα εξ όσων είδον διά τε την ποικιλίαν και την γονιμότητα.

Η καταλληλοτέρα θέσις, εξ ης ιστάμενός τις δύναται να θαυμάση την γραφικότητα της χώρας, είναι ο λόφος του ανεμομούλου εις το μέσον περίπου της πεδιάδος κείμενος. Εκ της θέσεως ταύτης βλέπων τις πέριξ του παρατηρεί βουνά αποτόμως πίπτοντα και φράττοντα προς Βορράν στενουμένην την πεδιάδα. Προς Νότον ανοίγεται μεγαλοπρεπής ο ευρύς της Τωρώνης κόλπος, προς Δυσμάς τα Τρίκορφα, όρος ελαφρώς προς την θά-

λασαν ταπεινούμενον, προς Ανατολάς δε υψούται οροσειρά, ήτις παραφυάς ούσα του Χολομώντος, διέρχεται τον ισθμόν της Σιθωνίας και εξαπλούται κατά μήκος της χερσονήσου μέχρι του τελευταίου αυτής ακρωτηρίου. Η οροσειρά αυτή πέμπει δειράδας καθέτους προς την πεδιάδα (προς Δυσμάς) αίτινες απολήγουσιν εις λόφους, εξ ων και τινες απεσπασμένοι. Σχηματίζουν αύται κλιτύας εν ειδει κόλπων, όπου υπάρχουν οι ωραιότεροι ελαιώνες και οι γονιμότεροι αγροί.

Εκ της θέσεως ταύτης βλέπει τις την κοίτην ποταμού με όλας τας ορειοειδείς στροφάς του από της εισόδου εις την πεδιάδα μέχρι θαλάσσης, την πορείαν του οποίου διαγράφει η πλατανοσκεπής κοίτη του. Άπασα δε η πέριξ ορεινή χώρα είναι καταπράσινος και σκεπάζεται από παντοία κοντόδενδρα, εξ ων η αγριελαία κατέχει τα χαμηλότερα μέρη.

Η πεδιάς έχει μήκος μεν από Βορρά προς Νότον δίωρον περίπου (7½ χιλιόμετρα), πλάτος δε μέσον ωριαίον (4½ χιλ.). Η δυτική δειράς, ήτις χωρίζει τας πεδιάδας Ολύνθου και Σερμύλης, τα Τρίκορφα, είναι όρος δασώδες, επί της ανατολικής δε αυτού πλευράς μίαν ώραν άνω της θαλάσσης υπάρχουν τα μεταλλεία χρωμίου του εκ Θεσσαλονίκης ομογενούς Αγγελάκη.

Ο ποταμός της Ορμυλίας πεδιάδα ομαλήν και επίπεδον διατρέχων, φαίνεται ότι πολλάς ήλλαξε κοίτας, ως πάντοτε συμβαίνει. Κατά την αρχαιότητα είχε τας εκβολάς του προς την δυτικήν άκραν της παραλίας, όπου νυν τα πλυντήρια των μεταλλείων και έπειτα ανατολικώτερον τούτων. Ίχνος καταφανές της πρώτης του κοίτης είναι η πρασινίζουσα γραμμή, ήτις από του λόφου του ανεμομύλου αρχομένη διέρχεται πλησίον της Μεγάλης Τούμπας της οποίας τα άκρα έβρεχεν άλλοτε ο ποταμός και άφηγε δεξιά. Η Τούμπα αύτη, ην Πλατείαν καλούσιν οι κάτοικοι, έχει ύψος 8 περίπου μέτρων και είναι πανταχόθεν άποπτος· η επιφάνειά της είναι επίπεδος και ελαφρώς κεκλιμένη προς Μεσημβρίαν. Το δυτικό αυτής μέρος είναι φυσικόν και βραχώδες, το δε προς ανατολάς μεγαλύτερον αυτής μέρος είναι τεχνητόν δι' επιχωματώσεων εις σχήμα ωσειδές, ως είναι όλαι σχεδόν αι εν Μακεδονία Τούμπαι. Έχει μήκος 320 μέτρων και πλάτος 150. Επί της επιφανείας αυτής είναι εσπαρμένα άπειρα συντρίμματα αγγείων και κεράμων λεπτής και ωραίας τέχνης, οι

δε καλλιεργούντες την επιφάνειαν αυτής ευρίσκουν πάντοτε διάφορα αντικείμενα και νομίσματα αρχαία, τα οποία οι συχνά επισκεπτόμενοι τα μέρη ταύτα κερδοσκοπικοί αγοράζουν. Πλησίον της Τούμπας είναι αρχαίον φρέαρ από το οποίον και σήμερον ακόμη οι καλλιεργούντες τους πέριξ αγρούς υδρεύονται· εις μικράν τούτου απόστασιν προς Βορράν, επί της οδοῦ, είναι και ἕτερον ομοίας κατασκευῆς αρχαίον φρέαρ. Η Τούμπα απέχει της Ορμύλιας προς Νότον μίαν περίπου ὥρα (4 χιλ.), από της θαλάσσης 20-25' λεπτά της ὥρας (1½ χμ.)

Η πεδιάς της Ορμύλιας, ἣν ανωτέρω ατελῶς περιεγράψαμεν, είναι αὐτή ἡ κοιλάς του ποταμοῦ, ὅστις είναι ὁ μεγαλύτερος ποταμὸς της Χαλκιδικῆς και κατά πάσαν πιθανότητα είναι ὁ Χαβρίας, ὃν μόνος ὁ Πτολεμαῖος ἐκ των αρχαίων αναφέρει. Επί της πεδιάδος ταύτης ἔκειτο ἡ αρχαία πόλις Σερμύλη.

Η κοιλάς αὐτή και ἡ πεδιάς της Ορμύλιας ἠδύναντο πολλά να διαθρέψωσι χωρία και ευδαίμονας να καταστήσωσι τους κατοίκους οἰτίνες και εργατικοί είναι. Και ὅμως οἱ κάτοικοι της Ορμύλιας, οἰτίνες εις 800 ανερχόμενοι διὰ πολλῶν κόπων και ξένους εργαζόμενοι αγρούς, μόλις αποζώσιν. Απάσης της ωραίας ταύτης χώρας αἱ ἐν των Αγίω ὄρει Μοναί κατέχουσι τα 4/5 και τα καλλίτερα και τα ευφορώτερα μάλιστα. Μετόχια ευρύχωρα και πολυτελή ἔχουσαι αἱ πολυώνυμοι Μοναί εις ωραίας θέσεις ἐπί της αριστερᾶς ὄχθης το πλείστον της κοίτης του ποταμοῦ, εις τας ανατολικὰς κλιτύας του ὄρους και εις ἄλλα μέρη αποστέλλουσι ἐναλλάξ τους τροφίμους των διὰ ν' ἀλλάξωσιν ἐπί τινα καιρόν και ἀέρα και δίαιταν, οἰτίνες δι' εργατῶν καλλιεργοῦσι τα κτήματα. Μεγάλη δε παρατηρεῖται ρασοκρόρων κίνησις κατά την εποχὴν των ἐσοδειῶν του θερισμοῦ και του τρυγητοῦ των ἀμπελων και των ελαιῶν.

Τας κατά καιρούς ἐρημώσεις της Χαλκιδικῆς, και ιδίως κατά την ἐπανάστασιν του 1821, ἐπωφελούμενοι οἱ ἅγιοι πατέρες των Μονῶν του Αγίου Ὄρους, κατελάμβανον ὡς ἀδεσπότες τας χώρας και διὰ των μεθόδων, των ὁποίων τόσο καλά γνωρίζουν να κάμουν χρῆσιν κατά τας περιστάσεις, ἐγένοντο κύριοι ὅλων των ευφόρων πεδιάδων και κοιλάδων της Χαλκιδικῆς και ἐξακολουθοῦσι και σήμερον ἀκόμη την θεάρεστον ταύτην μέθωδον ἕως ν' ἀποξενώσωσι τους κατοίκους πάσης ἰδιοκτησίας. Δί-

και επί δικών διεξάγονται καθ' εκάστην μεταξύ των Κοινοτήτων και των Μονών του Αγίου Όρους και διαφόρων κατοίκων ιδία, εκ των οποίων διά λόγους ευλόγους έχουσι πάντοτε το δίκαιον οι καλόγηροι.

Σ. Σερέφας : «Αλητεία Χαλκιδικής» 1793-1993. Σελ. 87-90.

2. Τα στοιχεία του Ορμυλιώτη μακεδονομάχου Λιβανίδη Γεωργίου σύμφωνα με το μουσείο του Μακεδονικού Αγώνα

6/6/1995

ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ
Πρόγραμμα "Ο Μακεδονομάχος"

Πλήρη Στοιχεία Προσώπου

Σελίδα: 2

RCD : 1983
Όνοματεπώνυμο : ΛΙΒΑΝΙΔΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
Πατρώνυμο :
Ψευδώνυμο :
Φύλο : Α
Ιδιότητα : ΟΡΓΑΝΟ ΠΡΑΚΤΟΡΑ Γ ΤΑΞΕΩΣ
Επάγγελμα : ΙΔΙΩΤΗΣ ΙΑΤΡΟΣ
Αναγνώριση : Ναι
Τόπος Καταγωγής : ΟΡΜΥΛΙΑ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ
Ημερ. Θανάτου : 150000 19 15
Έτος Αναγνώρισης :
Έτος Γεννήσεως :
Έγγραφο : Όχι

Βιογραφικά Στοιχεία :

Το 1897 επιστρατεύτηκε στον τουρκικό στρατό, αλλά υπηρετώντας στο τουρκικό σύνταγμα που έδρευε στην παραλία της Ορμύλιας, έσωσε από βέβαιο τουφεκισμό έλληνες βοσκούς, κατηγορούμενους για δολιοφθορά. Στο διάστημα 1903-1908 περιέθαλψε αντάρτες και τραυματίες του Μακεδονικού Αγώνα. Εκμεταλλευόμενος τις φιλικές σχέσεις του με το Χιλμή Πασά, ενήργησε ώστε να μεταθέσουν μέσα σ'ένα μήνα τρεις Επάρχους από τον Πολύγυρο, που ασκούσαν φιλοβουλγαρική πολιτική. Ακόμη, επέδειξε δυναμικότητα στη διένεξη των κατοίκων Ορμύλιας με τους βούλγαρους καλόγερους της μονής Ζωγράφου.

3. Η επιστολή του Γσάμη Καρατάσου στο Άγιον Όρος στις 15 Απριλίου του 1854

«Λίαν κατεπεΐγον. / Πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύναξιν τῆς Μεγάλης Μέσης. Σεβαστοὶ πατέρες. / Τρις ἄς ἔγραψα ἄχρι τοῦδε καὶ ἀπάντησιν δὲν ἔλαβον. Ἐπαναλαμβάνω δὲ καὶ διὰ τοῦ παρόντος μου νὰ σᾶς παρατηρήσω, ὅτι, ἐὰν ἐγκαταλείψητε τὴν παιρίδα ἀβοήθητον κατὰ τὸν ἀρξάμενον ἱερὸν ἀγῶνα, θέλητε εἰσεθε οἱ παραίτιοι ὄχι μόνον τῆς καταστροφῆς τῆς Πατρίδος, ἀλλὰ καὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Θρησκείας, διότι σεῖς ἀπελπίζετε τοὺς λαοὺς, οἵτινες εἰς ἐναντίαν περίπτωσιν καὶ διὰ νὰ μὴ ὑποφέρωσιν, ἐνδεχόμενον εἶναι νὰ ἀσπασθῶσι τὸν ἰσλαμισμὸν.

Ἐὰν ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ἀπὸ σήμερον δὲν ἔλθωσιν ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος 1000 τοὐλάχιστον ὀπλισμένοι, ἀφήνω τὸν μέγαν Θεὸν νὰ κρίνῃ ὑμᾶς ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ διὰ τὴν ἀδιαφορίαν σας.

Ἀποστέλλω αὐτοῦ καὶ τὸν οἰκονόμον τοῦ Βατοπαιδικοῦ μετοχίου, διὰ νὰ σᾶς ἐκθέσῃ τὰ καθ' ἡμᾶς καὶ προσηρικῶς / Ἀσπάζομαι τὴν δεξιάν σας καὶ μένω. / Ἐν Βατοπαιδικῷ μετοχίῳ τῇ 15 Ἀπριλίου 1854. / Ὁ ἀρχιστράτηγος / Γ.Σ. Δ. Τζάμης Καρατάσος».

Χρονικά της Χαλκιδικής. Τεύχος 5. Σελ. 18-19.

4. Απόσπασμα από το ημερολόγιο του κυβερνήτη του Γ. Αβέρωφ κατά τους πολέμους 1912-1913 Σ. Ι. Δούσμανη που αφορά την απελευθέρωση του Αγίου Όρους

Παρασκευή, 2 Νοεμβρίου.

Μόλις πλησιάζομεν προς το Ακρωτήριο, περί τας 10 ώρα 30 λεπτά, βλέπομεν ότι όλα τα Μοναστήρια είναι σημαιοστολισμένα, οι μοναχοί έξω εις το ύπαιθρον φωνάζοντες και αλλαλάζοντες εκ χαράς και παντοιοτρόπως εκδηλούντες τον ενθουσιασμόν των, εν ω συγχρόνως μας χαιρετίζουν με κανονιοβολισμούς και τυφεκιοβολισμούς. Πώς το εμυρίσθησαν οι καλόγεροι ότι πηγαίνομεν να τους ελευθερώσωμεν, μυστήριον! Το θέαμα όμως, συγκινεί τρομερά όλους. Και συλλογιζόμεθα το τι οφείλει το Έθνος εις τους Καλογήρους, τους Παπάδες, τους Δεσποτάδες! Η Εκκλησία κατώρθωσε, παρά τας ανήκουστους επί αιώνας πιέσεις, παρά τα μαρτύρια, τους διωγμούς, τους απαγχονισμούς, να διατηρήση αμείωτον εις τους ραγιάδες το Εθνικόν αίσθημα και ούτω εάν μικρόν μέρος της Ελλάδος, περί τας αρχάς του παρελθόντος αιώνος κατώρθωσε να ελευθερωθεί, τούτο κατά πολύ εις την Εκκλησίαν μας οφείλεται!...

Αντιχαιρετίζομεν και ημείς τα Μοναστήρια δι' 21 βολών πυροβόλου, του πληρώματος εξωτερικεύοντος παντοιοτρόπως τον ενθουσιασμόν του και προχωρούμεν προς την Δάφνην, το επίγειον των Καρυών, ένθα η Διοίκησις του Αγίου Όρους. Ανακωχεύομεν προ του όρμου της Δάφνης, όπου ο προπορευθείς Κυβερνήτης της «Θυέλλης», ο πιστώς και μετά ταχύτητος αξιωματικού εκτελέσας τας διαταγάς, ας είχε λάβει την νύκτα, μας αναφέρει ότι και αι Καρυαί και η Δάφνη έχουν ήδη καταληφθή υπό του Ναυτικού Αγήματος και ότι Τούρκοι 25 τον αριθμόν, χωροφύλακες και υπάλληλοι, κατέφυγον εις το εκεί πλησίον μέγα Ρωσικόν Μοναστήριον. Στέλλομεν αμέσως την «Θύελλαν» να ζητήσει από τους Ρώσους μοναχούς τους Τούρκους εκείνους, οίτινες αφ' ης κατελήφθη το Άγιον Όρος, φυσικά είναι αιχμάλωτοί μας. Οι Ρώσοι μοναχοί, μετ' ενθουσιασμού μεγάλου, οφείλω να ομολογήσω, μας τους παρέδωσαν αμέσως.

Σ. Ι. Δούσμανης : «Το ημερολόγιον του κυβερνήτου Γ. Αβέρωφ κατά τους πολέμους 1912-1913». Σελ. 84-85.

5. Το πρωτόκολλο που δείχνει τη δραστηριότητα των φιλοβασιλικών κύκλων

«ΚΑΙΣΑΡΟΒΑΣΙΛΙΚΗ ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΣΤΡΑΤΟΥ

Τμήμα Πληροφοριών

ΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗΣ ΤΟΥ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟΥ :

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΤΟΓΙΑΚΟΒΙΤΣ

ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΝ ΣΥΝΟΜΙΛΙΑΣ

Ἐφορᾶ Κίνημα Ἐπιστράτων καὶ σύνδεσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ἐν Βιέννῃ τῇ 22α καὶ 24ῃ Δεκεμβρίου 1917

ΠΑΡΟΝΤΕΣ : Ταγματάρχης τοῦ Ἐπιτελείου Δημήτριος Στογιακόβιτς, Ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ Λάντστουρμ φὸν Χόρνμποστελ, (Ἰωάννης) Φώτης Μοσχούλας, Ἑλλην βουλευτὴς Ἀκρατόπουλος, Ἑλλην ἐργοστασιάρχης.

Ἰον

»Κατὰ τὰς ἀρχὰς Δεκεμβρίου ἀφίκετο εἰς τὴν Ἑλβετίαν ὁ Ἑλλην κτηματίας καὶ βουλευτὴς Φώτης Μοσχούλας ἐκ Μεσσηνίας τῆς Πελοποννήσου.

»Εἶχεν ἔλθει πρὸς τὸν βασιλέα Κωνσταντῖνον κατ' ἐντολὴν περίπου 1.800 Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον τεθῆ ὑπὸ τοῦ Βενιζέλου ἐν μέρει ὑπὸ περιορισμὸν καὶ ἐν μέρει εἶχον αἰχμαλωτισθῆ, καὶ ἄλλων ἐγκρίτων Ἑλλήνων, διὰ νὰ περιγράψῃ εἰς τὸν ἄνακτα τὴν κατάστασιν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ διὰ νὰ τὸν προτρέψῃ νὰ ἀναλάβῃ τι πρὸς τὸ συμφέρον τῶν Ἑλλήνων βασιλοφρόνων.

»Ἡ κατάστασις ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑπῆρξε διὰ τὸν βασιλέα Κωνσταντῖνον ποτὲ τόσον εὐνοϊκὴ, ὅσον τώρα. Κυριαρχεῖ μέγας λιμὸς καὶ ἡ πικρία ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου καὶ τῆς Ἀντάντ. Ὅλοι ἐπιθυμοῦν τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ βασιλέως Κωνσταντῖνου.

»Τὴν ἀναφορὰν τοῦ πρὸς τὸν βασιλέα ἔκαμεν ὁ Μοσχούλας παρουσία τοῦ κ. Ἀκρατοπούλου (προέδρου τῆς ἐν Ἑλβετία βασιλόφρονος Ἑλληνικῆς Ἐνώσεως). Ὁ βασιλεὺς, ὅστις ἐφέρετο μέχρι τότε αὐστηρῶς παθητικῶς, ἐδήλωσε μετὰ τὴν ἀναφορὰν ὅτι ἐπιθυμεῖ πράγματι νὰ ἀναλάβῃ κάτι. Ὁ Ἀκρα-

τόπουλος εξέθεσεν ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸν βασιλέα τὰ περὶ τοῦ ἐν συνεννοήσει μεθ' ἡμῶν ἤδη ἀρχίσαντος κινήματος τῶν Ἐπιστράτων (βλέπε τὸ ὑπ' ἀριθ. 18928 ἔγγραφον τοῦ Τμήματος Πληροφοριῶν) καὶ τὰ περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι προπαγάνδας. Ὁ βασιλεὺς συνεφώνησεν ἀπολύτως μετὰ τὰς ἐν λόγῳ δύο ἐπιχειρήσεις διὰ τὰς ὁποίας καὶ ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ τὰς υλοθετήσῃ.

»Ὁ βασιλεὺς προτίθεται ἐν συνεννοήσει καὶ μετὰ τὴν βοήθειαν τῆς Ἀνωτάτης Διοικήσεως Στρατοῦ νὰ ἀποστείλῃ τὸν κ. Μοσχούλαν καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Μοσχούλας πρόκειται νὰ ἐπιδώσῃ προσωπικὴν ἐπιστολὴν τοῦ βασιλέως εἰς ἄτομα περιωπῆς, διὰ τῆς ὁποίας προτρέπει ὁ βασιλεὺς τὰ ἐν λόγῳ πρόσωπα καὶ τὸν πληθυσμὸν νὰ προβοῦν εἰς τὰς κάτωθι ἐνεργείας :

- ΠΡΩΤΟΝ** : Ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει νὰ ὑπακούσουν εἰς μίαν ὑπὸ τοῦ Βενιζέλου διατασσομένην ἐπιστράτευσιν.
- ΔΕΥΤΕΡΟΝ** : Ἐὰν παρ' ὅλα ταῦτα πραγματοποιηθῇ ἡ ἐπιστράτευσις, νὰ ὑποκινήσουν τὰ στρατεύματα εἰς παράδοσιν τῶν πρὸς τὰς Κεντρικὰς Δυνάμεις, καὶ
- ΤΡΙΤΟΝ** : Νὰ προπαρασκευάσουν τὴν χώραν διὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ βασιλέως.

»Περαιτέρω, αἱ ἤδη ὑπηρετοῦσαι ἡλικίαι τῶν ἐτῶν 1916 καὶ 1917 νὰ λάβουν τοιαύτας ὁδηγίας, ὥστε εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν θὰ ἐφθάναν εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ μετώπου νὰ αὐτομολήσουν πρὸς τὰς τάξεις τῶν Κεντρικῶν Δυνάμεων.

»Ὁ Μοσχούλας πρόκειται νὰ μεταφερθῇ δι' ὑποβρυχίου εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὸ ὅποιον καὶ θὰ τὸν ἀποβιβάσῃ πλησίον τοῦ ἀγροκτήματός του (εἰς τὴν θέσιν Μπούτζι, σταθμὸν τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Πύργου - Κυπαρισσίας). Ἔχει τὴν ἐντολὴν νὰ ὀργανώσῃ εἰσαγωγικῶς τὰς ἐν λόγῳ ἐπιχειρήσεις ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν πρώην ὑπουργῶν Ρούφου, Δημητρακοπούλου, Τρικούπη καὶ ἐν συνεχείᾳ συνδεόμενος μετὰ ἐνίων Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν (τοῦ ταγματάρχου Γενηκῶστα, τοῦ στρατηγοῦ Κουμουνδούρου καὶ ἄλλων μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τινες ἐπιτελικοὶ ἀξιωματικοὶ ὑπηρετοῦντες εἰς τὸ βενιζελικὸν Γενι-

κόν Ἐπιτελεῖον) νά ὀργανώσῃ ὑπηρεσίαν μονίμου διαβιβάσεως πληροφοριῶν.

»Ὁ Μοσχούλας θά λάβῃ ὡς βοηθὸν μεν ἑαυτοῦ τὸν ἀδελφὸν ἑνὸς ὑπὸ περιορισμὸν εὐρισκομένου ἀξιωματικοῦ τοῦ Ναυτικοῦ ὀνόματι Ἀγγελίδη ἢ ἕναν ἀξιωματικὸν ἀπὸ τὸ Γκαϊρλιτς (πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ὁ βασιλεὺς ἀπέστειλεν εἰς τὸ Γκαϊρλιτς τὸν ὑπασπιστὴν του) ἢ τέλος καὶ ἕναν ἀξιωματικὸν ἀπὸ τὸ περιβάλλον τοῦ βασιλέως.

»Μετὰ τὸν σχηματισμὸν ἑνὸς κομιτάτου πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἀπαριθμηθέντων ΠΡΩΤΟΝ ἕως ΤΡΙΤΟΝ σκοπῶν, θά ἐπιστρέψῃ ὁ Μοσχούλας, ὡς λέγει, καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἑλβετίαν (δι' ὑποβρυχίου). Οἱ συνοδοὶ του θά μείνουν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

»Ἡ σύνδεσις μετὰ τοῦ κομιτάτου θά ἦτο δυνατὸν νά ἐπιτευχθῇ:

α) Δι' ὑποβρυχίων (σύστημα γραμματοκιβωτίων), καὶ

β) Μέσω Ἡπείρου διὰ τοῦ ἀλβανικοῦ μετώπου πυρός. Τὴν γραμμὴν ταύτην θά διέλθουν συνοδεῖα ἀγγελιαφόρων δύο ἄτομα: Ὁ Νικηφόρος, ἔμπορος ἐκ Κερκύρας, κάτοχος ἰταλικῆς ἀδείας ἐλευθέρας κινήσεως διὰ τὴν Ἡπειρον, ὡς καὶ ὁ Ἕλληνας ἐφέτης Κερκύρας Δημήτριος Σκουφός.

Διὰ τὰς περιπτώσεις α) καὶ β) εἶναι ἀναγκαῖον νά καθορισθοῦν ἀκόμη καὶ ἄλλαι λεπτομέρειαι.

»Περὶ τῆς σχεδιαζομένης μονίμου ἐπαφῆς μετὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι δημιουργηθησομένων κομιτάτων λέγεται ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν θέλει ἐπισήμως νά γνωρίζῃ τίποτε, διότι ἐκεῖνος ὡς βασιλεὺς, ἐπιθυμεῖ, ὅπως εἶπε, νά μὴ ἔχῃ σχέσιν μὲ τὴν ἀπὸ στρατιωτικῆς πλευρᾶς ἀνίχνευσιν τῆς χώρας.

2ον

»Ὁ βασιλεὺς ἐπεφόρτισε τοὺς Ἀκρατόπουλον καὶ Μοσχούλαν νά συζητήσουν μετὰ τῆς Ἀνωτάτης Διοικήσεως Στρατοῦ τὴν οικονομικὴν ἐνίσχυσιν τῆς ὡς ἄνω ὀργανώσεως. Ὁ βασιλεὺς θέλει νά ἔχῃ περίπου τρία ἑκατομμύρια (φράγκα). Ἐκ τούτων πρόκειται τὰ δύο νά διατεθοῦν ὑπὲρ τῶν ἐν μεγάλῃ ἀθλιότητι εὐρισκομένων οἰκογενειῶν τῶν κρατουμένων ἀξιω-

ματικῶν, καὶ ἓν ἑκατομμύριον διὰ τὴν ἴδρυσιν καὶ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ προμνησθέντος κομιτάτου.

»Ὁ βασιλεὺς δὲν θέλει νὰ δεχθῆ τὸ ποσὸν αὐτὸ ὡς προσωπικὸν δάνειον, ἀλλ' ἐπιθυμεῖ ὅπως τὸ ἐν λόγῳ δάνειον τῶν 3.000.000. — χορηγηθῆ εἰς εἰκονικὰ πρόσωπα ὀνομασθησόμενα ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ τὰ ὁποῖα, ὡς εἶναι πεπεισμένος ὁ ἄναξ, θὰ χρησιμοποιήσουν τὸ ποσὸν ἐφ' ᾧ σκοπῶ ἐχορηγήθη. (Τὰ ἐν Ἑλβετία πρόσωπα ἐμπιστοσύνης τοῦ βασιλέως θὰ ὑπέγραψαν τὸ ἐπίσημον ἔγγραφο τοῦ δανείου παροῦσία τοῦ βασιλέως. Ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς δὲν δύναται νὰ ὑπογράψῃ διότι, ὅπως λέγει, θὰ παρέδιδε διὰ τῆς ὑπογραφῆς του εἰς χεῖρας τῶν πιστωτῶν του ἓνα ἐργαλεῖον).

»Τὰ πρόσωπα ἐμπιστοσύνης τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου, κατὰ κύριον λόγον ὁ κ. Ἀκρατόπουλος, διὰ τὸ ποσὸν τὸ ὁποῖον θὰ τοὺς κατέβαλε ὁ ἐν Βέρνην καισαροβασιλικὸς στρατιωτικὸς ἀκόλουθος, θὰ ἐπρομηθεύοντο εἰς τὴν Ἑλβετίαν πιστωτικὴν ἐπιστολήν, ἣν λαμβάνων μεθ' ἑαυτοῦ εἰς Ἑλλάδα ὁ Μοσχούλας θὰ ἐνεχειρίζεν εἰς τὸν Κουμουνδοῦρον, τὸν Χαρίλαον καὶ ἄλλα ἐμπιστὰ πρόσωπα πού θὰ κατωνόμαζεν ὁ βασιλεὺς.

3ον

»Περαιτέρω προτίθεται ὁ βασιλεὺς νὰ δώσῃ ὁδηγίαν εἰς τὸν τέως ὑπουργὸν Δημητρακόπουλον, ἵνα, εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν θὰ ἐγκατέλειπεν ἡ Ἀντάντ τὴν Θεσσαλονίκην, νὰ ἐνεργήσῃ ἀμέσως τὴν πτώσιν τοῦ Βενιζέλου, νὰ ἐκθρονίσῃ διὰ τῆς κοινοβουλευτικῆς ὁδοῦ τὸν Ἀλέξανδρον καὶ νὰ καλέσῃ εἰς τὸν Θρόνον τὸν Κωνσταντῖνον. Ὁ βασιλεὺς θὰ ἐπανήρχετο ἐν συνεχείᾳ ἀμέσως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Διὰ τὸ χρονικὸν αὐτὸ σημεῖον θὰ ἐπεθύμει ὁ βασιλεὺς τὴν ἀποδέσμευσιν τῶν παλαιότερον παραγγελθέντων διὰ τὴν Ἑλλάδα 30.000 τυφεκίων. Προηγουμένως ὅμως θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχουν σταλῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα 3.000 περίστροφα μετὰ τῶν σχετικῶν σφαιρῶν διὰ νὰ καταστῆ δυνατὸς ὁ ἐξοπλισμὸς τῶν βασιλοφρόνων πρὸς πραγματοποίησιν τῆς πτώσεως τοῦ Βενιζέλου.

ΣΤΟΓΙΑΚΟΒΙΤΣ, ταγματάρχης (ἰδιοχείρως)»

Κ. Π. Ενεπεκίδης : «Ἡ βασιλικὴ ανταρσία». Σελ. 8-11.

6. Το τηλεγράφημα του Βενιζέλου στον πρωθυπουργό της Αγγλίας που δείχνει τις επιθετικές τάσεις της Ελλάδος προς τον Κεμάλ

Ἀθῆναι, 22 Σεπτεμβρίου / 5 Ὀκτωβρίου 1920

«Ἀπόρρητον. Ὑποχρεωμένος νὰ λάβω ἐπειγόντως ἀποφάσεις διὰ τὴν ἀποστράτευσιν τοῦ στρατοῦ τοῦ ὁποίου ἡ ἀπεριόριστος διατήρησις εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν θὰ εἶναι εἰς τὸ ἐξῆς ἀδύνατος διὰ λόγους πολιτικούς καὶ οἰκονομικούς καὶ περιττὴ ἐφ' ὅσον δὲν προβλέπεται χρησιμοποίησις του, παρακαλῶ τὴν Ὑμετέραν Ἐξοχότητα νὰ μοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ ἐκθέσω τὰς ἀπόψεις μου ὡς πρὸς τὴν κατάστασιν ἐν Μ. Ἀσίᾳ ἣτις δὲν παύει νὰ μὲ ἀπασχολῇ. Εἶμαι πεπεισμένος ὅτι ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις [τῆς Κωνσταντινουπόλεως] δὲν θὰ εἶναι ποτὲ εἰς θέσιν νὰ ὑποτάξῃ τὸν Μουσταφᾶ Κεμάλ καὶ ὅτι θὰ ἦτο εἰς ἄκρον ἐπικίνδυνον νὰ ἐγκριθῇ ἡ αἴτησις αὐτῆς πρὸς σχηματισμὸν νέων μεραρχιῶν καθ' ὅσον αὐταὶ θὰ κατέληγον μοιραίως εἰς ἐνίσχυσιν τῶν ἐθνικιστῶν. Ἡ παρὰ τὰς τῆς σημερινῆς καταστάσεως ἐν Μ. Ἀσίᾳ θὰ ἦτο πλήρης κινδύνων διὰ τὸ μέλλον. Ἡ ἀπραξία τῶν Συμμάχων θὰ ἀποθρασύνῃ τὸν Κεμάλ, θὰ συμπληρώσῃ τὴν καταστροφὴν τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν καὶ θὰ ἀφήσῃ ἐλευθερίαν κινήσεων εἰς ὠρισμένας Δυνάμεις αἰτινες ραδιουργοῦν χρησιμοποιοῦσαι τὸν Κεμάλ καὶ τὸν μπολσεβικισμὸν μὲ σκοπὸν νὰ παρεμποδίσουν τὴν εἰρήνευσιν τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ μόνον ριζικὸν φάρμακον θὰ ἦτο μία νέα ἐκστρατεία μὲ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν ὀριστικὴν καταστροφὴν τῶν δυνάμεων τοῦ Κεμάλ περὶ τὴν Ἄγκυραν καὶ τὸν Πόντον καὶ μὲ τὰς ἐξῆς συνεπείας: Πρῶτον : τὴν ἐκδίωξιν τῶν Τούρκων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἣτις μὲ τὴν ζώνην τῶν Στενῶν θὰ ἀπετέλει χωριστὸν κράτος ποῦ θὰ ἦτο μοναδικὴ καὶ ἀποτελεσματικὴ ἐγγύποις τῆς ἐλευθερίας τῶν Στενῶν. Δεύτερον : τὴν σύστασιν χωριστοῦ κράτους εἰς τὸν Πόντον μὲ τοὺς ἀπομείναντας ἐκεῖ Ἕλληνας, καὶ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι μετῆνάστευσαν κατὰ τὴν τελευταίαν 50ετίαν καὶ διεσπάρσαν εἰς τὴν Ν. Ρωσίαν διὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὰς τουρκικὰς διώξεις. Οὗτοι ἀνέρχονται εἰς 800 χιλ. Τὸ κράτος αὐτὸ συνεργαζόμενον μετὰ τῆς Ἀρμενίας καὶ τῆς Γεωργίας θὰ ἐσχημάτιζεν ἰσχυρὸν φραγμὸν κατὰ τοῦ ἰσλαμισμοῦ καὶ ἐνδεχομένως κατὰ τοῦ ρωσικοῦ ἰμπεριαλισμοῦ.

Αἱ δυνάμεις ἅς διαθέτει ἡ Ἑλλάς σήμερον θὰ ἐπῆρκουν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς πλήρους ἐπιτυχίας τῆς ἐπιχειρήσεως αὐτῆς, ἀλλὰ διὰ πολιτικούς καὶ οἰκονομικούς λόγους ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θὰ εὐρίσκετο ἐν ἀδυναμίᾳ νὰ ἀναλάβῃ μόνη τὴν σχετικὴν πρωτοβουλίαν καὶ εὐθύνην, ὡς συνέβη τὸν παρελθόντα Ἰούνιον¹. Θὰ ἦτο ἐν τούτοις ἐτοίμη νὰ συνεργασθῇ μὲ ὅλας αὐτῆς τὰς δυνάμεις μετὰ τῆς Ἀγγλίας ἐὰν αὕτη ἦτο διατεθειμένη νὰ ἀναλάβῃ τὴν τοιαύτην πρωτοβουλίαν διὰ νὰ ἐκπληρωθοῦν οἱ ὡς ἄνω ἀντικειμενικοὶ σκοποὶ² καὶ ἐὰν ἐδέχετο νὰ παράσχῃ εἰς τὴν Ἑλ-

λάδα τὴν πρὸς τοῦτο ἀναγκαίαν οἰκονομικὴν βοήθειαν. Ἐὰν ἡ Βρετ. Κυβέρνησις συμμερίζεται τὰς ἀνωτέρω ἀπόψεις παρίσταται μεγίστη ἀνάγκη ὅπως ἡ σχετικὴ ἀπόφασις ληφθῆ ἄνευ ἀναβολῆς καθ' ὅσον μετὰ τινὰς ἐβδομάδας ἀρχίζει ἐν Μ. Ἀσίᾳ ἡ χειμερινὴ περίοδος ἣτις θὰ καθίστα τὴν ἐπιχείρησιν σχεδὸν ἀδύνατον. Ἐὰν δὲν ληφθῆ ἐντελῶς ἀμέσως ἡ ἀπόφασις, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θὰ χρειασθῆ νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ σχέδιον τῆς ἀποστρατεύσεως πρὸς τὴν ὁποίαν σημαντικοὶ λόγοι πολιτικῆς φύσεως ὠθοῦν αὐτήν. Ἡ Κυβέρνησις προβλέπει ὅτι μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἀποστρατεύσεως ἡ χώρα θὰ ᾔτο ἀπρόθυμος ἕϊά νέαν ἐπιστράτευσιν ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν. Παρακαλῶ κλπ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ».

Β. Δ. Μόστρας : «Ἡ Μικρασιατικὴ Ἐπιχείρησις». Σελ. 12-14 τοῦ Β' μέρους τοῦ βιβλίου.

7. Η επιστολή του Δ. Μελετόπουλου προς το Γενικό επιτελείο ναυτικού

Ο παρά τη Υπάτη Αρμοστεία

Αντιπλοίαρχος Δ. ΜΕΛΕΤΟΠΟΥΛΟΣ

Εν Κωνσταντινουπόλει

τη 28 Νοεμβρίου / 11 Δεκεμβρίου 1922

Περί φωτογραφιών πυρκαϊάς και ωμοτήτων εν Σμύρνη

κ.λπ.

Προς

ΤΟ ΓΕΝΙΚΟΝ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟΝ ΤΟΥ ΝΑΥΤΙΚΟΥ

Εις Αθήνας

Έχω την τιμήν ν' αναφέρω ότι, συνεπεία της υπ' αριθμ. 13102 από 14/27 Νοεμβρίου τηλεγραφικής Διαταγής του Υπουργείου των Εξωτερικών προς την Υπάτην Αρμοστείαν, όπως μεριμνήσω να προμηθευθώ εκ του Αμερικανικού Αντιτορπιλικού Litchfield σειράν φωτογραφιών της πυρκαϊάς και ωμοτήτων εν Σμύρνη, καταρτισθείσαν υπό ερασιτέχνου φωτογράφου του πληρώματος του ειρημένου πλοίου, εγκαίρως απετάθην προς τον Κυβερνήτην τούτου δι' επιστολής μου, ζητήσας την μεσολάβησίν του. Καθυστερούσης της απαντήσεώς του μετέβη εις το πλοίον ο υποφρονεστής Ν. Ποριώτης, γενόμενος φιλοφρονέστατα δεκτός υπό των Αμερικανών αξιωματικών. Ούτοι όμως, εις σχετικήν παράκλησίν του, εδήλωσαν ότι προ πολλού ήδη είχαν εκδοθεί αυστηρά διαταγή του Αμερικανού ναυάρχου, απαγορεύουσα την εξαγωγήν οιασδήποτε φωτογραφικής εικόνας εκ των πλοίων και διατάσσουσα την καταστροφήν των υπαρχόντων αντιτύπων.

2. Σχετικώς προς τα άνω πληροφορούμαι ότι εις το εντάυθα φωτογραφείον Κωνσταντινίδου είχαν δοθή υπό Αμερικανού προς εκτύπωσιν φωτογραφικαί τινες πλάκες της πυρκαϊάς Σμύρνης. Αλλά κατόπιν ο Αμερικανός μεταβάς εσπευσμένος τας απέσυρεν.

3. Ελλείπει των άνω, έχω την τιμήν να εσωκλείσω αντίτυπα φωτογραφιών τινων εκ Σμύρνης, καθώς και άλλων σκηνών των τελευταίων γεγονότων, τα οποία ηδυνήθην αλλαχόθεν να προμηθευθώ.

Ευπειθέστατος,
Δ. Μελετόπουλος, Αντιπλοίαρχος
(υπογραφή)

Γ. Π. Καψής : «Η μαύρη Βίβλος». Σελ. 13-14.

8. Απόσπασμα Από το ημερολόγιο του Παντελή Πρινιωτάκι

Ἐλλεπάλληλοι καταφθάνουν ἀλληλοσυγκρουόμεναι αἱ διαταγαί αἱ καθορίζουσαι τ' ἀτμόπλοια εἰς τὰ ὁποῖα ἕκαστον τμήμα θά ἐπιβιβασθῆ καί ὁμως ἡ ἐπιβίβασις ὄλως ἀδικοιολογήτως ἐπὶ ὥρας καθυστερεῖ ἀρχίσασα τέλος μόλις τήν μεσημβρίαν, ἐνῶ εἵμεθα ἐπὶ τόπου ἀπὸ τοῦ μεσονυκτίου τὰ δέ πλοῖα ἦσαν ὑπ' ἀτμόν. Ἐγώ, ὡς ὑπασπιστής τοῦ Συν/τος, ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας, ἐπωφεληθεῖς τοῦ πλευρίσματος παρά τήν ἀποβάθραν α/π., κατώρθωσα τήν φόρτωσιν 86 κελήτων καί μεταγωγικῶν τοῦ Συν/τος ἐκ τῶν καλλιτέρων, ἀδιαφορῶν ἂν ἐπὶ τοῦ α/π. τούτου θά ἐπεβιβάζοντο ἢ οὐ τμήματα τοῦ Συν/τός μας καί ἀποβλέπων ἀπλῶς εἰς τήν σωτηρίαν τῶν κτηνῶν τούτων, ὑπεχρεώθην ὁμως ἀπό τόν Ἐπιτελάρχην τῆς Μεραρχίας Ταγ/ρχην κ. Βάρσον Γ., εἰς γνῶσιν τοῦ ὁποίου περιῆλθε τό γεγονός, ὅστις καί μέ παρετήρησεν διὰ τήν ἄνευ διαταγῆς φόρτωσιν κτηνῶν, νά ἐκφορτώσω αὐτά, πλὴν τῶν κελήτων τοῦ Ἐπιτελείου τοῦ Συν/τος, τούς ὁποίους διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐσώσαμεν, ἐνῶ τὰ λοιπά ἐκφορτωθέντα παρέμειναν ἐπὶ τόπου περιελθόντα εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ.

Π. Πρινιωτάκις : «Ατομικόν Ημερολόγιον Μικρά Ασία 1912-1913». Σελ.213.

9. Οι μαρτυρίες των Ελλήνων για τη βαρβαρότητα που έδειξε ο Τουρκικός στρατός κατά την κατοχή της Σμύρνης

ν. Ιωάννης Κούμογλου

Εξέταση μάρτυρος

Εν Θεσσαλονίκη, τη 4η Νοεμβρίου 1922

Ερ.: Πώς ονομάζεσαι κ.λπ.

Απ.: Ιωάννης Κούμογλου. Εγεννήθην και κατοικώ εις χωριόν Τομάζι της Σμύρνης, παντοπώλης, διαμένω δε προσωρινώς ενταύθα. Ετών 64, Έλλην Χριστιανός Ορθόδοξος. (Σημ. Είναι συγκινητικό ότι όλοι όσοι εξετάζονται αναφέρουν σαν μόνιμη κατοικία τους τις πόλεις και τα χωριά τους στην Μ. Ασία. Και αναφέρουν ως προσωρινή την διεύθυνσή τους στην ηπειρωτική Ελλάδα. Πιστεύουν, ακόμη τότε, ότι θα γυρίσουν στις αγαπημένες τους πατρίδες).

Ερ.: Γνωρίζεις αν...

Απ.: Έμενα στο χωριό Τομάζι, ένα τέταρτο έξω από την Σμύρνη... Γύρω στις 10 το πρωί, την μέρα που κατελήφθη η Σμύρνη, είδα με τα μάτια μου να μπαίνει στην πόλη στρατός, κεμαλικός, όχι άτακτοι τσέτες. Πήρα αμέσως την γυναίκα μου και τις κόρες μου και τις κατέβασα στην παραλία για να φύγουμε. Εγώ επέστρεψα στο σπίτι για να πάρω μερικά πράγματα μαζί μου. Αλλ' όταν έφθασα στο χωριό είχαν μπει οι κεμαλικοί... Κι είδα με τα μάτια μου να σκοτώνουν με τις λόγχες τους τους γείτονές μου Γεώργιο Ρουμελιώτη, παντοπώλη, Δημήτρη Τζιοζέλιο, κτηματία, την γυναίκα του Ραλλιώ, την εγγονή του Χαραλαμπία

και δύο Έλληνες στρατιώτες που είχε κρύψει στο σπίτι του...

...Λίγο παρακάτω είδα να σκοτώνουν έναν άλλο γείτονά μου, τον Διαμαντή, που δεν θυμάμαι το επώνυμό του, την γυναίκα του Ελένη και την κόρη του Μαρίνα... Είδα να σκοτώνουν την γριά Αντωνίτσα Καραχάλιου, την κουμπάρα μου, την μαμή Μαγδαληνή και τον Κωστή Κυπραίο και το παιδί του Χαρίτονα που ήταν στρατιώτης...

...Φεύγοντας, είδα πιο κάτω να κόβουν τον λαιμό του ξαδέλφου μου Νικόλαου, που είχαν προηγουμένως καταληστέψει...

...Έφυγα προς το Κορδελιό. Στο δρόμο είδα κεμαλικούς στρατιώτες να σκοτώνουν τέσσαρες βοσκούς για να τους πάρουν τα πρόβατα. Είδα ακόμη να σκοτώνουν με τις λόγχες τους τον Γεωργάκη Μπεγιαμίν Πανταζή και δύο άλλους που δεν γνώριζα... Στο Κορδελιό, η ανεψιά μου Κατίνα Τσίχλη, ηλικίας 50 ετών περίπου, μου περιέγραψε πως είδε Τούρκους στρατιώτες ν' ατιμάζουν τα τρία κορίτσια της...

Και ο ανακριτικός υπάλληλος σημειώνει: «Ενταύθα ο μάρτυς κατελήφθη υπό λυγμών».

Έμεινα 15 μέρες στην Σμύρνη υπό κεμαλικήν κατοχή. Εκτός από τους φόνους που ανέφερα, είδα κι άλλους σκοτωμούς, αλλά ήταν τέτοια η κατάσταση μου που δεν θυμάμαι τα ονόματά τους... Κάθε μέρα η θάλασσα έβγαζε πτώματα Χριστιανών που είχαν σκοτώσει οι Τούρκοι...

...Βλέποντας ότι ο διωγμός συνεχιζότανε κι όσοι χριστιανοί γλιτώνανε τους οδηγούσαν στο εσωτερικό, αναγκάστηκα να φύγω, εγκαταλείποντας όλη την περιουσία μου, κινητή κι ακίνητη. Το βιος μου το είχε αρπάξει τουρκική περίπολος...

...Στην προκυμαία της Πούντας όπου είχαμε μαζευθεί, οι Τούρκοι μας πήραν ό,τι είχαμε και δεν είχαμε. Δεν ξέρω τι θα είχε συμβεί αν δεν μας έσωζαν Αμερικανοί στρατιώτες, τους οποίους και ευγνωμονώ...

...Αντιλήφθηκα με τα μάτια μου Ισραηλίτες να καθοδηγούν τα τουρκικά αποσπάσματα...

...Οι Αρμένιοι ήταν ο κυριότερος στόχος τους. Έριχναν χειροβομβίδες και πετρέλαιο στην αρμενική και ελληνική συνοικία και φεύγοντας έλεγαν ότι τα έκαναν Αρμένιοι... Τις 15 εκείνες μέρες οι φόντοι, οι διωγμοί, οι συλλήψεις συνεχιζόντουσαν με την ίδια ένταση...

Τόρενς Ρέυμον Μόρμεν

Εν τω συνοικισμώ Λεμπέα Αγίας Παρασκευής
Θεσσαλονίκη, τη 9η Νοεμβρίου 1922

Ο κύριος Τόρενς Ρέυμον Μόρμεν, γεννηθείς εν Μιζούρι των Ηνωμένων Πολιτειών, Αμερικανός υπήκοος, κάτοικος της πόλεως Άπλεν 9 της Καλιφόρνιας, διαμένων από του παρελθόντος Οκτωβρίου του 1921 έτους εν Σμύρνη ως καθηγητής της Μουσικής του Διεθνούς Κολεγίου του Παραδείσου Σμύρνης, ηλικίας ετών 23, υπήκοος Αμερικανός Χριστιανός, διερμηνεύοντας του διερμηνέως αυτού Παναγιώτη Παπαδοπούλου εξ Ικονίου, διηγείται ότι:

Εν Σμύρνη, μετά την υποχώρησιν του ελληνικού στρατού, παρεκλήθην υπό του κυρίου Στεργιάδου αρμοστού Σμύρνης όπως αναλάβω υπό την προστασίαν της αμερικανικής σημαίας την φύλαξιν και εις Ελλάδα μεταφοράν των ορφανών των εν Μπαϊρακλή Τραπακοϊ Μπουτζά τριών ελληνικών ορφανοτροφείων, πράγμα το οποίο και εγώ ευχαρίστως απεδέχθην και εξετέλεσα. Ένεκα της κεμαλικής εισβολής εγώ είχον καταφύγει εις το τμήμα Μπουτζά όπου άμα τη εισβολή επурπολήθη μια οικία. Είδον περί τας δέκα χιλιάδας στρατιωτών Τούρκων συντεταγμένων με επικεφαλής αξιωματικούς, τούτους δε ηκολούθη πλήθος μέγα ατάκτων τσετών και χωρικών, οι οποίοι υπό τα όμματα και την ανοχήν των αξιωματικών και των συντεταγμένων στρατιωτών επεδόθησαν εις λεηλασίας κατά των ελληνικών και αρμενικών οικιών.

Την 10ην Σεπτεμβρίου (ν.ημ.) εγώ και ο διερμηνεύς μου Παναγιώτης Παπαδόπουλος, ο και σήμερα διερμηνεύων, ήμεθα εις το παράθυρον του τμήματος Μπουτζά, είδομεν δ' εκείθεν ένα λοχίαν Τούρκον και τέσσαρας στρατιώτας Τούρκους να οδηγούσιν εκτός της πόλεως τρεις ιερείς

Έλληνας αλλόφρωνας και εν απελπιστική καταστάσει. Εις ερώτησίν μου απάντησεν ότι τους οδηγεί ίνα ανακρίνει αυτούς. Δεν τον είστευσα όμως διότι αι κινήσεις των στρατιωτών και η διεύθυνσις εις ην τους ωδήγουν και ήτις δεν έφευγεν εις κυβερνητικόν τι γραφείον μοι ενέπνευσε την πεποίθησιν ότι ωδηγούνται εις θάνατον. Εις το ορφανοτροφείον Μπουτζά όπου ευρισκόμην είχον καταφύγει περί τα διακόσια γυναικόπαιδα, Έλληνες εκ Μπουτζά και Σεβδήκιοϊ. Στρατιώται Τούρκοι με επί κεφαλής ταγματάρχην και δύο ετέρους αξιωματικούς προσήλθον και μου εξήτησαν να τους παραδώσω όλους τους καταφυγόντας εκεί. Εγώ ηρνήθην να ανοίξω και να τους παραδώσω. Όταν όμως μου υποσχέθησαν επί λόγω τιμής ότι δεν θα βλάψωσιν κανέναν και ότι θ' αφεθώσιν όλοι ελεύθεροι, είστευσα εις τη δοθείσαν στρατιωτικήν υπόσχεσιν και επέτρεψα να τους παραλάβουν και τους οδηγήσουν εις το Διοικητήριον, όπου έπεμψα και τον ως άνω διερμηνέα μου Παναγιώτην, όστις όμως επιστρέψας μετ' ολίγον με διηγήθη τρέμων και αλλόφρων εκ φόβου και ταραχής ότι όλους τους οδηγηθέντας εις το διοικητήριον τους εκακοποίησαν και τους εβασάνισαν τόσον ώστε να μη δυνηθεί πλέον να υπομείνει το θέαμα. Και επέστρεψε διά να μοι αναγγείλει τα συμβάντα. Κατόπιν είδα εντός των δρόμων πολλά πτώματα Χριστιανών, μεταξύ των οποίων διέκρινα και ανεγνώρισα εντός της αγγλικής εκκλησίας τα πτώματα των επίσης υπό Τούρκων φονευθέντων δύο Ολλανδών... Όσον αφορά την αποδιδομένην πυρκαϊάν, είμαι της γνώμης ότι εφόσον αυτή ήρχισε το πρώτον εκ της αρμενικής συνοικίας δεν είναι δυνατόν να ετέθη παρ' αυτών.

Είδον ιδίοις όμμασι να ληστεύωσιν οι Τούρκοι στρατιώται και πολίται τας αμερικανικάς οικίας των οι ένοικοι επί τη προσεγγίσει του κεμαλικού στρατού και τη γνωσθείση διαγωγή του είχον αναχωρήσει, ετραυμάτισαν δε και τον Άγγλον υπήκοον κύριον Αλέξανδρον Μακλάκλιν, διευθυντήν του εν Σμύρνη αμερικανικού κολεγίου. Έβλεπα καθ' εκάστην να καταδιώκωσι Χριστιανάς γυναίκας και μάάλιστα που εξέσχισαν τα φορέματα, τας οποίας παρελάβομεν εντός του ορφανοτροφείου και εσώσαμεν από τους όνυχας των Τούρκων. Ενώ δε και αυτός ο Κεμάλ ήλθεν εις

το ορφανοτροφείον και όσον έμεινεν διεβεβαίον τον λαόν να μη φοβείται και ότι κανείς δεν θα πάθει τίποτε, τότε συνέβησαν τοιαύται θηριωδίαί οίας ανέφερα ανωτέρω μετά της αυτής αγριότητος καθ' όλον το εκεί διάστημα της διαμονής μου.

Αγγελική Ευαγγ. Παντελάκη

Εν τω συνοικισμώ Λεμπέα Αγίας Παρασκευής,
Θεσσαλονίκη, τη 9η Νοεμβρίου 1922

Αγγελική, σύζυγος Ευαγγέλου Παντελάκη, εκ Μαγνησίας, κάτοικος Σμύρνης, ετών 37.

Είδα κεμαλικούς στρατιώτες μαζί με αστυνομικούς να έχουν συλλάβει πολλά κορίτσια... Τα οδήγησαν σ' ένα μαγαζί και τα ατίμαζαν... Οι κραυγές τους ακουγόντουσαν σπαρακτικές...

...Τον Κώστα Κεχαγιά τον σκότωσαν και του πήραν 400 πρόβατα...

...Στο Μπαϊρακλή μάς έπιασαν, μαζί με τον σύζυγό μου και τον ανεψιό μου Ιωάννη Π. Σάντον, και μας καταλήστεψαν. Μας πήραν ό,τι χρήματα και κοσμήματα είχαμε. Έφυγαν παίρνοντας και τους δυο άνδρες, που έκτοτε χάθηκαν...

Ελένη Κωνσταντινίδου

Έκθεσις Ελένης Κωνσταντινίδου, εκ Μπαλή Κεσέρ της Μικράς Ασίας.

Ενώ ανεχώρει το Ελληνικόν Σύνταγμα, ηκολούθησα εγώ και ο σύζυγός μου Γεώργιος και η κόρη μου ετών 16 Ελισσάβητ και ο υιός μου Νικόλαος ετών 13 και έτερον μωρό εις τας αγκάλας μου ηκολουθήσαμεν πεζή το Σύνταγμα μη υπάρχοντος μεταγωγικού μέσου. Προχωρούντες, έμεινα οπίσω κατά 1/2 ώραν.

...Μόλις εφθάσαμεν εις Αγρίμια τσέται και χωρικοί μας συνέλαβον και αφού μας εγύμνωσαν έσφαξαν τον σύζυγόν μου και το άρρεν τέκνον μου. Εμέ δε και την 16τή κόρη

μου αφού ητίμασαν διά της βίας και διαμέλισαν προηγουμένως το εις τας χείρας μου βρέφος. Κατόπιν ήλθεν κάποιος αρχιληστής Πετέσης Τσιτμές, όστις μας απηλευθέρωσεν, και εφθάσαμεν εις το Κιουνκερμές όπου εστάθμευε το Σύνταγμα, εκείθεν εις Ακτσοϊ και από εκεί εις Μυτιλήνην όπου μας περιποιήθη ο ιατρός κύριος Γεώργιος Καλλιπολίτης.

Ευθυμία Π. Σάντου

Εν τω συνοικισμώ Λεμπέα Αγίας Παρασκευής,
Θεσσαλονίκη, τη 9η Νοεμβρίου 1922

Ευθυμία, θυγάτηρ Πέτρου Σάντου, εκ Μαγνησίας, ετών 17.

Όλοι οι κάτοικοι της Μαγνησίας καταφύγαμε με τις οικογένειές μας στην Σμύρνη...

...Κεμαλικόι στρατιώτες, απειλώντας μας με τις λόγχες τους, μας ελήστευαν... Μπροστά μας σκότωσαν τον Σμυρνιό Γεώργιο Γκουρέ, 22 ετών, και τρεις Έλληνες στρατιώτες...

...Είδαμε ένα κορίτσι από τον Κουκλουτζά της Σμύρνης και την Ιωάννα του Χωματά από την Μαγνησία να τις ατιμάζουν μπροστά στον μνηστήρα της Ιωάννας, τον Νίκο, που μετά τον σκότωσαν...

...Άρπαζαν νεαρές γυναίκες και παρθένες, θυμάμαι δε την Σουλτάνα του Τρίγκατζη, από την Μαγνησία, που ήταν πολύ ωραία γυναίκα... που αφού την λήστεψαν την πήρε ένας Τούρκος αξιωματικός στο χαρέμι του. Την άλλη μέρα μάλιστα ανάγκασε την μητέρα της να φέρει στο σπίτι του τα προικιά της... Τον αδελφό μου Ιωάννην Σάντον απήγαγαν άγνωστον πού...

Βασίλειος Μπουρνουσούζης

Εν Βοεμίτση, τη 12 Νοεμβρίου, 1922

Ερ.: Πώς ονομάζεσαι, κ.λπ.

Απ.: Βασίλειος Γεωργίου Μπουρνουσούζης. Γεννήθη-

κα και κατοικώ στην Μουταθένη Μαγνησίας και κατοικώ ως πρόσφυξ ενταύθα, ετών 40.

.....

Την πρώτη ημέρα της κατάληψης της Σμύρνης από τους Τούρκους, πιστεύοντας όπως και πολλοί άλλοι ότι δεν θα γίνει τίποτα, κατέβηκα στην παραλία όπου είδα να μπαίνουν τα πρώτα τμήματα του τουρκικού στρατού. Αξιωματικοί και στρατιώτες κυκλοφορούσαν ανάμεσα στους συναθροισμένους και τους φώναζαν να ζητωκραυγάζουν υπέρ του Κεμάλ και να πετάνε τα καπέλα τους στον αέρα. Σε κάποια στιγμή ένας αξιωματικός φώναξε αγριεμένος σε κάποιον να βγάλει το καπέλο του. Κι όταν εκείνος επεχείρησε κάτι να πει, χωρίς άλλη κουβέντα του κατάφερε μια φοβερή σπαθιά στο κεφάλι και του άνοιξε το κρανίο στα δύο. Τινάχθηκαν αίματα και μυαλά... Στο θέαμα εκείνο μας έπιασε φόβος και σκορπισθήκαμε πανικόβλητοι...

...Κλείσθηκα στο σπίτι μου και δεν έβγαινα έξω, μέχρι την ημέρα της πυρκαϊάς. Κυκλοφορούσαν φοβερές φήμες... ότι στρατιώτες και ο όχλος λεηλατούσαν σπίτια και μαγαζιά.

...Την τρίτη ημέρα φάνηκε πυρκαϊά στην αρμενική συνοικία. Με την βοήθεια του ανέμου, που την ημέρα εκείνη ήταν δυνατός, αλλά και χάρις στους Τούρκους που την αναδαύλιζαν με κάθε τρόπο, η πυρκαϊά γρήγορα φούντωσε, πήρε τρομακτική έκταση κι έζωσε ολόκληρη την χριστιανική Σμύρνη. Πήρα την οικογένειά μου και ό,τι ήταν δυνατόν να μεταφέρουμε και καταφύγαμε κοντά στην Πούντα, όπου είχαν συγκεντρωθεί κι άλλοι πολλοί. Την επομένη, θέλοντας να βρούμε κάποιο καταφύγιο, πήγαμε στο Μπαϊρακλή. Μείναμε εκεί δυο μέρες. Ήμασταν τελείως νηστικοί και κοιμόμαστε στο ύπαιθρο... Την δεύτερη μέρα έφθασαν έφιπποι Τούρκοι στρατιώτες και μας διέταξαν να επιστρέψουμε στα σπίτια μας, όπου θα ζούσαμε, δήθεν, ειρηνικά. Αλλά όταν φθάσαμε στην Πούντα μια επιτροπή από τρεις χοτζάδες και αξιωματικούς μας μάζεψαν και μας έκλεισαν στις αποθήκες της Πούντας. Ήμασταν γύρω στις 25.000 άνδρες, γυναίκες, παιδιά. Μας κράτησαν για δυο μέρες τελείως νηστικούς. Την τρίτη μέρα ξεχώρισαν τους άνδρες για να μας οδηγήσουν, σαν αιχμαλώτους, στους

στρατώνες. Περνώντας μέσα από την τουρκική συνοικία, ένας μανιασμένος όχλος, άνδρες και γυναίκες, ρίχτηκαν επάνω μας και μας χτυπούσαν με ξύλα, πέτρες, ό,τι έβρισκαν. Μέχρι να φθάσουμε στους στρατώνες μέτρησαν 15 από μας, που έπεσαν για να μη σηκωθούν ποτέ...

...Την νύχτα, άτακτοι τσέτες έμπαιναν στο προαύλιο του στρατώνα όπου μας είχαν κλείσει, έπαιρναν 5-10 κάθε φορά και τους ξεγύμνωναν ό,τι είχαν. Ήθελαν κυρίως χρήματα...

...Την επομένη ήλθε φίλος μου υπάλληλος του γαλλικού προξενείου μαζί μ' ένα συνταγματάρχη και με παρέλαβε, λέγοντας ότι είμαι Ισπανός υπήκοος. Στο προξενείο έμεινα 8 μέρες και αφού κατόρθωσα να εφοδιασθώ με γαλλικό διαβατήριο, πληρώνοντας 150 λίρες, μπόρεσα να φύγω με γαλλικό πλοίο και να φθάσω στην Θεσσαλονίκη...

...Στο προξενείο είχαν συγκεντρωθεί τρεις χιλιάδες άτομα, ζητώντας την γαλλική προστασία. Παρ' όλα αυτά, Τούρκοι χωροφύλακες και στρατιώτες άρπαζαν από το πλήθος όποιον φαινότανε πλούσιος, τον οδηγούσαν στα καμένα κι αφού τον λήστευαν τον σκότωναν. Έτσι, από τους 3.000, σωθήκαμε μόνον 800. Πολλοί πλήρωναν μεγάλα ποσά για ν' αποκτήσουν γαλλικό διαβατήριο. Γνωρίζω τέσσερα άτομα μιας οικογένειας που πλήρωσαν 1.400 λίρες, αλλά και πάλι δεν σώθηκαν, γιατί τους πήραν οι Τούρκοι...

...Για τους Αρμένιους γνωρίζω τα εξής: Την πρώτη μέρα κλείσθηκαν στη εκκλησία τους κι όταν όρμησαν οι Τούρκοι για να τους σφάξουν αναγκάσθηκαν ν' αμυνθούν. Στο τέλος, όμως, τους έκαψαν όλους ζωντανούς...

...Οι Τούρκοι βασάνιζαν και εξευτέλιζαν ιδιαίτερα τους Έλληνες αιχμαλώτους. Αξιωματικοί και στρατιώτες υποχρεωνόντουσαν, κάθε μέρα, να σκουπίζουν την προκυμαία και να βγάζουν από την θάλασσα τα πτώματα που επέπλεαν... Είδα στρατιώτη να τον αναγκάζει να τρέχει στην προκυμαία ολόγυμνο ένας Τούρκος στρατιώτης που φώναζε και τους άλλους να τον δουν... Άλλους, μ' έναν ψευδομάρτυρα, τους έστελναν στο στρατοδικείο και τους κρεμούσαν αμέσως. Έτσι τέλειωσαν οι γνωστοί μου. Ο Κωνσταντίνος Φαρμακοποιός από τον Κασαμπά και ο Παρασκευάς Σάλτος από τα Τσομπανιστά...

...Αυτούς που έπεφταν στην θάλασσα για να σωθούν στα

ξένα πλοία τούς πυροβολούσαν από την προκυμαία. Γι' αυτό είχε γεμίσει πτώματα η θάλασσα...

...Οι Τούρκοι έκαναν και φοβερές ακολασίες. Όταν μας κρατούσαν στις αποθήκες της Πούντας, ερχόντουσαν την νύχτα αξιωματικοί και στρατιώτες, άρπαζαν τις ωραιότερες γυναίκες και τις έφερναν την άλλη μέρα. Έτσι απήγαγαν την γνωστή μου Αικατερίνη Βλάχου και την κόρη της Πολυξένη και τις κράτησαν τρεις μέρες. Η Πολυξένη, από όσα υπέφερε τις τρεις εκείνες ημέρες, πέθανε μόλις έφθασε στην Θεσσαλονίκη...

Βασίλειος Ντοκμεντζόγλου

Εν Θεσσαλονίκη τη 5η Νοεμβρίου 1922

Ερ.: Πώς ονομάζεσαι κ.λπ.

Απ.: Ονομάζομαι Βασίλειος Ντοκμεντζόγλου. Γεννήθηκα στην Καισάρεια, τέως εισηγητής της Διεθν. των Μουσουλμανικών Υπηρεσιών Σμύρνης, ετών 41. Διαμένω προσωρινώς ενταύθα, ξενοδοχείον «Φλώρινα».

...Με συνέλαβαν με την κατηγορίαν ότι χρημάτισα υπάλληλος της ελληνικής κυβερνήσεως που αποτελούσε εγκληματική πράξη... Τις μέρες που με κρατούσαν είδα πολλούς να πεθαίνουν από τα φρικτά βασανιστήρια που είχαν υποστεί.

...Την 25η Σεπτεμβρίου με οδήγησαν στους στρατώνες κι από εκεί στο προάστιο Μεσικλή. Τη βαλίτσα με τα πολύτιμά μου την πήρε ο Μουφτής του Συντάγματος Μπεκίρ Σαλτί...

Την 8η Οκτωβρίου έφθασε στο Μεσικλή μια επιτροπή Αμερικανών που μας περιποιήθηκε και μας βοήθησε να μπούμε στα πλοία...

Ανώνυμος

(Σημ.: Από την κατάθεση αυτή λείπει η πρώτη σελίδα με το όνομα του μάρτυρος. Αλλά είναι ιδιαίτερα σημαντική, γιατί αναφέρεται στο μαρτύριο του Χρυσοστόμου Σμύρνης).

...στον (αστυνομικό) σταθμό της Πούντας άλλους 14 μεταξύ των οποίων και 3 Αρμένιους, από τους οποίους ο ένας πέθανε από τον ξυλοδαρμό. Ο υπ' αριθμ. 284 χωροφύλακας έδειρε τους άλλους δύο μέχρι θανάτου. Στην αρχή έδερε κι εμένα με το μαστίγιο, αλλά με άφησε όταν βεβαιώθηκε ότι δεν ήμουν Αρμένιος. Κατά την διάρκεια της φυλάκισής μου αντιλήφθηκα ένα τμήμα από 7.000 περίπου νέους, Χριστιανούς, που τους έπαιρναν στο εσωτερικό, γιατί δήθεν είχαν υπηρετήσει στον ελληνικό στρατό.

...Όταν θέλησα να ρωτήσω γιατί με είχαν φυλακίσει, ο αστυνόμος μου απάντησε ότι κατηγορούμαι πως είχα υπηρετήσει την ελληνική διοίκηση και γι' αυτό την επομένη θα με εκτελούσαν μαζί με τρεις άλλους... Μ' έδωσαν στον υπ. αριθμ. 284 χωροφύλακα να με μεταφέρει στην αστυνομική διεύθυνση του Γιος Τεπέ. Με πήρε χειροδεμένο και καθώς με μετέφερε, μέσα από την παραλία, με χτυπούσε μ' ένα όπλο που είχε κρεμασμένο στον ώμο του. Ο όχλος των Τούρκων, πιστεύοντας ότι είχα συλληφθεί εκείνη την στιγμή, όρμησε εναντίον μου και κινδύνευα ν' ανασκολοπισθώ. Έδωσα τότε στον χωροφύλακα 22 λίρες που είχα κρυμμένες και με προστάτευσε από το πλήθος... Στην αστυνομική διεύθυνση εκρατούντο άλλοι 220, αλλά κανείς δεν μου μιλούσε για να μην κατηγορηθούν σαν συνένοχοι. Στην διάρκεια της κράτησής μου είδα να περνάει ένας φίλος μου, ο Άραβας κλητήρας του Επιμελητηρίου, και τον παρεκάλεσα να ειδοποιήσει τον πρόεδρο Μαχμούτ, παρακαλώντας τον να με σώσει. Ο Μαχμούτ μεσολάβησε στον αστυνόμο Τζελάλ Βέη και με άφησαν ελεύθερο.

...Προσπάθησα να φύγω και πάλι. Αλλά, όταν είχα επιβιβασθεί στο πλοίο, έφθασε μια ίλη ιππικού που με αναζητούσε. Με συνέλαβαν και πάλι και με οδήγησαν στον Σαλεπτζή Χαν, που τον περιστοιχίζαν δύο αξιωματικοί, κι αυτός διέταξε να με κλείσουν στη φυλακή... Στους στρατώνες που με οδήγησαν αναγνώρισα τον επιλοχία Χαφούζ, που τον γνώριζα από πολύ καιρό. Είχε χρηματίσει ακόλουθος του θετού πατέρα μου Καχάπη, όταν ήταν βοηθός νομάρχου Σεβάστειας. Χάρης στον Χαφούζ, δεν με λήστευσαν, όπως τους άλλους. Την νύχτα άκουγα φωνές, κραυγές πόνου και βογκητά. Ο Χαφούζ μου είπε ότι χτυπούσαν με

λόγγες τους κρατούμενους για να τους παραδώσουν τα χρήματα και τα τιμαλφή που κρατούσαν. Κι ο επικεφαλής αξιωματικός τούς απειλούσε ότι όσοι φώναζαν θα τους εκτελούσαν επί τόπου.

...Δυο μέρες αργότερα με οδήγησαν και πάλι στον Κεντρικό Σταθμό. Εκεί είδα τον Γεώργιο Φουρνατζήν. Τον είχαν δεμένο σ' έναν ψηλό πάσσαλο, στο αποχωρητήριο του σταθμού. Είχε μια μεγάλη πληγή στο στήθος και μαχαιριές στα μάγουλά του. Η μια μαχαιριά ήταν τόσο βαθιά, ώστε φαινόταν τα δόντια του. Λίγες ώρες αργότερα πέθανε από αιμορραγία, δεμένος στον πάσσαλο... Είδα, ακόμη, να πεθαίνει από άγριο ξυλοδαρμό, τον Γεώργιο Καρπαθέ, κρεοπώλη στο Σαλαχανά.

...Στον Κεντρικό Σταθμό έφεραν και τον γιατρό Σοφούλη. Ο Καρπαθές τον παρακάλεσε να βοηθήσει μια γυναίκα κρατούμενη κι αν μπορούσε ν' αναγνωρίσει ποια ήταν. Ο γιατρός είδε μια γυναίκα που φορούσε μια μόνο πουκαμίσα, κι αυτή ματωμένη στην περιοχή των γλουτών. Το βλέμμα της ήταν απλανές και δεν γνώριζε κανέναν ούτε αντιλαμβανότανε τι συμβαίνει. Παρά την κατάντια της αναγνώρισε την κόρη του Ολλανδού Όσκαρ Βαν Λενέπ, μια πανέμορφη νέα που οι Τούρκοι, αφού την καταλήστεψαν, την εβίασαν επανειλημμένα με αποτέλεσμα να χάσει τα λογικά της. Ο πατέρας της, που έμενε στην Μασσαλία, ήταν ιδιοκτήτης του τσιφλικιού Μαλκατζίκ και αναζητούσε την κόρη του προσφέροντας μεγάλη αμοιβή σ' όποιον θα του έδινε πληροφορίες για το πού βρίσκεται.

...Αργότερα, έφεραν και τον γραμματέα της Μητροπόλεως Παν. Κορωνάιον, τον αδελφό του Μητροπολίτη Ευγένιον και τον Φαρλέκαν, που τους κατηγορούσαν ότι δεν είχαν αποκαλύψει το μέρος όπου έμενε ο Άγιος Εφέσσου.

...Δωροδοκώντας έναν αστυνομικό με 10 λίρες Τουρκίας πληροφορήθηκα ότι η υπόθεσή μου θα κριθεί οριστικά στο στρατοδικείο και γι' αυτό με επανέφεραν στους στρατώνες, όπου συνάντησα και πάλιν τον Χαφούζ που μου παραπονιότανε ότι από τις λεηλασίες των χριστιανικών περιουσιών είχε κερδίσει μόνον 1.200 λίρες, ενώ άλλοι είχαν φθάσει τις 20 και 30 χιλιάδες και πολύ περισσότερα οι αξιωματικοί... Τα βράδια άκουγα τρεις στρατιώτες, που δεν

υποπτευόντουσαν ότι γνωρίζω τουρκικά, να γελάνε, εξιστορώντας πόσους βιασμούς είχαν κάνει, πόσες παρθένες διακόρευσαν και πόσους σκότωσαν. Ένας απ' αυτούς έλεγε ότι ήταν σ' ένα απόσπασμα που είχε αναλάβει να οδηγήσει 6.000 νεαρούς άνδρες στο εσωτερικό σαν αιχμαλώτους. Αλλά μεταξύ Μαγνησίας και Κασαμπά, με διαταγή των αξιωματικών τους, τους σκότωσαν όλους, μέχρι ενός.

...Το Σάββατο, 14 Οκτωβρίου, νέου ημερολογίου, με οδήγησαν στο υπ. αριθμ. 1 στρατοδικείο, όπου ο πρόεδρος συνταγματάρχης Ρασήμ Βέης μου απήγγειλε τις κατηγορίες: ότι εις τις φλέβες μου ρέει αίμα ελληνικόν... είμαι ελληνικόν μικρόβιον και είχα αρνηθεί να επικυρώσω τις υπογραφές εμπόρων που είχαν έλθει στην Σμύρνη ν' αγοράσουν πρόβατα για την Σελεύκεια με εντολή του Μουσταφά Κεμάλ. Παρά τις κατηγορίες αυτές, χάρις στην επέμβαση του γνωστού μου μεγαλεμπόρου Μαχμούτ Βέη, το δικαστήριο με απήλλαξε... Και την επομένη με μετέφεραν στο Μερσινλή, όπου μ' έκλεισαν σ' ένα παλιό ελληνικό καφενείο, στο οποίο εκρατούντο κι άλλα 17 άτομα, γέροι, γριές και παιδιά. Ένας ήταν παράλυτος από τα χτυπήματα, ένα παιδί είχε τρελαθεί από τα βασανιστήρια, ενώ δυο άλλα παιδιά έκλαιγαν γοερά, γιατί εκείνη την ίδια μέρα είχαν δει δυο Τούρκους στρατιώτες να βιάζουν την μητέρα τους και μετά να την κομματιάζουν.

...Την επομένη έφθασε ένας Αμερικανός του Ερυθρού Σταυρού, που μας επιβίβασε στο υπ. αριθμ. 209 αμερικανικό πλοίο κι έτσι φθάσαμε στην Μυτιλήνη.

...Στο διάστημα που ήμουν φυλακή, διάβασα στην εφημερίδα *Σέτα Χακ* («Φωνή Δικαίου») ότι ο Μητροπολίτης (Σημ.: αναφέρεται στον εθνομάρτυρα Χρυσόστομο) είχε καταδικασθεί από στρατοδικείο και εξετελέσθη. Η αλήθεια είναι ότι ο Μητροπολίτης, με τους δημογέροντες Νικ. Τοζουλουφτσόγλου και Γ. Κλιμάνογλου, πήγε στον Νουρεντίν Πασά που είχε φθάσει την ημέρα εκείνη στην Σμύρνη. Αλλά ο Νουρεντίν τους έδιωξε, δίνοντας διαταγή να κρεμάσουν τον Κλιμάνογλου χωρίς δίκη, ενώ στον Μητροπολίτη είπε: «Εμείς θα τα βρούμε μαζί...» Και με διαταγή του, στρατιώτες τον οδήγησαν στην τουρκική συνοικία όπου τον παρέδωσαν στον όχλο. Οι Τούρκοι,

με αλαλαγμούς χαράς, του ξερίζωσαν τα γένια και τα μαλλιά και τον κοιμάτισαν...

Εν Θεσσαλονίκη, τη 8η Νοεμβρίου 1922

Νίκος Τζαννής

Εν Θεσσαλονίκη, τη 4η Νοεμβρίου 1922

Ερ.: Πώς ονομάζεσαι κ.λπ.

Απ.: Νίκος Τζαννής. Εγεννήθην και κατοικώ εις Σμύρνην, προσωρινώς δε ενταύθα.

...Εγώ, όταν έγινε η κεμαλική κατοχή, φόρεσα φέσι και την ταινία του σιδηροδρομικού στο αριστερό μου χέρι για ν' αποφύγω την σύλληψη και την εκτέλεση... Έβλεπα μικρά τμήματα στρατιωτών να κυκλοφορούν στους δρόμους και να ληστεύουν όποιον εύρισκαν.

...Επίσης, είδα με τα μάτια μου τρεις Τούρκους στρατιώτες και δυο πολίτες να μπαίνουν στο σπίτι του γείτονά μου Προύσαλη και μπροστά στα μάτια του πατέρα να βιάζονται την 16χρονη κόρη του, που είχε κρυφθεί κάτω από ένα κρεβάτι, και μετά να την παίρνουν μαζί τους.

...Δωροδοκώντας αστυνομικούς και στρατιώτες, κατόρθωσα να φθάσω, μαζί με την γυναίκα μου, στην παραλία όπου τα πτώματα, μέχρι την Πούντα, ήταν αμέτρητα. Εκεί, δωροδοκώντας έναν αστυνομικό και με την προστασία Αμερικανών ναυτών, μπορέσαμε να μπούμε σ' ένα καράβι...

Παναγιώτης Πελεγκής

Ερ.: Πώς ονομάζεσαι κ.λπ.

Απ.: Παναγιώτης Πελεγκής. Εγεννήθην και κατοικώ εις Σμύρνην, διαμένω δε προσωρινώς ενταύθα. Ετών 31, Χριστιανός ορθόδοξος.

...Εγώ ήμουν στρατιώτης και υπηρετούσα στην 5η Μεραρχία. Όταν υποχωρήσαμε στο Νύρι, ο αξιωματικός μου μου έδωσε την άδεια να πάω στην Σμύρνη για να φροντίσω την οικογένειά μου. Από τα βασανιστήρια που έχω υποστεί δεν θυμάμαι ακριβώς την ημέρα που έφθασα στην

Σμύρνη. Πάντως, λίγες ώρες αργότερα, έμπαινε στην πόλη και ο τακτικός στρατός και είδα με τα μάτια μου να σπρώχνουν τους δικούς μας στρατιώτες στην θάλασσα για να πνιγούν. Δεν είχα προλάβει να βγάλω την στολή μου κι έτσι με συνέλαβαν και μ' έκλεισαν μαζί με πολλούς άλλους στον ναό του Αγίου... Όταν μ' έκλεισαν εκεί, ήμασταν 410, αλλά γρήγορα ξεπεράσαμε τους χίλιους... Οι Τούρκοι στρατιώτες, κάτω από τα βλέμματα των αξιωματικών τους, που γελούσαν, όποιον έβλεπαν να έχει καινούργια στολή και άρβυλα τον έγδυναν και τον άφηναν με το υποκάμισο... Το ίδιο έπαθα κι εγώ... Το βράδυ ήλθαν στρατιώτες μ' ένα αναμμένο κερί, διάλεξαν 6-7 αγόρια και κορίτσια που τους άρεσαν και τα ατίμασαν και παρά φύσιν, όπως μας εξομολογήθηκαν τα θύματα.

...Μας πήραν συντεταγμένους για να μας οδηγήσουν στην Μαγνησία, όπως μας είπαν. Περνώντας από την προκυμαία, οι έφιπποι συνοδοί μας μας χτυπούσαν και μας βασάνιζαν με κάθε τρόπο, κραυγάζοντας από χαρά. Στην παραλία, ήταν αγκυροβολημένο ένα αμερικανικό πλοίο. Οι Αμερικανοί ναύτες, βλέποντας το θέαμα, μας ενθάρρυναν να πάμε στο πλοίο τους. Πήρα θάρρος και μαζί με 12 άλλους προχωρήσαμε σκυφτά ανάμεσα στους κρατουμένους και σωθήκαμε στο αμερικανικό πλοίο...

...Είδα με τα μάτια μου Τούρκους στρατιώτες να έχουν μέσα στον δρόμο γυμνούς δυο Έλληνες αιχμαλώτους και, λογχίζοντάς τους με τις ξιφολόγχες τους, τους υποχρέωναν να κυλιούνται στο δρόμο και να φωνάζουν... Είδα αυτοκίνητα και μεταγωγικά του τακτικού στρατού να μεταφέρουν τις λεηλατημένες χριστιανικές περιουσίες. Εμένα τον ίδιο μου πήραν τα ρούχα και τα χρήματα, παρουσία Ιταλού αξιωματικού...

Γ. Π. Καυής : «1922 Η Μαύρη Βίβλος». Σελ. 24-37.

10. Το ημερολόγιο του στρατιώτη από την Ορμύλια Μιχαλούδη Ιωάννη που επιστρατεύτηκε το 1921 για το Μικρασιατικό Αγώνα

Στρατιώτης Μιχαλούδης Ιωάννης
Εκ χωρίου Ορμύλια δήμου Πολυγύρου
Νομού Θεσ/νίκης Χαλκιδικής

Την 8^η Μαρτίου το 1921 ήρθε διαταγή δια βασιλικού διατάγματος. Καλούνται οι κλάσεις επί τα όπλα το 1915, το 1914 και το 1913. Λοιπόν η απόφασις έγινε δια να φύγομεν από το χωρίον Ορμύλια, ημέρα Σάββατο την 8^η ώραν το πρωί.

Ενώ εβαδίσαμεν 4 ώρες εφθάσαμεν εις τον Πολύγυρον. Εδώ εκαθίσαμεν μία ώραν. Μετά εφύγαμεν και εβαδίσαμεν 6 ώρες και εφθάσαμεν εις Γαλάτιστα και μείναμε το βράδυ. Το πρωί εφύγαμεν και μετά από δύο ώρες εφθάσαμεν εις το χωρίον Βασιλικά όπου εκαθίσαμεν μία ώραν. Έπειτα εσυμφωνήσαμεν δύο σούστες (κάρα) προς 6 δρχ. το άτομο. Το μεσημέρι εφθάσαμεν εις τη Θεσσαλονίκη. Εκαθίσαμεν όλη την ημέραν.

Την 14/3 επαρουσιαστήκαμε εις το στρατολογικό γραφείο, όπου μας βάλαν εις τον 13^{ον} λόχο, όπου μας δώσανε ιματισμόν. Ενώ καθίσαμε 15 μέρες, ήρχησαν να βγάζουν αποστολές δια τα σύνορα Μακεδονίας και Θράκης.

Η πρώτη αποστολή επήγε εις περιφέρειαν Σκρα. Η δεύτερη εις αποστολή εις την Ξάνθη Γιουμουλτσίνα. Η τρίτη όπου ευρησκόμασταν και μεις μέσα εις το Διδυμότειχο και Σουφλί.

Εκεί εσχηματίσαμε τάγματα εν εξαρτήσει, για να πάμε να αντικαταστήσουμε τα μόνιμα συντάγματα από τα σύνορα. Τέλος ενώ ετοιμαστήκαμε δια να πάμε, ήρθε διαταγή ότι οι έφεδροι όλοι εν γένει να φύγουν από την Θράκην.

Τέλος εφύγαμε από το Διδυμότειχο την 15/4. Η ώρα ήτανε δύο το απόγευμα.

Την ώρα που εις το σταθμόν, εις δεκαεὺς ονομαζόμενος Ἰωάννης Παπαθεοδώρου ἐκ χωρίον Ἰσβορον (Στρατονίκη) ἐβγαλεν λόγον, ὅπου ὁ ταγματάρχης Κυρίμης ὁ διοικητὴς τοῦ τάγματος ἐκλαψε διότι μας ἔχασε σε διάστημα 15 ἡμερῶν.

Μετά μισή ὥρα εὐναντήσαμε τὸ Σουφλί.....

Ἐνὼ εβαδίσαμεν ὅλην τὴν νύκτα καὶ τὴν ἄλλην ἡμέρα, τὴν 16/4 τὴν Μεγάλῃ Παρασκευῇ τὸ βράδυ, ἐφθάσαμεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου μας ἐπροσκολλείσανε εἰς τὸν 1^{ον} λόχον.

Ἐνὼ διασκεδάσαμεν τὸ Πάσχα καὶ τὴν δευτέραν ἡμέραν εἰς τὸ Πεδίον τοῦ Ἄρεως, τὴν Τρίτην τῆς Λαμπρῆς ἤρθε μία ἀποστολὴ ἀπὸ τὸ Σκρα καὶ τὴ βάλανε στο βαπόρι.

Ἐνεκα που δὲν ἦταν συμπληρωμένη, μας προσκολοῦν καὶ ἐμᾶς εἰς αὐτὴν τὴν ἀποστολὴν καὶ ἀναχωρήσαμε ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη τὴν 20/4. Ἡ ὥρα ἦταν 12 τὸ μεσημέρι.

Ἐνὼ εβαδίσαμεν (πλεύσαμε) τὴν ἡμέρα ἐπίσης καὶ τὴν νύκτα καὶ τὴν ἄλλην ἡμέραν 21/4, ἡ ὥρα 5 με 6 ἐφθάσαμεν εἰς τὴν νήσον Τένεδον ἀπέναντι τῆς Τρωάδος, τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας. Στις 6 καὶ μισή ἐπεράσαμεν ἀπὸ τὸ Τσανακαλέ, δεξιά καθὼς πηγαίνει δια τὴν Κωνσταντινούπολη, ἀριστερά δὲ τῆς Καλλιπόλης.

Ἐβαδίσαμε ὅλη τὴν νύκτα καὶ τὸ πρωὶ ἐφθάσαμε εἰς τὴν Κύω ὅπου κάθισε τὸ βαπόρι 20 λεπτά τῆς ὥρας. Ἐπειτα ἔκανε στροφὴ καὶ μετὰ ἀπὸ 15 λεπτά ἐφθάσαμε εἰς τὰ Μοδανιά, ὅπου εἶναι ωραία Πολιτεία.

Ἐκαθίσαμεν μισὴ ἡμέρα.

Τὸ ἀπόγευμα σὺν 2 ἡ ὥρα ἐφύγαμε καὶ εβαδίσαμε μίαν ὥρα καὶ ἐπεράσαμε δεξιά ἀπὸ τὴν Μεσόπολη, ὅπου ἐμνεῖσκε ἡ ἐφοδιοπομπή.

Ἐνὼ τὸ πρωὶ ἐφύγαμε, τὸ μεσημέρι ἐφθάσαμε εἰς τὴν Προῦσα καὶ ἐκαθίσαμε 3 ὥρες. Ἐνὼ εβαδίσαμε μέχρι τὸ βράδυ, ἐφθάσαμε πλησίον στο χωριὸ Κιοστέλι.

Τὸ πρωὶ πάλι ἐπροχωρήσαμεν δια τὸ σύνταγμα, ὅπου εἶναι εἰς τοὺς Μύλους. Ἐφθάσαμε εἰς τοὺς Μύλους τὴν 24/4 τὸ ἀπόγευμα τὴν 2^{ην} ὥραν.

Ἐνὼ μας διαμέρισε εἰς τοὺς λόχους ὁ υπασπιστὴς τοῦ συντάγματος,

ΜΙΧΑΛΟΥΔΗΣ ἸΩΑΝΝΗΣ < ΒΑΣΙΛΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ΚΟΥΛΑΡΑΣ ΧΡΗΣΤΟΣ, ΔΟΥΜΙΤΣΟΣ ΑΓΓΕΛΟΣ, ΠΕΠΙΟΥΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, ΤΣΙΚΟΥΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, ἐτύχαμεν εἰς τὸν 3^{ον} λόχον πολυβόλων, ΚΑΡΓΙΕΤΗΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ του ΠΑΥΛΟΥ, ΔΗΜΙΤΣΑΣ ΑΓΓΕΛΟΣ, ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΣ ΧΡΗΣΤΟΣ εις τον 11^{ον} λόχον, Ο ΠΑΝΟΣ ΑΝ., εις τον 5^{ον} λόχον.

Εφύγαμεν από τους Μύλους την 25/4 δια την Προύσα, διότι το τάγμα έμενε εις την Προύσαν, όπου εκαθίσαμεν ένα μήνα.

21/5 του Αγίου Κωνσταντίνου έγινε παρέλασις εις την Προύσα από το Σωματάρχη Πολύμνισκο και από του Μεράρχου Τρικούπη.

Την 22/5 εφύγαμεν δια τους Μύλους. Εκεί εκαθίσαμεν 16 μέρες.

Την 7/6 εφύγαμε από τους Μύλους, επεράσαμεν εις το χωρίον Τύμπτος και μετά δύο ώρες εφθάσαμεν εις την πρώτητην γραμμήν, όπου αντικαταστήσαμε την 7^η Μεραρχία, το 37^ο Σύνταγμα.

20/6 /1921 Η εξότμηση από το μέτωπον της Προύσης για το Εσκή-Σεχίρ έγινε την 4^{ην} ώραν το πρωί, ημέρα Κυριακή, την 27^{ην} Ιουνίου, το έτος 1921. Ενώ εβαδίσαμεν δύο ώρες και εβρήκαμεν ολίγο αντίστασις, τους οποίους εβάλαμεν εμπρός, όπου δεν ημπορούσαμε να τους φτάσομεν. Ενώ εβαδίσαμεν 15 ώρες, επεράσαμεν πολλά χωριά τούρκικα. Επεράσαμε μέσα εις το ποτάμι μέχρι το γόνα. Το βράδυ εφτάσαμεν εις το χωρίον Πεσάκ, όπου εβρίσκονταν μέσα εις την πεδιάδα και μείναμε το βράδυ εις το ύψωμα. Το πρωί την 9^{ην} ώραν εφύγαμεν και βάζει το πυροβολικόν και κατασυντρίβει τον εχθρό που έγινε άφαντος. Τρέχαμεν όλην την ημέραν και δεν τον βλέπαμε.

Την 28 εβαδίσαμεν 11 ώρες και εφθάσαμεν στο χωρίον ονομαζόμενο Πεσκά, όπου μείναμε το βράδυ και καθίσαμε όλη την ημέρα. Την 4^{ην} ώρα, το απόγευμα, μας επιτέθησαν οι Τσελήδες αλλά τους δώσαμε «αέρα», και γίνανε άφαντοι και πάλι. Μείναμε το βράδυ εκεί.

Την 30 Ιουνίου το πρωί, την 5^{ην} ώραν, εφύγαμεν και εβαδίσαμεν μέχρι το μεσημέρι την 12^η ώραν και εφθάσαμεν εις το χωρίον ονομαζόμενο Παζαρτζίκ, όπου επιάσαμεν και κάναμε μάχη μισή ώρα, όπου μας τραυμάτισαν 3 στρατιώτες του Ιππικού και εκάψαμεν την κωμόπολη και εμείναμε το βράδυ.

Το Παζαρτζίκ είναι ωραία Κωμόπολις, αλλά την εκάψαμεν.

Εκαθίσαμεν σήμερα την 6^η Ιουλίου. Αναχωρήσαμε το πρωί η ώρα 8 και εβαδίσαμε μία ώρα και έπειτα την 9^{ην} ώρα εφθάσαμε στα στενά της Κοβαλίτσας, όπου το βάδισμα διήρκησε από την 9^{ην} ώρα μέχρι το απόγευμα στις 2 η ώρα και μείναμε εις την κωμόπολι Πουζουτσίκ και εμείναμε το βράδυ.

Το Πουζουτσίκ είναι ωραία Κωμόπολις, όπου είχε και ωραίο σταθμό όπου την είχε κάψει η 7^η Μεραρχία, στην υποχώρηση στις 12 Μαρτίου 1921.

Από το Πουζουτσίκ εφύγαμε την 9^η ώρα της νυκτός και εβαδίσαμε όλη την νύκτα και την 3^η ώρα μετά το

Στις 2 και μισή εφύγαμε και εβαδίσαμε και εφθάσαμε εις την Κωμόπολιν Ινιού. Η ώρα ήτανε 7 όπου ήτανε όλοι οι Τούρκοι μαζωμένοι, οι πρόσφυγες. Νερά θερμά.

Την 10^η Ιουλίου εκαθίσαμε εις την κωμόπολιν Ινιού. Εις την Ινιού εκαθίσαμε δύο μέρες.

Την 12^η Ιουλίου εφύγαμε από το Ινιού το βράδυ στις 4 και μισή και εβαδίσαμε..... Επεράσαμε το χωρίον Οκλουπαλί και μετά δύο ώρες επεράσαμε το χωρίον Ουκαρί. Έπειτα εφθάσαμε εις το χωρίον Μιλαούπο την 2^η ώρα το απόγευμα και μείναμε το βράδυ.

Το πρωί εφύγαμε στις 4 και μισή η ώρα. Ήτανε ημέρα Τρίτη την 13^η του μηνός Ιουλίου 1921. Εβαδίσαμε 3,5 ώρες και εφθάσαμε έξω από το Εσκή-Σεχίρ και συγκεντρώθη όλη η Μεραρχία και εκάναμε παράλαση, ημέρα Τρίτη, την 8^η ώρα την 13^η του μηνός Ιουλίου 1921 από του Μεράρχου Τρικούπη Νικολάου.

(πορεία στο Σαγγάριο ποταμό)

Ενώ εβαδίσαμε ακόμα 7 ώρες έξω από το Εσκή-Σεχίρ, το βράδυ μείναμε 6 ώρες μακριά, εις την αριστερή όχθη του ποταμού, όπου συγκεντρώθησαν τρεις Μεραρχίες.

Την 13^η του μηνός Ιουλίου εβαδίσαμε 11 ώρες.

Την 14^η του μηνός Ιουλίου εβαδίσαμε 7 ώρες, ημέρα Τετάρτη και εφθάσαμε εις το χωρίον Ουσμανιέ. Την 11^η ώρα πριν μεσημβρίαν εκαθίσαμε ένεκα όπου είχαμε φυλάκια.

Την 17^η Ιουλίου, ημέρα Παρασκευή, την 7^η ώρα εφύγαμε από το χωρίον Ουσμανιέ και εβαδίσαμε 1 ώρα και τέταρτον της ώρας και εφθάσαμε εις το χωρίον Κορακακίς και εμείναμε εκεί.

Εκαθίσαμε 7 μέρες εις το χωρίον Κορακακίς και εφύγαμε την 25^η Ιουλίου, ημέρα Κυριακή, ώρα 4 και μισή.

Επεράσαμεν από το χωρίον Πατσισίμ και εφθάσαμεν εις μία χαράδρα έξω από το Εσκή-Σεχίρ 4 ώρες. Η ημέρα ήταν Κυριακή, την ώραν όπου εφθάσαμεν ήταν 10 παρά 8 λεπτά.

Τέλος την 28^{ην} Ιουλίου, ημέρα Δευτέρα, επήγαμεν να επτάξομεν χόρτο εις το χωρίον Καζούλκιο. Η ώρα ήταν 7 και ενώ εβαδίσαμε 20 λεπτά εφθάσαμε εις το χωρίον Γιακακαϊσέ, η ώρα ήταν 8 και 5 λεπτά. Ενώ εβαδίσαμεν 2 ώρες επί 6 χωρίων η ώρα ήταν 10 και 1. Έπειτα επιστρέψαμε εις την Χαράδραν, η ώρα ήταν 3 το απόγευμα.

Την 29^{ην} Ιουλίου από της θερμοστής χαράδρας, το πρωί η ώρα 4 και 22 λεπτά, όπου εβαδίσαμε δια εμπρός και φθάσαμε εις το χωρίον Ουσμανιέ. Η ώρα ήταν 10 και 15 λεπτά.

Την 29^{ην} Ιουλίου εβαδίσαμε 6 ώρες και 15 λεπτά. Εις το χωρίον Ουσμανιέ μείναμε το βράδυ.

Την 31 Ιουλίου εφύγαμε από το Ουσμανιέ στις 2 η ώρα το απόγευμα και εβαδίσαμε 2 ώρες και εφθάσαμε εις το χωρίον Τσικουρχισάρ. Η ώρα ήταν 4 το απόγευμα. Την 31 Ιουλίου εβαδίσαμεν μόνο δύο ώρες.

Το μεσονύκτιο εφύγαμεν από το Τσικουρχισάρ ξημέρωμα δια την 1^{ην} Αυγούστου και εφθάσαμεν εις το χωρίον Κουτάς. Η ώρα ήταν 3 το απόγευμα όπου υποφέραμε μεγάλη δίψα και έγινε μεγάλη μάχη. Την 1^{ην} Αυγούστου εβαδίσαμεν 13 ώρες. Σφόδρα μάχες έγιναν την 1^{ην} Αυγούστου από το Τσικουρχισάρ μέχρι το Κουτάς. Έως να καταλάβομεν το Κουτάς υποφέραμε πολύ, διότι επί 13 ώρες νερό δεν ήβραμεν δια να πιούμε, μόνον όταν εφθάσαμεν εις το χωρίον Κουτάς.

Από το Κουτάς εφύγαμεν το πρωί. Η ώρα ήταν 5 το πρωί, ημέρα Δευτέρα στις 2 Αυγούστου. Εβαδίσαμε 4 ώρες και εφθάσαμεν εις το χωρίον Ιταιάλ. Η ώρα ήταν 11 και μείναμε δύο ώρες. Έπειτα στη μία το απόγευμα εφύγαμεν και εβαδίσαμεν και εφθάσαμεν εις το χωρίον Γκιοχτσιαβάλ(?) και μείναμε το βράδυ.

Το πρωί εφύγαμεν από το Γκιοχτσιαβάλ(?). Η ώρα ήταν 4 και μισή, ημέρα Τρίτη, στις 3 Αυγούστου. Μετά τρεις ώρες έγινεν σφοδρή μάχη. Στις 11 και μισή η ώρα εφθάσαμεν εις το χωρίον Καϊ και μετά δύο ώρες εφθάσαμεν εις την κωμόπολιν Μιχαλίτσι. Η ώρα ήταν 2 και μισή.

Το απόγευμα την 4^{ην} Αυγούστου εκαθίσαμε εις το Μιχαλίτσι.

Την 5^η Αυγούστου, ημέρα Πέμπτη, ώρα 5 και 10, εφύγαμεν από την Κωμόπολιν Μιχαλίτσι και εβαδίσαμεν μέχρι την 11^η ώραν και εφθάσαμε εις το Σταθμό Σαρκιά. Εκαθίσαμε 2 ώρες. Έπειτα εβαδίσαμε και συναντήσαμε το χωρίον Πεζίκ. Η ώρα ήτανε (?). Ενώ εβαδίσαμε μέχρι την 9^η ώρα νυκτός εφθάσαμεν εις το χωρίον Τουπλέκ και μείναμε τη νύκτα.

Την 6^η Αυγούστου, την 9^η ώραν, ημέρα Παρασκευή εφύγαμεν από το χωρίον Τουπλέκ. Την 5^η ώρα το απόγευμα εφθάσαμε έξω από το Σεβρί-Σεχίρ. Έπειτα βαδίσαμε νοτιοανατολικά εις ένα χωρίον Σαλιπαγά και μείναμε το βράδυ.

Την 6^η Αυγούστου εβαδίσαμεν 11 ώρες.

Την 7^η ώραν, ημέρα Σάββατον στην 7^η Αυγούστου εφύγαμεν από το χωρίον Σαλιπαγά και εσυναντήσαμε τρία χωριά, όπου το βράδυ εφθάσαμεν εις χωρίον άγνωστο και μείναμε το βράδυ.

Ημέρα Κυριακή της 8 Αυγούστου, από το άγνωστο χωρίον εφύγαμεν την 9^η ώρα, ημέρα Κυριακή και στις 12 το μεσημέρι, εφθάσαμεν εις τον ποταμόν Σαγγάριον, αριστερά εις ένα βουνό επάνω.

Στις 9 Αυγούστου, ημέρα Δευτέρα, εφύγαμεν από τον ποταμόν Σαγγάριον η ώρα 12 το μεσημέρι και εβαδίσαμεν όλο αριστερά του ποταμού.

Το βράδυ την 8^η ώρα εφθάσαμεν εις ένα χωρίον αριστερά του Σαγγαρίου ποταμού ονομαζόμενον Καπάκ, όπου οι Τούρκοι με σημαία υψωμένη και παραδοθήκανε.

Την 9^η Αυγούστου, ημέρα Δευτέραν εβαδίσαμεν 8 ώρες.

Την 10^η Αυγούστου, ημέρα Τρίτη, την 8^η ώρα, εφύγαμεν από το χωρίον Καπάκ και επιστρέψαμεν οπίσω. Καθώς γυρίζαμε οπίσω, δεξιά του ποταμού Σαγγαρίου και εβαδίσαμεν 1 ώρα και εκαθίσαμε μέχρι η ώρα 3 το απόγευμα και περιμέναμε να κατασκευάσουν τη γέφυρα, δια να περάσουμεν στην δεξιά όχθη του Σαγγαρίου και εβαδίσαμεν 4 χιλιόμετρα όλο εις την άκρην του ποταμού και μείναμε το βράδυ.

Την 11^η Αυγούστου, ημέρα Τετάρτη, η ώρα 3 το απόγευμα, εφύγαμεν από την δεξιά όχθη του ποταμού Σαγγαρίου και εβαδίσαμεν 4 ώρες. Την 7^η ώραν εφθάσαμεν εις ένα βουνό δεξιά του Σαγγαρίου Ποταμού και μείναμε το βράδυ όλη τη νύκτα, όπου γίνονταν βομβαρδισμός. Σφόδρα μάχη έγινεν.

Την 12 Αυγούστου ημέρα Πέμπτη όλην την ημέραν από το πρωί η ώρα 4 και μισή μέχρι το βράδυ. Στας 7 εγίνοντο λυσσώδεις μάχες εις τα υψώματα δεξιά του Σαγγάριου ποταμού.

Την 13^{ην} Αυγούστου, ημέρα Παρασκευή, η ώρα 9 το πρωί αλλάξαμε καταυλισμό. Εβαδίσαμεν 8 χιλιόμετρα 2 ώρες και εφθάσαμεν την 11^{ην} ώραν δεξιά εις το χωρίον Ουριέν, όπου όλη ημέρα εξακολουθούσε επίθεσις. Η ώρα 7 ενώθησαν η 10^η Μεραρχία, η 3^η και η 7^η.

Την 14^{ην} Αυγούστου ημέραν Σάββατον, ώρα 5 και 10 λεπτά, έγινεν η μεγάλη επίθεση, όπου καταλάβαμε τα υψώματα του χωρίου Ουτσιτσέ. Διήλθομεν το χωρίον Ουτσιτσέ και εβαδίσαμεν 4 χιλιόμετρα και μας έβαλεν το πυροβολικό αλλά ευτυχώς δεν έπαθε κανείς τίποτα και μείναμε όλην την ημέραν δεξιά του χωρίου Ουριέν όπισθεν εις το Τραπέζι.

Την 14^{ην} Αυγούστου εβαδίσαμεν 1 μέρα. Την 14^{ην} Αυγούστου, ημέρα Σάββατο το βράδυ, την ώρα που δύει ο ήλιος, εφύγαμεν από το βουνό ονομαζόμενον Τραπέζι, πλησίον του χωρίου Ουτσιτσέ. Όλην την νύκταν εβαδίσαμεν, δια να πάμε τάχιστα, διότι ανεφάνησαν 3:00 η ώρα 5 Τσελήδες εις την Στρατιάν, όπου ολίγον έλειψε να μας αιχμαλωτίσουν τον διάδοχον Γεώργιον.

Τέλος εβαδίσαμεν μέχρι το πρωί στας 5 και στα χαράματα εφθάσαμεν εις το χωρίον ονομαζόμενον Κουρταζικ. Τέλος την 14^{ην} Αυγούστου στα ξημερώματα, δια την 15^{ην} Αυγούστο, εβαδίσαμεν 9 ώρες.

Την 15^{ην} Αυγούστου, ημέρα Κυριακή, εφύγαμεν από το χωρίον ονομαζόμενον Κουρταζικ, την 5^{ην} ώρα το πρωί και εβαδίσαμεν μέχρι το μεσημέρι και εφθάσαμε εις το χωρίον ονομαζόμενον Οζούν, όπου έμεινε η Στρατιά. Εφθάσαμεν την 11^{ην} ώραν π.μ. Την 15^{ην} Αυγούστου εβαδίσαμεν 6 ώρες.

Την 16^{ην} Αυγούστου εμείναμε εις το Οζούν. Έπειτα εφύγαμεν την ώραν όπου δύει ο ήλιος και εβαδίσαμεν 4 ώρες τη νύκτα και εφθάσαμεν εις το χωρίον ονομαζόμενον Κουρταζικ, την 11^{ην} ώραν νυκτός. Την 16^{ην} Αυγούστου εβαδίσαμε 4 ώρες. Επίσης την 16^{ην} Αυγούστου, ημέρα Δευτέραν, την 9^{ην} ώραν, καταλάβαμε τα υψώματα του Ουτσιτσέ.

Την 17^{ην} Αυγούστου, ημέρα Τρίτη, εκαθίσαμεν όλη την ημέρα εις το χωρίον Κουρταζικ.

Την 18^η Αυγούστου, ημέρα Τετάρτη, η ώρα 3 από το μεσονύκτι εβαδίσσαμε 3 ώρες, διότι ήθε διαταγή, όπου να πάμε γρήγορα για ενίσχυση, διότι ενεφάνησαν Τσελήδες εις την Στρατιάν. Τέλος μόλις ήταν μία ακόμα ώραν να φθάσωμεν εις το χωρίον Οζούν, ήθε αγγελιοφόρος και μας επέστρεψε οπίσω. Είχανε διαλύσει τους Τσελήδες. Την 18^η Αυγούστου εβαδίσσαμεν 6 ώρες.

Την 19^η Αυγούστου ημέρα Πέμπτη, μέχρι την 28^η Αυγούστου, ημέραν Σάββατον, εκαθόμασταν εις το χωρίον Κουρταζίκ. Εβαδίσσαμεν 2 ώρες μόνο. (Σ' αυτό το σημείο υπάρχει λάθος στις ημερομηνίες 27 και 28 Αυγούστου)

Την 28 Αυγούστου ημέρα Παρασκευή την 7^η ώραν το απόγευμα εφύγαμεν από το χωρίον ονομαζόμενον Κουρταζίκ και εβαδίσσαμεν 2 ώρες και εφθάσαμεν εις τους Μύλους την 9^η ώρα της νυκτός. Την 28^η Αυγούστου εβαδίσσαμε 2 ώρες μόνο.

Την 28^η Αυγούστου, ημέρα Σάββατο, εφύγαμεν από τους Μύλους, όπου οι Μύλοι ευρίσκονται 2 ώρες έξω από το χωρίον Κουρταζίκ και εβαδίσσαμεν 8 ώρες και εφθάσαμε-η ώρα ήτανε 1 Μ.Μ.-εις το χωρίον άγνωστο, ακατοίκητο.

Την 29^η Αυγούστου, ημέρα Κυριακή η ώρα 4 το πρωί, εφύγαμεν από το χωρίον άγνωστον και εβαδίσσαμεν 1 ώρα και διήλθομεν εις το χωρίον Ουρσενισέ(?) και ενώ εβαδίσσαμεν όλο αριστερά του χωρίου Ουρσενισέ(?). Ενώ εβαδίσσαμεν μισή ώρα διήλθομεν το χωρίον άγνωστο ακατοίκητο.

Επίσης η ώρα 3 και μισή επεράσαμεν άλλο χωρίο άγνωστο ακατοίκητο. Επίσης στις 4 και μισή επεπράσαμεν άλλο χωρίον άγνωστο ακατοίκητο.

Το βράδυ στις 7 εφθάσαμεν εις το χωρίον άγνωστο ακατοίκητο και μείναμε το βράδυ.

Την 29^η Αυγούστου εβαδίσσαμεν 15 ώρες.

Την 30 Αυγούστου, ημέρα Δευτέρα, την 4^η ώρα το πρωί εβαδίσσαμεν μία ώρα έξω εις ένα χωρίον άγνωστο, ακατοίκητο και εκαθίσαμεν και περιμέναμε διαταγήν. Τέλος την 30^η Αυγούστου, ημέρα Δευτέρα, η ώρα 3 μετά το μεσονύκτι ήρθε η διαταγή. Οπισθοχωρήσαμε και εβαδίσσαμε 3 νύκτες και μας ξημέρωσε εις ένα χωρίο άγνωστο και το είχαν κάψει. Πριν ανατείλει ο

ήλιος, επεράσαμεν τη γέφυρα του ποταμού Σαγγαρίου την 31 Αυγούστου, ημέρα Τρίτη. Εβαδίσαμεν μέχρι το μεσημέρι και εκαθήσαμεν εις ένα χωρίον καμένο, 2 ώρες και στις 2 και μισή το απόγευμα εφύγαμεν βορειανατολικώς και εφθάσαμεν εις ένα χωρίον άγνωστο επίσης. Είχε κατοίκους. Επίσης είχε αρκετά καλαμπόκια. Εφθάσαμεν την 10^{ην} ώρα της νυκτός.

Την 31^{ην} Αυγούστου εφθάσαμεν από την 3^{ην} ώραν μετά το μεσονύκτι. Μέχρι το βράδυ την 10^{ην} ώραν της νυκτός εβαδίσαμεν 6 και μισή ώρες.

1 Σεπτεμβρίου, ημέρα Τετάρτη, την 4^{ην} ώραν το πρωί εφύγαμε από το χωριό που είχε τα άφθονα καλαμπόκια και εβαδίσαμεν μέχρι το μεσημέρι και εφθάσαμε εις το Σταθμό όπου τον είχαμε κάψει, επίσης και τη γέφυρα του ποταμού Πορσάκ, επίσης τη σιδηροδρομική γραμμή την είχαμε χαλάσει. Τέλος εκαθήσαμεν 1 ώρα εις το Σταθμό. Η ώρα μία εφύγαμεν και εφθάσαμεν την 10^{ην} ώρα νυκτός εις ένα χωρίον ονομαζόμενον Ουλμαράρ και εκαθήσαμε το βράδυ. Την 1^η Σεπτεμβρίου εβαδίσαμεν 16 ώρες το όλον.

Την 2 Σεπτεμβρίου, ημέρα Πέμπτη εις το χωρίον Ουλμαράρ. Αλλάξαμε καταυλισμό πλησίον εις ένα άλλο χωρίον, μισή ώρα μακριά, όπου ήτο ακατοίκητο.

Τέλος 3 Σεπτεμβρίου, ημέρα Παρασκευή, η ώρα 1 μετά το μεσημέρι μαχόμεθα 6 ώρες βουνό από βουνό μέχρι την αριστερήν όχθην του ποταμού Πορσάκ και μείναμε το βράδυ. Οι οβίδες πέφτανε ως βροχή.

Την 4^{ην} Σεπτεμβρίου, ημέρα Σάββατο, επήγαμε να ποτίσουμε τους ίππους εις τον ποταμόν Πορσάκ. Μόλις τα ποτίσαμεν και φεύγαμεν, ήτρησε το πυροβολικό το εχθρικό. Την Τρίτη οβόδα χτυπάει το άλογο του Πέγιου εις την κεφαλήν. Πέφτει χάμου, ο δε Ιωάννης ευτυχώς δεν έπαθεν τίποτα. Επίσης και το δικό μου άλογον μου έριξεν χάμου. Μείναμε ακίνητοι. Δεν έβλεπες τον δάκτυλον απ' την πολλή σκόνη της οβίδας. Τι να κάναμε με τον Πέγιου. Λέγομε ο ένας τον άλλο: «Καρδιά Γιάννη». Κρυφτήκαμε οπίσω πέτρης από μνήματα. Οι οβίδες πέφτανε σα βροχή, δεξιά και αριστερά, οπίσω, εμπρός. Τέλος κάναμε την απόφασιν και εφύγαμεν.

Εφύγαμεν το βράδυ η ώρα 11 παρά 2 λεπτά. Λοιπόν, εβαδίσαμεν 6 ώρες και το πρωί στις 5 παρά 10 λεπτά, εφθάσαμεν εις μία Χαράδραν, όπου στήσαμε φυλάκια, όπου δε επιάσαμε 46 αιχμάλωτοι και τρεις τραυματίες 224 νεκροί.

Την 5^η Σεπτεμβρίου, ημέραν Κυριακή, εφύγαμεν από χαράδραν και εβαδίσαμεν όλη τη νύκτα. Στας 3 μετά το μεσονύκτι εφθάσαμεν εις ένα χωρίον όπου έμενε η 7^η Μερραρχία και το χωρίον το κάψανε.

Τέλος κοιμηθήκαμε μέχρι στας 8 το πρωί.

Εβαδίσαμε τη νύκτα την 5 Σεπτεμβρίου 8 ώρες.

Την 6^η Σεπτεμβρίου εφύγαμεν από το χωρίον όπου έμενε η 7^η Μερραρχία και εβαδίσαμε 2 ώρες και εφθάσαμεν την 12^η ημέρα εις ένα χωρίον άγνωστο, ακατοίκητο όπου έμενε η 3^η Μερραρχία και εκαθίσαμε 4 ώρες και εφύγαμεν η ώρα 2 το απόγευμα και εβαδίσαμεν και την 6^η ώρα διήλθομεν αριστερά από το Μιχαλίτσι. Μετά δύο ώρες διήλθομεν το χωρίον Καί και μετά 4 ώρες εφθάσαμεν εις το χωρίον Κγιοχτσαβάλ, η ώρα ήταν 12 το μεσονύχτι.

Την 6 Σεπτεμβρίου εβαδίσαμεν 12 ώρες.

Την 7 Σεπτεμβρίου, ημέρα Τρίτη μείναμε εις το χωρίον Κγιοχτσαβάτ.

Την 8 Σεπτεμβρίου, ημέρε Τετάρτη, η ώρα 8 το πρωί εφύγαμεν από το χωρίον Κγιοχτσαβάτ και μετά μισή ώρα διήλθομεν εις το χωρίον Ισατ. Εδώ εβαδίσαμεν μέχρι η ώρα μία συναντήσαμε το χωρίον άγνωστο όπου είναι 3 ώρες μακριά από το Τσικουρχεσάρ. Λοιπόν, η ώρα 5 το απόγευμα εφθάσαμε νοτιοδυτικώς εις το χωρίον Ουσμανιέ, δεξιά του ποταμού Πορσάκ.

Την 8^η Σεπτεμβρίου εβαδίσαμε 9 ώρες.

Την 9^η Σεπτεμβρίου εκαθίσαμεν εις την δεξιάν όχθην του ποταμού Πορσάκ.

Την 10 Σεπτεμβρίου, ημέρα Παρασκευή, την ώραν 3^η το απόγευμα, εφύγαμεν από τον ποταμό Πορσάκ και εβαδίσαμε 4 ώρες και συναντήσαμε το χωρίον Τσικουρχισάρ. Ενώ εβαδίσαμεν 6 ώρες εφθάσαμεν εις το χωρίον Σαπετσι. Εφθάσαμεν η ώρα μία μετά το μεσονύχτι.

Την 10 Σεπτεμβρίου εβαδίσαμεν 10 ώρες.

Την 11 Σεπτεμβρίου, ημέρα Σάββατο εκαθίσαμε εις το χωρίον Σαπετσι

Την 12 Σεπτεμβρίου, ημέρα Κυριακή, η ώρα 11 και μισή εφύγαμε από το χωριό Σαπετσι. Εβαδίσαμε 2 ώρες και συναντήσαμε ένα χωρίον ακατοίκητο και καμένο. Ενώ εβαδίσαμε 1 ώρα έξω από το χωρίον το καμένο και ήμασταν εις μίαν χαράδραν, όπου ευρισκόμασταν εν αναμονή.

Επίσης την 13^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Δευτέρα, ευρισκόμασταν εν αναμονή.

Την 14 Σεπτεμβρίου, ημέρα Τρίτη, η ώρα 4 το πρωί, εφύγαμε από την Χαράδρα όπου ευρισκόμεθα εν αναμονή. Ενώ εβαδίζαμεν, μετά μισή ώρα, διήλθομεν το χωρίον όπου ήτανε καμένο και άγνωστο. Ενώ εβαδίζαμεν 3 και μισή ώρες εσυναντήσαμεν το χωρίον Κιουντουγλέρ. Επεράσαμεν αριστερά καθώς ερχόμασταν οπίσω βορειοανατολικώς. Η ώρα ήτανε 8 παρά 25 λεπτά. Ενώ εβαδίζαμεν μετά 35 λεπτά της ώρας, διήλθομεν αριστερά του χωρίου ονομαζόμενο Γιακακαϊσέ. Η ώρα ήταν 8 και 10 λεπτά. Μετά 20 λεπτά διήλθομεν αριστερά του χωρίου ονομαζόμενον Κουζουλκίδ. Η ώρα ήτανε 8 και μισή. Ενώ εβαδίζαμεν διήλθομεν εις ένα χωρίον άγνωστο επίσης και ακατοίκητο. Η ώρα ήταν 11 και 5 λεπτά πριν μεσημβρία. Μετά εβαδίζαμεν όλο λόφους και χαράδρες. Την 5^η ώραν το απόγευμα εφθάσαμε εις ένα χωρίον ονομαζόμενο Γιαρούμτσια και καθίσαμεν το βράδυ. Ευρίσκονται αυτά τα υψώματα βορειοανατολικώς του Εσκή-Σεχίρ.

Την 14^η Σεπτεμβρίου εβαδίζαμεν 11 ώρες.

Την 15^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Τετάρτη. Την 16^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Πέμπτη. Την 17^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Παρασκευή. Την 19^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Κυριακή. Την 20^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Δευτέρα.

Την 21^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Τρίτη, εφύγαμεν από το χωρίον Γιαρούμτσια. Ενώ εβαδίζαμεν 1 ώρα εφθάσαμε εις τα υψώματα του Πολτσάγ(?) όπου είχαμε χαράξει γραμμή και αρχίσαμε να ανοίγομεν χαρακώματα.

Την 22^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Τετάρτη, την 23^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Πέμπτη, την 24^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Παρασκευή, την 25^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Σάββατο επήγαμεν εις το χωρίον Ποζτάγ(?) και επιτάξαμεν χόρτο.

Την 26^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Κυριακή επήγαμεν εις το χωρίον Καρατερέ και επιτάξαμεν Κριθή.

Την 27^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Δευτέρα κάναμε αρχή_____ και ομπρός. Την 28^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Τρίτη. Την 29^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Τετάρτη επήγαμεν εις το χωρίον Γιαρούμτσια,

επιτάξαμεν άμαξαν.Την30ην Σεπτεμβρίου, ημέρα Πέμπτη επήγαμε εις το χωρίον Σόκιρα και επιτάξαμε Κριθή.Την 1^{ην} Οκτωβρίου, ημέρα Παρασκευή επήγαμεν εις το χωρίον Ποστάγ και επιτάξαμε άμαξα.Την 2^{ην} Οκτωβρίου, ημέρα Παρασκευή.Την 2^{ην} Οκτωβρίου, ημέρα (?) Κυριακή.Την 4^{ην} Οκτωβρίου, ημέρα Δευτέρα.Την 5^{ην} Οκτωβρίου, ημέρα Τρίτη επήγαμεν εις το χωρίον Γιαρούμτσια και επιτάξαμεν γάλα.Την 6^{ην} Οκτωβρίου ημέρα Τετάρτη επήγαμε εις το χωρίον Κατατερέ δια επίταξιν Κριθής.Την 7^{ην} Οκτωβρίου,ημέρα Πέμπτη επήγαμε εις το χωρίον Σόκιρα, επιτάξαμεν άμαξα,Κριθή.Την 8^{ην} Οκτωβρίου, ημέρα Παρασκευή.

Την 9^{ην} Οκτωβρίου, ημέρα Σάββατο επήγαμε εις την πρώτην γραμμήν εις το μεταξύ το ύψωμα Πολτάγ και λόφον Κατραλή.Την 10^{ην} Οκτωβρίου, ημέρα Κυριακή.Την 11^{ην} Οκτωβρίου ημέρα Δευτέρα.Την 12^{ην} Οκτωβρίου, ημέρα Τρίτη.Την 13^{ην} Οκτωβρίου, ημέρα Τετάρτη αντικατασταθήκαμε από την πρώτην γραμμήν,όπου μας αντικατέστησε το 2^ο τάγμα.Την 14^{ην} Οκτωβρίου, ημέρα Πέμπτη, την 4^η ώραν το πρωί έγινε μεγάλη επίθεσις από τους Τούρκους, αλλά τα ήβρανε σκούρα.(κενό.....).....από την πρώτην γραμμήν και εβαδίσαμε τρεις ώρες και επήγαμε εις την έδραν του συντάγματος δια εφεδρεία.

Την 18^{ην} Οκτωβρίου, ημέρα Δευτέρα.Την 19^{ην} Οκτωβρίου ημέρα Τρίτη.Την 20^{ην} Οκτωβρίου, ημέρα Τετάρτη.Την 21^{ην} Οκτωβρίου, ημέρα Πέμπτη.Την 22αν Οκτωβρίου, ημέρα Παρασκευή.Την 23^{ην} Οκτωβρίου, ημέρα Σάββατο μέχρι την 10^η Νοεμβρίου, ημέρα Τετάρτη εκαθίσαμεν εφεδρεία.

Την 10^{ην} Νοεμβρίου, ημέρα Τετάρτη εφύγαμεν από την εφεδρεία και πήγαμεν εις την πρώτην γραμμήν,όπου αντικαταστήσαμεν το 1^ο τάγμα,όπου δεν είχε τομέα ονομαζόμενο Ντελιπέ.Είχε δε ύψος 1,610μ. Την 26^{ην} Νοεμβρίου επήγαμε εις το χωρίου Τατήρ δια επίταξιν ξυλεία.

Από την 10 Νοεμβρίου μέχρι τη 10^η Ιανουαρίου το 1922, δηλαδή δύο μήνες,καθίσαμεν εις το βουνό Ντελεπέ.Την 10^{ην} Ιανουαρίου, ημέρα Δευτέρα,η ώρα δύο το απόγευμα μας αντικατέστησαν το πρώτο τάγμα.Τέλος εβαδίσαμεν μία ώρα και εφθάσαμεν εις την έδρα του συντάγματος, εις το χωρίον ονομαζόμενον Τανιζμάν.Την 15^η Ιανουαρίου επήγαμε εις το χωρίον Μπουταλήμ δια παραλαβή τροφιμα.Την 23 Ιανουαρίου

επιτάξαμεν άμαξαν.Την30ην Σεπτεμβρίου, ημέρα Πέμπτα επήγαμε εις το χωρίον Σόκιρα και επιτάξαμε Κριθή.Την 1^η Οκτωβρίου, ημέρα Παρασκευή επήγαμε εις το χωρίον Ποστάγ και επιτάξαμε άμαξα.Την 2^η Οκτωβρίου, ημέρα Παρασκευή.Την 2^η Οκτωβρίου, ημέρα (?) Κυριακή.Την 4^η Οκτωβρίου, ημέρα Δευτέρα.Την 5^η Οκτωβρίου, ημέρα Τρίτη επήγαμε εις το χωρίον Γιαρούμισια και επιτάξαμεν γάλα.Την 6^η Οκτωβρίου ημέρα Τετάρτη επήγαμε εις το χωρίον Καρατερέ δια επίταξιν Κριθής.Την 7^η Οκτωβρίου,ημέρα Πέμπτη επήγαμε εις το χωρίον Σόκιρα, επιτάξαμεν άμαξα,Κριθή.Την 8^η Οκτωβρίου, ημέρα Παρασκευή.

Την 9^η Οκτωβρίου, ημέρα Σάββατο επήγαμε εις την πρώτην γραμμήν εις το μεταξύ το ύψωμα Πολτάγ και λόφον Κατραλή.Την 10^η Οκτωβρίου, ημέρα Κυριακή.Την 11^η Οκτωβρίου ημέρα Δευτέρα.Την 12^η Οκτωβρίου, ημέρα Τρίτη.Την 13^η Οκτωβρίου, ημέρα Τετάρτη αντικατασταθήκαμε από την πρώτην γραμμήν,όπου μας αντικατέστησε το 2^ο τάγμα.Την 14^η Οκτωβρίου, ημέρα Πέμπτη, την 4^η ώραν το πρωί έγινε μεγάλη επίθεσις από τους Τούρκους, αλλά τα ήβρανε σκούρα.(κενό.....).....από την πρώτην γραμμήν και εβαδίσαμε τρεις ώρες και επήγαμε εις την έδραν του συντάγματος δια εφεδρεία.

Την 18^η Οκτωβρίου, ημέρα Δευτέρα.Την 19^η Οκτωβρίου ημέρα Τρίτη.Την 20^η Οκτωβρίου, ημέρα Τετάρτη.Την 21^η Οκτωβρίου, ημέρα Πέμπτη.Την 22αν Οκτωβρίου, ημέρα Παρασκευή.Την 23^η Οκτωβρίου, ημέρα Σάββατο μέχρι την 10^η Νοεμβρίου, ημέρα Τετάρτη εκαθίσαμεν εφεδρεία.

Την 10^η Νοεμβρίου, ημέρα Τετάρτη εφύγαμεν από την εφεδρεία και πήγαμεν εις την πρώτην γραμμήν,όπου αντικαταστήσαμεν το 1^ο τάγμα,όπου δεν είχε τομέα ονομαζόμενο Ντελιπέ.Είχε δε ύψος 1,610μ. Την 26^η Νοεμβρίου επήγαμε εις το χωρίου Τατήρ δια επίταξιν ξυλεία.

Από την 10 Νοεμβρίου μέχρι τη 10^η Ιανουαρίου το 1922, δηλαδή δύο μήνες,καθίσαμεν εις το βουνό Ντελεπέ.Την 10^η Ιανουαρίου, ημέρα Δευτέρα,η ώρα δύο το απόγευμα μας αντικατέστησαν το πρώτο τάγμα.Τέλος εβαδόςαμεν μία ώρα και εφθάσαμεν εις την έδρα του συντάγματος, εις το χωρίον ονομαζόμενον Τανιζμάν.Την 15^η Ιανουαρίου επήγαμε εις το χωρίον Μπουταλήμ δια παραλαβή τροφιμα.Την 23 Ιανουαρίου

εφύγαμεν από το χωρίον Τανιζμάν, διότι ήρθε διαταγή να φύγομεν, δια να πάμε δια ενίσχυσιν, διότι έκαμναν οι Τούρκοι επίθεσιν με τα Τασούλια εις τον λόφον Κατραλή, αλλά τα ήβρανε σκούρα. Οι Τούρκοι φάγανε αέρα που τους πήρε ο διάβολος.

Τέλος, εβαδίσαμεν τρεις ώρες και εφθάσαμεν η ώρα 9 εις το χωρίον Γιαρούμτσια. Εις τα Γιαρούμτσια εκαθίσαμε από την 23^{ην} Ιανουαρίου μέχρι την 11^{ην} Μαρτίου.

Την 12^{ην} Μαρτίου εφύγαμεν από το χωρίον (?) Τσακρίντσα και ήλθαμε εις την έδρα του λόχου κοντά εις τον πράσινο λόφον, όπου ήτανε η έδρα του τάγματος.

Την 10^η Απριλίου αντικατασταθήκαμε από τον λόφο Κατραλή και ήλθαμε εις το Τάνισμα, όπου εκαθίσαμε ένα μήνα εφεδρεία, μέχρι τις 12 Μαΐου.

Τέλος την 12^η Μαΐου εφύγαμεν από το χωρίον Τάνισμα και επήγαμεν πάλι εις το βουνό Ντελεπέ, όπου έγινε δύο φορές, όπου το φρουρούσαμε δύο μήνες την κάθε φορά.

Την 19^{ην} Μαΐου 1922 επήγαμεν άδεια εις το Δορύλαιον (Εσκή-Σεχίρ).

Την 29^{ην} Μαΐου επήγαμεν δια τροφοδοσίαν εις το χωρίον Δεμισιλέρ, όπου ευρίσκεται εις την αριστεράν όχθην του Σαγγαρίου Ποταμού. Εις αυτήν την πεδιάδα ευρίσκονται 7 χωριά. Το Αλπάτ και Δεμετσιλέρ ευρίσκονται εις αριστερά του Σαγγαρίου, όπου τα κατέχουν οι Έλληνες. Το Καραουλάρ, η Λούντσοα, η Τσόμερι και άλλα δύο ευρίσκονται εις την δεξιάν όχθην του Σαγγαρίου, όπου τα κατέχουν οι Τούρκοι.

Την 11^η Ιουλίου έγινεν η αντικατάστασις του τάγματος ημέρα Δευτέρα, την 8^{ην} ώραν το πρωί, όπου επήγαμεν εις την έδραν του συντάγματος εις το Κουρπαμουχαρέμ.

Την 10^{ην} Αυγούστου, ημέρα Τετάρτη, η ώρα 8 εφύγαμεν από την Εφεδρεία και επήγαμε φάλαγγα εις τον Τομέα Ισιάριο-Ισιάμ.

Την 14^{ην} του μηνός Αυγούστου έγινε επίθεσις εις το Αφιόν Καραχισάρ από των Τούτκων.

Την 15^{ην} Αυγούστου, ημέρα Δευτέρα έσπασεν η γραμμή του Αφιόν Καραχισάρ, όπου οι Έλληνες ετράπησαν εις φυγήν. Εγκατέλειψαν ολόκληρον την Μ. Ασίαν.

Την 18^η Αυγούστου, ημέρα Πέμπτη, η ώρα 8 και μισή έγινεν οπισθοχώρησης από τον Τομέα του Δορυλαίου (Εσκή-Σεχίρ), δηλαδή από τα υψώματα Ντελεπέ και λόφου Κατραλή, τον τομέα Τσιαρίντσιας.

Ενώ εβαδίσαμεν μισή ώρα εις το χωρίον Κούρπα-Μουχαρέμ εις την έδραν του συντάγματος.Ενώ εβαδίζαμεν εσυγκεντρώθει όλο το σύνταγμα.Μόλις εβαδίσαμεν πήραμεν τη χαράδραν ονομαζόμενη μακρύ στενό, ατελείωτη χαράδρα, όπου ήτανε ο δρόμος Τσιακικιστάρ.Έσπασαν τα κάρα από τα πυροβόλα.Ξημερωθήκαμε μέσα εις την χαράδραν πλησίον Καρατερέ.Τέλος ενώ εβαδίσαμεν μισή, διήλθομεν το χωρίο Καρατερέ αριστερά εις το χωρίον Πολάγ.

Τέλος ενώ εβαδίσαμεν τάχιστα επεράσαμεν το χωρίον Ταλαγκάγ.Ενώ εβαδίσαμεν διήλθομεν ένα χωρίον πολύ αριστερά όπου κατοικούσαν Τσερκεκζοή.Μετά εβαδίσαμεν μέχρι το μεσημέρι.Διήλθομεν εις τα υψώματα δεξιά του Δορυλαίου.Την 18^η Αυγούστου, ημέρα Πέμπτη εβαδίσαμεν.....ώρες δια την 19^η Αυγούστου, ημέρα Παρασκευή.

Επίσης την 19^η Αυγούστου, ημέρα Παρασκευή εβάλανε φωτιά εις το Δορύλαιον (Εσκή-Σεχίρ) από το 6^ο σύνταγμα ευρισκόμαστε βορειοανατολικώς από το Δορύλαιον.

Την 20 Αυγούστου,ημέρα Σάββατο τα ξημερώματα εφύγαμεν από το Τσεκεγκόη η ώρα 4 και μισή του πρωί.

Ενώ εβαδίσαμεν μία ώρα διήλθομεν εις το χωρίον Πεκτάς.Τέλος μετά μία ώρα διήλθομεν το χωρίον Σολού Καραγατφ.Ενώ εβαδίσαμεν 15 λεπτά διήλθομεν εις το χωρίον Πολού-Πουνάρ.Ενώ εβαδίσαμεν μισή ώρα διήλθομεν το χωρίον Ποζτερέ την 11^η ώραν πριν μεσημβριαν.Τέλος μετά μία ώρα εφθάσαμεν εις το χωρίον άγνωστο όπου είχε άφθονα απίδια.

Τέλος μετά μίαν ώραν διήλθομεν εις μίαν λίμνη.

Ενώ εβαδίσαμε μία ώρα εφθάσαμεν εις το χωρίον ονομαζόμενο Σουτσία πλησίον στους πρόποδας του βουνού Αυγήν.Είχε άφθονα φρούτα και μείναμε το βράδυ.

Την 20^η Αυγούστου, ημέρα Σάββατο, εβαδίσαμεν 11 ώρες πορεία.

Την 21^η Αυγούστου, ημέρα Κυριακή, την 4^η ώραν το πρωί, εφύγαμεν από το χωρίον Σουτσία. Μόλις εβγήκαμεν εις την κορυφή του βουνού Αυγή, βαδίζουμε βορειοανατολικώς.

Ενώ εβαδίσαμε μέχρι το μεσημέρι διήλθομεν το χωρίον Τουγκεκέκ. Μετά 2 και μισή ώρες πορεία εφθάσαμεν εις το χωρίον Αγά-Πουνάρ. Τέλος μετά μισή ώρα εφθάσαμεν εις το χωρίον Ατσα-Παυνάρ και μείναμε το βράδυ.

Την 11^η Αυγούστου, ημέρα Κυριακή, εβαδίσαμεν 13 ώρες πορεία και με λυσσώδεις μάχας.

Την 22^η Αυγούστου, ημέρα Δευτέρα, εφύγαμεν από το χωρίον Ατσκιά-Πουνάρ. Εβαδίσαμεν βορειοδυτικώς, δεξιά από το Καρακόη.

Εις το Ατσκιά-Πουνάρ έγιναν μεγάλες μάχες σχεδόν 26 ωρών.

Εις το Ατσκιά-Πουνάρ εφύγαμεν (ημέρα Δευτέραν την 22^η Αυγούστου, την 8^η ώρα της νυκτός) και εβαδίσαμεν 5 ώρες και εφθάσαμεν εις το Καρακίδη. Τέλος η πορεία εξακολουθεί τη νύκτα. Η ώρα 3 διήλθομεν εις την Κωμόπολιν Παλαρτζίκ.

Τέλος, ενώ εβαδίσαμεν την 9^η ώρα το πρωί εδιήλθομεν εις το χωρίον Πεβράν. Τέλος, την 12^η ώρα το μεσημέρι εφθάσαμεν εις το χωρίον Κούρσολου όπου είχε άφθονα φρούτα.

Την 22^η Αυγούστου ημέρα Δευτέρα εφύγαμεν από το χωρίον Κούρσολου στις 6 και μισή ώραν το εσπέρας. Εβαδίσαμεν όλην την νύκτα. Το μεσονύκτι διήλθομεν την πόλιν Νεήλκοη ξημέρωμα, δια την 23^η Αυγούστου, ημέρα Τρίτη, εφθάσαμεν εις τον Τύμπο εις τον τομέα της Προύσης.

Την 23^η Αυγούστου, ημέρα Τρίτη, εβαδίσαμεν 15 ώρες. Την 24^η Αυγούστου, ημέρα Τετάρτη. Την 25^η Αυγούστου, ημέρα Πέμπτη. Την 26^η Αυγούστου, ημέραν Παρασκευή. Την 27^η Αυγούστο, ημέρα Σάββατο.

Αυτές τις ημέρες έγιναν λυσσώδεις μάχες. Κυρίως δε την 27^η Αυγούστου, ημέρα-Σάββατο, κάθομαι εις τον λόφον Κοσταφά.

Ένα τάγμα Έλληνες με 4 συντάγματα τούρκικα. Μέχρι την τελευταίαν ώραν επολεμήσαμεν, μέχρι τελευταίας ρανίδας αίματος. Έπειτα

ήτθε διαταγή να φύγουμε.Αφήσαμε υπέροχα χαρακώματα και συρματοπλέγματα.

Την 28^η Αυγούστου, ημέρα Κυριακή, την 7^η ώραν της εσπέρας, εφύγαμε από τα υψώματα του Τύμπος.Μόλις εβαδίσαμεν μία διήλθομεν το χωρίον Τύμπος.

Ενώ εβαδίσαμεν μία, διήλθομεν εις τους Μύλους.

Τέλος, μία ώρα διήλθομεν το χωρίο Κιοστέλι.Ενώ εβαδίσαμεν όλη τη νύκτα, ξημερωθήκαμεν εις την Προύσσα.Ενώ εβαδίσαμεν μέχρι το μεσημέρι,εφθάσαμε έξω από την Προύσσα,πλησίον εις το βουνόν Ολυμπος.

Την 28^η Αυγούστου, ημέρα Κυριακή, εβαδίσαμεν 14 ώρες.

Την 29^η Αυγούστου, ημέρα Δευτέρα εφύγαμεν από έξωθεν της Προύσσης, η ώρα 3 το απόγευμα.Διήλθομεν πολλά χωρία καμένα.

Την 29^η Αυγούστου, ημέρα Δευτέρα, εβαδίσαμεν 9 ώρες όπου εφθάσαμε εις ένα χωρίον ονομαζόμενον Μπασκί, όπου είχε άφθονα σταφύλια.

Την 30 Αυγούστου, ημέρα Τρίτη, εφύγαμεν από το χωρίον που είχε τα άφθονα σταφύλια την 12^η ώρα της νυκτός.

Ξημέρωμα έξω από την Πάνορμον.

Την 1^η Σεπτεμβρίου εβαδίσαμεν 16 ώρες.

Την 2^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Παρασκευή, εφύγαμεν από του κάμπους των Πάνορμων και εφθάσαμε και μείναμε το βράδυ έξω από την Πάνορμον, 10 λεπτά ρης ώρας μακριά.

Την 2^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Παρασκευή, έξω από την Πάνορμον έγιναν μεγάλας μάχας.

Την 3^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Σάββατο,εκαθίσαμεν εις την Πάνορμον μαχόμεθα.

Την 3^η Σεπτεμβρίου,την 8^η ώραν πρωί της νυκτός ξημέρωμα,δια την 4^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Κυριακή,εφύγαμεν από την Πάνορμο και εβαδίσαμεν όλο παραλία.

Η δε Πάνορμος την εβάλαμε πυρκαϊά και είχε βγάλει μια λάμψη,όπου είχαμε απομακρυνθεί 2 ώρες και διακρινόμασθαν.Λοιπό,

φανταστείτε τι φωτιά ήτανε.Ενώ εβαδίσαμεν όλη την νύκτα,το πρωί εφθάσαμε εις το Αρτάκιοϊ.

Την 4^η Σεπτεμβρίου εβαδίσαμεν 10 ώρες, όπου μας αναμένανε τα ατμόπλοια δια να επιβιβασθώμεν.Την 4^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Κυριακή, την τέταρτην ώρα το απόγευμα απ' την αριστερή αποβάθρα, επιβιβασθήκαμεν εις το ατμόπλοιο από το Αρτάκιοϊ.

Την 5^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Δευτέρα, ευρισκόμασθε εις τον λιμένα Αρτάκιοϊ.Την ίδιαν ημέραν, η ώρα 12 το μεσημέρι διήλθομεν το νησί λιμανι Πασά.Την 3^η ώρα της νυκτός ξημέρωμα δια την 6^η Σεπτεμβρίου,ημέρα Τρίτη, εφθάσαμεν εις την Ραιδεστόν.Καθίσαμε δε 9 ώρες μέσα εις το ατμόπλοιο.Την 12^η ώρα το μεσημέρι, εξήλθομεν από το ατμόπλοιο και πήγα έξω, μία ώρα από την Ραιδεστόν εις τα αμπέλια.

Την 7^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Πέμπτη, εφύγαμεν από τα αμπέλια και πήγαμεν πλησίον της Ραιδεστού.

Την 9^η Σεπτεμβρίου,ημέρα Παρασκευή.Την 10^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Σάββατο.

Την 11^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Κυριακή, την 7^η ώρα το πρωί, εφύγαμεν από τη Ραιδεστό.Ενώ βαδίσαμεν 10 ώρες, εφθάσαμεν έξω από το Τιρολόι 3 ώρες και μείναμε το βράδυ.Την 12^η Σεπτεμβρίου εβαδίσαμεν 3 ώρες και εφθάσαμεν εις το Τιρολόι.Την 13^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Τρίτη.Την 14^η Σεπτεμβρίου, ημέραν Τετάρτη.Την 15^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Πέμπτη.

Την 16^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Παρασκευή, την 7^η ώρα το πρωί, εφύγαμεν από το Τιρολόι και εβαδίσαμεν μέχρι το μεσημέρι και διήλθομεν του χωρίου Πελιμεσί.

Ενώ εβαδίσαμεν 3 ώρες,ήλθομεν το χωρίον Τσοϊου(?)ολού.Ενώ εβαδίσαμεν μία ώρα εφθάσαμεν εις το χωρίον Καλικιοί και μείναμε το βράδυ.

Την 16 Σεπτεμβρίου, ημέρα Παρασκευή, εβαδίσαμεν 11 ώρες.

Την 17 Σεπτεμβρίου, ημέρα Σάββατο, η ώρα 7 το πρωί,εφύγαμεν από το χωρίον Καλικιοί.Ενώ εβαδίσαμεν μία ώρα, διήλθομεν το χωρίον Τσιανά.Μετά μία ώρα εφθάσαμε εις το χωρίον Ανακτόριον.

Την 7^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Σάββατο, εβαδίσαμεν δύο ώρες και μείναμε εκεί.

Την 18^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Κυριακή, είμασταν στους καταυλισμούς.

Την 19^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Δευτέρα, επήγαμε εις τα εκειρ... (?) του Ανακτορίου.

Από την 17^η Σεπτεμβρίου, ημέρα Σάββατο μέχρι την

Εδώ τελειώνει απότομα το ημερολόγιο του Ιωάννη Μιχαλούδη αφήνοντας μισοτελειωμένη τη φράση του.

Λελεγιάννης Χρήστος (επιμέλεια) Περιοδικό «Η ΠΑΛΙΑ ΟΡΜΥΛΙΑ» τεύχη:3 (21 Απριλίου 1994),4 (8 Μαΐου 1994), 5 (7 Ιουνίου 1994), 6 (14 Ιουνίου 1994), 7(21 Νοεμβρίου 1994), 8 (6 Δεκεμβρίου 1994), 9 (11 Ιανουαρίου 1995)

11. Το κείμενο της διακήρυξης του Γκράτσι στο Μεταξά όπως δημοσιεύτηκε στο «Ελεύθερο Βήμα» στις 31 Οκτωβρίου του 1940

«Η Ιταλική Κυβέρνησις διεπίστωσεν επανειλημμένως ότι κατά την εξέλιξιν της παρούσης συρράξεως η Ελληνική Κυβέρνησις έλαβε και ετήρησεν στάσιν η οποία αντίκειται, όχι μόνον προς τας ομαλάς σχέσεις ειρήνης και καλής γειτονίας κεταξύ των δύο Εθνών, αλλά και προς τα καθορισμένα καθήκοντα, τα' απορρέοντα διά την Ελληνικήν Κυβέρνησιν ως Κυβέρνησιν ουδετέρου κράτους... Κατ' επανάληψιν η Ιταλική Κυβέρνησις ευρέθη εις την ανάγκην να διαμαρτυρηθεί, δεδομένου ότι η Ελληνική Κυβέρνησις εδέχθη όπως ο αγγλικός στόλος χρησιμοποιήσεται κατά την εξέλιξιν των πολεμικών του επιχειρήσεων τα χωρικά της ύδατα, τα παράλια της και τους λιμένας της. Ηυνόησε τον ανεφοδιασμόν των εναερίων βρετανικών δυνάμεων, επέτρεψεν την οργάνωσιν εις το ελληνικόν αρχιπέλαγος μιας υπηρεσίας στρατιωτικών πληροφοριών εναντίον της Ιταλίας... Η Ιταλική Κυβέρνησις δέον να υπενθυμίσει σχετικώς εις την Ελληνικήν Κυβέρνησιν τας προκλητικάς ενεργείας τας οποίας διεξήγαγε έναντι του αλβανικού έθνους διά της τρομοκρατικής πολιτικής, την οποίαν υιοθέτησεν έναντι κατοίκων της Τσαμουριάς... Η Ιταλία δεν δύναται να ανεχθή περαιτέρω πάντα ταύτα. Η ουδετερότης της Ελλάδος απέβη καθαρώς φαινομενική... Η Ιταλική Κυβέρνησις κατέληξε συνεπώς εις την απόφασιν να ζητήσεται από την Ελληνικήν Κυβέρνησιν ως εγγύησιν της ουδετερότητος της Ελλάδος και ως εγγύησιν της ασφαλείας της Ιταλίας το δικαίωμα να καταλάβη διά των ενόπλων δυνάμεων διά το διάστημα της σημερινής προς την Αγγλίαν ρήξεως ορισμένα στρατηγικά σημεία του ελληνικού εδάφους. Η Ιταλική Κυβέρνησις ζητεί από την Ελληνικήν Κυβέρνησιν όπως μη εναντιωθεί εις την κατάληψιν αυτήν... Τα στρατεύματα ταύτα δεν παρουσιάζονται ως εχθροί του ελληνικού λαού και η Ιταλική Κυβέρνησις δεν προτίθεται ποσώς διά της προσωρινής κατοχής... να θίξη οπωσδήποτε την κυριαρχίαν και την ανεξαρτησίαν της Ελλάδος... Εάν τα ιταλικά στρατεύματα ήθελον αντιμετώπισαι αντίστασιν, η αντίστασις αύτη θα καμφθή διά των όπλων και η Ελληνική Κυβέρνησις θα έφερε τας ευθύνας... Αθήναι τη 28^η Οκτωβρίου 1940».

(«Ελεύθερον Βήμα», 31 Οκτωβρίου 1940)

Ν. Βαρδιάμπασης. (2000,26 Οκτωβρίου). Ο τύπος του '40. Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας. Τεύχος 54.

12. Έγγραφο προς τιμήν Ορμυλιωτών αγωνιστών κατά τα χρόνια της αντίστασης στη Γερμανική κατοχή

Μετάλλιο της R.A.F με το οποίο τιμήθηκε ο κ.Α. Μαρδάς

Πρόσκληση από την Βασίλισσα για Απογευματινό Πάρτυ
στο παλάτι την 21-7-1960

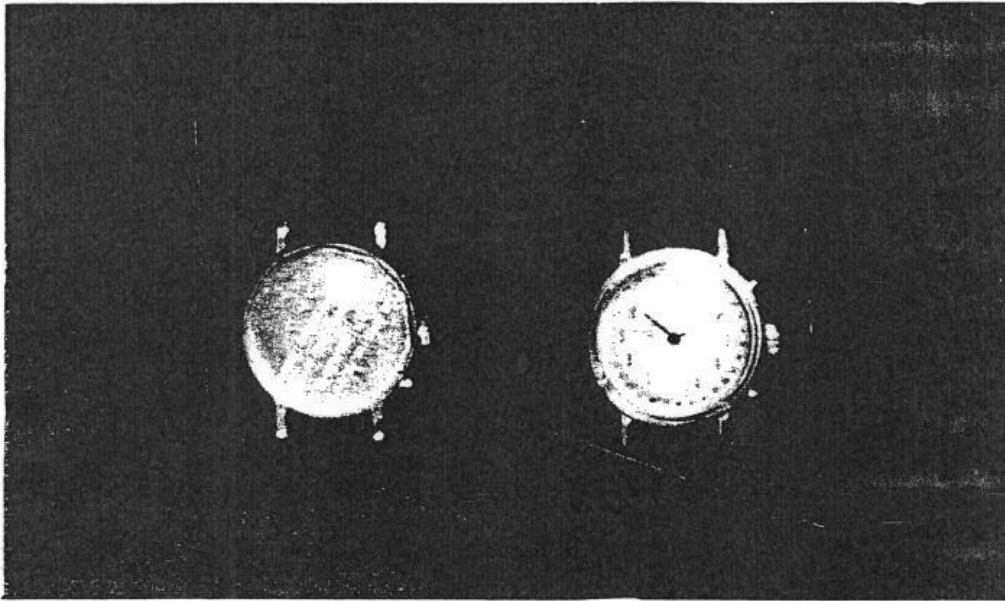
31

*The Lord Chamberlain is
commanded by Her Majesty to invite*

Mr Alekko Kardas

*to an Afternoon Party, in the Garden of Buckingham Palace
on Thursday the 21st July 1960, from 4 to 6 o'clock p.m.,
(Weather Permitting)*

Morning Dress, or Uniform, or Lounge Suit

Χρυσό ωρολόγιο με εγχάρακτη αφιέρωση -Δώρο της Βασίλισσας της Αγγλίας στον Άγγελο Αγαπητό, για την προσφορά του στη διάσωση, περίθαλψη και φυγάδευση στη Μέση Ανατολή Άγγλων αξιωματικών και στρατιωτών στη διάρκεια 1941-42.

CAPT. ANGELOS AGAPITON
FROM H.B.M. GOVERNMENT IN
RECOGNITION OF YOUR HEROIC
SERVICES FOR BRITISH SOLDIERS
3-3-43

ΣΤΟ ΛΟΧΑΓΟ ΑΓΓΕΛΟ ΑΓΑΠΗΤΟ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΥ ΜΕΓΑΛΕΙΟΤΗΤΟΣ
ΣΕ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΩΝ ΗΡΩΙΚΩΝ
ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΣΤΟΥΣ ΒΡΕΤΑΝΟΥΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ
3-3-43

This certificate is awarded to
Alexandros Christos Mandas
as a token of gratitude for and
appreciation of the help given to the
Sailors, Soldiers and Airmen of the
British Commonwealth of Nations,
which enabled them to escape from, or
evade capture by the enemy.

H.R. Alexander

Field-Marshal,
Supreme Allied Commander,
Mediterranean Theatre

1939-1945

Αυτό το πιστοποιητικό δίνεται σαν βραβείο στον Αλέξανδρο Χρήστου Μαρδά σαν ένα που παίρνεται από ευγνωμοσύνη και εκτίμηση για τη βοήθει που δόθηκε στους Ναύτες, Στρατιώτες και Αεροπόρους της Βρετανικής Κοινοπολιτείας Εθνών, που τους επέτρεψε να δραπετεύσουν ή να αποφύγουν την αιχμαλωσία από τον εχθρό.

Η.Ρ Αλεξάντερ

Πεδίο Μάρσαλ

Ανώτατος Διοικητής

Μεσογειακό Θέατρο

1939-1945

1945-1995

**THE ROYAL AIR FORCES
ESCAPING SOCIETY**

Presented to:

Alexandros Mardas

In commemoration of your gallant service to the Allied Cause in aiding men of the Royal Air Forces to escape from enemy occupied territory during the 1939-1945 war.

Your courage shown at that time and the hardships and dangers then endured call for our everlasting gratitude and our greatest respect.

Lewis Hodges.

Air Chief Marshal Sir Lewis M. Hodges, KCB, CBE, DSO, DFC,
President

1945-1995

ΣΗΜΑ της R;A.F

Εταιρεία Απόδρασης της R.A.F (βασιλική Αεροπορία)

Απονέμεται στον:

Α Λ Ε Ξ Α Ν Δ Ρ Ο Μ Α Ρ Δ Α

Σε ανάμνηση των γενναίων σας υπηρεσιών στο να βοηθήατε τους άνδρες της Βασιλικής Αεροπορίας να δραπετεύσουν από περιοχές κατεχόμενες από τον εχθρό κατά τη διάρκεια του πολέμου του 1939-1945.

Το θάρρος που δείξατε εκείνο το καιρό και οι δυσκολίες και οι κίνδυνοι που διάρκεσαν και μετά μας προτρέπουν για συνεχή ευγνωμωσύνη και για το μεγαλύτερο σεβασμό μας.

Σερ Λιούις Χάτζες

Αρχηγός Αεροπορίας Στρατηγός Σερ Λιούις Χάτζες
Πρόεδρος

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ ΑΠΟ ΤΗ ΡΑΦ ΓΙΑ ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΡΑΛΛΥ
ΣΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ ΑΠΟ 18 ΕΩΣ 22-7-1960

*The Chairman, Committee and Members
of the
R.A.F. Escaping Society
request the pleasure of the company of
Mr Alexko Mardas
at an
International Rally
to be held in London
from 18th to 22nd July, 1960*

Αγ-υ-ε 18-22/7/60

Rally H.Q., Euston Hotel,
Victoria, London, S.W.1

Τα έγγραφα αυτά βρίσκονται στο δημαρχείο Ορμύλιας.

13. Η κοινή δήλωση των αντιπροσώπων του ΕΑΜ στο Κάιρο στις 10 Αυγούστου του 1943

«Έν Καίρω τῇ 17 Αύγουστου 1943

Πρὸς

τὴν Α.Ε. τὸν πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως

κ. Ἐμμ. Τσουδερόν

»Οἱ ὑπογεγραμμένοι ἐκπρόσωποι τῶν ὑποσημειομένων Κομμάτων καὶ ὀργανώσεων διεπιστώσαμεν ὁμοφώνως, ὅτι, χάριν τῆς Ἐθνικῆς Ἐνότητος, ἣτις μόνη διασφαλίζει τὴν εὐόδωσιν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀγῶνος καὶ τὴν ὁμαλήν ἐξέλιξιν τοῦ πολιτικοῦ βίου τῆς χώρας, παρίσταται ἀνάγκη νά δηλωθῇ ὑπευθύνως, ὅτι ὁ Βασιλεὺς δέν θέλει ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὶν ἢ ὁ Λαὸς ἀποφανθῇ ἐπὶ τῆς μορφῆς τοῦ πολιτεύματος. Τὴν πλήρη ἐν προκειμένῳ ὁμοφωνίαν μας ὡς ἐκπροσώπων τοῦ μεγίστου μέρους τῆς ἑλληνικῆς κοινῆς γνώμης, ἐθεωρήσαμεν σκόπιμον νά καταστήσωμεν πρὸς Ὑμᾶς γνωστήν καὶ δ' Ὑμῶν πρὸς τὸ Ὑπουργικόν Συμβούλιον.

»Ἐπὶ τούτοις δεχθῆτε, παρακαλοῦμεν, Κύριε Πρόεδρε, τὴν ἔκφρασιν τῆς ἐξαιρέτου τιμῆς μεθ' ἧς διατελοῦμεν.

Διὰ τὰ Κόμματα τοῦ Δημοκρατικοῦ Συνασπισμοῦ: Γ. ΕΞΗΝΤΑΡΗΣ.

Διὰ τὸ Ἐθνικὸν Ἀπελευθερωτικὸν Μέτωπον (ΕΑΜ) Ἡλ. Τσιριμῶκος, Π. Ροῦσσοσ, Ἀ. Τζήμας, Κ. Δεσποτόπουλος. Διὰ τὸν Ἐθνικὸν Δημοκρατικὸν Σύνδεσμον (ΕΔΕΣ) Κ. Πυρομάγλου. Διὰ τὴν Ἐθνικὴν Κοινωνικὴν Ἀπελευθέρωσιν (ΕΚΚΑ) Γ.Α. Καρτάλης. Διὰ τὸ Ἐθνικὸν Ἐνωτικὸν Κόμμα Π. Κανελλόπουλος».

Τ. Βουρνάς : «Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας 1940-1945». Σελ. 350-351.

14. Το τηλεγράφημα του βασιλιά Γεωργίου Β' προς τους ξένους προστάτες του στο Κεμπέκ του Καναδά όπου γινόταν η διάσκεψη Ρούσβελτ-Τσόρτσιλ

«1. Τήν 4ην Ἰουλίου ἐδήλωσα εἰς τόν λαόν Μου, ὅτι μετὰ τήν ἀπελευθέρωσιν τῆς Χώρας θά κληθῆ νά δηλώσῃ δι' ἐλευθέρων ἐκλογῶν ὑπό ποῖον πολίτευμα θέλει νά ζήσῃ.

»2. Ἀντιμετωπίζω ἕξαφνα μιάν περιέργον κατάστασιν, ἡ ὁποία ἐδημιουργήθη μέ τήν ἀπρόοπτον ἄφιξιν ὠρισμένων προσώπων ἐξ Ἑλλάδος, τά ὁποία λέγεται ὅτι ἀντιπροσωπεύουν διαφόρους ἀνταρτικᾶς ὁμάδας. Ἐπιπροσθέτως εἰς ἀντιπρόσωπος ὠρισμένων παλαιῶν πολιτικῶν κομμάτων, τά ὁποία ἐπιθυμοῦν νά μέ πιέσουν νά δηλώσω ὅτι θά ἐπιστρέψω μόνον κατόπιν τοῦ δημοψηφίσματος, τό ὁποῖον θά ἀποφασίσῃ περί τοῦ μελλοντικοῦ πολιτεύματος.

»3. Ἡ αἴτησις αὐτή ἐγείρει νέας ἀπόψεις ἐπί τῶν ὁποίων ἐπιθυμῶ νά σᾶς συμβουλευθῶ πρὶν ἢ ληφθοῦν ἀποφάσεις. Εἶμαι ἐναντίος νά λάβω ὀριστικὴν ἀπόφασιν. Διότι ἐκεῖνο τό ὁποῖον προτείνεται, ἂν καί κυρίως Ἑλληνικόν ζήτημα, δύναται νά ἔχῃ ἀντίκτυπον ἐξω τῆς Ἑλλάδος, ὅπερ δύναται εὐκόλως νά δημιουργήσῃ προηγούμενον ἢ νά ἐπηρεάσῃ ἐξελίξεις εἰς ἄλλα κράτη ἰδιαιτέρως εἰς τά Βαλκάνια. Τό φαινομενικῶς τοπικόν αὐτό ζήτημα ἴσως λάβῃ εὐρύτερον χαρακτῆρα. Ὑπ' αὐτὰς τὰς συνθήκας θά ἐξετίμων πολὺ τήν συμβουλήν σας ὡς πρὸς τήν ἀκολουθητέαν γραμμὴν, ἡ ὁποία, ὑπό τὰς παρούσας συνθήκας, ἤθελεν ἐξυπηρετήσῃ καλύτερον τήν Ἑλλάδα καί τά Ἠνωμένα Ἔθνη.

»4. Προσωπικῶς, ἐπί τοῦ παρόντος κλίνω ὑπὲρ τῆς ἰδέας νά συνεχίσω ἐπί τῶν γραμμῶν πού συνεφωνήσαμεν προτοῦ ἀναχωρήσω ἀπὸ τήν Ἀγγλίαν. Νομίζω ὅτι θά ἔπρεπε νά ἐπιστρέψω μέ τόν Στρατό μου εἰς τήν Ἑλλάδα, ἔστω καί ἐάν μετὰ μικράν παρέλευσιν χρόνου ἀνεχώρουν εἰς τό ἐξωτερικόν διὰ νά ἐργασθῶ διὰ τὰ ἐθνικά συμφέροντα μεταξύ τῶν Συμμάχων μας, τοῦτο δέ ἐάν αἰ μετέπειτα ἐξελίξεις τό ὑπεδείκνυον ὡς ὀρθόν».

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β΄.

Τ. Βουρνάς : «Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας 1940-1945». Σελ. 352-353.

15. Απόσπασμα από το λόγο του υπουργού εξωτερικών της Αγγλίας Ήντεν στη σύσκεψη του υπουργικού συμβουλίου της Μεγάλης Βρετανίας στις 9/8/1944

Ο υπουργός Εξωτερικών υπογράμμισε την πολιτική σημασία που έχει η διατήρηση της θέσεώς μας στην Ελλάδα και η αποφυγή ενός πραξικοπήματος του ΕΑΜ αμέσως μετά την αποχώρηση των Γερμανών. Αν το ΕΑΜ, που είναι ισχυρά εξοπλισμένο, καταλάβει την εξουσία, θα επακολουθήσει εμφύλιος πόλεμος ή σφαγή. Αυτό θα τραυμάτιζε πολύ το κύρος μας. Παραπέρα, δεδομένων των ρωσικών σχέσεων με το ΕΑΜ, θα ήταν δυνατόν να πρόσθετε την Ελλάδα στο μεταπολεμικό βαλκανικό σλαβικό μπλοκ, το οποίο φαίνεται ότι σχηματίζεται τώρα υπό ρωσική επιρροή και από το οποίο ενδιαφερόμαστε να κρατήσουμε έξω την Ελλάδα. Ανεγνώρισε τη δυσκολία που υπάρχει για την ανεύρεση, στο άμεσο μέλλον, δυνάμεων, αν αποχωρήσουν οι Γερμανοί από την Ελλάδα, και επίσης τη δυσκολία για τον προσδιορισμό του μεγέθους των υπό αποστολή δυνάμεων. Αλλά πιστεύει ότι η ανάγκη αποστολής μιας δυνάμεως (βασισμένης κυρίως στην Αθήνα και ίσως μιας μικρότερης δυνάμεως στη Θεσσαλονίκη) είναι πολύ μεγάλη.

Π. Ροδάκης : «Δεκέμβρης 1944». Σελ. 96.

16. Καταστάσεις που δείχνουν τη συνεισφορά των Ορμυλιωτών στο κτίσιμο του σχολείου

✓	Μαυρονδης Δαριουχος χρ	1
✓	Γαλανης Πατρισταυ	1
✓	Αντωνιος Δε Τσας	2
✓	Κωστας Δε Παντασι Τζιμης χρ	1
✓	Κυριακος Παντασι	1
✓	Γεωργιος Δε Δαριουχος	1
✓	Μεταξας Πατρισταυ	1
✓	Γεωργιος Δε Καραγιω μωστη	1
✓	Κωστας Πατρισταυ 100 μωστη	1
✓	Κωστας Πατρισταυ	2
✓	Αντωνιος Πατρισταυ	1
✓	Γεωργιος Δε Πατρισταυ χρ	1
✓	Κωστας Δε Πατρισταυ	1
✓	Κωστας Πατρισταυ	1/2
✓	Γεωργιος Δε Πατρισταυ	1/2
✓	Κωστας Πατρισταυ	1/2
✓	Κωστας Πατρισταυ	1/2
✓	Κωστας Πατρισταυ	1
✓	Κωστας Πατρισταυ	1
✓	Κωστας Πατρισταυ	10/10

Αθανάσιος Κωνσταντίνος Στάτ	1
Κλαύδιος Γ. Κλαυδίου & γυναίκα	
Αθανάσιος Τσιμισίας	1/2
Γεώργιος Η. Μάλαρας	1 1/2
Γεώργιος Κωνσταντίνος	1
Χρυσός Σέπας	1
Κωνστ. Κωνστ.	30/100
" " 10 κάρτα Σέπας	
Μαχάριος Μαχαρίδης	1
Αδ. Βεταΐδης, κίβιστας	1/2
Διονύσιος Στοιχειός	38
ο ίδιος κίβιστας κωνσταντίνος	
Στέφανος Κωνσταντίνος	1/2
Γεώργιος Β. Κωνσταντίνος	55
Γεώργιος Γεωργίου	1/2
Γεώργιος Σέπας	1/2
" " 10 κάρτα Σέπας	
Σπ. Κωνστ. Κωνστ. Κωνσταντίνος	
Διονύσιος Γ. Πασ. Κωνστ. Γεωργίου	5
Μαρία Η. Κωνσταντίνος Σέπας	1
Αθανάσιος Κωνσταντίνος Σέπας	1
Γεώργιος Στεφανίου	1/2
Κωνσταντίνος Στεφανίου	1/2
Χρυσός Η. Μαχάριος	1/2
Αδ. Κωνστ. Κωνστ. & γυναίκα	

		28	
✓ 6	Παύλος Ν. Μανιάς	2	
✓ 7	Α. Παπαδόπουλος	5	
✓ 8	Βασιλείου	3	
✓ 9	Γιαννιά	2	
✓ 10	Νικόλαος Κορραΐδης	2	
✓ 11	Ιωάννη Κ. Τσαμακίδα	5	
✓ 12	Σπυρίδης Σελιώσης	3	
✓ 13	Κωνσταντίνος Ξενόπουλος	3	
✓ 14	Γεώργιος Κωνσταντίνου	5	
✓ 15	Σπυρίδης "Αργύριος" Δρ.	2	
✓ 16	Ιωάννη Σρ. Πικραλίου	5	
✓ 17	Παύλος Βίσης	2	
✓ 18	Αδαμάκης Βασιλείου	5	
✓ 19	Νικόλαος Καλαμάς Γ.	5	
✓ 20	Σπυρίδης Σρ. Ζαφειράκης	3	
✓ 21	Καθάρης Αρτέμιος Σρ.	5	
✓ 22	Ιωάννη Δρ. Πέτρος	3	
✓ 23	Παρεϊούρας Αρτέμιος	3	
✓ 24	Σαραντάκης Μιχαήλ	2	Σπυρίδης
✓ 25	Γεώργιος Καρπίτης Σρ.	2	
✓ 26	Κωνσταντίνος Σελιώσης	2	
✓ 27	Βίσης Αναστάσιος		Κωνσταντίνος
✓ 28	Γεώργιος Σπυρίδης	3	
✓ 29	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	3	
✓ 30	Σπυρίδης Βασιλείου	3	
✓ 31	Ιωάννη Δρ. Γαϊδάρης	3	
		108	5-1

Γεωργ. Νικολαΐδης	200	1/2
Χρήστος Σαββας		1
Δημοκλής Χρηστάκης & γυναικά του		1
Παύλος Σαββασίου		1
Βασίλειος Αλεξάνδρου		20
Παύλος Σαββασίου		1
Ανδρέας Σαββασίου		7
Παύλος Σαββασίου	1000	1
Παναγιώτης Χαλκιάδης		20
Γεωργ. Σαββασίου		1
Μαρία Αλεξάνδρου	1000	1
Σταύρος Αλεξ. Σαββασίου	1000	4
Γραμματικός Παναγιώτης	1000	6
Χρήστος Α. Σαββασίου	1000	7
Ανδρέας Α. Σαββασίου	1000	1
Βασίλειος Α. Σαββασίου	1000	0 1900
Ευαγγέλιος Αλεξάνδρου		1
Α. Χ. Σαββασίου	1000	1
Γεωργ. Σαββασίου & Βασίλειος - εργασία μετά		2
Κωνσταντίνος Α. Σαββασίου		3
Γεωργ. Α. Σαββασίου	1000	20
Παναγιώτης Α. Σαββασίου	1000	1
Ανδρέας Α. Σαββασίου	1000	1
Βασίλειος Α. Σαββασίου	1000	1
Κωνσταντίνος Α. Σαββασίου	1000	1
Βασίλειος Α. Σαββασίου	1000	1

Καταγραφή συνθημάτων
 από το νέο κτίριο της Ορμυλίας
 με διατάξεις Υπουργείου Παιδείας
 Αρμυλία

✓	Ο Παύλος Β. Παυλίδης	Διευθυντής	5
✓	Π. Παυλίδης	Υποδιευθυντής	1
✓	Κ. Παυλίδης	Υποδιευθυντής	1
✓	Δημ. Παυλίδης	Υποδιευθυντής	1
✓	Γ. Παυλίδης	Υποδιευθυντής	1
✓	Π. Παυλίδης	Υποδιευθυντής	50
✓	Συγγενής Μηνιάδης	Υποδιευθυντής	1
✓	Α. Βασιλείου	Υποδιευθυντής	1
✓	Αναστάσιος Κεραυτός	Υποδιευθυντής	5
✓	Μηνιάδης Ν. Μηνιάδης	Υποδιευθυντής	2
✓	Γ. Παυλίδης	Υποδιευθυντής	1
✓	Γ. Παυλίδης	Υποδιευθυντής	1
✓	Δημ. Παυλίδης	Υποδιευθυντής	1
✓	Δημ. Παυλίδης	Υποδιευθυντής	1
✓	Γεωργίου Α. Παυλίδου	Υποδιευθυντής	1
✓	Χρήστος Παυλίδης	Υποδιευθυντής	2
✓	Χρ. Ν. Παυλίδης	Υποδιευθυντής	2
✓	Γεωργίου Β. Παυλίδου	Υποδιευθυντής	1
✓	Συγγενής Α. Παυλίδου	Υποδιευθυντής	2
✓	Παυλίδης Α. Παυλίδης	Υποδιευθυντής	2
✓	Γεωργίου Α. Παυλίδου	Υποδιευθυντής	6

		108	5	1
✓ 32	Γεώργιος Βαξεβάς	εκ. α.α.	6.	
✓ 33	Σπυρίδης Γουρζούρης	"	10.	
✓ 34	Γεώργιος Καρπίτης	"	2.	
✓ 35	Γεώργιος Ιωάννου Γαϊδουράς	"	5.	
✓ 36	Σπυρίδης Στ. Σκαμοιάδης	"	2.	
✓ 37	Χρήστος Λαίμων	"	3.	
✓ 38	Παυλοσκοκίμων Νικολάου	"	5.	
✓ 39	Νικόλαος Σκουρής Εμ.	"	2.	
✓ 40	Σπυρίδης Βασιμανδής	"	2.	
✓ 41	Ιωάννης Γαβριήλ	"	02.	
✓ 42	Ιωάννης Λαζαρί	"	3.	
✓ 43	Ιωάννης Λεγεράκης	"	3.	
✓ 44	Νικόλαος Χρ. Βασιμανδής	"	3.	
✓ 46	Μαυροδής Σκαμοιάδης	"	2.	
✓ 46	Σπυρίδης Οικονομοϊδής	"	1.	
✓ 47	Σπυρίδης Σπυρίδης κατ. Γ.	"	1.	
✓ 48	Βασίλειος Βίγκας	"	2.	
✓ 49	Σουλεϊμάνης Ιωάννης	"	2.	
✓ 50	Χρήστος Λ. Σκουρής	"	1.	
✓ 51	Γεωργίου Βαλεζακίου	"	3.	25
✓ 52	Νικόλαος Σπυρίδης	"	5.	7
✓ 53	Χρήστος Στ. Ήρως	"	3.	
✓ 54	Γεώργιος Νταζάνης	"	3.	
✓ 55	Χρήστος Μπαρτζιάς	"	3.	
✓ 56	Νικόλαος Στ. Σκουρής	"	2.	
✓ 57	Κωνσταντίνος Αρ. Αδαμίου	"	3.	
			109	5-1

Οι καταστάσεις αυτές βρίσκονται στο δημαρχείο Ορμυλίας Χαλκιδικής.

με μέρη αὐτῆς τοῦ ἀφαιγίου καὶ Τημελίου Ἰμε-
ρίου καὶ τοῦ ἀεισμετῶλου ἐπιγραφίου καὶ Χρίστου
καὶ ἀριόφρου
ἔφ' ἣ καὶ ἔπειτα ἐπ' ἄραον ἀρβόλας καὶ δι-
εργαί, ἀσπύ, ἀσπύ ἐκ δόξου ἐκ ἐπιγραφίου τοῦ ἀριόφρου
ἀνδρῶν μερῶν, ἀσπύ, ἀσπύ καὶ ἀσπύ, ἀσπύ, ἀσπύ
ἀσπύ
Οὐ ἀριόφρου Ἰμερίας Οὐ ἀσπύ, ἀσπύ

Το έγγραφο αυτό βρίσκεται στο δημαρχείο Ορμυλίας.

18. Κανονισμός των σχολών Πολυγύρου κατά το 1906

Κεφάλαιον Α΄

ΠΕΡΙ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ

Άρθρον 1ον. Ὁ Διευθυντής φροντίζει περὶ τῆς ἀκριβοῦς τηρήσεως τῶν διατάξεων τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ, περὶ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ τε καὶ τοῦ προγράμματος καὶ τῆς ἀνελλιποῦς ἐκπληρώσεως τῶν καθηκόντων τῶν διδασκόντων καὶ τῶν διδασκομένων, ἐπιτιθέμεται τὰς τακτάσεις καὶ παρακολουθεῖ τὸν τῆς διδασκαλίας τρόπον, φροντίζει διὰ καταλλήλων ὁδηγῶν καὶ συμβουλῶν περὶ τῆς βελτιώσεως τῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας ὑπὸ τύπον ἀκαδημαϊκῆς συζητήσεως, ἐν ἀνάγκῃ ζητούμενης καὶ τῆς γνώμης τρίτου ἐκ τῶν διδασκάλων, καὶ ὑποβάλλει εἰς τὴν ἐφορείαν, ὁσάκις δεῖται, ἐκθεσιν περὶ παντὸς ἀφορῶντος τὴν τῶν Σχολείων προαγωγὴν καὶ βελτίωσιν. Ἡ Διεύθυνσις ἐπιβλέπει τὴν τακτικὴν φροντίσιν τῶν διδασκάλων, ἰδιοχείρως δικαιολογούντων τὴν ἀπουσίαν των ἐν τῇ ἐπὶ τούτῳ βιβλίῳ τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν, τὴν ἐπιμέλειαν εἰς τὰ μαθήματα, λαμβάνει γνώσιν τῶν ἀπουσιῶν τῶν μαθητῶν καὶ εἰδοποιεῖ διὰ τοῦ ἐπιστάτου τοὺς γονεῖς ἢ κηδεμόνας αὐτῶν, καλεῖ καὶ δέχεται εἰς ἀπόρρῃον καὶ συνεννοεῖται μετ’ αὐτῶν περὶ τῆς προσόδου καὶ τοῦ ᾗθους τῶν μαθητῶν (μαθητριῶν).

Άρθρον 2ον. Ἡ Διεύθυνσις καλεῖ εἰς συνεδρίασιν τὸ διδάσκον προσωπικόν, ὅταν χρηθῆ τούτο ἀναγκαῖον, πρὸς σύστασιν περὶ τῆς ἐπιμελείας, τῆς προσόδου καὶ τοῦ ᾗθους τῆς μαθητῶν (μαθητριῶν), προεδρεύουσα τῶν συνεδριάσεων καὶ εἰσηγομένη τὰ πρὸς συζήτησιν θέματα. Ἡ Διεύθυνσις κανονίζει ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν διδασκάλων τὴν τῶν μαθημάτων διανομὴν μεταξὺ τοῦ διδάσκοντος προσωπικοῦ, καθορίζουσα, μετὰ τῶν διδασκάλων τὰ καθήκοντα ἐκάστου ὡς πρὸς τὴν ἐπιτήρησιν τῆς ἐν τῇ Σχολῇ καὶ ἀλλαγῆ. Ἡ Διεύθυνσις ἐνεργεῖ τὴν ἐγγραφήν τῶν μαθητῶν (μαθητριῶν) τῇ βοηθεῖα καὶ τιμῶν τῶν διδασκόντων, εἰσπράττουσα τέλη ἐγγραφῆς ἠρεζόμενα ὑπὸ τῆς ἐφορείας. Ἡ Διεύθυνσις ἐκδίδει τοὺς ἐλέγχους, τὰ ἐνδεικτικά, τὰ ἀπολυτήρια τῶν μαθητῶν (μαθητριῶν). Ἰπποσηθούμενη καὶ ὑπὸ τῶν διδασκόντων ἐν ἐκάστη τάξει, λαμβάνουσα τέλη, διὰ μὲν τὰ ἐνδεικτικά ἀνὰ δύο (2) γρόσια, τοὺς ἐλέγχους ἀνὰ ἓνα (1) γρόσι καὶ τὰ ἀπολυτήρια ἀνὰ εἴκοσι (20) γρόσια.

Άρθρον 3ον. Ἡ Διεύθυνσις ἠρέξει ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ διδάσκοντος προσωπικοῦ τὰ διδακτικά βιβλία τοῦ σχολείου, ὑποβάλλουσα κατάλογον αὐτῶν διὰ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως εἰς τὴν ἐφορείαν πρὸς ἔγκρισιν, ὡς καὶ τὸ πρόγραμμα καὶ τὸ ὠρολόγιον πρὸς ἔγκρισιν καὶ ἐπικύρωσιν.

Άρθρον 4ον. Ἡ Διεύθυνσις τηρεῖ ὑπὸ ἰδίαν εὐθύνην, ὑποδοθηομένη ὑπὸ τῶν διδασκόντων τὰ ἐπόμενα ὑπηρεσιακά βιβλία: α. Μ η τ ρ ῖ ο ν, ἐν ᾧ κατ’ αὐξῶντα ἀριθμὸν ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα πάντων τῶν εἰς τὸ Σχολεῖον τῶν πρώτων προσερχομένων μαθητῶν. β. Μ κ η τ ο λ ὄ γ ι ο ν, ἐν ᾧ ἀναγράφονται κατ’ αὐξῶντα ἀριθμὸν ἐν τῇ οἰκείᾳ τάξει τὰ ὀνόματα πάντων τῶν κατ’ ἔτος ἐγγραφομένων μαθητῶν (μαθητριῶν). γ. Β ι β λ ι ο ν τ ῆ ς δ ι δ α χ θ ε ἰ σ η ς ὕ λ η ς, ἐν ᾧ διαλαμβάνεται ἢ κατὰ πᾶν σχολικὸν ἔτος διδασκομένη ὕλη. Αὕτη ἠρέζεται ἐν τῇ Ἀναλυτικῇ προγράμματι συντασσομένη ὑπὸ τοῦ διευθυν-

τοῦ ἐπὶ τῇ βίᾳ τοῦ τῶν παρεπιφερῶν Σχολείων Θεσσαλονίκης. δ. Βιβλίον προόδου, ἐν ᾧ καταχωρίζονται τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐνιαυτίων διαγωνισμῶν. ε. Καταλόγους τῆς καθημερινῆς προόδου καὶ ἀπουσιῶν τῶν μαθητῶν (μαθητριῶν). στ. Βιβλίον ἀπουσιῶν τῶν διδασκάλων.

*Ἄρθρον 5ον. Ἡ διεύθυνσις ὑπέχει τὴν εὐθύνην τῆς τηρήσεως τῶν ἀνωτέρω βιβλίων, παραδίδουσα κατὰ τὴν ἀποχώρησιν ταῦτα τῇ ἐφορείᾳ.

*Ἄρθρον 6ον. Ἡ διεύθυνσις κωλυομένη ἀνατίθησιν ὑπὸ ἰδίων εὐθύνην προσωρινῶς τὰ ἑαυτῆς καθήκοντα εἰς τινα ἐκ τῶν διδασκόντων.

*Ἄρθρον 7ον. Ὁ διευθυντής, ὡν πρῶτος μεταξὺ ἴσων, φέρεται πρὸς ἀπαντας τοὺς συναδέλφους μετὰ προσηνείας καὶ εὐπροσηγορείας, ἀπολαύων συγχρόνως τοῦ προσήκοντος σεβασμοῦ καὶ ἐκτιμήσεως παρ' αὐτῶν.

Κεφάλαιον Β'

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΟΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ

*Ἄρθρον 8ον. Οἱ διδάσκαλοι ὄντες τελειόφοιτοι Γυμνασίων ἢ Διδασκαλείων καὶ αἱ διδασκάλισσαι, ἐκτελοῦσιν ἀκριβῶς τὰς διατάξεις τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ κατὰ τὰς τῆς διευθύνσεως ὁδηγίας καὶ ὑποδείξεις.

*Ἄρθρον 9ον. Ἐάν τις δι' ἀσθένειαν ἢ ἄλλον ἀποχωρῶντα λόγον κωλύεται νὰ παρευρεθῇ ἐν τῷ Σχολείῳ, ἀγγέλλει τοῦτο ἐγκαίρως τῇ διεύθυνσει.

*Ἄρθρον 10ον. Προσερχόμενοι ἐν τέταρτον τῆς ὥρας πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν μαθημάτων, ἐπιτηροῦσι κατὰ τὴν προμελέτην καὶ τὰ διαλείμματα συμφώνως τῇ ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους συντασσομένῳ ὠρολόγιῳ, ἀσκοῦντες τὴν τῶν μαθητῶν ἐπιτήρησιν καὶ ἐκτὸς τῆς σχολῆς καὶ δὴ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν ἣ φοιτοῦσι τακτικῶς, γινομένου ἀπὸ κοινοῦ τοῦ ἐκκλησιασμοῦ μαθητῶν τε καὶ διδασκόντων.

*Ἄρθρον 11ον. Ὅφείλουσι νὰ διδάσκωσιν ἀνελλιπῶς, εὐσυνειδήτως καὶ μετὰ ζήλου καὶ κατὰ τὰς μεθοδικὰς ὁδηγίας τῆς διευθύνσεως ὅλην τὴν ἐν τῷ ὑπὸ τῆς ἐφορείας ἐγχεκριμένῳ ἀναλυτικῷ προγράμματι περιεχομένην ὕλην, ἀποφεύγων δὲ πᾶσαν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ παρέκδοσιν, φροντίζοντες νὰ μὴ δαπανῶσι χρόνον εἰς ἀντικείμενα ἄσχετα πρὸς τὸ μάθημα καὶ τὸ Σχολεῖον καὶ δὴ θίγοντα τὴν Θρησκείαν, τὴν Πολιτείαν, τὴν Κοινότητα, Σωματεῖον ἢ πρόσωπον δρῶν ἢ μὴ.

*Ἄρθρον 12ον. Ἐκαστος τῶν διδασκόντων ἀναλαμβάνει καθ' ἑβδομάδα ὥρας διδασκαλίας 36 - 37 καὶ ἐπιτήρησιν ἐκ περιτροπῆς, ἐκτὸς τοῦ διευθυντοῦ, ὅστις θὰ ἔχη μόνον 33 ὥρας, καὶ τοῦ Τουρκοδιδασκάλου, ἐργαζομένου, καθ' ὅσας ὥρας ἐγκρίνει ἡ ἐφορεία.

Ἄρθρον 13ον. Οἱ διδάσκοντες καταχωρίζουσιν ἀνά πάντα μῆνα ἐν τῇ σχετικῇ βιβλίῳ τὸ ποσὸν τῆς διδασχθείσης ὕλης, ἀπολαύουσι τοῦ σεβασμοῦ τῶν μαθητῶν (μαθητριῶν) καὶ τυγχάνουσι τῆς προσσηκούσης παρὰ τῆς ἐφορείας καὶ τῆς διευθύνσεως προστασίας.

Ἄρθρον 14ον. Ὁ σύλλογος τοῦ διδάσκοντος προσωπικοῦ συνέρχεται, προσκληθεὶς τῆς διευθύνσεως, εἰς συνεδριάσεις. Ἡ συνεδρίασις λογίζεται ἐν ἀπαρτίᾳ, ὅταν παρευρίσκηται τὸ ἥμισυ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν σὺν ἐνί, ἐν δὲ ἰσοψηφίᾳ νικᾷ ἡ τῆς διευθύνσεως ψήφος.

Ἄρθρον 15ον. Αἱ ἀποφάσεις τοῦ συλλόγου τῶν διδασκάλων ἐκτελοῦνται ἀμέσως, ζητουμένης τῆς ἐγκρίσεως τῆς ἐφορείας, ὅταν πρόκηται περὶ ἐπιδημικῆς νόσου, ἀποβολῆς μαθητοῦ (μαθητρίδος) ἢ ἑτέρου τινὸς ἐπείγοντος.

Κεφάλαιον Γ'

ΠΕΡΙ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ

Ἄρθρον 16ον. Πᾶς μαθητὴς εἰσερχόμενος τὸ πρῶτον εἰς τὴν Σχολήν, ἐγγράφεται ἐν τῇ Μητρώῳ αὐτῆς, οἱ δὲ τὴν ἐγγραφήν ἀνανεοῦντες ὀφείλουσι νὰ προσάγωσι τὰ ἐνδεικτικὰ τοῦ προηγουμένου Σχολικοῦ ἔτους, καταχωριζόμενοι ἐν τῇ Μαθητολογίᾳ. Οἱ ἐγγραφόμενοι καταβάλλουσι τὰ ὑπὸ τῆς ἐφορείας ὀριζόμενα δικαιώματα, ἐὰν δὲ τις θέλῃ νὰ ἐγγραφή δωρεάν, προσάγει τῇ διευθύνσει ἐγγραφὸν ἀπόδειξιν ἀπορίας παρὰ τῆς ἐφορείας.

Ἄρθρον 17ον. Οἱ μαθηταὶ (μαθητρίαι) φέρονται εὐτάκτως καὶ κοσμίως ἐντὸς τε καὶ ἐκτὸς τῆς Σχολῆς εὐρισκόμενοι, φοιτῶσι τακτικῶς καὶ ἀνελλιπῶς εἰς τὸ Σχολεῖον καὶ μόνον λόγῳ ἀσθενείας ἢ σκουδαίου κωλύματος δύνανται ν' ἀπουσιάζωσιν, ὅτε ἐρχόμενοι εἰς τὸ Σχολεῖον ὀφείλουσι νὰ προσάγωσιν ἐγγραφὸν δικαιολογίαν τῶν γονέων ἢ κηδεμόνων εἰς τὴν διεύθυνσιν.

Ἄρθρον 18ον. Ἀποχωροῦντες ἐκ τῶν ἰδίων οἰκιῶν δεόντως προπαρασκευασμένοι, παρευρίσκονται ἐν τῇ παραδόσει ἐν τέταρτον τῆς ὥρας τοῦλάχιστον πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς διδασκαλίας, ἀναμένοντες ἐν ἀκρᾷ ἡσυχίᾳ καὶ τάξει τὸν οἰκτεῖον διδάσκαλον.

Ἄρθρον 19ον. Αὐστηρῶς ἀπαγορεύεται τοῖς μαθηταῖς (μαθητρίαις) νὰ φέρωσι μεθ' ἑαυτῶν βιβλία ἢ ἄλλα ἀντικείμενα ἄχρηστα εἰς τὸ μάθημα.

Ἄρθρον 20όν. Οὐδεὶς μαθητὴς δύναται νὰ ἐξέλθῃ τῆς Σχολῆς κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν μαθημάτων ἢ καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀργίας ἀνευ ἀδείας τῆς διευθύνσεως ἢ τινος τῶν διδασκάλων. Πᾶς δ' φθειρῶν ἢ καθ' ὁσονδήποτε τρόπον βλάβπτων τοὺς τοίχους, τὰ παράθυρα, τὰ θρανία, τὰς ἑδρας καὶ ὅ,τι ἀνή-

και εις την Σχολήν, οὐ μόνον τιμωρεῖται προσηκόντως, ἀλλὰ καὶ ὑποχρεοῦται ἰδίᾳ δαπάνῃ νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ζημίαν.

Ἄρθρον 21ον. Ὑποστηρότατα ἀπαγορεύεται τοῖς μαθηταῖς (μαθητρίαις) ἢ φοιτήσις εἰς καφενεῖα ἢ καφεμερῆ κέντρα συναναστρωφῆς καὶ ἐν δημοσίαις πλυτείαις, καὶ ἢ χρῆσις ἐν γένει παντός ὁ,τι ἀπάδει τῇ τοῦ μαθητοῦ κοσμιότητι.

Ἄρθρον 22ον. Πᾶσα παράβασις τῶν ἀνωτέρω διατάξεων τιμωρεῖται διὰ τῶν ἐξῆς ποινῶν: α) Δι' ἐπιπλήξεως ὑπὸ τινος τῶν διδασκόντων καὶ ἐν ὑποτροπῇ ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ. β) Δι' ἐπιπλήξεως ἐνώπιον τῶν ἄλλων μαθητῶν. γ) Δι' ὀρθοστασίας ἐν τῇ παραδόσει πρὸς παρδειγματισμόν. δ) Διὰ κρατήσεως ὑπὸ ἐπιτήρησιν ἐν τῷ Σχολείῳ ἀπὸ 1 - 2 ὥρων μετὰ τὸ πέρασ τῶν μαθημάτων. ε) Δι' ἀντιγραφῆς κειμένου κατ' ἀρχὰς μὲν ὀλίγου, εἶτα δὲ πολλοῦ. στ) Δι' ἀποβολῆς, ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ, κατ' ἀπόφασιν τῆς ὀλομελείας τοῦ συλλόγου τῶν διδασκάλων, ἐγκρινομένης ὑπὸ τῆς ἐφορείας.

Κεφάλαιον Δ'

ΠΕΡΙ ΕΝΑΡΞΕΩΣ ΤΩΝ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΚΑΙ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ

Ἄρθρον 23ον. Τὸ Σχολεῖον ἀνοίγει καὶ ἄρχονται αἱ τῶν μαθητῶν (μαθητριῶν) ἐγγραφαὶ τὸ τελευταῖον δεκαήμερον Ἀυγούστου, παρατεινόμεναι μέχρι τοῦ δευτέρου δεκαημέρου Σεπτεμβρίου, ὅποτε γίνεται ἡ τακτικὴ τῶν μαθημάτων ἐναρξίς καὶ ἄρχεται ἡ κανονικὴ τῶν Σχολείων λειτουργία. Μετὰ σύσκεψιν τοῦ προσωπικοῦ τῶν διδασκάλων καὶ ἐγκρίσιν τῆς ἐφορείας γίνεται δεκτὸς ἡ τουναντίον, ὁ πρὸς ἐγγραφὴν προσερχόμενος (προσερχομένη), παρελθούσης τῆς ἄνω ὀριζομένης προθεσμίας.

Ἄρθρον 24ον. Αἱ ἐξετάσεις διεξάγονται προφορικῶς τε καὶ γραπτῶς, αἱ μὲν χειμεριναὶ Ἰανουαρίῳ μεσοῦντι, αἱ δὲ ἐνιαύσιαι τὸ τελευταῖον δεκαήμερον τοῦ Ἰουνίου. Καὶ αἱ μὲν χειμεριναὶ γίνονται μόνον γραπτῶς, αἱ δὲ ἐνιαύσιαι γραπτῶς τε καὶ προφορικῶς· αἱ γραπταὶ προηγούμεναι τῶν προφορικῶν διαρκοῦσιν ἐπὶ τρεῖς (3) τὸ πολὺ ἡμέρας.

Ἄρθρον 25ον. Τὰς ἐξετάσεις παρακολουθεῖ καὶ ἐξελέγχει ἡ πρὸς τοῦτο ὀριζομένη ὑπὸ τῆς ἐφορείας ἐξεταστικὴ πενταμελὴς ἐπιτροπὴ ὑποβάλλουσα τῇ ἐφορείᾳ τὴν περὶ αὐτῶν κρίσιν καὶ τὴν σχετικὴν ἔκθεσιν περὶ τῆς τῶν Σχολείων ἐν γένει καταστάσεως.

Ἄρθρον 26ον. Ἡ ἐφορεία τιμῶσα τὴν ἐξεταστικὴν ἐπιτροπὴν χορηγεῖ αὐτῇ τὸ δικαίωμα ψήφου προκειμένου περὶ τοῦ ἀναδιορισμοῦ ἢ τῆς ἀπολύσεως τοῦ προσωπικοῦ.

*Άρθρον 27ον. Πλήν τῆς ἑξεταστικῆς ἐπιτροπῆς, οὐδεὶς ἕτερος ὕφ' οἰαν-
 δήποτε ἰδιότητα δύναται καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἐπειθείσεως κατὰ τὰς ἑξετά-
 σεις, πρὸς πρόληψιν τῶν συνηθῶν καὶ εὐνοήτων ἀτόπων καὶ ἀναρμόστων ἐπει-
 σοδίων. Καὶ αὐτὴ δὲ αὕτη ἡ ἑξεταστικὴ ἐπιτροπὴ προβάλλει ἐρωτήσεις καὶ
 ἐπεμβαίνει κατὰ τὰς ἑξετάσεις διὰ τῶν οἰκείων διδασκάλων ἐκαστοῦ ἑξεταζο-
 μένου μαθήματος πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ θορύβου καὶ τῆς συγχύσεως τῶν ἑξεταζο-
 μένων μαθητῶν, διατελούντων ἐν ψυχολογικῇ κατὰ τὴν ὥραν τῶν ἑξετάσεων
 καταστάσει. Διότι γενικῶς ὁμολογεῖται, ὅτι πολὺ ἀπόλλυσι τοῦ θάρρους καὶ τῆς
 αὐτοπεποιθήσεως καὶ ὁ ἱκανώτερος τῶν μαθητῶν κατὰ τὸ ἀ ν α κ ρ ι τ ι κ ὸ ν
 μ α ρ τ ὺ ρ ι ο ν τῶν ἑξετάσεων, εὐρισκόμενος πρὸ προσώπων ἐντελῶς ξένων
 πολλακίς καὶ ἀγνώστων αὐτῷ.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Εἰς οὐδένα ξένον ἐπιτρέπεται ἡ εἰσοδος εἰς τὰς παραδόσεις τῶν μαθη-
 μάτων, ἀνευ τῆς ἀδείας τῆς διευθύνσεως.

Οἱ μαθηταὶ τοῦ Σχολείου μετὰ τοῦ διδάσκοντος προσωπικοῦ ἐκτελοῦσι
 γυμναστικούς περιπάτους δις τοῦ μηνός, ἀνά πᾶσαν Δευτέραν, Τετάρτην ἢ
 Πέμπτην.

Ἐπιπέριον Κανονισμὸς τυχῶν τῆς ἐγκρίσεως τῆς ἐφορείας καὶ ἐπικυρω-
 θεὶς ὑπὸ τῆς Ἱ. Μητροπόλεως, ἰσχύει ἐπὶ ἓν (1) ἔτος, μεθ' ὃ δύναται νὰ γί-
 νη ἡ ἀναθεώρησις αὐτοῦ, ἀν ἡ ἐφορεία ἀποφασίσῃ τοῦτο.

Ἐν Πολυγύρῳ τῇ 20-9-1906

Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
 Βασίλειος Οἰκονόμου

ΟΙ ΕΦΟΡΟΙ

Χρονικά της Χαλκιδικής. Τεύχος 23-24. Σελ. 88-93.

19. Απόσπασμα από το αυθεντικό κατάστιχο της Εκκλησίας Ο «Άγιος Στέφανος» των Ελληνικών σχολείων της Λιαρυγκόβης (Αρναίας) Χαλκιδικής που δείχνει τον τρόπο λειτουργίας της Εφορείας στη Λιαρυγκόβη

Κατάστιχον Επιτηδεύσεως ἡς ἵνα ἡ "Ἁγ. Στέφανος" καὶ ἡ τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων Λιαρυγκόβης			
Ἔσοδα Κατατιμίματα Ἐπιτηδεύσεως καὶ κοινῶς ἀρχίζονται τὸ ἔργον αὐτὸ 1910-1911.			
1910	α	ταύτων Μαργαρίτ. 14.9/ἑβδῶν εἰς Πάρεμ. ἡμέρας	ἡμέρας 1. 2
1912	β	Μαργαρίτ. Καρόταρι Πυττοῦ α. Αἰσίου εἰς Κύνταρο ἡμέρας	1. 10
1912	γ	Μαργ. Κ. Πυττοῦ α. Αἰσίου εἰς Ἀλβαν. ἡμέρας	1. 3
1912	δ	Σομετίου Κύνταρο 22. Σεπτεβ. εἰς Σ. ἡμέρας	1912. 5

1902		13 ^Ε 291	
		1913	20
εξηνημοσίην		12	
εις κίνησι μαυροδι' σιγ' δη		95	
εις μενοικ' ημερομισθιον	Αθ' σιγ' δη	12	
εξηνημοσίην		14	
εις σιγ' γιον ψηθην		144	
εις ιδιον σφοι' αποσχηροτιν		259	20
εις ημαυτων' ομ' οντιν		24	
κινδ' ημ' οντιν		13.0	
εις αδ' σιγ' γιον ομ' οντιν		39	30
σθιον κερβουνον		6	25
εις κερβουνοδη δια μαυροδι' σιγ' δη		153	
εις κερβουνοδη		40	
εις κερβουνοδη ημερομισθιον		1.0	20
εις διοσφοδην δια σιγ' γιον κη' διοσφοδην		7	20
146. ενδ' κη' κη'		66	35
δια αγοριαν βιβλιον		1617	10
βιβλιον κη' κη' διοσφοδην δια σιγ' δη		7	35
διοσφοδην κη' κη' διοσφοδην κη' κη'		28	20
ο γιαναρ' ομ' οντιν		10	20
φανα' διοσφοδην σιγ' δη		15	
διοσφοδην κη' κη' διοσφοδην κη' κη'		2	10
διοσφοδην κη' κη' διοσφοδην κη' κη'		21	

Κατάσταση των εξόδων της Εκκλησίας κατά το 1902

134 Εσοδα	1902	Αθηνά	Λύκος	292	19
1	Παιδεία αναρχία	"	150		Εξουσιοδότηση
7	Κυριακή	"	120		Εξουσιοδότηση
	Αφίεργα από οικογένεια	"	28:20		Εξουσιοδότηση
14	Κυριακή	"	153		Εξουσιοδότηση
17	Παιδεία μαρίνας	"	20		Εξουσιοδότηση
20	Παιδεία σφοδρικού	"	70		Εξουσιοδότηση
21	Κυριακή	"	87		Εξουσιοδότηση
	στέφανο τίσου κωχιά	"	7	20	Εξουσιοδότηση
	από Βι. σακαριανόν βοσνιόφριβίνια	"	250		Εξουσιοδότηση
	από στέφανο κελιδάκη υποσημειωτή	"	144:20		Εξουσιοδότηση
26	Παιδεία σφαιροειδής	"	500		Εξουσιοδότηση
27	Παιδεία συνθετική	"	240		Εξουσιοδότηση
28	Κυριακή	"	114		Εξουσιοδότηση
	από κωνσταντίνου περίου ού 2:500 α 2:25	"	70	25	Εξουσιοδότηση
	από Δ. κωνσταντίνου κωνσταντίνου	"	16		Εξουσιοδότηση
	από Δ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου 4:150	"	77:20		Εξουσιοδότηση
	από Αθανάσιου σφοδρικού διακονίου 2:50	"	18	35	Εξουσιοδότηση
	από Γιαννίση	"	337:20		Εξουσιοδότηση
	από Α. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου	"	235		Εξουσιοδότηση
	από Δ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου 2:27	"	202:20		Εξουσιοδότηση
	από Δ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου 5:160 α 2:6:20	"	143:10		Εξουσιοδότηση
	από Δ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου 2:250 α 2:25	"	65	25	Εξουσιοδότηση
	από Χ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου	"	14		Εξουσιοδότηση
	από Χ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου	"	90		Εξουσιοδότηση
	από Δ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου 1:102 α 2:27	"	34:10		Εξουσιοδότηση
	από Δ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου 2:5:200 α 2:6:20	"	166		Εξουσιοδότηση
	από Δ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου	"	42:30		Εξουσιοδότηση
	από Δ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου	"	55		Εξουσιοδότηση
	από Δ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου	"	100		Εξουσιοδότηση
	από Δ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου	"	19		Εξουσιοδότηση
	από Δ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου 37:20	"			Εξουσιοδότηση
	από Δ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου 38:20	"			Εξουσιοδότηση
	από Δ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου 28:20	"	162:20		Εξουσιοδότηση
	από Δ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου 357	"			Εξουσιοδότηση
	από Δ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου	"	1457:10		Εξουσιοδότηση
	από Δ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου	"	97:20		Εξουσιοδότηση
	από Δ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου	"	5:20		Εξουσιοδότηση
	από Δ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου	"	1742:20		Εξουσιοδότηση
	από Δ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου 1:130	"	37:30		Εξουσιοδότηση
	από Δ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου 4:100 α 2:6:	"	110:20		Εξουσιοδότηση
	από Δ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου 4:150 α 2:6:	"	113:30		Εξουσιοδότηση
	από Δ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου	"	50		Εξουσιοδότηση
	από Δ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου	"	23		Εξουσιοδότηση
	από Δ. Α. κωνσταντίνου κωνσταντίνου	"	73	68:20	Εξουσιοδότηση

Κατάσταση των εσόδων της Εκκλησίας κατά το 1902

Επειδή μετά την ενταξίση των γραμμών
 των 23^{ων} Λυκείων ε.ε. εισηγηθείσαν διάφορα ζητήματα
 και εισέκοθεν σπουδία του οποίου η Σύγκλητος
 Ομοσπονδίας προέβλεπε εις ανάγκην ενταξίσης των
 λοιπών των σχολίων και των οποίων και των διδασκόντων
 και να αφοσιωθή ως εφορχοί των Επισκοπών Εφορευτικών
 Κ^α Ιωακείμ, διά τούτο η Κοινότης η γνησίως σπουδασί
 αφοσιωμένη η 125^{ων} μνηστέον των διδασκόντων
 βρίου 1911 υπό την προεδρίαν του Εφορχού εις τήν ενταξίση
 Εφορευτικών. Και εισέκοθεν την παρακάτω εισηγήσαν α. η
 η. Ρωθδανίως Παύλου και Ρωθδανίως Τριμαχίου
 εις, Εφορχοί α. η. Ρωθδανίως Κυράλλος Ταμίας, Ρωθδανίως
 Αιγυπτιακού γραμματίου, Αιγυπτιακού Χρηματοδότη και
 Βασίλειος Βασιλέως δια τήν ενταξίση των Εφορευτικών
 των λοιπών μνηστέοντων.

Ο Πρόεδρος
 Εφορευτικού Συλλόγου

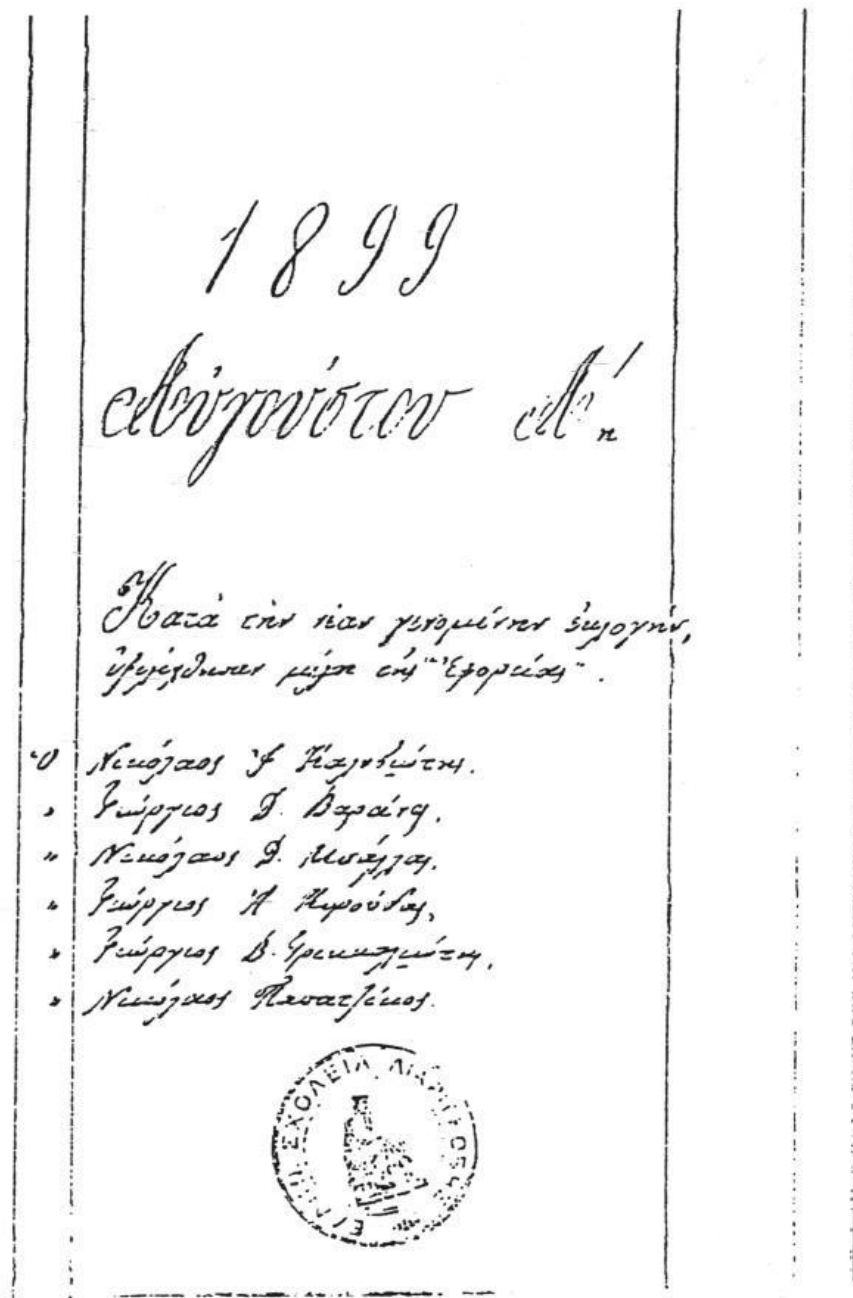

Απόφαση που ορίζει τον διορισμό του Ιωακείμ στην προεδρία της Εφορείας τον Οκτώβριο 1911.

36

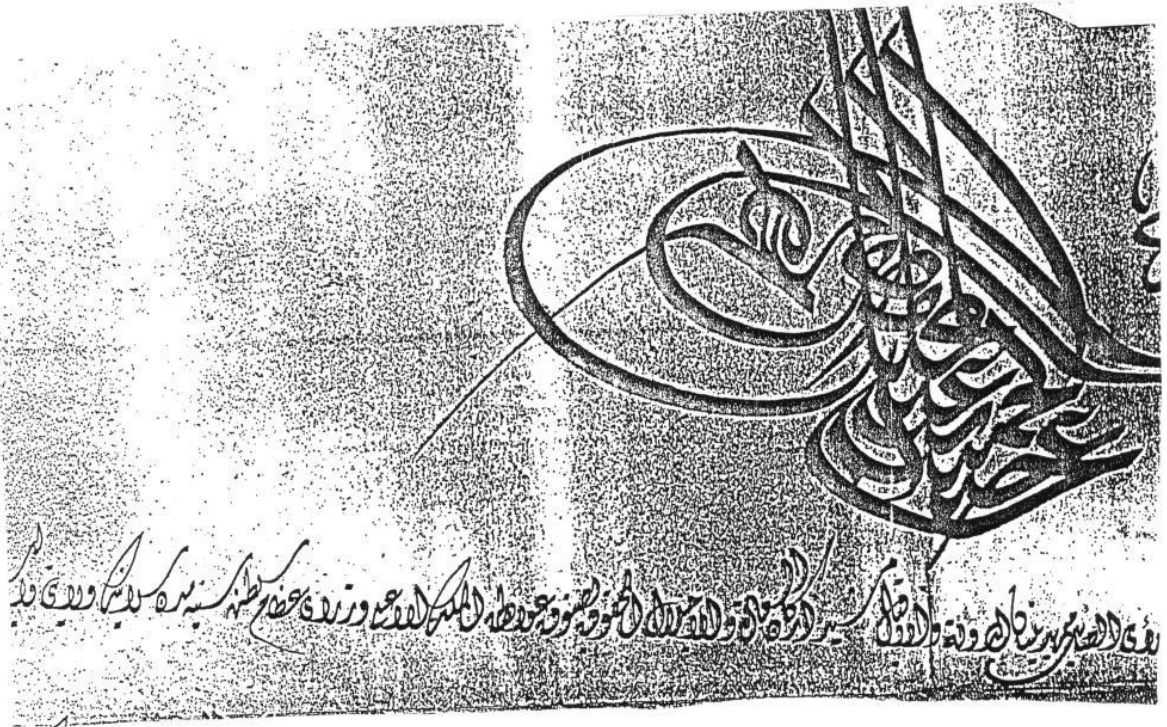
294

Οι συγγραμμάτιδες, διδάσκαλοι, Καθηγητές και Κεραυνίτες, Διά το έτος 1899-1900. Μί 1-2 153.			
35	Ο Γεώργιος Χαρίτιος Δουδουζής τῶν Λαζαίων, εργασιαστικά 1-2. ἰσότιμοι μεθοδ.	εφ.	5355
24	Ο Χρῆστος Γιούμα, Γέφυρος διδάσκαλος, ἐπισκευαστής 1-2. ἰσότιμοι μεθοδ.	" "	3672
26	Ο Λουρέλιος Παναγιώτου, Κουδός ἐν τῶν Λαζαίων καὶ Τροφίτου, ἐπισκευτῆς 1-2. ἰσότιμοι μεθοδ. καὶ δύο (2) δίσκου.	" "	1978
25	Ο Νικόλαος Γ. Παράσης, Κασαργιτής, ἐπισκευτῆς 1-2. ἰσότιμοι μεθοδ.	" "	3825
	1/2 1/2 ἰσότιμοι ἐπιθεωρητῶν καὶ τῶν ἀγίων.	" "	229, 20
6	Ο Νικόλαος Παναγιώτου, Κουδός τῶν Κασαργιτῶν, ἐπισκευτῆς 1-2. ἰσότιμοι μεθοδ.	" "	918
11 1/2	Ἰσοβαρυμετρία οἱ μεθοδὶ τῶν διδασκάλων.	" "	77977, 20
	Ο Νικόλαος Κάνου, Καθηγητής, Μεθυσιαστικὸν μεθοδὶ γρῆματῶν ἰσοσφ. (120) καὶ	" "	1440
	Ο Κωνσταντῆς τῶν Διμοσίων Ἰσθίων (Κεραυνίτης), Μεθυσιαστικὸν μεθοδὶ γρῆματῶν ἰσοσφ. (45)	" "	540
	Διμετρία χιματίου, ἰσοσφ. ἀντίστα ἰσοσφ. καὶ μετὰ χιματίου = εφ.		19957, 20
	Ἐπιθεωρητῶν παιδῶν γαλιτῶν, ἀνίσφ. 62-67 μ.	" "	19957, 20
	Δι' Ἐφοροσφ. ἐφοροσφ.		

Κατάσταση των εκλεγμένων μελών της Εφορείας το 1899.

20. Απόσπασμα από το Αυθεντικό φερμάνι του Αβδούλ Χαμίτ στα Τουρκικά

Επισημασθέντα τα παραπάνω, οφείλουμε να σημειώσουμε ότι η κατάσταση των μαθημάτων στην Ορμύλια Χαλκιδικής, κατά την περίοδο 1900-1950, χαρακτηρίστηκε από σημαντικές αλλαγές και προόδους. Η ίδρυση του δημοτικού σχολείου το 1900, αποτέλεσε τον πρώτο βήμα στην εκπαίδευση των παιδιών της περιοχής. Τα επόμενα χρόνια, η εκπαίδευση προχώρησε με την ίδρυση του γυμνασίου το 1910, του λύκειου το 1920, και του τεχνικού σχολείου το 1930. Η ίδρυση του πανεπιστημίου το 1950, ολοκλήρωσε τον κύκλο της εκπαίδευσης στην Ορμύλια Χαλκιδικής. Η εκπαίδευση στην Ορμύλια Χαλκιδικής, κατά την περίοδο 1900-1950, χαρακτηρίστηκε από σημαντικές αλλαγές και προόδους. Η ίδρυση του δημοτικού σχολείου το 1900, αποτέλεσε τον πρώτο βήμα στην εκπαίδευση των παιδιών της περιοχής. Τα επόμενα χρόνια, η εκπαίδευση προχώρησε με την ίδρυση του γυμνασίου το 1910, του λύκειου το 1920, και του τεχνικού σχολείου το 1930. Η ίδρυση του πανεπιστημίου το 1950, ολοκλήρωσε τον κύκλο της εκπαίδευσης στην Ορμύλια Χαλκιδικής.

Το έγγραφο αυτό βρίσκεται στο δημαρχείο Ορμύλιας Χαλκιδικής.

21. Ο Νόμος 6/18-2-1834 που όριζε τη λειτουργία των Δημοτικών Σχολείων κατά το 1834

1. ΝΟΜΟΣ 6/18-2-1834:
ΠΕΡΙ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

Άρθρον 4

Εις έκαστον δήμον θέλει συσταθῆ ολίγον κατ' ολίγον ανά εν σχολεῖον δημοτικόν, διατηρούμενον κατά τα οριζόμενα εις τον περί δήμων νόμον.

Άρθρον 6

Όλοι οι εις δήμον, έχοντα σχολεῖον δημοτικόν, ανήκοντες παῖδες από του 5 συμπληρωμένου μέχρι του 12 συμπληρωμένου έτους της ηλικίας των, χρεωστούγ να φοιτώσιν εις το σχολεῖον.

Άρθρον 8

Κατά τας γνώσεις και την περί την διδασκαλίαν ικανότητα θέλουν διαιρεῖσθαι οι διδασκαλοὶ των δημοτικῶν σχολείων εις τρεις τάξεις:

- 1) Εις διδασκάλους νομών και επαρχιών.
- 2) Εις διδασκάλους δήμων α' τάξεως.
- 3) Εις διδασκάλους δήμων β' και γ' τάξεως.

Άρθρον 9

Η πρώτη τάξις σύγκειται από διδασκάλους, έχοντας ήδη όλην την προς απαρτισμόν τελείου διδασκάλου δημοτικού σχολείου απαιτουμένην ικανότητα, και τας ακολούθους γνώσεις, διά την πρόσκτησιν των οποίων χρωστά να σπουδάξῃ ενδελεχώς έκαστος διδάσκαλος.

- 1) Ακριβῆς γνώσις της χριστιανικῆς κατηχήσεως.
- 2) Ορθή, ευκρινῆς και εμφατικῆ ἀνάγνωσις.
- 3) Καλλιγραφία με κρηπίδα, πετροχόνδυλον και κονδύλι.
- 4) Η κατά θεωρίαν και πράξιν γνώσις της Ελληνικῆς γραμματικῆς, ορθογραφίας, και εγγράφου εκθέσεως των ιδεών.
- 5) Γνώσις και ἔξις του από στήθους και του δι' αριθμητικῶν χαρακτηριῶν υπολογισμού.
- 6) Γνώσις ζωγραφικῆς.
- 7) Γνώσις της ιερᾶς και της Ελληνικῆς ιστορίας.

- 8) Γνώσις των στοιχείων της γεωγραφίας.
- 9) Των της γεωμετρίας και μηχανικής.
- 10) Των διά τον λαόν αναγκαιοτέρων εκ των φυσικόν επιστημών.
- 11) Της παιδαγωγικής και διδακτικής.
- 12) Της γυμναστικής.
- 13) Της φωνητικής μουσικής, και ἕξις εις αὐτήν.
- 14) Πρακτικαί γνώσεις της αγρονομίας, κηπουρικής, δένδροκομίας, βομβυκοτροφίας και μελισσοτροφίας.

Άρθρον 10.

Αι προς απαρτισμόν διδασκάλου β' τάξεως, ή υποδιδασκάλου εις σχολείον α' τάξεως απαιτούμεναι γνώσεις και η ικανότης του τοιούτου είναι:

- 1) Γνώσις της Ελληνικής κατά τοσούτον, ώστε να ορθογράφη και να εκθέτη καθαρώς και ορθώς τας ιδέας του, να δύναται δε να διδάξη αυτά ταύτα και εις τους μαθητάς.
- 2) Γνώσις των στοιχείων της γεωγραφίας.
- 3) Της ιεράς και της Ελληνικής ιστορίας.
- 4) Της κατηγήσεως.
- 5) Ιδέα της ζωγραφικής και της φωνητικής μουσικής.
- 6) Γνώσεις πρακτικαί αγρονομίας, κηπουρικής, δένδροκομίας, βομβυκοτροφίας και μελισσοτροφίας.

Άρθρον 11

Ο διδάσκαλος τρίτης τάξεως χρεωστέι τουλάχιστον γ' αναγνώσκη, να γράφη και να αριθμή ελευθέρως, να εξηγή την κατήγησιν, να γνωρίζη οπωσούν την φωνητικήν μουσικήν, και να έχη πρακτικὰς γνώσεις της δένδροκομίας, αγρονομίας, κηπουρικής, βομβυκοτροφίας και μελισσοτροφίας.

Άρθρον 12

Εις διδασκαλικήν θέσιν δεν διορίζεται ο καταδικασθείς διά κακουργήματα, ή δι' εν των εις το 22 άρθρον του Ποινικού Νόμου αναφερομένων πλημμελημάτων.

Άρθρον 13

Επιτροπή, συγκειμένη από τα μέλη του διδασκαλείου, θέλει εξετάσει όλους τους υποιηφίους δημοτικούς διδασκάλους, και ερευνήσασα αν έχωσι

τας κατά τα άρθρα 9-11 απαιτούμενας γνώσεις, θέλει προσδιορίσει την τάξιν, εις ην έκαστος ανήκει.

Και ξένοι ακόμη, έχοντες τα απαιτούμενα, δύνανται, εξετασθέντες, να απαιτήσωσι μετά ταύτα διδασκαλικήν θέσιν εντός της Ελλάδος.

Άρθρον 14

Η εξέτασις γίνεται δημοσίως, και εις ουδένα εμποδίζεται η εις αυτήν είσοδος.

Περί του αποτελέσματος των εξετάσεων θέλουν γίνει κατάλογοι, εις τους οποίους θέλουν καταγραφή όλοι οι εξετασθέντες υποψήφιοι κατά τάξεις, κατ' όνομα και παρώνυμον, κατά τόπον διατριβής και καθ' ηλικίαν.

Ο επιθυμών να προβιβασθή από κατωτέρας εις ανωτέραν τάξιν, καθυποβάλλεται εις νέαν εξέτασιν.

Περί του τρόπου της εξετάσεως θέλουν συντεθή οδηγίαι και καθυποβληθή εις την ημετέραν επικύρωσιν.

Άρθρον 15

Οι επιθυμούντες να εξετασθώσι θέλουν διευθύνεσθαι εγγράφως προς τον διευθυντήν του διδασκαλείου, επισυνάπτοντες εις την αναφοράν των αποδεικτικά των σπουδών και της αγωγής των.

Άρθρον 16

Οι διδάσκαλοι β' και τρίτης τάξεως, και όλοι οι υποδιδάσκαλοι, επιλεγόμενοι παρά του κατά τόπον Νομάρχου εκ των εις τα άρθρα 10-14 μνησθέντων καταλόγων των υποψηφίων, θέλουν επικυρούσθαι παρά της επί των Εκκλησιαστικών κτλ Γραμματείας της Επικρατείας.

Οι διδάσκαλοι α' τάξεως θέλουν εκλέγεσθαι παρά της επί των Εκκλησιαστικών κτλ. Γραμματείας της Επικρατείας από τους αυτούς καταλόγους.

Άρθρον 17

Πριν αναλάβωσι τα χρέη των, θέλουν ορκίζεσθαι οι μεν διδάσκαλοι και υποδιδάσκαλοι β' και γ' τάξεως ενώπιον του κατά τόπον Επάρχου, οι δε διδάσκαλοι της α' τάξεως ενώπιον του Νομάρχου, τον ακόλουθον όρκον της υπηρεσίας:

«Ομνύω πίστιν εις τον Βασιλέα, υποταγήν εις τους νόμους και τα εις την εκπαίδευσιν αναγόμενα διατάγματα και οδηγίας, και ακριβή εκτέλεσιν των καθηκόντων της υπηρεσίας μου».

Τα πρωτόκολλα των δοθέντων όρκων θέλουν εναποτεθή και φυλάττεσθαι εις τα αρχεία του Νομαρχείου.

Άρθρον 23

Οι μισθοί των δημοδιδασκάλων θέλουν προσδιορισθή, καθ' όσον τα εισοδήματα των δήμων επιτρέπουν τούτο, αξίως των γνώσεων και της εμπειρίας του επιτηδύματος αυτών....

Άρθρον 24

Εκτός του σταθερού μηνιαίου θέλει παραχωρείσθαι εις έκαστον δημοδιδασκαλον ανέξοδος κατοικία, και δύο στρέμματα τουλάχιστον κήπου ή καλλιεργησίμου γης προς επικαρπίαν του· δι' έκαστον δε παίδα θέλουν τω δίδεσθαι μηνιαίως από το δημοτικόν ταμείον 10-15 λεπτά.

Οι γονείς των παιδων θέλουν αποδίδει εις το δημοτικόν ταμείον τα δίδακτρα ταύτα.

Άρθρον 26

Το ποσόν της μηνιαίας συνεισφοράς των γονέων θέλει προσδιορίζεσθαι κατ' έτος από το δημοτικόν συμβούλιον, κατά τας τοπικάς καταστάσεις, από 10-50 λεπτά.

Μόνον όλως διόλου ενδεείς οικογένειαι θέλουν είσθαι ελεύθεραι της συνεισφοράς ταύτης...

Άρθρον 65

Διά να κατορθωθή η ολίγον κατ' ολίγον ανέγερσις δημοτικών σχολείων εις έκαστον δήμον, θέλει συστηθή εις την πρωτεύουσαν της Κυβερνήσεως εν διδασκαλείον ή διδασκαλοδιδασκητήριον (Schullehrerseminarium).

Το διδασκαλείον τούτο σύγκειται από ένα διευθυντήν και δύο καθηγητές (Professeurs) τουλάχιστον, εξ ων ο εις εξ άπαντος πρέπει να ήνε ιερωμένος.

Οι διδάσκαλοι διορίζονται κατά πρότασιν της επί των Εκκλησιαστικών κτλ. Γραμματείας παρά του Βασιλέως, και παρά του Βασιλέως μόνον δύνανται να λάβουν την άφεσίν των.

Άρθρον 66

Σκοπός του διδασκαλείου είναι:

1) Να σχηματιζή ικανούς διδασκάλους και διδασκαλίσσας.

2) Να εξετάξη τους υποψηφίους διδασκάλους και τας διδασκαλίτσας, και να κατατάσση τους καταλόγους αυτών κατά τους όρους των άρθρων 13, 14 και 58.

Εν ελλείψει του διευθυντού λαμβάνει την θέσιν του ο πρώτος των καθηγητών, και, εν ελλείψει αυτού, ο διδάσκαλος του προτύπου σχολείου.

Εις τας εξετάσεις (άρθρα 13,14,58 και 79) αποφασίζει η πλειοψηφία, η δε απόφασις δεν επιδέχεται ακύρωσιν.

Άρθρον 67

Πλησίον του διδασκαλείου θέλει συστηθή και σχολείον πρότυπον, εις το οποίον οι εν τω διδασκαλείω θέλουν γυμνάζεσθαι πρακτικώς το σχολασχεΐν.

Το δημοτικόν της πρωτευούσης σχολείον δύναται να χρησιμεύση ως πρότυπον.

Διευθυντής του προτύπου σχολείου πρέπει να ήνε πάντοτε εις εκ των διδασκάλων της α' τάξεως, διοριζόμενος από τον Βασιλέα, και παρά του Βασιλέως μόνον λαμβάνων την άφεσίν του.

Άρθρον 68

Αν ήνε δυνατόν να συντεθή το διδασκαλείον με εν σχολείον κορασιών, τότε το σχολείον τούτο θέλει χρησιμεύει επίσης ως πρότυπον, προς γύμνασιν των διδασκαλισσών.

Άρθρον 69

Περί των καθηκόντων του διευθυντού και των καθηγητών, περί της σχέσεως του προτύπου σχολείου προς το διδασκαλείον, περί των απαιτουμένων προς παραδοχήν των εν αυτώ διδαχθησομένων, περί της εσωτερικής τάξεως και του λοιπού σχηματισμού του διδασκαλείου, περί των εν αυτώ παραδοτέων μαθημάτων, του τρόπου της διδασκαλίας, και περί των παραδεκτέων διδακτικών βιβλίων, θέλουν συντεθή παρά της επί των Εκκλησιαστικών κτλ. Γραμματείας ιδιαίτεροι οδηγίαι, αι οποίαι θέλουν καθυποβληθή εις την επικύρωσιν του Βασιλέως.

Άρθρον 70

Ο Διευθυντής του Διδασκαλείου είναι ταυτώ και Γενικός Επιθεωρητής όλων των εν Ελλάδι δημοτικών σχολείων, έχων επομένως και την επ' αυτών γενικήν επιθεώρησιν και υπαγόμενος κατά τούτο εις την επί των Εκκλησιαστικών κ.τ.λ. Γραμματείαν.

Άρθρον 79

Της παραδοχής ενός υποψηφίου διδασκάλου εις το διδασκαλείον προηγείται πάντοτε εξέτασις.

Η εις τα άρθρα 13 και 66 ορισθείσα εξεταστική επιτροπή θέλει ενεργεί και ταύτην την εξέτασιν δημοσίως, και θέλει αποφασίζει περί της παραδοχής, κατά τας δοθησομένας οδηγίας (άρθρον 69).

Άρθρον 80

Οι επιθυμούντες να γένωσι δεκτοί εις το διδασκαλείον θέλουν αναφέρεσθαι εγγράφως εις τον διευθυντήν αυτού, επισυνάπτοντες εις την αναφοράν των αποδεικτικά της χρηστοηθείας των και των προλαβουσών σπουδών των.

Άρθρον 81

Πρός εμπύχωσιν των επιμελών μεν και ευφύων, αλλά πτωχών του διδασκαλείου φοιτητών, θέλουν δοθή εις 12 αριστεύσαντες, χρηματικά βραβεία παρά του Βασιλέως, κατά πρότασιν της επί των Εκκλησιαστικών κτλ. Γραμματείας της Επικρατείας.

Το έπαθλον τούτο, συνιστάμενον από 30-40 Δραχμάς κατά μήνα και πληρωνόμενον τακτικώς εις το τέλος εκάστου μηνός από το εκκλησιαστικόν ταμείον, δίδεται δι' εν ολόκληρον έτος.

Άρθρον 82

Το διδασκαλείον θέλει κάμει έναρξιν των εργασιών του εν Ναυπλίω την 2 (14) Απριλίου. 8 ημέρας τουλάχιστον πριν της εποχής ταύτης θέλουν δοθή αι εις το άρθρον 80 ειρημέναι αναφοραί, και αι εξετάσεις θέλουν αρχίσει αμέσως.

Εν Ναυπλίω την 6 (13) Φεβρουαρίου 1834.

Εν ονόματι του Βασιλέως

Η ΑΝΤΙΒΑΣΙΛΕΙΑ

Ο Κόμης ΑΡΜΑΝΣΠΕΡΓ

Ο Πρόεδρος ΜΑΟΥΡΕΡ, ΕΪΔΕΚ

Οι Γραμματείς της Επικρατείας

Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ

Πρόεδρος

Κ.Γ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ, Κ.Δ. ΣΧΙΝΑΣ, Ι. ΚΩΛΕΤΤΗΣ ΣΜΑΛΤΣ

Σ. Ευαγγελόπουλος : «Η παιδαγωγικές ακαδημίες». Σελ. 55-60.

22. Κείμενο διαμαρτυρίας της «Φοιτητικής Συντροφιάς» που συντάχθηκε στις 28-2-1911

ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ
«ΤΗΣ ΦΟΙΤΗΤΙΚΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΙΑΣ»
ΠΡΟΣ ΤΟ ΛΑΟ

Γιὰ τίς κατηγορίες καὶ τίς ἀσυνείδητες συκοφαντίες πού μᾶς ἀποδίδουν αὐτές τίς ἡμέρες μερικοί, πῶς τάχα εἴμαστε προδότες καὶ ἐχθροὶ τῆς Πατρίδας μας, πῶς πολεμοῦμε τὴ θρησκεία καὶ στρεβλώνουμε τίς Γραφεὲς

διαμαρτυροῦμαστε

μὲ ὅλη τὴ δύναμη πού μᾶς δίνει ἡ ἀγάπη τῆς 'Αλήθειας' γιατί,

1) Δὲν εἴμαστε ὄργανα ξένων, οὔτε παίρνουμε χρήματα ἀπὸ κανένα, μὰ ἀπὸ ἀγάπη πρὸς τὴν Πατρίδα ὑποστηρίζουμε τὴ γλῶσσα τοῦ Λαοῦ. Καὶ προκαλοῦμε τοὺς συκοφάντες μας ν' ἀποδείξουν τίς κατηγορίες αὐτές καὶ μπροστὰ στὰ Δικαστήρια.

2) Δὲ μεταφράσαμε ἐμεῖς οὔτε θὰ μεταφράσουμε ποτὲ αὐτὰ πού μᾶς ἀποδίδουν, σὰν τὰ «Κωστῆς Πηλιοκυβέντης», «κἄτω τίς κοῦτρες σας», «σοφία σοῦζα», «Κεχριμπάρα» κτλ. «ποδράτος ἀμάνες» κτλ. οὔτε τὰ τροπάρια, οὔτε κανένα ἄλλο μέρος τῆς 'Αγίας Γραφῆς. Καὶ ὄχι μόνο δὲν μεταφράσαμε ἐμεῖς αὐτά, μὰ καὶ ἀγχνακτοῦμε γιὰ τὴν ἀσέβεια ἐκείνων πού θέλοντας νὰ γελάσουν καὶ νὰ ἐρεθίσουν τὸ Λαὸ ἐναντίο μας, τολμοῦν νὰ γελοιοποιοῦν τὰ ἱερὰ αὐτὰ κείμενα. Ἐτσι αὐτοὶ μὲ τέτοιες πρόστιχες καὶ ἄναδρες κουτοπονηριές κάνουν ἐκεῖνο πού θέλουν σ' ἐμᾶς ν' ἀποδώσουν.

3) Ἐμεῖς δὲ δημιουργοῦμε κινούργια γλῶσσα, πρᾶ παίρνουμε ἀκριβῶς τὴ γλῶσσα τοῦ Λαοῦ, αὐτὴ πού βγαίνει ἀπὸ τὴν καρδιά του, τὴ

γλώσσα πού γραφήκανε τ' άθάνατα τραγούδια μας κι ό Έθνικός μας Ύμνος. Άγαποῦμε περισσότερο από κάθε άλλον τήν Πατρίδα μας και τό Λαό, άφοῦ γράφουμε τή γλώσσα πού μιλεῖ ό Λαός. Δέν εἴμαστε προδότες και χυδαῖοι, όπως δέν εἴτανε βέβαια προδότες και χυδαῖοι, ούτε ό Σολωμός, ούτε ό Βαλαωρίτης πού από τους πρώτους ὑποστήριξαν τή γλώσσα τοῦ Λαοῦ και σ' αὐτήν ἔγραψαν τά πατριωτικώτατα τραγούδια τους, ούτε και οι Ἡρωες τοῦ 21 πού μιλοῦσαν κ' ἔλεγαν τόν πόνο τους για τήν Πατρίδα και τραγουδοῦσαν στή γλώσσα πού μερικοί σήμερα τή βρίζουν λέγοντάς τη βάρβαρη και χυδαία.

4) Δέ βρίζουμε ἐμεῖς, ούτε προκαλοῦμε κανένα. Ἐμεῖς πέρηφανεύομαστε μονάχα γιατί νοιώσαμε τήν Ἄλήθεια και τήν Ἄλήθεια αὐτή θέλουμε σέ ὅλους νά τή φανερώσουμε. Και λυπούμαστε, και ἀγανακτοῦμε, όταν βλέπουμε πολλούς συναδέλφους μας και τόν πολύ τόν κόσμο νά παρασέρνονται από διάφορα πρόσωπα πού θέλουν νά ὑψωθοῦν πατώντας ἐπάνω στήν εὐπιστία τοῦ Λαοῦ.

Οἱ δημοκόποι εἶναι οἱ ἐχθροί τῆς Πατρίδας μας.

28-2-1911

Ἡ Ἐπιτροπή τῆς
«Φοιτητικῆς Συντροφικῆς»:

ΜΙΛΤΟΣ ΚΟΥΝΤΟΥΡΑΣ
ΜΑΝΟΣ ΒΑΤΑΛΑΣ
ΜΙΧ. ΓΚΙΩΝΗΣ

Μ. Κουντουράς : «Κλείστε τα Σχολεῖα». Σελ. 310-311.

23. Η επιστολή του Μητροπολίτη Ειρηναίου προς τον Πατριάρχη στις 15 Σεπτεμβρίου 1917 που αφορά τη δράση για τη βελτίωση των κτιριακών εγκαταστάσεων στα σχολεία της Χαλκιδικής

Παναγιώτατε Δέσποτα,

Ευλογίας της του Χριστού Μεγ. Εκκλησίας και ταις θεοττειθέσιν ευχαίς της Υμετ. Θειοτ. Παναγιότητος μετά αρχούντος γαλήνιον ττλουν εφθάσαμεν εις Θεσ/νίκην και εκείθεν εις Πολύγυρον, όπου ετύχομεν καλής υποδοχής.

Η Κωμόπολις Πολύγυρος, ως γνωστόν τη Υμ. Θ. Παναγιότητι, καίπερ ούσα έδρα Υποδιοικήσεως και Μητροπόλεως και κατέχουσα την πρωτεύουσαν θέσιν μεταξύ των Κωμοπόλεων και χωρίων της Χαλ/κής, πάσχει, δυνατόν ειπείν, παντελή έλλειψιν Εκπαιδευτ. Καθιδρυμάτων του εν αυτή λειτουργούντος Ημιγυμνασίου ξενιζομένου εν πεπαλαιωμένοις ισογείοις υγροίς και σκοτεινοίς Κελλίοις περί την Εκκλησίαν ευρισκομένοις. Τούτο ιδούσα η εμοί Ταπεινότης συνεκάλεσεν εις έκτακτον συνεδρίαν τους Προκρίτους Πολυγύρου κατά την εορτήν της Υψώσεως μετά την θείαν Λειτουργίαν και παραστήσασα τούτο μεν το κακόν, όπερ προσγίγνεται τη σπουδαζούση Νεολαία εργαζομένη υπό τοιαύτας συνθήκας, τούτο δε το κακόν παράδειγμα, όπερ η τοιαύτη κατάστασις των Σχολών Πολυγύρου παρέχει ταις ανά την Χαλ/κήν ορθοδόξοις Κοινότησιν, αίτινες ως πληροφορούμαι στερούνται επίσης καταλλήλων Εκπαιδ. Καθιδρυμάτων υπό του Πανιερωτάτου Προκατόχου μου, προέτρεψα, όπως εξευρεθή υπό της ευτυχώς μη πασχούσης οικονομικώς Ορθοδόξου Κοινότητος Πολυγύρου και το αναγκαίον χρηματικόν ποσόν προς πραγματοποίησιν αυτού. Άσμενος δε αγγέλλω τη Υμετ. Προσκηνητή μοι Παναγιότητι, ότι, τη εμή υποδείξει, άπαντες οι Πρόκριτοι παμψηφεί απεφάσισαν, όπως ο της Κωμοπόλεως Κισλάς, αποφέρων ετησίως περί τας 250 - 280 λίρας διανεμομένας κατ' αναλογίαν μεταξύ των πολιτών, ενοικιασθή δια δύο έτη προς όφελος των Εκπαιδ. Καθιδρυμάτων. Αυθημερόν εν μέσω γενικής χαράς ο Κισλάς ετέθη εις πλειοδοσίαν, εντός δε το πολύ 15 ημερών το Ταμείον των Εκπαιδ. Καθιδρυμάτων αφαιρουμένων των σχετικών εξόδων θα περικλείη περί τας 400 λίρας προς ανέγερσιν του νέου Κτιρίου. Και ήδη, Παναγιώτατε Δέσποτα, το σχέδιον των καταλλήλων δια τον Πολύγυρον Εκπαιδευτηρίων είναι έτοιμον και η αναγκαιούσα προς πραγματοποίησιν αυτού χρηματική ποσότης εξευρέθη. Υπολείπεται δε η λήψις Κυβερν. αδείας, περί της οποίας, ως πληροφορούμαι, προ καιρού έγγραψεν εις τα Σεβ. Πατριαρχεία ο

Πανιερ. Προκάτοχός μου. Επειδή δε άχρι της ώρας ουδέν Αυτοκρατορικών φερμάνιον εφάνη εν Πολυγύρω, καίπερ εγκαίρως καταβληθεισών υπό της Κοινότητος των νενομισμένων προς έκδοσιν αυτών δαπανών, διά τούτο θερμώς παρακαλώ την Υμετέραν Θειοτάτην Παναγιότητα όπως αγαθνομένη διατάξη τα δέοντα προς ταχυτέραν αυτού έκδοσιν.

Επί τούτοις επικαλούμενος τας πατρικός Αυτής ευχάς και ευλογίας προς ενίσχυσίν μου εν τω καταρτισμώ του ένεκα ποικίλων λόγων πολλά τα ρήγματα φέροντος δικτύου της ταπεινής μου Επαρχίας

.Διατελώ της Υμετέρας Θειοτάτης Παναγιότητος αγαπητός εν Χω αδελφός και ταπεινός θεράπων.

+ Ο Κασσανδρείας ΕΙΡΗΝΑΙΟΣ Εν Πολυγύρω τη 15 Σεπτεμβρίου 1907

Π. Γ. Στάμου «Ο Μητροπολίτης Κασσανδρείας Ειρηναίος», σελ. 188-189.

24. Απόσπασμα από την ομιλία του γυμνασιάρχη Πολυγύρου Δήμου Ι. Τραγανού κατά το σχολικό έτος 1902-1903 που μαρτυρά την άθλια κατάσταση των κτιριακών εγκαταστάσεων του γυμνασίου Πολυγύρου

«...Και αύθις ποιούμε μνείαν, έστω και αν γίνωμαι οχληρός, της ελλείψεως σχολείου. Και ουδέποτε θα παύσω υποδεικνύων την ανάγκην ταύτην είτε επισήμως, ως συμβαίνει σήμερα, είτε εν πάση άλλη ευκαιρία, εν όσω καλαμβάνομαι υπό ρίγος φόβου αναλογιζόμενος ότι είναι δυνατόν η τρυφερά αυτή νεότης, μία ολόκληρος γενεά, εις την οποίαν έχομεν εναποθειμένας όλας μας τας ελπίδας, να ταφή ζώσα υπό τα ερείπια του ήδη υπάρχοντος κτιρίου.

Αλλ' ας ελπίσωμεν εις το μέλλον ότι συνεργαζόμενοι... δεν θα αφήσωμεν να παραταθή επί πολύ έτι η έλλειψις αύτη η τόσον ολεθρία εις την υγείαν, η απειλούσα τέλος και αυτήν την ύπαρξιν της μαθητιώσης νεολαίας»

Τ. Κοσμάς-Δεμίρης : «Η Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση στον Πολύγυρο από τα μέσα του 19ου αιώνα έως το 1967». Σελ. 65.

25. Η δήλωση του Γυμνασιάρχη Πολυγύρου Δήμου Ι. Τραγανού που αφορά την εκπαιδευτική ανισότητα στην Μέση Εκπαίδευση

«[...] ο εργατικός κόσμος ιδίως οι ποιμένες και οι γεωργοί, ως τα βιβλία της σχολής δεικνύουσιν, εξακολουθούσι να αφίνωσι τα παιδιά των εντελώς αγράμματα. Ομαλωτέρα της κοινότητός μας κατάστασις, ενδιαφέρον περισσότερο προς τα σχολεία, απλή δε και ουσιώδης επ' εκκλησίας διδασκαλία προς τον λαόν υπό προσώπου χαίροντος την εκτίμησιν του λαού ταύτα λέγω, και ει τι άλλο με διαφεύγει, είναι ίσως μέσα ικανά, όπως φέρουσιν εις συναίσθησιν τον εργατικόν πληθυσμόν ότι τόσα γράμματα είναι απαιρητήτως αναγκαία σήμερον και εις τον έσχατον εργάτην [...].»

Τ. Κοσμάς-Δεμίρης : «Η Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση στον Πολύγυρο από τα μέσα του 19ου αιώνα έως το 1967». Σελ. 141.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΑΥΞ. ΑΡΙΘΜΟΙ

Ένδεικτικό	180
Μαθητολογίου	278
Έλέγχου	
Μητροφου Κοινό- τητος ή Δήμου	
Έτος Γεννήσεως	1924
Εμβολιασμού	

ΔΗΜΟΤΙΚΟΝ ΣΧΟΛΕΙΟΝ

Συμίας

ΣΧΟΛΙΚΟΝ ΕΤΟΣ 1930 - 1931

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΝ

Ο μαθητής *Αλέξανδρος*
 ἐξ *Ορμυλίας* ἐτῶν *7* πατρὸς ὄργανος
 διακούσας τὰ μαθήματα τῆς *7^{ης}* τάξεως
 τοῦ σχολείου τούτου ἐκρίθη εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔτους
 ἄξιός προαγωγῆς μετὸν βαθμὸν *ἀρίστη (5)*
 Ἡ δὲ διαγωγή αὐτὴ ὑπῆρξεν *ἀριανταμί*
 Ἐν *Συμιά* τῇ 31 Μαΐου 1931

Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

Α. Μ. 201

ΑΣΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Όρμυλίας

"Ελεγχος της προόδου και διαγωγής των μαθητών της 2^{ης} τάξεως του Αδελφειακού κατά το 1^ο εξάμηνον του σχολ. έτους 1904 — 1905"

ΜΑΘΗΜΑΤΑ	ΒΑΘΜΟΙ	Απουσία	Διαγωγή	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	
				Διδασκάλου	Γονέων ή κηδεμόνων
Μαθηματικά	4,25				
Γλωσσικά	4-				
Αριθμητική	4-				
Γεωμετρία	4-				
Γεωγραφία	4-				
Ιστορικά	4,50				
Φυσική Περαμ.	3,75				
Φυσική Ιστορία	5,50				
Ήχνογραφία	4-				
Γυμναστική	3,50				
Τουρκικά					
Καλλιγραφία	4,25				
Ώδική	4-				

Γενικός βαθμός προόδου 4,16 καλώς

Έν Όρμυλία τη 25^η Ιανουαρίου 1905

Ο Διδάσκαλος της τάξεως

Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

ΣΧΟΛΗ

K. Νικολάου

Ο ΠΑΤΗΡ Η ΚΗΔΕΜΟΝ

K. Βασιλείου

*Π. Δ. Δ. Αριθ. 8321
10-6-41*

Ελληνική Παιδεία
ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΔΗΜΟΤΙΚΟΝ ΣΧΟΛΕΙΟΝ

Γ. ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Αριθμοί { Βιβλίου Σπουδών _____
Μαθητολογίου 11
Γενικοῦ Ἐλέγχου 84
Δαμαλισμοῦ _____

Ἔτος γεννήσεως 1937
Ἀριθ. Μητρ. Ἀρρένων 166
Δῆμος ἢ Κοινότης Σίφωνα

ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΟΝ

Ὁ Μαθητὴς Γεωργίου Κωνσταντίνου τοῦ Γαλακτοπούλου
ἐκ Σίφωνα πατρὸς Σωκράτους ἐνεγράφη εἰς τοὺς
μαθητὰς τῆς Β' τάξεως τοῦ ὑφ' ἡμᾶς σχολείου κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1940 - 1941
φοιτήσας μέχρι τῆς 28ης Σεπτεμβρίου 1940. Εἰς τὰ μαθήματα ἐπεδείξατο
πρόοδον μὲ γενικὸν βαθμὸν 4 ἄριον καλῶς καὶ διαγωγὴν κατασκευασμένην

Τὸ παρὸν ἐκδίδεται ἵνα χρησιμεύσῃ πρὸς μεταγραφὴν τῶν ὀνόματων τῶν ἄνω μαθητῶν
εἰς ἕτερον Δημοτικὸν Σχολεῖον τοῦ Κράτους.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 24ῃ Σεπτεμβρίου 1940.

*Εγγρ. υπ' αριθ. 332.
10. 6. 41.
223.*

Ελληνική Παιδεία
~~ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ~~

ΔΗΜΟΤΙΚΟΝ ΣΧΟΛΕΙΟΝ
Γ. ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Αριθμοί { Βιβλίου Σπουδών _____
Μαθητολογίου 10
Γενικού Έλέγχου 228
Δαμαλισμού _____

Έτος γεννήσεως 1931
Αριθ. Μητρ. Αρρένων 160
Δήμος ή Κοινότης Ουφίνας

ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΟΝ

Η Μαθήτρια Αντωνία του Χρυσομάκου
εκ Ουφίνας πατρός Λυβέρ ενεγράφη εις τους
μαθητάς της 27 τάξεως του υπ' ημάς σχολείου κατά το σχολικόν έτος 1940-1941
φοιτήσας μέχρι της 28 Ιουλίου 1940. Εις τὰ μαθήματα έπεδείξατο
πρόοδον με γενικόν βαθμόν _____ και διαγωγήν Κατάλληλην
Τὸ παρόν εκδίδεται ίνα χρησιμεύσῃ πρὸς μεταγραφὴν τῆς ὡς ἄνω μαθητρίδος
εις ἕτερον Δημοτικὸν Σχολεῖον τοῦ Κράτους.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῆς 24 Σεπτεμβρίου 1941

Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
[Signature]

552

Προσομοιωτών

ο

Πρόεδρος ή κεινόνισσα εφημερία

Προσάσει να κενόνισσα ότι ο πρόεδρος του

αφίεται εφημερία εις αμφοτέρω άρτίαι να αυξήσθ. 18

ή εις την κενόνισσα

εφημερία ή ο κεινόνισσα

εφημερία

Αθηνάγουδης

552

Επίσημο ή κεινόνισσα

ο

Πρόεδρος ή κεινόνισσα εφημερία

Προσάσει να κενόνισσα ότι ο πρόεδρος του

αφίεται εφημερία εις αμφοτέρω άρτίαι να αυξήσθ. 18

ή εις την κενόνισσα

εφημερία ή ο κεινόνισσα

εφημερία

Αθηνάγουδης

Υπεύθυνος Σχολαίος

πρωτ. 342

Ο υπαγορευμένος **Αιτίριος** δηλώ υπευθύνος και εν γνώσει των συνεπειών της φευδαίως δηλώσεως ότι ο **Θάγγαυρος Αφροδίτη** της 1910-1911 αναγνώση εις τήν δημοτικόν σχολαίον **Κερκίμης** και ότι έγεννηθη εις **Κερκίμης** κατά τήν έτος 1929 και αναγνώση εις τήν δημοτικόν σχολαίον τής Κοινότητας **Κερκίμης**.

Εν Ορμυλίας τή 2 - 2/1941

Ο υπεύθυνος
[Signature]

τά/ν

Υπεύθυνος Σχολαίος

πρωτ. 340

Ο υπαγορευμένος **Αμφίτριος** δηλώ υπευθύνος και εν γνώσει των συνεπειών της φευδαίως δηλώσεως ότι ο **Νικόλαος** της 1911-1912 αναγνώση εις τήν δημοτικόν σχολαίον **Κομοσίωνης** και ότι έγεννηθη εις **Κομοσίωνης** κατά τήν έτος 1933 και αναγνώση εις τήν δημοτικόν σχολαίον τής Κοινότητας **Κομοσίωνης**.

Εν Ορμυλίας τή 30 - 1/1941

Ο υπεύθυνος

[Signature]

Τα έγγραφα βρίσκονται στο Δημοτικό Σχολείο Ορμυλίας.

27. Χάρτης Νομού Χαλκιδικής

29. Πίνακας Ελληνοφώνων χωριών που έμειναν κάτω από τη Γιουγκοσλαβική κυριαρχία.

Καζάς Μοναστηρίου

Πόλεις ή Χωριά	Οικογένειαι	Πληθυσμός	Έλληνες	Βούλγαροι	Υπόλοιποι
ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΝ	5.399	42.000	14.000	6.000	22.000
ΓΚΟΠΕΣΙ (ΚΟΠΕΣ)	408	2.131	2.131	—	—
ΝΤΡΑΓΚΟΣ	87	717	717	—	—
ΜΕΓΑΡΟΒΟΝ	328	2.416	2.416	—	—
ΜΙΛΟΒΙΤΣΑ	428	2.150	2.150	—	—
ΝΙΖΟΠΟΜΙΣ	212	1.890	1.800	—	90
ΤΥΡΝΟΒΟΝ	338	2.480	2.430	—	50
ΔΙΧΟΒΟΝ	81	574	324	—	250
ΛΑΣΣΕ	116	750	500	—	250
ΣΕΡΠΤΣΙ	91	737	737	—	—
ΚΥΡΚΛΙΝΟΝ	41	412	412	—	—
ΜΠΕΡΑΝΤΣΙ	67	524	524	—	—
ΝΟΣΠΑΛ	45	382	382	—	—
ΝΤΟΜΠΡΟΜΙΡ	52	422	422	—	—
ΤΥΡΝ	29	206	206	—	—
ΠΑΡΑΛΟΒΟΝ	20	178	178	—	—
ΜΠΟΥΚΟΒΟΝ	227	1.474	1.474	—	—
ΜΠΙΣΤΡΙΤΣΑ	36	222	222	—	—
ΟΡΧΟΒΑ	31	262	122	—	140
ΝΟΒΑΚ	50	359	359	—	—
ΡΑΚΟΤΙΝ	42	348	348	—	—
ΡΕΧΟΒΟΝ	35	346	346	—	—
ΣΟΥΧΟΔΟΛΑ	22	259	259	—	—

30. Πίνακας Ελληνικής στατιστικής του πληθυσμού της Μακεδονίας κατά εθνότητες (1910)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΤΑ ΕΘΝΟΤΗΤΕΣ (1910)*

	Μουσουλμάνοι	Έλληνες	Βούλγαροι	Βλάχοι Ρουμανίζοντες	Βλαχόφωνοι Σερβίζοντες	Ουνίται	Εβραίοι	Αθίγγανοι	Καθολικοί	Άλλαι Εθνότητες	Ολικός πληθυσμός		
											καζά	σαντζακίου	βλαστίου
ΒΙΛΑΙΤΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ													
Ασπ. Σαντζάκιον Θεσσαλονίκης													
1ον	Καζάς Θεσσαλονίκης	33,375	50,682	4,149	—	—	90	46,230	—	—	538	135,064	
2ον	» Κασσανδρείας	2,955	40,746	—	—	—	—	—	—	—	—	43,701	
3ον	Λαγκαδά	28,304	20,484	2,240	—	—	—	—	—	—	—	51,028	
4ον	» Αβρέτ-Ισάμ	19,779	625	16,136	—	—	1,300	—	—	—	—	37,840	
5ον	» Δοϊράνης	20,020	1,763	4,149	—	260	300	—	—	—	40	26,532	
6ον	» Γευγελής	17,502	17,724	8,147	1,378	590	312	—	—	—	96	45,749	
7ον	» Στρωμνίτισης	15,278	7,498	8,777	—	50	—	—	—	—	845	32,448	
8ον	» Τίκφες	19,754	70	19,386	—	—	—	—	—	—	—	39,210	
9ον	» Βοδενών	16,888	16,859	5,149	—	210	—	—	—	—	25	39,131	
10ον	» Γεννιτσάς	10,850	18,583	1,679	—	185	84	—	—	—	282	31,663	
11ον	» Βερροιάς	6,523	26,971	—	3,450	—	—	—	—	—	578	37,522	
12ον	» Κατερίνης	3,345	18,429	—	325	—	—	—	—	—	—	22,099	
13ον	» Αγ. Όρους Άθω	—	3,761	210	250	80	—	—	—	—	3,070	7,371	
		191,571	224,195	70,022	5,401	1,175	2,086	46,230	—	—	5,474	549,358	

* Πηγή: Ελληνικά Αρχεία του Υπουργείου Εξωτερικών, Προξενεία Μακεδονίας.

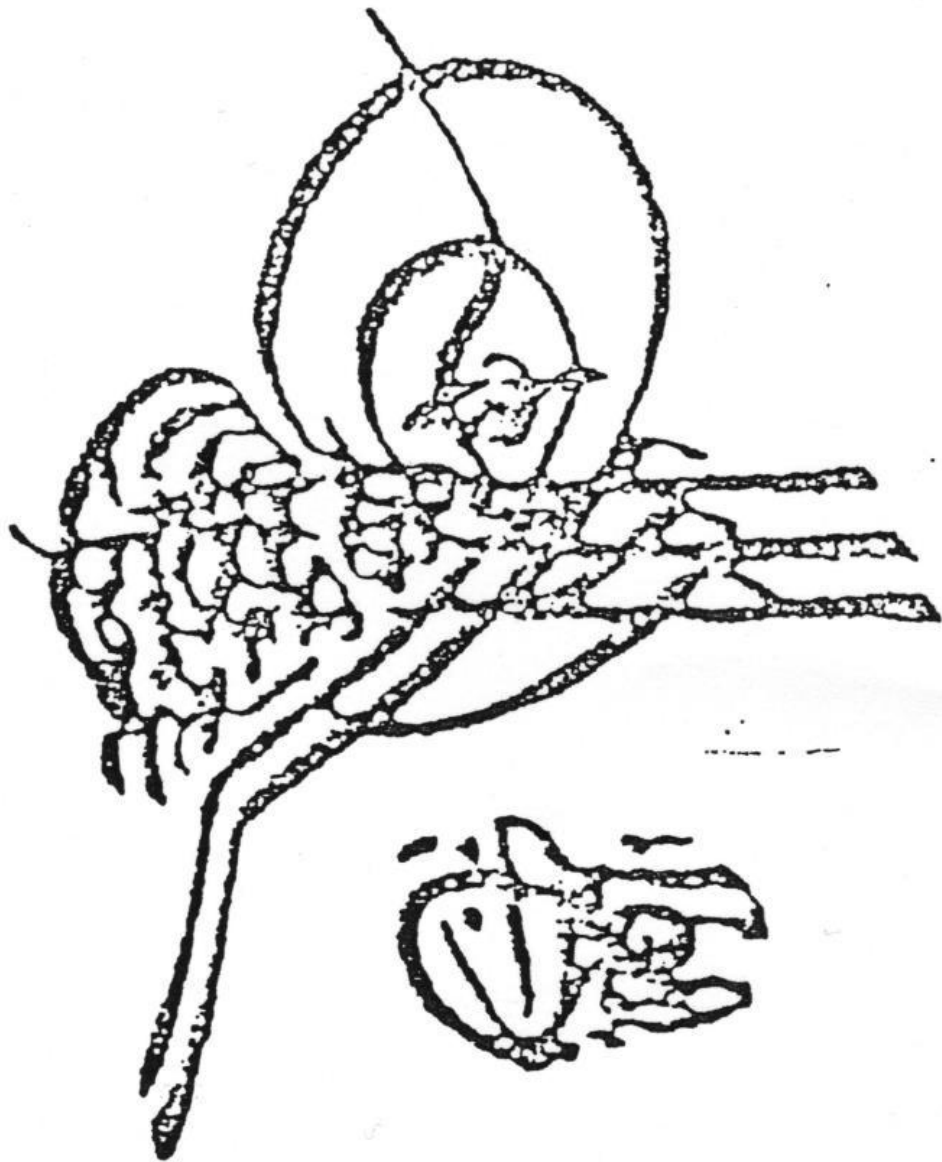
Βλέπουμε ότι κατά το 1910 στο Καζά Κασσανδρείας, που αφορά τη Χαλκιδική, σε 40746 Έλληνες κατοίκους αντιστοιχούν 2955 Μουσουλμάνοι κάτοικοι, ενώ δεν υπάρχει κανένας άλλος κάτοικος άλλης εθνότητας. Αυτό δείχνει ότι ο πληθυσμός της Χαλκιδικής ήταν συμπαγής Ελληνικός.

31. Πίνακας που δείχνει την αντιστοιχία των οργανικών θέσεων των δασκάλων ανάλογα με τους μαθητές το σήμερα

οργανικότητα	Δάσκαλοι	μαθητές
1/θέσιο	1	10-25
2/θέσιο	2	26-50
3/θέσιο	3	51-90
4/θέσιο	4	91-120
5/θέσιο	5	121-150
6/θέσιο	6	151-180
7/θέσιο	7	181-210
8/θέσιο	8	211-240
9/θέσιο	9	241-270

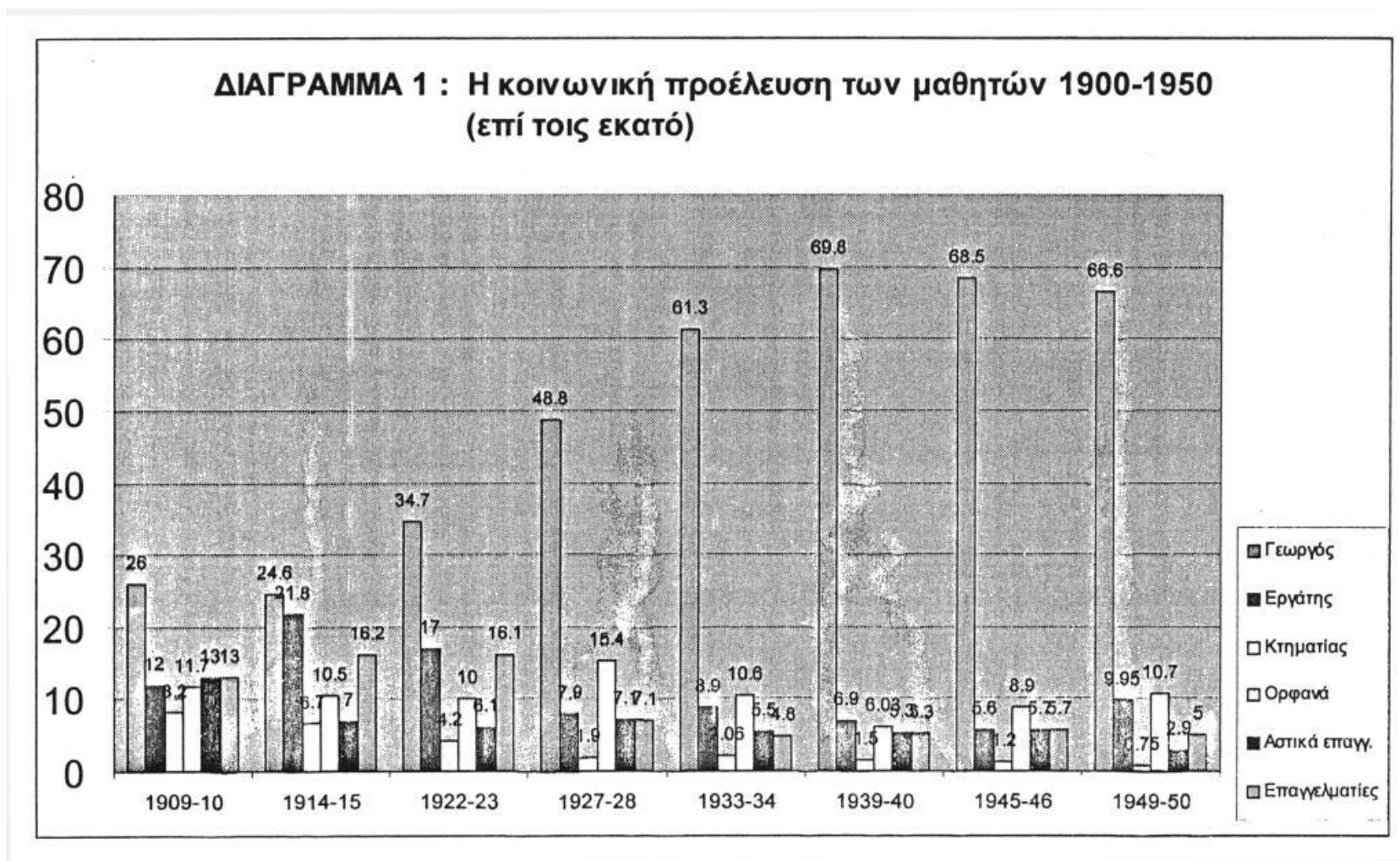
Α. Ι. Παπασταμάτης : «Τα ολιγοθέσια σχολεία της Ελληνικής υπαίθρου». Σελ. 21.

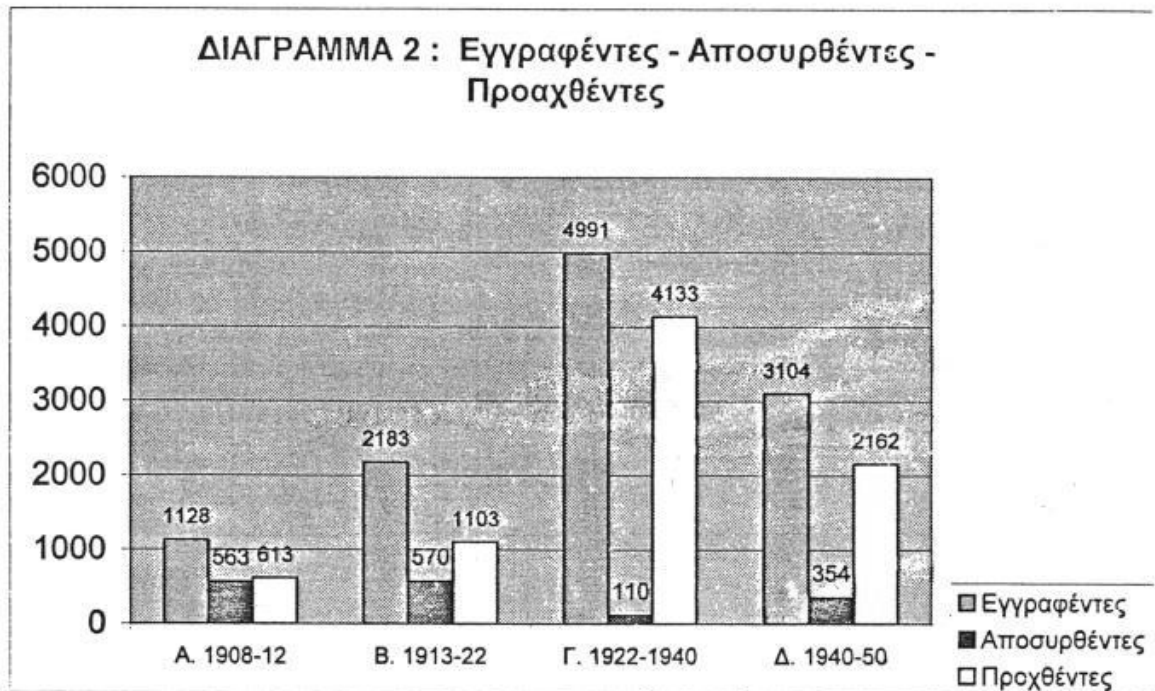
32. Το μονόγραμμα του Αβδούλ Χαμίτ

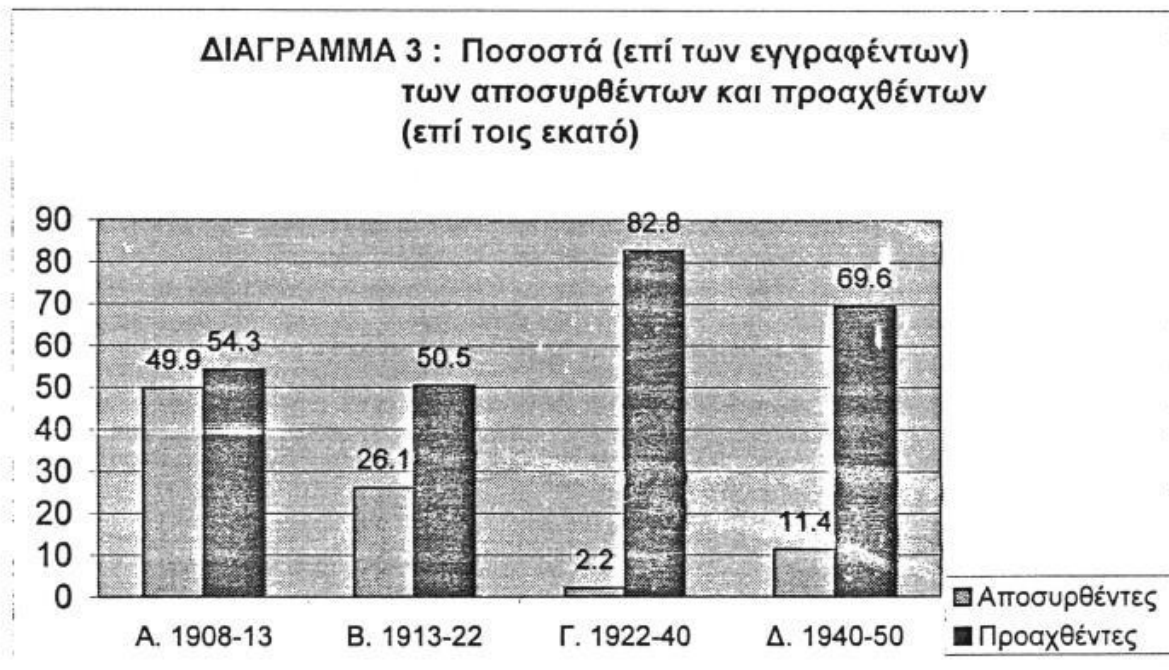
A. Wheatcroft. «Οι Οθωμανοί». Σελ. 5

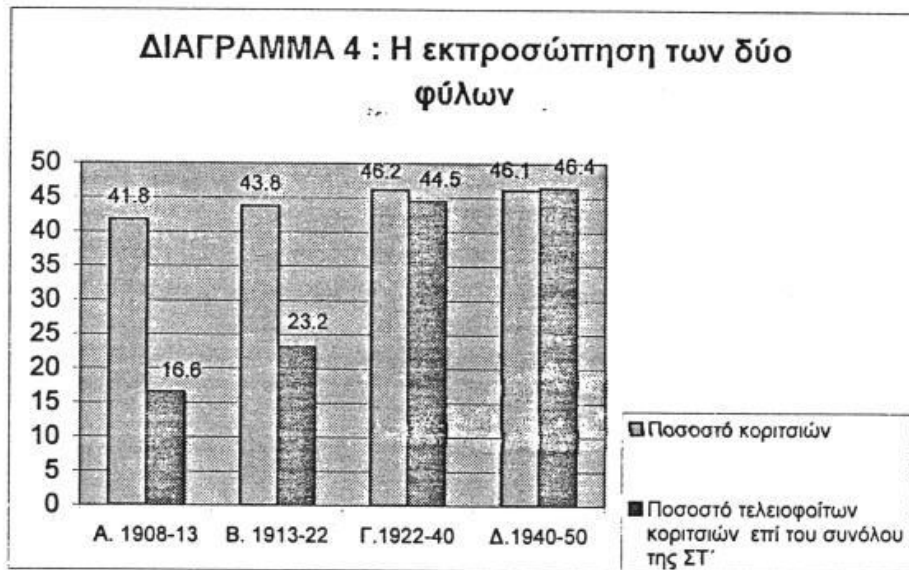
33 Διαγράμματα κατά περιόδους

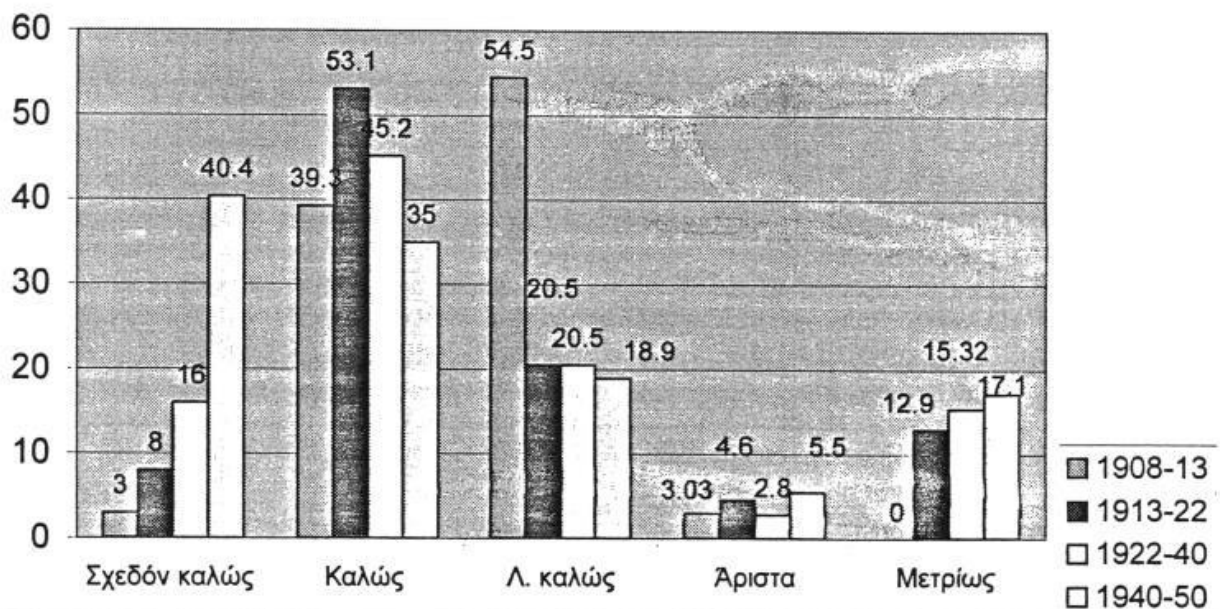

Το άθροισμα υπερβαίνει τους εγγραφέντες, αφού υπάρχουν μαθητές αποσυρθέντες και προαχθέντες συγχρόνως.

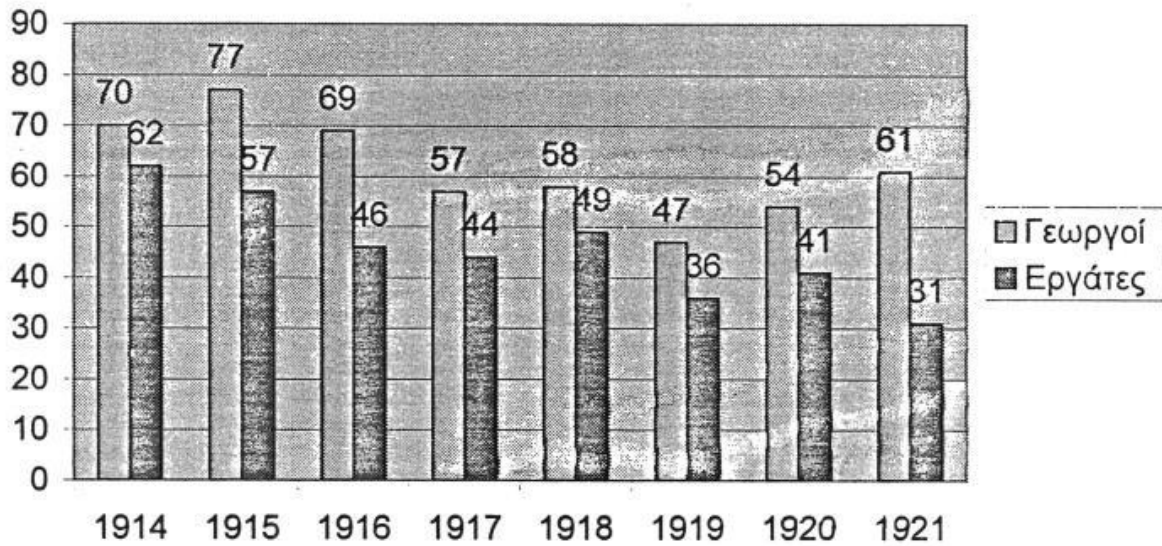

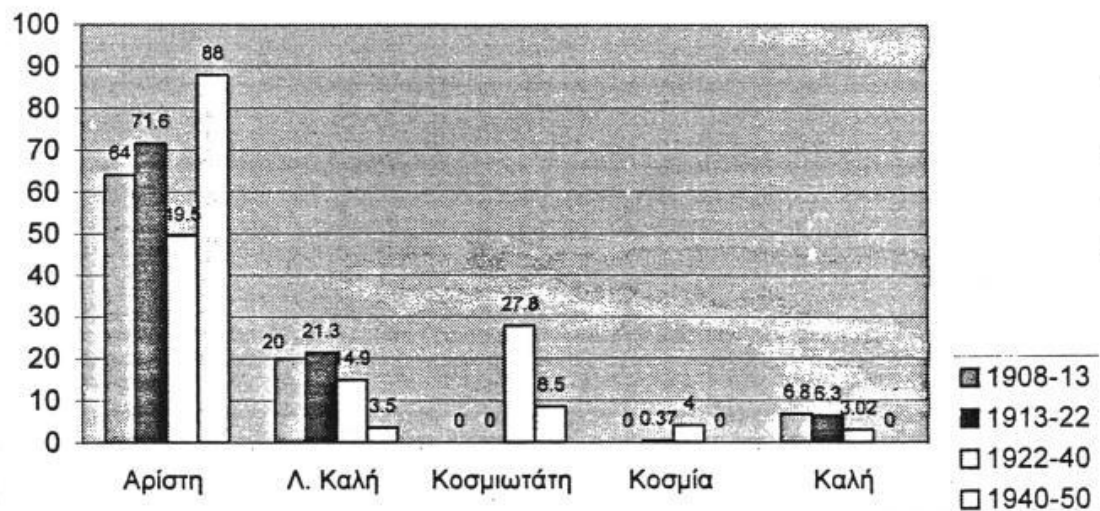
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5 : "Ενιαύσιος επίδοση" (ποσοστό %)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6 : Η σύγκριση αγροτών - εργατών από 1914 έως 1921

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7 : Η διαγωγή των μαθητών (%)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8 : Οι αποσύρσεις κατά κοινωνική κατηγορία 1919-1922

